M. TULLII CICERONIS

COMMENTARII

RERUM SUARUM

SIVE

DE VITA SUA.

ACCESSERUNT

ANNALES CICERONIANI

IN QUIBUS AD SUUM QUAEQUE ANNUM REFERUNTUR QUAE IN HIS COMMENTARIIS MEMORANTUR.

UTRUMQUE LIBRUM SCRIPSIT

W. H. D. SURINGAR,

LITT. DR. GYMNASII LUGD. BAT. RECTOR.

PARS ALTERA

QUA CONTINENTUR

Annales.

LEIDAE,

E. J. BRILL,

ACADEMIAE TYPOGRAPHUS.

1854.

AMICO CARISSIMO

IOANNI HERMANNO OOSTERDYK,

DILIGENTISSIMO OLIM DOCTRINAE CHRISTIANAE INTERPRETI IN PAGO LUNTEREN, NUNC AUTEM IN ARNHEMIAE SUBURBANO GELDERS SPYKER HONESTISSIME OTIUM SUUM IN STUDIIS CONSUMENTI

S. P. D.

W. H. D. SURINGAR.

Alteram laboris mei partem ad Te misi, Vir amicissime, ut et nostrae amicitiae testimonium exstet, quam a multis annis inter nos colimus. Doleo enim dudum vel, ut vere ac libere loquar, suppudet me adeo quod adhuc quidem nihil habuerim, quod Tibi pro tuo erga me amore rependerem, plurima quum Tibi debeam equidem, qui duodecima iam aestate partem feriarum mearum Tecum rusticatus sim in villa tua Arnhemiensi, liberalissime a Te invitatus.

Qua in rusticatione, dicendum enim aliquando est, tantum relaxationis percipere soleo et verae voluptatis, quantum vix queo dicere. Quid? Nonne oblectabat me, quum rus ex urbe tamquam e vinculis evolaveram, abiectis curis ad omnem animi remissionem Tecum descendere, quae honesta esset et aetatem nostram deceret? Quamquam enim non inviti nos quidem omnes istos ludos, qui non sunt moris nostri, relinquebamus aliis, nec cantharides nobis sectari et scarabeos nec conchas legere solebamus et umbilicos, ut illi, de quibus Scaevola apud Ciceronem; erant tamen alia quae libenter sequere-

mur. Quam iucunde enim Tecum saepius ipsos dies inambulans per amoenissimum Gelriae tractum vagatus sum, non minus agros bene cultos et fertiles admirans, quam multus in laudanda magnificentia villarum, obstupefactus quoque interdum, quoties de vertice montis aut in valles despicere liceret pronas et opacas, aut in nitentes Rheni ambages per campos viridissimos ludentis! Quam iucunde quoque Tecum, si fatigatis corporibus nonnihil quietis concedi necesse esset,

— nunc viridi membra sub arbuto
Stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae,

de quibuslibet rebus amicus cum amico amicissime collocutus sum horasque multas saepe suavissimo sermone consumpsi! Quodsi arbores loqui possent, Hermanne, et sedeculae, testes excitarem praesentes, quanto studio ego Te saepius audiverim memoriter recitantem ex poetis potissimum recentioribus Latinis, quos ita habes cognitos, ut in eo genere litterarum habitare videaris; quanta cupiditate Tu contra arripere visus sis, si quid ego ex antiquis par pari referre conarer et poetam poetae comparare. Earum voluptatum, mihi crede, equidem non facile obliviscar.

Nec vero minus oblectabat me, si, quum et mihi et Tibi libuisset, amicos tuos viseremus, atque adeo nostros, Arnhemiae viventes atque in ea vicinitate: quorum congressionibus mea quidem sententia haud scio an nulla iucundior esse possit oblectatio: neque solum ioco liberali, qui suavissimam requietem affert otiantibus, sed et sermone serio, cuius fructus et late patet et ad omnes partes vitae pertinet. E quorum numero unus nuperrime nobis fatali morte ereptus est, Egerdingius; cuius ego discessum valde Tecum dolui, quoniam non minus mihi, quam

Multis ille bonis flebilis occidit,
Nulli flebilior, quam Tibi,

qui eum omnium maxime haberes dilectum. Cuius ex desiderio sane vererer ne per omnem vitam tuam vehementius esses

laboraturus, nisi scirem quam alte in tua mente haereat, mortem non interitum esse omnia tollentem atque delentem, sed quamdam quasi migrationem commutationemque vitae. Perge igitur, quod facis, hunc casum tuum fortiter ferre, et Te ipse, quantum potes, consolare existimans, non longinquum inter vos digressum et discessum fore.

Quoties autem — ut ad propositum redeat oratio — nos quidem soli essemus et inter nos, ut dicitur, viveremus, quando Te unquam vidi voluntati meae non deditum? quando non ultro et opinione mea citius paratum

— *partem solido demere de die,*

non Tibi ut indulgeres, quem scio, si solus sis, vix intermittere studia; sed mihi ut semper gratissimum faceres? Hoc enim ante omnia curare mihi visus es, ut, quacunque mihi maxime placeret ratione, seria iocis temperare possemus et, quidquid in buccam veniret, sublata severitate liceret garrire inter nos sine interpellatoribus. Quid multa? Eos dies sic domi tuae Tecum vivo, opere solutus et quantum fieri potest curis laxatus et negotiis, ut equidem non habeam, ubi per vacationes aestivas maiori cum voluptate otiari possim et iucundius.

Sed valde impudens sim, Hermanne, et turpiter ingratus, si voluptatum meminerim, quae breves esse solent et fluxae, taceam vero de utilitatibus et commodis, quae manent semper et quorum fructum a Te discedens et in urbem ad studia mea rediens mecum referre potui uberrimum. Sed dies me deficiat, si expromere coner, quantum studia mea identidem ex convictu nostro profecerint; et dubito fere dicere, qua ex re plus lucri facere mihi soleam, ex doctrina tua eximia et multiplici scientia, qua parem quem Tibi ponam, habeo neminem: an ex Bibliothecae tuae usu, quae et magnum numerum utilissimorum librorum continet, et eam habet, qua fere laborare videatur, copiam dissertationum, programmatum et id genus li-

bellorum rariorum, quae vulgo Monōgraphiae vocantur: an denique ex tenacissima, qua gaudes, et qua precor diu gaudeas, innumerabilium rerum memoria, quae, non dicam eo adscendit, quo humanam mentem non facile credidissem posse pervenire nisi Te testem haberem, sed quae parum abest quin id assequatur ut se cum ipsa librorum fide exaequet. Quibus rebus factum est ut nunquam a Te discesserim nisi multis partibus doctior et eruditis spoliis onustus. Quae ubi domum redux singula in suum quaeque ordinem disponerem, quae vel ex ore tuo audita vel ex libris tuis et adversariis excerpta annotaveram; quid mirum est si dixero, venisse mihi subinde in mentem coenarum Platonicarum, quae non solum in praesentia sed etiam postero die iucundae esse dicebantur?

Longiorem epistolam facere necesse esset, si omnia vellem enumerare, quae Tibi debeo, Vir amicissime, et quibus me non solum amicitia sed fere cognatione Tibi coniunctum tenes. Quoties enim, ubi iuberes me in Academicorum studiorum memoriam Tecum redire, quod saepissime facis, audivi Te dicentem nihil omnino exoptatius Tibi potuisse accidere, quam si patrem meum habuisses praeceptorem; de cuius viri doctrina, modestia, liberalitate et pietate ita loqui soles ut, qui mihi fuit maxime inter omnes homines amatus, is Tibi facile fuisset secundus a Voorstio tuo, quem non modo praestantissimum studiorum ducem et auspicem, quod multi profitentur, sed alterum parentem Tibi fuisse gratissimo semper animo praedicas. Quo sermone num quid iucundius fieri potest filio memoriam patris pie inviolateque servanti? Qua vero benevolentia vel potius amore vere paterno vidi Te saepius et Lucam meum et Fredericum et vero omnem septenarium filiorum meorum numerum etiam atque etiam complectentem et ad litterarum studia excitantem! Qui haud scio an nullam reperire possint meliorem virtutis disciplinam, quam contemplationem atque imitationem Tui. Quam studiose denique et diligenter Te omnia curare intellexi, quae aut ad me pertinerent, aut ad

eos, qui mihi sunt carissimi! De quibus omnibus rebus scriberem ad Te pluribus verbis, si aut tua humanitas longiorem orationem exspectaret, aut id fieri nostra amicitia pateretur, aut res verba desideraret ac non pro se ipsa loqueretur.

Sed nefas tamen sit nihil omnino dixisse de commercio litterario, quod mihi Tecum intercedere solet iucundissimum; praesertim quod epistolae tuae proxime coniunctae sint cum horum Annalium editione. Mentiar enim si negem et hac in re me multum profecisse, tuis adiutum consiliis. Gratias igitur, quas mens concipere maximas potest, Tibi ago tum quod saepius a me consultus de rebus, quas ignorabam, certiorem me feceris; tum vero quod opportune me monueris ut ad eam rationem hos Annales disponerem, quae nunc mihi apparet multo melior esse, quam qua equidem rem istam conficere mihi proposueram. Ego enim quum cogitassem Annales Ciceronianos, quales a Schützio primum confecti, ab aliis deinde emendati et nuperrime a Nobbio praemissi sunt editioni Ciceronis stereotypae, appendicis loco annectere Commentariis a me fictis, sed nudos illos omni annotationis apparatu, citato tantum ad singula lemmata loco ex Commentariis; Tu mihi ante biennium fere melioris cogitationis initium attulisti. Quum enim et Tibi Annales isti magno opere probarentur viderenturque dignissimi qui commode a me possent repeti, ut Annotationis Chronologicae instar essent iis, qui Commentarios legerent; suasisti tamen simul ut et lemmatum numerum augerem pro ratione eorum, quae in Commentariis narrata essent, et sub singula lemmata subiicerem quum Ciceronis locos, qui in Commentariis non essent adhibiti, tum vero reliquorum veterum scriptorum testimonia: adderem denique etiam ea, quae, quum in Commentariis non potuissent memorari, aegre tamen in vita Ciceronis desiderarentur. Huic igitur consilio obsecutus, feci equidem, quod potui: sed utrum id assecutus sim, quod Tu volebas, iam Tu ipse iudicabis. Quodsi tamen satis Tibi fecerim et labor meus, quod vix sperare au-

deo, etiam aliis harum rerum peritis aliquid bonae frugis continere videatur, omne illud quidquid est aut Tibi debetur, cuius consilium mihi praesto fuit, aut Fischero, cuius *Tabulae Chronologicae* laborem mihi fecerunt faciliorem; quamquam hunc utilissimum librum sero demum nactus sum et quum eo iam pervenissem ut res non nisi ultimam, quod aiunt, manum requirere videretur.

Sed facta mentione eorum, qui bene de hoc libro meriti sunt, grati animi officium a me exigit ut et Bergmannum Tibi commemorem, amicum nostrum communem, et Kiehlium, collegam meum coniunctissimum: uterque enim, quoties a me rogati sunt ut plagularum inspiciendarum molestiam subirent, non solum qui ab operis, sed saepius etiam, qui a me commissi erant, errores correxerunt. Est igitur plane, quod utrique viro doctissimo gratias agam quam maximas.

Iam vero non morabor Te pluribus, mi Oosterdyki; sentio enim me longius provectum esse voluptate Tecum colloquendi. Brevi ergo si complexus ero, quod proposui, finem faciam scribendi. Avebam diu reddere Tibi aliquid, quod responderet beneficiis, quibus me affecisti plurimis. Dolebam vero, nihil me habere, quod Tibi gratum esse posset. Nunc tandem habeo, quod offerre possim, etsi Te indignum sit et nimis exiguum. Accipe tamen, quaeso, quod gratus Tibi offero: et, qua in alios esse soles, eadem in me utere liberalitate, ut magis respicias animum eius qui dedit, quam pretium eius quod Tibi datur.

Vale, Vir amicissime, et perge me amare.

Dat. Kalendis Martiis
CIϽIϽCCCLIV.

ANNALES CICERONIANI

IN QUIBUS AD SUUM QUAEQUE ANNUM REFERUNTUR

QUAE IN HIS COMMENTARIIS MEMORANTUR.

ANNALES CICERONIANI.

ANNUS VITAE CICERONIS I.

a. U. C.	Coss. C. ATILIUS SERRANUS.	a. A. C.
648.	Q. SERVILIUS CAEPIO.	106.

(1) **M. Tullius Cicero a. d. III. Nonas Ianuarias [= 5 Ianuar.] nascitur.** I. c. 9. 23. VII. c. 47. 123.

Gellius XV. c. 28. 3. *Q. Caepione et C. Serrano consulibus ante diem tertium Nonas Ianuarias M. Cicero natus est.* Plutarch. Cic. c. 2. 1. *Τεχθῆναι δὲ Κικέρωνα λέγουσιν — ἡμέρᾳ τρίτῃ τῶν νέων Καλανδῶν, ἐν ᾗ νῦν οἱ ἄρχοντες εὔχονται καὶ θύουσιν ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος.*

(2) Patrem habuit M. Tullium Ciceronem, virum prudentissimum, I. c. 12. 31. equitem Romanum, I. c. 13. 37. matrem Helviam, matronam nobilem. I. c. 12. 31. Origo autem gentis Tulliae incerta est. I. c. 10. 25. c. 13. 36. II. c. 34. 91.

Velleius II. c. 34. 3. *M. Cicero — omnia incrementa sua sibi debuit, vir novitatis nobilissimae.* Aurel. Victor de Vir. ill. c. 81. *M. Tullius Cicero, genere Arpinas, patre equite Romano natus, genus a Tullo Attio rege duxit.* Silius Ital. VIII. 406. *Tullius aeratas raptabat in agmina turmas, Regia progenies, et Tullo sanguis ab alto.* XII. 175. *Clarum Volscorum Tulli decus.* Hieronym. in Euseb. Chron. *Olymp.* 168, 3. [rectius: Ol. 168, 2 med.] *Cicero Arpini nascitur matre Helvia, patre equestris ordinis ex regio Volscorum genere.* Cic. pro Caelio c. 2. 4. *Equitis autem Romani esse filium (Caelium), criminis loco poni ab accusatoribus neque his (equitibus) iudicantibus oportuit, neque defendentibus nobis.* Id. Tusc. I. c. 16. 38. *Pherecydes Syrius — antiquus sane; fuit enim meo regnante gentili (Servio Tullio).* Plutarch. Cic. c. 1. 1. *Κικέρωνος δὲ τὴν μὲν μητέρα λέγουσιν Ἑλβίαν καὶ γεγονέναι καλῶς καὶ βεβιωκέναι, περὶ δὲ τοῦ πατρὸς οὐδὲν ἦν πυθέσθαι μέτριον. Οἱ μὲν γὰρ ἐν κναφείῳ τινὶ καὶ γενέσθαι καὶ τρα-*

urbi et hominum famae ac sermonibus; quam tibi illos competitores tuos peregrinos videri necesse erit, qui iam ex tota Italia delecti, tecum de honore et de omni dignitate contendunt. Schol. Bob. ad eum locum p. 363. *Novitatem Ciceronis multi quidem per illa tempora contumeliis agitare voluerunt, ut Catilina et Clodius et ipse, quamvis collega fuerit, C. Antonius. Cuius virtutibus obtrectare non poterant, eius humilitatem natalium maledica insectatione carpebant. Notissimum est autem fuisse Ciceronem natione Vulscum Arpino municipio, unde illi quaedam peregrinitatis ab invisoribus concinnabatur infamia. Nec in praesentis caussae iudicio Torquatus pepercerat, facta mentione regum peregrinorum Tarquinii et Numae.* Cic. pro Planc. c. 24. 59. *Quaesisti, (Cassi), utrum mihi putarem, equitis Romani filio, faciliorem fuisse ad adipiscendos honores viam, an futuram esse filio meo, qui esset familia consulari.* Id. de Harusp. resp. c. 8. 17. *Vidi enim hesterno die quemdam murmurantem: quem aiebant negare, ferre me posse, quia, quum ab hoc eodem impurissimo parricida (Clodio) rogarer, cuius essem civitatis, respondi, me, probantibus et vobis et equitibus Romanis, eius esse, quae carere me non potuisset.* Id. Phil. III. c. 6. 15. *Videte, quam despiciamur omnes, qui sumus e municipiis, id est, omnes plane. Quotus enim quisque nostrum non est?* Sallust. Cat. c. 31. *Sed ubi ille (Cicero) assedit, Catilina — voce supplici postulare, Patres conscripti ne quid de se temere crederent; — ne existumarent, sibi patricio homini — perdita republica opus esse, quum eam servaret M. Tullius inquilinus civis urbis Romae.* Appian. B. C. II. c. 2. 2. *Κατιλίνας δ' αὐτὸν ἐς ὕβριν τῶν ἑλομένων ἐπέσκωπτεν, ἐς μὲν ἀγνωσίαν γένους, καινὸν ὀνομάζων· (καλοῦσι δ' οὕτω τοὺς ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' οὐ τῶν προγόνων, γνωρίμους·) ἐς δὲ ξενίαν τῆς πόλεως, Ἰγκουιλῖνον, ᾧ ῥήματι καλοῦσιν τοὺς ἐνοικοῦντας ἐν ἀλλοτρίαις οἰκίαις.*

(5) Eodem autem municipio quod ortus erat C. Marius, is qui septies consul fuit, magno id sibi ducit honori. I. c. 11. 28. IV. c. 30. 76. V. c. 36. 93.

Valer. Maxim. II. c. 2. 3. *Conspicuae felicitatis Arpinum municipium; sive litterarum gloriosissimum contemptorem* [Marium], *sive abundantissimum fontem* [Ciceronem] *intueri licet.* Conf. VI. c. 9. 14. Sallust. Iug. c. 63. *Is (C. Marius) natus et omnem pueritiam Arpini altus.* Aurel. Victor de Vir. ill. c. 67. *C. Marius, septies consul, Arpinas —.* Plinius H. N. XXXIII. c. 11. 53. *C. Marius — ille arator Arpinas et manipularis Imperator.* Iuvenal. VIII. 245. *Arpinas alius Volscorum in monte solebat Poscere mercedes alieno lassus aratro —: Hic tamen et Cimbros*

et summa pericula rerum Excipit cet. Conf. Sidon. Apollin. c. 11. 231. Plutarch. Mar. c. 3. 1. *'Οψὲ ποτε πόλιν εἶδε καὶ τῶν ἐν τῇ πόλει διατριβῶν ἐγεύσατο, τὸν δὲ ἄλλον χρόνον ἐν κώμῃ Κιρραιάτωνι τῆς 'Αρπίνης δίαιταν εἶχε* —.

(6) Pridie Kal. Octob. [= 29 Sept.] natus Cn. Pompeius Magnus, quem Cicero per totam vitam plurimi fecit. II. c. 24. 64 sqq. III. c. 29. 89. V. c. 14. 36. c. 21. 53. VI. c. 5. 9. VII. c. 41. 108. VII. c. 47. 121. VIII. c. 3. 5. c. 20. 49. c. 35. 95. IX. c. 3. 8.

Velleius II. c. 53. 3. *C. Atilio et Q. Servilio consulibus.* Plinius H. N. XXXVII. 2. 6. *Pridie Kalend. Octob. die natalis sui.* Hieronym. in Euseb. Chron. *Olymp.* 168, 3 [= a. C. $10\frac{6}{5}$]. *Cn. Pompeius Magnus oritur.* Error est in iis, quae leguntur apud Euseb. Arm. ed. Mai. Rom. 1833. *Olymp.* 169, 1. *Anno* 1912 [= a. C. $10\frac{4}{5}$ = U. C. $65\frac{0}{1}$] *Cn. Pompeius M. oritur.* Cic. Brut. c. 68. 239. *Meus autem aequalis Cn. Pompeius, vir ad omnia summa natus, maiorem dicendi glorium habuisset, nisi eum maioris gloriae cupiditas ad bellicas laudes abstraxisset.* Conf. ad a. 706. 4.

(7) Iudicia, quae ex lege Sempronia (a. 631. lata) penes equestrem ordinem erant, Q. Servilius Caepio senatoribus restituit lege lata, quam L. Licinius Crassus suasit, summis tum laudibus ornans senatum. I. c. 9. 23.

Cassiodorus: *Q. Servilius et C. Atilius Serranus. His coss. per Servilium Caepionem consulem iudicia equitibus et senatoribus communicata.* Obseqnens c. 101. *Q. Servilio Caepione, Atilio Serrano coss. Per Caepionem consulem senatorum et equitum iudicia communicata.* Tacitus Ann. XII. c. 60. *Claudius (procuratoribus suis) omne ius tradidit, — quum Semproniis rogationibus equester ordo in possessione iudiciorum locaretur, aut rursum Serviliae leges senatui iudicia redderent, Mariusque et Sulla olim de eo vel praecipue bellarent.* [v. ad a. 673. 2. et 684. 1.] Cic. pro Cluent. c. 51. 140. (*L. Crassus*) *in dissuasione rogationis eius, quae contra coloniam Narbonensem* [a. 636.] *ferebatur, quantum potest, de auctoritate senatus detrahit, in suasione legis Serviliae summis ornat senatum laudibus.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. XLVIII. 4. p. 299.

(8) Hoc anno, ut videtur, P. Licinius Crassus, quum cognomine dives, tum copiis, functus est aedilicio maximo munere. II. c. 22. 60.

ANNUS VITAE CICERONIS II.

a. U. C.	Coss. P. RUTILIUS RUFUS.	a. A. C.
649.	CN. MALLIUS MAXIMUS.	105.

In petitione consulatus Cn. Mallium, hominem ignobilem, populus Romanus praetulit Q. Catulo, summa in familia nato: qua re apparet hoc anno non minus fallacem comitiorum rationem fuisse quam fuerat a. 638. quo Q. Fabius Maximus Eburnus praelatus est M. Scauro, homini gravissimo. II. c. 35. 97.

Cic. pro Planc. c. 5. 12. *Semper se dicet rogari voluisse (populus): — praeposuisse se Q. Catulo, summa in familia nato, sapientissimo et sanctissimo viro, non dico C. Serranum, stultissimum hominem (fuit enim tamen nobilis), non C. Fimbriam, novum hominem (fuit enim et animi satis magni et consilii), sed Cn. Mallium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta ac sordida.*

ANNUS VITAE CICERONIS III.

a. U. C.	Coss. C. MARIUS II.	a. A. C.
650.	C. FLAVIUS FIMBRIA.	104.

C. Fimbria, novus homo, sed animi satis magni et consilii, non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendit, ut ad summos honores perveniret. I. c. 13. 37.

Cic. pro Planc. l. c. Brut. c. 34. 129. *C. Fimbria — habitus est sane, ut ita dicam, truculentus, asper, maledicus, genere toto paullo fervidior atque commotior, diligentia tamen et virtute animi atque vita bonus auctor in senatu. Idem tolerabilis patronus nec rudis in iure civili, et quum virtute, tum etiam ipso orationis genere liber: cuius orationes*

pueri legebamus, quas iam reperire vix possumus. Cf. ibid. c. 66. 233. de Orat. II. c. 22. 91. de Off. III. c. 19. 77.

ANNUS VITAE CICERONIS IV.

a. U. C.	Coss. C. MARIUS III.	a. A. C.
651.	L. AURELIUS ORESTES.	103.

(1) L. Tullius Cicero, patruus M. Ciceronis, cum M. Antonio oratore in Ciliciam proficiscitur, quam hic ex practura gesta provinciam habuit iure proconsulari. I. c. 15. 32. c. 16. 47.

Livius Epit. 68. *M. Antonius praetor in Ciliciam maritimos praedones consecutus est.* Cic. de Orat. I. c. 18. 82. (Antonius loquitur) *Quum pro consule in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus: sed, quum quotidie mecum haberem homines doctissimos — quumque hoc nescio quomodo apud eos increbruisset, me in caussis maioribus — solere versari, pro se quisque ut poterat de officio et ratione oratoris disputabat.*

(2) L. Licinius Crassus et Q. Mucius Scaevola magnificentissima aedilitate funguntur. II. 22. c. 60.

Cic. in Verr. Act. II. L. IV. c. 59. 133. *L. Crasso, Q. Scaevolae — potentissimis hominibus, quorum aedilitates ornatissimas vidimus.* Plinius H. N. VIII. c. 16. 20. *Leonum simul plurium pugnam Romae princeps dedit Q. Scaevola P. filius in curuli aedilitate.* Idem XVII. c. 1. *Ac ne quis vilem de cetero Crassi domum — iudicet, iam columnas quattuor Hymettii marmoris, aedilitatis gratia ad scenam ornandam advectas, in atrio eius domus statuerat, quum in publico nondum essent ullae marmoreae.*

(3) T. Albucius ex Sardinia redux, quam propraetor obtinuerat a. 649. repetundarum postulatur a C. Iulio Caesare Strabone, qui ad caussam accessit a Sardis rogatus; negata nominis deferendi potestate Cn. Pompeio Straboni, qui Albucii quaestor fuerat. II. c. 9. 25. VI. c. 15. 36.

Cic. in Pison. c. 38. 92. *Albucius, quum in Sardinia triumphasset,*

Romae damnatus est. Id. pro Scauro c. 2. 40. *Damnatus est T. Albucius — ex Sardinia, nonnullis etiam laudantibus Sardis.* Sueton. Caes. c. 55. *Genus eloquentiae dumtaxat adolescens adhuc Strabonis Caesaris secutus videtur: cuius etiam ex oratione, quae inscribitur Pro Sardis, ad verbum nonnulla transtulit in Divinationem suam.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LIV. 1. p. 331.

ANNUS VITAE CICERONIS V.

a. U. C.	Coss. C. MARIUS IV.	a. A. C.
652.	Q. LUTATIUS CATULUS.	102.

(1) Alter consulum, non litteris sed rebus gestis eruditus, durior fuit ad studia; alter quum rebus gestis tum humanitate, sapientia et litterarum scientia excelluit. I. c. 17. 53 sq.

Schol. Bob. ad Orat. pro Archia p. 355. *C. Marium Iugurthinum, qui ad consulatum septimum provectus est, non ignoramus a doctrinae studiis alienum, et sola rei militaris scientia floruisse; Q. vero Catulum non mediocriter litteris liberalibus informatum.* Cic. pro Font. c. 15. 43. *Recordamini — fuisse — C. Marium, P. Didium — non litteris homines ad rei militaris scientiam, sed rebus gestis ac victoriis eruditos.* Sallust. Iug. c. 85. 31. (Marius loquitur) *Non sunt composita verba mea: parum id facio; ipsa se virtus satis ostendit: illis artificio opus est, ut turpia facta oratione tegant. Neque litteras Graecas didici: parum placebat eas discere, quippe quae ad virtutem doctoribus nihil profuerant. At illa multo optuma reipublicae doctus sum: hostem ferire, praesidia agitare, nihil metuere nisi turpem famam; hiemem et aestatem iuxta pati; humi requiescere; eodem tempore inopiam et laborem tolerare.* Plutarch. Mar. c. 2. 2. *Ἀνδρώδης φύσει καὶ πολεμικὸς γενόμενος καὶ στρατιωτικῆς μᾶλλον ἢ πολιτικῆς παιδείας μεταλαβὼν ἄκρατον ἐν ταῖς ἐξουσίαις τὸν θυμὸν ἔσχε. Λέγεται δὲ μήτε γράμματα μαθεῖν Ἑλληνικὰ μήτε γλώττῃ πρὸς μηδὲν Ἑλληνίδι χρῆσθαι τῶν σπουδῆς ἐχομένων, ὡς γελοῖον γράμματα μανθάνειν ὧν οἱ διδάσκαλοι δουλεύοιεν ἑτέροις.* Cic. de Orat. II. c. 7. 28. *Catulus accessit; cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Graeci ipsi solent suae linguae subtilitatem elegantiamque concedere.* Ibid. III. c. 8. 29. *Quid iucundius auribus nostris umquam accidit oratione Catuli? quae*

est pura sic, ut Latine loqui paene solus videatur, sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic iudicare soleo, quidquid aut addideris aut mutaveris aut detraxeris, vitiosius et deterius futurum. Id. Brut. c. 35. 133. *Fuit igitur in Catulo sermo Latinus; quae laus dicendi non mediocris ab oratoribus plerisque neglecta est. — Nec habitus est tamen — Catulus princeps in numero patronorum; sed erat talis, ut, quum quosdam audires, qui tum erant praestantes, videretur esse inferior: quum autem ipsum audires sine comparatione, non modo contentus esses, sed melius non quaereres.* Conf. pro Murena c. 17. 36. pro Plancio c. 5. 12. Meyer. Orat. Rom. Fragm. XLIV. p. 270.

(2) His coss. Archias poeta, Antiochia ortus, Romam venit, qui Cimbricum bellum et Mithridaticum versibus persecutus est: quo deinde Cicero primis pueritiae annis usus est litterarum doctore. I. c. 17. 51 sqq.

Schol. Bob. ad Orat. pro Archia p. 353. *A. Licinius Archias se studiis poeticis dedidit et adprime, ut videbatur, excelluit in hoc genere litterarum.* Quintil. X. c. 7. 18. *Sicut in cogitatione praecipimus, ita facilitatem extemporalem a parvis initiis paullatim perducemus ad summam: — quum hanc felicitatem non prosa modo multi sint consecuti, sed etiam carmine, ut Antipater Sidonius et Licinius Archias.* Quae supersunt Archiae carmina, leguntur in Anthol. Graec. T. II. ed. Iacobsii, et in libro: *M. T. Ciceronis Oratio pro A. L. Archia, poeta, cum carminibus Archiae Graece et Latine. Praemissa est Epistola Critica de eo quod Archiae personam et ingenium spectat; studio* H. C. F. Hülsemann. *Lemgoviae* 1800. 8°.

(3) Hoc anno aut superiore, item Arpini, natus esse videtur Q. Cicero, Marci frater; quocum hic ut plurimum in omni vita familiarissime vixit. I. c. 10. 25. c. 12. 33. c. 16. 47. c. 37. 116. II. c. 34. 91. V. c. 8. 16. VII. c. 5. 12. VIII. c. 11. 24. (IX. c. 8. 22.)

Praeter Commentarium de petitione consulatus (v. ad a. 690. 1.), hic Cicero multa scripsit poemata, quorum tamen fere nihil superest.

Cic. ad Att. I. 17. 2. *Quanta sit in Quinto fratre meo comitas, quanta iucunditas, quam mollis animus et ad accipiendam et ad deponendam offensionem, nihil attinet me ad te, qui ea nosti, scribere.*

IX. 6. 4. *Quintus quidem frater, quidquid mihi placeret* [a. U. C. 705.], *id rectum se putare aiebat, id animo aequissimo ferebat.* X. 11. 1. *Quae de fratre meo scribis, sunt ea quidem parum firma, sed habent nihil ὕπουλον, nihil fallax, nihil non flexibile ad bonitatem, nihil, quod non, quo velis, uno sermone possis perducere. Ne multa: omnes suos, etiam quibus irascitur crebrius, tamen caros habet, me quidem se ipso cariorem.* — Schol. Bob. ad Orat. pro Archia p. 354. *Q. Tullius non solum epici, verum etiam tragici carminis scriptor.* Cic. ad Q. fr. III. 4. 4. *De versibus, quos tibi a me scribi vis, deest mihi quidem opera, quae non modo tempus, sed etiam animum vacuum ab omni cura desiderat; sed abest etiam ἐνθουσιασμός —. Simul et illud (sine ulla mehercule ironia loquor) tibi istius generis in scribendo priores partes tribuo, quam mihi.* Ibid. 6. 4. *Quod me de faciendis versibus rogas, incredibile est, mi frater, quam egeam tempore: neo sane satis commoveor animo ad ea, quae vis, canenda. Ὑποθέσεις vero ad ea, quae ipse ego ne cogitando quidem consequor, tu, qui omnes isto eloquendi et exprimendi genere superasti, a me petis? — Quattuor tragoedias XVI diebus absolvisse quum scribas, tu quidquam ab alio mutuaris? et κλέος quaeris, quum Electram et Troadem scripseris?* — Quinti *Commentarius de petitione consulatus* plerumque edi solet cum operibus Marci fratris. In edit. Nobbiana exstat p. 1363—1368. Adiecti sunt *Versus quidam de* XII *signis* (Conf. Anthol. Lat. v. 41. *Burm.* T. II. p. 318 sqq) *et Epigramma de amore feminarum* (III. 88. T. I. p. 541). — Conf. Guil. Pütz, *de Q. Tullii Ciceronis vita et sriptis.* Marcoduri 1833. 4°. G. Flauti, *Vita di Quinto Tullio Cicerone e nuova traduz. del suo Commentario sul concorso al consolato.* Neapel 1839. 8°. C. H. Blase, *de Q. Tullii Ciceronis Vita.* Bedburgi 1847. 4°.

ANNUS VITAE CICERONIS VI.

a. U. C.	Coss. C. MARIUS V.	a. A. C.
653.	M'. AQUILLIUS.	101.

(1) C. Marius cos. cum Q. Lutatio Catulo procos. a. d. III. Kal. Sext. [= 30 Iulii] citra Alpes in campis, quibus nomen erat Raudiis, influentes in Italiam Cimbrorum copias reprimit. VII. c. 44. 114.

Livius Epit. 68. *Cimbri, repulso ab Alpibus fugatoque Q. Catulo pro-*

consule, qui fauces Alpium obsederat, et ad flumen Athesim sastellum editum insederat, reliqueratque, quum, virtute sua sxpliciti, fugientem proconsulem sxercitumque consecuti, in Italiam traiecisseut, iunctis eiusdem Catuli et C. Marii exercitibus, praelio victi sunt ab iis: iu quo caesa traduntur hostium centum quadraginta millia, capta sexaginta. Velleius II. c. 12. 5. *Quinto (consulatu), citra Alpes iu campis, quibus nomen erat Raudiis, ipse cos. (Marius) et procos. Q. Lutatius Catulus fortunatissimo decertavere praelio: caesa aut capta amplius C (millia) hominum.* Plutarch. Mar. c. 26. 6. *μετὰ τροπὰς θέρους τῆς μάχης γενομένης, ἃς ἄγουσι Ῥωμαῖοι πρὸ τριῶν ἡμερῶν τῆς νουμηνίας τοῦ νῦν μὲν Αὐγούστου, τότε δὲ Σεξτιλίου μηνός.* Conf. Orosius V. c. 16. Florus III. c. 3. 11—21. Eutropius V. c. 1. Chr. Cellarius, Dissert. *de Cimbris et Teutonis*, inter Diss. Acad. p. 488. Io. Müller, *Bellum Cimbricum*, Turici 1776. 8°. I. M. Schrant, *de Kimbren en hunns lotgevallen.* Leiden 1850. 8°.

(2) Cuius victoriae quum praecipua gloria cessisset Mario, Catulus librum conscripsit de consulatu et de rebus gestis suis, quo ostenderet non magis Mario quam sibi deberi partem triumphi. I. c. 5. 13.

Vell. II. c. 12. 5. *Hac victoria videtur meruisse Marius, ne eius nati rempublicam poeniteret, ac bona malis repensasse.* c. 22. 4. *Q. Catulus et aliarum virtutum et belli Cimbrici gloria, quae illi cum Mario communis fuerat, celeberrimus.* Liv. Epit. 68. *Marius, totius civitatis consensu exceptus, pro duobus triumphis, qui offerebantur, uno contentus fuit.* Plutarch. Mar. c. 27. 8. *Μάλιστα δὲ οἱ πολλοὶ κτίστην τε Ῥώμης τρίτον ἐκεῖνον ἀνηγόρευον, ὡς οὐχ ἧττονα τοῦ Κελτικοῦ τοῦτον ἀπεωσμένον τὸν κίνδυνον, ἐνθυμούμενοί τε μετὰ παίδων καὶ γυναικῶν ἕκαστοι κατ' οἶκον ἅμα τοῖς θεοῖς καὶ Μαρίῳ δείπνου καὶ λοιβῆς ἀπήρχοντο καὶ θριαμβεύειν μόνον ἠξίουν ἀμφοτέρους τοὺς θριάμβους.* Cf. quae scripsimus in Progr. Scholast. de Romanis Autobiographis (Lugd. Bat. 1846. 4°.) p. 11 sqq.

(3) Idem Catulus de manubiis Cimbricis in Palatio in area Flacciana exstruxit porticum, quam P. Clodius postea [v. ad a. 696. 17.] simul cum Ciceronis domo, adiutore Sext. Clodio ex parte diruit. VI. c. 6. 14. c. 9. 20. c. 12. 27.

Cic. pro Domo sua c. 43. 114. *Tu, Q. Catule, M. Fulvii domum, quum is fratris tui socer fuisset, monumentum tuarum manubiarum esse voluisti, ut eius, qui perniciosa reipublicae consilia cepisset,*

omnis memoria funditus ex oculis hominum ac mentibus tolleretur. Hoc si quis tibi aedificanti illam porticum diceret, fore tempus, quum is tribunus plebis, qui auctoritatem senatus, iudicium bonorum omnium neglexisset, tuum monumentum, consulibus non modo inspectantibus, verum adiuvantibus, disturbaret, everteret, idque cum eius civis, qui rempublicam ex senatus auctoritate consul defendisset, domo coniungeret; nonne responderes, id, nisi eversa civitate, accidere non posse? Valer. Max. VI. c. 3. 1. *Flacciana area, quum diu penatibus vacua mansisset, a Q. Catulo Cimbricis spoliis adornata est.*

ANNUS VITAE CICERONIS VII.

a. U. C.	Coss. C. MARIUS VI.	a. A. C.
654.	L. VALERIUS FLACCUS.	100.

(1) L. Appuleius Saturninus, adiuvante C. Mario, tribunus plebis per vim creatus, non minus violenter gessit tribunatum, quam petierat; et, quum legem agrariam per vim tulisset, Metello Numidico, eo quod in eam non iuraverat, diem dixit: qui in exsilium voluntarium Rhodum profectus est. (Liv. Ep. 69.) Cuius de patria discessus molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem est visus, utpote qui Urbe maluit quam sententia decedere. I. c. 6. 17. c. 7. 19.

Cic. pro Sextio c. 16. 37. *Quid enim simile fuit in Q. Metello? cuius caussam etsi omnes boni probabant, tamen neque senatus publice, neque ullus ordo proprie, neque suis decretis Italia tota susceperat. Ad suam enim magis quamdam ille gloriam, quam ad perspicuam salutem reipublicae spectarat, quum unus in legem per vim latam iurare noluerat: denique videbatur ea conditione tam fortis fuisse, ut cum patriae caritate constantiae gloriam commutaret. Erat autem ei res cum exercitu C. Marii invicto: habebat inimicum C. Marium, conservatorem patriae, sextum iam illum consulatum gerentem: res erat cum L. Saturnino, iterum tribuno plebis, vigilante homine, et in caussa populari si non moderate, at certe populariter abstinenterque versato. Cessit, ne aut victus a fortibus viris cum dedecore caderet, aut victor multis et fortibus civibus rempublicam orbaret.* Ibid. c. 47. 101. *Q.*

Metellus — qui, quum florentem hominem in populari ratione, L. Saturninum, censor notasset, quumque insitivum Gracchum contra vim multitudinis incitatae censu prohibuisset, quumque in eam legem, quam non iure rogatam iudicarat, iurare noluisset, de civitate maluit, quam de sententia demoveri. Cic. in Pisonem c. 9. 20. *Alia enim caussa praestantissimi viri, Q. Metelli, fuit: quem ego civem, meo iudicio, cum deorum immortalium laude coniungo: qui C. illi Mario, fortissimo viro et consuli et sextum consuli, et eius invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse duxit.* Id. pro Plancio c. 36. 89. *Q. Metello laudi datum est, hodieque est et semper erit maximae gloriae; quem — constat, invitissimis viris bonis, cessisse: nec fuisse dubium, quin contentione et armis superior posset esse.* Post red. in sen. c. 10. 25. *Omnes Metellos, praestantissimos cives, — in quibus Numidicum illum, cuius quondam de patria discessus molestus omnibus, ipsi ne luctuosus quidem visus est.* Aur. Victor de Vir. ill. c. 62. *Q. Caecilius Metellus, Numidicus, qui consul* [a. U. C. 645.] *de Iugurtha rege Numidiae triumphavit, censor* [a. U. C. 652.] *Quinctium, qui se Tiberii Gracchi filium mentiebatur, in censum non recepit. Idem in legem Appuleiam per vim latam iurare noluit, quare in exsilium actus, Smyrnae exsulavit.* Id. c. 73. *Lucius Appuleius Saturninus, tribunus plebis seditiosus, ut gratiam Marianorum militum pararet, legem tulit, ut veteranis centena agri iugera in Africa dividerentur; — aqua et igni interdixit ei, qui in leges suas non iurasset. Huic legi multis nobilibus abrogantibus quum tonuisset, clamavit: Iam, inquit, nisi quiescitis, grandinabit. Metellus Numidicus exsulare quam iurare maluit.* Florus III. c. 16. 1. *Appuleius Saturninus Gracchanas asserere leges non destitit. — Quum tot tantisque ludibriis exsultaret impune, rogandis Gracchorum legibus ita vehementer incubuit, ut senatum quoque cogeret in verba iurare; quum abnuentibus aqua et igni interdicturum se minaretur. Unus tamen exstitit, qui mallet exsilium.* Valer. Max. III. c. 8. 4. *Metellus Numidicus — quum animadverteret, quo tenderent Saturnini tribuni plebis funesti conatus, quantoque malo reipublicae, nisi his occurreretur, erupturi essent, in exsilium, quam in legem eius, ire maluit.* Appian. B. C. I. c. 29. *Ἐξηλάθη δὲ καὶ Μέτελλος ὑπ' αὐτῶν, προσλαβόντων Γάϊον Μάριον, ἕκτην ἄρχοντα ὑπατείαν, ἐχθρὸν ἀφανῆ τοῦ Μετέλλου. Καὶ συνέπραξαν ὧδε ἅπαντες ἀλλήλοις. Ὁ μὲν Ἀπουλήϊος νόμον ἐσέφερε, Διαδάσασθαι γῆν, ὅσην ἐν τῇ νῦν ὑπὸ Ῥωμαίων καλουμένῃ Γαλατίᾳ Κιμβροὶ γένος Κελτῶν κατειλήφεσαν· καὶ αὐτοὺς ὁ Μάριος ἔναγχος ἐξελάσας, τὴν γῆν ὡς οὐκέτι Γαλατῶν ἐς Ῥωμαίους περιεσπάκει. Προσέκειτο δὲ, Εἰ κυρώσειε τὸν νόμον ὁ δῆμος, τὴν βουλὴν πένθ' ἡμέραις ἐπομόσαι,*

πεισθήσεσθαι τῷ νόμῳ· ἢ τὸν οὐκ ὀμόσαντα μήτε βουλεύειν, καὶ ὄφλειν τῷ δήμῳ τάλαντα εἴκοσιν· ὑπονοοῦντες, οὕτως ἄλλους τε τῶν δυσχεραινόντων ἀμυνεῖσθαι, καὶ Μέτελλον ὑπὸ φρονήματος οὐκ ἐνδώσοντα πρὸς τὸν ὅρκον. Orosius v. c. 17. *Marius sextum consul et Glaucia praetor et Saturninus tribunus plebis conspiraverunt Metellum Numidicum in exsilium quacunque vi agere. Die dicta, a suppositis eiusdem factionis iudicibus per scelus innocens Metellus damnatus, in exsilium cum totius urbis dolore discessit.*

(²) Idem Saturninus, occiso C. Memmio, candidato consulatus, quem maxime adversarium actionibus suis timebat, oppressus armis cum C. Servilio Glaucia praetore et aliis eiusdem furoris sociis interfectus est (Liv. Ep. 69). III. c. 25. 81. In quibus quum et Q. Labienus fuisset, postea, Cicerone consule (v. ad a. 691. 7.), T. Labienus tribunus plebis C. Rabirio perduellionis crimen intendit, quod Saturninum interfecisset. III. c. 8. 22 sqq.

Cic. pro Rabirio c. 7. 20. *Fit senatus consultum, ut C. Marius, L. Valerius, consules, adhiberent tribunos plebis et praetores, quos eis videretur, operamque darent, ut imperium populi Romani maiestasque conservaretur. Adhibent omnes tribunos plebis praeter Saturninum, praetores praeter Glauciam: qui rempublicam salvam esse vellent, arma capere et se sequi iubent. Parent omnes. Ex aedibus sacris armamentariisque publicis arma populo Romano, C. Mario consule distribuente, dantur. — Quum Saturninus Capitolium teneret armatus, esset una C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus atque ergastulo Gracchus; — in foro autem C. Marius et L. Valerius Flaccus, consules, post cunctus senatus, — quum equester ordo — quum omnes omnium ordinum homines, qui in salute reipublicae salutem suam repositam esse arbitrabantur, arma cepissent* cet. Id. Brut. c. 62. 224. *Longe autem post notos homines improbissimus C. Servilius Glaucia, sed peracutus et callidus cum primisque ridiculus. Is ex summis et fortunae et vitae sordibus in praetura consul factus esset, si rationem eius haberi licere iudicatum esset. Nam et plebem tenebat et equestrem ordinem beneficio legis devinxerat. Is praetor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario et Flacco consulibus, publice est interfectus.* Florus III. c. 16. 3. *Igitur post Metelli fugam omni nobilitate perculsa, quum iam tertium annum dominaretur, eo vesaniae progressus est, ut consularia quoque comitia nova caede turbaret. Quippe ut*

satellitem furoris sui, Glauciam, consulem faceret, C. Memmium competitorem interfici iussit: et in eo tumultu regem ex satellitibus suis se appellatum laetus accepit. Tum vero iam conspiratione senatus, ipso quoque iam Mario consule, quia tueri non poterat, adverso, directae in foro acies: expulsus inde Capitolium invasit. Sed quum abruptis fistulis obsideretur, senatuique per legatos poenitentiae fidem faceret, ab arce degressus cum ducibus factionis receptus in curiam est. Ibi eum, facta irruptione, populus fustibus saxisque coopertum in ipsa quoque morte laceravit. Cf. Orosius v. c. 17. Appian. B. C. I. c. 32. *Προτεθείσης δὲ ὑπάτων χειροτονίας, Μάρκος μὲν Ἀντώνιος ἐπὶ τὴν ἑτέραν ἀναμφιλόγως ᾑρέθη· τὴν δὲ ὑπόλοιπον Γλαυκίας ὅδε καὶ Μέμμιος μετῄεσαν. Μεμμίου δ᾽ ὄντος ἐπιδοξοτέρου παρὰ πολὺ, δείσας ὁ Γλαυκίας καὶ ὁ Ἀπουλήϊος, ἐπιπέμπουσί τινας αὐτῷ σὺν ξύλοις ἐν αὐτῇ τῇ χειροτονίᾳ, οἳ τὸν Μέμμιον παίοντες ἐν μέσῳ πάντων ὁρώντων συνέκοψαν. Καὶ ἡ μὲν ἐκκλησία θορυβηθεῖσα διελύετο, οὔτε νόμων οὔτε δικαστηρίων οὔτε τινὸς αἰδοῦς ἔτι ὑπούσης· ὁ δὲ δῆμος, ἀγανακτῶν, ἐς τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν μετ᾽ ὀργῆς συνέτρεχεν, ὡς κτενοῦντες τὸν Ἀπουλήϊον. Ὁ δ᾽, ἄλλο πλῆθος ἁλίσας ἀπὸ τῶν ἀγρῶν, μετὰ Γλαυκίου καὶ Γαΐου Σαυφηΐου ταμίου τὸ Καπιτώλιον κατέλαβεν. — Μάριος δ᾽, αὐτίκα πάντων αὐτοὺς ἀναιρεῖν κελευόντων, ἐς τὸ βουλευτήριον συνέκλεισεν, ὡς ἐννομώτερον ἐργασόμενος. Οἱ δὲ, πρόφασιν τοῦτ᾽ εἶναι νομίσαντες, τὸν κέραμον ἐξέλυον τοῦ βουλευτηρίου, καὶ τοὺς ἀμφὶ τὸν Ἀπουλήϊον ἔβαλλον, ἕως ἀπέκτειναν· ταμίαν τε, καὶ δήμαρχον, καὶ στρατηγὸν, ἔτι περικειμένους τὰ σύμβολα τῆς ἀρχῆς.*

(³) Hoc anno a. d. IV. Id. Quint. [= 12 Iulii] natum esse oportet C. Iulium Caesarem, siquidem a. 710. perierit annum agens LVI. De Caesare autem non semper idem sensisse Ciceronem, quod vulgo crimini datur, ex his inprimis apparet locis: IV. c. 19. 47. VII. c. 42. 109 sqq. VIII. c. 22. 55. c. 25. 63. c. 28. 70. IX. c. 9. 25. c. 10. 29. c. 12. 36. c. 13. 38. c. 14. 42. c. 15. 43. c. 29. 84. c. 32. 94. c. 34. 98.

Macrob. Sat. I. c. 12. *Sequitur Iulius, qui quum — Quintilis a numero vocaretur — postea in honorem Iulii Caesaris Dictatoris, legem ferente M. Antonio M. filio consule, Iulius appellatus est, quod hoc mense a. d. quartum Idus Quintiles Iulius procreatus sit.* Lydus de Mensib. 63. p. 109. *Ὁ Καῖσαρ — εὑρὼν τὸν Κυντίλιον μῆνα, τὴν προσηγορίαν μετέβαλεν, οὐ διὰ τὴν τοῦ ἀριθμοῦ μόνον τελειότητα,*

ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ αὐτὸν ἐκεῖνον κατὰ τὴν πρὸ τεσσάρων Εἰδῶν τοῦ μηνὸς τούτου τεχθῆναι. Appian. B. C. II. c. 106. *Ἔς τε τιμὴν τῆς γενέσεως αὐτοῦ (Καίσαρος) τὸν Κυϊντίλιον μῆνα Ἰούλιον ἀντὶ Κυϊντιλίου μετωνόμασαν εἶναι.* — Sueton. Caes. c. 88. *Periit sexto et quinquagesimo aetatis anno.* Appian. B. C. II. c. 149. *Γάϊος Καῖσαρ ἐτελεύτησεν — ἔτος ἄγων ἕκτον ἐπὶ πεντήκοντα.* Plut. Caes. c. 69. *Θνήσκει δὲ Καῖσαρ τὰ μὲν πάντα γεγονὼς ἔτη πεντήκοντα καὶ ἕξ.* [v. ad a. 710. 3.]

ANNUS VITAE CICERONIS VIII.

a. U. C.	Coss. M. ANTONIUS (orator).	a. A. C.
655.	A. POSTUMIUS ALBINUS.	99.

(1) Post necem Saturnini, Q. Metellus Numidicus, superiori anno pulsus, rogatione Q. Calidii tribuni plebis in civitatem restituitur. I. c. 7. 19.

Cic. Ep. ad Lentulum (ad Fam. I. 9. 16.) *Quum Metellum unius tribuni plebis rogatio — reciperavisset.* Cic. pro Planc. c. 28. 69. *Calidium adiungis, cuius lege Q. Metellus in civitatem sit restitutus.* Schol. Bob. in Orat. de aere alieno Mil. p. 347. *C. Gracchi et Saturnini exempla intulerat, quorum alter in Aventino interfectus est, alter Capitolio deductus cum Glaucia praetore iugulatus. Post quorum necem restitutos in civitatem significat P. Popilium, qui Graccho cesserat, et Q. Metellum Numidicum, qui, ut violentiam L. Appuleii subterfugeret, exsulaverat.* Liv. Epit. 69. *Q. Caecilius Metellus ab exsilio, ingenti totius civitatis favore, reductus est.* Gellius XIII. c. 18. 1. *Verba sunt Claudii Quadrigarii ex Annalium eius tertio decimo: »Contione dimissa Metellus in Capitolium venit cum multis mortalibus; inde quum domum proficiscitur, tota civitas eum reduxit."* Valer. Max. IV. c. 1. 13. *Numidicus Metellus populari factione patria pulsus in Asiam secessit. In qua quum ei forte ludos Trallibus spectanti litterae redditae essent, quibus scriptum erat, maximo senatus et populi consensu reditum illi in Urbem datum, non e theatro prius abiit, quam spectaculum ederetur: non laetitiam suam proxime sedentibus ulla ex parte patefecit; sed summum gaudium intra se continuit. Eumdem constat pari vultu et exsulem fuisse, et restitutum: adeo moderationis beneficio, medius*

semper inter secundas et adversas res animi firmitate versatus est. Idem v. c. 2. 7. *Metellus Pius pertinaci erga exsulem patrem amore, tam clarum lacrimis, quam alii victoriis, cognomen assecutus, non dubitavit consul pro Q. Calidio praeturae candidato supplicare populo, quod tribunus plebis legem, qua pater eius in civitatem restitueretur, tulerat.* Cf. Orosius v. c. 17. Appian. B. C. I. c. 33. *'Αναιρεθέντων δὲ τῶν ἀμφὶ τὸν 'Απουλήϊον, ἡ μὲν βουλὴ καὶ ὁ δῆμος ἐκεκράγεσαν κατακαλεῖν Μέτελλον. Πούπλιος δὲ Φούριος δήμαρχος — θρασέως ἐνίστατο αὐτοῖς· καὶ οὐδὲ Μετέλλου, τοῦ Μετέλλου παιδὸς, ἱκετεύοντος αὐτὸν ἐν ὄψει τοῦ δήμου, καὶ δακρύοντος, καὶ τοῖς ποσὶ προσπίπτοντος, ἐνεκλάσθη. — Τοῦ δ' ἐπιόντος ἔτους* [a. U. 655], *Φούριον μὲν ἐπὶ τῷδε ἐς δίκην Γάϊος Κανουλήϊος δήμαρχος ὑπήγε —. Μετέλλῳ δ' ἡ κάθοδος ἐδόθη. Καί φασιν, αὐτῷ τὴν ἡμέραν οὐκ ἀρκέσαι, περὶ τὰς πύλας δεξιουμένῳ τοὺς ἀπαντῶντας.* Diodor. T. X. p. 173. *περὶ τῆς τοῦ Μετέλλου φυγῆς ἐπ' ἔτη δύο γενομένων λόγων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ὁ υἱὸς αὐτοῦ — περιῄει κατὰ τὴν ἀγοράν, δεόμενος τῶν πολιτῶν· κτέ.*

(2) Augurum decreto tollitur lex, quam de agris populo dividendis tulerat Sex. Titius, tribunus plebis seditiosus et turbulentus, cui maxime consul restitit Antonius. VI. c. 39. 101.

Obsequens c. 45. *M. Antonio A. Postumio coss. Sex. Titius tribunus plebis de agris dividundis populo quum repugnantibus collegis pertinaciter legem ferret, corvi duo numero in alto volantes ita pugnarunt supra contionem, ut rostris unguibusque lacerarentur. Aruspices sacra Apollini litanda et de lege, quae ferebatur, supersedendum pronuntiarunt.* Valer. Max. VIII. c. 1. Damn. 3. *Sex. quoque Titium similis casus prostravit. Erat innocens; erat agraria lege lata gratiosus apud populum. Tamen quia Saturnini imaginem domi habuerat, suffragiis eum tota cognitio oppressit.* Cic. de Orat. II. c. 11. 48. (Antonius loquitur) *Testimonium saepe dicendum est, ac nonnumquam etiam accuratius, ut mihi necesse fuit in Sex. Titium, seditiosum civem et turbulentum; explicavi in eo testimonio dicendo omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro republica restitissem, quaeque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, exposui. Diu retentus sum, multa audivi, multa respondi.* Id. pro Rabir. c. 9. 24. *Sex. Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi suae, comdemnatus est. Statuerunt equites Romani illi iudicio, improbum civem esse, et non retinendum in civitate, qui hominis, hostilem in modum seditiosi, ima-*

gine aut mortem eius honestaret, aut desideria imperitorum misericordia commoveret, aut suam significaret imitandae improbitatis voluntatem. Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. XLVII. 3. p. 284.

(³) C. Claudius Pulcher magnificentissima aedilitate fungitur. II. c. 22. 60.

Plinius H. N. VIII. c. 7. *Romae pugnasse (elephantos) Fenestella tradit primum omnium in Circo, Claudii Pulchri aedilitate curuli, M. Antonio A. Postumio coss., anno Urbis sexcentesimo quinquagesimo quinto.* Cic. in Verr. Act. II. L. IV. c. 3. 6. *C. Claudius, cuius aedilitatem magnificentissimam scimus fuisse, usus est hoc Cupidine tamdiu, dum forum diis immortalibus populoque Romano habuit ornatum.* Ibid. c. 59. 133. *Nisi arbitramini L. Crasso, Q. Scaevolae, C. Claudio, potentissimis hominibus, quorum aedilitates ornatissimas vidimus, commercium istarum rerum cum Graecis hominibus non fuisse.*

ANNUS VITAE CICERONIS IX.

a. U. C.	Coss. Q. CAECILIUS METELLUS NEPOS.	a. A. C.
656.	T. DIDIUS.	98.

(¹) Ab his consulibus lata est lex Caecilia Didia, ab utriusque nomine dicta, cuius mentio fit III. c. 9. 27. (ubi leg. *Caeciliam Didiam, Liciniam Iuniam.*)

Schol. Bob. ad Orat. pro Sextio p. 310. (*Lex Caecilia et Didia*) *iubebat in promulgandis legibus trinundinum tempus observari.* Cic. Phil. V. c. 3. 8. *Ubi lex Caecilia et Didia? ubi promulgatio trinum nundinum?* pro Domo sua c. 16. 41. *Si, quod in ceteris legibus trinum nundinum esse oportet, id in adoptione satis est, trium esse horarum: nihil reprehendo. Sin eadem observanda sunt: si decrevit senatus, M. Drusi legibus, quae contra legem Caeciliam et Didiam latae essent, populum non teneri; iam intelligis — te tribunum plebis non fuisse.* c. 20. 53. *Quae est, quaeso, alia vis, quae sententia Caeciliae legis et Didiae, nisi haec, ne populo necesse sit in coniunctis rebus compluribus aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod velit, repudiare?*

(²) M'. Aquillius (cos. a. 653.), confecto in Sicilia bello

Servili, a L. Fufio repetundarum accusatur; quem defendit M. Antonius. VI. c. 15. 36.

Liv. Epit. 70. *Quum M'. Aquillius de pecuniis repetundis caussam diceret, ipse iudices rogare noluit. M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam a pectore eius discidit, ut honestas cicatrices ostenderet: quibus conspectis, indubitanter absolutus est. Cicero eius rei solus auctor.* Cic. in Verr. Act. II. L. V. c. 1. 3. *Venit mihi in mentem, in iudicio M'. Aquillii quantum auctoritatis, quantum momenti oratio M. Antonii habuisse existimata sit: qui, ut erat in dicendo non solum sapiens, sed etiam fortis, caussa prope perorata, ipse arripuit M'. Aquillium constituitque in conspectu omnium tunicamque eius a pectore abscidit, ut cicatrices populus Romanus iudicesque aspicerent adverso corpore exceptas: simul et de illo vulnere, quod ille in capite ab hostium duce acceperat, multa dixit, eoque adduxit eos, qui erant iudicaturi, vehementer ut vererentur, ne, quem virum fortuna ex hostium telis eripuisset, quum sibi ipse non pepercisset, hic non ad populi Romani laudem, sed ad iudicum crudelitatem videretur esse servatus.* Id. de Orat. II. c. 28. 124. *Tum Crassus, Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. — Quod enim ornamentum, quae vis, qui animus, quae dignitas illi oratori defuit, qui in caussa peroranda non dubitavit excitare reum consularem et eius diloricare tunicam et iudicibus cicatrices adversas senis imperatoris ostendere?* Ibid. c. 47. 194. (Antonius loquitur) *Nolite existimare meipsum, — quum mihi M'. Aquillius in civitate retinendus esset, quae in illa caussa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse. Quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum a senatu, ovantem in Capitolium ascendisse meminissem, hunc quum afflictum, debilitatum, maerentem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commovere, quam misericordia sum ipse captus. Sensi equidem, tum magno opere moveri iudices, quum excitavi maestum ac sordidatum senem et quum ista feci, quae tu, Crasse, laudas, non arte, — sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem.* Id. pro Flacco c. 39. 98. *M'. Aquillium patres nostri multis avaritiae criminibus testimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum gesserat, iudicio liberaverunt.* Quintil. II. c. 15. 7. *Nam et M'. Aquillium defendens Antonius, quum scissa veste cicatrices, quas is pro patria pectore adverso suscepisset, ostendit, non orationis habuit fiduciam, sed oculis populi Romani vim attulit, quem illo ipso aspectu maxime motum in hoc, ut absolveret reum, creditum est.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. XLVII. 4. p. 285.

ANNUS VITAE CICERONIS X.

a. U. C.	Coss. CN. CORNELIUS LENTULUS.	a. A. C.
657.	P. LICINIUS CRASSUS.	97.

C. Aculeonem, Ciceronis propinquum, a Gratidiano reum factum, defendit L. Crassus, qui eum ex omnibus plurimum dilexit. I. c. 12. 34. c. 16. 47.

Cic. de Orat. II. c. 65. 262. *Invertuntur autem verba, ut Crassus apud M. Perpernam iudicem pro Aculeone quum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Aelius Lamia, deformis, ut nostis; qui quum interpellaret odiose, Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Crassus. Quum esset arrisum, Non potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere; ingenium potui. Tum hic, Audiamus, inquit, disertum. Multo etiam arrisum est vehementius.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. XLVIII. 5. p. 302.

ANNUS VITAE CICERONIS XI.

a. U. C.	Coss. CN. DOMITIUS AHENOBARBUS.	a. A. C.
658.	C. CASSIUS LONGINUS.	96.

(1) Hac fere aetate Cicero iis videtur eruditus fuisse doctrinis, quibus puerilis aetas impertiri debet, praecipue autem Graecis litteris; I. c. 18. 55 sqq. generosos habens condiscipulos, in disciplina domestica Q. fratrem et consobrinos suos Aculeonis filios; I. c. 16. 47. in publica autem T. Pomponium, L. Torquatum, C. Marium filium.

Dialog. de Orat. c. 34. 1. *Apud maiores nostros iuvenis ille, qui foro et eloquentiae parabatur, imbutus iam domestica disciplina* cet. Nepos Att. c. 1. 3. *Erat autem in puero (T. Pomponio), praeter docilitatem ingenii, summa suavitas oris ac vocis, ut non solum celeriter acciperet, quae tradebantur, sed etiam excellenter pronuntiaret. Qua ex re in pueritia nobilis inter aequales ferebatur, clariusque exsplendescebat, quam generosi condiscipuli animo aequo ferre possent. Itaque incita-*

bat omnes studio suo; quo in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marius filius, M. Cicero, quos consuetudine sua sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior.

(²) Florebant eo tempore maxime in foro M. Antonius et L. Licinius Crassus; de quibus fere dubium videtur, utri maiorem eloquentiae laudem tribuerit Cicero. I. c. 16. 47 sq. VII. c. 36. 96.

Cic. Brut. c. 37. 139. *Omnia veniebant Antonio in mentem; eaque suo quaeque loco, ubi plurimum proficere et valere possent, ut ab imperatore equites, pedites, levis armatura, sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio. Imparatus semper aggredi ad dicendum videbatur: sed ita erat paratus, ut iudices, illo dicente, nonnumquam viderentur non satis parati ad cavendum fuisse.* cet. c. 38. 143. *Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant L. Crassum. Illud quidem certe omnes ita iudicabant, neminem esse, qui horum alterutro patrono cuiusquam ingenium requireret. Equidem, quamquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi, tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. Erat summa gravitas; erat cum gravitate iunctus facetiarum et urbanitatis oratorius, non scurrilis, lepos; Latine loquendi accurata et sine molestia diligens elegantia; in disserendo mira explicatio; quum de iure civili, quum de aequo et bono disputaretur, argumentorum et similitudinum copia.* c. 86. 296. *Venio ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audivi sine controversia magnos oratores, Crassum et Antonium.* Velleius II. c. 9. 1. *Eodem tractu temporum nituerunt oratores, Scipio Aemilianus Laeliusque — et ante omnes L. Crassus et M. Antonius.* Macrobius Saturn. V. c. 1. *Sunt stili dicendi duo, dispari moralitate diversi: unus est maturus et gravis, qualis Crasso assignatur; alter huic contrarius, ardens et erectus et infensus, quali est usus Antonius.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. XLVII. p. 280. XLVIII. p. 291.

ANNUS VITAE CICERONIS XII.

a. U. C.	Coss. L. LICINIUS CRASSUS.	a. A. C.
659.	Q. MUCIUS SCAEVOLA.	95.

His coss. Q. Hortensius primum in foro dixit, undevi-

ginti annos natus, VII. c. 35. 95. c. 38. 101. quem summum sui temporis oratorem Cicero (qui octo annis minor erat, I. c. 31. 99.) in multis caussis habuit adversarium; II. c. 15. 40. c. 25. 68. c. 31. 84. IV. c. 8. 18. aliquando etiam defensionis socium; III. c. 8. 23. IV. c. 17. 44. VI. c. 18. 44.

Cic. de Orat. III. c. 61. 228. *Me quidem, inquit Catulus, istius sermonis participem factum esse gaudeo: ac vellem, meus gener, — Hortensius, affuisset; quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu* (Crassus) *oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis? inquit: ego vero esse iam iudico et tum iudicavi, quum, me consule, in senatu caussam defendit Africae. — Nihil enim isti adolescenti neque a natura neque a doctrina deesse sentio. — Non enim ille mediocris orator — sed et ingenio peracri et studio flagranti et doctrina eximia et memoria singulari.* Nepos Att. c. 5. 4. (*Atticus*) *utebatur intime Q. Hortensio, qui his temporibus principatum eloquentiae tenebat, ut intelligi non posset, uter eum plus diligeret, Cicero an Hortensius; et id, quod erat difficillimum, efficiebat, ut, inter quos tantae laudis esset aemulatio, nulla intercederet obtrectatio, essetque talium virorum copula.* Quintil. XI. c. 3. 8. (*Hortensii*) *scripta tantum intra famam sunt, qua diu princeps oratorum, aliquando aemulus Ciceronis existimatus est, novissime, quoad vixit, secundus: ut appareat, placuisse aliquid eo dicente, quod legentes non invenimus.* Cic. Orat. c. 38. 132. *Dicebat melius, quam scripsit, Hortensius.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXV. 1. p. 365. L. C. Luzac, Specim. Hist. Iurid. *de Q. Hortensio oratore, Ciceronis aemulo.* Lugd. Bat. 1810. 8°. I. G. Linsén et G. W. af Gadolin, Diss. *de Hortensio oratore, Ciceronis aemulo.* Aboae 1822. 4°.

ANNUS VITAE CICERONIS XIII.

a. U. C.	Coss. C. CAELIUS CALDUS.	a. A. C.
660.	L. DOMITIUS AHENOBARBUS.	94.

(1) C. Caelius, homo novus, non mediocribus inimicitiis ac laboribus contendit, ut ad summos honores perveniret. I. c. 15. 37.

Cic. de Orat. I. c. 25. 117. *Quis enim non videt C. Caelio — magno honori fuisse, homini novo, illam ipsam, quamcunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem?* Id. Brut. c. 45. 165. *Idem de C. Caelio dixerim, industriam in eo summam fuisse summasque virtutes, eloquentiae tantum, quod esset in rebus privatis amicis eius, in republica ipsius dignitati satis.* Q. Cic. de petit. cons. c. 3. 11. *Quanto melior tibi fortuna petitionis data est, quam nuper homini novo C. Caelio! Ille cum duobus hominibus ita nobilissimis petebat, ut tamen in iis omnia pluris essent, quam ipsa nobilitas; summa ingenia, summus pudor, plurima beneficia, summa ratio ac diligentia petendi. Tamen eorum alterum Caelius, etiam quum multo esset inferior genere, superior nulla re paene, superavit.* ad q. I. Palermus haec annotavit: »Qui fuerint illi duo, quibuscum Caelius consulatum petierit, quaeri video. Ego, ut de utroque respondere non possum, sic de altero nihil dubito, quin fuerit L. Domitius, qui cum eodem consul factus est: quem ideo superatum a Caelio dixit, quoniam prior fortasse consul renuntiatus sit; qui locus omnino erat dignior." cet.

(³) P. Sulpicius Rufus C. Iunium Norbanum ob seditiosum tribunatum accusat. Sed accusatoris eloquentiam et Scauri testis auctoritatem vincit Antonii oratio; qua factum est, ut reus nocentissimus absolveretur. VI. c. 15. 35.

Cic. de Orat. II. c. 21. 88. (Antonius loquitur) *Ego Sulpicium primum in caussa parvula* [a. 659.] *adolescentulum audivi, voce et forma et motu corporis et reliquis rebus aptis ad hoc munus, de quo quaerimus, oratione autem celeri et concitata, quod erat ingenii, et verbis effervescentibus et paullo nimium redundantibus, quod erat aetatis. — Vidi statim indolem neque demisi tempus et eum sum cohortatus ut forum sibi ludum putaret esse ad dicendum, magistrum autem, quem vellet, eligeret. — Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meae, quum iste accusavit C. Norbanum, defendente me. Non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, et qui anno ante fuerat.* c. 25. 107. *Iam quid vocetur, quaeritur, quum, quo verbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani caussa summa contentio. Pleraque enim de iis, quae ab isto obiiciebantur, quum confiterer, tamen ab illo maiestatem minutam negabam; ex quo verbo lege Appuleia tota illa caussa pendebat.* c. 28. 124. c. 40. 167. c. 47. 197. Valer. Max. VIII. c. 5. 2. *M. Aemilius Scaurus, princeps senatus — C. Norbanum, maiestatis crimine publicae quaestioni subiectum, ex professo opprimere conatus est:*

nec tamen aut auctoritate, qua plurimum pollebat, aut religione, de qua nemo dubitabat, affligere potuit. Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. XLVII. 6. p. 287. LVIII. 2. p. 346.

ANNUS VITAE CICERONIS XIV.

a. U. C.	Coss. C. VALERIUS FLACCUS.	a. A. C.
661.	M. HERENNIUS.	93.

Apparuit denuo quam fallax sit tota comitiorum ratio, quum Herennius in petitione consulatus superarit L. Marcium Philippum. II. c. 35. 97.

Cic. Brut. c. 45. 166. *Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latine et diligenter loquentibus numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia, L. Philippum, in consulatus petitione superavit.* c. 47. 173. *Duobus igitur summis, Crasso et Antonio, L. Philippus proximus accedebat, sed longo intervallo tamen proximus* cet. De Philippo, qui duobus tamen annis post consul creatus est, conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LII. p. 323.

ANNUS VITAE CICERONIS XV.

a. U. C.	Coss. C. CLAUDIUS PULCHER.	a. A. C.
662.	M. PERPERNA.	92.

L. Lucullus cum Marco fratre P. Servilium augurem reum fecerunt, a quo patrem suum L. Licinium, qui praetor adversus fugitivos in Sicilia male rem gesserat, repetundarum postulatum dolebant. VI. c. 15. 36.

Cic. de prov. cons. c. 9. 21. *Quae fuerunt inimicitiae graviores in civitate, quam Lucullorum atque Serviliorum?* Id. Acad. pr. II. c. 1. 1. (*L. Lucullus*) *admodum adolescens, cum fratre, pari pietate et in-*

dustria praedito, paternas inimicitias magna cum gloria est persecutus. Plutarch. Lucull. c. 1. 2. *Αὐτός δ' ὁ Λούκουλλος ἔτι μειράκιον ὢν, πρὶν ἀρχήν τινα μετελθεῖν καὶ πολιτείας ἅψασθαι, πρῶτον ἔργον ἐποιήσατο τὸν τοῦ πατρὸς κατήγορον κρῖναι Σερουίλιον αὔγουρα, λαβὼν ἀδικοῦντα δημοσίᾳ. Καὶ τὸ πρᾶγμα λαμπρὸν ἐφάνη Ῥωμαίοις καὶ τὴν δίκην ἐκείνην ὥσπερ ἀριστείαν διὰ στόματος ἔσχον. — Οὐ μὴν ἀλλὰ μεγάλης περὶ τὴν δίκην ἐκείνην φιλονεικίας γενομένης, ὥστε καὶ τρωθῆναί τινας καὶ πεσεῖν, ἀπέφυγεν ὁ Σερουίλιος.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXIII et LXIV. 1. p. 359.

ANNUS VITAE CICERONIS XVI.

a. U. C.	Coss. L. MARCIUS PHILIPPUS.	a. A. C.
663.	SEX. IULIUS CAESAR.	91.

(1) M. Livius Drusus, tribunus plebis, iudicia ab equitibus ad senatum transferre cupiens, socios et Italicos populos spe civitatis Romanae sollicitavit: iisque adiuvantibus per vim, legibus agrariis frumentariisque latis, iudiciariam quoque pertulit, Ut aequa parte iudicia penes senatum et equestrem ordinem essent (Liv. Epit. 71.). Quae leges, quamquam adversante Crasso, Philippus consul a senatu obtinuit ut uno senatus consulto tollerentur. VI. c. 39. 101.

Cic. de Legib. II. c. 6. 14. (*Leges Liviae*), *quae praesertim uno versiculo senatus puncto temporis sublatae sint.* Id. pro Domo sua c. 16. 41. *Decrevit senatus, M. Drusi legibus, quae contra legem Caeciliam et Didiam* [v. ad a. 656. 1.] *latae essent, populum non teneri.* Id. pro C. Cornelio I. fr. 11. *Quattuor omnino genera sunt, in quibus per senatum, more maiorum, statuatur aliquid de legibus. — Alterum, quae lex lata esse dicatur, ea non videri populum teneri: ut L. Marcio, Sex. Iulio consulibus, de legibus Liviis.* ad q. l. Asconius p. 68. *Puto vos reminisci, has esse leges Livias, quas illis consulibus M. Livius Drusus, tribunus plebis, tulerit. Qui quum senatus partes tuendas suscepisset et leges pro optimatibus tulisset, postea eo licentiae est progressus, ut nullum in his morem servaret. Itaque Philippus consul, qui ei inimicus erat, obtinuit a senatu, ut leges eius omnes uno

senatus consulto tollerentur. Decretum est enim, contra auspicia esse latas, neque iis teneri populum. Cf. Florus III. c. 17. Valer. Max. VI. c. 2. 2. Meyer. Orat. Rom. Fragm. XLVIII. 10. p. 312 et LII. 2. p. 325. F. A. I. Ahrens, *Die drei Volkstribunen Tib. Gracchus, M. Livius Drusus, P. Sulpicius Rufus.* Leipzig, 1836.

(2) Hoc anno *Disputatio de Oratore* (v. ad a. 699. 7.) in Tusculano habita fingitur. VI. c. 34. 38. Eodem anno, septimo die post Idus Septembres [= XII. Kal. Octob. = 20 Septemb.] moritur L. Licinius Crassus, orator. I. c. 31. 99.

Cic. de Orat. I. c. 7. 24. *Quum igitur vehementius inveheretur in caussam principum consul Philippus, Drusique tribunatus pro senatus auctoritate susceptus infringi iam debilitarique videretur, dici mihi memini ludorum Romanorum diebus, L. Crassum quasi colligendi sui caussa se in Tusculanum contulisse; venisse eodem, socer eius qui fuerat, Quintus Mucius dicebatur, et M. Antonius, homo et consiliorum in republica socius et summa cum Crasso familiaritate coniunctus. Exierant autem cum ipso Crasso adolescentes duo, Drusi maxime familiares, et in quibus magnam tum spem maiores natu dignitatis suae collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat,* [v. ad a. 663. 3.] *et P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur* [v. ad a. 666. 2.]. *Hi primo die de temporibus deque universa republica, quam ob caussam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt.* cet. Ibid. III. c. 1. 1. *Instituenti mihi, Quinte frater, eum sermonem referre et mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sane recordatio veterem animi curam molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi morte exstincta subita est vix diebus decem post eum diem, qui hoc et superiore libro continetur. Ut enim Romam rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quae ferebatur habita esse in concione a Philippo, quem dixisse constabat »videndum sibi aliud esse consilium; illo senatu se rempublicam gerere non posse": mane Idibus Septembribus et ille et senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi quum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invectus.* — c. 2. 6. *Tum latus ei dicenti condoluisse sudoremque multum consecutum esse audiebamus; ex quo quum cohorruisset, cum febri domum rediit dieque septimo lateris dolore consumptus est.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. XLVIII. p. 291.

(3) Paucis diebus post mortem Crassi, C. Aurelius Cotta tribunatu depulsus est, et sequenti anno (v. ad a. 664. 3.) sponte in exsilium abiit. I. c. 31. 99 sq. Qui quum redisset a. 672. maxime floruit in foro. I. c. 34. 108. II. c. 1. 1.

Cic. de Orat. III. c. 3. 11. *Non vidit corum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles miserosque casus. Ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus eiectus est e civitate.* Brut. c. 49. 182. *Iisdem ferc temporibus actate inferiores paullo, quam Iulius, sed acquales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Valerius, Cn. Pomponius, C. Curio, L. Fufius, M. Drusus, P. Antistius, nec ulla aetate uberior oratorum fetus fuit. Ex his Cotta et Sulpicius, quum meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerunt.* c. 55. 202. *Invenicbat acute Cotta, dicebat pure ac solute; et ut ad infirmitatem laterum perscienter contentionem omnem remiserat, sic ad virium imbecillitatem dicendi accommodabat genus. Nihil erat in eius oratione nisi sincerum, nihil nisi siccum atque sanum: illudque maximum, quod quum contentione orationis flectere animos iudicum vix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando tamen impellebat, ut idem facerent a se commoti, quod a Sulpicio concitati.* alibi. Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LVII. p. 338.

(4) Post mortem Crassi, Cicero venit in forum, I. c. 31. 99. dudum inter aequales suos (v. ad a. 658. 1.) litterarum studio eminens. I. c. 35. 109.

Plutarch. Cic. c. 2. 1. *'Εν ἡλικίᾳ τοῦ μανθάνειν γενόμενος, δι' εὐφυΐαν ἐκλάμψας καὶ λαβὼν ὄνομα καὶ δόξαν ἐν τοῖς παισὶν, ὥστε τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐπιφοιτᾶν τοῖς διδασκαλείοις ὄψει τε βουλομένους ἰδεῖν τὸν Κικέρωνα καὶ τὴν ὑμνουμένην αὐτοῦ περὶ τὰς μαθήσεις ὀξύτητα καὶ σύνεσιν ἱστορῆσαι, τοὺς δ' ἀγροικοτέρους ὀργίζεσθαι τοῖς υἱέσιν ὁρῶντας ἐν ταῖς ὁδοῖς τὸν Κικέρωνα μέσον αὐτῶν ἐπὶ τιμῇ λαμβάνοντας. Γενόμενος δ', ὥσπερ Πλάτων ἀξιοῖ τὴν φιλομαθῆ καὶ φιλόσοφον φύσιν, οἷος ἀσπαζέσθαι πᾶν μάθημα καὶ μηδὲν λόγου μηδὲ παιδείας ἀτιμάζειν εἶδος, ἐρρύη πως προθυμότερον ἐπὶ ποιητικήν. Καί τι καὶ ποιημάτιον ἔτι παιδὸς αὐτοῦ διασώζεται, Πόντιος Γλαῦκος, ἐν τετραμέτρῳ πεποιημένον* [v. ad a. 664. 6.].

ANNUS VITAE CICERONIS XVII.

a. U. C.	Coss. L. IULIUS CAESAR.	a. A. C.
664.	P. RUTILIUS LUPUS.	90.

(1) Bellum oritur Sociale seu Marsicum; I. c. 31. 99. cuius belli historiam Graece conscripsit L. Lucullus. III. c. 35. 110.

Livius Epit. 71. *Quum deinde promissa sociis civitas* [v. ad a. 663. 1.] *praestari non posset, irati Italici defectionem agitare coeperunt. — Propter quae Livius Drusus, invisus etiam senatui factus, velut Socialis belli auctor, incertum a quo, domi occisus est.* Ibid. 72. *Italici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Samnites, Lucani, initio belli a Picentibus moto.* Florus III. c. 17. 9. *Sed pretium rogationis statim socii flagitare: quum interim imparem Drusum, aegrumque rerum temere motarum, matura, ut in tali discrimine, mors abstulit; nec ideo minus socii promissa Drusi a populo Romano reposcere desierunt.* Ibid. c. 18. 3. *Itaque, quum ius civitatis, quam viribus auxerant, socii iustissime postularent, ad quam spem eos cupidine dominationis Drusus erexerat; postquam ille domestico scelere oppressus est, eadem fax, quae illum cremavit, socios in arma et oppugnationem Urbis accendit. Quid hac clade tristius? quid calamitosius? quum omne Latium, atque Picenum, Etruria omnis, atque Campania, postremo Italia, contra matrem ac parentem suam Urbem consurgerent.* cet. Velleius II. c. 15. 1. *Mors Drusi iam pridem tumescens bellum excitavit Italicum. Quippe L. Caesare et P. Rutilio coss. — universa Italia, quum id malum ab Asculanis ortum esset, — ac deinde a Marsis exceptum in omnes penetrasset regiones, arma adversus Romanos cepit.* cet. Plutarch. Lucull. c. 1. 8. *Περὶ μὲν οὖν τῆς φιλολογίας αὐτοῦ (Λουκούλλου) πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ ταῦτα λέγεται· νέον ὄντα πρὸς Ὁρτήσιον τὸν δικολόγον καὶ Σισεννᾶν τὸν ἱστορικὸν ἐκ παιδιᾶς τινος εἰς σπουδὴν προελθούσης ὁμολογῆσαι, προθεμένων ποίημα καὶ λόγον Ἑλληνικόν τε καὶ Ῥωμαϊκόν, εἰς ὅ τι ἂν λάχῃ τούτων, τὸν Μαρσικὸν ἐντενεῖν πόλεμον. Καί πως ἔοικεν εἰς λόγον Ἑλληνικὸν ὁ κλῆρος ἀφικέσθαι· διασώζεται γὰρ Ἑλληνική τις ἱστορία τοῦ Μαρσικοῦ πολέμου.* Conf. Eutrop. V. c. 3. Orosius V. c. 18. Appian. B. C. I. c. 36 sqq. C. Guil. Kefersteiu, *de Bello Marsico.* Halis, 1812. 8°. Weiland, *de Bello Marsico*, Berolin. 1835. 8°.

(2) Deficientibus ob negatam civitatem sociis Italis, Q. Varius legem tulit, ut quaereretur de iis, qui istorum conatibus clam palamve favissent. Quo in tempore senatus decrevit, ut una lege Varia iudicium exerceretur, ceteris, dum tumultus Italicus esset, intermissis. I. c. 51. 99.

Valer. Max. VIII. c. 6. 4. *Q. Varius, propter obscurum ius civitatis Hybrida cognominatus, tribunus plebis legem adversus intercessionem collegarum perrogavit, qua iubebat quaeri, quorum dolo malo socii ad arma ire coacti essent; magna cum clade reipublicae: Sociale enim prius, deinde Civile bellum excitavit.* Ascon. in Scaurian. p. 22. *Italico bello exorto, quum ob sociis negatam civitatem nobilitas in invidia esset, Q. Varius, tribunus plebis, legem tulit, ut quaereretur de iis, quorum ope consiliove socii contra populum Romanum arma sumpsissent.* Id. in Cornelian. p. 73. *Bello Italico, quod fuit adolescentibus illis, qui tum in republica vigebant, quum multi Varia lege inique damnarentur, quasi id bellum illis auctoribus conflatum esset, crebraeque defectiones Italicorum nuntiarentur, tunc ob eius tristitiae occasionem senatus decrevit, ne iudicia, dum tumultus Italicus esset, exercerentur.* Appian. B. C. I. c. 37. *Οἱ ἱππεῖς — Κόϊντον Οὐάριον δήμαρχον ἔπεισαν εἰσηγήσασθαι, κρίσεις εἶναι κατὰ τῶν τοῖς Ἰταλιώταις ἐπὶ τὰ κοινὰ φανερῶς ἢ κρύφα βοηθούντων· ἐλπίσαντες τοὺς δυνατοὺς ἅπαντας αὐτίκα εἰς ἔγκλημα ἐπίφθονον ὑπάξεσθαι, καὶ δικάσειν μὲν αὐτοὶ, γενομένων δ' ἐκείνων ἐκποδὼν, δυνατώτερον ἔτι τῆς πόλεως ἐπάρξειν. Τὸν μὲν δὴ νόμον, ἀπαγορευόντων τῶν ἑτέρων δημάρχων μὴ τίθεσθαι, περιστάντες οἱ ἱππεῖς σὺν ξιφιδίοις γυμνοῖς ἐκύρωσαν.*

(3) Qua lege multi nobiles quum in iudicium vocati essent, alii sponte in exsilium abierunt, alii, qua se defenderent, pro se ipsi orationem habuerunt. I. c. 51. 99.

Ascon. in Cornelian. l. c. Appian. B. C. I. c. 37. *Ὡς δ' ἐκεκύρωτο, αὐτίκα τοῖς ἐπιφανεστάτοις τῶν βουλευτῶν ἐπεγράφοντο κατήγοροι. Καὶ Βηστίας μὲν, οὐδ' ὑπακούσας, ἑκὼν ἔφευγεν, ὡς οὐκ ἐκδώσων ἑαυτὸν ἐς χεῖρας ἐχθρῶν. Καὶ Κόττας, ἐπ' ἐκείνῳ, παρῆλθε μὲν ἐς τὸ δικαστήριον· σεμνολογήσας δὲ ὑπὲρ ὧν ἐπεπολίτευτο, καὶ λοιδορησάμενος τοῖς ἱππεῦσι φανερῶς, ἐξῄει τῆς πόλεως καὶ ὅδε πρὸ τῆς ψήφου. Μούμμιος δ', ὁ τὴν Ἑλλάδα ἑλὼν, αἰσχρῶς ἐνεδρευθεὶς ὑπὸ τῶν ἱππέων, ὑποσχομένων αὐτὸν ἀπολύσειν, κατεκρίθη φεύγειν, καὶ ἐν Δήλῳ διεβίωσεν.* Cic. pro Scauro

c. 1. 3. *Ab eodem (Q. Caepione) etiam lege Varia custos ille reipublicae (Scaurus) proditionis est in crimen vocatus: vexatus a Q. Vario tribuno plebis est non multo ante.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. XXXVIII. 9 et 10. p. 259 sqq. et L. 3. p. 321. Cic. Tusc. II. c. 24. 57. *Genu mehercule M. Antonium vidi, quum contente pro se ipse lege Varia diceret, terram tangere.* Cf. Meyer. l. c. XLVII. 7. p. 290. Cic. Brut. c. 89. 304. *Pro se ipsi dicebant oratores, non illi quidem principes, L. Memmius et Q. Pompeius, sed oratores tamen.* Cf. Meyer. l. c. LVI. 1. p. 338. Cic. Brut. c. 56. 205. *Cottae oratio pro se lege Varia quae inscribitur, eam L. Aelius scripsit Cottae rogatu.* Cf. Meyer. l. c. LVII. 2. p. 340.

(4) C. Iulius Caesar Strabo, L. Iulii consulis frater, aedilis curulis, quotidie fere conciones habet. I. c. 31. 100.

Ascon. in Scaurian. p. 24. *Iulios quum dicit, duos Caesares fratres, Caium et Lucium, significat: ex quibus Lucius et consul et censor fuit; Caius aedilitius quidem occisus est, sed tantum in civitate potuit, ut caussa belli civilis contentio eius cum Sulpicio tribuno fuerit. — Idem inter primos temporis sui oratores et tragicus poeta bonus admodum habitus est.* Cic. de Orat. II. c. 23. 98. *(Caesar) inusitatum nostris quidem oratoribus leporem quemdam et salem — est consecutus.* Id. de Off. I. c. 37. 133. *Sale et facetiis Caesar, Catuli patris frater, vicit omnes, ut in ipso illo forensi genere dicendi contentiones aliorum sermone vinceret.* Id. Brut. c. 48. 177. *Festivitate et facetiis C. Iulius L. F. et superioribus et aequalibus suis omnibus praestitit, oratorque fuit minime ille quidem vehemens, sed nemo umquam urbanitate, nemo lepore, nemo suavitate conditior. Sunt eius aliquot orationes, ex quibus, sicut ex eiusdem tragoediis, lenitas eius sine nervis perspici potest.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LIV. p. 330.

(5) De senatus sententia L. Iulius cos. templum refecit Iunonis Sospitae, ex Caeciliae, Balearici filiae, somnio. X. c. 17. 44.

Cic. de Divin. I. c. 44. 99. *Caeciliae Q. filiae somnio modo Marsico bello templum est a senatu Iunoni Sospitae restitutum.* Obsequens c. 115. *Metella Caecilia somnio Iunonem Sospitam profugientem, quod immunde sua templa foedarentur, quum suis precibus aegre revocatam diceret, aedem, matronarum sordidis obscoenisque corporis coinquinatam ministeriis, in qua etiam sub simulacro Deae cubile canis confoetae erat, commundatam supplicationibus habitis, pristino splendori restituit.*

(6) Hoc fero anno Cicero, quum togam sumpsisset viri-

lem, l. c. 26. 85. *Arati Phaenomena* (v. ad a. 694. 7.) Latinis versibus reddidisse censetur. l. c. 24. 79.

Hieronym. in praefat. in Euseb. Chron. p. 3. (Scal.) *Tullius — Aratum Romanum hexametris versibus edidit.* Io. Fr. Iugler, *de Poesi Ciceronis.* Lipsiae, 1744. 4°. Ioann. Badenus in Prolus. *de Poetica facultate Ciceronis.* Havniae, 1791. 4°. non dubitandum esse censet, quin Cicero, si ad carmina condenda divinum ingenium convertisset, nec civitatis utilitas, quae oratoribus magis indigebat quam poetis, alio vocasset, aeque magnus poeta exstitisset, ac nunc oratorem miramur. Cf. tamen quae diximus in Progr. Scholast. *de Mythographo Astronom. qui vulgo dicitur Scholiastes Germanici.* Lugd. Bat. 1842. 4°. p. 3. Add. Hand, *Cicero als Schriftsteller*, in Ersch und Gruber's Encyclop. T. XVII. p. 240. et F. M. Frantzen, *de Cicerone poeta.* Aboae, 1800. 8°.

ANNUS VITAE CICERONIS XVIII.

a. U. C.	Coss. CN. POMPEIUS STRABO.	a. A. C.
665.	L. PORCIUS CATO.	89.

(1) Cicero iuris civilis studio multum operae dat Q. Scaevolae auguri, l. c. 31. 101. ad quem simul cum Attico ventitabat, l. c. 25. 81. deductus, ut Romani moris erat, ad ipsum a patre. l. c. 26. 85. Durante tamen bello Marsico in Pompeii consulis exercitu militat tiro, sub L. Sulla, legato. l. c. 26. 86.

Dial. de Orat. c. 34. 1. *Apud maiores nostros iuvenis ille, qui foro et eloquentiae parabatur, imbutus iam domestica disciplina, refertus honestis studiis, deducebatur a patre vel a propinquis ad eum oratorem, qui principem in civitate locum tenebat: hunc sectari, hunc prosequi, huius omnibus dictionibus interesse, sive in iudiciis, sive in concionibus, assuescebat, ita ut altercationes quoque exciperet et iurgiis interesset atque, ut sic dixerim, pugnare in praelio disceret.* c. 30. 2. *Notus est vobis utique Ciceronis liber, qui Brutus inscribitur; in cuius extrema parte — sua initia, suos gradus, suae eloquentiae velut quamdam educationem refert: se apud Q. Mucium ius civile didicisse* cet. Plutarch. Cic. c. 3. 1. *Ἅμα δὲ τοῖς περὶ Μούκιον ἀνδράσι συνὼν*

πολιτικοῖς καὶ πρωτεύουσι τῆς βουλῆς, εἰς ἐμπειρίαν τῶν νόμων ὠφελεῖτο· καὶ τινα χρόνον καὶ στρατείας μετέσχεν ὑπὸ Σύλλα περὶ τὸν Μαρσικὸν πόλεμον. Cic. de Divin. I. c. 33. 72. (Q. Cicero loquitur) *Ut in Sisennae scriptum historia videmus, quod, te inspectante, factum est, ut, quum ille in agro Nolano immolaret ante praetorium, ab infima ara subito anguis emergeret; quum quidem C. Postumius haruspex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret: id quum Sulla fecisset, tum ante oppidum Nolam florentissima Samnitium castra cepit.*

(²) Hortensius, qui superiore anno miles fuerat, hoc anno fuit tribunus militum; aberantque plures oratores, qui legati munere fungerentur. I. c. 31. 99.

Cic. pro Font. c. 15. 43. *Recordamini, quos legatos nuper in bello L. Iulius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompeius habuerit. Scietis fuisse tum M. Cornutum, L. Cinnam, L. Sullam, praetorios homines, belli gerendi peritissimos: praeterea C. Marium, P. Didium, Q. Catulum, P. Crassum, non litteris homines ad rei militaris scientiam, sed rebus gestis ac victoriis eruditos.*

(³) Q. Varius sua lege (v. ad a. 664. 2.) damnatus excessit. I. c. 31. 101.

Valer. Max. VIII. c. 6. 4. *Q. Varius — dum ante pestiferum tribunum plebis quam certum civem agit, sua lex eum domesticis laqueis constrictum absumpsit.* Cic. de N. D. III. c. 33. 81. *Summo cruciatu supplicioque Q. Varius, homo importunissimus, periit; si, quia Drusum ferro, Metellum veneno sustulerat, illos conservari melius fuit, quam poenas sceleris Varium pendere.*

ANNUS VITAE CICERONIS XIX.

a. U. C.	Coss. L. CORNELIUS SULLA.	a. A. C.
666.	Q. POMPEIUS RUFUS.	88.

(¹) Romani, audita Mithridatis irruptione in Asiam, bellum contra eum decernunt; cuius belli imperium quum traditum esset Sullae consuli, orta est dissensio civilis. III. c. 32. 101.

Velleius II. c. 18. 1. *Mithridates, Ponticus rex, — occupata Asia, necatisque in ea omnibus civibus Romanis, — quum terribilis Italiae quoque videretur imminere, sorte obvenit Sullae Asia provincia.* Eutrop. V. c. 4. *Caussam bello civili C. Marius sexies cos. dedit. Nam quum Sulla consul contra Mithridatem gesturus bellum, qui Asiam et Achaiam occupaverat, mitteretur, isque exercitum in Campania paullisper teneret, ut belli Socialis — reliquiae tollerentur, Marius adfectavit, ut ipse ad bellum Mithridaticum mitteretur.* Appian. B. C. I. c. 55. *Ἐπειδὴ Μιθριδάτης, ὁ τοῦ Πόντου καὶ ἄλλων ἐθνῶν βασιλεύς, ἐς Βιθυνίαν καὶ Φρυγίαν καὶ τὴν ὅμορον αὐταῖς Ἀσίαν ἐνέβαλεν, — Σύλλας μὲν ὑπατεύων ἔλαχε στρατηγεῖν τῆς Ἀσίας καὶ τοῦδε τοῦ Μιθριδατείου πολέμου.* Id. B. Mithr. c. 22. *Ῥωμαῖοι δ', ἐξ οὗ τῆς πρώτης αὐτοῦ ὁρμῆς τε καὶ ἐς τὴν Ἀσίαν ἐσβολῆς ἐπύθοντο, στρατεύειν ἐπ' αὐτὸν ἐψηφίσαντο· — κληρουμένων δὲ τῶν ὑπάτων, ἔλαχε μὲν Κορνήλιος Σύλλας ἄρχειν τῆς Ἀσίας καὶ πολεμεῖν τῷ Μιθριδάτῃ.* Plutarch. Sull. c. 7. 1. *Τότε δὲ — ἐπτόητο τῇ γνώμῃ πρὸς τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον. Ἀντανίστατο δὲ αὐτῷ Μάριος ὑπὸ δοξομανίας καὶ φιλοτιμίας. — Καὶ τοῦ Σύλλα πρὸς τὰς ἐπιλιπεῖς πράξεις ὁρμήσαντος εἰς τὸ στρατόπεδον, αὐτὸς οἰκουρῶν ἐτεκταίνετο τὴν ὀλεθριωτάτην ἐκείνην καὶ ὅσα σύμπαντες οἱ πόλεμοι τὴν Ῥώμην οὐκ ἔβλαψαν ἀπεργασαμένην στάσιν.* Conf. Id. Mar. c. 34. Orosius V. c. 19. Valer. Max. III. c. 8. 5. Florus III. c. 21. Cybulski, *de Bello Civili Sullano.* Berol. 1838. 8°.

(2) P. Sulpicium Rufum, tribunum plebis, qui pro Mario contra Sullam stabat, quotidie concionantem audivit Cicero. I. c. 31. 101.

Cic. Brut. c. 49. 182. *Iisdem fere temporibus aetate inferiores paullo, quam Iulius, sed aequales propemodum fuerunt C. Cotta, P. Sulpicius, Q. Varius,* cet. — *Ex his Cotta et Sulpicius quum meo iudicio, tum omnium, facile primas tulerunt.* — c. 55. 203. *Fuit Sulpicius vel maxime omnium, quos quidem ego audiverim, grandis et, ut ita dicam, tragicus orator. Vox quum magna, tum suavis et splendida; gestus et motus corporis ita venustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus videretur; incitata et volubilis, nec ea redundans tamen nec circumfluens oratio. Crassum hic volebat imitari; Cotta malebat Antonium: sed ab hoc vis aberat Antonii, Crassi ab illo lepos.* — c. 26. 204. *Atque in his oratoribus illud animadvertendum est, posse esse summos, qui inter se sint dissimiles. Nihil enim tam dissimile, quam Cottu Sulpicio, et uterque aequalibus suis plurimum*

praestitit. Id. de Orat. III. c. 8. 31. Velleius II. c. 9. 1. *Eodem tractu temporum nituerunt oratores, Scipio Aemilianus Laeliusque*, cet. *Nec praetereundus Metellus Numidicus et Scaurus. Quorum aetati ingeniisque successere C. Caesar Strabo, P. Sulpicius.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LVIII. p. 343. E. A. I. Ahrens, *Die drei Volkstribunen Tib. Gracchus, M. Livius Drusus, P. Sulpicius Rufus.* Leipzig, 1836.

(3) Is quum leges promulgaret perniciosas reipublicae, et hac de re capitali odio a Q. Pompeio cos. dissideret, X. c. 22. 61, occisus est a Sulla. I. c. 31. 101. III. c. 32. 101.

Livius Epit. 77. *Quum P. Sulpicius tribunus plebis, auctore C. Mario, perniciosas leges promulgasset, (Ut exsules revocarentur et novi cives libertinique distribuerentur in tribus* XXXV, *et Ut C. Marius adversus Mithridatem Ponti regem dux crearetur,) et adversantibus consulibus Q. Pompeio et L. Sullae vim intulisset, occiso Q. Pompeio consulis filio, genero Sullae; L. Sulla consul cum exercitu in Urbem venit, et adversus factionem Sulpicii et Marii in ipsa Urbe pugnavit, eamque expulit: ex qua duodecim a senatu hostes, inter quos C. Marius pater et filius, iudicati sunt. P. Sulpicius, quum in quadam villa lateret, indicio servi sui retractus et occisus est.* Ascon. in Cornelian. p. 64. *P. Sulpicium in tribunatu hanc eamdem legem* (de libertinorum suffragiis) *significavimus tulisse. Tulit autem L. Sulla, qui postea Felix appellatus est, Q. Pompeio consulibus, — quum per vim rempublicam possedisset, et ab initiis bonarum actionum ad perditas progressus esset: quod et initium bellorum civilium fuit, et propter quod ipse Sulpicius consulis armis iure oppressus esse visus est.* Plutarch. Sulla c. 10. 1. *Σύλλας δὲ τὴν βουλὴν συναγαγὼν καταψηφίζεται θάνατον αὐτοῦ τε Μαρίου καὶ ὀλίγων ἄλλων, ἐν οἷς Σουλπίκιος ἦν ὁ δήμαρχος. Ἀλλὰ Σουλπίκιος μὲν ἀπεσφάγη προδοθεὶς ὑπὸ θεράποντος.* Appian. B. C. I. c. 60. *Τότε δὲ Σουλπίκιον, δημαρχοῦντα ἔτι, καὶ σὺν αὐτῷ Μάριον, ἑξάκις ὑπατευκότα, καὶ τὸν Μαρίου παῖδα, καὶ Πούπλιον Κέθηγον, καὶ Ἰούνιον Βροῦτον, καὶ Γναῖον καὶ Κόϊντον Γράνιον, καὶ Πούπλιον Ἀλβινουανὸν, καὶ Μάρκον Λαιτώριον, ἑτέρους τε ὅσοι μετ' αὐτῶν, ἐς δώδεκα μάλιστα, ἐκ Ῥώμης διεπεφεύγεσαν, ὡς στάσιν ἐγείραντας καὶ πολεμήσαντας ὑπάτοις, καὶ δούλοις κηρύξαντας ἐλευθερίαν εἰς ἀπόστασιν, πολεμίους Ῥωμαίων ἐψήφιστο εἶναι, καὶ τὸν ἐντυχόντα νηποινεὶ κτείνειν, ἢ ἀνάγειν ἐπὶ τοὺς ὑπάτους· τά τε ὄντα αὐτοῖς δεδήμευτο. Καὶ ζητηταὶ διέθεον ἐπὶ τοὺς ἄνδρας· οἳ Σουλπίκιον μὲν καταλαβόντες ἔκτειναν.* Conf. Nepos Att. c. 2. 1. Velleius II. c. 18 sq. Florus III. c. 21. Eutrop. V. c. 4. Oros. V. c. 19.

(4) Marius, a Sulla pulsus, primum Minturnas deinde in Africam fugit. I. c. 7. 19. III. c. 32. 101. IV. c. 30. 76. V. c. 36. 94.

Cic. in Pison. c. 19. 43. *C. Marius, quem Italia, servata ab illo, demersum in Minturnensium paludibus, Africa, devicta ab eodem, expulsum et naufragum vidit.* Livius Epit. 77. *C. Marius pater, quum in paludibus Minturnensium lateret, extractus est ab oppidanis: et, quum missus ad occidendum eum servus, natione Gallus, maiestate tanti viri perterritus recessisset, impositus publice in navim delatus est in Africam.* Velleius II. c. 19. 1. *Tum Sulla contracto exercitu ad Urbem rediit, eamque armis occupavit. — Marius post sextum consulatum annumque* LXX. *nudus ac limo obrutus, oculis tantummodo ac naribus eminentibus, extractus arundineto circa paludem Maricae, in quam se, fugiens consectantes Sullae equites, abdiderat, iniecto in collum loro in carcerem Minturnensium iussu duumviri perductus est. Ad quem interficiendum missus cum gladio servus publicus, natione Germanus, qui forte ab imperatore eo bello Cimbrico captus erat, ut agnovit Marium, magno eiulatu, expromente indignationem casus tanti viri, abiecto gladio profugit e carcere. Tum cives, ab hoste misereri paullo ante principis viri docti, instructum eum viatico collataque veste in navem imposuerunt. At ille, adsecutus circa Aenariam filium, cursum in Africam direxit, inopemque vitam in tugurio ruinarum Carthaginiensium toleravit.* Orosius V. c. 19. Appian. B. C. I. c. 61 sq. *Ὁ δὲ Μάριος αὐτοὺς ἐς Μιντούρνας διέφυγεν, ἔρημος ὑπηρέτου τε καὶ θεράποντος.* c. 62. *Οἱ τῆς Μιντούρνης ἄρχοντες — τὸν Μάριον αὐτίκα τῆς πόλεως ἐξέπεμπον ὅπῃ δύναιτο σώζεσθαι. — Κατήχθη δὲ ἔς τινα νῆσον, ὅθεν νεὼς οἰκείων ἀνδρῶν παραπλεούσης ἐπιτυχὼν, ἐς Λιβύην ἐπέρα.* Plutarch. Mar. c. 38 sqq. Quodsi Marius, ut Velleius l. c. scribit, h. a. iam attigerit septuagenariam aetatem, necesse est eum natum fuisse a. U. C. 596. [666—70 = 596.] Conf. ad a. 668. 1.

(5) L. Plotius Gallus, quem eximie dilexit C. Marius, I. c. 2. 4. primus Latine docere coepit Romae. I. c. 18. 55.

Hieronym. in Euseb. Chron. ad Olymp. 173. 1. [= a. U. C. 666.] *L. Plotius Gallus primus Romae Latinam Rhetoricam docuit; de quo Cicero sic refert: »Memoria teneo, pueris nobis, primum Latine docere coepisse Plotium quemdam."* Seneca Controv. Praef. Lib. II. p. 134. (Bip.) *Primus omnium Latinus rhetor Romae fuit, puero Cicerone, Plotius.* Quintil. II. c. 4. 42. *Latinos dicendi praeceptores extremis L. Crassi*

temporibus [v. ad a. 663. 2.] *coepisse*, *Cicero auctor est* [de Orat. III. c. 24. 93.]: *quorum insignis maxime Plotius fuit.* Cf. XI. c. 3. 143. Schol. Bob. ad Orat. pro Archia p. 357. A. Weichert. Poetar. Latin. Reliq. p. 218. 7. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXVIII. p. 380.

(6) M. Aemilius Scaurus, qui per triginta et plures annos seditiosis omnibus restiterat, senex confert se ad scribendum libros de Vita sua. I. c. 5. 12.

Cic. pro Sextio c. 47. 101. *Propugnatores autem reipublicae qui esse voluerunt, si leviores sunt, desciscunt: si timidiores, desunt: permanent illi soli, atque omnia reipublicae caussa perferunt, qui sunt tales, qualis pater tuus, M. Scaure, fuit, qui a Graccho usque ad Q. Varium seditiosis omnibus restitit, quem nulla unquam vis, nullae minae nulla invidia labefecit.* Cfr. quae de his libris diximus in Programmate Scholastico de Romanis Autobiographis p. 4 sqq.

(7) Cicero Romae operam dat Phaedro Epicureo; I. c. 28. 92. deinde Philoni, Academiae principi: qui cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugus Romam venerat. I. c. 31. 101. X. c. 5. 12.

Dialog. de Orat. c. 30. 2. *Notus est vobis utique Ciceronis liber, qui Brutus inscribitur; in cuius extrema parte — refert — se apud Q. Mucium ius civile didicisse* [v. ad a. 665. 1.], *apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum* [v. ad a. 669. 2.], *omnes philosophiae partes penitus hausisse.* Plutarch. Cic. c. 3. 4. *Ἀπαλλαγεὶς δὲ τῶν ἐν παισὶ διατριβῶν Φίλωνος ἤκουσε τοῦ ἐξ Ἀκαδημίας, ὃν μάλιστα Ῥωμαῖοι τῶν Κλειτομάχου συνήθων καὶ διὰ τὸν λόγον ἐθαύμασαν καὶ διὰ τὸν τρόπον ἠγάπησαν.* Id. Lucull. c. 42. 3. *Τὸν Ἀσκαλωνίτην Ἀντίοχον — ὁ Λούκουλλος — ἀντετάττετο τοῖς Φίλωνος ἀκροαταῖς, ὧν καὶ Κικέρων ἦν.* De Phaedro cf. C. Petersen, *Phaedri Epicurei, vulgo Anonymi, Fragmentum de Natura Deorum (Herculani repertum)* Hamb. 1833. 4°. Alex. Ollevis, *de Phaedro Epicureo s. de Romanis Epicuri sectatoribus circa Caesaris tempora.* Paris. 1841. 8°. De Philone cf. C. I. Grysar, *Die Akademiker Philo u. Antiochus.* Köln, 1849. 4°. C. F. Hermann, *Disput. de Philone Larissaeo.* Gotting. 1851. 4°.

(8) Hoc anno Q. Mucius Scaevola augur Laelii de Amicitia sermonem, habitum ab illo paucis diebus post mortem Africani, Aquillio et Tuditano coss. a. 624., Ciceroni exposuit; quem sermonem hic postea (a. 710.) litteris consignavit. X. c. 22. 61.

Ad hunc certe annum vixisse Scaevolam augurem apparet inde quod Sullae victori se opposuerit: Valer. Max. III. c. 8. 5. *Dispulsis prostratisque inimicorum partibus, Sulla occupata Urbe senatum armatus coegerat, ac summa cupiditate ferebatur, ut C. Marius quam celerrime hostis iudicaretur. Cuius voluntati nullo obviam ire audente, solus Scaevola interrogatus de hac re sententiam dicere noluit. Quin etiam truculentius sibi minitanti Sullae: »Licet, inquit, mihi agmina militum, quibus curiam circumsedisti, ostentes; licet mortem identidem miniteris; numquam tamen efficies, ut propter exiguum senilemque sanguinem meum, Marium, a quo Urbs et Italia conservata est, hostem indicem."*

(9) Mortuo Scaevola augure, Cicero se confert ad Q. Mucium Scaevolam pontificem, iurisconsultum eloquentissimum. I. c. 26. 87.

Cic. Brut. c. 39. 145. *Eloquentium iurisperitissimus Crassus, iurisperitorum eloquentissimus Scaevola.* c. 44. 163. *Scaevolae dicendi elegantiam satis ex iis orationibus, quas reliquit, habemus cognitam.* Velleius II. c. 9. 2. *Q. Mucius iuris scientia quam proprie eloquentiae nomine celebrior fuit.* Quintil. XII. c. 3. 9. *M. Cato quum in dicendo praestantissimus, tum iuris idem fuit peritissimus, et Scaevolae Servioque Sulpicio concessa est etiam facundiae virtus.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. XLIX. p. 317.

ANNUS VITAE CICERONIS XX.

a. U. C.	Coss. CN. OCTAVIUS.	a. A. C.
667.	L. CORNELIUS CINNA.	87.

(1) Sulla, rebus in Urbe compositis, ad bellum Mithridaticum proficiscitur; unde demum rediit a. 671., per quod intervallum fere respublica sine iure fuit et sine ulla dignitate, excitatis continuo motibus a Cinna, Mario, aliis. I. c. 32. 102.

Livius Epit. 77. *L. Sulla civitatis statum ordinavit: exinde colonias deduxit.* Eutropius V. c. 4. (*Sulla*) *primus urbem Romam armatus ingressus est, Sulpicium interfecit, Marium fugavit; atque ita, coss. ordinatis in futurum annum Cn. Octavio et L. Cornelio Cinna, ad Asiam*

profectus est. c. 7. *Dum Sulla in Achaia atque Asia Mithridatem vincit, Marius, qui fugatus erat, et Cornelius Cinna, unus ex consulibus, bellum in Italia repararunt, et ingressi urbem Romam, nobilissimos ex senatu et consulares viros interfecerunt, multos proscripserunt: ipsius Sullae domo eversa, filios et uxorem ad fugam compulerunt: universus reliquus senatus, ex Urbe fugiens, ad Sullam in Graeciam venit, orans, ut patriae subveniret.* Florus III. c. 21. 9. *Cornelio Cinna, Cnaeo Octavio coss. male obrutum resurrexit incendium, et quidem ab ipsorum discordia, quum de revocandis, quos senatus hostes iudicaverat, ad populum referretur. Cincta quidem gladiis concione, sed vincentibus quibus pax et quies potior, profugus patria sua Cinna confugit ad partes. Redit ab Africa Marius clade maior, siquidem carcer, catenae, fuga, exsilium horrificaverant dignitatem. Itaque ad nomen tanti viri late concurritur: servitia (pro nefas!) et ergastula armantur: et facile invenit exercitum miser imperator.* Velleius II. c. 23. 3. *Dominante in Italia Cinna maior pars nobilitatis ad Sullam in Achaiam, ac deinde post in Asiam perfugit.* c. 24. 4. *quum per triennium Cinnanae Marianaeque partes Italiam obsiderent* cet. Plutarch. Sulla c. 10. 1. *Σύλλας δὲ τὴν βουλὴν συναγαγὼν καταψηφίζεται θάνατον αὐτοῦ τε Μαρίου καὶ ὀλίγων ἄλλων, — καὶ θεραπεύων τὸ τῶν πολλῶν μῖσος ὕπατον κατέστησεν ἀπὸ τῆς ἐναντίας στάσεως Λεύκιον Κίνναν ἀραῖς καὶ ὅρκοις καταλαβὼν εὐνοήσειν τοῖς ἑαυτοῦ πράγμασιν. — Παραλαβὼν δὲ τὴν ἀρχὴν εὐθὺς ἐπεχείρει τὰ καθεστῶτα κινεῖν καὶ δίκην ἐπὶ τὸν Σύλλαν παρεσκεύασε καὶ κατηγορεῖν ἐπέστησεν Οὐεργίνιον, ἕνα τῶν δημάρχων, ὃν ἐκεῖνος ἅμα τῷ δικαστηρίῳ χαίρειν ἐάσας ἐπὶ Μιθριδάτην ἀπῆρε.* Conf. Id. Mar. c. 41. Appian. B. C. I. c. 64 sq. Oros. V. c. 19.

(²) Cn. Octavius collegam suum, L. Cornelium Cinnam, novas turbas concitantem latis per vim legibus perniciosis, ex Urbe expellit; abrogatoque magistratu senatus in pulsi consulis locum sufficit L. Cornelium Merulam. III. c. 32. 101.

Cic. de Harusp. resp. c. 25. 54. *Cum Octavio collega Cinna dissedit. Utrique horum secunda fortuna regnum est largita, adversa mortem.* Livius Epit. 79. *L. Cornelius Cinna quum perniciosas leges per vim atque arma ferret, pulsus Urbe a Cn. Octavio collega cum sex tribunis plebis.* Aurel. Victor de Vir. ill. c. 69. *L. Cornelius Cinna primo consulatu legem de exsulibus revocandis ferens ab Octavio collega prohibitus et honore privatus Urbe profugit.* Velleius II. c. 20. 3. (*Cinna*) *pulsus collegae optimatiumque viribus, quum in Campaniam tenderet,*

ex auctoritate senatus consulatus ei abrogatus est, suffectusque in eius locum L. Cornelius Merula, flamen Dialis. Appian. B. C. I. c. 65. *Ἡ μὲν δὴ βουλὴ τὸν Κίνναν, ὡς ἐν κινδύνῳ τε τὴν πόλιν καταλιπόντα ὕπατον, καὶ δούλοις ἐλευθερίαν κηρύξαντα, ἐψηφίσατο μήτε ὕπατον μήτε πολίτην ἔτι εἶναι· καὶ Λεύκιον Μερόλαν ἐχειροτόνησαν ἀντ' αὐτοῦ, τὸν ἱερέα τοῦ Διός.* Plutarch. Mar. c. 41. 1. *Ἐν δὲ Ῥώμῃ Σύλλας μὲν ἠκούετο τοῖς Μιθριδάτου πολεμεῖν στρατηγοῖς περὶ Βοιωτίαν, οἱ δὲ ὕπατοι στασιάσαντες ἐχώρουν εἰς ὅπλα. Καὶ μάχης γενομένης Ὀκτάβιος μὲν κρατήσας ἐξέβαλε Κίνναν ἐπιχειροῦντα τυραννικώτερον ἄρχειν καὶ κατέστησεν ἀντ' αὐτοῦ Κορνήλιον Μερουλᾶν ὕπατον, ὁ δὲ Κίννας ἐκ τῆς ἄλλης Ἰταλίας συναγαγὼν δύναμιν αὖθις διεπολέμει πρὸς αὐτούς.*

(3) Cinna autem Italicas civitates sollicitat, App. Claudii exercitum ad Nolam in potestatem suam accipit, Marium cum reliquis exsulibus revocat. III. c. 32. 101. Quo facto hic ad Urbem cum exercitu accedit, eamque captam caedibus et rapinis vastat. I. c. 7. 19. Octavius consul iussu Cinnae interficitur, multique senatores, in iisque clarissimi viri, Q. Catulus, M. Antonius, C. et L. Caesares fratres, trucidantur. I. c. 31. 101. III. c. 32. 101.

Livius Epit. 79. (*Cinna*), *imperio ei abrogato, corruptum App. Claudii exercitum in potestatem suam redegit, et bellum Urbi intulit, arcessito C. Mario ex Africa cum aliis exsulibus.* — 80. *Cinna et Marius in Urbem recepti sunt: qui, velut captam, eam caedibus et rapinis vastarunt, Cn. Octavio consule occiso, et omnibus adversae partis nobilibus trucidatis, inter quos M. Antonio eloquentissimo viro, L. et C. Caesare, quorum capita in Rostris posita sunt. Crassus filius ab equitibus Fimbriae occisus: pater Crassus, ne quid indignum virtute sua pateretur, gladio se transfixit.* Velleius II. c. 20. 4. *Tum Cinna, corruptis primo centurionibus ac tribunis, mox etiam spe largitionis militibus, ab eo exercitu, qui circa Nolam erat, receptus est. — C. Marium cum filio de exsilio revocavit, quique cum iis pulsi erant.* c. 21. 1. *Cn. Pompeius, Magni pater, — magno atrocique praelio cum Cinna conflixit. — Cinna et Marius, haud incruentis utrimque certaminibus editis, Urbem occupaverunt: sed prior ingressus Cinna de recipiendo Mario legem tulit.* c. 22. 1. *Mox C. Marius pestifero civibus suis reditu intravit moenia. — Neque licentia gladiorum in mediocres saevitum, sed excelsissimi quique atque eminentissimi civitatis viri variis suppli-*

ciorum generibus affecti, in iis cos. ***Octavius****, vir lenissimi animi, iussu Cinnae interfectus est.* ***Merula*** *autem — incisis venis, superfusoque altaribus sanguine — optime de republica meritum spiritum reddidit. M.* ***Antonius****, princeps civitatis atque eloquentiae, gladiis militum, quos ipsos facundia sua moratus erat, iussu Marii Cinnaeque confossus est. Q.* ***Catulus****, et aliarum virtutum et belli Cimbrici gloria, quae illi cum Mario communis fuerat, celeberrimus, — mortem magis voto, quam arbitrio inimicorum obiit.* Conf. Appian. B. C. I. c. 65—74. Plutarch. Mar. c. 41—44. Sulla c. 10. Diodor. T. X. p. 202—204. Oros. V. c. 19. Aurel. Victor. de Vir. ill. c. 69. Florus III. c. 21. 9—17. Eutrop. V. c. 7. Schol. Gron. ad Catil. p. 410. Cic. Tusc. V. c. 19. 55. de Orat. III. c. 3. 9. Valer. Max. VIII. c. 9. 2. IX. c. 12. 4. Dio XLV. c. 47. Meyer. Orat. Rom. Fragm. XLIV. p. 270. XLVII. p. 280. LIV. p. 330.

(4) Eo bello crinitas stellas in caelo visas harioli et vates magnarum calamitatum praenuntias esse dixerunt. X. c. 17. 44.

Cic. de N. D. II. c. 5. 13. *Cleanthes quidem noster quattuor de caussis dixit in animis hominum informatas deorum esse notiones: — tum facibus visis caelestibus; tum stellis iis, quas Graeci cometas, nostri crinitas vocant, quae nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum praenuntiae.* Plinius H. N. II. c. 25. 23. *Cometes numquam in occasura parte caeli est: terrificum magna ex parte sidus, ac non leviter piatum, ut civili motu Octavio consule.*

(5) T. Pomponius, Ciceronis amicus, annum agens XXIII. Athenas se confert; ubi per duos fere et viginti annos mansit. Cum hoc viro Cicero et frequens exercuit epistolarum commercium (v. ad a. 686. 2.) et per totam vitam familiarissime vixit. I. c. 25. 81. c. 37. 115 sq. III. c. 35. 109. IV. c. 18. 45. VI. c. 12. 28. VIII. c. 24. 59. c. 33. 86. X. c. 12. 29. c. 21. 58. c. 22. 60.

Nepos Att. c. 2. 1. *Adolescentulus propter affinitatem P. Sulpicii, qui tribunus plebis interfectus est, non expers fuit illius periculi. Nam Anicia, Pomponii consobrina, nupserat M. Servio, fratri Sulpicii. Itaque interfecto Sulpicio, posteaquam vidit Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam, neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin alterutram partem offenderet, dissociatis animis civium, quum alii Sullanis, alii Cinnanis faverent partibus, idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis, Athenas se contulit.* — c. 4. 5. *Tranquillatis du-*

tem rebus Romanis, remigravit Romam, ut opinor, L. Cotta et L. Torquato coss. [v. ad a. 689. 5.] — c. 5. 3. *Erat nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni, easque nuptias M. Cicero conciliarat, cum quo a condiscipulatu vivebat coniunctissime, multo etiam familiarius, quam cum Quinto, ut iudicari possit, plus in amicitia valere similitudinem morum, quam affinitatem.* Cf. J. G. Hulleman, Diatribe *in T. Pomponium Atticum.* Traiecti ad Rh. 1838. 8°. p. 22 sqq.

ANNUS VITAE CICERONIS XXI.

a. U. C.	Coss. L. CORNELIUS CINNA II.	a. A. C.
668.	C. MARIUS VII.	86.

(1) Marius cos. Idibus Ianuar. [= 13 Ianuar.] moritur aetate amplius septuagenaria; in cuius locum suffectus est L. Valerius Flaccus. IV. c. 30. 76.

Livius Epit. 80. *Cinna et Marius — citra ulla comitia consules in sequentem annum se ipsos renuntiaserunt: eodemque die, quo magistratum inierant* [Kal. Ian.], *Marius Sex. Licinium senatorem de saxo deiici iussit; editisque multis sceleribus, Idibus Ianuariis decessit: vir, cuius si examinentur cum virtutibus vitia, haud facile sit dictu, utrum bello melior, an pace perniciosior fuerit.* Velleius II. c. 23. 1. *Secundum deinde consulatum Cinna, et septimum Marius in priorum dedecus iniit. Cuius initio morbo oppressus decessit, vir in bello hostibus, in otio civibus infestissimus quietisque impatientissimus., In huius locum suffectus Valerius Flaccus, turpissimae legis auctor, qua creditoribus quadrantem solvi iusserat.* [Cf. Cic. pro Font. c. 1. 1. Sall. Cat. c. 33.] Plutarch. Mar. c. 45. 3. *Ὕπατος μὲν οὖν ἀπεδείχθη τὸ ἕβδομον Μάριος καὶ προελθὼν αὐταῖς Καλάνδαις Ἰανουαρίαις, ἔτους ἀρχῇ, Σέξτον τινὰ Λικίνιον κατεκρήμνισεν.* — 11. *Διὸ ἔτη μὲν ἑβδομήκοντα βεβιωκώς, ὕπατος δὲ πρῶτος ἀνθρώπων ἑπτάκις ἀνηγορευμένος — ὠδύρετο τὴν ἑαυτοῦ τύχην ὡς ἐνδεὴς καὶ ἀτελὴς ὢν ἐπόθει προαποθνήσκων.* Ibid. c. 46. 6. *Ἀποθνήσκει δ' οὖν Μάριος ἡμέρας ἑπτακαίδεκα τῆς ἑβδόμης ὑπατείας ἐπιλαβών* [d. 17. Ianuar.]. Verius videtur quod Plutarchus scripsit c. 41. 4. *ὑπὲρ ἑβδομήκοντα γεγονὼς ἔτη*, si quidem huius anuus natalis fuerit 596. ut diximus ad a. 666. 4. Conf. Florus III. c 21. 17. Orosius V. c. 19. Appian. B. C. I. c. 75.

(2) M. Marius Gratidianus, propinquus Ciceronis, praetor magnos motus Romae excitat. I. c. 12. 30.

Cic. de Off. III. c. 20. 80. *Ne noster quidem Gratidianus officio boni viri functus est tum, quum praetor esset, collegiumque praetorum tribuni plebis adhibuissent, ut res nummaria de communi sententia constitueretur: iactabatur enim temporibus illis nummus, sic, ut nemo posset scire, quid haberet. Conscripserunt communiter edictum cum poena atque iudicio constitueruntque, ut omnes simul in rostra post meridiem escenderent. Et ceteri quidem alius alio; Marius ab subselliis iu rostra recta, idque, quod communiter compositum fuerat, solus edixit. Et ea res, si quaeris, ei magno honori fuit. Omnibus vicis statuae; ad eas thus, cerei. Quid multa? nemo umquam multitudini fuit carior. — Mario praeripere collegis et tribunis plebis popularem gratiam uon ita turpe, consulem ob eam rem fieri, quod sibi tum proposuerat, valde utile videbatur.* Plinius H. N. XXXIII. c. 9. 46. *Miscentur aera falsae monetae. Alii e pondere subtrahunt, quum sit iustum LXXXIV e libris signari. Igitur ars facta denarios probare, tam iucunda lege plebi, ut Mario Gratidiano vicatim totas statuas dicaverit.* Seneca de Ira III. c. 18. 1. *M. Mario, cui vicatim populus statuas posuerat, cui thure et vino supplicabat, L. Sulla* [a. U. C. 672.] *perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit; et quasi toties occideret, quoties vulnerabat, paullatim et per singulos artus laceravit. Quis erat huius imperii minister? quis, nisi Catilina, iam iu omne facinus manus exercens?* Cf. Florus III. c. 21. 26. Valer. Max. IX. c. 2. 1. Ascon. ad Orat. in toga cand. p. 84. Q. Cicero de petit. consul. c. 3. 10.

(3) Hoc tempore Cicero scripsit libros rhetoricos, quorum duo *de Inventione* sunt superstites; quos ne ipse quidem provectiori aetate probavit. I. c. 33. 105.

Quintil. II. c. 15. 5. *Cicero pluribus locis scripsit, oratoris officium esse, dicere apposite ad persuadendum. In rhetoricis etiam, quos sine dubio ipse non probat, finem facit persuadere.* III. c. 1. 20. *Praecipuum vero lumen sicut eloquentiae, ita praeceptis quoque eius, dedit unicum apud nos specimen orandi, docendique oratorias artes, M. Tullius: post quem tacere modestissimum foret, nisi et rhetoricos suos ipse adolescenti sibi elapsos diceret.* III. c. 6. 58. *Nec me fallit, in primo Ciceronis rhetorico aliam esse loci negotialis interpretationem, quum ita scriptum sit* [c. 11. 14.] *»Negotialis est,"* cet. — *Sed quod ipsius de his libris iudicium fuerit, supra dixi. Sunt enim velut regestae in hos commentarios, quos adolescens deduxerat, scholae: et si*

quu est in his culpa, tradentis est: sive eum movit, quod Hermagoras prima in hoc loco posuit exempla ex quaestionibus iuris; sive, quod Graeci πραγματικοὺς vocant iuris interpretes. Sed Cicero quidem his pulcherrimos illos de Oratore substituit, ideoque culpari, tamquam falsa praecipiat, non potest. Ibid. 64. *Et M. Tullius non dubitavit aliquos suos libros iam editos aliis postea scriptis ipse damnare, sicut — hos ipsos, de quibus modo sum locutus, artis Rhetoricae.*

ANNUS VITAE CICERONIS XXII.

a. U. C.	Coss. L. CORNELIUS CINNA III.	a. A. C.
669.	CN. PAPIRIUS CARBO.	85.

(1) Per hunc et sequentem annum Cicero saepe cum M. Pisone et cum Q. Pompeio aut cum aliis aequalibus Latine, saepius autem Graece declamitavit. I. c. 32. 104. X. c. 15. 55.

Sueton. de Clar. Rhet. c. 1. *Cicero ad praeturam usque Graece declamavit: Latine vero senior quoque.* Cic. Brut. c. 68. 239. *Meus — aequalis Cn. Pompeius, vir ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriae cupiditas ad bellicus laudes abstraxisset. — Noster item aequalis D. Silanus, studii ille quidem habuit non multum, sed acuminis et orationis satis. Q. Pompeius A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio quam nos fortasse maior, summo studio dicendi multaque doctrina, incredibili labore atque industria; quod scire possum: fuit enim mecum et cum M. Pisone quum amicitia tum studiis exercitationibusque coniunctus. — Erat eius aequalis P. Autronius — et L. Octavius Reatinus — et C. Staienus —. Eodem tempore C. et L. Caepasii fratres fuerunt* cet.

(2) Et quum in domo Ciceronis habitaret Diodotus Stoicus, ab hoc quoque quum in aliis rebus, tum studiosissime in dialectica exercebatur. I. c. 28. 93. c. 32. 103. X. 27. 78.

Cic. Epist. ad Caesar. (ad Fam. XIII. 16. 4.) *Doctum hominem cognovi (Apollonium, Crassi libertum) et studiis optimis deditum, idque a puero. Nam domi meae cum Diodoto Stoico, homine meo iudicio eruditissimo,*

multum a puero fuit. Dialog. de Orator. c. 30. 2. *Notus est vobis utique Ciceronis liber, qui Brutus inscribitur; in cuius extrema parte — refert — se apud Diodotum Stoicum omnes philosophiae partes penitus hausisse.* [v. ad a. 695. 10.]

(3) Tum *Xenophontis Occonomicum* e Graeco in Latinum sermonem convertit. I. c. 24. 79.

Cic. de Off. II. c. 24. 87. *Has res commodissime Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro, qui Oeconomicus inscribitur: quem nos ista fere aetate quum essemus, qua es tu nunc* [Cicero filius tum circiter viginti annos erat natus], *e Graeco in Latinum convertimus.* Quintil. X. c. 5. 2. *Vertere Graeca in Latinum veteres nostri oratores optimum indicabant. — Id Cicero sua ipse persona frequentissime praecipit: quin etiam libros Platonis atque Xenophontis edidit hoc genere translatos.* Servius ad Virgil. Georg. I. 43. *Sane sciendum Xenophontem scripsisse unum librum Oeconomicum: cuius pars ultima agriculturam continet; de qua parte multa ad suum opus Virgilius transtulit, sicut etiam de — Ciceronis quoque libro tertio Oeconomicorum, qui agriculturam continet. Nam primus praecepta habet, quemadmodum debeat materfamilias domi agere; secundus, quemadmodum foris paterfamilias.* Hieronym. in praefat. in Euseb. Chron. p. 3. (Scal.) *Tullius Platonis integros libros ad verbum interpretatus est, et quum Aratum iam Romanum hexametris versibus edidisset* [v. ad a. 664. 6.], *in Xenophontis Oeconomico lusit; in quo opere ita saepe aureum illud flumen eloquentiae quibusdam scabris et turbulentis obicibus retardatur, ut qui interpretatum nesciunt a Cicerone, dicta non credant.* Columella XI. c. 1. 5. *In Oeconomico Xenophontis, quem M. Cicero Latino sermoni tradidit* cet. XII. Praef. 7. *Haec in Oeconomico Xenophon, et deinde Cicero, qui eum Latinae consuetudini tradidit, non inutiliter disseruerunt.*

ANNUS VITAE CICERONIS XXIII.

a. U. C.	Coss. CN. PAPIRIUS CARBO II.	a. A. C.
670.	L. CORNELIUS CINNA IV.	84.

Sulla, bello feliciter gesto, Mithridatem in Asiam invectum cum pace dimittit. I. c. 54. 107.

Livius Epit. 82. *Sulla copias regis, quae, Macedonia occupata, in*

Thessaliam venerant, praelio vicit, caesis hostium centum milibus, et castris quoque oppugnatis. Renovato deinde bello, iterum exercitum regis fudit ac delevit. — 83. *Sulla, quum in Asiam traiecisset, pacem cum Mithridate fecit; ita ut is cederet provinciis Asia, Bithynia, Cappadocia.* Velleius II. c. 23. 6. *Transgressus deinde in Asiam Sulla parentem ad omnia supplicemque Mithridatem invenit. Quem mulctatum pecunia ac parte navium Asia omnibusque aliis provinciis, quas armis occupaverat, decedere coegit, captivos recepit, in perfugas noxiosque animadvertit, paternis id est Ponticis finibus contentum esse iussit.* Eutrop. V. c. 6. *Mithridates cum Sulla de pace agi iussit.* — c. 7. *Postea ad colloquium ambo venerunt; pax inter eos ordinata est, ut Sulla, ad bellum civile festinans, a tergo periculum non haberet.* Appian. B. C. I. c. 76. *Σύλλας δ' — ἔτεσιν οὐδ' ὅλοις τρισὶν, ἑκκαίδεκα μὲν ἀνδρῶν μυριάδας κατακανὼν, τὴν δὲ Ἑλλάδα καὶ Μακεδονίαν καὶ Ἰωνίαν καὶ Ἀσίαν, καὶ ἄλλα ἔθνη πολλὰ, ὅσα Μιθριδάτης προειλήφει, ἐς Ῥωμαίους ἀναλαβὼν, αὐτόν τε τὸν βασιλέα τὰς ναῦς ἀφελόμενος, καὶ ἐς μόνην τὴν πατρῴαν ἀρχὴν ἐκ τοσῶνδε κατακλείσας, ἐπανῄει.* Id. B. Mithr. c. 54—58. Cf. Plutarch. Sulla c. 22. Florus III. c. 5. 11. Strabo XIII. p. 594. Dio fragm. 173. 1. T. 1. p. 73. (fragm. 105. Bekk.). Memnon apud Photium cod. 224. Orosius VI. c. 2.

ANNUS VITAE CICERONIS XXIV.

a. U. C.	Coss. L. CORNELIUS SCIPIO ASIATICUS.	a. A. C.
671.	C. IUNIUS NORBANUS BULBUS.	83.

(1) Sulla pace cum Mithridate facta in Italiam redit, pro recuperanda republica bellum civile gesturus adversus Scipionem et Norbanum consules. I. c. 34. 107.

Orosius V. c. 20. *Interea residui senatorum, qui potentiam Cinnae, Marii crudelitatem, insaniam Fimbriae, Sertoriique audaciam fuga evaserant, transvecti in Graeciam, coegere precibus Sullam, ut periclitanti, immo iam paene perditae patriae, opem ferret. Igitur Sulla, mox ut Campanum littus attigit, Norbanum consulem praelio oppressit* cet. Velleius II. c. 24. 3. *Tum Sulla, compositis transmarinis rebus, — revectus in Italiam haud plura quam triginta armatorum milia adversus*

ducenta milia amplius hostium exposuit Brundisii. sqq. Livius Epit. 85. *Sulla in Italiam cum exercitu traiecit, missisque legatis, qui de pace agerent, a consule C. Norbano violatis, eumdem Norbanum praelio vicit. Et quum L. Scipionis alterius consulis, cum quo per omnia id egerat, ut pacem iungeret, nec potuerat, castra oppugnaturus esset, universus exercitus consulis, sollicitatus per emissos a Sulla milites, signa ad Sullam transtulit. Scipio, quum occidi posset, dimissus est.* Eutrop. V. c. 7. *Ille in Italiam traiecit, bellum civile gesturus adversus Norbanum et Scipionem coss. Et primo praelio contra Norbanum dimicavit non longe a Capua; tum* VII *milia eius cecidit,* VI *milia cepit,* CXXIV *suorum amisit. Inde etiam ad Scipionem se convertit, et ante praelium totum eius exercitum sine sanguine in deditionem accepit.* Plutarch. Sulla c. 27 sq. Appian. B. C. I. c. 79 sqq. Diodor. fragm. T. X. p. 210. Florus III. c. 21. 18.

(2) Hoc anno, qui erat vicesimus ante Ciceronis consulatum, Capitolium prid. Non. Quint. (= 6 Iulii) concrematum est. III. c. 22. 70.

Cassiodorus: *L. Scipio et C. Norbanus. His coss. Capitolium custodum negligentia concrematur.* Obsequens c. 118. *L. Scipione C. Norbano coss. — Aeditui (culpa) Capitolium una nocte conflagravit.* Tacit. Hist. III. c. 72. *Arserat et ante Capitolium civili bello, sed fraude privata —. Voverat Tarquinius Priscus rex, bello Sabino —: pulsis regibus Horatius Pulvillus iterum consul* [a. U. C. 247.] *dedicavit. — Iisdem rursus vestigiis situm est, postquam interiecto* CCCCXV [rect. CCCCXXV. ab a. 247—671.] *annorum spatio L. Scipione C. Norbano coss. flagraverat. Curam victor Sulla suscepit, neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati eius negatum.* Appian. B. C. I. c. 83. *Τό τε Καπιτώλιον, ὑπὸ τῶν βασιλέων τετρακοσίοις που πρόσθεν ἔτεσι γενόμενον, ἐνεπρήσθη, καὶ τὴν αἰτίαν οὐδεὶς ἐπενόει.* — c. 86. *Αἷς ἡμέραις καὶ τὸ Καπιτώλιον ἐνεπίμπρατο· καὶ τὸ ἔργον τινὲς ἐλογοποίουν Κάρβωνος, ἢ τῶν ὑπάτων, ἢ Σύλλα πέμψαντος, εἶναι. Τὸ δ' ἀκριβὲς ἄδηλον ἦν, καὶ οὐκ ἔχω τὴν αἰτίαν ἐγὼ συμβαλεῖν, δι' ἣν ἂν οὕτως ἐγένετο.* Plutarch. Sulla c. 27. 11. *'Εμπεπρῆσθαι τὸ Καπιτώλιον· ὃ καὶ συμβῆναι τῆς ἡμέρας ἐκείνης —. ἦν δὲ αὕτη πρὸ μιᾶς νόνων Κυντιλίων, ἃς νῦν 'Ιουλίας καλοῦμεν.* Conf. Dionys. Hal. A. R. IV. c. 61. 62. Cic. in Verr. Act. II. L. IV. c. 31. 69. Plin. H. N. XXXIII. c. 5. Augustin. de Civ. Dei II. c. 24. Sallust. Catil. c. 47.

(3) Papirio Carboni in Galliam, provinciam consularem, profecto, quaestor in eamdem provinciam proficiscitur C.

Verres; qui, simulac primum ei occasio visa est, aversa pecunia publica, consulem, exercitum, sortem provinciamque deseruit. II. c. 6. 16. c. 16. 44. c. 19. 52.

Cic. in Verr. Act. II. L. I. c. 4. 11. *Reperiemus, si istum vivum ad aliud iudicium perducere poterimus, quibus probemus, istum in quaestura pecuniam publicam Cn. Carboni consuli datam avertisse: quibus persuadeamus, istum alieno nomine a quaestoribus urbanis, quod priore Actione didicistis, pecuniam abstulisse.* Ibid. c. 13. 34. *Quaestor ex senatus consulto provinciam sortitus es. Obtigit tibi consularis, ut cum consule Cn. Carbone esses eamque provinciam obtineres. — Carbo graviter ferebat, sibi quaestorem obtigisse hominem singulari luxuria atque inertia. Verumtamen ornabat eum beneficiis omnibus. Ne diutius taceam, pecunia attributa, numerata est. Profectus est quaestor in provinciam. Venit exspectatus in Galliam ad exercitum consularem cum pecunia. Simulac primum ei occasio visa est — aversa pecunia publica quaestor consulem, exercitum, sortem provinciamque deseruit.* Ibid. Act. II. L. III. c. 76. 177. Pseudo-Ascon. in Act. I. p. 129. *Carbo Marianae partis dux idemque consul desertus Arimini est a quaestore suo Verre, spoliatus pecunia publica, quam quaestor in exercitu de aerario sumpserat, quum ad Sullam ille transiret proditor partium Marianarum.* Scholiasta Gronov. in Act. I. p. 387. *Depeculatorem* **aerarii**, *publicae pecuniae, quam furatus est, quum quaestor esset Carbonis C. Verres, qui Marianus fuit. Dum erat consul in Gallia, quaestor fuit, et sublata pecunia publica suum consulem desernit, et ad Sullanas transfugit partes.* [Cf. ad a. 674. 2.]

ANNUS VITAE CICERONIS XXV.

a. U. C.	Coss. C. MARIUS C. F.	a. A. C.
672.	CN. PAPIRIUS CARBO III.	82.

(1) Sulla cum exercitu in Italiam regressus, occisis inimicis, urbem Romam recipit et pulcherrimam victoriam summa inquinat crudelitate. I. c. 34. 108. III. c. 32. 101.

Velleius II. c. 26. 1. *Deinde consules Carbo tertium et C. Marius, septies consulis filius, annos natus* XXVI [cf. Livius Ep. 86.], *vir animi*

magis quam ingenii paterni — apud Sacriportum pulsus a Sulla acie, Praeneste, quod ante, natura munitum, praesidiis firmaverat, se exercitumque contulit. — c. 27. 1. *At Pontius Telesinus, dux Samnitium, — Carbone ac Mario consulibus, abhinc annos* CXI [a. U. C. 783—111 = 672.], *Kalendis Novembribus, ita ad portam Collinam cum Sulla dimicavit, ut ad summum discrimen et eum et rempublicam perduceret.* Livius Epit. 87. *Sulla C. Marium, exercitu eius fuso deletoque ad Sacriportum, in oppido Praeneste obsedit: urbem Romam ex inimicorum manibus recepit: Marium erumpere tentantem repulit.* — c. 88. *Sulla Carbonem, exercitu eius fuso ad Clusium, ad Faventinm Fidentiamque caeso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli ex Italicis populis nondum arma posuerant, iuxta urbem Romanam ante portam Collinam debellavit: recuperataque republica, pulcherrimam victoriam crudelitate, quanta in nullo hominum fuit, inquinavit. Octo milia deditorum in villa publica trucidavit: tabulam proscriptionis proposuit: Urbem ac totam Italiam caedibus replevit: inter quas omnes Praenestinos inermes concidi iussit: Marium, senatorii ordinis virum, cruribus brachiisque fractis, auribus praesectis, et effossis oculis, necavit.* Appian. B. C. I. c. 89. *Σύλλας δ' — αὐτίκα ἐπελθὼν, τὴν μὲν στρατιὰν ἵδρυσε πρὸ τῶν πυλῶν ἐν τῷ Ἀρείῳ πεδίῳ· αὐτὸς δ' εἴσω παρῆλθεν, ἐκφυγόντων τῶν ἀντιστασιωτῶν ἁπάντων κτέ.* Conf. Plutarch. Sulla c. 28 sqq. Florus III. c. 21. Eutrop. V. c. 8. Orosius V. c. 20. alii.

(²) Interim L. Damasippus praetor auctore Mario cos. omnem nobilitatem trucidat. Scaevola pontifex maximus in vestibulo aedis Vestae occiditur: item C. Carbo, consulis frater, et P. Antistius, Cn. Pompeii socer. I. c. 34. 108.

Velleius II. c. 26. 2. *Dum ad Sacriportum dimicatur, Damasippus praetor Domitium, Scaevolam Mucium, pontificem maximum et divini humanique iuris auctorem celeberrimum, et C. Carbonem praetorium, consulis fratrem, et Antistium aedilitium, velut faventes Sullae partibus, in curia Hostilia trucidavit.* Livius Epit. 86. *L. Damasippus praetor, ex voluntate C. Marii consulis quum senatum contraxisset, omnem, quae in Urbe erat, nobilitatem trucidavit: ex cuius numero Q. Mucius Scaevola pontifex maximus fugiens in vestibulo aedis Vestae occisus est.* Appian. B. C. I. c. 88. *Μάριος δὲ — Βρούτῳ στρατηγοῦντι τῆς πόλεως ἐπέστελλε, σύγκλητον ὡς ἐπί τι ἄλλο συναγαγεῖν, καὶ κτεῖναι Πούπλιον Ἀντίστιον, καὶ Παπίριον Κάρβωνα ἕτερον, καὶ Λεύκιον Δομίτιον, καὶ Μούκιον Σκαιόλαν, τὸν τὴν*

μεγίστην Ῥωμαίοις ἱερωσύνην ἱερωμένον. Οἱ μὲν δὴ δύο τῶνδε ἀνῃρέθησαν ἐν τῇ βουλῇ, καθὰ Μάριος προσέταξε, τῶν σφαγέων ἐς τὸ βουλευτήριον εἰσαχθέντων· Δομίτιος δ' ἐκτρέχων, παρὰ τὴν ἔξοδον ἀνῃρέθη, καὶ μικρὸν πρὸ τοῦ βουλευτηρίου Σκαιόλας. Τά τε σώματα αὐτῶν ἐς τὸν ποταμὸν ἔρριφη. Cf. Florus III. c. 21. 21. Cic. Ep. ad Paetum (ad Fam. IX. 21. 3.) de N. D. III. c. 32. 80. de Orat. III. c. 3. 10. Orosius V. c. 24. Valer. Max. IX. c. 2. 3.

(3) Cum Sulla Romam redierant oratores, qui cum eo in bellum Mithridaticum erant profecti; in quibus fuerunt C. Scribonius Curio, Cn. et P. Cornelii Lentuli, M. Licinius Crassus, Cn. Pompeius Magnus, qui omnes Sullae castra erant secuti; I. c. 34. 108. item C. Aurelius Cotta, qui dudum ante [v. ad a. 664. 3.] in exsilium abierat. I. c. 31. 99.

Dialogus de Orator. c. 37. 3. *Ex his (Actorum et Epistolarum libris Muciani) intelligi potest Cn. Pompeium et M. Crassum non viribus modo et armis sed ingenio quoque et oratione valuisse; Lentulos et Metellos et Lucullos et Curiones et ceteram procerum manum multum in his studiis operae curaeque posuisse, nec quemquam illis temporibus magnam potentiam sine aliqua eloquentia consecutum.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LVII. p. 338. LIX. p. 347. LXIX et LXX. p. 381. LXXI. p. 382. LXXIII. p. 387.

(4) Sulla, crudelissime trucidata magna civium multitudine, lege ad populum lata ab interrege L. Valerio Flacco Dictator creatur, omnes, quos oderat, morte mulctat eorumque bona proscribi iubet. I. c. 34. 107. III. c. 52. 101. VII. c. 41. 107. VIII. c. 20. 50. IX. c. 29. 86. c. 31. 90.

Velleius II. c. 28. 2. *Videbantur finita belli civilis mala, quum Sullae crudelitate aucta sunt. Quippe Dictator creatus (cuius honoris usurpatio per annos CXX intermissa; nam proximus post annum, quam Hannibal* [a. U. C. 552.] *Italia excesserat —) imperio, quo priores ad vindicandam maximis periculis rempublicam olim usi erant, eo in immodicae crudelitatis licentiam usus est. Primus ille — exemplum proscriptionis invenit —. Nec tantum in eos, qui contra arma tulerant, sed in multos insontes saevitum. Adiectum etiam, ut bona proscriptorum venirent, exclusique paternis opibus liberi etiam petendorum honorum iure prohiberentur, simulque, quod indignissimum est, sena-*

torum filii et onera ordinis sustinerent et iura perderent. Cic. de Lege Agraria III. c. 2. 5. *Omnium legum iniquissimam dissimillimamque legis esse arbitror eam, quam L. Flaccus interrex de Sulla tulit, ut omnia, quaecumque ille fecisset, essent rata. Nam quum ceteris in civitatibus, tyrannis institutis, leges omnes exstinguantur atque tollantur, hic reipublicae tyrannum lege constituit.* Plutarch. Sulla c. 30. 3. *Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ — τῶν ἄλλων τοὺς περιγενομένους εἰς ἑξακισχιλίους ἀθροίσας παρὰ τὸν ἱππόδρομον ἐκάλει τὴν σύγκλητον εἰς τὸ τῆς Ἐνυοῦς ἱερόν· ἅμα δ' αὐτός τε λέγειν ἐνήρχετο καὶ κατέκοπτον οἱ τεταγμένοι τοὺς ἑξακισχιλίους.* — c. 31. 4. *Ὁ δ' οὖν Σύλλας εὐθὺς ὀγδοήκοντα προέγραψεν οὐδενὶ τῶν ἐν τέλει κοινωσάμενος. Ἀγανακτούντων δὲ πάντων, μίαν ἡμέραν διαλιπὼν ἄλλους προέγραψεν εἴκοσι καὶ διακοσίους, εἶτα τρίτῃ πάλιν οὐκ ἐλάττους.* — c. 33. 1. *Ἔξω δὲ τῶν φονικῶν καὶ τὰ λοιπὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐλύπει. Δικτάτωρα μὲν γὰρ ἑαυτὸν ἀνηγόρευσε δι' ἐτῶν ἑκατὸν εἴκοσι* [552 + 120 = 672.] *τοῦτο τὸ γένος τῆς ἀρχῆς ἀναλαβών. Ἐψηφίσθη δὲ αὐτῷ πάντων ἄδεια τῶν γεγονότων, πρὸς δὲ τὸ μέλλον ἐξουσία θανάτου, δημεύσεως, κληρουχιῶν, κτίσεως, προθήσεως, ἀφελέσθαι βασιλείαν, ᾧ βούλοιτο χαρίσασθαι. Τὰς δὲ διαπράσεις τῶν δεδημευμένων οἴκων οὕτως ὑπερηφάνως ἐποιεῖτο καὶ δεσποτικῶς ἐπὶ βήματος καθεζόμενος, ὥστε τῶν ἀφαιρέσεων ἐπαχθεστέρας αὐτοῦ τὰς δωρεὰς εἶναι κτέ.* Appian. B. C. I. c. 79. *Ὁ δ', ἐπεὶ οἱ πάντα ὡς ἐβούλετο ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς διῴκητο, — τὰ ἐν τῇ πόλει καθίστατο ἅπαντα ἐφ' ἑαυτοῦ, καθ' ὃν ἐβούλετο τρόπον. — Καὶ πάντα, ὅσα διῴκησεν ὁ Σύλλας ὑπατεύων τε καὶ ἀνθυπατεύων, (οἱ Ῥωμαῖοι) βέβαια καὶ ἀνεύθυνα ἐψηφίζοντο εἶναι, —.* c. 98. *Αὐτὸς μέν που τῆς πόλεως ὑπεξῆλθε, τῇ δὲ βουλῇ προσέταξεν ἑλέσθαι τὸν καλούμενον Μεταξὺ βασιλέα. Ἡ μὲν δὴ Οὐαλέριον Φλάκκον εἵλετο, ἐλπίσασα ὑπάτων προτεθήσεσθαι χειροτονίαν. Ὁ δὲ Σύλλας ἐπέστελλε τῷ Φλάκκῳ, γνώμην ἐς τὸν δῆμον ἐσενεγκεῖν, ὅτι χρήσιμον ἡγοῖτο Σύλλας ἐν τῷ παρόντι ἔσεσθαι τῇ πόλει τὴν ἀρχὴν οὓς ἐκάλουν Δικτάτωρας, παυσάμενον ἔθος ἐκ** ἐτῶν.* Supple ἑκατὸν εἴκοσι ex Plutarcho et Velleio. Cf. Cic. de Legib. I. c. 15. 42. pro Roscio Amer. c. 43. 125. ibique Scholiasta Gronovianus p. 435. Orosius v. c. 21.

ANNUS VITAE CICERONIS XXVI.

a. U. C.	Coss. M. TULLIUS DECULA.	a. A. C.
673.	CN. CORNELIUS DOLABELLA.	81.

(¹) Sulla rempublicam novis legibus constituit. I. c. 34. 108.

Livius Epit. 89. *Sulla dictator factus — legibus novis reipublicae statum confirmavit, tribunorum plebis potestatem minuit et omne ius legum ferendarum ademit, pontificum augurumque collegium ampliavit, ut essent quindecim; senatum ex equestri ordine supplevit; proscriptorum liberis ius petendorum honorum eripuit et bona eorum vendidit.* Appianus B. C. I. c. 100. *Νόμους τε ἐξέλυε (ὁ Σύλλας), καὶ ἑτέρους ἐτίθετο· καὶ στρατηγεῖν ἀπεῖπε πρὶν ταμιεῦσαι, καὶ ὑπατεύειν πρὶν στρατηγῆσαι· καὶ τὴν ἀρχὴν τὴν αὐτὴν αὖθις ἄρχειν ἐκώλυσε, πρὶν ἔτη δέκα διαγενέσθαι. Τὴν δὲ τῶν δημάρχων ἀρχὴν ἴσα καὶ ἀνεῖλεν, ἀσθενεστάτην ἀποφήνας· καὶ νόμῳ κωλύσας, μηδεμίαν ἄλλην τὸν δήμαρχον ἀρχὴν ἔτι ἄρχειν.* Velleius l. c. — De Sulla plures scripserunt, e quibus nominasse sufficiat: Dav. Henr. et Godofr. Henr. Kleeditz, *de L. Cornelii Sullae monarchico imperio.* Vitembergae, 1744. 4°. H. M. Vockestaert, Diss. Histor. Iur. *de L. Cornelio Sulla Legislatore.* Lugd. Bat. 1816. 8°. C. S. Zachariae, *der Dictator L. Cornelius Sulla.* Heidelb. 1834. 2 voll. 8°. Alex. Wittich et C. Ramshorn, *de reipublicae Romanae forma, qua L. Corn. Sulla dictator totam rem Romanam ordinibus, magistratibus, comitiis commutavit.* Lipsiae, 1834 et 1835. 8°. Cf. Progr. Scholast. de Romanis Autobiographis p. 13 sqq.

(²) Lege Cornelia iudicia constituuntur et ad senatorium ordinem transferuntur. I. c. 34. 108. II. c. 14. 38.

Pseudo-Ascon. in Divinat. p. 103. *C. Gracchus legem tulerat* [a. U. C. 631.] *ut equites Romani iudicarent. Iudicaverunt per annos* XL [ab a. 631—673.] *sine infamia. Post victor Sulla legem tulerat, ut senatorius ordo iudicaret; et iudicavit per* X *annos* [ab a. 673—683.] *turpiter.* Cfr. p. 99. 145. 149. Scholiasta Gronovianus in Divinat. p. 384. *Victor Sulla multa commoda a populo ad senatorium ordinem transtulerat; in his etiam iudicandi potestatem. Non enim equites, sicut consuetudo erat, sed senatores iudicare praecepit.* Cf. Tacitus Ann. XI. c. 22. Velleius II. c. 32. 3. [v. ad a. 648. 7. et 684. 1.]

(³) Cicero primum ad caussas et privatas et publicas adire coepit. I. c. 35. 109. Et annum aetatis agens XXVI. primam caussam privatam dicit pro *P. Quintio* apud C. Aquilium Gallum iudicem, contra Q. Hortensium, qui hoc iudicio partes accusatoris obtinebat.

Cic. pro Quint. c. 6. 24. *Roma egreditur ante diem* IV. *Kal. Febr. Scipione et Norbano coss.* [a. U. C. 671.] c. 7. 29. *Ita tamen disceditur,*

ut Idibus Septembribus [a. 671.] *P. Quintium sisti Sex. Alphenus promitteret.* c. 8. 30. *Iste, homo acerrimus — annum et sex menses nihil petit: — a Cn. Dolabella denique praetore postulat.* [Sept. 671 + 1½ = 673.]. Gellius xv. c. 28. 3. *Dinumeratis annis a Q. Caepione et a C. Serrano* [a. U. C. 648.], *quibus consulibus ante diem tertium Nonas Ianuarias M. Cicero natus est, ad M. Tullium et Cn. Dolabellam, quibus consulibus caussam privatam pro Quintio apud Aquilium Gallum iudicem dixit, sex et viginti anni reperiuntur. — Demosthenes et Cicero pari aetate illustrissimas orationes in caussis dixerunt, alter κατὰ Ἀνδροτίωνος καὶ κατὰ Τιμοκράτους septem et viginti annos natus, alter anno minor pro P. Quintio.* Hieronymus in Euseb. Chron. Olymp. 174. 4. [= a. U. C. 67¾]: *Vicesimo sexto anno aetatis Cicero Quintium defendit.* Cic. pro Quint. c. 2. 7. *Habet adversarium P. Quintius verbo Sex. Naevium, re vera huiusce aetatis homines disertissimos, fortissimos, ornatissimos nostrae civitatis: qui communi studio, summis opibus Sex. Naevium defendunt —. Quid hoc iniquius aut indignius, C. Aquili, dici aut commemorari potest, quam me, qui caput alterius, famam fortunasque defendam, priore loco caussam dicere? quum praesertim Q. Hortensius, qui hoc iudicio partes accusatoris obtinet, contra me sit dicturus; cui summam copiam facultatemque dicendi natura largita est.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXV. 4. p. 366.

(4) Cicero Moloni Rhodio operam dat, rhetori clarissimo, qui Romam venerat ad senatum de Rhodiorum praemiis. I. c. 35. 109.

Molonem et hoc quidem tempore et semel tantum Romam venisse verisimile est. Quapropter delenda erunt, quae leguntur in Bruto c. 89. 307. *Eodem anno etiam Moloni Rhodio Romae dedimus operam et actori summo caussarum et magistro*, utpote consarcinata ex iis, quae leguntur c. 90. 312 et c. 91. 316. Quae narrantur enim c. 89 extr. ea referenda sunt ad a. U. C. 667. quo nec Sulla dictaturam tenebat, nec, bello civili flagrante et Mithridatico erumpente, Rhodii praemia postulare poterant, quae meruerunt, quum Italici auctore Mithridate per Asiam trucidabantur. Cic. in Verr. Act. II. L. II. c. 65. 159. *Rhodii prope soli bellum illud superius cum Mithridate rege gesserunt, omnesque eius copias acerrimumque imperium moenibus, littoribus, classibusque suis exceperunt.* Appian. B. Mithr. c. 24. Ἐν δὲ τούτῳ Ῥόδιοι τά τε τείχη σφῶν καὶ τοὺς λιμένας ἐκρατύναντο, καὶ μηχανὰς ἅπασιν ἐφίσταντο. — Ὅσοι τε ἐξ Ἀσίας Ἰταλοὶ διεπεφεύγεσαν, ἐς Ῥόδον ἅπαντες ἐχώρουν. Pro quibus auxiliis Rhodii quum praemia postularent, Molonem miserunt ad senatum. Valer. Maxim. II. c. 2. 3. *Quis*

ergo huic consuetudini, qua nunc Graecis actionibus aures curiae exsurdantur, ianuam patefecit? ut opinor, Molo rhetor, qui studia M. Ciceronis acuit. Eum namque ante omnes exterarum gentium in senatu sine interprete auditum constat. Quem honorem non immerito cepit, quoniam summam vim Romanae eloquentiae adiuverat. [Cf. ad a. 676. 3.]

(⁵) Tum quoque hoc tempore ab histrionibus gestus videtur didicisse, usus hac in re opera Roscii et Aesopi; quorum uterque et Ciceroni et universo populo valde fuit dilectus. II. c. 1. 2.

Plutarch. Cic. c. 5. 3. *Λέγεται δὲ καὶ αὐτὸς οὐδὲν ἧττον νοσήσας τοῦ Δημοσθένους πρὸς τὴν ὑπόκρισιν, τοῦτο μὲν Ῥωσκίῳ τῷ κωμῳδῷ, τοῦτο δ' Αἰσώπῳ τῷ τραγῳδῷ προσέχειν ἐπιμελῶς.* Macrob. Saturn. II. c. 10. m. *Histriones non inter turpes habitos, Cicero testimonio est: quem nullus ignorat Roscio et Aesopo histrionibus tam familiariter usum, ut res rationesque eorum sua sollertia tueretur. — Is est Roscius, qui etiam L. Sullae carissimus fuit et annulo aureo ab eodem dictatore donatus est; tanta autem fuit gratia et gloria, ut mercedem diurnam de publico mille denarios sine gregalibus solus acceperit. Aesopum vero ex pari arte ducenties sestertium reliquisse filio constat.* Cic. de Orat. I. c. 59. 251. *Quis eget opus esse oratori in hoc oratorio motu statuque Roscii gestum et venustatem?* Id. de Divinat. I. c. 36. 69. (Q. Cicero loquitur) *Amores ac deliciae tuae, Roscius,* c. 37. 80. *Equidem etiam in te saepe vidi et — in Aesopo, familiari tuo, tantum ardorem vultuum atque motuum, ut eum vis quaedam abstraxisse a sensu mentis videretur.* Id. Epist. ad Marium (ad Fam. VII. 1. 4.) *Quod si tam facilem populum haberem, quam Aesopus habuit* cet. Schol. Bob. ad Orat. pro Archia p. 357. *Quintum Roscium Gallum (?) dicit illis temporibus illustrem comici operis actorem, quem familiarissime Cicero dilexit.* [Cf. ad a. 678. 1. et 692. 10.]

ANNUS VITAE CICERONIS XXVII.

a. U. C.	Coss.	a. A. C.
674.	L. CORNELIUS SULLA II. Q. CAECILIUS METELLUS PIUS.	80.

(¹) Cicero defendit *Sex. Roscium Amerinum*, parricidii

reum; I. c. 55. 109. VI. c. 17. 41. qua defensione magnam quidem sui admirationem, sed simul iram Sullae excitavit.

Gellius XV. c. 28. 3. *Neque dubium est, quin post annum, quam pro Quintio dixerat, Sex. Roscium reum parricidii defenderit, annos iam septem atque viginti natus, L. Sulla Felice II. Q. Metello Pio consulibus. In qua re etiam Fenestellam errasse Pedianus Asconius animadvertit, quod eum scripserit sexto et vicesimo aetatis anno pro Sex. Roscio dixisse. Longior autem Nepotis quam Fenestellae error est.* [Is scilicet in primo librorum, quos de vita Ciceronis composuit, eum scripsit *tres et viginti annos natum* primam caussam iudicii publici egisse, Sextumque Roscium parricidii reum defendisse.] *Nisi quis vult in animum inducere, Nepotem, studio amoris et amicitiae adductum, amplificandae admirationis gratia, quadriennium suppressisse; ut M. Cicero orationem florentissimam dixisse pro Roscio admodum adolescens videretur.* Aurel. Victor de Vir. ill. c. 81. *Adolescens Rosciano iudicio eloquentiam et libertatem suam adversus Sullanos ostendit.* Quintil. XII. c. 6. 3. *Si qua sunt dicta iuveniliter, pro indole accipiuntur: ut totus ille Ciceronis pro Sexto Roscio locus* [c. 26. 72] »*Quid enim tam commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis?*" *Quae quum sex et viginti natus annos, summis audientium clamoribus dixerit, defervisse tempore, et annis liquata iam senior idem fatetur* [in Oratore c. 30. 107. qua de re conf. Al. Nikl, *Redundantiam iuvenilem in Ciceronis Orat. pro S. Roscio Amerino apparentem notavit.* Kempten, 1836. 4°.] Plutarch. Cic. c. 3. 2. *'Εν δὲ τῷ χρόνῳ τούτῳ Χρυσόγονος ἀπελεύθερος Σύλλα προσαγγείλας τινὸς οὐσίαν ὡς ἐκ προγραφῆς ἀναιρεθέντος αὐτὸς ἐωνήσατο δισχιλίων δραχμῶν. 'Επεὶ δὲ 'Ρώσκιος ὁ υἱὸς καὶ κληρονόμος τοῦ τεθνηκότος ἠγανάκτει καὶ τὴν οὐσίαν ἀπεδείκνυε πεντήκοντα καὶ διακοσίων ταλάντων οὖσαν ἀξίαν, ὅ τε Σύλλας ἐλεγχόμενος ἐχαλέπαινε καὶ δίκην πατροκτονίας ἐπῆγε τῷ 'Ρωσκίῳ, τοῦ Χρυσογόνου κατασκευάσαντος, ἐβοήθει δ' οὐδείς, ἀλλ' ἀπετρέποντο τοῦ Σύλλα τὴν χαλεπότητα δεδοικότες, οὕτω δὴ δι' ἐρημίαν τοῦ μειρακίου τῷ Κικέρωνι προσφυγόντος, οἱ φίλοι συμπαρώρμων, ὡς οὐκ ἂν αὐτῷ λαμπροτέραν αὖθις ἀρχὴν πρὸς δόξαν ἑτέραν οὐδὲ καλλίω γενησομένην. 'Αναδεξάμενος οὖν τὴν συνηγορίαν καὶ κατορθώσας ἐθαυμάσθη.*

(²) Hoc et sequenti anno C. Verres legatus et pro quaestore Cn. Cornelium Dolabellam secutus est in Asiam et Pamphyliam; sed in hunc idem fuit, qui antea in Carbonem fuerat [v. ad a. 671. 3.], multaque in iis provinciis

oppida et fana depeculatus est. II. c. 6. 16. c. 16. 44. c. 19. 52.

Cic. in Verrem Act. II. L. I. c. 15. 41. *Itaque idem iste, quem Cn. Dolabella postea, C. Malleolo occiso, pro quaestore habuit (haud scio, an maior etiam haec necessitudo fuerit, quam illa Carbonis, ac plus iudicium voluntatis valere, quam sortis debeat), idem in Cn. Dolabellam, qui in Cn. Carbonem, fuit. Nam quae in ipsum valebant crimina, contulit in illum, caussamque illius omnem ad inimicos accusatoresque detulit: ipse in eum, cui legatus, cui pro quaestore fuerat, inimicissimum atque improbissimum testimonium dixit. Ille miser quum esset, Cn. Dolabella tum proditione istius nefaria, tum improbo et falso eiusdem testimonio, tum multo etiam ex maxima parte istius furtorum ac flagitiorum invidia conflagravit.* c. 16. 42. *Quid hoc homine faciatis? aut ad quam spem tam perfidiosum, tam importunum animal reservetis? qui in Cn. Carbone sortem, in Cn. Dolabella voluntatem neglexerit ac violarit, eosque ambos non solum deseruerit, sed etiam prodiderit atque oppugnarit.* Ibid. Act. II. L. III. c. 76. 177. De oppidorum fanorumque spoliationibus exposuit Cicero Act. II. L. I. c. 17. 44 sqq. Pseudo-Ascon. in Act. I. p. 127 et 129. *Legatus per has provincias Dolabellae proconsuli fuit et pro quaestore, Malleolo mortuo, eiusdemque in iudicio, quum accusaretur, proditor fuit.* Schol. Gronov. in Act. I. p. 387. *Post quaesturam legatus est factus Dolabellae, et hanc (Asiam) multis affecit incommodis.*

ANNUS VITAE CICERONIS XXVIII.

a. U. C.	Coss. P. SERVILIUS VATIA ISAURICUS.	a. A. C.
675.	AP. CLAUDIUS PULCHER.	79.

(1) Cicero Arretinae mulieris libertatem contra C. Aurelium Cottam defendit. I. c. 35. 110.

Caussa fuit, ut dicitur, liberalis, i. e. in qua de libertate rei agitur. Rea erat mulier quaedam ex oppido Arretio, quam liberam esse negabat Cotta, quod Arretinorum ager a Sulla esset publicatus. Cic. ad Att. I. 19. 4. *Volaterranos et Arretinos, quorum agrum Sulla publicarat neque diviserat, in sua possessione retinebam.* Id. ad Valer. Orcam (ad Fam. XIII. 4 et 5.) Id. pro Domo sua c. 29. 77. *Ius a maioribus nostris — ita comparatum est, ut civis Romanus libertatem nemo posset invitus*

amittere. Quin etiam, si decemviri sacramentum in libertatem iniustum iudicassent, tamen, quotiescumque vellet quis, in hoc genere solo rem iudicatam referre posse voluerunt. — c. 30. 79. *Populus Romanus, L. Sulla dictatore ferente, comitiis centuriatis, municipiis civitatem ademit: ademit iisdem agros. De agris ratum est: fuit enim populi potestas: de civitate ne tamdiu quidem valuit, quamdiu illa Sullani temporis arma valuerunt.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LVII. 3. p. 341.

(²) Deinde quum biennium esset in caussis versatus, valetudinis caussa proficiscitur Roma. I. c. 36. 111.

Dialog. de Orat. c. 30. 2. *Notus est vobis utique Ciceronis liber, qui Brutus inscribitur; in cuius extrema parte — refert, se apud Q. Mucium* [v. ad a. 665. 1.] *ius civile didicisse, apud Philonem Academicum* [v. ad a. 666. 7.], *apud Diodotum Stoicum* [v. ad a. 669. 2.] *omnes philosophiae partes penitus hausisse; neque his doctoribus contentum, quorum ei copia in Urbe contigerat, Achaiam quoque et Asiam peragrasse, ut omnem omnium artium varietatem complecteretur. Itaque hercle in libris Ciceronis deprehendere licet non geometriae, non musicae, non grammaticae, non denique ullius artis ingenuae scientiam ei defuisse. Ille dialecticae subtilitatem, ille moralis partis utilitatem, ille rerum motus caussasque cognoverat.* Plut. Cic. c. 3. 3. *Δεδιὼς δὲ τὸν Σύλλαν ἀπεδήμησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διασπείρας λόγον, ὡς τοῦ σώματος αὐτῷ θεραπείας δεομένου. Καὶ γὰρ ἦν ὄντως ἰσχνὸς καὶ ἄσαρκος, ἀρρωστίᾳ στομάχου μικρὰ καὶ γλίσχρα μόγις ὀψὲ τῆς ὥρας προσφερόμενος· ἡ δὲ φωνὴ πολλὴ μὲν καὶ ἀγαθή, σκληρὰ δὲ καὶ ἄπλαστος, ὑπὸ δὲ τοῦ λόγου σφοδρότητα καὶ πάθος ἔχοντος ἀεὶ διὰ τῶν ἄνω τόνων ἐλαυνομένη φόβον παρεῖχεν ὑπὲρ τοῦ σώματος.* Hieronym. in Euseb. Chron. Olymp. 175. 1. [a. U. C. 67$\frac{4}{5}$]: *Roscio contra Chrysogonum defenso, Cicero Athenas secedit et inde post triennium Romam regreditur.* Aurel. Victor l. c. *Adolescens Rosciano iudicio eloquentiam et libertatem suam adversus Sullanas ostendit, ex quo veritus invidiam Athenas studiorum gratia petivit, ubi Antiochum Academicum philosophum studiose audivit.* Conf. Calenus apud Dionem XLVI. c. 7. Io. Georg. Walch, *De amoenitatibus historicis ex Ciceronis peregrinatione collectis.* Lipsiae, 1715. 4°. (repet. in Parergis Academ. Lipsiae, 1721. 8°. p. 162 sqq.)

(³) Athenis sex menses cum L. Cicerone L. F. fratre patrueli, cum Q. fratre et T. Pomponio et M. Pisone audivit Antiochum, philosophum Academicum. I. c. 12. 33. c. 37. 114. X. c. 27. 78.

Plut. Cic. c. 4. 1. *Ἀφικόμενος δ' εἰς Ἀθήνας Ἀντιόχου τοῦ Ἀσκαλωνίτου διήκουσε, τῇ μὲν εὐροίᾳ τῶν λόγων αὐτοῦ καὶ χάριτι κηλούμενος, ἃ δ' ἐν τοῖς δόγμασιν ἐνεωτέριζεν, οὐκ ἐπαινῶν. Ἤδη γὰρ ἐξίστατο τῆς νέας λεγομένης Ἀκαδημίας ὁ Ἀντίοχος καὶ τὴν Καρνεάδου στάσιν ἐγκατέλειπεν, εἴτε καμπτόμενος ὑπὸ τῆς ἐναργείας καὶ τῶν αἰσθήσεων, εἴτε, ὥς φασιν ἔνιοι, φιλοτιμίᾳ τινὶ καὶ διαφορᾷ πρὸς τοὺς Κλειτομάχου καὶ Φίλωνος συνήθεις τὸν Στωικὸν ἐκ μεταβολῆς θεραπεύων λόγον ἐν τοῖς πλείστοις.* Cicero de Legib. I. c. 21. 54. Att. *Ergo assentiris Antiocho familiari meo (magistro enim non audeo dicere), quocum vixi, et qui me ex nostris paene convellit hortieulis deduxitque in Academiam perpauculis passibus.* Marc. *Vir iste fuit ille quidem prudens et acutus et in suo genere perfectus mihique, ut scis, familiaris: cui tamen ego assentiar in omnibus, necne, mox videro.* Cfr. Tusc. V. c. 8. 22. Acad. post. I. c. 12. 43. Aurel. Victor. l. c. Plutarch. Lucull. c. 42. De Antiocho exposuit F. X. Elbe, *Ueber den Sosus des Antiochus von Askalon.* Offenburg, 1847. 8°. C. I. Grysar, *Die Akademiker Philo u. Antiochus.* Köln, 1849. 4°.

(4) Cum T. Pomponio Attico, qui iam aliquot annis ante, ut studiis suis obsequeretur, Athenas profectus erat (cf. ad a. 667. 5.), duos audivit philosophos Epicureos; quorum alterum, Phaedrum, Romae iam audiverat (cf. ad a. 666. 7.): alter erat Zeno. I. c. 37. 115.

Cic. de N. D. I. c. 21. 59. *Zenonem, quem Philo noster coryphaeum appellare Epicureorum solebat, quum Athenis essem, audiebam frequenter, et quidem ipso auctore Philone: credo, ut facilius iudicarem, quam illa bene refellerentur, quum a principe Epicureorum accepissem, quemadmodum dicerentur.* Tusc. III. c. 17. 38. *Et hoc ille acriculus, me audiente, Athenis senex Zeno, istorum acutissimus, contendere et magna voce dicere solebat: eum esse beatum, qui praesentibus voluptatibus frueretur, confideretque se fruiturum aut in omni, aut in magna parte vitae, dolore non interveniente.* Acad. post. I. c. 12. 46. *Carneades autem nullius philosophiae partis ignarus et, ut cognovi ex iis, qui illum audierant, maximeque ex Epicureo Zenone, qui, quum ab eo plurimum dissentiret, unum tamen praeter ceteros mirabatur, incredibili quadam fuit facultate.*

(5) Ibidem et ipse et Atticus Eleusiniis mysteriis initiati sunt. I. c. 38. 119.

De mysteriorum laude disseruit Isocrates in Paneg. c. 6. *Δήμητρος γὰρ ἀφικνουμένης εἰς τὴν χώραν ἡμῶν, ὅτε ἐπλανήθη, τῆς κόρης ἁρπασθείσης — καὶ δούσης δωρεὰς διττάς, αἵπερ μέγισται τυγχάνουσιν οὖσαι, τούς τε καρπούς — καὶ τὴν τελετήν, ἧς οἱ μετέχοντες περί τε τῆς τοῦ βίου τελευτῆς, καὶ τοῦ σύμπαντος αἰῶνος, ἡδίους τὰς ἐλπίδας ἔχουσιν.* Cic. in Verr. Act. II. L. v. c. 72. 187. *Teque, Ceres et Libera, (imploro et appello), quarum sacra, sicut opiniones hominum ac religiones ferunt, longe maximis atque occultissimis caerimoniis continentur, a quibus initia vitae atque victus, morum, legum, mansuetudinis, humanitatis hominibus et civitatibus data ac dispertita esse dicuntur.*

(6) In Hispaniam contra Sertorium proficiscitur Q. Caecilius Metellus Pius [cos. a. U. C. 674.], cuius res gestas carminibus suis celebrarunt poetae Cordubenses. I. c. 1. 4.

Orosius v. 23. *Adversus hunc (Sertorium) — duo duces missi, Metellus et Domitius: quorum Domitius ab Hirtuleio Sertorii duce cum exercitu oppressus est. Manilius proconsul Galliae in Hispaniam — transgressus, iniquam cum Hirtuleio pugnam conseruit: a quo castris copiisque nudatus in oppidum Ilerdam pene solus refugit* [a. U. C. 676.]. *Metellus multis praeliis fatigatus, per devia oberrans, hostem mora fatigabat, donec Pompeii castris consociaretur* [a. U. C. 678.] — *Postea vero* [a. U. C. 679.] *Hirtuleius cum Metello congressus, apud Italicam, Baeticae urbem, viginti milia militum perdidit: victusque in Lusitaniam cum paucis refugit.* Appian. B. C. I. c. 97. *Ὁ δὲ (Σύλλας), ἐπεὶ οἱ πάντα ὡς ἐβούλετο ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς διῴκητο, καὶ πολέμιον οὐδὲν ἦν ἔτι, πλὴν Σερτωρίου, μακρὰν ὄντος, Μέτελλον μὲν ἐπὶ τοῦτον ἐξέπεμπεν ἐς Ἰβηρίαν.* Id. Iber. c. 101. Plutarch. Sertor. c. 12. Id. Pomp. c. 17. Liv. Epit. 90. Flor. III. c. 22.

(7) Sulla constituta republica dictatura se abdicat.

Orosius v. c. 22. *Creatis itaque P. Servilio et Ap. Claudio consulibus, visus est tandem Sulla privatus. Hoc fine conclusa sunt duo bella funestissima, sociale Italicum et civile Sullanum.* Appian. B. C. I. c. 103. *Τῷ δ' ἑξῆς ἔτει, ὁ μὲν δῆμος καὶ τότε τὸν Σύλλαν θεραπεύων ᾑρεῖτο ὑπατεύειν· ὁ δέ, οὐκ ἀνασχόμενος, ὑπάτους μὲν αὐτοῖς ἀπέφηνε Σερουΐλιον Ἰσαυρικὸν καὶ Κλαύδιον Πούλχρον· αὐτὸς δὲ τὴν μεγάλην ἀρχήν, οὐδενὸς ἐνοχλοῦντος, ἑκὼν ἀπέθετο.* Plutarch. Sulla c. 34.

(8) L. et M. Luculli fratres magnificentissima aedilitate funguntur. II. c. 22. 60.

Plutarch. Lucull. c. 1. 9. Plinius H. N. VIII. c. 7. *Romae pugnasse (elephantos) Fenestella tradit primum omnium in Circo — M. Antonio A. Postumio coss., anno urbis sexcentesimo quinquagesimo quinto. Item post annos* XX [655 + 20 = 675.] *Lucullorum Aedilitate curuli adversus tauros.* Valer. Maxim. II. c. 4. 6. *Versatilem (scenam primi) fecerunt Luculli.*

ANNUS VITAE CICERONIS XXIX.

a. U. C.	Coss. M. AEMILIUS LEPIDUS.	a. A. C.
676.	Q. LUTATIUS CATULUS.	78.

(1) Sulla Puteolis mortuo a. aetatis LX. ac magnifice Romae in Campo Martio sepulto, M. Lepidus cos. seditiosis concionibus acta Sullae rescindere et proscriptos revocare conatus, a Catulo collega in exsilium ire cogitur. III. c. 52. 101.

Livius Epit. 90. *Sulla decessit, honosque ei a senatu habitus est, ut in Campo Martio sepeliretur. M. Aemilius Lepidus, quum acta Sullae tentaret rescindere, bellum excitavit, et a Q. Catulo collega Italia pulsus est: et in Sardinia, frustra bellum molitus, periit.* Orosius V. c. 22. *Sulla mortuo Lepidus, Marianae partis adsertor, adversus Catulum Sullanum ducem surgens, redivivos bellorum civilium cineres suscitavit.* Appian. B. C. I. c. 105. *Ἄρτι δ' ἀποστάντος τοῦ Σύλλα, Ῥωμαῖοι, φόνου καὶ τυραννίδος ἀπαλλαγέντες, ἡσυχῇ πάλιν ἐπὶ στάσεις ὑπερριπίζοντο ἑτέρας. Καὶ ὕπατοι αὐτοῖς καθίστανται, Κόϊντός τε Κάτλος, ἀπὸ τῶν Συλλείων, καὶ Λέπιδος Αἰμίλιος, ἀπὸ τῶν ἐναντίων, ἔχθιστω τε ἀλλήλοιν, καὶ εὐθὺς ἀρξαμένω διαφέρεσθαι. Δῆλόν τε ἦν τι κακὸν ἕτερον ἐκ τοῦδε γενησόμενον. Σύλλας δὲ — νυκτὸς ἐτελεύτησεν, ἑξήκοντα μὲν ἔτη βιώσας —. Γίγνεται δὲ εὐθὺς ἐν ἄστει στάσις ἐπ' αὐτῷ, τῶν μὲν ἄγειν ἀξιούντων τὸ σῶμα διὰ τῆς Ἰταλίας ἐπὶ πομπῇ, καὶ ἐς τὴν Ῥώμην ἐν ἀγορᾷ προτιθέναι, καὶ ταφῆς δημοσίας ἀξιοῦν· Λεπίδου δὲ καὶ τῶν ἀμφὶ Λέπιδον ἐνισταμένων. Ἐξενίκα δ' ὁ Κάτλος καὶ οἱ Σύλλειοι. Καὶ ἐφέρετο ὁ νέκυς ὁ τοῦ Σύλλα διὰ τῆς Ἰταλίας ἐς τὸ ἄστυ ἐπὶ κλίνης χρυσηλάτου, καὶ κόσμου βασιλικοῦ.* — c. 107. *Ἀπὸ δὲ τῆς πυρᾶς χωροῦντες εὐθὺς οἱ ὕπατοι λόγοις βλασφήμοις ἐς ἀλλήλους διεφέροντο, καὶ τὸ ἀστυκὸν ἐς αὐτοὺς διῄρητο. Λέ-*

πιδος δὲ καὶ τοὺς Ἰταλικοὺς προσποιαύμενος, ἔλεγεν, ὅτι τὴν γῆν αὐτοῖς, ἣν ἁ Σύλλας ἀφῄρητο, ἀποδώσει. — *Ἡττώμενος ὁ Λέπιδος* (*ὑπὸ Κάτλαυ*) — *ἐς Σαρδὼ διέπλευσεν, ἔνθα νόσῳ τηκεδόνι χρώμενας ἀπέθανεν.* Cfr. Plutarch. Sulla c. 38. Id. Pomp. c. 16. Florus III. c. 23. Tacitus Ann. III. c. 27. Suetonius Caes. c. 3. Eutropius VI. c. 7.

(2) Cicero, qui Athenis adhucdum philosophiae studiis animum intenderat, cogitans fore sibi in otio philosophico vitam exigendam, si a republica arceretur, audita Sullae morte, eloquentiam rursus arripit, tamquam instrumentum negotia publica cum dignitate tractandi. Ergo apud Demetrium Syrum, dicendi magistrum, exercetur; a quo discit quae propria laus sit Atticorum oratorum. I. c. 39.

Plut. Cic. c. 4. 1. *Ὁ δὲ Κικέρων ἐκεῖνα ἠγάπα κἀκείνοις προσεῖχε μᾶλλον, διανοούμενος, εἰ παντάπασιν ἐκπέσοι τοῦ τὰ κοινὰ πράσσειν, δεῦρο μετενεγκάμενος τὰν βίαν ἐκ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς πολιτείας, ἐν ἡσυχίᾳ μετὰ φιλοσοφίας καταζῆν. Ἐπεὶ δ' αὐτῷ Σύλλας τε προσηγγέλθη τεθνηκώς, καὶ τὸ σῶμα τοῖς γυμνασίοις ἀναρρωννύμενον εἰς ἕξιν ἐβάδιζε νεανικήν, ἥ τε φωνὴ λαμβάνουσα κλάσιν ἡδεῖα μὲν πρὸς ἀκοὴν ἐτέθραπτο καὶ πολλή, μετρίως δὲ πρὰς τὴν ἕξιν ἥρμοστο τοῦ σώματος, πολλὰ μὲν τῶν ἀπὸ Ῥώμης φίλων γραφόντων καὶ δεομένων, πολλὰ δ' Ἀντιόχου παρακελευομένου τοῖς κοινοῖς ἐπιβαλεῖν πράγμασιν, αὖθις ὥσπερ ὄργανον ἐξήρτυε τὸν ῥητορικὸν λόγον καὶ ἀνεκίνει τὴν πολιτικὴν δύναμιν αὐτόν τε ταῖς μελέταις διαπονῶν καὶ τοὺς ἐπαινομένους μετιὼν ῥήτορας.*

(3) Deinde Asiam peragrat operamque dat Menippo Stratonicensi, Xenocli Adramyteno, Aeschylo Cnidio, sed assiduissime Dionysio Magneti, rhetoribus. Quibus non contentus Rhodum venit; ibique apud Apollonium Molonem Graece declamitat et Posidonium audit, philosophum Stoicum. I. c. 40. X. c. 27. 78.

Quintil. XII. c. 6. 7. *M. Tullius, quum iam clarum meruisset inter patronos, qui tum erant, nomen, in Asiam navigavit, seque et aliis sine dubio eloquentiae ac sapientiae magistris, sed praecipue tamen Apollonio Moloni, quem Romae quoque audierat, Rhodi rursus formandum ac recoquendum dedit.* Aurel. Victor de Vir. ill. c. 81. *Inde eloquentiae gratia Asiam, post Rhodum petiit, ubi Molonem, Graecum rhetorem*

tum disertissimum, magistrum habuit; qui flesse dicitur, quod per hunc Graecia eloquentiae laude privaretur. Dialog. de Orator. l. c. Plut. Cic. c. 4. 2. "Ὅθεν εἰς Ἀσίαν καὶ Ῥόδον ἔπλευσε, καὶ τῶν μὲν Ἀσιανῶν ῥητόρων Ξενοκλεῖ τῷ Ἀδραμυττηνῷ καὶ Διονυσίῳ τῷ Μάγνητι καὶ Μενίππῳ τῷ Καρὶ συνεσχόλασεν, ἐν δὲ Ῥόδῳ ῥήτορι μὲν Ἀπολλωνίῳ τῷ Μόλωνος, φιλοσόφῳ δὲ Ποσειδωνίῳ. Λέγεται δὲ τὸν Ἀπολλώνιον οὐ συνιέντα τὴν Ῥωμαϊκὴν διάλεκτον δεηθῆναι τοῦ Κικέρωνος Ἑλληνιστὶ μελετῆσαι· τὸν δὲ ὑπακοῦσαι προθύμως, οἰόμενον οὕτως ἔσεσθαι βελτίονα τὴν ἐπανόρθωσιν· ἐπεὶ δὲ ἐμελέτησε, τοὺς μὲν ἄλλους ἐκπεπλῆχθαι καὶ διαμιλλᾶσθαι πρὸς ἀλλήλους τοῖς ἐπαίνοις, τὸν δ' Ἀπολλώνιον οὔτ' ἀκροώμενον αὐτοῦ διαχυθῆναι καὶ παυσαμένου σύννουν καθέζεσθαι πολὺν χρόνον, ἀχθομένου δὲ τοῦ Κικέρωνος εἰπεῖν· »Σὲ μὲν, ὦ Κικέρων, ἐπαινῶ καὶ θαυμάζω, τῆς δὲ Ἑλλάδος οἰκτείρω τὴν τύχην, ὁρῶν, ἃ μόνα τῶν καλῶν ἡμῖν ὑπελείπετο, καὶ ταῦτα Ῥωμαίοις διὰ σου προσγενόμενα, παιδείαν καὶ λόγον." Schol. Bob. in Orat. pro Plancio p. 269. *Et verissime constat in prima adolescentia Rhodum navigasse M. Tullium, ut arte oratoria, in qua insigniter praestitit, erudiretur apud notissimum rhetora et magistrum illius aetatis Apollonium. Hic est, qui Molo cognominatus est.* [v. ad a. 673. 4.] Conf. Strabo XIV. p. 660. Plutarch. Caes. c. 3. 1. A. Westermann, *Geschichte der griechischen Beredtsamkeit.* Leipzig, 1833. § 81.

(4) In hoc itinere Zmyrnam quoque adiisse videtur, ubi Rutilium Rufum, exsulantem et in studiis litterarum consenescentem, audivit, quum is exponeret disputationem a P. Africano de Republica habitam a. U. C. 625. cum Laelio, Philo, Manilio, Mummio, Tuberone, Scaevola et Fannio; quem sermonem Cicero postea [v. ad a. 700. 10.] litteris consignavit. VI. c. 56. 93. X. c. 19. 54.

Cic. Brut. c. 22. 85. *Memoria teneo, Zmyrnae me ex P. Rutilio Rufo audisse, quum diceret* cet. Cfr. A. Maius Praef. ad libros de Rep. § IV.

ANNUS VITAE CICERONIS XXX.

a. U. C.	Coss.	a. A. C.
677.	D. IUNIUS BRUTUS. M. AEMILIUS LEPIDUS LIVIANUS.	77.

(1) Cicero ex itinere in Graeciam et Asiam, biennio post-

quam eo profectus erat, Romam reversus, caussis agendis se dedit, brevique inter principes oratores eluxit. II. c. 1. 1.

Plutarch. Cic. 5. 2. *Καὶ τόν γε πρῶτον ἐν Ῥώμῃ χρόνον εὐλαβῶς διῆγε καὶ ταῖς ἀρχαῖς ὀκνηρῶς προσῄει καὶ παρημελεῖτο, ταῦτα δὴ τὰ Ῥωμαίων τοῖς βαναυσοτάτοις πρόχειρα καὶ συνήθη ῥήματα Γραικὸς καὶ σχολαστικὸς ἀκούων. Ἐπεὶ δὲ φύσει φιλότιμος ὢν καὶ παροξυνόμενος ὑπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν φίλων ἐπέδωκεν εἰς τὸ συνηγορεῖν ἑαυτὸν, οὐκ ἠρέμα τῷ πρωτείῳ προσῆγεν, ἀλλ' εὐθὺς ἐξέλαμψε τῇ δόξῃ καὶ διέφερε πολὺ τῶν ἀγωνιζομένων ἐπ' ἀγορᾶς.*

(²) Q. Hortensius et C. Aurelius Cotta, principes ea aetate caussarum patroni, defendunt M. Canuleium; quae tamen cuiusmodi caussa fuerit, ignoratur. II. c. 1. 1.

Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LVII. 5. p. 342 et LXV. 5. p. 367.

(³) Iidem defendunt Cn. Dolabellam consularem, repetundarum accusatum a C. Iulio Caesare. II. c. 1. 1.

Ascon. in Cic. Scaurian. p. 26. *Cn. Dolabellam — in quem C. Caesaris orationes legitis — Caesar accusavit nec damnavit.* Gellius IV. c. 16. 8. *Caesar in Dolabellam actionis* III. sqq. Sueton. Caes. c. 4. *Composita seditione civili Corn. Dolabellam, consularem et triumphalem virum, repetundarum postulavit absolutoque Rhodum secedere statuit.* c. 55. *Post accusationem Dolabellae haud dubie principibus patronis annumeratus est.* Conf. Valer. Max. VIII. c. 9. 3. Velleius II. c. 43. Plutarch. Caes. c. 4. Emp. Rhet. p. 311. ed. Capper. Errat vero Auctor Dial. de Orat. c. 34. 7. *Uno* [rect. *tertio*] *et vicesimo aetatis anno Caesar Dolabellam — iis orationibus insecutus est, quas hodie quoque cum admiratione legimus.* Caesar enim, qui natus erat a. U. C. 654., hoc tempore XXIII. agebat aetatis annum [654 + 23 = 677.] Meyer. Orat. Rom. Fragm. LVII. 4. p. 341. LXV. 7. p. 368. LXXX. 1. p. 408.

(⁴) Q. Caecilio Metello bellum gerente contra Sertorium I. c. 2. 4. Pompeius proficiscitur in Hispaniam, Metello auxiliaturus. VI. c. 23. 57.

Eutrop. VI. c. 1. *Metellus (filius eius, qui Iugurtham regem vicit) vario successu contra Sertorium dimicavit. Postea, quum impar pugnae solus Metellus putaretur, Cn. Pompeius ad Hispanias missus est.* Cic. Phil. XI. c. 8. 18. *Sertorianum bellum a senatu privato datum est, quia consules recusabant: quum L. Philippus pro consulibus eum se mittere dixit, non pro consule.* Cf. p. l. Manil. c. 21. 62. Livius Epit. 91. *Cn.*

Pompeius quum adhuc eques esset, cum imperio consulari adversus Sertorium missus est. Appian. B. C. I. c. 108. *Σύλλα δ' ἀποθανόντος, καὶ Λεπίδου μετὰ Σύλλαν, στρατὸν ἔχων (ὁ Σερτώριος) ἄλλον Ἰταλῶν, ὅσον αὐτῷ Περπέννας ὁ τοῦ Λεπίδου στρατηγὸς ἤγαγεν, ἐπίδοξος ἦν στρατεύσειν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν· εἰ μὴ δείσασα ἡ βουλή, στρατόν τε ἄλλον καὶ στρατηγὸν ἕτερον ἐπὶ τῷ προτέρῳ Πομπήιον ἔπεμψεν ἐς Ἰβηρίαν, νέον μὲν ἔτι ὄντα, περιφανῆ δ' ἐξ ὧν ἐπὶ Σύλλα περί τε Λιβύην καὶ ἐν αὐτῇ Ἰταλίᾳ κατειργαστο.* Plutarch. Pomp. c. 17. 2. *Πομπήιος ἔχων στρατίαν ὑφ' ἑαυτῷ, διεπράττετο Μετέλλῳ πεμφθῆναι βοηθός· — ἕως ἔδωκαν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν, Λευκίου Φιλίππου γνώμην εἰπόντος. Ὅτε καί φασιν, ἐν συγκλήτῳ πυθομένου τινος καὶ θαυμάζοντος, εἰ Πομπήιον ἀνθύπατον οἴεται δεῖν ἐκπεμφθῆναι Φίλιππος, »Οὐκ ἔγωγε, φάναι τὸν Φίλιππον, ἀλλ' ἀνθ' ὑπάτων" ὡς ἀμφοτέρους τοὺς τότε ὑπατεύοντας οὐδενὸς ἀξίους ὄντας.* Conf. Appian. Iber. c. 101. Dio XXXVI. c. 8. 10. Velleius II. c. 29. 30. Plin. H. N. VII. c. 27. Valer. Max. VIII. c. 15. 8. IX. c. 3. 7. Flor. III. c. 22. Orosius V. c. 23. Aurel. Victor de Vir. ill. c. 77. [v. ad a. 679. 6. et 682. 1.]

ANNUS VITAE CICERONIS XXXI.

a. U. C.	Coss. CN. OCTAVIUS.	a. A. C.
678.	C. SCRIBONIUS CURIO.	76.

(1) Cicero caussas complures in foro agit; in primis orationem habet pro *Q. Roscio Comoedo.* II. c. 1, 2.

Fabricius Hist. Cicer. ad hos coss. p. 29. OR. »In caussis iis, quas Cicero ex Asia reversus ante quaesturam egit, numero orationem pro Q. Roscio Comoedo, id quod proposita constitutione caussae planum faciam. — Corradus [Quaest. p. 50. ERN.] Ciceronem hanc caussam egisse Cn. Pompeio et M. Crasso coss. anno post hunc sexto [a. U. C. 684.] inde putat, quod tum C. Piso praetor fuerit: sed fallitur, qui ex iudice privato praetorem facit. Falluntur quoque illi, qui Roscium Comoedum ante Amerinum defensum inde putant, quod post Amerini defensionem Cicero in Graeciam statim fuerit profectus. Hoc tempore Q. Roscium fuisse defensum ex oratione cognoscitur: in qua Roscium Sullano tempore cum Flavio decidisse et quadriennio post caussam actam esse aperte significatur. cap. 12 et 13." Ferratius et Garatonius referunt ad annum praecedentem; quod Orellio rectius videtur. — De Roscio cfr. ad a. 673. 5. et 692. 10.

(²) Deinde, Cotta consulatum petente, Hortensio aedilitatem, Cicero quaesturam petit et cunctis suffragiis in comitiis tributis quaestor fit. II. c. 1. 2. c. 22. 57. VI. c. 38. 99.

(³) Cicero defendit *Titinniam*, Cottae uxorem, in caussa privata contra C. Scribonium Curionem, qui pro accusatore dixerat Ser. Naevio. IX. c. 26. 76.

Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LIX. 7. p. 351. et p. 342.

ANNUS VITAE CICERONIS XXXII.

a. U. C.	Coss. L. OCTAVIUS.	a. A. C.
679.	C. AURELIUS COTTA.	75.

(¹) Cicero Quaestor est in Sicilia Lilybaetanus, praetore Sex. Peducaeo. II. c. 2. 3. VI. c. 38. 99.

Pseudo-Ascon. in Divinat. p. 97. *Quaestor in Sicilia (fuit Cicero) Sex. Peducaeo.* p. 100. *Quum enim a duobus quaestoribus Sicilia regi soleat, uno Lilybaetano, altero Syracusano, ipse (Cicero) vero Lilybaetanus quaestor fuerit Sex. Peducaeo praetore, omnibus tamen (Siculis) se placuisse dixit.* Aurel. Victor de Vir. ill. c. 81. *Quaestor Siciliam habuit.*

(²) In summa caritate quum frumenti maximum numerum Romam mitteret et in omni officio omnibus visus esset diligentissimus, inauditi quidam in Ciceronem a Siculis excogitati sunt honores. II. c. 2. 5.

Plutarch. Cic. c. 6. 1. *Ἀποδειχθεὶς δὲ ταμίας ἐν σιτοδείᾳ καὶ λαχὼν Σικελίαν ἠνώχλησε τοῖς ἀνθρώποις ἐν ἀρχῇ σῖτον εἰς Ῥώμην ἀποστέλλειν ἀναγκαζομένοις. Ὕστερον δὲ τῆς ἐπιμελείας καὶ δικαιοσύνης καὶ πρᾳότητος αὐτοῦ πεῖραν λαμβάνοντες ὡς οὐδένα τῶν πώποθ' ἡγεμόνων ἐτίμησαν.*

(³) Eodem tempore sepulcrum Archimedis indagavit, ab Syracusanis ignoratum; quod CXXXVII annis ante condi iusserat Marcellus. II. c. 4. 9.

Livius xxv. c. 31. *Urbs diripienda militi data est* [a. U. C. 542.], *custodibus divisis per domos eorum, qui intra praesidia Romana fuerant. Quum multa irae, multa avaritiae, foeda exempla ederentur, Archimedem, memoriae proditum est, in tanto tumultu, quantum capta urbs in discursu diripientium militum ciere poterat, intentum formis, quas in pulvere descripserat, ab ignaro milite, quis esset, interfectum. Aegre id Marcellum tulisse, sepulturaeque curam habitam: et propinquis etiam inquisitis honori praesidioque nomen ac memoriam eius fuisse.*

(4) Iuvenes aliquot Romanos defendit, ad praetorem Siciliae ablegatos, quod in bello molliter se gessisse dicerentur.

Plutarch. Cic. c. 6. 1. *Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ τῶν ἀπὸ Ῥώμης νέων, ἔνδοξοι καὶ γεγονότες καλῶς, αἰτίαν ἔχοντες ἀταξίας καὶ μαλακίας περὶ τὸν πόλεμον ἀνεπέμφθησαν ἐπὶ τὸν στρατηγὸν τῆς Σικελίας, συνεῖπεν αὐτοῖς ὁ Κικέρων ἐπιφανῶς καὶ περιεποίησεν.*

(5) Q. Hortensius hoc anno aedilitate functus est, quae in annonae caritate reipublicae fuit utilissima. ii. c. 1. 2. c. 22. 60.

Cicero in Verrem Act. ii. L. iii. c. 92. 215. *Quod nisi omnis frumenti ratio ex temporibus esset et annona, non ex numero neque ex summa, consideranda; numquam tam grati hi sesquimodii, Q. Hortensi, fuissent, quos tu quum ad mensurae tam exiguam rationem populo Romano in capita descripsisses, gratissimum omnibus fecisti. Caritas enim annonae faciebat, ut istuc, quod re parvum videbatur, tempore magnum videretur. Idem istuc si in vilitate populo Romano largiri voluisses, derisum tuum beneficium esset atque contemptum.*

(6) In Hispania contra Sertorium acerrima praelia a Pompeio et Metello ad flumen Sucronem (h. *Xucar*) et ad Turiam (h. *Guadalaviar*) geruntur. vi. c. 23. 57.

Pompeius in Epist. ad Senatum (in Sallust. fragm. Hist. p. 143 ed. Gerl.) *Quid deinde praelia aut expeditiones hibernas, oppida excisa aut recepta enumerem? quando res plus valet, quam verba. Castra hostium apud Sucronem capta, et praelium apud flumen Durium* [l. Turiam], *et dux hostium C. Herennius cum urbe Valentia et exercitu deleti satis clara vobis sunt.* Plutarch. Sertor. c. 19. 1. *Ἧτται μὲν οὖν τῷ Σερτωρίῳ πλείονες συνέβαινον, — οἷον ἐν τῇ περὶ Σούκρωνι μάχῃ πρὸς Πομπήιον καὶ πάλιν ἐν τῇ περὶ Τουττίαν* [l. Τουρίαν] *πρός τε τοῦτον ὁμοῦ καὶ Μέτελλον. Ἡ μὲν οὖν περὶ Σούκρωνι*

μάχη λέγεται γενέσθαι τοῦ Πομπηίου κατεπείξαντος, ὡς μὴ μετάσχοι τῆς νίκης Μέτελλος. κτέ. Id. Pomp. c. 19. 1. *Ἐπαρθεὶς δὲ τῇ πράξει (περὶ Οὐαλεντίαν) καὶ μέγα φρονῶν ἐπ' αὐτὸν ἔσπευδε Σερτώριον, ὡς μὴ μετάσχοι τῆς νίκης Μέτελλος. Περὶ δὲ Σούκρωνι ποταμῷ τῆς ἡμέρας ἤδη τελευτώσης συνέβαλον τὰς δυνάμεις δεδιότες μετελθεῖν τὸν Μέτελλον, ὁ μὲν ὡς μόνος, ὁ δὲ ὡς μόνῳ διαγωνίσαιτο. Τὸ μὲν οὖν τέλος ἀμφίδοξον ἔσχεν ὁ ἀγών· ἑκατέρου γὰρ θάτερον κέρας ἐνίκησεν.* Appian. B. C. I. c. 110. *Ἀρχομένου δ' ἦρος* [a. U. C. 679.] *ἐπῄεσαν ἀλλήλοις, Μέτελλος μὲν καὶ Πομπήιος, ἀπὸ τῶν Πυρηναίων ὀρῶν, ἔνθα διεχείμαζον· Σερτώριος δὲ καὶ Περπέννας, ἐκ Λυσιτανίας. Καὶ συμβάλλουσιν ἀλλήλοις περὶ πόλιν, ᾗ ὄνομα Σούκρων. κτέ.* Conf. Zonar. X. c. 2. Livius Epit. 92. Orosius V. c. 23. Florus III. c. 22. [v. ad a. 677. 4. et 682. 1.]

ANNUS VITAE CICERONIS XXXIII.

a. U. C.	Coss. L. LICINIUS LUCULLUS.	a. A. C.
680.	M. AURELIUS COTTA.	74.

(1) Expleto quaesturae munere annuo, Cicero, priusquam e provincia decederet, orationem habuit Lilybaei.

Pseudo-Ascon. ad Divinat. p. 97. *Quum decederet, in illa oratione quam Lilybaei habuit, multa iis benigne promisit.*

(2) Relicta provincia, itineris faciendi caussa, venit Puteolos. II. c. 2. 6.

Plutarch. Cic. c. 6. 2. *Εἰς Ῥώμην βαδίζων γελοῖόν τι παθεῖν φησι. Συντυχὼν γὰρ ἀνδρὶ τῶν ἐπιφανῶν φίλῳ δοκοῦντι περὶ Καμπανίαν ἐρέσθαι, τίνα δὴ τῶν πεπραγμένων ὑπ' αὐτοῦ λόγον ἔχουσι Ῥωμαῖοι καὶ τί φρονοῦσιν, ὡς ὀνόματος καὶ δόξης τῶν πεπραγμένων αὐτῷ τὴν πόλιν ἅπασαν ἐμπεπληκώς· τὸν δ' εἰπεῖν· »Ποῦ γὰρ ἦς, ὦ Κικέρων, τὸν χρόνον τοῦτον;" τότε μὲν οὖν ἐξαθυμῆσαι παντάπασιν, εἰ καθάπερ εἰς πέλαγος ἀχανὲς τὴν πόλιν ἐμπεσὼν ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος οὐδὲν εἰς δόξαν ἐπίδηλον πεποίηκεν.*

(3) Cicero ex quaestura Siciliensi ad Urbem redit. II. c. 5. 11.

Iam primis anni mensibus rediisse necesse est, siquidem scribere potue-

rit, *quinquennium fere* se in principibus patronis versatum fuisse quam patrocinium Siciliense susciperet, cuius Actio I habita est Nonis Sextilibus [= 5 August.] a. U. C. 684.

(4) In Urbem redux, de nimia gloriae cupiditate, qua adhuc laborarat, aliquantum remittit. II. c. 3. 7.

Plutarch. Cic. c. 6. 2. *Ὕστερον δὲ λογισμὸν ἑαυτῷ διδοὺς πολὺ τῆς φιλοτιμίας ὑφεῖλεν, ὡς πρὸς ἀόριστον πρᾶγμα τὴν δόξαν ἁμιλλώμενος καὶ πέρας οὐκ ἐφικτὸν ἔχουσαν.* Cf. L. C. Crellius, *Programma de Cicerone famae ac gloriae cupido.* Viteberg. 1738. 4°. (Roesser), *Disp. de gloriae finibus a Cicerone nimium prolatis.* Wirceburg. 1768. 4°.

(5) C. Verres praetor urbanus praedonem se praebet iuris urbani et multa flagitia committit. III. c. 6. 16. c. 16. 44. c. 19. 52.

Cic. in Verrem Act. II. L. I. c. 40—60. *Verum ad illam iam veniamus praeclaram praeturam criminaque ea, quae notiora sunt his, qui adsunt, quam nobis, qui meditati ad dicendum paratique venimus*, cet. Ibid. L. V. c. 13. 34. *Quid me attinet dicere aut coniungere cum istius flagitio cuiusquam praeterea dedecus? Non faciam, iudices: omnia vetera praetermittam: duo sola recentia sine cuiusquam infamia ponam; ex quibus coniecturam facere de omnibus possitis: unum illud, quod ita fuit illustre notumque omnibus, ut nemo tam rusticanus homo L. Lucullo et M. Cotta consulibus Romam ex ullo municipio vadimonii caussa venerit, quin sciret, iura omnia praetoris urbani nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculae gubernari: alterum, quod, quum paludatus exisset votaque pro imperio suo communique populi Romani nuncupasset, noctu stupri caussa lectica in Urbem introferri solitus est ad mulierem, nuptam uni, propositam omnibus, contra fas, contra auspicia, contra omnes divinas atque humanas religiones.* Cf. Pseudo-Ascon. in Act. I. p. 127. Scholiasta Gronov. ibid. p. 387.

(6) M. Pisoni (qui consul fuit a. U. C. 693.) in petitione aedilitatis praefertur M. Seius. IV. c. 6. 14.

Cic. pro Planc. c. 5. 12. *Semper se dicet (populus) M. Seium, qui ne equestrem quidem splendorem incolumem a calamitate iudicii retinere potuisset, homini nobilissimo, innocentissimo, eloquentissimo, M. Pisoni, praetulisse.* de Off. II. c. 17. 58. *Ne M. quidem Seio vitio datum est, quod in caritate annonae asse modium populo dedit: magna enim se et inveterata invidia, nec turpi iactura, quando erat aedilis, nec maxima, liberavit.* Plinius H. N. XV. c. 1. *Anno* DCLXXX. *M. Seius L. F.*

aedilis curulis olei denas libras singulis assibus praestitit populo Romano per totum annum.

(7) Lucullus a senatu adversus Mithridatem missus feliciter bellum gerit in Asia. III. c. 10. 30.

Eutropius VI. c. 6. *L. Licinio Lucullo et M. Aurelio Cotta coss. — Mithridates pace rupta Bithyniam et Asiam rursus voluit invadere. Adversus eum ambo consules missi variam habuere fortunam. Cotta apud Chalcedonem victus ab eo acie, etiam intra oppidum coactus est et obsessus. Sed quum se inde Mithridates Cyzicum transtulisset, ut Cyzico capta totam Asiam invaderet, Lucullus ei alter consul occurrit: ac dum Mithridates in obsidione Cyzici commoratur, ipse eum a tergo obsedit fameque consumpsit, et multis praeliis vicit; postremo Byzantium — fugavit; navali quoque praelio duces eius Lucullus oppressit. Ita una hieme* [a. U. C. 680] *et aestate* [a. 681.] *a Lucullo centum fere milia regis exstincta sunt.* seq. Cic. pro Murena c. 15. 33. *Ad quod bellum duobus consulibus ita missis, ut alter Mithridatem persequeretur, alter Bithyniam tueretur: alterius res et terra et mari calamitosae vehementer et opes regis et nomen auxerunt: L. Luculli vero res tantae exstiterunt, ut neque maius bellum commemorari possit, neque maiore consilio et virtute gestum.* cet. Cfr. Livius Epit. 93 sq. Orosius VI. c. 2 sqq. Plutarch. Lucull. c. 5 sqq. Appian. B. Mithr. c. 70 sqq. Florus III. c. 5. 14. Dio XXXV. c. 2 sqq.

ANNUS VITAE CICERONIS XXXIV.

a. U. C.	Coss. M. TERENTIUS VARRO LUCULLUS.	a. A. C.
681.	C. CASSIUS VARUS.	73.

(1) C. Verres, post praeturam [v. ad a. 680. 5.], Siciliam provinciam per triennium (ab a. 681—683) pro praetore obtinet. II. c. 6. 17. c. 20. 53. Ibi primum in iurisdictione avarissime et iniquissime versatur: II. c. 17. 45; deinde in re frumentaria innumerabilia furta committit: II. c. 20. 54; porro Siculos fere omnibus signis, picturis, gemmis vasisque pretiosis spoliat: II. c. 21. 55; denique plurimos homines innocentes, in his etiam cives Romanos, crudelissimis suppliciis afficit. II. c. 21. 56.

Primum crimen Cicero exposuit in Accusationis libro secundo, quae oratio inscribitur *de iurisdictione Siciliensi.* — Secundum crimen in Acc. libro tertio, qui inscribitur *de Frumento:* quam caussam tripartitam fecit, ita ut primum dixerit de decumano c. 6—69; deinde de empto c. 70—80, postremo de aestimato c. 81 sqq. — Tertium crimen exponitur in Acc. libro quarto, qui inscribitur *de Signis;* ad cuius interpretationem scripsit I. Kramarczik, *Die Kunsträubereien des Caius Verres, Ein Beitrag zur Erläuterung des vierten Buchs von Cicero's Anklage des Verres.* Heiligenstadt, 1849. 4°. — Quartum denique crimen exponitur in Acc. libro quinto, qui inscribitur *de Suppliciis.* Conf. ad a. 684. 10.

(2) Hoc anno, qui erat decimus ante consulatum Ciceronis, Virgines Vestales, incestus crimine accusatae, absolutae sunt defendente M. Pisone. III. c. 22. 70.

Cic. Brut. c. 67. 236. *M. Piso — quum satis floruisset adolescens, minor haberi est coeptus postea. Deinde ex virginum iudicio magnam laudem est adeptus, et ex eo tempore quasi revocatus in cursum tenuit locum tam diu, quam ferre potuit laborem.*

ANNUS VITAE CICERONIS XXXV.

a. U. C.	Coss. L. GELLIUS POPLICOLA.	a. A. C.
682.	CN. CORNELIUS LENTULUS CLODIANUS.	72.

(1) Bello Sertoriano, quod per decem annos [a. U. C. 672—682.] gestum fuerat in Hispania, finem imposuit Pompeius. VI. 23. 57.

Livius Epit. 96. *Sertorius a M'. Antonio et M. Perperna et aliis coniuratis in convivio interfectus est, octavo ducatus sui anno: magnus dux, et adversus duos imperatores, Pompeium et Metellum, saepe par, vel frequentius victor: ad ultimum desertus et proditus. Imperium partium ad M. Perpernam translatum est: quem Cn. Pompeius victum captumque interfecit, ac recepit Hispanias decimo fere anno, quam coeptum erat bellum.* Velleius II. c. 30. 1. *Tum M. Perperna praetorius, e proscriptis, gentis clarioris quam animi, Sertorium inter coenam Oscae interemit, Romanisque certam victoriam, partibus suis excidium, sibi turpissimum mortem pessimo auctorarit facinore. Metel-*

lus et Pompeius ex Hispaniis triumphaverunt: sed Pompeius hoc quoque triumpho, adhuc eques Romanus, ante diem, quam consulatum iniret, curru Urbem invectus est. Orosius v. c. 23. *Sertorius deinde cum Pompeio congressus, decem milia militum eius interfecit. Ex alio cornu vincente Pompeio, tantumdem pene ipse perdidit. Multa inter eos praeterea praelia gesta sunt. Memmius, quaestor Pompeii, idemque vir sororis eius, occisus est. Hirtuleii fratres interfecti. Perperna, qui se Sertorio iunxerat, comminutus est. Postremo ipse Sertorius decimo demum anno belli inchoati, iisdem, quibus et Viriathus, suorum dolis interfectus, finem bello fecit, Romanisque victoriam sine gloria dedit: quamvis Perpernam postea pars exercitus eius secuta sit, qui a Pompeio victus, cum universo exercitu suo interfectus est.* Appian. B. C. I. c. 113. *Μέχρι τοῦ ἑξῆς ἔτους* [a. U. C. 682.] *αὐτοὶ (οἱ στρατηγοὶ Ῥωμαίων) μὲν αὖθις ἐπῄεσαν, σὺν πλέονι μᾶλλον καταφρονήσει· ὁ δὲ Σερτώριος — τὸν μὲν ἐπὶ τοῖς πράγμασι πόνον ἑκὼν μεθίει — ὅθεν ἡττᾶτο συνεχῶς. — ὁ Περπέννας — τὸν Σερτώριον — ἐπὶ ἑστίασιν ἐκάλει· μεθύσας δ᾽ αὐτόν τε καὶ τὴν περιεστῶσαν τῶν ἀνδρῶν φυλακήν, ἔκτεινεν ἀπὸ τῆς διαίτης.* Conf. Plutarch. Sert. c. 25. Pomp. c. 20. Appian. Iber. c. 102. Eutrop. VI. c. 1. *Zonaras* X. c. 2. [v. ad a. 677. 4. et 679. 6.] Pfefferkorn, *der Kampf des Sertorius und der Spanier gegen Rom.* Putbus, 1852.

(²) Consules ex senatus sententia legem ferunt, qua sancitur, uti cives Romani ii sint, quos Cn. Pompeius imperator de consilii bellici sententia singillatim civitate donarit. VI. c. 23. 58.

Cic. pro Balbo c. 14. 32. *Ubi est igitur exceptum foedere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? Nusquam. Ac sicubi esset, lex id Gellia et Cornelia, quae definite potestatem Pompeio civitatem donandi dederat, sustulisset. — Quid fuit in rogatione ea, quae de Pompeio a Gellio et a Lentulo consulibus lata est, in quo aliquid sacrosanctum exceptum videretur?*

ANNUS VITAE CICERONIS XXXVI.

a. U. C.	Coss. CN. AUFIDIUS ORESTES.	a. A. C.
683.	P. CORNELIUS LENTULUS SURA.	71.

(¹) Ad hunc annum referenda videtur oratio, quam Cicero *pro M. Tullio* habuit.

De anno, quo haec oratio habita sit, ita disputat Ph. Ed. Huschke in Analect. Litt. p. 92 sqq. »Iam si adeo certum aliquem annum extricare volumus, unicum praesidium nobis suppeditat praetoris eius anni, quo haec caussa acta est, Metelli dico, mentio § 39 huius orationis facta. — — Lucium, Numidici fratrem, praeturam gessisse anno 683, testimonio probatur Asconii Pediani [p. 97. et 139.], qui quum referat, L. Metellum a. U. C. 684. praetorem i. e. propraetore Siciliam rexisse, apparet, praeturam ipsius in annum praecedentem reiiciendam esse. Huic igitur anno, urbis conditae 683, Ciceronis, tunc inter quaesturam et aedilitatem agentis, XXXVI, iure hanc orationem asserere mihi videor."

(²) D. Iunius Silanus magnificentissima aedilitate aut hoc anno functus est aut sequenti. II. c. 22. 60.

ANNUS VITAE CICERONIS XXXVII.

a. U. C.	Coss. CN. POMPEIUS MAGNUS.	a. A. C.
684.	M. LICINIUS CRASSUS.	70.

(¹) Hoc anno L. Aurelius Cotta praetor tulit legem iudiciariam ad populum, qua iudicia, quae lege Cornelia penes senatores fuerant, communicata sunt cum equitibus et tribunis aerariis. II. c. 5. 13.

Livius Epit. 97. *M. Crassus et Cn. Pompeius consules facti — tribunitiam potestatem restituerunt. Iudicia quoque per L. Aurelium Cottam praetorem ad equites Romanos translata sunt.* Velleius II. c. 32. 3. *Per idem tempus Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus* [a. U. C. 631.] *ereptum senatui ad equites, Sulla* [a. 673.] *ab illis ad senatum transtulerant, aequabiliter inter utrumque ordinem partitus est.* Cic. in Verr. Act. II. L. II. c. 71. 174. *Possumne — magis reum condemnatum in iudicium adducere? At quorum iudicio condemnatum? nempe eorum, quos ii, qui severiora iudicia desiderant, arbitrantur res iudicare oportere, publicanorum iudicio, quos videlicet nunc populus iudices poscit, de quibus, ut eos iudices habeamus, legem ab homine non nostri generis, non ex equestri loco profecto, sed nobilissimo, promulgatam videmus.* Asconius in Pison. p. 16. *Legem iudiciariam ante aliquot annos, quibus temporibus accusatus est Verres a Cicerone, tulit Aurelius Cotta prae-*

tor, qua communicata sunt iudicia senatui et equitibus Romanis et tribunis aerariis. Idem in Cornel. p. 67. *L. Cotta lege sua iudicia inter tres ordines communicavit, senatum, equites, tribunos aerarios.* Schol. Bob. in Orat. pro Flacco p. 229. *Lex Aurelia iudiciaria ita cavebat, ut ex parte tertia senatores iudicarent, ex partibus duabus tribuni aerarii et equites Romani, eiusdem scilicet ordinis viri.* Cfr. Cic. pro Cluent. c. 47. 130. in Clodium et Curion. fragm. VII. p. 1291. pro Cornelio fragm. 26. p. 1293. Phil. I. c. 8. 20. Ascon. in Cornel. p. 78. Pseudo-Ascon. in Divinat. p. 103. 127. Schol. Bob. p. 235. 339. [v. ad a. 648. 7. et 673. 2.]

(²) C. Verres, qui Siciliam provinciam per triennium (a. 681—683) rapinis et crudelitate vexaverat, repetundarum reus a Siculis postulatur; qui publice ad Ciceronem veniunt ut suam caussam defensionemque suscipiat. II. c. 6 sqq.

Pseudo-Ascon. Argum. in Cic. Divinat. p. 97. *Cn. Pompeio primum et M. Crasso coss. C. Verres, perfunctus quaestura* [a. 671.], *legatione* [a. 674.], *praetura urbana* [a. 680.], *patre C. Verre, et praetextato filio, et filia nupta, uxorem habens, quum successisset in Sicilia C. Sacerdoti praetori, eamque non sibi succedente Arrio per triennium tenuisset, atque in ea fuisset libidinose, avare crudeliterque versatus, succedente tandem in eadem provincia Metello, repetundarum reus ab Siculis postulatus est: qui omnes, praeter Syracusanos ac Mamertinos, M. Tullium, illo tempore florentem defensionibus amicorum, ad accusandum descendere compulerunt, iam pridem illis necessitudine copulatum, quod quaestor in Sicilia fuisset Sex. Peducaeo* [v. ad a. 679. 1.], *et quod, quum decederet, in illa oratione, quam Lilybaei habuit, multa iis benigne promisisset* [v. ad. a. 680. 1.]. Orosius VI. c. 3. *Eodem tempore Metellus, Siciliae praetor, foedissima illa C. Verris praetura Siciliam adflictam invenit.*

(³) Interim exstitit Q. quidam Caecilius, qui sibi dari oportere contendebat in C. Verrem nominis deferendi potestatem. II. c. 8. 22.

Pseudo-Ascon. Argum. in Cic. Divinat. p. 98. *His ita constitutis exstitit Q. Caecilius Niger, domo Siculus, et quaestor Verris, et eiusdem, ut ipse dicebat, inimicus, qui se potius accusatorem contenderet constitui oportere, has afferens caussas: unam, quod ab eo laesus et ob hoc iure illi sit inimicus, quare praevaricator esse non possit; alteram, quod, quum quaestor ei tum fuerit, etiam ipse in quaestura crimina noverit Verris; tertiam, quod Siculus pro Siculis agat.* Plutarch. Cic. c. 7. 3.

Ὅμως δὲ πολλὰ χαρίεντα (Κικέρωνος) διαμνημονεύεται καὶ περὶ ἐκείνην αὐτοῦ τὴν δίκην. Βέρρην γὰρ οἱ Ῥωμαῖοι τὸν μὴ ἐκτετμημένον χοῖρον καλοῦσιν. Ὡς οὖν ἀπελευθερικὸς ἄνθρωπος ἔνοχος τῷ ἰουδαΐζειν ὄνομα Καικίλιος ἐβούλετο παρωσάμενος τοὺς Σικελιώτας κατηγορεῖν τοῦ Βέρρου, Τί Ἰουδαίῳ πρὸς χοῖρον; ἔφη Κικέρων.

(4) In contentione de constituendo accusatore, Cicero, qui eo tempore petebat aedilitatem, orationem habuit, quae dicitur *Divinatio in Caecilium;* in qua duo spectanda proposuit: a quo maxime agi velint ii, quorum de ultione quaeritur; a quo minime velit is, qui accusatur. II. c. 8. 22.

Pseudo-Ascon. Argum. in Cic. Divinat. p. 98. *Huiuscemodi* (*Caecilii*) *propositionibus Cicero designatus* [potius: nondum designatus] *aedilis his capitibus respondet: accusatorem eum esse oportere, qui invitus cogitur religionis officio, rogatus ab omnibus Siculis; qui pro republica agit; quem voluit, qui accusant; quem metuit, qui accusatur; qui idoneus est facundia innocentiaque; qui hoc facit imitatione maiorum. — Divinatio dicitur haec oratio, quia non de facto quaeritur* [*et coniectura*], *sed de futuro, quae est divinatio, uter debeat accusare. Alii ideo putant divinationem dici, quod iniurati iudices in hac caussa sedeant, et, quod velint, praesentire de utroque possint; alii, quod res agatur sine testibus et sine tabulis, et his remotis argumenta sola sequantur iudices et quasi divinent.* Cf. Gellius II. c. 4. I. Guil. Sluiter, Specim. Acad. *in M. T. Ciceronis Divinationem in Q. Caecilium.* Lugd. Bat. 1832. 8°. p. 3 sqq.

(5) Instante iudicio Cicero cunctis suffragiis Aedilis prior factus est. II. c. 10. 30.

Quo tempore cum Caecilio contenderet, nondum aedilem designatum fuisse Ciceronem, recte opinatur Manutius apparere ex his verbis in Divinat. in Caecil. c. 21. 69. *Nemo mirabatur in Africano illo, quod in me nunc, homine parvis opibus ac facultatibus praedito, simulant sese mirari, quum moleste ferunt. Quid sibi iste vult? accusatoremne se existimari, qui antea defendere consueverat: nunc praesertim, ea iam aetate, quum aedilitatem petat?* Add. c. 22. 72. *A nobis multos obsides habet populus Romanus —. Habet honorem, quem petimus.*

(6) Negata Caecilio deferendi nominis potestate, Cicero, qui provinciae caussam in provincia ipsa cognoscendam putaret, quinquaginta diebus sic totam Siciliam obiit cum

Lucio, fratre patrueli, ut omnium populorum privatorumque iniurias cognosceret. II. c. 11. 31.

Pseudo-Ascon. in Argum. Action. I. p. 125. *Victo Caecilio et accusatione ad se delata, Cicero, quum inquisitionis tempus in Siciliam postulasset dies* CX, *et cum filio patrui sui Tullii totam provinciam colligendis litteris in Verrem et denunciandis testimoniis peragrasset diebus* L, *quia pedestre iter ex Sicilia et propter fugitivos et propter Verris insidias devitabat, a Vibone transiit.* Cic. in Verr. Act. II. L. IV. c. 11, 25. *Ipsi Tullio patebat domus locupletissima et amplissima Cn. Pompeii Basilici: quo, etiamsi esset invitatus a vobis* (Mamertinis), *tamen devertisset. Erat etiam Percenniorum, qui nune item Pompeii sunt, domus honestissima: quo L. frater meus summa illorum voluntate devertit.*

(⁷) Romam ut redierat, Siculorum caussam suscepit contra Hortensium, qui Verrem defendebat. II. c. 14. 38. c. 15. 40. 42.

Pseudo-Ascon. in Argum. Divinat. p. 98. *Accessit his non ignobilis futura ideo de Verre victoria, quia a Metellis, Scipionibus, et multis aliis nobilibus viris, et praecipue ab Hortensio ipso defenderetur, facile et principe in senatu propter nobilitatem, et in foro ob eloquentiam rege caussarum, et eodem consule designato cum Q. Metello, fratre Metellorum, alterius praetoris Siculi, alterius praetoris urbani.* Idem in Act. I. in Verrem p. 126 et 127. Quintil. X. c. 1. 22. *Illud vero utilissimum, nosse eas caussas, quarum orationes in manus sumpserimus: et quoties continget, utrimque habitas legere actiones, ut Demosthenis atque Aeschinis inter se contrarias —. Quin etiam, si minus pares videbuntur, aliquae tamen ad cognoscendam litium quaestionem recte requirentur: ut contra Ciceronis orationes, Tuberonis in Ligarium, et Hortensii pro Verre.* Hanc vero, quae Quintiliani aetate circumferebatur, Hortensii orationem pro Verre, fictam fuisse sibi videri scribit Zumptius ad Cic. Verrinas p. 2. Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXV. 9. p. 369.

(⁸) Cicero, quum id agere videret Hortensium ut tota res in sequentem annum differretur, orationem habens *in Verrem*, quae dicitur *Actio prima*, Nonis Sext. [= 5 August.] brevitate dicendi consuluit victoriae. II. c. 15. 41 sq.

Pseudo-Ascon. in Act. I. p. 126. *Quum videret id agi, ut a M'. Glabrione praetore et ab iis iudicibus, qui tunc erant, ad alium annum*

aliumque praetorem res tota transiret, eriperetur que sibi reus patrocinio Hortensii ac Metelli, qui tunc consules futuri erant (per hos omnem Verres eludendi iudicii fiduciam sumpserat); hoc commentus est rationis, ut orationem longam praetermitteret neque in criminibus declamatione cumulandis tempus absumeret, sed tantummodo citaret testes ad unumquodque crimen expositum et eos Hortensio interrogandos daret. p. 127. *Facit hoc Cicero, ut haec res non solum compendio moram ac brevitatem temporis tollat, sed etiam circa artificium dicendi breviter etiam in hac parte vim oratoris ostendat.* Quintil. VI. c. 6. 4. *Cicero summo consilio videtur in Verrem vel contrahere tempora dicendi maluisse, quam in eum annum, quo erat Q. Hortensius consul futurus, incidere.* Cic. in Verr. Act. I. c. 10. 31. *Nonae sunt hodie Sextiles.* c. 6. 17. *His diebus paucis, comitiis consularibus factis.* Plutarch. Cic. c. 7. 2. *Μάλιστα δ' (ἐθαυμάζετο) ὅτε τὴν κατὰ Βέῤῥου δίκην ἀνέλαβεν. Τοῦτον γὰρ στρατηγὸν γεγονότα τῆς Σικελίας καὶ πολλὰ πεπονηρευμένον τῶν Σικελιωτῶν διωκόντων εἷλεν, οὐκ εἰπὼν, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τρόπον τινὰ τοῦ μὴ εἰπεῖν. Τῶν γὰρ στρατηγῶν τῷ Βέῤῥῃ χαριζομένων καὶ τὴν δίκην ὑπερθέσεσι καὶ διακρούσεσι πολλαῖς εἰς τὴν ὑστάτην ἐκβαλλόντων, ὡς ἦν πρόδηλον, ὅτι τοῖς λόγοις ὁ τῆς ἡμέρας οὐκ ἐξαρκέσει χρόνος οὐδὲ λήψεται πέρας ἡ κρίσις, ἀναστὰς ὁ Κικέρων ἔφη μὴ δεῖσθαι λόγων, ἀλλ' ἐπαγαγὼν τοὺς μάρτυρας καὶ ἐπικρίνας ἐκέλευσε φέρειν τὴν ψῆφον τοὺς δικαστάς.*

(9) Prostrato reo post primam actionem Hortensius non respondit Ciceroni. Verres abiit in exsilium. II. c. 18. 48. c. 19. 51.

Pseudo-Ascon. l. c. p. 126. *Qua arte ita est fatigatus Hortensius, ut nihil, contra quod diceret, inveniret, ipse etiam Verres desperato patrocinio sua sponte discederet in exsilium.* p. 153. *Multis autem diebus prima actio celebrata est, dum testes Verris producuntur criminum diversorum, dum recitantur publicae privataeque litterae: quibus adeo stupefactus Hortensius dicitur, ut rationem defensionis omitteret, adeo perculsus Verres, ut abiret in exsilium sua sponte.* Aurel. Victor de Vir. ill. c. 81. *Aedilis* (i. e. designatus) *C. Verrem repetundarum damnavit.* Plutarch. Cic. c. 7. 5. *Τοῦ δὲ ῥήτορος Ὁρτησίου τὴν μὲν εὐθεῖαν τῷ Βέῤῥῃ συνειπεῖν μὴ τολμήσαντος, κτέ.* c. 8. 4. *Οὕτω δὲ τοῦ Βέῤῥου καταδικασθέντος, κτέ.*

(10) Reliquos *Actionis secundae libros quinque* Cicero postea conscripsit Verre iam exsulante. II. c. 19. 51.

Pseudo-Ascon. p. 153. *Tullius, metuens, ne tantum negotium paene*

tacitum praeteriret, finxit Verrem comperendinationi praesto fuisse, ut bis defensus accusaretur iterum. Et quemadmodum victoriae consuluerat brevitate dicendi, ita laudem eloquentiae tamquam repetita accusatione est consecutus reliquorum conscriptione librorum, qui ceteros consequuntur. p. 154. *Deinceps haec omnia non dicta, sed scripta sunt contra eum, quod ita factum est: Fingit Cicero adesse in iudicio Verrem comperendinatum, respondere citatum et defendi. In ceteris enim orationibus defensor futurus accusationis officium his libris, qui Verrinarum nomine nuncupantur, compensare decrevit, et, quoniam accusare multos indecorum Tullio videbatur, in una caussa vim huius artis et eloquentiae demonstrare.* p. 155. *Libros igitur pro qualitate criminum Tullius dividens, ante actis unum dedit, hunc scilicet solum* [Action. Sec. Libr. I.], *crimini ipsi repetundarum quatuor: unum de iure dicendo* [Libr. II.], *alterum de re frumentaria* [Lib. III.], *tertium de signis* [Libr. IV.], *quartum de suppliciis* [Libr. V.]. Conf. ad a. 681. 1.

ANNUS VITAE CICERONIS XXXVIII.

a. U. C.	Coss. Q. HORTENSIUS.	a. A. C.
685.	Q. CAECILIUS METELLUS.	69.

(1) Cicero, aedilis curulis, trinos ludos facit modico sumptu; nec enim quidquam in suam rem vertit eorum, quae Siculi advexerant. II. c. 22. 59. VI. c. 38. 99.

Plutarch. Cic. c. 8. 1. *Οὐ μὴν ἀλλ' οἱ Σικελιῶται χάριν εἰδότες, ἀγορανομοῦντος αὐτοῦ, πολλὰ μὲν ἄγοντες ἀπὸ τῆς νήσου, πολλὰ δὲ φέροντες ἧκον· ὧν οὐδὲν ἐποιήσατο κέρδος, ἀλλ' ὅσον ἐπευωνίσαι τὴν ἀγορὰν ἀπεχρήσατο τῇ φιλοτιμίᾳ τῶν ἀνθρώπων.* Cic. in Verr. Act. I. c. 10. 29. *Iudex est M. Caesonius, collega nostri accusatoris, homo in rebus iudicandis spectatus et cognitus: quem minime expediat esse in eo consilio, quod conemur aliqua ratione corrumpere.* ad q. l. Pseudo-Ascon. p. 140. *M. Caesonius, designatus aedilis cum Tullio et ideo non iudicaturus, quia et aedilis et iudicis vices sustinere non poterat uno tempore.*

(2) Hoc anno, ut videtur, defendit *M. Fonteium*, ex Gallia Narbonensi reversum, quam provinciam pro praetore per triennium (a. 679—681.) rexerat: quarto post reditum anno repetundarum reum factum a Gallis in primisque In-

dutiomaro, Trevirorum principe. Accusator fuit M. Plaetorius, subscriptor M. Fabius. II. c. 23. 61.

Orationem habitam esse, quo tempore iam equites cum senatoribus ex lege Aurelia [v. ad a. 684. 1.] iudicarent, ostendunt verba quae leguntur c. 12. 36. *Magna mehercule caussa, iudices, absolutionis eum ceteris caussis haec est, ne qua insignis huic imperio macula atque ignominia suscipiatur, si hoc ita perlatum erit in Galliam, senatum equitesque populi Romani, non testimoniis Gallorum, sed minis commotos, rem ad illorum libidinem iudicasse. Ita vero, si illi bellum facere conabuntur, excitandus nobis erit ab inferis C. Marius, qui Indutiomaro isti minaci atque arroganti par in belligerando esse possit: — aut, quoniam id quidem non potest, orandus erit nobis amicus meus, M. Plaetorius, ut suos novos clientes a bello faciendo deterreat —: aut, si non poterit, M. Fabium subscriptorem eius rogabimus, ut Allobrogum animos mitiget.* Conf. Quintil. VI. c. 3. 51.

(3) Ad eumdem annum referenda videtur oratio *pro A. Caecina*, cuius mentio fit IX. c. 25. 74.

De tempore, quo haec oratio habita sit, exposuit Ferratius, Epist. IV. 2. p. 236 sq. et Iordanus in Comment. ad hanc Orat. p. 135 sq.

ANNUS VITAE CICERONIS XXXIX.

a. U. C.	Coss. L. CAECILIUS METELLUS.	a. A. C.
686.	Q. MARCIUS REX.	68.

(1) Ab hoc demum anno incipiunt *Epistolae* Ciceronis; nam quae prius scriptae fuerint, perierunt omnes. In his autem, quae supersunt DCCC fere numero, habemus et perfectum scribendarum epistolarum exemplum, et praeclarissimam Tullianae aetatis morumque imaginem, et partem historiae memorabilem magnitudine rerum et conversione reipublicae in orbe terrarum maximae.

Fronto Epist. ad Antoninum Imp. II. 5. *Omnes Ciceronis epistolas legendas censeo, mea sententia vel magis, quam omnes eius orationes. Epistolis Ciceronis nihil est perfectius.* Plinius Epist. ad Sabinum IX. 2. 2. *Neque eadem nostra conditio, quae M. Tullii, ad cuius exemplum nos vocas. Illi enim et copiosissimum ingenium, et ingenio qua varie-*

tas rerum, qua magnitudo, largissime suppetebat. Conf. Quintil. x. c. 1. 107. Iac. Pontanus, Diss. *de praestantia Epistolarum Ciceronis*, et Henr. Stephanus, Comment. *de vario Epistolarum Ciceronianarum genere*, quos citat Morhof. in Polyhist. T. I. L. I. c. 23. 14. Io. Matth. Gesnerus *Ciceronis Epistolas ad Diversos commendat.* Gottingae, 1735. 4°. (recus. in I. M. Gesneri Opusc. min. varii argum. T. I. Vratisl. 1743. p. 45—52.) in quo Programmate p. 3 sq. legitur illud Gesneri iudicium de Cicerone, quod Ernestius memoravit in Dedicat. ad Stiglizium p. XXIV. D. I. van Lennep, *Beschouwing en verdediging van het karakter van Cicero, voornamelijk naar aanleiding van zijne Brieven* (in: Siegenbeek, Museum, III. 1814. (bl. 1—33). B. R. Abeken, Progr. *de lectione Epistolarum Ciceronis in scholis instituenda.* Osnabr. 1836. 4°. et Eiusd. liber utilissimus: *Cicero in seinen Briefen. Ein Leitfaden durch dieselben, mit Hinweisung auf die Zeiten, in denen sie geschrieben wurden.* Hannover, 1835. 8°. In definiendo autem tempore, quo quaeque Ciceronis epistola scripta sit, post Hieron. Ragazonium (Car. Sigon.), Wielandium et Schützium, accuratissime elaboravit Ioan. de Gruber, *Quaestio de tempore atque serie Epistolarum Ciceronis.* Sundiae, 1836. 4°. cuius Series repetita est in Orellii Onom. Tull. P. III. p. 441—448.

(²) Ad neminem vero plures scriptae sunt epistolae quam ad T. Pomponium Atticum, quocum Cicero sic vixit, ut cum altero fratre. I. c. 37. 116. IV. c. 18. 45.

Nepos Att. c. 16. 2. *Eum (Atticum) praecipue dilexit Cicero, ut ne frater quidem ei Quintus carior fuerit, aut familiarior. Ei rei sunt indicio, praeter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexdecim volumina Epistolarum, ab consulatu eius usque ad extremum tempus ad Atticum missarum; quae qui legat, non multum desideret historiam contextam illorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipublicae perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat, et facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quae vivo se acciderunt, futura praedixit, sed etiam, quae nunc usu veniunt, cecinit, ut vates.* Conf. ad a. 658. 1. et 667. 5.

(³) Attici soror, Pomponia, circa hoc tempus Q. Ciceroni nupsit; quacum huic tamen saepe non bene convenit.

Nepos Att. c. 5. 3. *Erat nupta soror Attici Q. Tullio Ciceroni, easque nuptias M. Cicero conciliarat, cum quo a condiscipulatu vivebat coniunctissime, multo etiam familiarius, quam cum Quinto, ut iudicari possit, plus in amicitia valere similitudinem morum, quam affini-*

tatem. Cic. ad Att. I. 5. 2. *Quod ad me scribis de sorore tua, testis erit tibi ipsa, quantae mihi curae fuerit, ut Quinti fratris animus in eam esset is, qui esse deberet. Quem quum esse offensiorem arbitrarer, eas litteras ad eum misi, quibus et placarem ut fratrem, et monerem ut minorem, et obiurgarem ut errantem.* Conf. Ibid. v. 1. 3. vi. 3. 8. et 7. 1.

(4) L. Cicero, Marci et Quinti frater patruelis, quem et M. Cicero saepius habuit itineris comitem (cf. ad a. 675. 5. et 684. 6.) et Pomp. Atticus egregie dilexit, hoc anno mortuus est. I. c. 12. 53.

Cic. ad Att. I. 5. 1. *Quantum dolorem acceperim — Lucii fratris nostri morte, in primis, pro nostra consuetudine, tu existimare potes. — Quare non dubito, quin tibi quoque id molestum sit, quum et meo dolore moveare, et ipse omni virtute officioque ornatissimum, tuique et sua sponte et meo sermone amantem, affinem amicumque amiseris.*

(5) Q. Hortensius post consulatum, remisso summo illo studio suo, quo a puero fuerat incensus, in omnium rerum abundantia remissius vivere coepit; neque in provinciam, quam sortitus erat, profectus est. VII. c. 37. 98.

Quintil. XI. c. 3. 8. *Hortensii scripta tantum intra famam sunt, qua diu princeps oratorum, aliquando aemulus Ciceronis existimatus est, novissime, quoad vixit, secundus, ut appareat, placuisse aliquid eo dicente, quod legentes non invenimus.* Dio Fragm. 178. (111. 4. p. 102. Bekk.) *Κληρουμένων δὴ τῶν ὑπάτων Ὁρτήσιος τὸν πρὸς Κρῆτας ἔλαχε πόλεμον· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν ὑπό τε τῆς ἐν τῷ ἄστει φιλοχωρίας καὶ ὑπὸ τῶν δικαστηρίων, ἐν οἷς πλεῖστον τῶν κατ' αὐτὸν ἀνθρώπων μετά γε τὸν Κικέρωνα ἠδυνήθη, τῷ τε συνάρχοντι τῆς στρατείας ἐθελοντὴς ἐξέστη, καὶ αὐτὸς κατὰ χώραν ἔμεινεν. Ὁ δὲ δὴ Μέτελλος ἐστείλατό τε εἰς Κρήτην, καὶ τὴν νῆσον ἅπασαν ἐχειρώσατο μετὰ τοῦτο —.*

ANNUS VITAE CICERONIS XL.

a. U. C.	Coss. C. CALPURNIUS PISO.	a. A. C.
687.	M'. ACILIUS GLABRIO.	67.

(1) Hoc fere anno, post M. Aurelii Cottae (cos. a. 680.) re-

ditum ex Asia, Cicero dixit *pro P. Oppio*, qui a proconsule suo, quod repetundarum insidiarumque suspicionem sibi contraxerat, in Urbem erat relegatus. Oppii patrocinium Cicero suscepit, Cotta reum suo testimonio urgente. II. c. 23. 61.

Dio XXXVI. c. 23. 3. (c. 40. Bekk.) *Τό τε σύμπαν οὕτως ἐπιμελὲς τοῖς Ῥωμαίοις κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον τὸ μηδὲν δωροδοκεῖσθαι ἐγένετο, ὥστε πρὸς τῷ τοὺς ἐλεγχομένους κολάζειν καὶ τοὺς κατηγοροῦντας αὐτῶν ἐτίμων· τοῦ γοῦν Κόττου τοῦ Μάρκου τὸν μὲν ταμίαν Ποίπλιον Ὄππιον ἐπί τε δώροις καὶ ἐπὶ ὑποψίᾳ ἐπιβουλῆς ἀποπέμψαντος, αὐτοῦ δὲ πολλὰ ἐκ τῆς Βιθυνίας χρηματισαμένου, Γάϊον Κάρβωνα τὸν κατηγορήσαντα αὐτοῦ τιμαῖς ὑπατικαῖς, καίπερ δεδημαρχηκότα μόνον, ἐσέμνυναν.* Quintil. V. c. 13. 17. *Obiicitur Oppio, quod de militum cibariis detraxerit: asperum crimen: sed id contrarium ostendit Cicero, quia iidem accusatores obiecerint Oppio, quod is voluerit exercitum largiendo corrumpere.* Sallust. Fragm. Hist. III. 48. (p. 227. Gerl.) *Oppius, postquam orans nihil proficiebat, timide veste tectum pugionem expedire conatus, a Cotta Vulscioque impeditur.* [*Ubi eum Cotta in contentione ab exercitu cogit discedere*], *dicit, se eius opera non usurum, eumque ab armis dimittit.* Quintil. V. c. 10. 69. *Cicero pro Oppio:* »*Utrum, quum Cottam appetisset, aut quum ipse sese conaretur occidere; telum ei e manibus ereptum est?*" — VI. c. 5. 10. *Infinitum est enumerare, ut (Cicero) Cottae detraxerit auctoritatem.* XI. c. 1. 67. *Cicero, quamquam erat in Cottam gravissime dicturus, neque aliter agi P. Oppii caussa poterat, longa tamen praefatione excusavit officii sui necessitatem.* Fortunatianus A. Rhet. Schol. 4. 2. p. 61. (Pith.) *Προπαρασκευή est, qua nobis iudicem praeparamus, quum aut quaedam nobis obstant, et illis prius occurrendum est, ut fecit Cicero pro Oppio contra M. Cottae auctoritatem.*

(²) Legitimo tempore, i. e. biennio post aedilitatem, Cicero praeturam petit et inter octo praetores, comitiis dilatis, ter praetor primus centuriis cunctis renuntiatur. II. c. 23. 61 sq. VI. c. 38. 99.

Plutarch. Cic. c. 9. 1. *Στρατηγίαν δὲ μετιόντων ἅμα σὺν αὐτῷ πολλῶν καὶ μεγάλων, πρῶτος ἁπάντων ἀνηγορεύθη.* Cic. Epist. ad Furnium (ad Fam. X. 25. 2.) *Multi clarissimi viri, quum reipublicae darent operam, annum petitionis suae non obierunt. Quod eo facilius nobis est, quod non est annus hic tibi destinatus, ut, si aedilis fuis-*

ses, post biennium tuus annus esset. Nunc nihil praetermittere videbere usitati et quasi legitimi temporis ad petendum. Id. Orat. in toga cand. fr. 21. *Nescis, me praetorem primum esse factum, te (C. Antonium) — meo maxime beneficio, e postremo in tertium locum esse sublectum?*

(³) L. Roscius Otho tribunus plebis legem tulit ut equites in theatro spectarent in XIV ordinibus, proximis orchestrae, in qua senatores sedebant. III. c. 7. 21.

Ascon. in Cornel. p. 79. *L. Roscius Otho biennio ante* [quam oratio pro Cornelio habebatur] *confirmavit, in theatro ut equitibus Romanis* XIV *ordines spectandi gratia darentur.* Livius Epit. 99. *L. Roscius tribunus plebis legem tulit, ut equitibus Romanis in theatro* XIV *gradus proximi assignarentur.* Velleius II. c. 32. 3. *Otho Roscius lege sua equitibus in theatro loca restituit.* Dio XXXVI. c. 25. 1. (c. 42. Bekk.) *Ἐσήνεγκε μὲν οὖν καὶ ὁ Ῥώσκιος νόμον —. τὰς γὰρ τῶν ἱππέων τὰς ἐν τοῖς θεάτροις ἕδρας ἀκριβῶς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀφώρισε, καὶ ἔπαινον ἐπ' αὐτῷ ἔλαβεν.* Cfr. Cic. Phil. II. c. 18. 44. ad Att. II. 19. 3. Iuvenal. III. 159. XIV. 323. Seneca Epist. 44. 1. [v. ad a. 691. 6.]

ANNUS VITAE CICERONIS XLI.

a. U. C.	Coss. M'. AEMILIUS LEPIDUS.	a. A. C.
688.	L. VOLCATIUS TULLUS.	66.

(¹) Cicero Praeturam gerit et singulari probitate exercet iudicia; et quum aliae ad alios praetores delatae essent quaestiones, Cicero praefuit quaestioni de pecuniis repetundis. II. c. 27. 73.

Ascon. in Cornel. p. 59. *M'. Lepido L. Volcatio consulibus — praetor Cicero fuit.* Plutarch. Cic. c. 9. 1. *Καὶ τὰς κρίσεις ἔδοξε καθαρῶς καὶ καλῶς βραβεῦσαι.* Cic. pro Rabir. Post. c. 4. 9. *Accusavi de pecuniis repetundis: iudex sedi: praetor quaesivi: defendi plurimos.* Id. pro Cluent. c. 53. 147. *Opinor haec omnia lege fieri, totumque hoc iudicium quasi mente quadam regi legis et administrari. Quid ergo? haec quaestio sola ita gubernatur? Quid M. Plaetorii et C. Flaminii inter sicarios? quid C. Orchivii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis, quid C. Aquillii, apud quem nunc de ambitu caussa dicitur?*

(²) Ad hanc quaestionem pertinere videtur caussa *C. Licinii Macri*, qui post reditum e provincia repetundarum reus factus, condemnatus est et eodem tempore diem obiit.

Cic. ad Att. I. 4. 2. *Nos hic incredibili ac singulari populi voluntate de C. Macro transegimus. Cui quum aequi fuissemus, tamen multo maiorem fructum ex populi existimatione, illo damnato, cepimus, quam ex ipsius, si absolutus esset, gratia cepissemus.* Plutarch. Cic. c. 9. 1. *Λέγεται δὲ καὶ Λικίνιος Μάκερ, ἀνὴρ καὶ καθ' αὑτὸν ἰσχύων ἐν τῇ πόλει μέγα καὶ Κράσσῳ χρώμενος βοηθῷ, κρινόμενος κλοπῆς ὑπ' αὐτοῦ, τῇ δυνάμει καὶ σπουδῇ πεποιθὼς, ἔτι τὴν ψῆφον τῶν κριτῶν διαφερόντων ἀπαλλαγεὶς οἴκαδε, κείρασθαί τε τὴν κεφαλὴν κατὰ τάχος καὶ καθαρὸν ἱμάτιον ὡς νενικηκὼς λαβὼν, αὖθις εἰς ἀγορὰν προϊέναι· τοῦ δὲ Κράσσου περὶ τὴν αὔλειον ἀπαντήσαντος αὐτῷ καὶ φράσαντος, ὅτι πάσαις ἑάλωκε ταῖς ψήφοις, ἀναστρέψας καὶ κατακλινεὶς ἀποθανεῖν. Τὸ δε πρᾶγμα τῷ Κικέρωνι δόξαν ἤνεγκεν ὡς ἐπιμελῶς βραβεύσαντι τὸ δικαστήριον.* Rem paullo aliter narrat Valer. Max. IX. c. 12. 7. *Consimili impetu mortis C. Licinius Macer, vir praetorius, Calvi pater, repetundarum reus, dum sententiae dicerentur, in Maenianum conscendit. Siquidem quum M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, praetextam ponentem vidisset, misit ad eum qui diceret, se non damnatum, sed reum periiese, nec sua bona hastae posse subiici. Ac protinus sudario, quod forte in manu habebat, ore et faucibus coartatis, incluso spiritu poenam morte praecurrit. Qua cognita re Cicero de eo nihil pronuntiavit. Igitur illustrie ingenii orator* [C. Licinius Macer Calvus] *et ab inopia rei familiarie, et a crimine domeeticae damnationis, inusitati paterni fati genere vindicatus est.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXXII. p. 385.

(³) Cicero orationem habet *pro lege Manilia*, a tribuno plebis C. Manilio promulgata, ut bellum cum Mithridate, a Lucullo adhuc gestum, Cn. Pompeio Magno committeretur; contradicente Q. Catulo (cos. a. 676.) et Q. Hortensio. II. c. 24 sq.

Livius Epit. 100. *C. Manilius tribunus plebie magna indignatione nobilitatis legem tulit, ut Pompeio Mithridaticum bellum mandaretur.* Velleius II. c. 33. 1. *Quum esset in fine bellum Mithridaticum, et L. Lucullue, qui ante septem annos* [v. ad a. 680. 7.] *ex consulatu sortitus Asiam Mithridati oppoeitus erat, — idem bellum adhuc administraret; Manilius tribunus plebis, semper venalis et alienae minister potentiae,*

legem tulit, ut bellum Mithridaticum per Cn. Pompeium administraretur. Q. Cicero de petit. cons. c. 13. 51. *Eorum studia, qui conciones tenent, — adeptus es in Pompeio ornando, Manilia caussa recipienda.* Dio XXXVI. c. 25. 4 sq. (c. 42. Bekk.) *Τὸν Πομπήϊον καὶ ἄκοντα ἐκολάκευσεν (ὁ Μανίλιος) —. τόν τε γὰρ τοῦ Τιγράνου καὶ τὸν τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον, τήν τε Βιθυνίαν καὶ τὴν Κιλικίαν ἅμα ἀρχὴν αὐτῷ προσέταξεν. ἀγανακτησις μὲν γὰρ καὶ ἀντιλογία καὶ τότε παρὰ τῶν δυνατῶν — ἐγένετο· ὁ δὲ ὅμιλος — ἐψηφίσατο αὐτά, ἐναγόντων σφᾶς ἐς τὰ μάλιστα τοῦ τε Καίσαρος καὶ τοῦ Κικέρωνος τοῦ Μάρκου.* Plutarch. Pomp. c. 30. 1. *Ἀπαγγελθέντος δὲ εἰς Ῥώμην πέρας ἔχειν τὸν πειρατικὸν πόλεμον καὶ σχολὴν ἄγοντα τὸν Πομπήϊον ἐπέρχεσθαι τὰς πόλεις, γράφει νόμον εἷς τῶν δημάρχων Μάλλιος, ὅσης Λούκουλλος ἄρχει χώρας καὶ δυνάμεως, Πομπήϊον παραλαβόντα πᾶσαν, προσλαβόντα δὲ καὶ Βιθυνίαν, ἣν ἔχει Γλαβρίων, πολεμεῖν Μιθριδάτῃ καὶ Τιγράνῃ τοῖς βασιλεῦσιν ἔχοντα καὶ τὴν ναυτικὴν δύναμιν καὶ τὸ κράτος τῆς θαλάσσης ἐφ' οἷς ἔλαβεν ἐξ ἀρχῆς. Τοῦτο δ' ἦν ὑφ' ἑνὶ συλλήβδην γενέσθαι τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν. — Ἐνστάντος δὲ τοῦ καιροῦ τὸν δῆμον φοβηθέντες ἐξέλιπον καὶ κατεσιώπησαν οἱ λοιποί, Κάτλος δὲ τοῦ νόμου πολλὰ κατηγορήσας καὶ τοῦ δημάρχου, μηδένα δὲ πείθων, ἐκέλευε τὴν βουλὴν ἀπὸ τοῦ βήματος κεκραγὼς πολλάκις ὄρος ζητεῖν, ὥσπερ οἱ πρόγονοι, καὶ κρημνὸν, ὅπου καταφυγοῦσα διασώσει τὴν ἐλευθερίαν. Ἐκυρώθη δ' οὖν ὁ νόμος, ὡς λέγουσι, πάσαις ταῖς φυλαῖς καὶ κύριος ἀποδέδεικτο μὴ παρὼν ὁ Πομπήϊος ἁπάντων σχεδὸν, ὧν ὁ Σύλλας ὅπλοις καὶ πολέμῳ τῆς πόλεως κρατήσας.* Conf. Zonaras X. c. 4. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXV. 11. p. 370.

(4) Pompeius, delata sibi conficiendi belli cura, acerrime et summa contentione pugnans, Mithridatem fugat. II. c. 26. 71.

Livius Epit. 100. *Cn. Pompeius ad gerendum bellum adversus Mithridatem profectus cum rege Parthorum Phraate amicitiam renovavit; equestri praelio Mithridatem vicit.* Id. Epit. 101. *Cn. Pompeius Mithridatem, nocturno praelio victum, coegit Bosporon profugere.* Conf. Dio XXXVI. c. 28 sqq. (c. 45. Bekk.) Plutarch. Pomp. c. 32. Appian. B. Mithrid. c. 98. 100. Zonar. X. c. 4. Velleius II. c. 37. Florus III. c. 5. 22—25. Iustinus XLII. c. 4. Eutrop. VI. c. 12. Sex. Rufus c. 16. Aur. Victor de Vir. ill. c. 76. Oros. VI. c. 4.

(5) C. Cornelius a duobus fratribus Cominiis reus fit de maiestate; quem Cicero sequenti anno defendit. II. c. 27. 73.

Ascon. in Cornel. p. 59. *M'. Lepido, L. Volcatio consulibus, quo anno praetor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de maiestate fecerunt. Detulit nomen Publius, subscripsit Caius.* Id. p. 57. *Cornelii rogationem indigne tulerant potentissimi quique ex senatu, quorum gratia magno opere minuebatur: itaque P. Servilius Globulus, tribunus plebis, inventus est, qui C. Cornelio obsisteret. Is, ubi legis ferundae dies venit et praeco subiiciente scriba verba legis recitare populo coepit, et scribam subiicere et praeconem pronuntiare non passus est. Tum Cornelius ipse codicem recitavit.* [v. ad a. 689. 3.]

(e) Cicero *A. Cluentium Avitum*, veneficii accusatum a T. Accio Pisaurensi, defendit apud praetorem Q. Voconium Nasonem. II. c. 27. 74. VI. c. 17. 42.

Cic. pro Cluent. c. 53. 147. *Mea (quaestio) de pecuniis repetundis.* Quintil. IV. c. 5. 11. *Non defuerunt, qui Ciceronis illam pro Cluentio partitionem improbarent, qua se dicturum esse promisit primum, Neminem maioribus criminibus, gravioribus testibus, in iudicium vocatum, quam Oppianicum; deinde, Praeiudicia esse facta ab iis ipsis iudicibus, a quibus condemnatus sit; postremo, Iudicium pecunia tentatum non a Cluentio, sed contra Cluentium: quia si probari posset, quod est tertium, nihil necesse fuerit dicere priora.* VI. c. 5. 9. *Ciceronis quidem vel una pro Cluentio quamlibet multis exemplis suffecerit oratio. Nam, quod in eo consilium maxime mirer? primamne expositionem, qua matri, cuius filium premebat auctoritas, abstulit fidem? an, quod idem corrupti iudicii crimen transferre in adversarium maluit, quam negare, propter inveteratam, ut ipse dicit* [c. 1. 1.], *infamiam? an, quod in re invidiosa legis auxilio novissime est usus? quo genere defensionis etiam offendisset nondum praemollitas iudicum mentes; an, quod se ipsum invito Cluentio facere testatus est?* XI. c. 1. 61. *Quid aures hominum magis respuunt, quam quum est filio filiive advocatis in matrem perorandum? Aliquando tamen necesse est, ut in caussa Cluentii Aviti: sed non semper illa via, qua contra Sassiam Cicero usus est; non quia non ille optime, sed quia plurimum refert, qua in re et quo modo laedat. Itaque illa, quum filii caput palam impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen, quae sola supererant, divine Cicero servavit: primum, ne oblivisceretur reverentiae, quae parentibus debetur; deinde ut, repetitis altius caussis, diligentissime ostenderet, quam id, quod erat in matrem dicturus, non oporteret modo fieri, sed etiam necesse esset. Primaque haec expositio fuit, quamquam ad praesentem quaestionem nihil pertinebat: adeo in caussa difficili atque perplexa nihil prius intuendum credidit, quam quid dece-*

ret. Fecit itaque nomen parentis non filio invidiosum, sed ipsi, in quam dicebatur.

(7) Sed iam ante defenderat *Scamandrum*, libertum Fabriciorum. II. c. 28. 75 sqq.

Quintil. XI. c. 1. 74. *Difficilior ei* (*Ciceroni*) *ratio in iudicio Cluentiano fuit, quum Scamandrum necesse haberet dicere nocentem, cuius egerat caussam. Verum illud elegantissime, quum eorum, a quibus ad se perductus esset, precibus, tum etiam adolescentia sua excusat: detracturus alioqui plus auctoritatis, si, in caussa praesertim suspecta, se eum esse, qui temere nocentes reos susciperet, fateretur.*

(8) Multas praeterea alias orationes videtur habuisse, II. c. 28. 75. ut pro *M. Fundanio*, pro *C. Orchivio*, alias. Denique etiam extremo mense huius anni defendit *C. Manilium.*

Q. Cicero de petit. cons. c. 5. 19. *Hoc biennio quattuor sodalitates civium ad ambitionem gratiosissimorum tibi obligasti, M. Fundanii, Q. Gallii* [v. ad a. 690. 7.], *C. Cornelii* [v. ad a. 689. 3.], *C. Orchivii: horum in caussis ad te deferendis quidnam eorum sodales tibi receperint et confirmarint, scio nam interfui.* Cic. fragm. Orat. 1. pro Cornelio p. 1292. n. 5. *Petivit tamen a me praetore maxima contestatione, ut caussam Manilii defenderem.* Ascon. in Cornelian. p. 60. *M. Manilius — iudicium per operarum duces turbaverat.* Plutarch. Cic. c. 9. 3. *Ἔτι δ' ἡμέρας δύο ἢ τρεῖς ἔχοντι τῆς ἀρχῆς αὐτῷ προσήγαγέ τις Μανίλιον εὐθύνων κλοπῆς. Ὁ δὲ Μανίλιος οὗτος εὔνοιαν εἶχε καὶ σπουδὴν ὑπὸ τοῦ δήμου δοκῶν ἐλαύνεσθαι διὰ Πομπήιον· ἐκείνου γὰρ ἦν φίλος. Αἰτουμένου δ' ἡμέρας αὐτοῦ μίαν ὁ Κικέρων μόνην τὴν ἐπιοῦσαν ἔδωκε· καὶ ὁ δῆμος ἠγανάκτησεν, εἰθισμένων τῶν στρατηγῶν δέκα τοὐλάχιστον ἡμέρας διδόναι τοῖς κινδυνεύουσι. Τῶν δὲ δημάρχων αὐτὸν διαγαγόντων ἐπὶ τὸ βῆμα καὶ κατηγορούντων, ἀκουσθῆναι δεηθεὶς εἶπεν, ὅτι τοῖς κινδυνεύουσιν ἀεὶ, καθ' ὅσον οἱ νόμοι παρείκουσι, κεχρημένος ἐπιεικῶς καὶ φιλανθρώπως, δεινὸν ἡγεῖτο τῷ Μανιλίῳ ταὐτὰ μὴ παρασχεῖν· ἧς οὖν ἔτι μόνης κύριος ἦν ἡμέρας στρατηγῶν, ταύτην ἐπίτηδες ὁρίσαι· τὸ γὰρ εἰς ἄλλον ἄρχοντα τὴν κρίσιν ἐκβαλεῖν οὐκ εἶναι βουλομένου βοηθεῖν. Ταῦτα λεχθέντα θαυμαστὴν ἐποίησε τοῦ δήμου μεταβολήν· καὶ πολλὰ κατευφημοῦντες αὐτὸν ἐδέοντο τὴν ὑπὲρ τοῦ Μανιλίου συνηγορίαν ἀναλαβεῖν. Ὁ δ' ὑπέστη προθύμως, οὐχ ἥκιστα διὰ Πομπήιον ἀπόντα· καὶ καταστὰς πάλιν ἐξ ὑπαρχῆς ἐδημηγόρησε νεανικῶς τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τῷ Πομπηίῳ φθονούντων καθαπτόμενος.* Cf. Dio XXXVI. c. 27. (c. 44. Bekk.)

(9) Cicero, qui non destiterat in arte sua ingenium excolere, hoc tempore scholas frequentat M. Antonii Gniphonis rhetoris. II. c. 23. 61.

Sueton. de ill. Gramm. c. 7. *M. Antonius Gnipho, ingenuus in Gallia natus sed expositus, a nutritore suo manumissus, — fuisse dicitur ingenii magni, memoriae singularis, nec minus Graece quam Latine doctus: — docuit rhetoricam ita ut quotidie praecepta eloquentiae traderet, declamaret vero non nisi nundinis. Scholam eius claros quoque viros frequentasse aiunt: in his M. Ciceronem etiam quum praetura fungeretur.* Macrob. Saturn. III. c. 12. *Antonius Gnipho vir doctus, cuius scholam Cicero post laborem fori frequentabat.*

(10) Q. Cicero, M. frater, petit Aedilitatem, designatusque est, ut videtur, cum C. Virgilio. v. c. 2. 4.

Cic. ad Att. I. 4. 1. *Nuper quidem, quum iam te adventare arbitraremur, repente abs te in mensem Quintilem reiecti sumus. Nunc vero censeo, quod commodo tuo facere poteris, venias ad id tempus, quod scribis. Obieris Quinti fratris comitia.* Id. ad Q. fr. I. 3. 8. *Puto per Pomponium fovendum tibi esse ipsum Hortensium, ne ille versus, qui in te erat collatus, quum aedilitatem petebas, de lege Aurelia, falso testimonio confirmetur.* pro Planc. c. 8. 20. *Quid ego de me, de fratre meo loquar? quorum honoribus agri, prope dicam, ipsi montesque faverunt.* Cf. I. Guil. Tydeman, *Annot. in Q. Tullii Ciceronis librum de Petitione consulatus.* Lugd. Bat. 1838. 8º. p. 17 sq.

(11) L. Sergius Catilina hoc anno Africam praetor obtinuit. II. c. 30. 80. c. 32. 86.

Asconius ad Orat. in toga cand. p. 85. *Catilina ex praetura Africam provinciam obtinuit. Quam quum graviter vexasset, legati Afri in senatu iam absente illo questi sunt, multaeque graves sententiae in senatu de eo dictae sunt.* — p. 89. *Paullo ante diximus, Catilinam, quum de provincia Africa decederet petiturus consulatum et legati Afri questi de eo in senatu graviter essent, Romam pervenisse.*

(12) P. Cornelio Sulla et P. Autronio Paeto, qui consules erant designati, damnatis ambitus, consules in annum sequentem creantur L. Aurelius Cotta, L. Manlius Torquatus.

Sallust. Cat. c. 18. *L. Tullo M'. Lepido consulibus P. Autronius et P. Sulla, designati consules, legibus ambitus interrogati poenas dederant.* Sueton. Caes. c. 9. *P. Sulla et Autronius post designationem consulatus*

ambitus condemnati sunt. Cic. in toga cand. fr. 8. *Ego ea lege contentus sum, qua duos consules designatos uno tempore damnari vidimus.* ad q. l. Asconius p. 89. *Legem Calpurniam significat, quam C. Calpurnius Piso ante triennium* [a. U. C. 687.] *de ambitu tulerat. Quod autem dicit, damnatos esse designatos consules, P. Sullam et P. Autronium — vult intelligi.* Conf. Cic. de Finib. B. et M. II. c. 19. 62. Dio XXXVI. c. 27. 3. (c. 44. Bekk.) *Πούπλιός τε Παῖτος καὶ Κορνήλιος Σύλλας, ἀδελφιδοῦς ἐκείνου τοῦ πάνυ Σύλλου, ὕπατοί τε ἀποδειχθέντες καὶ δεκασμοῦ ἁλόντες ἐπεβούλευσαν τοὺς κατηγορήσαντάς σφων Κότταν τε καὶ Τορκουᾶτον Λουκίους, ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ αὐτοὶ ἀνθῃρέθησαν, ἀποκτεῖναι. καὶ παρεσκευάσθησαν μὲν ἄλλοι τε καὶ Γναῖος Πίσων καὶ Λούκιος Κατιλίνας ἀνὴρ θρασύτατος, (ᾐτήκει δὲ καὶ αὐτός τὴν ἀρχήν, καὶ διὰ τοῦτο ὀργὴν ἐποιεῖτο), οὐ μέντοι καὶ ἠδυνήθησάν τι δρᾶσαι διὰ τὸ τήν τε ἐπιβουλὴν προμηνυθῆναι καὶ φρουρὰν τῷ τε Κόττᾳ καὶ τῷ Τορκουάτῳ παρὰ τῆς βουλῆς δοθῆναι.*

(13) Pridie Kal. Ianuar. Catilina, coniuratione facta cum Autronio, Sulla, Pisone et aliis, in comitio stetit cum telo et magnam manum paravit ad consules designatos et principes civitatis interficiendos. II. c. 31. 85. III. c. 11. 33.

Sallust. Catil. c. 18. *Coniuravere pauci contra rempublicam, in quibus Catilina fuit. — L. Tullo M'. Lepido consulibus P. Autronius et P. Sulla, designati consules, legibus ambitus interrogati poenas dederant. — Erat eodem tempore Cn. Piso, adolescens nobilis, summae audaciae, egens, factiosus, quem ad perturbandam rempublicam inopia atque mali mores stimulabant. Cum hoc Catilina et Autronius circiter Nonas Decembris consilio communicato parabant in Capitolio Kalendis Ianuariis L. Cottam et L. Torquatum consules interficere, ipsi, fascibus correptis, Pisonem cum exercitu ad obtinendas duas Hispanias mittere. Ea re cognita* cet. Conf. Dio l. c.

ANNUS VITAE CICERONIS XLII.

a. U. C.	Coss. L. AURELIUS COTTA.	a. A. C.
689.	L. MANLIUS TORQUATUS.	65.

(1) Coniuratores spe sua frustrati, quum fortuna populi

Romani istorum furori obstitisset, consilium interficiendi consules differunt in Nonas Februarias. II. c. 31. 83.

Sallust. Catil. c. 18. *Ea re cognita, rursus in Nonas Februarias consilium caedis transtulerant. Iam tum non consulibus modo, sed plerisque senatoribus perniciem machinabantur. Quod ni Catilina maturasset pro curia signum sociis dare, eo die — pessumum facinus patratum foret.* Ascon. ad Orat. in toga cand. p. 93. *Fuit opinio, Catilinam et Cn. Pisonem, adolescentem perditum, coniurasse ad caedem senatus faciendam ante annum, quam haec dicta sunt, Cotta et Torquato consulibus, eamque caedem ideo non esse factam, quod prius, quam parati essent, coniuratis signum dedisset Catilina.* Cf. Dio l. c.

(²) Catilina repetundarum accusatus a P. Clodio, II. c. 30. 80. c. 32. 85. frustra implorato Ciceronis patrocinio, II. c. 30. 82. defenditur ab Hortensio et Torquato. II. c. 31. 84 sq. Etsi absolutus, prohibetur petere consulatum.

Sallust. Catil. c. 18. *Post paullo Catilina, pecuniarum repetundarum reus, prohibitus erat consulatum petere, quod intra legitimos dies profiteri nequiverit.* Ascon. ad Orat. in toga cand. p. 85. *Ante annum, quam haec dicerentur, Catilina, quum redisset ex Africa, Torquato et Cotta consulibus, accusatus est repetundarum a P. Clodio adolescente, qui postea inimicus Ciceroni fuit. Defensus est Catilina, ut Fenestella tradit, a M. Cicerone. Quod ego ut addubitem, haec ipsa Ciceronis oratio (in toga candida) facit, maxime quod is nullam mentionem rei habet, quum potuerit invidiam facere competitori tam turpiter adversus se coeunti.* Ibid. p. 87. *Iudicio absolutus est Catilina, ut Clodius infamis fuerit praevaricatus esse.* Conf. Q. Cicero de petit. cons. c. 3. 10 sqq. C. A. F. Brückner, *Cicero num Catilinam repetundarum reum defenderit.* Schweidnicii, 1844. 4°.

(³) Cicero, qui ex praetura in provinciam ire recusaverat, duabus orationibus defendit *C. Cornelium.* II. c. 27. 73. VI. c. 17. 42.

Cic. pro Murena c. 20. 42. *Tu in provinciam ire noluisti (Servi). Non possum id in te reprehendere, quod in me ipso et praetor et consul probavi.* Id. ad Att. I. 16. 14. Q. Cic. de petit. consul. c. 5. 19. *Hoc biennio quattuor sodalitates civium ad ambitionem gratiosissimorum tibi obligasti, M. Fundanii,* [a. 688.], *Q. Gallii* [a. 690.], *C. Cornelii* [h. a.], *C. Orchivii* [a. 688.]. Ascon. in Cornel. p. 59. *M'. Lepido L. Volcatio consulibus, quo anno praetor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres*

Cominii lege Cornelia de maiestate fecerunt [v. ad a. 688. 5.] — *Sequente deinde anno, L. Cotta L. Torquato consulibus, quo haec oratio* (prima) *a Cicerone praetorio dicta est* —. p. 60. *Dixerunt in eum* (Cornelium) *infesti testimonia principes civitatis, qui plurimum in senatu poterant, Q. Hortensius, Q. Catulus, Q. Metellus Pius, M. Lucullus, M'. Lepidus.* p. 62. *Exstat oratio Cominii accusatoris.* — *Cicero ipse significat quatriduo Cornelium defendisse; quas actiones contulisse cum in duas orationes apparet.* Quintil. v. c. 13. 18. *Testes in Cornelium accusator lecti a tribuno codicis pollicetur. Facit hoc Cicero supervacuum, quia ipse fateatur.* VI. c. 5. 10. *Infinitum est enumerare, ut — Cornelium ipsa confessionis fiducia eripuerit.* VIII. c. 3. 3. *Nec fortibus modo, sed etiam fulgentibus armis praeliatus in caussa est Cicero Cornelii. Quum consecutus esset* [*docendo iudicem tantum et utiliter demum ac Latine perspicueque*] *dicendo, ut populus Romanus admirationem suam non acclamatione tantum sed etiam plausu confiteretur; sublimitas profecto et magnificentia et nitor et auctoritas expressit illum fragorem. Nec tam insolita laus esset prosecuta dicentem, si usitata et ceteris similis fuisset oratio. Atque ego illos credo, qui aderant, nec sensisse, quid facerent, nec sponte iudicioque plausisse; sed velut mente captos, et, quo essent in loco, ignaros erupisse in hunc voluptatis affectum.*

(4) His consulibus complures in Capitolio turres de caelo percussae, et alia prodigia facta sunt. III. c. 30. 92. c. 31. 97.

Dio XXXVII. c. 9. 1. *Τὰ δὲ δὴ τέρατα καὶ πάνυ αὐτοὺς (Ῥωμαίους) ἐθορύβει. ἐν γὰρ τῷ Καπιτωλίῳ ἀνδριάντες τε πολλοὶ ὑπὸ κεραυνῶν συνεχωνεύθησαν καὶ ἀγάλματα ἄλλα τε καὶ Διὸς ἐπὶ κίονος ἱδρυμένον, εἰκών τέ τις λυκαίνης σύν τε τῷ Ῥώμῳ καὶ σὺν τῷ Ῥωμύλῳ ἱδρυμένη ἔπεσε, τά τε γράμματα τῶν στηλῶν, ἐς ἃς οἱ νόμοι ἐσεγράφοντο, συνεχύθη καὶ ἀμυδρὰ ἐγένετο. τά τε οὖν ἄλλα ἐξεθύοντο τοῖς μάντεσι πειθόμενοι, καὶ τῷ Διὶ ἄγαλμα μεῖζον, πρός τε τὰς ἀνατολὰς καὶ πρὸς τὴν ἀγορὰν βλέπον, ὅπως αἱ συνωμοσίαι ὑφ' ὧν ἐταράττοντο ἐκφανεῖεν, ἱδρυθῆναι ἐψηφίσαντο.* Arnobius L. VII. p. 245. *Sed neque hoc nostram conscientiam fugit lectum et positum, ictum quum esset Capitolium fulmine, multaque in hoc alia, Iovis etiam simulacrum, sublimi quod in culmine stabat, suis esse ab sedibus provolutum. Responsum deinde ab haruspicibus editum, res saevas tristissimasque portendi, ab incendiis, caedibus, ab legum interitu, et ab iuris occasu, maxime tamen ab domesticis hostibus, atque ab impia coniuratorum manu: sed flecti haec posse, immo ali-*

ter publicari scelerata non posse consilia, nisi Iupiter rursus altiore in culmine figeretur, orientalem conversus ad cardinem, radiisque oppositus solis. Adfuisse dicto fidem: nam subrecto culmine, conversoque ad solem signo, patuisse res abditas, et reserata in maleficia vindicatum. Obsequens c. 122. *M. Cicerone C. Antonio coss.* [a. U. C. 691.] *Inter alia relatum, biennio ante* [a. U. C. 689.] *in Capitolio lupam Remi et Romuli fulmine ictam, signumque Iovis eum columna disiectum. Haruspicum responso in foro repositum. Tabulae legum aeneae litteris liquefactis. Ab his prodigiis Catilinae nefaria conspiratio coepta.*

(5) T. Pomponius Atticus relictis Athenis, ubi xxii fere annos moratus erat, Romam redit.

Nepos Att. c. 2. 2. *Interfecto Sulpicio* [a. U. C. 666.], *posteaquam vidit, Cinnano tumultu civitatem esse perturbatam, — Athenas se contulit* [v. ad a. 667. 5.]. c. 4. 3. *Hic complures annos moratus —. Tranquillatis autem rebus Romanis, remigravit Romam, ut opinor, L. Cotta et L. Torquato coss. quem diem sic universa civitas Atheniensium prosecuta est, ut lacrimis desiderii futuri dolorem indicaret.*

ANNUS VITAE CICERONIS XLIII.

a. U. C.	Coss. L. IULIUS CAESAR.	a. A. C.
690.	C. MARCIUS FIGULUS.	64.

(1) Cicero annum aetatis agens xliii, qui legibus Romanis consularis erat, consulatum petit: ad quod suscipiendum Q. Cicero scripto libro de petitione consulatus M. fratrem cohortatus est. ii. c. 34. 91. c. 36. 99.

Cic. Phil. v. c. 17. 47. *Maiores nostri, veteres illi, admodum antiqui, leges annales non habebant: quas multis post annis attulit ambitio, ut gradus essent petitionis inter aequales. Ita saepe magna indoles virtutis, priusquam reipublicae prodesse potuisset, exstincta fuit. At vero apud antiquos Rulli, Decii, Corvini, multique alii, recentiore autem memoria superior Africanus, T. Flamininus, admodum adolescentes consules facti, tantas res gesserunt, ut populi Romani imperium auxerint, nomen ornarint. Quid? Macedo Alexander, quum ab ineunte aetate res maximas gerere coepisset, nonne tertio et tricesimo anno*

mortem obiit? quae est aetas nostris legibus decem annis minor, quam consularis. Q. Cic. de petit. cousul. c. 3. 10. *Quid ego nunc tibi de Africa*, [ex qua Catilina redux repetundarum fuerat accusatus, v. ad a. 689. 2.] *quid de testium dictis scribam? — Sed tamen hoc mihi non praetermittendum videtur, quod primum ex eo iudicio tam egens discessit, quam quidam iudices eius ante illud iudicium fuerunt: deinde tam invidiosus, ut aliud in eum iudicium quotidie flagitetur.* — c. 5. 19. *Hoc biennio quattuor sodalitates civium ad ambitionem gravissimorum tibi obligasti, M. Fundanii* [a. 688.], *Q. Gallii* [h. a.], *C. Cornelii* [a. 689.], *C. Orchivii* [a. 688]: *horum in caussis ad te deferendis quidnam eorum sodales tibi receperint et confirmarint, scio: nam interfui.* — c. 13. 51. *Iam urbanam illam multitudinem et eorum studia, qui conciones tenent, adeptus es in Pompeio ornando, Manilia caussa recipienda* [v. ad a. 688. 3.], *Cornelio defendendo* [v. ad a. 689. 3.]. Conf. I. Guil. Tydeman, Specim. Lit. continens *in Q. Tullii Ciceronis de Petitione Consulatus librum Adnotationem.* Lugd. Bat. 1838. 8º.

(²) Competitores erant L. Sergius Catilina, P. Sulpicius Galba, C. Antonius, Q. Cornificius, alii. II. c. 34. 90. c. 35. 97. Quum autem in dies licentia ambitus augeretur propter praecipuam Catilinae et Antonii audaciam, censuerat senatus, ut lex ambitus aucta etiam cum poena ferretur. Cui rei quum Q. Mucius Orestinus, tribunus plebis, intercessisset, graviter senatu intercessionem ferente, Cicero surrexit atque in coitionem Catilinae et Antonii invectus est, habita oratione *in toga candida*.

Ascon. ad Orat. in toga cand. p. 82 sq. *Haec oratio dicta est L. Caesare, C. Figulo coss. post annum quam pro Cornelio* [v. ad a. 689. 3.] *dixerat. Sex competitores in consulatus petitione Cicero habuit, duos patricios, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam; quatuor plebeios, ex quibus duo nobiles, C. Antonium, M. Antonii oratoris filium, L. Cassium Longinum; duos, qui tantum non primi ex familiis suis magistratum adepti erant, Q. Cornificium et C. Licinium Sacerdotem. Solus Cicero ex competitoribus equestri erat loco natus, atque in petitione patrem amisit. Ceteri eius competitores modeste se gessere, visique sunt Cornificius et Galba sobrii ac sancti viri, Sacerdos nulla improbitate notus. Cassium, qui iners ac stolidus tum magis quam improbus videretur, post paucos menses in coniuratione Catilinae esse apparuit, ac cruentissimarum sententiarum fuisse auctorem. Itaque*

hi quatuor propere iacebant. Catilina autem et Antonius, quamquam omnibus maxime infamis eorum vita esset, tamen multum poterant. Coierant enim ambo, ut Ciceronem consulatu deiicerent, adiutoribus usi firmissimis, M. Crasso et C. Caesare. Itaque haec oratio contra solos Catilinam et Antonium est.

(3) Catilina opprimendae reipublicae consilium capit, usus multorum ex omni ordine atque ex omni aetate hominum opera. II. c. 30. 80.

Sallustius Catil. c. 17. (*Catilina*) *circiter Kalendas Iunias L. Caesare et C. Figulo coss. primo singulos appellare: hortari alios, alios tentare: opes suas, imparatam rempublicam, magna praemia coniurationis docere. Ubi satis explorata sunt quae voluit, in unum omnes convocat, quibus maxima necessitudo et plurimum audaciae inerat. Eo convenere senatorii ordinis P. Lentulus Sura, P. Autronius, L. Cassius Longinus, C. Cethegus, P. et Servius Sullae, Servii filii, L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Laeca, L. Bestia, Q. Curius: praeterea ex equestri ordine M. Fulvius Nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius: ad hoc multi ex coloniis et municipiis, domi nobiles. Erant praeterea complures paullo occultius consilii huiusce participes nobiles, quos magis dominationis spes hortabatur quam inopia aut alia necessitudo. Ceterum iuventus pleraque, sed maxime nobilium, Catilinae inceptis favebat. — Fuere item ea tempestate qui crederent, M. Licinium Crassum non ignarum eius consilii fuisse.* Appian. B. C. II. c. 2. *Γάϊος δὲ Κατιλίνας μεγέθει τε δόξης καὶ γένους λαμπρότητι περιώνυμος, ἐμπληκτος ἀνὴρ, — ἐκ δὲ φιλοτιμίας — ἐς πενίαν ὑπενηνεγμένος, καὶ θεραπευόμενος ἔτι πρὸς δυνατῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν· ἐς ὑπατείαν παρήγγελλεν, ὡς τῇδε παροδεύσων ἐς τυραννίδα. Πάγχυ δ' ἐλπίσας αἱρεθήσεσθαι, διὰ τὴν ὑποψίαν τήνδε ἀπεκρούσθη. Καὶ Κικέρων μὲν ἦρχεν ἀντ' αὐτοῦ, ἀνὴρ ἥδιστος εἰπεῖν τε καὶ ῥητορεῦσαι.* Plutarch. Cic. c. 10. 3. *Διέφθαρτο δ' ὑπ' αὐτοῦ πολὺ μέρος τῆς ἐν τῇ πόλει νεότητος, ἡδονὰς καὶ πότους καὶ γυναικῶν ἔρωτας ἀεὶ προξενοῦντος ἑκάστῳ καὶ τὴν εἰς ταῦτα δαπάνην ἀφειδῶς παρασκευάζοντος. Ἐπῆρτο δ' ἥ τε Τυῤῥηνία πρὸς ἀπόστασιν ὅλη καὶ τὰ πολλὰ τῆς ἐντὸς Ἄλπεων Γαλατίας.*

(4) Superatis competitoribus, Catilina et Galba, Cicero consul designatur omnium consensu cum M. Antonio; quo facto, homo novus quum esset, claustra nobilitatis fregit,

ut aditus ad consulatum posthac non magis nobilitati quam virtuti pateret. II. c. 35 sq. Cfr. I. c. 13. 39. VI. c. 38. 99.

Sallust. Catil. c. 23. *Ea res* (coniuratio Catilinae) *inprimis studia hominum accendit ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni. Namque antea pleraque nobilitas invidia aestuabat, et quasi pollui consulatum credebant, si eum, quamvis egregius, homo novus adeptus foret. Sed ubi periculum advenit, invidia atque superbia post fuere.* c. 24. *Igitur comitiis habitis, consules declarantur M. Tullius et C. Antonius; quod factum primo populares coniurationis concusserat.* Ascon. ad Orat. in toga cand. p. 95. *Cicero consul omnium consensu factus est: Antonius pauculis centuriis Catilinam superavit, quum ei propter patris nomen paullo speciosior manus suffragata esset quam Catilinae.* Plutarch. Cic. c. 10. 1. *'Επὶ δὲ τὴν ὑπατείαν οὐχ ἧττον ὑπὸ τῶν ἀριστοκρατικῶν ἢ τῶν πολλῶν προήχθη.* — c. 11. *Οὐ μὴν ἀλλὰ βουλόμενος ὁ Κατιλίνας ἰσχυρόν τι προκαταλαβεῖν ὁρμητήριον ὑπατείαν μετῄει· καὶ λαμπρὸς ἦν ταῖς ἐλπίσιν ὡς Γαΐῳ 'Αντωνίῳ συνυπατεύσων, ἀνδρὶ καθ' αὑτὸν μὲν οὔτε πρὸς τὸ βέλτιον οὔτε πρὸς τὸ χεῖρον ἡγεμονικῷ, προσθήκῃ δ' ἄγοντος ἑτέρου δυνάμεως ἐσομένῳ. Ταῦτα δὴ τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν οἱ πλεῖστοι προαισθόμενοι τὸν Κικέρωνα προῆγον ἐπὶ τὴν ὑπατείαν· καὶ τοῦ δήμου δεξαμένου προθύμως, ὁ μὲν Κατιλίνας ἐξέπεσε, Κικέρων δὲ καὶ Γάϊος 'Αντώνιος ᾑρέθησαν· καίτοι τῶν μετιόντων ὁ Κικέρων μόνος ἦν ἐξ ἱππικοῦ πατρός, οὐ βουλευτοῦ, γεγονώς.*

(5) Ciceroni ex Terentia filius nascitur, qui patri cognominis fuit. Filiam Tulliam despondet C. Pisoni L. F. Frugi. II. c. 33. 87.

De Cicerone filio scripserunt: Simon Vallambertus, *M. Tullii Ciceronis filii Vita.* Paris. 1587. 8°. quem librum repetiit I. A. Fabricius, Hamburgi 1729. 8°. I. H. L. Meierotto, *Schilderung der Erziehung und Unterweisung, welche M. T. Cicero seinem Sohne gegeben.* Berlin, 1784. Idem, *Cur M. Tullius M. F. Cicero bene natus a tanto patre minus bene institutus* (in libro: De rebus ad auctores quosdam classicos pertinentibus p. 171—219.) Berol. 1785. 8°. — De Tullia scripsit: Casp. Sagittarius, *Historia vitae ac mortis Tulliae, M. Tullii Ciceronis filiae.* Ienae, 1679. 4°. Add *Histoire de Tullie, fille de Cicéron, par une dame illustre* (la Marquise de Lassay). Paris, 1726. 12°.

(6) Cicero patrem suum morte amittit, tempore petitionis. Ascon. ad Orat. in toga cand. p. 82. *Solus Cicero ex competitoribus*

equestri erat loco natus, atque in petitione patrem amisit. Sunt qui huc referant, quod apud Ciceronem legitur ad Att. I. 6. 2. *Pater nobis decessit a. d.* VIII. *Kal. Decembr.* Sed quum ea epistola scripta sit a. 686. multo ante petitionem, potius de quovis alio decessu quam de morte videtur cogitandum esse. Et quis credat Ciceronem sic de morte patris potuisse scribere ad amicum?

(7) Ad hunc annum referenda videtur oratio, quam *pro Q. Gallio* habuit contra M. Calidium.

Ascon. ad Orat. in toga cand. p. 88. *Q. Gallium, quem postea* [i. e. post orationem in toga candida habitam] *reum ambitus defendit, significare videtur.* Cic. Brut. c. 80. 277. *Quin etiam memini, quum (Calidius) in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum venenum paravisse idque a se esse deprehensum, seseque chirographa, testificationes, indicio, quaestiones, manifestam rem, deferre diceret, deque eo crimine accurate et exquisite disputavisset, me in respondendo, quum essem argumentotus, quantum res ferebat, hoc ipsum etiam posuisse pro argumento, quod ille, quum pestem capitis sui, quum indicia mortis se comperisse manifesto et manu tenere diceret, tam solute egisset, tam leniter, tam oscitanter: »Tu istuc, M. Calidi, nisi fingeres, sic ageres? praesertim quum"* cet. *Sic nos summi oratoris vel sanitate vel vitio pro argumento ad diluendum crimen usi sumus.* Conf. Q. Cicero l. c. Meyer. Orat. Rom. Fragm. XC. 1. p. 436.

ANNUS VITAE CICERONIS XLIV.

a. U. C.	[Kal. Ianuar. inciderunt in d. 14 Martii a. 63 A. C.]	a. A. C.
691.		63.

Ab hoc inde anno usque ad a. 708. qui fuit confusionis ultimus, operae pretium facturus esse mihi visus sum, si, quotiescunque memorandi essent dies ad veteris Kalendarii normam compositi, eos ad anni formam Iulianam reducerem. Ex accurata enim illorum temporum cognitione mirum est quantum lucis oriatur quum omni historiae Romanae, tum innumerabilibus veterum scriptorum, Ciceronis maxime, locis, qui nunc sunt difficiles atque obscuri. Usui autem mihi fuere hac in re *Tabulas, Kalendarium Romanorum vetus, quale fuit ab A. U.* 691. *usque ad A. U.* 709. *comparantes cum forma anni Iuliana*, quas, ad illustrandas Ciceronis epistolas, compositas a Guil. Ferd. Korb, edidit Orellius in Onomast. Tullian. P. I. p. 131—192. quo Korbii labore feliciter usus est E. W. Fischer, *Römische Zeittafeln von Roms Gründung bis auf Augustus' Tod.* Altona, 1846. 4°. Ante Korbium vero hanc partem historiae, ne de Scaligero, Petavio, aliis loquar, illustraverat sagacissimus

Gallus de la Nauze, cuius scriptum *le Calendrier Romain, depuis les Décemvirs jusqu'à la correction de Iules César* exstat in: *Mémoires de l'Académie royale des Inscriptions et Belles-lettres*, Tom. XXVI. p. 219—266. Paris, 1759. 4°. et, qui de omni chronologia immortaliter meritus est, Idelerus, in egregio libro, quem inscripsit *Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie*, Tom. II. p. 115 sq. Berlin, 1825—26. 8°.

Coss. M. TULLIUS CICERO.
C. ANTONIUS.

(1) Kalendis Ianuariis [= d. 14 Martii] Cicero consulatum iniens cum C. Antonio rempublicam accipit plenam sollicitudinis et timoris. III. c. 1. 1 sqq. c. 6. 17. c. 8. 22. c. 9. 26. c. 11. 34. c. 30. 91.

Plutarch. Cic. c. 12. 1. *Προάγωνες μεγάλοι τὴν Κικέρωνος ὑπατείαν ἐξεδέξαντο. Τοῦτο μὲν γὰρ οἱ κεκωλυμένοι κατὰ τοὺς Σύλλα νόμους ἄρχειν, οὔτ' ἀσθενεῖς ὄντες οὔτ' ὀλίγοι, μετιόντες ἀρχὰς ἐδημαγώγουν, πολλὰ τῆς Σύλλα τυραννίδος ἀληθῆ μὲν καὶ δίκαια κατηγοροῦντες, οὐ μὴν ἐν δέοντι τὴν πολιτείαν οὐδὲ σὺν καιρῷ κινοῦντες, τοῦτο δὲ νόμους εἰσῆγον οἱ δήμαρχοι πρὸς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, δεκαδαρχίαν καθιστάντες αὐτοκρατόρων ἀνδρῶν.* Dio XXXVII. c. 25. 2. *Καὶ ἄλλα δὲ αὐτοῖς σημεῖα οὐκ αἴσια συνηνέχθη· κεραυνοί τε γὰρ ἐν αἰθρίᾳ πολλοὶ ἔπεσον, καὶ ἡ γῆ ἰσχυρῶς ἐσείσθη, εἴδωλά τε πολλαχόθι ἀνθρώπων ἐφαντάσθη, καὶ λαμπάδες ἀνεκὰς ἐς τὸν οὐρανὸν ἀπὸ τῶν δυσμῶν ἀνέδραμον, ὥστε πάντα τινὰ καὶ ἰδιώτην τὰ σημαινόμενα ἀπ' αὐτῶν προγνῶναι. οἱ γὰρ δήμαρχοι τὸν Ἀντώνιον τὸν ὕπατον ὁμοιοτροπώτατόν σφισιν ὄντα προσλαβόντες, ὁ μέν τις τοὺς παῖδας τῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλου ἐκπεσόντων πρὸς τὰς ἀρχὰς ἦγεν, ὁ δὲ τῷ τε Παίτῳ τῷ Πουπλίῳ καὶ τῷ Σύλλᾳ τῷ Κορνηλίῳ τῷ μετ' αὐτοῦ ἁλόντι τό τε βουλεύειν καὶ τὸ ἄρχειν ἐξεῖναι ἐδίδου· ἄλλος χρεῶν ἀποκοπάς, ἄλλος κληρουχίας καὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καὶ ἐν τῷ ὑπηκόῳ γενέσθαι ἐσηγεῖτο.* — c. 26. 2. *Οἱ δήμαρχοι τήν τε ἰσχὺν καὶ τὴν ἀξίωσιν τῆς βουλῆς καταλῦσαι παντελῶς ἐσπούδαζον, καὶ ἐξουσίαν ἑαυτοῖς τοῦ πάνθ' ὅσα βούλοιντο ποιεῖν προπαρεσκεύαζον.*

(2) Eo die ante omnia in P. Servilium Rullum invehitur tribunum plebis, qui extremo superioris anni mense legem promulgaverat, ut decemviri crearentur, quibus summa permitteretur potestas in agrorum venditione atque emtione

coloniarumque deductione. In hanc igitur *Rulli legem Agrariam* Cicero Kal. Ianuar. orationem habet in senatu. III. c. 4. 11. Deinde *alteram* et *tertiam* habuit in concione ad populum. Quibus ita perterriti sunt legis auctores, ut nihil contra dixerint. III. c. 5. 16. c. 35. 113.

Plinius H. N. VIII. c. 51. (78.) *P. Servilius Rullus — Ciceronis consulatu legem agrariam promulgavit.* Idem VII. c. 30. (31.) *Te (M. Tulli) dicente, legem agrariam, hoc est alimenta sua, abdicaverunt tribus.* Quintil. II. c. 16. 7. *Non divina M. Tullii eloquentia et contra leges Agrarias popularis fuit?* Plutarch. Cic. c. 12. 1. *Νόμους εἰσῆγον οἱ δήμαρχοι — δεκαδαρχίαν καθιστάντες αὐτοκρατόρων ἀνδρῶν, οἷς ἐφεῖτο πάσης μὲν Ἰταλίας, πάσης δὲ Συρίας καὶ ὅσα δὴ Πομπήιου νεωστὶ προσώριστο κυρίους ὄντας πωλεῖν τὰ δημόσια, κρίνειν οὓς δοκοίη, φυγάδας ἐκβάλλειν, συνοικίζειν πόλεις, χρήματα λαμβάνειν ἐκ τοῦ ταμιείου, στρατιώτας τρέφειν καὶ καταλέγειν, ὁπόσων δέοιντο. — Ἐν μὲν οὖν τῇ βουλῇ κατηγορίαν τινὰ τοῦ νόμου διατιθέμενος οὕτως ἐξέπληξεν αὐτοὺς τοὺς εἰσφέροντας, ὥστε μηδὲν ἀντιλέγειν. Ἐπεὶ δ' αὖθις ἐπεχείρουν καὶ παρεσκευασμένοι προσεκαλοῦντο τοὺς ὑπάτους ἐπὶ τὸν δῆμον, οὐδὲν ὑποδείσας ὁ Κικέρων, ἀλλὰ τὴν βουλὴν ἕπεσθαι κελεύσας καὶ προελθών, οὐ μόνον ἐξέβαλε τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀπογνῶναι τοὺς δημάρχους ἐποίησε παρὰ τοσοῦτον τῷ λόγῳ κρατηθέντας ὑπ' αὐτοῦ.* Dio XXXVII. c. 25. 4. *Οἱ δήμαρχοι — ἄλλος κληρουχίας καὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καὶ ἐν τῷ ὑπηκόῳ γενέσθαι ἐσηγεῖτο. Καὶ ταῦτα μὲν πρός τε τοῦ Κικέρωνος καὶ πρὸς τῶν ἄλλων τῶν ὁμογνωμονούντων οἱ προκαταληφθέντα, πρὶν ἔργον τι ἀπ' αὐτῶν συμβῆναι, ἐπαύθη.* Conf. Cic. ad Q. Valerium Orcam (ad Fam. XIII. 4 et 5.) O. Zeyss, *Die Umtriebe des P. Servilius Rullus, eine Erläuterung der agrarischen Reden Cicero's.* Reval, 1846. 8°.

(3) Cicero per Fulviam a Q. Curio de coniuratione certior factus, Antonio collegae, multa in republica molienti, ut gratum faciat, Macedoniam provinciam concedit. III. c. 11. 33. c. 19. 62.

Sallustius Catil. c. 26. *A principio consulatus sui (Cicero) multa pollicendo per Fulviam effecerat, ut Q. Curius — consilia Catilinae sibi proderet. Ad hoc collegam suum Antonium pactione provinciae perpulerat, ne contra rempublicam sentiret.* Plutarch. Cic. c. 12. 2. *Διὸ καὶ τῷ νόμῳ (τῶν δημάρχων) προσεῖχον ἄλλοι τε τῶν ἐπιφανῶν καὶ πρῶτος Ἀντώνιος ὁ τοῦ Κικέρωνος συνάρχων, ὡς τῶν*

δέκα γενησόμενος. Ἐδόκει δὲ καὶ τὸν Κατιλίνα νεωτερισμὸν εἰδὼς οὐ δυσχεραίνειν ὑπὸ πλήθους δανείων· ὃ μάλιστα τοῖς ἀρίστοις φόβον παρεῖχε. Καὶ τοῦτο πρῶτον θεραπεύων ὁ Κικέρων ἐκείνῳ μὲν ἐψηφίσατο τῶν ἐπαρχιῶν Μακεδονίαν — καὶ κατειργάσατο τῇ χάριτι ταύτῃ τὸν Ἀντώνιον ὥσπερ ὑποκριτὴν ἔμμισθον αὐτῷ τὰ δεύτερα λέγειν ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Ὡς δ᾽ οὗτος ἑαλώκει καὶ χειροήθης ἐγεγόνει, μᾶλλον ἤδη θαρρῶν ὁ Κικέρων ἐνίστατο πρὸς τοὺς καινοτομοῦντας. Appian. B. C. II. c. 3. Καὶ τάδε πάντα, ἔτι ἀγνοούμενα, Φουλβία γύναιον οὐκ ἀφανὲς ἐμήνυε τῷ Κικέρωνι· ἧς ἐρῶν Κόϊντος Κούριος, ἀνὴρ δι᾽ ὀνείδη πολλὰ τῆς βουλῆς ἀπεωσμένος, καὶ τῆσδε τῆς Κατιλίνα συνθήκης ἠξιωμένος, κούφως μάλα καὶ φιλοτίμως ἐξέφερεν, οἷα πρὸς ἐρωμένην, ὡς αὐτίκα δυναστεύσων. Dio XXXVII. c. 33. 1. Καὶ τοῦτο προεμηνύθη· ὁ γὰρ Κικέρων πολὺ δυνάμενος, συχνοὺς τε ἐκ τῶν συνηγορημάτων τοὺς μὲν οἰκειούμενος τοὺς δὲ ἐκφοβῶν, πολλοὺς τοὺς διαγγέλλοντάς οἱ τὰ τοιαῦτα ἔσχε. — Καὶ διὰ ταῦτα καὶ ὁ Κικέρων κατὰ χώραν ἔμεινεν· εἰλήχει γὰρ τῆς Μακεδονίας ἄρξαι, οὔτε δὲ ἐς ἐκείνην (τῷ γὰρ συνάρχοντι αὐτῆς διὰ τὴν περὶ τὰς δίκας σπουδὴν ἐξέστη) — ἐξήλασεν.

(4) Qui novas tabulas cuperent, quae res ab omni genere hominum tentabatur, iis ita restitit consul, ut hoc tantum malum de republica tolleretur. III. c. 6. 17.

Sallust. Catil. c. 21. *Homines, quibus mala abunde omnia erant, sed neque res neque spes bona ulla, — postulavere plerique, uti (Catilina) proponeret, quae conditio belli foret, quae praemia armis peterent, quid ubique opis aut spei haberent. Tum Catilina polliceri tabulas novas, proscriptionem locupletium*, cet. Cic. in Catil. II. c. 8. 18. *Quid enim exspectas? — An tabulas novas? Errant, qui istas a Catilina exspectant. Meo beneficio tabulae novae proferentur, verum auctionariae. Neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse possunt.* Dio XXXVII. c. 25. 4. Οἱ δήμαρχοι — ἄλλος χρεῶν ἀποκοπὰς — γενέσθαι ἐσηγεῖτο, κτέ. c. 30. 2. Ἐκ τῆς Ῥώμης αὐτῆς (ὁ Κατιλίνας) τούς τε κακίστους καὶ καινῶν ἀεί ποτε πραγμάτων ἐπιθυμητάς, κἀκ τῶν συμμάχων ὅτι πλείστους, χρεῶν τε ἀποκοπὰς — ὑπισχνούμενός σφισι, συνῆγεν.

(5) Ius legationis liberae tantum non sustulit, sed tempus, quod erat infinitum, annuum fecit. III. c. 7. 20.

De coercendo hoc iure iam in ipso consulatus ingressu cogitasse videtur Cicero, qui in Orat. I. de l. agr. c. 3. 8. dixerit: *Iam illa omnibus in provinciis, regnis, liberis populis quam acerba, quam formidolosa, quam*

quaeetuosa concureatio decemviralis futura eit, non videtis? Hereditatum obeundarum caussa, quibus voe legationee dedietie, qui et privati et privatum ad negotium exierunt, non maximis opibus neque summa auctoritate praediti, tamen auditis profecta, quam gravee eorum adventue sociis veetrie esse soleant.

(⁶) Quum plebs ad suam ignominiam pertinere censeret legem theatralem a Roscio latam a. 687., ea auctorem sibilis in theatro consectata est, quum equites contra illum plausu exceperunt. Sublato deinde maiore hinc sibilo, inde plausu, tumultus tota cavea consecutus est. Quo audito consul in theatrum venit et populum, in aedem Bellonae evocatum, reprehendendo et admonendo castigavit. Qua *oratione* effectum est, ut plebs ignoverit auctori legis. III. c. 7. 21. c. 35. 113.

Plinius H. N. VII. c. 30. (31.) *Te (M. Tulli) suadente, Roscia theatralis auctori legis ignoverunt (tribue), notatasque se discrimine ecdis aequo animo tulerunt.* Plutarch. Cic. c. 13. 1. *Δεῖγμα δὲ αὐτοῦ τῆς περὶ τὸν λόγον χάριτος καὶ τὸ περὶ τὰς θέας ἐν τῇ ὑπατείᾳ γενόμενον. Τῶν γὰρ ἱππικῶν πρότερον ἐν τοῖς θεάτροις ἀναμεμιγμένων τοῖς πολλοῖς καὶ μετὰ τοῦ δήμου θεωμένων, ὡς ἔτυχε, πρῶτος διέκρινεν ἐπὶ τιμῇ τοὺς ἱππέας ἀπὸ τῶν ἄλλων πολιτῶν Μάρκος Ὄθων στρατηγῶν καὶ διένειμεν ἰδίαν ἐκείνοις θέαν, ἣν ἔτι καὶ νῦν ἐξαίρετον ἔχουσι. Τοῦτο πρὸς ἀτιμίας ὁ δῆμος ἔλαβε, καὶ φανέντος ἐν θεάτρῳ τοῦ Ὄθωνος ἐφυβρίζων ἐσύριττεν, οἱ δ' ἱππεῖς ὑπέλαβον κρότῳ τὸν ἄνδρα λαμπρῶς. Αὖθις δὲ ὁ δῆμος ἐπέτεινε τὸν συριγμόν, εἶτ' ἐκεῖνοι τὸν κρότον. Ἐκ δὲ τούτου τραπόμενοι πρὸς ἀλλήλους ἐχρῶντο λοιδορίαις καὶ τὸ θέατρον ἀκοσμία κατεῖχεν. Ἐπεὶ δ' ὁ Κικέρων ἧκε πυθόμενος καὶ τὸν δῆμον ἐκκαλέσας πρὸς τὸ τῆς Ἐνυοῦς ἱερὸν ἐπετίμησε καὶ παρῄνεσεν, ἀπελθόντες αὖθις εἰς τὸ θέατρον ἐκρότουν τὸν Ὄθωνα λαμπρῶς καὶ πρὸς τοὺς ἱππέας ἅμιλλαν ἐποιοῦντο περὶ τιμῶν καὶ δόξης τοῦ ἀνδρός.* [v. ad a. 687. 3.]

(⁷) Cicero defendit *C. Rabirium*, cui perduellionis crimen intenderat T. Attius Labienus, quod is L. Appuleium Saturninum, tribunum plebis, res novas molientem interfecisset. [v. ad a. 654. 2.] Eumdem quoque defendit Hortensius. III. c. 8. 22 sq. c. 35. 113. IX. c. 25. 74.

Suetonius Caes. c. 12. *Subornavit etiam qui C. Rabirio perduellionis diem diceret: quo praecipuo adiutore, aliquot ante annos, L. Saturnini seditiosum tribunatum senatus coercuerat: ac sorte iudex in reum ductus, tam cupide condemnavit, ut ad populum provocanti nihil aeque ac iudicis acerbitas profuerit.* Dio xxxvii. c. 26. 1. *Τίτος δὲ δὴ Λαβιῆνος Γάϊον Ῥαβίριον ἐπὶ τῷ τοῦ Σατουρνίνου φόνῳ γραψάμενος πλεῖστόν σφισι τάραχον παρέσχεν. ὅ τε γὰρ Σατουρνῖνος πρὸ ἓξ που καὶ τριάκοντα ἐτῶν ἐτεθνήκει, καὶ τὰ κατὰ τὸν πόλεμον τὸν πρὸς αὐτὸν οἱ ὕπατοι τότε παρὰ τῆς βουλῆς προσετετάχατο, ὥστε ἡ γερουσία ἄκυρος ἐκ τοῦ δικαστηρίου ἐκείνου τῶν ψηφισμάτων ἐγίγνετο. κὰκ τούτου πᾶς ὁ κόσμος τῆς πολιτείας ἐταράττετο· ὁ μὲν γὰρ Ῥαβίριος οὐδ' ὡμολόγει τὸν φόνον, ἀλλ' ἄπαρνος ἦν· οἱ δὲ δήμαρχοι τήν τε ἰσχὺν καὶ τὴν ἀξίωσιν τῆς βουλῆς καταλῦσαι παντελῶς ἐσπούδαζον, καὶ ἐξουσίαν ἑαυτοῖς τοῦ πάνθ' ὅσα βούλοιντο ποιεῖν προπαρεσκεύαζον. κτέ.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. lxv. 13. p. 371.

(8) Sequitur oratio *de proscriptorum filiis*, quos, paternis opibus et petendorum honorum iure exclusos a Sulla, tribuni plebis ad magistratus promovebant. iii. c. 9. 26. c. 35. 113.

Velleius ii. c. 28. 4. *Adiectum etiam ut bona proscriptorum venirent; exclusique paternis opibus liberi, etiam petendorum honorum iure prohiberentur, simulque, quod indignissimum est, senatorum filii et onera ordinis sustinerent et iura perderent.* Quintil. xi. c. 1. 85. *Molliendu est in plerisque alio colore asperitas orationis, ut Cicero de proscriptorum liberis fecit. Quid enim crudelius, quam homines, honestis parentibus ac maioribus natos, a republica summoveri? Itaque durum id esse summus ille tractandorum animorum artifex confitetur: sed ita legibus Sullae cohaerere statum civitatis affirmat, ut his solutis stare ipsa non possit. Assecutus itaque est, ut aliquid eorum quoque caussa videretur facere, contra quos diceret.* Plinius H. N. vii. c. 30. (31.) *Te (M. Tulli) orante, proscriptorum liberos honores petere puduit.* Dio xxxvii. c. 25. 3. *Οἱ γὰρ δήμαρχοι τὸν Ἀντώνιον τὸν ὕπατον ὁμοιοτροπώτατόν σφισιν ὄντα προσλαβόντες, ὁ μέν τις τοὺς παῖδας τῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλου ἐκπεσόντων πρὸς τὰς ἀρχὰς ἦγεν· ὁ δὲ κτέ.* Plutarch. Cic. c. 12. 1. *Τοῦτο μὲν οἱ κεκωλυμένοι κατὰ τοὺς Σύλλα νόμους ἄρχειν, οὔτ' ἀσθενεῖς ὄντες οὔτ' ὀλίγοι, μετιόντες ἀρχὰς ἐδημαγώγουν, πολλὰ τῆς Σύλλα τυραννίδος ἀληθῆ μὲν καὶ δίκαια κατηγοροῦντες, οὐ μὴν ἐν δέοντι τὴν πολιτείαν οὐδὲ σὺν καιρῷ κινοῦντες, τοῦτο δὲ νόμους εἰσῆγον οἱ δήμαρχοι πρὸς τὴν αὐτὴν*

ὑπόθεσιν, δεκαδαρχίαν καθιστάντες αὐτοκρατόρων ἀνδρῶν. Id. Sull. c. 31. 7. Ὁ δὲ πάντων ἀδικώτατον ἔδοξε, τῶν γὰρ προγεγραμμένων ἠτίμησε καὶ υἱοὺς καὶ υἱωνοὺς καὶ τὰ χρήματα πάντων ἐδήμευσεν. Cfr. Dionys. Halic. L. VIII. p. 547.

(9) Item *orationem* habuit, quum Galliam *provinciam* in concione *deponeret;* quam provinciam Metello Celeri concessit. III. c. 19. 62. c. 35. 113. VI. c. 38. 99.

Cic. ad Q. Metell. Celer. (ad Fam. V. 2. 3.) *Ego, si dicam, me tua caussa praetermisisse provinciam, tibi ipse levior videar esse: meae enim rationes ita tulerunt atque eius mei consilii maiorem in dies singulos fructum voluptatemque capio. Illud dico, me, ut primum in concione provinciam deposuerim, statim, quemadmodum eam tibi traderem, cogitare coepisse.* pro Murena c. 20. 42. *Tu in provinciam ire noluisti (Servi). Non possum id in te reprehendere, quod in me ipso et praetor* [v. ad a. 689. 3.] *et consul probavi.* Plutarch. Cic. c. 12. 3. Καὶ τοῦτο πρῶτον θεραπεύων ὁ Κικέρων ἐκείνῳ (Ἀντωνίῳ) μὲν ἐψηφίσατο τῶν ἐπαρχιῶν Μακεδονίαν, αὐτῷ δὲ τὴν Γαλατίαν διδομένην παρῃτήσατο. Dio XXXVII. c. 33. 3. Καὶ διὰ ταῦτα καὶ ὁ Κικέρων κατὰ χώραν ἔμεινεν· εἰλήχει γὰρ τῆς Μακεδονίας ἄρξαι, οὔτε δὲ ἐς ἐκείνην (τῷ γὰρ συνάρχοντι αὐτῆς διὰ τὴν περὶ τὰς δίκας σπουδὴν ἐξέστη) οὔτε ἐς τὴν Γαλατίαν τὴν πλησίον, ἣν ἀντέλαβε, διὰ τὰ παρόντα ἐξήλασεν, ἀλλ' αὐτὸς μὲν τὴν πόλιν διὰ φυλακῆς ἐποιήσατο, ἐς δὲ τὴν Γαλατίαν τὸν Μέτελλον, ὅπως μὴ καὶ ὁ Κατιλίνας αὐτὴν σφετερίσηται, ἔπεμψεν.

(10) Quum omnia, ut consul fieret, Catilina moliretur, Cicero legem tulit de ambitu. III. c. 9. 27.

Dio XXXVII. c. 29. 1. Ὁ δὲ δὴ Κατιλίνας ὧδέ τε καὶ διὰ τάδε ἀπώλετο. ἔδοξε τῇ βουλῇ, τήν τε ὑπατείαν καὶ τότε αἰτήσαντος, καὶ πᾶν ὁτιδήποτε ἐνεδέχετο ὅπως ἀποδειχθῇ μηχανωμένου, δέκα ἐτῶν φυγὴν, τοῦ Κικέρωνος ἐς τὰ μάλιστα ἐνάγοντος, τοῖς ἐπιτιμίοις τοῖς ἐπὶ τῷ δεκασμῷ τεταγμένοις προσνομοθετῆσαι. Schol. Bob. ad Orat. pro Sextio p. 309. *Significat eam (legem), quae auctoribus consulibus eodem Cicerone et C. Antonio de ambitu lata est, multo severior quam fuerat illa Calpurnia; praescribebatur enim inter cetera, ne candidatus ante biennium, quam magistratum petiturus esset, munus populo dederet, propter ambitum scilicet, ne hoc ipso popularis animus eblanditus designationi eius succumberet.* Cfr. ad Orat. in Vatin. p. 324. ad Orat. pro Plancio p. 269. ad Orat. pro Sulla p. 362. *Poenam de ambitu graviorem consules C. Antonius et Cicero*

sanxerunt, ut praeter haec veteribus legibus [Cornelia, Calpurnia] *constituta, etiam exsilio mulctarentur.* Cic. pro Planc. c. 34. 83. *Hic etiam addidisti, me idcirco mea lege exsilio ambitum sanxisse, ut miserabiliores epilogos possem dicere.* Cfr. pro Muren. c. 23. 46.

(11) Mithridates a Pompeio victus sibi ipse mortem consciscit; Tigranem Pompeius, quum in suis castris supplicem abiectum vidisset, certis rebus imperatis, regnare iubet. II. c. 26. 71 sq.

Florus III. c. 5. 24. *Mithridates nocte illa debellatus est; nihil enim postea valuit, quamquam omnia expertus. — Nam per defectionem civium, Pharnacisque filii scelere praeventus, male tentatum veneno spiritum ferro expulit. Cnaeus interim Magnus, rebelles Asiae reliquias sequens, per diversa gentium terrarumque volitabat. Nam sub Orientem secutus Armenios, captis ipso capite gentis Artaxatis, supplicem iussit regnare Tigranem.* Dio XXXVII. c. 10. 4. *Τοῦ δὴ Κικέρωνος τοῦ Μάρκου μετὰ Γαΐου Ἀντωνίου ὑπατεύσαντος, ὅτε Μιθριδάτης οὐδὲν ἔτι δεινὸν τοὺς Ῥωμαίους εἰργάσατο ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν διέφθειρεν, ἐπεχείρησεν ἐκεῖνος (ὁ Κατιλίνας) τήν τε πολιτείαν νεωτερίζειν. κτέ.* Idem XXXVI. c. 35. 2. (c. 52. Bekk.) *Ὁ Πομπήιος τόν τε Ἀράξην διέβη καὶ τοῖς Ἀρταξάτοις ἐπλησίασεν, οὕτω δὴ (ὁ Τιγράνης) τήν τε πόλιν αὐτῷ παρέδωκε καὶ ἐς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἐθελοντὴς ἧκεν, ἐν μέσῳ ἑαυτὸν ὅτι μάλιστα τοῦ τε προτέρου ἀξιώματος καὶ τῆς τότε ταπεινότητος σκευάσας, ὅπως αἰδέσεώς τε καὶ ἐλέου ἅμα ἄξιος αὐτῷ φανείη· τὸν μὲν γὰρ χιτῶνα τὸν μεσόλευκον καὶ τὸν κάνδυν τὸν ὁλοπόρφυρον ἐξέδυ, τὴν δὲ δὴ τιάραν τό τε ἀνάδημα εἶχεν. Πομπήιος δὲ ἀπὸ μὲν τοῦ ἵππου κατεβίβασεν αὐτὸν, ῥαβδοῦχόν τινα πέμψας, — ἐσελθόντα δὲ αὐτοποδίᾳ καὶ τό τε διάδημα ἀπορρίψαντα καὶ ἐς τὴν γῆν πεσόντα προσκυνοῦντά τε ἰδὼν ἠλέησε, καὶ ἀναπηδήσας ἐξανέστησέ τε αὐτὸν, καὶ ταινιώσας τῷ ἀναδήματι ἔς τε τὴν πλησίαν ἕδραν ἐκάθισε καὶ παρεμυθήσατο, εἰπὼν ἄλλα τε καὶ ὅτι οὐ τὴν τῶν Ἀρμενίων βασιλείαν ἀπολωλεκὼς ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν Ῥωμαίων φιλίαν προσειληφὼς εἴη. καὶ ὁ μὲν τούτοις τε αὐτὸν ἀνεκτήσατο καὶ ἐπὶ δεῖπνον ἐκάλεσεν.* Cfr. Appian. B. Mithrid. c. 112. Plutarch. Pomp. c. 33. 41. Eutrop. VI. c. 12 sq. Livius Epit. 101 sq. Velleius II. c. 37. Valer. Max. V. c. 1. 10. Sext. Rufus c. 16.

(12) Pompeius Theophanem Mitylenaeum, scriptorem rerum suarum, in concione militum, civitate donat; I.

c. 2. 4. qui deinceps familiarissimus Pompeio et particeps consiliorum eius fuit. VIII. c. 24. 62.

Valer. Max. VIII. c. 14. 3. *Ne Pompeius quidem Magnus ab hoc affectu gloriae aversus: qui Theophanem Mitylenaeum, scriptorem rerum suarum, in concione militum, civitate donavit: beneficium per se amplum accurata etiam et testata oratione persecutus. Qao effectum est, ut ne quis dubitaret, quin referret potius gratiam, quam inchoaret.* Capitolinus in Balbino c. 7. *Familiae vetustissimae — a Balbo Cornelio Theophane originem ducens, qui per Cn. Pompeium civitatem meruerat, quum esset suae patriae nobilissimus, idemque historiae scriptor.* Caesar B. C. III. c. 18. *Vibullius, sedato tumultu — rursus adhibito Libone et L. Lucceio et Theophane, quibus communicare de maximis rebus Pompeius consueverat, de mandatis Caesaris agere instituit.* Cic. ad Att. V. 11. 3. *Pompeius mihi quoque videbatur — in Hispaniam certe iturus. Id ego minime probabam; qui quidem Theophani facile persuasi, nihil esse melius, quam nusquam illum discedere. Ergo Graecus incumbet. Valet autem auctoritas eius apud illum plurimum.* Cfr. II. 5. 1., 12. 2., 17. 3. Plutarch. Pomp. c. 42. 3. Καὶ γὰρ εἰς Μιτυλήνην ἀφικόμενος τήν τε πόλιν ἠλευθέρωσε διὰ Θεοφάνη καὶ τὸν ἀγῶνα τὸν πάτριον ἐθεάσατο τῶν ποιητῶν, ὑπόθεσιν μίαν ἔχοντα τὰς ἐκείνου πράξεις. Strabo XIII. p. 617. Οὗτος δὲ (Θεοφάνης) καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ ὑπῆρξε, καὶ Πομπηΐῳ τῷ Μάγνῳ κατέστη φίλος, μάλιστα διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτήν, καὶ πάσας συγκατώρθωσεν αὐτῷ τὰς πράξεις. Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXXIII. 7. p. 394.

([13]) Referente Cicerone post confectum Mithridaticum bellum supplicatio decreta est Pompeio. III. c. 8. 28.

Cic. ad P. Lentulum (ad Fam. I. 9. 11.) *Quum in republica Cn. Pompeius princeps esset — cuius ego dignitatis ab adolescentia fautor, in praetura autem* [v. ad a. 688. 3.] *et in consulatu adiutor etiam exstitissem* cet. Idem ad Q. fr. III. 4. 2. *Ille, quum a me singularibus meis studiis ornatus esset, quumque ego illi nihil deberem, ille mihi omnia,* cet. Orosius VI. c. 6. *Anno ab urbe condita* DCLXXXIX. *M. Tullio Cicerone et C. Antonio coss. Pompeius, occisi Mithridatis nuntio accepto,* cet.

([14]) Eodem referente consule L. Manlius Torquatus, qui a. 689. consul fuerat, ex Macedonia rediens, ab senatu imperator appellatus est. III. c. 9. 29.

([15]) L. denique Licinio Lucullo, propter Mithridaticum bellum feliciter gestum [v. ad a. 680. 7.], triennio postquam

ex Asia redierat (a. 688.) triumphus decretus est. III. c. 10. 30 sqq.

Cic. pro Murena c. 18. 37. *L. Luculli exercitus, qui ad triumphum convenerat, idem comitiis L. Murenae praesto fuit.* Velleius II. c. 34. 2. *Et Luculli et Metelli* [a. 692.] *triumphum quum ipsorum singularis virtus, tum etiam invidia Pompeii apud optimum quemque fecit favorabilem. Per haec tempora M. Cicero — coniurationem singulari virtute — aperuit.* Cfr. Plinius H. N. XIV. 17. (14.) XXXIV. 17. (7.) 19. (8.) 35. Plutarchus Lucull. c. 37. 1. Ὁ δὲ Λούκουλλος ἀναβὰς εἰς Ῥώμην πρῶτον μὲν κατέλαβε τὸν ἀδελφὸν Μάρκον ὑπὸ Γαΐου Μεμμίου κατηγορούμενον ἐφ' οἷς ἔπραξε ταμιεύων Σύλλα προστάξαντος. Ἐκείνου δ' ἀποφυγόντος, ἐπὶ τοῦτον αὐτὸν ὁ Μέμμιος μεταβαλόμενος παρώξυνε τὸν δῆμον καὶ ὡς πολλὰ νενοσφισμένῳ καὶ μηκύναντι τὸν πόλεμον ἔπεισεν αὐτῷ μὴ δοῦναι θρίαμβον. Ἐλθόντος δ' εἰς ἀγῶνα τοῦ Λουκούλλου μέγαν, οἱ πρῶτοι καὶ δυνατώτατοι καταμίξαντες ἑαυτοὺς ταῖς φυλαῖς, πολλῇ δεήσει καὶ σπουδῇ μόλις ἔπεισαν τὸν δῆμον ἐπιτρέψαι θριαμβεῦσαι, οὐχ, ὥσπερ ἔνιοι, μήκει τε πομπῆς καὶ πλήθει τῶν κομιζομένων ἐκπληκτικὸν καὶ ὀχλώδη θρίαμβον, ἀλλὰ τοῖς μὲν ὅπλοις τῶν πολεμίων οὖσι παμπόλλοις καὶ τοῖς βασιλικοῖς μηχανήμασι τὸν Φλαμίνειον ἱππόδρομον διεκόσμησε· καὶ θέα τις ἦν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὐκ εὐκαταφρόνητος, ἐν δὲ τῇ πομπῇ τῶν τε καταφράκτων ἱππέων ὀλίγοι καὶ τῶν δρεπανηφόρων ἁρμάτων δέκα παρῆλθον, ἑξήκοντα δὲ φίλοι καὶ στρατηγοὶ τῶν βασιλικῶν, μακραὶ δὲ χαλκέμβολοι νῆες ἑκατὸν καὶ δέκα ἅμα παρεκομίσθησαν, αὐτοῦ τε Μιθριδάτου χρύσεος ἑξάπους κολοσσός, καὶ θυρεός τις διάλιθος καὶ φορήματα εἴκοσι μὲν ἀργυρῶν σκευῶν, χρυσῶν δ' ἐκπωμάτων καὶ ὅπλων καὶ νομίσματος δύο καὶ τριάκοντα. Ταῦτα μὲν οὖν ἄνδρες παρεκόμιζον· ἡμίονοι δ' ὀκτὼ κλίνας χρυσᾶς ἔφερον, ἓξ δὲ καὶ πεντήκοντα κεχωνευμένον ἀργύριον, ἄλλοι δ' ἑκατὸν ἑπτὰ νομίσματος ἀργυροῦ μικρῷ τινι δεούσας ἑβδομήκοντα καὶ διακοσίας μυριάδας. Ἐν δὲ δέλτοις ἀναγραφαὶ τῶν ἤδη δεδομένων χρημάτων ὑπ' αὐτοῦ Πομπηίῳ πρὸς τὸν πειρατικὸν πόλεμον καὶ τοῖς ἐπὶ τοῦ δημοσίου ταμιείου καὶ χωρὶς ὅτι στρατιώτης ἕκαστος ἐνακοσίας καὶ πεντήκοντα δραχμὰς ἔλαβεν. Ἐπὶ τούτοις τήν τε πόλιν εἱστίασε λαμπρῶς καὶ τὰς περιοικίδας κώμας, ἃς οὐίκους καλοῦσι.

(16) P. Cornelius Lentulus Spinther hoc anno magnificentissima functus est aedilitate. II. c. 22. 60.

Plinius H. N. IX. c. 39. (63.) *P. Lentulus Spinther aedilis curulis primus (dibapha Tyria) in praetexta usus improbatur: qua purpura*

quis non iam, inquit, triclinaria facit? Spinther aedilis fuit Urbis conditae anno DCXCI., *Cicerone consule.* Idem XIX. c. 1. (6.) *Carbasina deinde vela primus in theatro duxisse traditur Lentulus Spinther Apollinaribus ludis.* Valer. Max. II. c. 4. 6. (*Scenam*) *argentatis choragiis P. Lentulus Spinther adornavit.* Sallust. Catil. c. 47. *Itaque Lentulus P. Lentulo Spintheri, qui tum aedilis erat, (traditur).*

(17) A. d. IX. Kal. Octobres [= 23 Septbr. 691 = 27 Novembr. 63 a. C.] nascitur C. Octavius, posthac Augustus dictus; quem Cicero a. 710. *illustre* nominavit *veteris sanctitatis exemplum.* IX. c. 39. 112.

Velleius II. c. 36. 1. *Consulatui Ciceronis non mediocre adiecit decus natus eo anno divus Augustus, abhinc annos* LXXXXII. [a. U. C. 783—92 = 691.] *omnibus omnium gentium viris magnitudine sua inducturus caliginem.* Plutarch. Cic. c. 44. 3. *Φασὶ τὸν Κικέρωνα τῷ παιδὶ κατὰ τὰς ἀπαντήσεις ἐντυγχάνειν ἐπιμελῶς κἀκεῖνον οἰκείως δέχεσθαι τὰς φιλοφροσύνας· καὶ γὰρ ἐκ τύχης αὐτῷ γεγονέναι συμβεβήκει Κικέρωνος ὑπατεύοντος.* Epist. Augusti ad Caium nepotem suum ap. Gellium XV. c. 7. 3. *Eius epistolae exemplum hoc est:* IX. *Kalend. Octobr. Ave, mi Cai, meus ocellus iucundissimus: quem semper medius fidius desidero, quum a me abes; sed praecipue diebus talibus, qualis est hodiernus, oculi mei requirunt meum Caium: quem, ubicunque hoc die fuisti, spero laetum et bene valentem celebrasse, quartum et sexagesimum natalem meum.* Sueton. Aug. c. 5. *Natus est Augustus M. Tullio Cicerone et Antonio consulibus,* IX. *Kalendas Octobres, paullo ante solis exortum.* Ibid. c. 94. *Quo natus est die, quum de Catilinae coniuratione ageretur in curia, et Octavius ob uxoris puerperium serius adfuisset, nota ac vulgata res est, P. Nigidium comperta morae caussa, ut horam quoque partus acceperit, affirmasse, dominum terrarum orbi natum.* Conf. Ad. Raye du Mesnil (praeside Mart. Schoockio), *Disputatio Historica exhibens C. Octavium Caesarem Augustum.* Groningae, 1647. 8°. I. A. Fabricius, *Imp. Caes. Augusti temporum notatio, genus, et scriptorum fragmenta.* Hamburgi, 1727. 4°. p. 22. A. Weichert, *Imperatoris Caesaris Augusti Scriptorum reliquiae.* Grimae, 1846. 4°. p. 3.

(18) Postremum in annum incidit coniuratio Catilinaria, quae Ciceronis industria eruitur. III. c. 11 sqq.

Livius Epit. 102. *L. Catilina, bis repulsam in petitione consulatus passus, cum Lentulo praetore, et Cethego, et pluribus aliis, coniuravit de caede consulum et senatus, incendiis Urbis et opprimenda republica; exercitu quoque in Etruria comparata. Ea coniuratio industria*

M. Tullii Ciceronis eruta est. Catilina Urbe pulso, de reliquis coniuratis supplicium sumptum est. Florus IV. c. 1. *Catilinam luxuria primum, tum hinc conflata egestas rei familiaris, simul occasio, quod in extremis finibus mundi arma Romana peregrinabantur, in nefaria consilia opprimendae patriae suae compulere. Senatum confodere, consules trucidare, distringere incendiis Urbem, diripere aerarium, totam denique rempublicam funditus tollere, et quidquid nec Hannibal videretur optasse, quibus, o nefas! sociis aggressus est? Ipse patricius; sed hoc minus est: Curii, Porcii, Sullae, Cethegi, Autronii, Varguntcii, atque Longini, quae familiae? quae senatus insignia? Lentulus quoque quum maxime praetor. Hos omnes immanissimi facinoris satellites habuit. Additum est pignus coniurationis sanguis humanus: quem circumlatum pateris bibere: summum nefas, nisi amplius esset, propter quod biberunt. Actum erat de pulcherrimo imperio, nisi illa coniuratio in Ciceronem et Antonium consules incidisset; quorum alter industria rem patefecit, alter manu oppressit. Tanti sceleris indicium per Fulviam emersit, vilissimum scortum, sed parricidii innocens. Tum consul, habito senatu, in praesentem parricidam peroravit; sed non amplius profectum, quam ut hostis evaderet, seque palam professus* i n c e n d i u m s u u m r e s t i n c t u r u m r u i n a *minaretur. Et ille quidem ad praeparatum a Manlio in Etruria exercitum proficiscitur, signa illaturus Urbi. Lentulus, destinatum familiae suae Sibyllinis versibus regnum sibi vaticinans, ad praestitutum a Catilina diem Urbe tota viros, faces, tela disponit. Nec civili conspiratione contentus, legatis Allobrogum, qui tum forte aderant, in arma sollicitatis, iisset ultra Alpes furor, nisi altera proditione Vulturcii, praetoris litterae tenerentur. Statim Ciceronis imperio iniecta est barbaris manus. Palam praetor in senatu convincitur. De supplicio agentibus Caesar parcendum dignitati, Cato animadvertendum pro scelere censebat. Quam sententiam secutis omnibus, in carcere parricidae strangulantur. Quamvis parte coniurationis oppressa, tamen ab incepto Catilina non destitit: sed infestis ab Etruria signis patriam petens, obvio Antonii exercitu opprimitur. Quam atrociter dimicatum sit, exitus docuit. Nemo hostium bello superfuit: quem quis in pugnando ceperat locum, eum amissa anima corpore tegebat. Catilina longe a suis inter hostium cadavera repertus est; pulcherrima morte, si pro patria sic concidisset.* Historiam coniurationis Catilinariae pluribus exposuit Sallustius; e Graecis, Plutarchus Cic. c. 10—22. Dio XXXVII. c. 29—38. Appian. B. C. II. c. 2—7. Nec negligendus est Constantius Felicius Durantinus, cuius *Historia coniurationis Catilinariae, non pauca a Sallustio praetermissa continens*, (scripta ad Leonem X. Pont. Max.)

legitur ad finem Sallustii a Cortio editi p. 73—106. Add. Porcii Latronis *Declamatio contra L. Sergium Catilinam* ap. eumdem Cortium p. 922 sqq. in Gerlachii edit. Sallustii p. 180—204. Conf. G. Heurici, *Geschichte der Catilinarischen Verschwörung*. Iena, 1798. 8°. H. Wolff, *Catilinae coniuratio ex fontibus narrata*. Gleiwitz, 1803. 4°.

(19) Partes coniurationis ita inter socios describit Catilina ut alios, ubi quemque opportunum sibi fore credebat, iubeat exire, alios velit in Urbe manere: quorum alii principum caedem curent, alii Urbis incendium. III. c. 15. 42. c. 16. 53. c. 19. 61.

Sallust. Catil. c. 24. *Catilinae furor — in dies plura agitare; arma per Italiam locis opportunis parare; pecuniam sua aut amicorum fide sumptam mutuam Faesulas ad Manlium quemdam portare, qui postea princeps fuit belli faciundi. Ea tempestate plurimos cuiusque generis homines adscivisse sibi dicitur; mulieres etiam aliquot.* c. 27. *Igitur C. Manlium Faesulas atque in eam partem Etruriae, Septimium quemdam Camertem in agrum Picenum, C. Iulium in Apuliam dimisit, praeterea alium alio, quem ubique opportunum sibi fore credebat. Interea Romae multa simul moliri: consuli insidias tendere, parare incendia, opportuna loca armatis hominibus obsidere; ipse cum telo esse, item alios iubere; hortari, uti semper intenti paratique essent; dies noctesque festinare, vigilare, neque insomniis neque labore fatigari.* Appian. B. C. II. c. 2. *Αὐτὸς δὲ (ὁ Κατιλίνας) πολιτείαν μὲν ὅλως ἔτι ἀπεστρέφετο ἐκ τοῦδε, ὡς οὐδὲν ἐς μοναρχίαν ταχὺ καὶ μέγα φέρουσαν, ἀλλ' ἔριδος καὶ φθόνου μεστήν. Χρήματα δὲ ἀγείρων πολλὰ παρὰ πολλῶν γυναικῶν, αἳ τοὺς ἄνδρας ἤλπιζον ἐν τῇ ἐπαναστάσει διαφθερεῖν, συνώμνυτό τισιν ἀπὸ τῆς βουλῆς καὶ τῶν καλουμένων ἱππέων· συνῆγε δὲ καὶ δημότας, καὶ ξένους, καὶ θεράποντας. Καὶ πάντων ἡγεμόνες ἦσαν αὐτῷ Κορνήλιος Λέντλος καὶ Κέθηγος, οἳ τότε τῆς πόλεως ἐστρατήγουν. Ἀνά τε τὴν Ἰταλίαν περιέπεμπεν ἐς τῶν Συλλείων τοὺς τὰ κέρδη τῆς τότε βίας ἀναλωκότας, καὶ ὀρεγομένους ἔργων ὁμοίων, ἐς μὲν Φαισούλας τῆς Τυῤῥηνίας Γάϊον Μάλλιον, ἐς δὲ τὴν Πικηνῖτιδα καὶ τὴν Ἀπουλίαν ἑτέρους· οἳ στρατὸν αὐτῷ συνέλεγον ἀφανῶς.* Dio XXXVII. c. 30. 4. *Συνέπραττον δὲ αὐτῷ (τῷ Κατιλίνᾳ) τὰ μάλιστα τὰ μὲν ἐν τῇ Ῥώμῃ ὅ τε ὕπατος καὶ ὁ Λέντουλος ὁ Πούπλιος, ὁ μετὰ τὴν ὑπατείαν ἐκ τῆς γερουσίας ἐκπεσὼν (ἐστρατήγει γὰρ ὅπως τὴν βουλείαν ἀναλάβῃ), τὰ δὲ ἐν ταῖς Φαισούλαις, ἐς ἃς οἱ στρατιῶται αὐτοῦ συνελέγοντο, Γάϊός*

τις Μάλλιος, τῶν τε πολεμικῶν ἐμπειρότατος (μετὰ γὰρ τῶν τοῦ Σύλλου λοχαγῶν ἐστράτευτο) καὶ πολυδαπανώτατος ὤν.

(20) Cicero imminenti periculo permotus, ubi vidit Catilinam, magnis maleficorum catervis stipatum, rursus petere consulatum, ante diem XII. Kalend. Novemb. [= 21 Octob. 691 = 25 Decemb. 63 a. C.] in senatu de coniuratione verba facit. III. c. 12. 36. Quibus rebus auditis senatui placuit, ut, comitiis, quae habenda fuerant a. d. XI. Kal. Novemb., dilatis, postero die de ea re ageretur. III. c. 14. 41.

Sallust. Catil. c. 26. *His rebus comparatis, Catilina nihilo minus in proxumum annum* [a. U. C. 692.] *consulatum petebat, sperans, si designatus foret, facile se ex voluntate Antonio usurum. Neque interea quietus erat, sed omnibus modis insidias parabat Ciceroni.* — c. 28. *Interea Manlius in Etruria plebem sollicitare, egestate simul ac dolore iniurioe novarum rerum cupidam, quod Sullae dominatione agros bonaque omnia amiserat; praeterea latrones cuiusque generis, quorum in ea regione magna copia erat; nonnullos ex Sullanis colonis, quibus lubido atque luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant.* c. 29. *Ea quum Ciceroni nuntiarentur, ancipiti malo permotus, quod neque Urbem ab insidiis privato consilio longius tueri poterat, neque exercitus Manlii quantus aut quo consilio foret satis compertum habebat, rem ad senatum refert, iam antea volgi rumoribus exagitatam.* Dio XXXVII. c. 29. 2. *Ἐπεχείρησε μὲν (ὁ Κατιλίνας), χεῖρά τινα παρασκευάσας, τὸν Κικέρωνα καὶ ἄλλους τινὰς τῶν πρώτων ἐν αὐταῖς ταῖς ἀρχαιρεσίαις, ἵν' ὕπατος εὐθὺς χειροτονηθῇ, φονεῦσαι, οὐκ ἠδυνήθη δέ· ὁ γὰρ Κικέρων προμαθὼν τὸ ἐπιβούλευμα, τῇ τε γερουσίᾳ ἐμήνυσεν αὐτὸ καὶ κατηγορίαν αὐτοῦ πολλὴν ἐποιήσατο· ἐπειδή τε οὐκ ἔπεισέ σφας ψηφίσασθαί τι ὧν ἠξίου (οὔτε γὰρ πιθανὰ ἐξηγγελκέναι καὶ διὰ τὴν ἑαυτοῦ ἔχθραν καταψεύδεσθαι τῶν ἀνδρῶν ὑπωπτεύθη) ἐφοβήθη.* Plutarch. Cic. c. 14. 1. *Ὑπατείαν αὖθις μετῄει (ὁ Κατιλίνας), βεβουλευμένος ἀνελεῖν τὸν Κικέρωνα περὶ αὐτὸν τῶν ἀρχαιρεσιῶν τὸν θόρυβον. — Διὸ τὴν ἡμέραν τῶν ἀρχαιρεσιῶν ὑπερθέμενος ὁ Κικέρων ἐκάλει τὸν Κατιλίναν εἰς τὴν σύγκλητον καὶ περὶ τῶν λεγομένων ἀνέκρινεν.*

(21) Postridie igitur, a. d. XI. Kal. Novemb. [= 22 Octob. 691 = 26 Decemb. 63. a. C.] frequenti senatu Cicero excitavit Catilinam, atque eum de his rebus, quae allatae essent, si quid vellet, dicere iussit. III. c. 17. 55.

Plutarch. Cic. c. 14. 2. *Ὁ δὲ (Κατιλίνας) πολλοὺς οἰόμενος εἶναι τοὺς πραγμάτων καινῶν ἐφιεμένους ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἅμα τοῖς συνωμόταις ἐνδεικνύμενος ἀπεκρίνατο τῷ Κικέρωνι μανικὴν ἀπόκρισιν· Τί γάρ, ἔφη, πράττω δεινόν, εἰ, δυεῖν σωμάτων ὄντων, τοῦ μὲν ἰσχνοῦ καὶ κατεφθινηκότος, ἔχοντος δὲ κεφαλήν, τοῦ δ' ἀκεφάλου μέν, ἰσχυροῦ δὲ καὶ μεγάλου, τούτῳ κεφαλὴν αὐτὸς ἐπιτίθημι; Τούτων εἴς τε τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον ᾐνιγμένων ὑπ' αὐτοῦ, μᾶλλον ὁ Κικέρων ἔδεισε.*

([22]) Eodem die (i. e. octodecim diebus ante diem vi. Idus Novemb.) factum videtur SCtum: darent operam consules, ne quid respublica detrimenti caperet. iii. c. 15. 42.

Sallust. Catil. c. 29. *Itaque, quod plerumque in atroci negotio solet, senatus decrevit, darent operam consules, ne quid respublica detrimenti caperet. Ea potestas per senatum more Romano magistratui maxuma permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios atque cives, domi militiaeque imperium atque iudicium summum habere; aliter sine populi iussu nulli earum rerum consuli ius est.* Plutarch. Cic. c. 15. 3. *Βουλευσάμενος οὖν ὁ Κικέρων — βουλὴν συνήγαγε. — Γίνεται δόγμα τῆς βουλῆς παρακατατίθεσθαι τοῖς ὑπάτοις τὰ πράγματα, δεξαμένους δ' ἐκείνους ὡς ἐπίστανται διοικεῖν καὶ σώζειν τὴν πόλιν. Τοῦτο δ' οὐ πολλάκις, ἀλλ' ὅταν τι μέγα δείσῃ, ποιεῖν εἴωθεν ἡ σύγκλητος.* Dio xxxvii. c. 31. 2. *Καὶ προσεψηφίσαντο τοῖς ὑπάτοις τὴν φυλακὴν τῆς τε πόλεως καὶ τῶν ὅλων αὐτῆς πραγμάτων, καθάπερ εἰώθεσαν· καὶ γὰρ τούτῳ τῷ δόγματι προσεγράφη τὸ διὰ φροντίδος αὐτοὺς σχεῖν ὥστε μηδεμίαν ἀποτριβὴν τῷ δημοσίῳ συμβῆναι.* Cic. in Catil. I. c. 1. 3. *Habemus senatusconsultum in te, Catilina, vehemens et grave:* — c. 2. 4. *At vero nos vicesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim huiusmodi senatusconsultum, verumtamen inclusum in tabulis, tamquam gladium in vagina reconditum: quo ex senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina, convenit.* Ascon. ad Pisonian. p. 6. *Hic non subtilis computatio — facta est, verum summatim tempus comprehensum est. — Itaque idem Cicero in ea quoque, quam habuit in Catilinam in senatu, quum octavus decimus dies esset, posteaquam factum senatusconsultum, ut viderent consules, ne quid respublica detrimenti caperet, dixit, vigesimum diem habere senatusconsultum.*

([23]) Cicero, data sibi hac potestate, ipse quidem firmo

amicorum praesidio tectus Urbem defendit, sed in agrum Gallicanum Picenumque praemittit Q. Metellum, ut Italiam ab occulta coniuratione defendat. III. c. 17. 56. c. 20. 64.

Plutarch. Cic. c. 16. 1. *Ἐπεὶ δὲ ταύτην λαβὼν τὴν ἐξουσίαν ὁ Κικέρων τὰ μὲν ἔξω πράγματα Κοΐντῳ Μετέλλῳ διεπίστευσε, τὴν δὲ πόλιν εἶχε διὰ χειρός καὶ καθ' ἡμέραν προῄει δορυφορούμενος ὑπ' ἀνδρῶν τοσούτων τὸ πλῆθος, ὥστε τῆς ἀγορᾶς πολὺ μέρος κατέχειν ἐμβάλλοντος αὐτοῦ τοὺς παραπέμποντας.* Appian. B. C. II. c. 3. *Ἤδη δὲ καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ γιγνομένων λόγος ἐφοίτα. Καὶ ὁ Κικέρων τήν τε πόλιν ἐκ διαστημάτων φρουραῖς διελάμβανε, καὶ τῶν ἐπιφανῶν ἐξέπεμπε πολλοὺς ἐς πάντα τὰ ὕποπτα, τοῖς γιγνομένοις ἐφεδρεύειν.* Cf. Cic. pro Sulla c. 18. 51.

(24) Catilina interim, suspicionis vitandae caussa, in liberam se ipse offert custodiam. III. c. 16. 51.

Dio XXXVII. c. 32. 1. *Καὶ ὃς τὰ μὲν πρῶτα καὶ πάνυ αὐτὴν ἑτοίμως, ὡς καὶ ἀπὸ χρηστοῦ τοῦ συνειδότος, ἐδέξατο, καὶ πρός τε τὴν δίκην δῆθεν ἡτοιμάζετο, καὶ τῷ Κικέρωνι αὐτῷ τηρεῖν ἑαυτόν, ὅπως δὴ μὴ φύγῃ που, παρεδίδου· μὴ προσδεξαμένου δὲ ἐκείνου τὴν φρουρὰν αὐτοῦ, παρὰ τῷ Μετέλλῳ τῷ στρατηγῷ τὴν δίαιταν ἑκουσίως ἐποιεῖτο, ἵν' ὡς ἥκιστα ὑποπτευθῇ νεωτερίζειν τι, μέχρις ἂν καὶ ἐκ τῶν αὐτόθε συνωμοτῶν ἰσχυρόν τι προσλάβῃ.*

(25) Habitis in campo Martio comitiis consularibus, a. d. v. Kal. Nov. [= 28 Oct. 691 = 1 Ianuar. 62. a. C.] III. c. 12. 36. in quibus Silanus et Murena creantur, Catilina spe sua excidit quum interficiendi Ciceronem tum occupandi consulatum. III. c. 15. 39. c. 17. 56.

Sallust. Catil. c. 26. *Postquam dies comitiorum venit, et Catilinae neque petitio neque insidiae, quas consuli in campo fecerat, prospere cessere, constituit bellum facere et extrema omnia experiri.* Cic. pro Sulla c. 18. 51. *Quum in campo, consularibus comitiis, quae a me habita sunt, caedem facere voluerunt: — ego, tectus praesidio firmo amicorum, Catilinae tum et Autronii copias et conatum repressi.* Plutarch. Cic. c. 14. 3. *Μᾶλλον ὁ Κικέρων ἔδεισε καὶ τεθωρακισμένον αὐτὸν οἵ τε δυνατοὶ πάντες ἀπὸ τῆς οἰκίας καὶ τῶν νέων πολλοὶ κατήγαγον εἰς τὸ πεδίον. Τοῦ δὲ θώρακος ἐπίτηδες ὑπέφαινέ τι παραλύσας ἐκ τῶν ὤμων τοῦ χιτῶνος, ἐνδεικνύμενος τοῖς ὁρῶσι τὸν κίνδυνον. Οἱ δ' ἠγανάκτουν καὶ συνεστρέφοντο περὶ αὐτόν· καὶ τέλος ἐν ταῖς ψήφοις τὸν μὲν Κατιλίναν αὖθις ἐξέβαλον, εἵλοντο δὲ Σι-*

λανὸν ὕπατον καὶ Μουρήναν. Dio XXXVII. c. 29. 3. (Ὁ Κικέρων) ἐφοβήθη ἅτε καὶ προσπαρωξυγκὼς τὸν Κατιλίναν, καὶ οὐκ ἐτόλμησεν ἁπλῶς ἐς τὴν ἐκκλησίαν ἐσελθεῖν ὥσπερ εἰώθει, ἀλλὰ τούς τε ἐπιτηδείους συνεπηγάγετο παρεσκευασμένους ἀμῦναί οἱ εἴ τι δεινὸν γένοιτο, καὶ θώρακα τῆς τε ἑαυτοῦ ἀσφαλείας καὶ τῆς ἐκείνων διαβολῆς ἕνεκα, ὑπὸ μὲν τὴν ἐσθῆτα, παραφαίνων δ' αὐτὸν ἐξεπίτηδες, ἐνεδύσατο· ἔκ τε οὖν τούτου, καὶ ὅτι καὶ ἄλλως φήμη τις ἐγένετο ὅτι ἐπιβουλεύεται, ὅ τε δῆμος δεινῶς ἠγανάκτησε καὶ οἱ συνομωμοκότες τῷ Κατιλίνᾳ φοβηθέντες αὐτὸν ἡσύχασαν. c. 30. Καὶ οὕτως ὕπατοί τε ἕτεροι ᾑρέθησαν, καὶ ἐκεῖνος οὐκέτι λάθρᾳ, οὐδὲ ἐπὶ τὸν Κικέρωνα τούς τε σὺν αὐτῷ μόνους, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πᾶν τὸ κοινὸν τὴν ἐπιβουλὴν συνίστη.

(26) Nocte intempesta, quae consecuta est posterum diem Nonarum Novemb. [= 7 Novemb. 691 = 11 Ianuar. 62. a. C.] coniurationis socii in domum M. Laecae conveniunt, quibus consilia sua aperit Catilina. III. c. 14. 40. c. 16. 46.

Sallust. Catil. c. 27. *Postremo ubi multa agitanti nihil procedit, rursus intempesta nocte coniurationis principes convocat per M. Porcium Laecam, ibique multa de ignavia eorum questus docet, se Manlium praemisisse ad eam multitudinem, quam ad capiunda arma paraverat; item alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerent; seque ad exercitum proficisci cupere, si prius Ciceronem oppressisset: eum suis consiliis multum obficere.* Dio XXXVII. c. 32. 3. Ὡς δ' οὐδὲν οἱ προεχώρει (ὅ τε γὰρ Ἀντώνιος φοβηθεὶς ὑπεστέλλετο καὶ ὁ Λέντουλος ἥκιστα δραστήριος ἦν), προεῖπεν αὐτοῖς νυκτὸς ἐς οἰκίαν τινὰ συλλεγῆναι, καὶ λαθὼν τὸν Μέτελλον ἦλθέ τε πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐπετίμησέ σφισιν ἐπί τε τῇ ἀτολμίᾳ καὶ ἐπὶ τῇ μαλακίᾳ· κἀκ τούτου διεξελθὼν ὅσα τε πείσοιντο φωραθέντες καὶ ὅσων τεύξοιντο κατορθώσαντες, κτέ. Appian. B. C. II. c. 3. Κατιλίνας δ', οὐδενὸς μέν πω θαρροῦντος αὐτοῦ λαβέσθαι, διὰ τὴν ἔτι τοῦ ἀκριβοῦς ἀγνωσίαν, δεδιὼς δ' ὅμως, καὶ τὸ χρόνιον ἡγούμενος ὕποπτον, ἐν δὲ τῷ τάχει τὴν ἐλπίδα τιθέμενος τά τε χρήματα προὔπεμπεν ἐς Φαισούλας, καὶ τοῖς συνωμόταις ἐντειλάμενος κτεῖναι Κικέρωνα καὶ τὴν πόλιν ἐκ διαστημάτων πολλῶν νυκτὸς ἐμπρῆσαι μιᾶς, ἐξῄει πρὸς Γάϊον Μάλλιον. Cf. Cic. in Cat. I. c. 4. 8.

(27) Duo coniurationis socii pollicentur sese illa ipsa nocte paullo ante lucem interfecturos Ciceronem. III. c. 14. 40. IV. c. 2. 4.

Sallust. Catil. c. 28. *Igitur perterritis ac dubitantibus ceteris, C. Cornelius, eques Romanus, operam suam pollicitus, et cum eo L. Vargunteius senator, constituere ea nocte paullo post cum armatis hominibus, sicuti salutatum, introire ad Ciceronem ac de improviso domi suae imparatum confodere.* Plutarch. Cic. c. 16. 1. *Οὐκέτι καρτερῶν τὴν μέλλησιν ὁ Κατιλίνας, αὐτὸς μὲν ἐκπηδᾶν ἔγνω πρὸς τὸν Μάλλιον ἐπὶ τὸ στράτευμα, Μάρκιον δὲ καὶ Κέθηγον ἐκέλευσε ξίφη λαβόντας ἐλθεῖν ἐπὶ τὰς θύρας ἕωθεν ὡς ἀσπασομένους τὸν Κικέρωνα καὶ διαχρήσασθαι προσπεσόντας.* Appian. B. C. II. c. 3. *Λέντλῳ δὲ καὶ τοῖς συνωμόταις ἔδοξεν, ὅτε Κατιλίναν ἐν Φαισούλαις πυνθάνοιντο γεγενῆσθαι, Λέντλον μὲν αὐτὸν καὶ Κέθηγον ἐφεδρεῦσαι ταῖς Κικέρωνος θύραις περὶ ἕω, μετὰ κεκρυμμένων ξιφιδίων, ἐσδεχθέντας τε διὰ τὴν ἀξίωσιν, καὶ λαλοῦντας ὅ τι δή, μηκῦναι τὴν ὁμιλίαν ἐν περιπάτῳ, καὶ κτεῖναι περισπάσαντας ἀπὸ τῶν ἄλλων.* Dio XXXVII. c. 32. 4. *Οὕτως αὐτοὺς καὶ ἐπέρρωσε καὶ παρώξυνεν ὥσθ' ὑποσχέσθαι δύο τινὰς ἔς τε τὴν τοῦ Κικέρωνος οἰκίαν ἅμα τῇ ἡμέρᾳ ἐσήξειν, κἀνταῦθα αὐτὸν φονεύσειν.*

([28]) Iterum, ut videtur, sequenti nocte [d. 8 Novemb. 691 = 12 Ianuar. 62 a. C.] Catilina convocavit aliquo coniurationis socios. III. c. 16. 46.

Cic. in Catil. I. c. 1. 1. *Quid proxima* [8 Novbr.], *quid superiore* [7 Novbr.] *nocte egeris, ubi fueris, quos convocaris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?* Ibid. c. 4. 8. *Recognosce tandem mecum illam superiorem noctem* [7 Novbr.]. — *Dico te priore nocte venisse inter falcarios — in M. Laecae domum.*

([29]) Enuntiato per Fulviam, qui parabatur, dolo excluduntur ii, qui ad Ciceronem missi erant interficiendum. III. c. 14. 41.

Sallust. Catil. c. 28. *Curius ubi intelligit, quantum periculum consuli impendeat, propere per Fulviam Ciceroni dolum, qui parabatur, enuntiat. Ita illi ianua prohibiti tantum facinus frustra susceperant.* Plutarch. Cic. c. 16. 1. *Τοῦτο Φουλβία, γυνὴ τῶν ἐπιφανῶν, ἐξαγγέλλει τῷ Κικέρωνι νυκτὸς ἐλθοῦσα καὶ διακελευσαμένη φυλάττεσθαι τοὺς περὶ τὸν Κέθηγον. Οἱ δ' ἧκον ἅμ' ἡμέρᾳ καὶ κωλυθέντες εἰσελθεῖν ἠγανάκτουν καὶ κατεβόων ἐπὶ θύραις, ὥστε ὑποπτότεροι γενέσθαι.* Appian. B. C. II. c. 3. *Καὶ τάδε πάντα, ἔτι ἀγνοούμενα, Φουλβία, γύναιον οὐκ ἀφανές, ἐμήνυε τῷ Κικέρωνι· ἧς ἐρῶν Κόϊντος Κούριος, κτέ.* Cfr. Florus l. c.

(30) Postridie, a. d. VI. Idus Novemb. [= 8 Novemb. 691 = 12 Ianuar. 62 a. C.] octodecim diebus postquam senatusconsultum factum fuerat, Cicero senatum convocat in aedem Iovis Statoris, ubi *Orationem I. in Catilinam* habet praesentem. III. c. 16. 45. c. 55. 113.

Sallust. Catil. c. 31. *Postremo (Catilina) dissimulandi caussa aut sui expurgandi, sicuti iurgio lacessitus foret, in senatum venit. Tum M. Tullius consul, sive praesentiam eius timens sive ira commotus, orationem habuit luculentam atque utilem reipublicae: quam postea scriptam edidit. Sed ubi ille adsedit, Catilina, ut erat paratus ad dissimulanda omnia, demisso voltu, voce supplici postulare, Patres conscripti ne quid de se temere crederent; ea familia ortum, ita ab adolescentia vitam instituisse, ut omnia bona in spe haberet; ne aestumarent, sibi patricio homini, cuius ipsius atque maiorum plurima beneficia in plebem Romanam essent, perdita republica opus esse, quum eam servaret M. Tullius inquilinus civis urbis Romae. Ad hoc maledicta alia quum adderet, obstrepere omnes, hostem atque parricidam vocare. Tum ille furibundus: Quoniam quidem circumventus, inquit, ab inimicis praeceps agor, incendium meum ruina restinguam.* Sed postremum hoc responsum aliquot iam diebus ante a Catilina tulisse Catonem, ubi iudicium minitaretur, narrat Cicero pro Murena c. 25. 51. (vid. L. III. c. 17. 55.) Sallustium sequitur Florus IV. c. 1. 7. Cfr. Valer. Max. IX. c. 11. 3. Plutarch. Cic. c. 16. 2. *Προελθὼν δ' ὁ Κικέρων ἐκάλει τὴν σύγκλητον εἰς τὸ τοῦ Σιησίου Διὸς ἱερὸν, ὃν Στάτωρα Ῥωμαῖοι καλοῦσιν, ἱδρυμένον ἐν ἀρχῇ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, πρὸς τὸ Παλάτιον ἀνιόντων. Ἐνταῦθα καὶ τοῦ Κατιλίνα μετὰ τῶν ἄλλων ἐλθόντος ὡς ἀπολογησομένου, συγκαθίσαι μὲν οὐδεὶς ὑπέμεινε τῶν συγκλητικῶν, ἀλλὰ πάντες ἀπὸ τοῦ βάθρου μετῆλθον.* [cfr. L. III. c. 16. 45 et 48.] *Ἀρξάμενος δὲ λέγειν ἐθορυβεῖτο, καὶ τέλος ἀναστὰς ὁ Κικέρων προσέταξεν αὐτῷ τῆς πόλεως ἀπαλλάττεσθαι· δεῖν γὰρ, αὐτοῦ μὲν λόγοις, ἐκείνου δ' ὅπλοις πολιτευομένου, μέσον εἶναι τὸ τεῖχος.* Cic. in Catil. I. c. 1. 3. *Habemus senatusconsultum in te, Catilina, vehemens et grave:* — c. 2. 4. *At nos vicesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis.* Ascon. ad Pisonian. p. 6. *Hic non subtilis computatio — facta est, verum summatim tempus comprehensum est. — Itaque idem Cicero in ea quoque, quam habuit in Catilinam in senatu, quum octavus decimus dies esset, posteaquam factum senatusconsultum, ut viderent consules, ne quid respublica detrimenti caperet, dixit, vicesimum diem habere senatusconsultum.* [Cfr. ad a. 691. 22.]

([31]) Hac oratione perterritus Catilina curiam reliquit et nocte insequenti [= 9 Novemb. 691 = 13 Ian. 62 a. C.] ad Manlium in castra profugit, nefariorum hominum consilium secum educens, relictis autem in Urbe consciis, quibus caedium et incendiorum partes erant datae. III. c. 17. 36. c. 19. 60.

Sallust. Catil. c. 32. *Deinde (Catilina) se ex curia domum proripuit. Ibi multa ipse secum volvens, quod neque insidiae consuli procedebant, et ab incendio intelligebat Urbem vigiliis munitam, optumum factu credens exercitum augere ac prius, quam legiones scriberentur, multa antecapere, quae bello usui forent, nocte intempesta cum paucis in Manliana castra profectus est.* Plinius H. N. VII. c. 30. (31.) *Tuum (M. Tulli) Catilina fugit ingenium.* Plutarch. Cic. c. 16. 3. Ὁ μὲν οὖν Κατιλίνας εὐθὺς ἐξελθὼν μετὰ τριακοσίων ὁπλοφόρων καὶ περιστησάμενος αὐτῷ ῥαβδουχίας ὡς ἄρχοντι καὶ πελέκεις καὶ σημαίας ἐπαράμενος πρὸς τὸν Μάλλιον ἐχώρει· καὶ δισμυρίων ὁμοῦ τι συνηθροισμένων ἐπῄει τὰς πόλεις ἀναπείθων καὶ ἀφιστάς. Cfr. Cic. pro Murena c. 39. 83. in Catil. II. c. 12. 27. Dio XXXVII. c. 33. 1. Ὡς δὲ καὶ τοῦτο προεμηνύθη, — μεταστῆναι ἡ γερουσία τὸν Κατιλίναν ἐψηφίσατο· καὶ ὃς ἀσμένως τε ἐπὶ τῇ προφάσει ταύτῃ ἐξεχώρησε, καὶ πρὸς τὰς Φαισούλας ἐλθὼν τόν τε πόλεμον ἄντικρυς ἀνείλετο, καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν σκευὴν τῶν ὑπάτων λαβὼν καὶ τοὺς προσυνειλεγμένους ὑπὸ τοῦ Μαλλίου συνεκρότει, κἂν τούτῳ καὶ ἄλλους τινάς, πρῶτον μὲν ἐκ τῶν ἐλευθέρων ἔπειτα δὲ καὶ ἐκ των δούλων, προσεποιεῖτο. Appian. B. C. II. c. 3. Ἐξῄει (ὁ Κατιλίνας) πρὸς Γάϊον Μάλλιον, ὡς αὐτίκα στρατὸν ἄλλον ἀθροίσων, καὶ ἐς τὸν ἐμπρησμὸν τῆς πόλεως ἐπιδραμούμενος. Ὁ μὲν δὴ ῥάβδους τε καὶ πελέκεας, ὥς τις ἀνθύπατος, κούφως μάλα ἀνέσχε πρὸ ἑαυτοῦ, καὶ ἐς τὸν Μάλλιον ἐχώρει στρατολογῶν.

([32]) Postridie quam Catilina profugit, Cicero a. d. v. Idus Novemb. [= 9 Novemb. 691 = 13 Ian. 62. a. C.] *alteram* habuit *orationem Catilinariam* ad populum; qua, quae sit coniurationis ratio, exponens, invidiam a se avertit Catilinae sive lenius puniti sive crudelius eiecti; denique ostendit populo iamiam senatum habitum iri, ut de ea re agatur. III. c. 35. 115.

Cic. in Catil. II. c. 6. 12. *Hesterno die — senatum in aedem Iovis*

Statoris convocari; rem omnem ad patres conscriptos detuli. c. 12. 26. *Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis iam ad senatum referemus, quem vocari videtis.*

(33) Senatus continuo coactus, quid fieri sibi placeat, decernit imminente bello. III. c. 19. 62.

Sallust. Catil. c. 36. *Senatus Catilinam et Manlium hostes iudicat; ceterae multitudini diem statuit, ante quam sine fraude liceret ab armis discedere, praeter rerum capitalium condemnatis. Praeterea decernit, uti consules delectum habeant; Antonius cum exercitu Catilinam persequi maturet, Cicero Urbi praesidio sit.* Cic. pro Mur. c. 39. 84. *In discrimen extremum venimus: nihil est iam, unde nos reficiamus, aut ubi lapsi resistamus. Non solum minuenda non sunt auxilia, quae habemus, sed etiam nova, si fieri possit, comparanda. Hostis est enim — in Urbe, in foro: — non nemo etiam in illo sacrario reipublicae, in ipsa, inquam, curia non nemo hostis est. Dii faxint, ut meus collega, vir fortissimus, hoc Catilinae nefarium latrocinium armatus opprimat! Ego togatus, vobis bonisque omnibus adiutoribus, hoc, quod conceptum respublica periculum parturit, consilio discutiam et comprimam!* Dio XXXVII. c. 33. 3. *Ὅθεν περ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τήν τε βίαν αὐτοῦ κατεψηφίσαντο, καὶ τὸν Ἀντώνιον ἐς τὸν πόλεμον, ἀγνοοῦντές που τὴν συνωμοσίαν σφῶν, ἔστειλαν, αὐτοί τε τὴν ἐσθῆτα μετέβαλον· καὶ διὰ ταῦτα καὶ ὁ Κικέρων κατὰ χώραν ἔμεινεν.*

(34) Interim Catilina iam bellum gerente, Cicero in exitu fere consulatus dicit *pro L. Licinio Murena*, cos. designato, quem de ambitu accusaverat Ser. Sulpicius competitor cum tribus subscriptoribus, M. Catone, Cn. Postumio et Servio Sulpicio adolescente. Eumdem defendit quoque Hortensius. III. c. 36. 115.

Cic. pro Murena c. 2. 3. *Negat fuisse rectum Cato, me, et consulem et legis ambitus latorem* [v. ad a. 691. 10.], *et tam severe gesto consulatu, caussam L. Murenae attingere. — Quod si portu solventibus ii, qui iam in portum ex alto invehuntur, praecipere summo studio solent et tempestatum rationem et praedonum et locorum; quod natura fert, ut eis faveamus, qui eadem pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur; quo tandem me animo esse oportet, prope iam ex magna iactatione terram videntem, in hunc (Murenam), cui video maximas reipublicae tempestates esse subeundas?* Quintil. IV. c. 5. 12. *Nemo tam erit aut iniustus, aut stultus, quin eum (Ciceronem) fateatur optime pro*

Murena esse partitum [c. 5. 11.] »*Intelligo, iudices, tres totius accusationis partes fuisse, et earum unam in reprehensione vitae, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse versatam." Nam sic et ostendit lucidissime caussam et nihil fecit altero supervacuum.* XI. c. 1. 69. *Duae simul huiusmodi (quas veremur offendere) personae Ciceroni pro Murena dicenti obstiterunt, M. Catonis Serviique Sulpicii. Quam decenter tamen Sulpicio, quum omnes concessisset virtutes, scientiam petendi consulatus ademit? Quid enim aliud esset, quo se victum homo nobilis et iuris antistes magis ferret? Ut vero rationem defensionis suae reddidit, quum se studuisse petitioni Sulpicii contra honorem Murenae, non idem debere actioni contra caput, diceret? Quam molli autem articulo tractavit Catonem? cuius naturam summe admiratus, non ipsius vitio, sed Stoicae sectae, quibusdam in rebus factam duriorem videri volebat: ut inter eos non forensem contentionem, sed studiosam disputationem crederes incidisse.* Plutarch. Cat. Min. c. 21. 2. *'Αποδειχθεὶς δὲ δήμαρχος (ὁ Κάτων) σὺν ἑτέροις καὶ τῷ Μετέλλῳ, τὰς ὑπατικὰς ἀρχαιρεσίας ὁρῶν ὠνίους οὔσας ἐπετίμησε τῷ δήμῳ· καὶ καταπαύων τὸν λόγον ἐπώμοσε τοῦ δόντος ἀργύριον, ὅστις ἂν ᾖ, κατηγορήσειν, ἕνα Σιλανὸν ὑπεξελόμενος δι' οἰκειότητα· Σερβιλίαν γὰρ ἀδελφὴν Κάτωνος ὁ Σιλανὸς εἶχε. Διὸ τοῦτον μὲν παρῆκε, Λεύκιον δὲ Μουρήναν ἐδίωκεν ἀργυρίῳ διαπραξάμενον ἄρχοντα μετὰ τοῦ Σιλανοῦ γενέσθαι. — Τῆς δὲ δίκης λεγομένης ὁ Κικέρων, ὕπατος ὢν τότε καὶ τῷ Μουρήνᾳ συνδικῶν, πολλὰ διὰ τὸν Κάτωνα τοὺς Στωϊκοὺς φιλοσόφους καὶ ταῦτα δὴ τὰ παράδοξα καλούμενα δόγματα χλευάζων καὶ παρασκώπτων γέλωτα παρεῖχε τοῖς δικασταῖς. Τὸν οὖν Κάτωνά φασι διαμειδιάσαντα πρὸς τοὺς παρόντας εἰπεῖν· Ὦ ἄνδρες, ὡς γελοῖον ὕπατον ἔχομεν.* Id. Cic. c. 35. 2. *Λικιννίῳ δὲ Μουρήνᾳ φεύγοντι δίκην ὑπὸ Κάτωνος βοηθῶν καὶ φιλοτιμούμενος Ὁρτήσιον ὑπερβάλλειν εὐημερήσαντα μέρος οὐδὲν ἀνεπαύσατο τῆς νυκτός, ὡς ὑπὸ τοῦ σφόδρα φροντίσαι καὶ διαγρυπνῆσαι κακωθεὶς ἐνδεέστερος αὐτοῦ φανῆναι.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXV. 14. p. 372.

(35) Sed aliquanto prius, ut videtur, quam Murenae caussam attingeret, Cicero defenderat *C. Calpurnium Pisonem* consularem, ex Gallia Narbonensi reducem, cui praefuerat a. 689. pro consule. III. c. 36. 114. [Cfr. II. c. 34. 90.]

Sallust. Catil. c. 49. *Cum illo (C. Caesare) gravis inimicitias exercebat C. Piso, oppugnatus in iudicio pecuniarum repetundarum propter cuiusdam Transpadani supplicium iniustum.* Pisonis proconsulatum at-

tingunt Cicero ad Att. I. 13. 2. Dio XXXVI. c. 20. De fortitudine huius consulis et constantia scribunt Valer. Max. III. c. 8. 3. Ascon. in Cornelianam p. 58.

(36) Qui in Urbe relicti erant cives a Catilina corrupti, quid agerent, quid molirentur, diligentissime observavit Cicero. Eos autem, ut Saturnalibus [= 19 Decbr.] caedem facerent principum et incendium Urbis, incitabat P. Cornelius Lentulus Sura. III. c. 20. 63. c. 22. 69 sq.

Plutarch. Cic. c. 17. 1. Τοὺς δ' ὑπολειφθέντας ἐν τῇ πόλει τῶν διεφθαρμένων ὑπὸ τοῦ Κατιλίνα συνῆγε καὶ παρεθάρρυνε Κορνήλιος Λέντλος Σούρας ἐπίκλησιν, ἀνὴρ γένους μὲν ἐνδόξου, βεβιωκὼς δὲ φαύλως καὶ δι' ἀσέλγειαν ἐξεληλαμένος τῆς βουλῆς πρότερον, τότε δὲ στρατηγῶν τὸ δεύτερον, ὡς ἔθος ἐστὶ τοῖς ἐξ ὑπαρχῆς ἀνακτωμένοις τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα. — Τοῦτον ὄντα τῇ φύσει τοιοῦτον κεκινημένον ὑπὸ τοῦ Κατιλίνα προσδιέφθειραν ἐλπίσι κεναῖς ψευδομάντεις καὶ γόητες ἔπη πεπλασμένα καὶ χρησμοὺς ᾄδοντες, ὡς ἐκ τῶν Σιβυλλείων προδηλοῦντας εἱμαρμένους εἶναι τῇ Ῥώμῃ Κορνηλίους τρεῖς μονάρχους, ὧν δύο μὲν ἤδη πεπληρωκέναι τὸ χρεὼν, Κίνναν τε καὶ Σύλλαν, τρίτῳ δὲ λοιπῷ Κορνηλίῳ ἐκείνῳ φέροντα τὴν μοναρχίαν ἥκειν τὸν δαίμονα καὶ δεῖν πάντως δέχεσθαι καὶ μὴ διαφθείρειν μέλλοντα τοὺς καιροὺς, ὥσπερ Κατιλίνας. (cfr. L. III. c. 22. 70. c. 23. 72.) c. 18. 1. Οὐδὲν οὖν ἐπενόει μικρὸν ὁ Λέντλος ἢ ἄσημον, ἀλλ' ἐδέδοκτο τὴν βουλὴν ἅπασαν ἀναιρεῖν τῶν τ' ἄλλων πολιτῶν ὅσους δύναιτο, τὴν πόλιν δ' αὐτὴν καταπιμπράναι φείδεσθαί τε μηδενὸς ἢ τῶν Πομπηίου τέκνων· — Καὶ νὺξ μὲν ὥριστο πρὸς τὴν ἐπίθεσιν μία τῶν Κρονιάδων, ξίφη δὲ καὶ στυππεῖα καὶ θεῖον εἰς τὴν Κεθήγου φέροντες οἰκίαν ἀπέκρυψαν. Ἄνδρας δὲ τάξαντες ἑκατὸν καὶ μέρη τοσαῦτα τῆς Ῥώμης ἕκαστον ἐφ' ἑκάστῳ διεκλήρωσαν, ὡς δι' ὀλίγου πολλῶν ἀψάντων φλέγοιτο πανταχόθεν ἡ πόλις. Ἄλλοι δὲ τοὺς ὀχετοὺς ἔμελλον ἐμφράξαντες ἀποσφάττειν τοὺς ὑδρευομένους.

(37) Legati Allobrogum, qui Romam venerant questum de avaritia magistratuum, a P. Cornelio Lentulo Sura praetore per P. Umbrenum, equitem Romanum, in coniurationem pellecti ut Gallos concitent contra rempublicam, Ciceroni rem patefaciunt per Q. Fabium Sangam, civitatis suae patronum. III. c. 20. 65. c. 30. 94.

Sallust. Catil. c. 39. *Iisdem temporibus Romae Lentulus, sicuti Catilina praeceperat, quoscunque moribus aut fortuna novis rebus idoneos credebat, aut per se, aut per alios sollicitabat, neque solum civis, sed cuiusque modi genus hominum, quod modo bello usui foret.* c. 40. *Igitur P. Umbreno cuidam negotium dat, uti legatos Allobrogum requirat eosque, si possit, impellat ad societatem belli, existumans publice privatimque aere alieno oppressos, praeterea quod natura gens Gallica bellicosa esset, facile eos ad tale consilium adduci posse. — Ille eos in domum D. Bruti perducit, — praeterea Gabinium arcessit, quo maior auctoritas sermoni inesset. Eo praesente coniurationem aperit, nominat socios, praeterea multos cuiusque generis innoxios, quo legatis animus amplior esset: deinde eos pollicitos operam suam domum dimittit.* c. 41. *Sed Allobroges diu in incerto habuere, quidnam consilii caperent. — Tandem vicit fortuna reipublicae. Itaque Q. Fabio Sangae, cuius patrocinio civitas plurimum utebatur, rem omnem, uti cognoverant, aperiunt.* Plutarch. Cic. c. 18. 3. *Πραττομένων δὲ τούτων ἔτυχον ἐπιδημοῦντες Ἀλλοβρίγων δύο πρέσβεις, ἔθνους μάλιστα δὴ τότε πονηρὰ πράττοντος καὶ βαρυνομένου τὴν ἡγεμονίαν. Τούτους οἱ περὶ Λέντλον ὠφελίμους ἡγούμενοι πρὸς τὸ κινῆσαι καὶ μεταβαλεῖν τὴν Γαλατίαν ἐποιήσαντο συνωμότας.* Appian. B. C. II. c. 4. *Ἀλλοβρίγων δὲ πρέσβεις, αἰτιώμενοι τοὺς ἡγουμένους αὐτῶν, ἐς τὴν Λέντλου συνωμοσίαν ἐπήχθησαν, ὡς ἀναστήσοντες ἐπὶ Ῥωμαίους τὴν Γαλατίαν. — Οἱ δ' Ἀλλόβριγες ἐνδοιάσαντες, ἐκοινώσαντο Φαβίῳ Σάγγᾳ, ὃς ἦν τῶν Ἀλλοβρίγων προστάτης· ὥσπερ ἁπάσαις πόλεσιν ἔστι τις ἐν Ῥώμῃ προστάτης.* Dio XXXVII. c. 34. 1. *Παρασκευαζομένου τοῦ Λεντούλου καταπρῆσαί τε τὸ ἄστυ καὶ σφαγὰς ἐργάσασθαι μετά τε τῶν ἄλλων τῶν συνομωμοκότων καὶ μετὰ Ἀλλοβρίγων, οὓς κατὰ πρεσβείαν παρόντας ἀνέπεισε συμφρονῆσαί τε αὐτῷ...* Cfr. Florus l. c.

(38) Cicero per Sangam consilio cognito, legatis praecipit, ut studium coniurationis vehementer simulent, ceteros adeant, bene polliceantur, dentque operam, uti eos quam maxime manifestos habeant. Qui, acceptis ante ad civitatem suam et ad Catilinam litteris, duce Vulturcio Urbem relinquunt. III. c. 20. 65. c. 22. 69. c. 23. 72.

Sallustius Catil. c. 44. *Sed Allobroges ex praecepto Ciceronis per Gabinium ceteros conveniunt; ab Lentulo, Cethego, Statilio, item Cassio, postulant iusiurandum, quod signatum ad civis perferant: aliter haud facile eos ad tantum negotium impelli posse. Ceteri nihil suspicantes*

dant; Cassius semet eo brevi venturum pollicetur, ac paullo ante legatos ex Urbe proficiscitur. Lentulus cum his T. Vulturcium quemdam Crotoniensem mittit, ut Allobroges prius, quam domum pergerent, cum Catilina data atque accepta fide societatem confirmarent. Ipse Vulturcio litteras ad Catilinam dat, quarum exemplum infra scriptum est: Quis sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Fac cogites, in quanta calamitate sis, et memineris te virum esse; consideres, quid tuae rationes postulent; auxilium petas ab omnibus, etiam ab infimis! Plutarch. Cic. c. 18. 3. *Καὶ γράμματα μὲν αὐτοῖς πρὸς τὴν ἐκεῖ βουλήν, γράμματα δὲ πρὸς Κατιλίναν ἔδοσαν, τῇ μὲν ὑπισχνούμενοι τὴν ἐλευθερίαν, τὸν δὲ Κατιλίναν παρακαλοῦντες ἐλευθερώσαντα τοὺς δούλους ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἐλαύνειν. Συναπέστελλον δὲ μετ' αὐτῶν πρὸς τὸν Κατιλίναν Τίτον τινὰ Κροτωνιάτην κομίζοντα τὰς ἐπιστολάς.* Appian. B. C. II. c. 4. *Καὶ Λέντλος μὲν αὐτοῖς συνέπεμπεν ἐς Κατιλίναν Βουλτούρκιον, ἄνδρα Κροτωνιάτην, γράμματα χωρὶς ὀνομάτων γεγραμμένα φέροντα.*

(39) Cicero, opera usus praetorum L. Valerii Flacci et C. Pomptini, a. d. III. Non. Decembres [= 3 Decemb. 691 = 5 Febr. 62. a. C.] tertia vigilia noctis, quum profecturi essent Allobrogum legati, omnem eum comitatum in ponte Mulvio comprehendi curat. III. c. 21. 66.

Sallust. Catil. c. 45. *His rebus ita actis, constituta nocte, qua proficiscerentur, Cicero per legatos cuncta edoctus L. Valerio Flacco et C. Pomptino praetoribus imperat, ut in ponte Mulvio per insidias Allobrogum comitatus deprehendant; rem omnem aperit, cuius gratia mittebantur; cetera, uti facto opus sit, ita agant, permittit. Illi, homines militares, sine tumultu praesidiis collocatis, sicuti praeceptum erat, occulte pontem obsidunt. Postquam ad id loci legati cum Vulturcio venere, et simul utrimque clamor exortus est, Galli cito cognito consilio sine mora praetoribus se tradunt. Vulturcius primo, cohortatus ceteros, gladio se a multitudine defendit; deinde, ubi a legatis desertus est, multa prius de salute sua Pomptinum obtestatus, quod ei notus erat, postremo timidus ac vitae diffidens, velut hostibus sese praetoribus dedit.* c. 46. *Quibus rebus confectis, omnia propere per nuntios consuli declarantur.* Plutarch. Cic. c. 18. 4. *Οἷα δ' ἀνθρώπων ἀσταθμήτων καὶ μετ' οἴνου τὰ πολλὰ καὶ γυναικῶν ἀλλήλοις ἐντυγχανόντων βουλεύματα πόνῳ καὶ λογισμῷ νήφοντι καὶ συνέσει περιττῇ διώκων ὁ Κικέρων καὶ πολλοὺς μὲν ἔχων ἔξωθεν ἐπισκοποῦντας*

τὰ πραττόμενα καὶ συνεξιχνεύοντας αὐτῷ, πολλοῖς δὲ τῶν μετέχειν δοκούντων τῆς συνωμοσίας διαλεγόμενος κρύφα καὶ πιστεύων, ἔγνω τὴν πρὸς τοὺς ξένους κοινολογίαν· καὶ νυκτὸς ἐνεδρεύσας ἔλαβε τὸν Κροτωνιάτην καὶ τὰ γράμματα, συνεργούντων ἀδήλως τῶν Ἀλλοβρίγων. Appian. B. C. II. c. 4. *Παρὰ δὲ τοῦ Σάγγα μαθὼν ὁ Κικέρων, συνέλαβεν ἀπιόντας τοὺς Ἀλλόβριγάς τε καὶ Βουλτούρκιον, καὶ ἐς τὴν βουλὴν εὐθὺς ἐπήγαγεν.* Dio XXXVII. c. 34. 2. *Καὶ συλλαβὼν τοὺς ἐπ' αὐτὴν σταλέντας, ἔς τε τὸ βουλευτήριον μετὰ τῶν γραμμάτων ἐσήγαγε, καὶ ἄδειαν αὐτοῖς δοὺς πᾶσαν, οὕτω τὴν συνωμοσίαν ἤλεγξεν.* Florus l. c.

(40) Cicero arcessitis coniurationis principibus et senatu in aedem Concordiae convocato rem omnem certis indiciis et litteris patefacit, adhibitis, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent, senatoribus C. Cosconio, M. Messalla, P. Nigidio, App. Claudio. III. c. 22. 68— c. 24. 75.

Sallust. Catil. c. 46. (*Cicero*) *vocari ad sese iubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium, item Caeparium Terracinensem, qui in Apuliam ad concitanda servitia proficisci parabat. Ceteri sine mora veniunt; Caeparius, paullo ante domo egressus, cognito indicio, ex Urbe profugerat. Consul Lentulum, quod praetor erat, ipse manu tenens in senatum perducit; reliquos cum custodibus in aedem Concordiae venire iubet. Eo senatum advocat, magnaque frequentia eius ordinis Vulturcium cum legatis introducit; Flaccum praetorem scrinium cum litteris, quas a legatis acceperat, eodem adferre iubet.* c. 47. *Vulturcius interrogatus de itinere, de litteris, postremo quid aut qua de caussa consilii habuisset, primo fingere alia, dissimulare de coniuratione; post, ubi fide publica dicere iussus est, omnia, uti gesta erant, aperit docetque se, paucis ante diebus a Gabinio et Caepario socium adscitum, nihil amplius scire quam legatos; tantummodo audire solitum ex Gabinio, P. Autronium, Servium Sullam, L. Vargunteium, multos praeterea in ea coniuratione esse. Eadem Galli fatentur, ac Lentulum dissimulantem coarguunt praeter litteras sermonibus, quos ille habere solitus erat: ex libris Sibyllinis regnum Romae tribus Corneliis portendi; Cinnam atque Sullam antea, se tertium esse, cui fatum foret Urbis potiri* [v. ad a. 691. 36.]; *praeterea ab incenso Capitolio illum esse vigesimum annum* [v. ad a. 671. 2.], *quem saepe ex prodigiis haruspices respondissent bello civili cruentum fore.* Plutarch. Cic. c. 19. 1. *Ἅμα δ' ἡμέρᾳ βουλὴν ἀθροίσας εἰς τὸ τῆς Ὁμονοίας ἱερὸν ἐξανέγνω τὰ*

γράμματα καὶ τῶν μηνυτῶν διήκουσεν. Ἔφη δὲ καὶ Σιλανὸς Ἰούνιος ἀκηκοέναι τινὰς Κεθήγου λέγοντος, ὡς ὕπατοί τε τρεῖς καὶ στρατηγοὶ τέτταρες ἀναιρεῖσθαι μέλλουσι. Τοιαῦτα δ' ἕτερα καὶ Πείσων, ἀνὴρ ὑπατικός, εἰσήγγειλε. Γάϊος δὲ Σουλπίκιος, εἷς τῶν στρατηγῶν, ἐπὶ τὴν οἰκίαν πεμφθεὶς τοῦ Κεθήγου, πολλὰ μὲν ἐν αὐτῇ βέλη καὶ ὅπλα, πλεῖστα δὲ ξίφη καὶ μαχαίρας εὗρε νεοθήκτους ἁπάσας. Τέλος δὲ τῷ Κροτωνιάτῃ ψηφισαμένης ἄδειαν ἐπὶ μηνύσει τῆς βουλῆς, κτέ. Appian. B. C. II. c. 4. *Οἱ δὲ (Ἀλλοβρίγων πρέσβεις) ὡμολόγουν ὅσα τοῖς ἀμφὶ τὸν Λέντλον συνῄδεσαν, ἀχθέντας τε ἤλεγχον, ὡς ὁ Κορνήλιος Λέντλος εἴποι πολλάκις, εἱμάρθαι, τρεῖς Κορνηλίους γενέσθαι Ῥωμαίων μονάρχους, ὧν ἤδη Κίνναν καὶ Σύλλαν γεγονέναι.* Cfr. Plutarch. Cic. c. 17. 4.

(41) Quo die quum mane per forum coniurati in aedem Concordiae ducebantur, eo ipso tempore signum Iovis statutum est ex praecepto haruspicum. III. c. 30. 93.

Dio XXXVII. c. 34. 3. *Καὶ ταῦτα καὶ τῷ δήμῳ ὁμοίως ἤρεσε, καὶ μάλιστα ἐπειδή, τοῦ Κικέρωνος δημηγοροῦντός τι περὶ αὐτῶν, τὸ ἄγαλμα τὸ τοῦ Διὸς ἔς τε τὸ Καπιτώλιον παρ' αὐτὸν τὸν καιρὸν τῆς ἐκκλησίας ἀνιδρύθη, καὶ κατὰ τὴν ὑφήγησιν τῶν μάντεων πρός τε τὰς ἀνατολὰς καὶ πρὸς τὴν ἀγορὰν βλέπον ἀνετέθη· ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοί τε συνωμοσίαν τινα ἐξελεγχθήσεσθαι ἐκ τῆς τοῦ ἀγάλματος πτώσεως εἰρήκεσαν, καὶ ἡ ἀνάθεσις αὐτοῦ τοῖς φωραθεῖσι συνέβαινε, τό τε θεῖον ἐμεγάλυνον καὶ τοὺς τὴν αἰτίαν λαβόντας δι' ὀργῆς μᾶλλον ἐποιοῦντο.* Cfr. ad a. 689. 4.

(42) Senatus P. Lentulum, abdicato magistratu, et reliquos coniurationis principes decernit in custodiam tradendos. III. c. 25. 79.

Cic. in Catil. IV. c. 3. 5. *Haec omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos (P. C.) multis iam iudiciis iudicastis: — deinde quod P. Lentulum, ut se abdicaret praetura, coegistis: tum, quod eum et ceteros, de quibus iudicastis, in custodiam dandos censuistis.* Ibid. c. 5. 10. Sallust. Catil. c. 47. *Igitur perlectis litteris, quum prius omnes signa sua cognovissent, senatus decernit, uti abdicato magistratu Lentulus itemque ceteri in liberis custodiis habeantur. Itaque Lentulus P. Lentulo Spintheri, qui tum aedilis erat* [v. ad a. 691. 16.], *Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Caesari, Gabinius M. Crasso, Caeparius (nam is paullo ante ex fuga retractus erat) Cn. Terentio senatori traduntur.* Plutarch. Cic. c. 19. 1. *Ἐξελεγχθεὶς ὁ Λέντλος ἀπωμόσατο τὴν ἀρχὴν (στρατηγῶν γὰρ ἐτύγχανε) καὶ τὴν περιπόρφυρον ἐν τῇ βουλῇ καταθέμε-*

νος διήλλαξεν ἐσθῆτα τῇ συμφορᾷ πρέπουσαν. Οὗτος μὲν οὖν καὶ οἱ σὺν αὐτῷ παρεδόθησαν εἰς ἄδεσμον φυλακὴν τοῖς στρατηγοῖς. Appian. B. C. II. c. 5. *Λεχθέντων δὲ τούτων, ἡ μὲν βουλὴ Λέντλον παρέλυσε τῆς ἀρχῆς· ὁ δὲ Κικέρων, ἕκαστον ἐς τὰς οἰκίας τῶν στρατηγῶν διαθεὶς, ἐπανῆλθεν αὐτίκα, καὶ ψῆφον περὶ αὐτῶν ἐδίδου.* Dio XXXVII. c. 34. 2. *Κὰκ τούτου ὁ Λέντουλος ἀπειπεῖν τὴν στρατηγίαν ὑπὸ τῆς γερουσίας ἀναγκασθεὶς, ἐν φρουρᾷ μετὰ τῶν ἄλλων τῶν συλληφθέντων ἐγένετο, καὶ οἱ λοιποὶ ἀνεζητοῦντο.* Florus l. c.

(43) Ciceroni autem senatus decernit testimonium conservatae reipublicae et novum supplicationis genus. III. c. 25. 78. 80. c. 29. 88 sqq. c. 32. 100.

Cic. in Catil. IV. c. 3. 5. *Haec omnia — vos (P. C.) multis iam iudiciis iudicastis: primum quod mihi gratias egistis singularibus verbis, et mea virtute atque diligentia perditorum hominum patefactam esse coniurationem decrevistis; — maximeque, quod meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus ante me est nemini.* Ibid. c. 5. 10. pro Sulla c. 30. 85. *Grave esse videtur, eum, qui investigarit coniurationem, qui patefecerit, qui oppresserit, cui senatus singularibus verbis gratias egerit, cui uni togato supplicationem decreverit, dicere in iudicio: non defenderem, si coniurasset.* Philipp. II. c. 1. 2. *Senatus clarissimis civibus bene gestae reipublicae testimonium multis, mihi uni conservatae dedit.* Ibid. c. 6. 13. *L. Cotta, vir summo ingenio summaque prudentia, rebus iis gestis — supplicationem decrevit verbis amplissimis: eique — consulares senatusque cunctus assensus est: qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini.* Philipp. XIV. c. 8. 24. *Mihi consuli supplicatio, nullis armis sumptis, non ob caedem hostium, sed ob conservationem civium, novo et inaudito genere, decreta est.* Quintil. II. c. 16. 7. *Divina M. Tullii eloquentia — Catilinae fregit audaciam et supplicationes, qui maximus honor victoribus bello ducibus datur, in toga meruit.* Dio XXXVII. 36. 3. *Καὶ ἐπ' αὐτοῖς καὶ θυσία καὶ ἱερομηνία ἐψηφίσθη, ὃ μὴ πώποτε ἐπὶ τοιούτῳ τινὶ ἐγεγόνει.* Id. XLV. c. 46. 3. *Καὶ θῦσαι καὶ ἑορτάσαι ἐφ' οἷς ὑπατεύων ἐποίησα ἐψηφίσασθε, ὅπερ οὐδενὶ πώποτε ἄλλῳ μὴ οὐκ ἐν πολέμῳ γέ τι καταπράξαντι ἐγένετο.*

(44) Eodem illo die, III. Nonas Decemb. [= 3 Decemb. 691 = 5 Febr. 62 a. C.] Cicero sub noctem in concionem progressus, *Oratione tertia* et quae in senatu acta essent ex-

ponit et ad celebrandam supplicationem sibi a senatu decretam populum cohortatur. III. c. 32. 100. c. 35. 113.

Cic. in Catil. III. c. 1. 1. *Rempublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum — hodierno die — ex flamma atque ferro — ereptam et vobis conservatam ac restitutam videtis.* Sallust. Catil. c. 48. *Interea plebes, coniuratione patefacta, quae primo cupida rerum novarum nimis bello favebat, mutata mente, Catilinae consilia exsecrari, Ciceronem ad caelum tollere; veluti ex servitute erepta gaudium atque laetitiam agitabat.* Plutarch. Cic. c. 19. 2. *Ἤδη δ' ἑσπέρας οὔσης καὶ τοῦ δήμου περιμένοντος ἀθρόου, προελθὼν ὁ Κικέρων καὶ φράσας τὸ πρᾶγμα τοῖς πολίταις, κτέ.*

([45]) Habita oratione deducitur in domum amici cuiusdam vicini, ibique audit ea nocte de ostento quod factum sit Terentiae domi suae cum mulieribus sacrificanti, et deliberat secum quomodo agendum sit cum deprehensis.

Plutarch. Cic. c. 19. 2. *Καὶ προπεμφθεὶς παρῆλθεν εἰς οἰκίαν φίλου γειτνιῶντος, ἐπεὶ τὴν ἐκείνου γυναῖκες κατεῖχον ἱεροῖς ἀπορρήτοις ὀργιάζουσαι θεὸν, ἣν Ῥωμαῖοι μὲν Ἀγαθὴν, Ἕλληνες δὲ Γυναικείαν ὀνομάζουσι. Θύεται δ' αὐτῇ κατ' ἐνιαυτὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ὑπάτου διὰ γυναικὸς ἢ μητρὸς αὐτοῦ, τῶν Ἑστιάδων παρθένων παρουσῶν. Εἰσελθὼν οὖν ὁ Κικέρων καθ' αὑτὸν, ὀλίγων παντάπασιν αὐτῷ παρόντων, ἐφρόντιζεν ὅπως χρήσαιτο τοῖς ἀνδράσι.* — c. 20. 1. *Ταῦτα τοῦ Κικέρωνος διαποροῦντος γίνεταί τι ταῖς γυναιξὶ σημεῖον θυούσαις. Ὁ γὰρ βωμὸς, ἤδη τοῦ πυρὸς κατακεκοιμῆσθαι δοκοῦντος, ἐκ τῆς τέφρας καὶ τῶν κεκαυμένων φλοιῶν φλόγα πολλὴν ἀνῆκε καὶ λαμπράν, ὑφ' ἧς αἱ μὲν ἄλλαι διεπτοήθησαν, αἱ δ' ἱεραὶ παρθένοι τὴν τοῦ Κικέρωνος γυναῖκα Τερεντίαν ἐκέλευσαν ᾗ τάχος χωρεῖν πρὸς τὸν ἄνδρα καὶ κελεύειν οἷς ἔγνωκεν ἐγχειρεῖν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ὡς μέγα πρός τε σωτηρίαν καὶ δόξαν αὐτῷ τῆς θεοῦ φῶς διδούσης. Ἡ δὲ Τερεντία — ταῦτά τε πρὸς αὐτὸν ἔφρασε καὶ παρώξυνεν ἐπὶ τοὺς ἄνδρας.* Dio XXXVII. c. 35. 4. *Καί τινα παρὰ τοῦ δαιμονίου χρηστὴν ἐλπίδα ἅμα τῇ ἕῳ λαβὼν, ὅτι ἱερῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἀειπαρθένων ὑπὲρ τοῦ δήμου ποιηθέντων τὸ πῦρ ἐπὶ μακρότατον παρὰ τὸ εἰκὸς ἤρθη, τὸν μὲν δῆμον τοῖς στρατηγοῖς ὁρκῶσαι ἐς τὸν κατάλογον, εἰ δή τις χρεία στρατιωτῶν γένοιτο, ἐκέλευσεν.* De prodigio superiore anno facto loquitur Servius ad Virgil. Ecl. VIII. 106. *Quum (uxor Ciceronis) post peractum sacrificium libare vellet in cinerem, ex ipso cinere flamma surrexit, quae flamma*

eodem anno consulem futurum ostendit eius maritum: sicut Cicero in suo testatur poemate.

([46]) Pridie Nonas Decembr. [= 4 Decembr. 691 = 6 Febr. 62 a. C.] indicibus praemia constituuntur, Allobrogum legatis et Tito Vulturcio. III. c. 20. 65. c. 22. 69.

Sallust. Catil. c. 50. *Dum haec in senatu aguntur et dum legatis Allobrogum et Tito Vulturcio, comprobato eorum indicio, praemia decernuntur* cet. Cic. in Catil. IV. c. 3. 5. *Hesterno die praemia legatis Allobrogum Titoque Vulturcio dedistis amplissima.* Ibid. c. 5. 10. *Video — abesse non neminem:* [*Q. Metellum* v. Schol. Gronov. p. 413.] — *Is et nudius tertius in custodiam cives Romanos dedit, et supplicationem mihi decrevit, et indices hesterno die maximis praemiis affecit.*

([47]) Denique Nonis Decembribus [= 5 Decemb. 691 = 7 Febr. 62 a. C.] quum senatu de puniendis coniuratis deliberante duae essent sententiae, altera D. Iunii Silani cos. designati, supplicium suadentis, altera C. Iulii Caesaris, coniuratos bonis publicatis per municipia custodiendos esse censentis: tandem sententia Silani vicit, commendata auctoritate et *Oratione* Ciceronis, quae est *quarta in Catilinam.* III. c. 26. 82. c. 35. 113. c. 36. 117.

Sallust. Catil. c. 50. *Consul — convocato senatu refert, quid de his fieri placeat, qui in custodiam traditi erant.* — *Tum D. Iunius Silanus, primus sententiam rogatus, quod eo tempore consul designatus erat, de his, qui in custodiis tenebantur, et praeterea de L. Cassio, P. Furio, P. Umbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium sumendum decreverat; isque postea, permotus oratione C. Caesaris, pedibus in sententiam Tib. Neronis iturum se dixerat, quod de ea re praesidiis additis, referundum censuerat. Sed Caesar, ubi ad eum ventum est, rogatus sententiam a consule, huiuscemodi verba locutus est.* c. 51. *Omnis homines, P. C., qui de rebus dubiis consultant* cet. — *Equidem ego sic aestimo, P. C., omnis cruciatus minores quam facinora illorum esse; sed plerique mortales postrema meminere, et in hominibus impiis sceleris eorum obliti de poena disserunt, si ea paullo severior fuit. D. Silanum, virum fortem atque strenuum, certe scio, quae dixerit, studio reipublicae dixisse. — Verum sententia eius mihi non crudelis, — sed aliena a republica nostra videtur. — Sed*

ita censeo: publicandas eorum pecunias, ipsos in vinculis habendos per municipia, quae maxime opibus valent: neu quis de his postea ad senatum referat neve cum populo agat: qui aliter fecerit, senatum existumare eum contra rempublicam et salutem omnium facturum. c. 52. *Postquam Caesar dicendi finem fecit, ceteri verbo alius alii varie adsentiebantur; at M. Porcius Cato, rogatus sententiam, huiuscemodi orationem habuit: Longe mihi alia mens est, P. C., quum res atque pericula nostra considero* cet. — *Quare ita ego censeo: quum nefario consilio sceleratorum civium respublica in maxima pericula venerit, hique indicio T. Vulturcii et legatorum Allobrogum convicti confessique sint, caedem, incendia, aliaque se foeda atque crudelia facinora in civis patriamque paravisse, de confessis, sicuti de manifestis rerum capitalium, more maiorum supplicium sumendum.* c. 53. *Postquam Cato adsedit, consulares omnes itemque senatus magna pars sententiam eius laudant, virtutem animi ad caelum ferunt, alii alios increpantes timidos vocant; Cato clarus atque magnus habetur; senatus decretum fit, sicut ille censuerat.* Sueton. Caes. c. 14. *Praetor creatus, detecta coniuratione Catilinae, senatuque universo in socios facinoris ultimam statuente poenam, solus municipatim dividendos custodiendosque publicatis bonis censuit. Quin et tantum metum iniecit asperiora suadentibus, identidem ostentans, quanta eos in posterum a plebe Romana maneret invidia, ut D. Silanum consulem designatum non piguerit sententiam suam, quia mutare turpe erat, interpretatione lenire, velut gravius atque ipse sensisset exceptam: obtinuissetque adeo, transductis ad se iam pluribus, et in his Cicerone consulis fratre, nisi labantem ordinem confirmasset M. Catonis oratio.* Velleius II. c. 35. 1. *Ille senatus dies — virtutem M. Catonis, iam multis in rebus conspicuam atque praenitentem, altissime illuminavit. — Hic tribunus plebis designatus et adhuc admodum adolescens, quum alii suaderent ut per municipia Lentulus coniuratique custodirentur, pene inter ultimos interrogatus sententiam, tanta vi animi atque ingenii invectus est in coniurationem, ut ardore oris orationem omnium lenitatem suadentium societate consilii suspectam fecerit: sic impendentia ex ruinis incendiisque Urbis et commutatione status publici pericula exposuit, ita consulis virtutem amplificavit, ut universus senatus in eius sententiam transiret, animadvertendumque in eos, quos praediximus, censeret; maiorque pars ordinis eius Catonem prosequerentur domum.* Florus IV. c. 1. 10. *De supplicio agentibus Caesar parcendum dignitati, Cato animadvertendum censebat. Quam sententiam secutis omnibus, in carcere parricidae strangulantur.* Plutarch.

Cic. c. 20. 3. *Τῇ δ' ὑστεραίᾳ γενομένων ἐν συγκλήτῳ λόγων περὶ τιμωρίας τῶν ἀνδρῶν, ὁ πρῶτος ἐρωτηθεὶς γνώμην Σιλανὸς εἶπε τὴν ἐσχάτην δίκην δοῦναι προσήκειν ἀχθέντας εἰς τὸ δεσμωτήριον. Καὶ προσετίθεντο τούτῳ πάντες ἐφεξῆς μέχρι Γαΐου Καίσαρος τοῦ μετὰ ταῦτα δικτάτωρος γενομένου.* — c. 21. 1. *Ἐπεὶ δ' οὖν ἡ γνώμη περιῆλθεν εἰς αὐτόν, ἀναστὰς ἀπεφήνατο μὴ θανατοῦν τοὺς ἄνδρας, ἀλλὰ τὰς οὐσίας εἶναι δημοσίας, αὐτοὺς δ' ἀπαχθέντας εἰς πόλεις τῆς Ἰταλίας ἃς ἂν δοκῇ Κικέρωνι τηρεῖσθαι δεδεμένους ἄχρι ἂν οὗ καταπολεμηθῇ Κατιλίνας. — Εἰρημένης δὲ τῆς γνώμης, πρῶτος ἀντέκρουσεν αὐτῇ Κάτλος Λουτάτιος· εἶτα δεξάμενος Κάτων καὶ τῷ λόγῳ σφοδρῶς συνεπερείσας ἐπὶ τὸν Καίσαρα τὴν ὑπόνοιαν ἐνέπλησε θυμοῦ καὶ φρονήματος τὴν σύγκλητον, ὥστε θάνατον καταψηφίσασθαι τῶν ἀνδρῶν.* Cfr. Plutarch. Cat. Min. c. 22. 2. Appian. B. C. II. c. 5. *Ὧν ὁ Κικέρων πυθόμενος — τὴν γνώμην ἐπετάχυνε. Σιλανὸς μὲν δὴ πρῶτος ἔλεγεν, ὃς ἐς τὸ μέλλον ᾔρητο ὑπατεύειν. — Ἀξιοῦντι δὲ τῷ Σιλανῷ, τοὺς ἄνδρας ἐσχάτῃ κολάσει μετιέναι, πολλοὶ συνετίθεντο, ἕως, ἐπὶ Νέρωνα τῆς γνώμης περιιούσης, ὁ Νέρων ἐδικαίου, φυλάττειν αὐτοὺς μέχρι Κατιλίναν ἐξέλωσι πολέμῳ, καὶ τὰ ἀκριβέστατα μάθωσι.* c. 6. *Γάϊός τε Καῖσαρ, οὐ καθαρεύων μὲν ὑπονοίας μὴ συνεγνωκέναι τοῖς ἀνδράσι, Κικέρωνος δ' οὐ θαρροῦντος καὶ τόνδε, ὑπεραρέσκοντα τῷ δήμῳ, ἐς τὸν ἀγῶνα προβάλλεσθαι, προσετίθει, διαθέσθαι τοὺς ἄνδρας Κικέρωνα τῆς Ἰταλίας ἐν πόλεσιν αἷς ἂν αὐτὸς δοκιμάσῃ, μέχρι, Κατιλίνα καταπολεμηθέντος, ἐς δικαστήριον ὑπαχθῶσι, καὶ μηδὲν ἀνήκεστον ἐς ἄνδρας ἐπιφανεῖς ᾖ πρὸ λόγου καὶ δίκης ἐξειργασμένος. Δικαίου δὲ τῆς γνώμης φανείσης καὶ δεχθείσης, ἀκρατῶς οἱ πολλοὶ μετετίθεντο· μέχρι Κάτων, ἤδη σαφῶς ἀνακαλύπτων τὴν ἐς τὸν Καίσαρα ὑποψίαν, καὶ ὁ Κικέρων, δεδιὼς ἀμφὶ τῇ νυκτὶ προσιούσῃ, μὴ τὸ συνεγνωκὸς τοῖς ἀνδράσι πλῆθος αἰωρούμενον ἔτι κατ' ἀγορὰν, καὶ δεδιὸς περί τε σφῶν αὐτῶν καὶ περὶ ἐκείνων, ἐργάσηταί τι ἄτοπον, ἔπεισαν, ὡς αὐτοφώρων ἄνευ κρίσεως καταγνῶναι.* Dio XXXVII. c. 35. 4. *Αὐτὸς δὲ ἐν τούτῳ τὴν βουλὴν ἤθροισε, καί σφας συνταράξας τε καὶ ἐκφοβήσας ἔπεισε θάνατον τῶν συνειλημμένων καταγνῶναι.* c. 36. 1. *Ἐγένοντο μὲν γὰρ ἀμφίβολοι, καὶ παρ' ὀλίγον αὐτοὺς ἀπέλυσαν· ὁ γὰρ Καῖσαρ, πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ ψηφισαμένων ἀποθανεῖν σφᾶς, γνώμην ἔδωκε δῆσαί τε αὐτοὺς καὶ ἐς πόλεις ἄλλους ἄλλῃ καταθέσθαι, τῶν οὐσιῶν ἐστερημένους, ἐπὶ τῷ μήτε περὶ ἀδείας ἔτι αὐτῶν χρηματισθῆναί τί ποτε, κἂν διαδράσῃ τις, ἐν πολεμίων μοίρᾳ τὴν πόλιν ἐξ ἧς ἂν φύγῃ εἶναι· καὶ τοῦτο πάντες οἱ μετὰ ταῦτα ἀποφηνάμενοι μέχρι τοῦ Κάτωνος ἐψη-*

φίσαντο, ὥστε καὶ τῶν προτέρων τινὰς καταγνῶναι· ἐπεὶ δὲ οὗτος αὐτός τε τὸν θάνατον αὐτῶν κατεδίκασε καὶ τοὺς λοιποὺς πάντας ὁμοψήφους ἐποιήσατο, οὕτω δὴ ἐκεῖνοί τε ἐκ τῆς νικώσης ἐκολάσθησαν, καὶ ἐπ' αὐτοῖς καὶ θυσία καὶ ἱερομηνία ἐψηφίσθη.

(48) Itaque facta in Catonis sententiam discessione, de quinque coniuratis in carcere supplicium sumptum est. III. c. 26. 84. c. 27. 85.

Sallust. Catil. c. 55. *Postquam, ut dixi, senotus in Catonis sententiam discessit, consul optimum factu ratus noctem, quae instabat, antecapere, ne quid eo spotio novaretur, Triumviros quae supplicium postulabot parare iubet; ipse dispositis praesidiis Lentulum in carcerem deducit: idem fit ceteris per praetores. Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, — in eum locum postquam demissus est Lentulus, vindices rerum capitalium, quibus praeceptum erat, laqueo gulam fregere. — De Cethego, Statilio, Gabinio, Caepario eodem modo supplicium sumptum est.* Plutarch. Cic. c. 22. 1. *Ἐχώρει δὲ (ὁ Κικέρων) μετὰ τῆς βουλῆς ἐπὶ τοὺς ἄνδρας. Οὐκ ἐν ταὐτῷ δὲ πάντες ἦσαν, ἄλλος δ' ἄλλον ἐφύλαττε τῶν στρατηγῶν. Καὶ πρῶτον ἐν Παλατίου παραλαβὼν τὸν Λέντλον ἦγε διὰ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ καὶ τῆς ἀγορᾶς μέσης, τῶν μὲν ἡγεμονικωτάτων ἀνδρῶν κύκλῳ περιεσπειραμένων καὶ δορυφορούντων, τοῦ δὲ δήμου φρίττοντος τὰ δρώμενα καὶ παριόντος σιωπῇ, μάλιστα δὲ τῶν νέων, ὥσπερ ἱεροῖς τισι πατρίοις ἀριστοκρατικῆς τινος ἐξουσίας τελεῖσθαι μετὰ φόβου καὶ θάμβους δοκούντων. Διελθὼν δὲ τὴν ἀγορὰν καὶ γενόμενος πρὸς τῷ δεσμωτηρίῳ παρέδωκε τὸν Λέντλον τῷ δημίῳ καὶ προσέταξεν ἀνελεῖν· εἶθ' ἑξῆς τὸν Κέθηγον καὶ οὕτω τῶν ἄλλων ἕκαστον καταγαγὼν ἀπέκτεινεν. Ὁρῶν δὲ πολλοὺς ἔτι τῆς συνωμοσίας ἐν ἀγορᾷ συνεστῶτας ἀθρόους καὶ τὴν μὲν πρᾶξιν ἀγνοοῦντας, τὴν δὲ νύκτα προσμένοντας, ὡς ἔτι ζώντων τῶν ἀνδρῶν καὶ δυναμένων ἐξαρπασθῆναι, φθεγξάμενος μέγα πρὸς αὐτούς, Ἔζησαν, εἶπεν. Οὕτω δὲ Ῥωμαίων οἱ δυσφημεῖν μὴ βουλόμενοι τὸ τεθνάναι σημαίνουσιν.* Appian. B. C. II. c. 6. *Καὶ εὐθὺς ἐκ τῶν οἰκιῶν, ἔτι τῆς βουλῆς συνεστώσης, ἕκαστον αὐτῶν ὁ Κικέρων ἐς τὸ δεσμωτήριον μεταγαγών, τοῦ πλήθους ἀγνοοῦντος, ἐπεῖδεν ἀποθνήσκοντας· καὶ τοῖς ἐν ἀγορᾷ παροδεύων ἐσήμηνεν, ὅτι τεθνᾶσιν.*

(49) Finito negotio quum vesperi per forum domum suam se reciperet, cum clamore et plausu exceptus et servator patriae invocatus est; quare has quidem Nonas Decembres semper in ore habuit Cicero. III. c. 27. 85. c. 34. 106.

Plutarch. Cic. c. 22. 3. *Ἤδη δ' ἦν ἑσπέρα καὶ δι' ἀγορᾶς ἀνέβαινεν εἰς τὴν οἰκίαν, οὐκέτι σιωπῇ τῶν πολιτῶν οὐδὲ τάξει προπεμπόντων αὐτόν, ἀλλὰ φωναῖς καὶ κρότοις δεχομένων καθ' οὓς γένοιτο, σωτῆρα καὶ κτίστην ἀνακαλούντων τῆς πατρίδος. Τὰ δὲ φῶτα πολλὰ κατέλαμπε τοὺς στενωπούς, λαμπάδια καὶ δᾷδας ἱστώντων ἐπὶ ταῖς θύραις. Αἱ δὲ γυναῖκες ἐκ τῶν τεγῶν προὔφαινον ἐπὶ τιμῇ καὶ θέᾳ τοῦ ἀνδρὸς ὑπὸ πομπῇ τῶν ἀρίστων μάλα σεμνῶς ἀνιόντος· ὧν οἱ πλεῖστοι πολέμους τε κατειργασμένοι μεγάλους καὶ διὰ θριάμβων εἰσεληλακότες καὶ προσκεκτημένοι γῆν καὶ θάλατταν οὐκ ὀλίγην ἐβάδιζον ἀνομολογούμενοι πρὸς ἀλλήλους, πολλοῖς μὲν τῶν τότε ἡγεμόνων καὶ στρατηγῶν πλούτου καὶ λαφύρων καὶ δυνάμεως χάριν ὀφείλειν τὸν Ῥωμαίων δῆμον, ἀσφαλείας δὲ καὶ σωτηρίας ἑνὶ μόνῳ Κικέρωνι, τηλικοῦτον ἀφελόντι καὶ τοσοῦτον αὐτοῦ κίνδυνον.* Cic. pro Flacco c. 40. 102. *O Nonae illae Decembres, quae me consule fuistis! quem ego diem vere natalem huius Urbis, aut certe salutarem appellare possum.* ad Att. x. 1. 1. *Nonis illis Decembribus* cet. ibid. xvi. 14. 4. *Nonis iis, quibus nos magna gessimus* cet. ad Lentulum (ad Fam. i. 9. 12.) *Tenebam memoria, nobis consulibus, ea fundamenta iacta ex Kalendis Ianuariis confirmandi senatus, ut neminem mirari oporteret, Nonis Decembribus tantum vel animi fuisse in illo ordine vel auctoritatis.* pro Plancio c. 37. 90. *An, si umquam in me vitae cupiditas fuisset, ego mense Decembri mei consulatus, omnium parricidarum tela commossem? quae, si viginti quiessem dies, in aliorum vigiliam consulum recidissent.* post red. in senatu c. 5. 12. *Neque eo contentus fuit (A. Gabinius), sed etiam in concionem ascendit, eaque dixit, quae, si eius vir Catilina revixisset, dicere non esset ausus: se Nonarum Decembr., quae me consule fuissent, clivique Capitolini poenas ab equitibus Romanis* [cfr. L. iv. c. 27. 67.] *esse repetiturum.* Pseudo-Brutus Ep. ad Att. 17. *An quia non omnibus horis iactamus Idus Martias, similiter atque ille Nonas Decembres suas in ore habet, eo meliore conditione Cicero pulcherrimum factum vituperabit, quam Bestia et Clodius reprehendere illius consulatum soliti sunt?*

(50) Cicero, quum abdicans se consulatu pridie Kal. Ianuar. [= 29 Decbr. 691 = 3 Martii 62. a. C.] orationem habiturus erat, verba facere vetitus est a Q. Metello Nepote tribuno; iurandi tamen venia data, se rempublicam conservasse iuravit: idemque quum universus populus iurasset, Ciceronem domum suam reduxit. iii. c. 34. 107. iv. c. 9. 23.

Plutarch. Cic. c. 23. 1. *Οὐ μὴν ἀλλ' ἦσαν οἱ τὸν Κικέρωνα παρεσκευασμένοι καὶ λέγειν ἐπὶ τούτοις καὶ ποιεῖν κακῶς, ἔχοντες ἡγεμόνας τῶν εἰς τὸ μέλλον ἀρχόντων Καίσαρα μὲν στρατηγοῦντα, Μέτελλον δὲ καὶ Βηστίαν δημαρχοῦντας. Οἳ τὴν ἀρχὴν παραλαβόντες, ἔτι τοῦ Κικέρωνος ἡμέρας ὀλίγας ἄρχοντος, οὐκ εἴων δημηγορεῖν αὐτὸν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἐμβόλων βάθρα θέντες οὐ παρίεσαν οὐδ' ἐπέτρεπον λέγειν, ἀλλ' ἐκέλευον, εἰ βούλοιτο, μόνον περὶ τῆς ἀρχῆς ἀπομόσαντα καταβαίνειν. Κἀκεῖνος ἐπὶ τούτοις ὡς ὀμόσων προῆλθε· καὶ γενομένης αὐτῷ σιωπῆς ὤμνυεν οὐ τὸν πάτριον, ἀλλ' ἴδιόν τινα καὶ καινὸν ὅρκον, ἦ μὴν σεσωκέναι τὴν πατρίδα καὶ διατετηρηκέναι τὴν ἡγεμονίαν. Ἐπώμνυε δὲ τὸν ὅρκον αὐτῷ σύμπας ὁ δῆμος.* Dio XXXVII. c. 38. 1. *Τὸν δὲ δὴ Κικέρωνα ἐν ὀργῇ ἐπὶ τῷ τῶν πολιτῶν θανάτῳ ποιούμενοι τά τε ἄλλα ἤχθαιρον, καὶ τέλος ἀπολογεῖσθαί τε καὶ καταλέξαι πάνθ' ὅσα ἐν τῇ ὑπατείᾳ ἐπεποιήκει τῇ τελευταίᾳ τῆς ἀρχῆς ἡμέρᾳ ἐθελήσαντα (πάνυ γάρ που ἡδέως οὐχ ὅπως ὑφ' ἑτέρων ἐπῃνεῖτο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἐνεκωμίαζεν) ἐσίγασαν, οὐδ' ἐπέτρεψαν αὐτῷ ἔξω τι τοῦ ὅρκου φθέγξασθαι, συναγωνιστῇ Μετέλλῳ Νέπωτι δημαρχοῦντι χρησάμενοι, πλὴν καθ' ὅσον ἀντιφιλονεικήσας προσεπώμοσεν ὅτι σεσωκὼς τὴν πόλιν εἴη.* Cic. de Rep. I. c. 4. 7. ** * * salvam esse consulatu abiens in concione P. R. idem iurante iuravissem, facile iniuriarum omnium compensarem curam et molestiam.*

(51) Ciceronis consulatum, quantumvis a quibusdam tribunis graviter reprehensum, summis laudibus extulere Cato, Catulus, Gellius, alii, deinde etiam Pompeius et Crassus. III. c. 29. 88 sqq.

Plut. Cic. c. 23. 2. *Ἐφ' οἷς ἔτι μᾶλλον ὅ τε Καῖσαρ οἵ τε δήμαρχοι χαλεπαίνοντες ἄλλας τε τῷ Κικέρωνι ταραχὰς ἐμηχανῶντο καὶ νόμος ὑπ' αὐτῶν εἰσήγετο καλεῖν Πομπήιον μετὰ τῆς στρατιᾶς, ὡς δὴ καταλύσοντα τὴν Κικέρωνος δυναστείαν. Ἀλλ' ἦν ὄφελος μέγα τῷ Κικέρωνι καὶ πάσῃ τῇ πόλει δημαρχῶν τότε Κάτων καὶ τοῖς ἐκείνων πολιτεύμασιν ἀπ' ἴσης μὲν ἐξουσίας, μείζονος δὲ δόξης ἀντιτασσόμενος. Τά τε γὰρ ἄλλα ῥᾳδίως ἔλυσε καὶ τὴν Κικέρωνος ὑπατείαν οὕτως ἦρε τῷ λόγῳ μεγάλην δημηγορήσας, ὥστε τιμάς αὐτῷ τῶν πώποτε μεγίστας ψηφίσασθαι καὶ προσαγορεῦσαι πατέρα πατρίδος. Πρώτῳ γὰρ ἐκείνῳ δοκεῖ τοῦτο καθυπάρξαι, Κάτωνος αὐτὸν οὕτως ἐν τῷ δήμῳ προσαγορεύσαντος.* Appian B. C. II. c. 7. *Καὶ ὁ Κικέρων, ἅπασιν ἐπὶ λόγου δυνάμει μόνῃ γνώριμος ὤν, τότε καὶ ἐπὶ ἔργῳ διὰ στόματος ἦν, καὶ σωτὴρ ἐδόκει περιφανῶς ἀπολ-*

λυμένῃ τῇ πατρίδι γενέσθαι, χάριτές τε ἦσαν αὐτῷ παρὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ εὐφημίαι ποικίλαι. Κάτωνος δ' αὐτὸν καὶ *πατέρα τῆς πατρίδος* προσαγορεύσαντος, ἐπεβόησεν ὁ δῆμος. Καὶ δοκεῖ τισιν ἥδε ἡ εὐφημία ἀπὸ Κικέρωνος ἀρξαμένη περιελθεῖν ἐς τῶν νῦν αὐτοκρατόρων τοὺς φαινομένους ἀξίους. Cic. pro Sextio c. 57. 121. *Me ille absentem, ut patrem, deplorandum putabat, quem Q. Catulus, quem multi alii saepe in senatu patrem patriae nominarant.* ad Att. IX. 10. 3. *Me, quem nonnulli conservatorem istius urbis, quem parentem esse dixerunt.* Plinius VII. c. 30. (31.) *Salve (M. Tulli) primus omnium parens patriae appellate, primus in toga triumphum linguaeque lauream merite, et facundiae Latiarumque litterarum parens.* Iuvenalis Sat. VIII. 243. *Sed Roma parentem, Roma patrem patriae Ciceronem libera dixit.* Gellius V. c. 6. 15. *Hac corona civica L. Gellius, vir censorius, in senatu Ciceronem consulem donari a republica censuit, quod eius opera esset atrocissima illa Catilinae coniuratio detecta vindicataque.*

ANNUS VITAE CICERONIS XLV.

[Kal. Ian. incid. in d. 4 Martii 62 a. C.]

a. U. C.	Coss.	a. A. C.
692.	D. IUNIUS SILANUS. L. LICINIUS MURENA.	62.

(1) Primis anni diebus quum Q. Metellus Nepos tribunus plebis, idem qui Ciceronem abeuntem magistratu verba facere vetuerat [v. ad a. 691. 50.], iterum minaretur Ciceroni, hic virtute atque animo resistens istius temeritati, orationem habuit *contra concionem Metelli.* IV. c. 1. 2.

Dio XXXVII. c. 42. 1. Κικέρων δὲ ὀλίγου μὲν καὶ παραχρῆμα ἐπὶ τῇ τοῦ Λεντούλου τῶν τε ἄλλων τῶν δεθέντων σφαγῇ ἐκρίθη. τὸ δὲ ἔγκλημα τοῦτο λόγῳ μὲν ἐκείνῳ ἐπεφέρετο, ἔργῳ δὲ ἐπὶ τῇ βουλῇ κατεσκευάζετο· ὡς γὰρ οὐκ ἐξὸν σφισιν ἄνευ τοῦ δήμου θάνατον πολίτου τινὸς καταψηφίσασθαι, πολλὴν καταβοὴν ἐν τῷ ὁμίλῳ πρὸς τοῦ Μετέλλου τοῦ Νέπωτος ὅτι μάλιστα εἶχον. οὐ μὴν καὶ ὦφλε τότε οὐδέν· τῆς γὰρ γερουσίας ἄδειαν πᾶσι τοῖς διαχειρίσασι τὰ τότε πραχθέντα δούσης, καὶ προσέτι καὶ προειποίσης ὅτι, κἂν αὖθίς τις εὐθῦναί τινα αὐτῶν τολμήσῃ, ἔν τε ἐχθροῦ

καὶ ἐν πολεμίου μοίρᾳ ἔσται, ἐφοβήθη τε ὁ Νέπως καὶ οὐδὲν ἔτ' ἐπίνησεν. Cic. ad Att. I. 13. 5. *Quae laudas ex Orationibus, mihi crede, valde mihi placebant: sed non audebam antea dicere. Nunc vero, quod a te probata sunt, multo mihi ἀττικώτερα videntur. In illam Metellinam addidi quaedam. Liber tibi mittetur; quoniam te amor nostri φιλορήτορα reddidit.* Gellius XVIII. c. 7. 6. (*Concionem*) *item significare coetum populi adsistentis: item orationem ipsam, quae ad populum diceretur. Sicut M. Tullius in oratione, quae inscripta est* Contra concionem *Q. Metelli: — Id autem quod potissimum expetebat, concionem esse dictam pro verbis et oratione, docuit titulus Tulliani libri, qui a M. Cicerone inscriptus est:* Contra concionem *Q. Metelli, quo nihil profecto significatur aliud, quam ipsa, quae a Metello dicta est, oratio.*

(2) Catilina, adversus quem Antonius procos. cum exercitu missus erat, victus ab eius legato M. Petreio, fortissime pugnans confoditur.

Sallust. Cat. c. 57. *Sed postquam in castra nuncius pervenit, Romae coniurationem patefactam, de Lentulo et Cethego ceterisque, quos supra memoravi, supplicium sumptum; plerique, quos ad bellum spes rapinarum aut novarum rerum studium illexerat, dilabuntur; reliquos Catilina per montes asperos magnis itineribus in agrum Pistoriensem abducit.* c. 59. *Dein remotis omnium equis, quo militibus exaequato periculo animus amplior esset, ipse pedes exercitum pro loco atque copiis instruit. — C. Manlium in dextra, Faesulanum quemdam in sinistra parte curare iubet; ipse cum libertis et colonis propter aquilam adsistit, quam bello Cimbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur.* [cfr. III. c. 16. 53.] *At ex altera parte C. Antonius, pedibus aeger, quod praelio adesse nequibat, M. Petreio legato exercitum permittit. Ille cohortes veteranas, quas tumultus caussa conscripserat, in fronte, post eas ceterum exercitum in subsidiis locat.* — 60. *Sed ubi, omnibus rebus exploratis, Petreius tuba signum dat, cohortes paullatim incedere iubet; idem facit hostium exercitus. — Interea Catilina cum expeditis in prima acie versari, laborantibus succurrere, integros pro sauciis arcessere, omnia providere, multum pugnare ipse, saepe hostem ferire; strenui militis et boni imperatoris officia simul exsequebatur. Petreius ubi videt Catilinam, contra ac ratus erat, magna vi tendere, cohortem praetoriam in medios hostis inducit, eosque perturbatos atque alios alibi resistentes interficit: deinde utrimque ex lateribus ceteros adgreditur. Manlius et Faesulanus in primis pugnantes cadunt. Postquam Catilina fusas copias seque cum paucis relictum videt, memor generis atque pristinae suae dignitatis, in confertissumos*

hostis incurrit ibique pugnans confoditur. Florus l. c. Cic. pro Sextio c. 5. 12. *Si M. Petreii non excellens animus, et amor reipublicae, non praestans in republica virtus, non summa auctoritas apud milites, non mirificus usus in re militari exstitisset; — datus illo in bello esset hiemi locus, neque umquam Catilina, quum e pruina Apennini atque e nivibus illis emersisset atque, aestatem integram nactus, Italiae calles et pastorum stabula praedari coepisset, sine multo sanguine ac sine totius Italiae vastitate miserrima concidisset.* Dio XXXVII. c. 39. 1. *Κατιλίνας δὲ ἐν ἀρχῇ εὐθὺς τοῦ ἔτους, ἐν ᾧ Ἰούνιός τε Σιλανὸς καὶ Λούκιος Λικίνιος ἦρξαν, ἀπεφθάρη.* — 4. καὶ (*Ἀντώνιος*) προσκαταδείσας μή πως προθύμως σφᾶς ἀγωνιζομένους ἰδὼν (*Κατιλίνας*) ἐξονειδίσῃ τι καὶ προσενέγκῃ οἱ τῶν ἀπορρήτων, αὐτὸς μὲν νοσεῖν προσεποιήσατο, *Μάρκῳ δὲ Πετρηΐῳ* τὴν μάχην ἐπέτρεψεν. συμβαλὼν οὖν οὗτός σφισι τὸν Κατιλίναν καὶ ἄλλους τρισχιλίους προθυμότατα ἀγωνιζομένους οὐκ ἀναιμωτὶ κατέκοψεν· οὔτε γὰρ ἔφυγεν αὐτῶν οὐδεὶς, καὶ ἐν χώρᾳ πάντες ἔπεσον. Appian. B. C. II. c. 7. *Κατιλίναν δὲ ἐς δισμυρίους τε ἀγείραντα, καὶ τούτων τεταρτημόριον ὁπλίσαντα ἤδη, καὶ ἐς Γαλατίαν ἐπὶ ἄλλην παρασκευὴν ἀπιόντα, Ἀντώνιος, ὁ ἕτερος ὕπατος, ὑπὲρ Ἄλπεις καταλαβὼν, οὐ δυσχερῶς ἐκράτησεν ἀνδρὸς ἐμπλήκτως ἀλλόκοτον ἔργον ἐπὶ νοῦν λαβόντος τε, καὶ ἐς πεῖραν ἔτι ἐμπληκτότερον ἀπαρασκεύως προαγαγόντος. Οὐ μὴν ὅ γε Κατιλίνας, οὐδ' ἄλλος οὐδεὶς τῶν συνόντων ἐπιφανῶν, φυγεῖν ἠξίωσεν· ἀλλ' ἐσδραμόντες ἐς τοὺς πολεμίους ἀπώλοντο.*

(³) De coniuratione Catilinae a se oppressa, rebusque in consulatu a se gestis Cicero *epistolam*, voluminis instar, *ad Pompeium* mittit in Asiam. III. c. 35. 112.

Schol. Bob. in Orat. pro Plancio p. 270. *Significat Epistolam non mediocrem ad instar voluminis scriptam, quam Pompeio in Asiam de rebus suis in consulatu gestis miserat Cicero, aliquanto, ut videbatur, insolentius scriptam, ut Pompeii stomachum non mediocriter commoveret: quod quadam superbiore iactantia omnibus se gloriosis ducibus anteponeret. Hoc igitur vult esse purgatum, dicens nuntiasse se Cn. Pompeio patriae conservationem, nec inscienter de semet ipso gloriatum. Obfuerunt autem re vera: nam sic effectum est, ut ei Pompeius contra Clodianam vim non patrocinaretur.* Ad hanc Epistolam Pompeium frigide admodum respondisse, nec Ciceroni ullam significasse rerum in consulatu suo gestarum gratulationem, apparet ex alia Ciceronis Epistola, ad Pompeium hoc quoque anno scripta; quae est ad Fam. V. 7. 3. *Ac ne ignores, quid ego in tuis litteris desiderarim, scribam aperte, sicut et mea natura et nostra amicitia postulat. Res eas gessi, quarum aliquam*

in tuis litteris et nostrae necessitudinis et reipublicae caussa gratulationem exspectari: quam ego abs te praetermissam esse arbitror, quod vererere, ne cuius animum offenderes. Cfr. Programma nostrum de Romanis Autobiographie p. 22.

(4) De reliquorum coniuratorum scelere, in quibus Autronius erat, Ser. Sulla, P. et M. Laeca, C. Cornelius, gravia iudicia facta sunt indicio L. Vettii equitis: quorum defensionem nemo in se suscipere ausus est. IV. c. 2. 4. c. 4. 10.

Dio XXXVII. c. 41. 1. *Οὐ μὴν οἵ γε σύμμαχοι οἱ μετασχόντες τῷ Κατιλίνᾳ τῶν πραγμάτων καὶ τότε ἔτι περιόντες ἡσύχαζον, ἀλλὰ καὶ δέει τῆς τιμωρίας ἐταράττοντο. καὶ ἐκείνους μὲν στρατηγοὶ καθ' ἑκάστους πεμφθέντες προκατέλαβον τρόπον τινὰ ἐσκεδασμένους καὶ ἐτιμωρήσαντο· ἕτεροι δὲ τῶν λανθανόντων μηνύσει Λουκίου Οὐεττίου ἀνδρὸς ἱππέως, συγκοινωνήσαντος μὲν σφισι τῆς συνωμοσίας, τότε δὲ ἐπ' ἀδείᾳ αὐτοὺς ἐκφαίνοντος, ἐλεγχόμενοι ἐδικαιοῦντο —. 4. κἀκ τούτου οἵ τε ἀναίτιοι κατέστησαν καὶ τοῖς ὑπευθύνοις δίκαι ἐγένοντο· καὶ αὐτῶν οἱ μὲν παρόντες, οἱ δὲ καὶ ἐρήμην ὦφλον.* Cic. pro Sulla c. 33. 92. *Sic vos severitatem iudiciorum, quae per hos menses in homines audacissimos facta sunt, lenitate ac misericordia mitigate.* Cfr. in Vatinium c. 11. 26. ad Att. II. 24. 2. Sueton. Caes. c. 17.

(5) *P.* vero *Cornelius Sulla* de duplici coniuratione quum accusatus esset a L. Torquato filio, (eodem qui ipsi antea [v. ad a. 688. 12.] consulatum eripuerat eumque ad patrem suum retulerat;) de priore a Q. Hortensio, de posteriore *a Cicerone defensus*, absolvitur. IV. c. 1. 3 sqq.

Cic. pro Sulla c. 4. 11. *Duae coniurationes abs te, Torquate, constituuntur: una, quae Lepido et Volcatio consulibus, patre tuo consule designato* [v. ad a. 688. 13.], *facta esse dicitur: altera, quae me consule* [v. ad a. 691. 18.]. *Harum in utraque Sullam dicis fuisse. Patris tui, fortissimi viri atque optimi consulis, scis me consiliis non interfuisse* [cfr. II. c. 31. 84.] — *Quis ergo intererat vestris consiliis? Omnes hi, quos vides huic adesse, et in primis Q. Hortensius. — Ergo istius coniurationis crimen defensum ab eo est, qui interfuit, qui cognovit, qui particeps et consilii vestri fuit et timoris. — Mei consulatus autem tempus, et crimen maximae coniurationis a me defendetur.* — c. 5. 14. *Et, qua-*

niam de criminibus superioris coniurationis Hortensium diligenter audistis, de hac coniuratione, quae me consule facta est, hoc primum attendite. c. 32. 90. *Te ipsum iam, Torquate, expletum esse huius miseriis par erat. Etsi nihil aliud Sullae nisi consulatum abstulissetis, tamen eo vos contentos esse oportebat.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXV. 15. p. 372.

(6) Eodem tempore, quum Sulla reus esset, Cicero domum emit de Crasso in Palatio.

Cic. ad P. Sextium (ad Fam. V. 6. 2.) *Ego tua gratulatione commotus, quod ad me pridem scripseras, velle te bene evenire, quod de Crasso domum emissem: emi eam ipsam domum H—S* XXXV, *aliquanto post tuam gratulationem. Itaque nunc me scito tantum habere aeris alieni, ut cupiam coniurare, si qui recipiat;* cet. ad Att. I. 13. 6. *Messalla consul Autronianam domum emit H—S* CCCXXXVII. *Quid id ad me, inquies? Tantum, quod ea emptione et nos bene emisse iudicati sumus, et homines intelligere coeperunt, licere amicorum facultatibus in emendo ad dignitatem aliquam pervenire.* Gellius XII. c. 12. 1. *Haec quoque disciplina rhetorica est, callide et cum astu res criminosas citra periculum confiteri; ut si obiectum sit turpe aliquid, quod negari non queat, responsione ioculari eludas, et rem facias risu magis dignam, quam crimine. Sicut fecisse Ciceronem scriptum est, quum id, quod infitiari non poterat, urbano facetoque dicto diluit. Nam quum emere vellet in Palatio domum, et pecuniam in praesens non haberet, a P. Sulla, qui tum reus erat, mutua sestertium viciens tacite accepit. Ea res tamen, priusquam emeret, prodita est et in vulgus exivit; obiectumque ei est, quod pecuniam, domus emendae caussa, a reo accepisset. Tum Cicero, inopinata opprobratione permotus, accepisse se negavit, ac domum quoque se empturum negavit: atque adeo, inquit, verum sit, accepisse me pecuniam, si domum emero. Sed quum postea emisset, et hoc mendacium in senatu ei ab inimicis obiiceretur, risit satis; atque inter ridendum: „Ἀκοινονόητοι, inquit, homines estis, quum ignoratis, prudentis et cauti patrisfamilias esse, quod emere velit, empturum sese negare, propter competitores emptionis."* Cfr. Velleius II. c. 14. 3. Plutarch. Cic. c. 8. 3.

(7) C. Antonium, qui victo Catilina in Macedoniam profectus erat, oratione habita in senatu defendit Cicero.

Cic. ad P. Sextium (ad Fam. V. 6. 4.) *Antonium, etsi eius in me officia omnes desiderant, tamen in senatu gravissime ac diligentissime defendi, senatumque vehementer oratione mea atque auctoritate com-*

movi. Cic. ad C. Antonium (ad Fam. v. 5. 2.) *Ego si abs te summa officia desiderem, mirum nemini videri debeat. Omnia enim a me in te profecta sunt, quae ad tuum commodum, quae ad honorem, quae ad dignitatem pertinerent. Pro iis rebus nullam mihi abs te relatam esse gratiam, tu es optimus testis: contra etiam esse aliquid abs te profectum, ex multis audivi. — Meus in te animus quam singulari officio fuerit, et senatus et populus Romanus testis est.*

(8) Pro *A. Licinio Archia,* cui Gracchus quidam civitatis controversiam moverat, Cicero habet orationem, IV. c. 5. 11. quum ille poeta paullo ante, ut videtur, inchoaverat versibus celebrare res a Cicerone in consulatu gestas. I. c. 2. 3.

Schol. Bob. ad Orat. pro Arch. p. 354. *Hanc caussam lege Papia de civitate Romana apud Quintum Ciceronem dixit Archias huius M. Tullii fratrem. — Mentionem facit praetoris ipsius, id est, fratris sui Q. Ciceronis, qui iudicio praeerat.* [Cf. ad a. 652. 2.]

(9) Praeturam h. a. gessit Q. Cicero, M. frater, XL annos natus (v. ad a. 652. 3.), collegam habens C. Virgilium. v. c. 2. 4.

Schol. Bob. l. c. Cic. pro Plancio c. 40. 95. *Siciliam petivi animo, quae — obtinebatur a C. Virgilio, quocum me uno vel maxime quum vetustas — tum mei fratris collegia, tum respublica sociarat.*

(10) Paullo ante habitam orationem pro Archia, mortuus est Q. Roscius, illustris comici operis actor, quo familiariter usus fuerat Cicero. II. c. 1. 2.

Cic. pro Archia c. 8. 17. *Quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur?* ad q. l. Schol. Bob. p. 357. *Quintum Roscium (Gallum?) dicit, illis temporibus illustrem comici operis actorem, quem familiarissime Cicero dilexit, qui non ita pridem vita excesserat.* Valer. Max. VIII. c. 7. 7. *Ne Roscius quidem subtrahatur scenicae industriae notissimum exemplum, qui nullum umquam spectanti populo gestum, nisi quem domi meditatus fuerat, ponere ausus est. Quapropter non ludicra res Roscium, sed Roscius ludicram artem commendavit: nec vulgi tantum favorem, verum etiam principum familiaritates amplexus est.* Paulus Diacon. de Sign. Verb. *Roscii appellabantur in omnibus perfecti artibus, quod Roscius quidam perfectus unus in arte sua, id est comoedia, iudicatus sit.* Cfr. ad a. 673. 5. et 678. 1.

(11) A consulibus huius anni lata fuit lex Iunia Licinia, ab utriusque nomine dicta, cuius mentio fit III. c. 9. 27.

Schol. Bob. ad Orat. pro Sextio p. 310. *Licinia et Iunia consulibus auctoribus Licinio Murena et Iunio Silano perlata illud cavebat, ne clam aerario legem inferri liceret, quoniam leges in aerario condebantur.* Conf. Cic. Phil. V. c. 3. 8. ad Att. II. 9. 1. IV. 16. 5. in Vatin. c. 14. 33.

(12) Extremo anno P. Clodius, App. filius, Pompeiae Caesaris uxoris amore captus, quum in eius domo Bonae Deae pro populo fieret, clam veste muliebri ingressus et agnitus foras eiicitur. IV. c. 7. 15. V. c. 35. 92.

Ascon. in Milon. p. 52. *P. Clodius, quum adhuc quaestor designatus esset, deprehensus est, quum intrasset eo, ubi sacrificium pro populo Romano fiebat. Quod factum notatum est a senatu, decretumque, ut extra ordinem iudicium fieret.* Schol. Bob. ad Orat. in Clod. et Curion. p. 329. *Visus est (P. Clodius) in domo pontificis maximi C. Caesaris eiusdemque praetoris incestum fecisse cum eius uxore Pompeia, quum eo tempore per Vestales virgines et matronas honestissimas in operto Bonae Deae sacrificium viris omnibus inaccessum fiebat. Unde elapso tamen Clodio, magna invidia percrebuit et infamia caerimoniarum, ut senatus decernere cogeretur, omni diligentia consulum pervestigandum, si quod esset publicis religionibus inlatum flagitium.* Plutarch. Cic. c. 28. 1. *Ἦν Κλώδιος ἀνὴρ εὐγενής, τῇ μὲν ἡλικίᾳ νέος, τῷ δὲ φρονήματι θρασὺς καὶ αὐθάδης. Οὗτος ἐρῶν Πομπηΐας τῆς Καίσαρος γυναικὸς εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ παρεισῆλθε κρύφα λαβὼν ἐσθῆτα καὶ σκευὴν ψαλτρίας· ἔθυον γὰρ αἱ γυναῖκες τὴν ἀπόρρητον ἐκείνην καὶ ἀθέατον ἀνδράσι θυσίαν ἐν τῇ τοῦ Καίσαρος οἰκίᾳ, καὶ παρῆν ἀνὴρ οὐδείς· ἀλλὰ μειράκιον ὢν ἔτι καὶ μήπω γενειῶν ὁ Κλώδιος ἤλπιζε λήσεσθαι διαδὺς πρὸς τὴν Πομπηΐαν μετὰ τῶν γυναικῶν. Ὡς δ' εἰσῆλθε νυκτὸς εἰς οἰκίαν μεγάλην, ἠπορεῖτο τῶν διόδων· καὶ πλανώμενον αὐτὸν ἰδοῦσα Αὐρηλίας θεραπαινὶς τῆς Καίσαρος μητρὸς ᾔτησεν ὄνομα. Φθέγξασθαι δ' ἀναγκασθέντος ἐκείνου καὶ φήσαντος ἀκόλουθον Πομπηΐας οὖσαν ἀνέκραγε καὶ συνεκάλει τὰς γυναῖκας. Αἱ δ' ἀποκλείσασαι τὰς θύρας καὶ πάντα διερευνώμεναι λαμβάνουσι τὸν Κλώδιον εἰς οἴκημα παιδίσκης, ᾗ συνεισῆλθε, καταπεφευγότα. Τοῦ δὲ πράγματος περιβοήτου γενομένου, Καῖσάρ τε τὴν Πομπηΐαν ἀφῆκε καὶ * * δίκην ἀσεβείας ἀπεγράψατο τῷ Κλωδίῳ.* Cfr. Plut. Caes. c. 9 sq. Dio XXXVII. c. 45. 1. *Κἀν τούτῳ ὁ Καῖσαρ, τοῦ Κλωδίου τοῦ Πουπλίου τὴν γυναῖκα*

αὐτοῦ ἔν τε τῇ οἰκίᾳ καὶ παρὰ τὴν ποίησιν τῶν ἱερῶν, ἅπερ αἱ ἀειπαρθένοι παρά τε τοῖς ὑπάτοις καὶ παρὰ τοῖς στρατηγοῖς ἄγνωστα ἐκ τῶν πατρίων ἐς πᾶν τὸ ἄρρεν ἐπετέλουν, αἰσχύναντος, ἐκείνῳ μὲν οὐδὲν ἐνεκάλεσεν (καὶ γάρ εὖ ἠπίσταιο ὅτι οὐχ ἁλώσεται διὰ τὴν ἑταιρείαν), τὴν δὲ δὴ γυναῖκα ἀπεπέμψατο, εἰπὼν ἄλλως μὲν μὴ πιστεύειν τῷ λεγομένῳ, μὴ μέντοι καὶ συνοικήσειν ἔτ' αὐτῇ δύνασθαι, διότι καὶ ὑπωπτεύθη ἀρχὴν μεμοιχεῦσθαι.

(13) Idem ante quoque male audiebat propter stuprum, quod tribus sororibus intulisse dicebatur. IV. c. 8. 19. c. 23. 58.

Velleius II. c. 45. 1. *P. Clodius, homo nobilis, disertus, audax; — malorum propositorum executor acerrimus, infamis etiam sororis stupro et actus incesti reus ob initum inter religiosissima populi Romani sacra adulterium* cet. Plutarch. Cic. c. 29. 2. *Κατεμαρτύρουν δὲ τοῦ Κλωδίου πολλοὶ τῶν καλῶν κἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐπιορκίας, ῥᾳδιουργίας, ὄχλων δεκασμούς, φθορὰς γυναικῶν. Λεύκουλλος δὲ καὶ θεραπαινίδας παρεῖχεν, ὡς συγγένοιτο τῇ νεωτάτῃ τῶν ἀδελφῶν ὁ Κλώδιος, ὅτε Λευκούλλῳ συνῴκει. Πολλὴ δ' ἦν δόξα καὶ ταῖς ἄλλαις δυσὶν ἀδελφαῖς πλησιάζειν τὸν Κλώδιον, ὧν Τερτίαν μὲν Μάρκιος Ῥῆξ, Κλωδίαν δὲ Μέτελλος ὁ Κέλερ εἶχεν, ἣν Κουαδραντερίαν ἐκάλουν. — Ἐπὶ ταύτῃ μάλιστα τῶν ἀδελφῶν κακῶς ἤκουσεν ὁ Κλώδιος.* Conf. Cic. pro Sextio c. 17. 39. pro Domo sua c. 34. 92.

ANNUS VITAE CICERONIS XLVI.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 22 Febr. 61 a. C.]

a. U. C.	Coss. M. PUPIUS PISO CALPURNIANUS.	a. A. C.
693.	M. VALERIUS MESSALLA NIGER.	61.

(1) Alter consulum, qui, accepta offensa in petitione aedilitatis [v. ad a. 680. 6.], summos honores nactus erat, homo fuit perversus et iners, qui opera usus Fufii, tribuni plebis levissimi, Clodianis partibus studuit; Messalla autem, consul egregius, Ciceronis laudator et bonarum partium, severe egit in Clodium. IV. c. 6. 14. c. 7. 16.

Cic. ad Att. I. 14. 5. *Romanae autem se res sic habent: senatus ἄρειος πάγος. Nihil constantius, nihil severius, nihil fortius. Nam quum dies venisset rogationi ex senatus consulto ferendae, concursabant barbatuli iuvenes, totus ille grex Catilinae, duce filiola Curionis, et populum, ut antiquaret, rogabant. Piso autem consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. Operae Clodianae pontes occuparant. Tabellae ministrabantur ita, ut nulla daretur* UTI ROGAS. *Hic tibi rostra Cato advolat, convicium Pisoni consuli mirificum facit; si id est convicium, vox plena gravitatis, plena auctoritatis, plena denique salutis. Accedit eodem etiam noster Hortensius, multi praeterea boni: insignis vero opera Favonii fuit. Hoc concursu optimatum comitia dimittuntur: senatus vocatur. Quum decerneretur frequenti senatu, contra pugnante Pisone, ad pedes omnium singillatim accidente Clodio, ut consules populum cohortarentur ad rogationem accipiendam; homines ad* XV *Curioni, nullum senatus consultum facienti, assenserunt: ex altera parte facile* CCCC *fuerunt. Acta res est. Fufius tribunus tum concessit.*

(²) Q. Ciceroni, M. fratri, ex praetura [v. ad a. 692. 9.] provincia obtigit Asia; quo ut secum legati loco proficisceretur, non potuit impetrare ab Attico. Q. hanc provinciam per triennium (ab a. U. C. 693—695.) administravit. v. c. 7. 13. c. 8. 16. c. 14. 38. VII. c. 33. 89.

Cic. ad Att. I. 15. 1. *Asiam Quinto, suavissimo fratri, obtigisse audisti: non enim dubito, quin celerius tibi hoc rumor, quam ullius nostrum litterae nuntiarint.* Ibid. I. 16. 14. *Quod ad me scribis, te in Asiam statuisse non ire; equidem mallem, ut ires: ac vereor, ne quid in ista re minus commode fiat. Sed tamen non possum reprehendere consilium tuum, praesertim quum egomet in provinciam non sim profectus* [v. ad a. 689. 3 et 691. 9.]. Nepos Att. c. 6. 4. *Multorum consulum praetorumque praefecturas delatas sic accepit, ut neminem in provinciam sit secutus, honore fuerit contentus, rei familiaris despexerit fructum: qui ne cum Q. quidem Cicerone voluerit ire in Asiam, quum apud eum legati locum obtinere posset.* Cic. ad Q. fr. I. 1. c. 2. 8. *Praeclarum est enim, summo cum imperio fuisse in Asia triennium, sic ut nullum te signum, nulla pictura, nullum vas, nulla vestis, nullum mancipium, nulla forma cuiusquam, nulla conditio pecuniae (quibus rebus abundat ista provincia) ab summa integritate continentiaque deduxerit.* c. 4. 12. *Tertius hic annus habeat integritatem eamdem, quam superiores, cautiorem etiam ac diligentiorem.* Conf. pro Flacco c. 14. 33. ibique Scholia Bob. p. 238. de Divinat. I. c. 28. 58.

(3) De Clodii facto quum rogatio consularis ex SCto facta esset, ex qua a praetore iudices legerentur in iudicio Clodiano, Q. Fufius tribunus plebis, amicus Clodii, legem tulit, quam defendit Hortensius, ut iudices sorte ducerentur, quod ita facilius putaret eiusmodi fore iudices, qui se corrumpi sinerent. IV. c. 7. 15. c. 8. 18. c. 9. 20.

Schol. Bob. in Orat. in Clod. et Curion. p. 329. *Magna invidia perereбuit et infamia caerimoniarum, ut senatus decernere cogeretur, omni diligentia consulum pervestigandum, si quod esset publicis religionibus illatum flagitium. — Post quod reus de incesto factus est P. Clodius, accusante L. Lentulo, defendente C. Curione patre. — Multum diuque habitis concertutionibus ante iudicium, P. Clodius a turbulenta multitudine, ne caussam diceret, non sine impetu seditionis adiutus est: auctore huius conspirationis Q. Fufio Caleno tribuno plebis, cuius mentionem creberrimam Tullius in Philippicis orationibus* [VIII. c. 4. 11. X. c. 1. 3. XI. c. 6. 15. XII. c. 1. 1.] *facit. Obstante vero paene universo senatu pro sanctimonia religionum adversus crimen incesti, iudices tamen ad extremum dati sunt.*

(4) Incesti crimen, quo accusabatur, Clodius quidem amoliri studuit, quum diceret se illa nocte non Romae, sed Interamnae apud C. Cassinium fuisse. Sed Cicero testis productus dicit illum eodem die ad se domum venisse. Et tamen Clodius absolvitur. IV. c. 7 sq. c. 12. 31.

Livius Epit. 103. *P. Clodius accusatus, quod in habitu muliebri in sacrarium, in quod virum intrare nefas est, intrasset, et uxorem maximi pontificis stuprasset, absolutus est.* Cic. in Pison. c. 39. 95. *Emissus etiam ille — quum stuprum Bonae Deae pulvinaribus intulisset.* Valer. Max. VIII. c. 6. 5. *Quid, M. Cicero forensi militia summos honores amplissimumque dignitatis locum adeptus, nonne in ipsis eloquentiae suae castris testis abiectus est, dum P. Clodium Romae apud se fuisse iuravit, illo sacrilegum flagitium uno absentine argumento tuente? Siquidem iudices Clodium incesti crimine, quam Ciceronem infamia periurii liberare maluerunt.* Ascon. in Milon. p. 49. *Fuit hic Cassinius, apud quem Clodius mansisse Interamnae videri volebat, qua nocte deprehensus est in Caesaris domo, quum ibi in operto virgines pro populo Romano sacra facerent.* Schol. Bob. ad Orat. in Clod. et Curion. p. 330. *Et primo quidem ab senatu petiverant (iudices), ut de Clodio potentissimo homine liberius iudicaretur. Verum ita cecidit, ut in eum multi grave*

testimonium dicerent: quorum in numero M. ipse Tullius interrogatus, ait ad se salutotum venisse ipsa die Clodium, qua se ille contenderat Interamnae fuisse, millibus passuum ferme LXXXX *ab Urbe disiunctum; quo scilicet videri volebot, incesti Romae committendi facultatem non habuisse. Et post haec ab iudicibus* XXV *damnotus est. Praevaluit tamen ad eius victoriam maior eorum numerus, qui absolverunt: nam* XXX *et una pro eo sententiae latae sunt.* Plutarch. Cic. c. 29. 1. *Κικέρων δ' ἦν μὲν αὐτοῦ (Κλωδίου) φίλος καὶ τῶν περὶ Κατιλίναν πραττομένων ἐχρῆτο προθυμοτάτῳ συνεργῷ καὶ φύλακι τοῦ σώματος· ἰσχυριζομένου δὲ πρὸς τὸ ἔγκλημα τῷ μηδὲ γεγονέναι κατ' ἐκεῖνον ἐν Ῥώμῃ τὸν χρόνον, ἀλλ' ἐν τοῖς πορρωτατω χωρίοις διατρίβειν, κατεμαρτύρησεν ὡς ἀφιγμένου πρὸς αὐτὸν οἴκαδε καὶ διειλεγμένου περί τινων· ὅπερ ἦν ἀληθές. Οὐ μὴν ἐδόκει μαρτυρεῖν ὁ Κικέρων διὰ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν αὐτοῦ γυναῖκα Τερεντίαν ἀπολογούμενος. Ἦν γὰρ αὐτῇ πρὸς τὸν Κλώδιον ἀπέχθεια διὰ τὴν ἀδελφὴν τὴν ἐκείνου Κλωδίαν, ὡς τῷ Κικέρωνι βουλομένην γαμηθῆναι καὶ τοῦτο διὰ Τύλλου τινὸς πράττουσαν, ὃς ἑταῖρος μὲν ἦν καὶ συνήθης ἐν τοῖς μάλιστα Κικέρωνος, ἀεὶ δὲ πρὸς τὴν Κλωδίαν φοιτῶν καὶ θεραπεύων ἐγγὺς οἰκοῦσαν ὑποψίαν τῇ Τερεντίᾳ παρέσχε. Χαλεπὴ δὲ τὸν τρόπον οὖσα καὶ τοῦ Κικέρωνος ἄρχουσα παρώξυνε τῷ Κλωδίῳ συνεπιθέσθαι καὶ καταμαρτυρῆσαι.* Id. Caes. c. 10. 4. *Ἀποφεύγει δ' οὖν τὸ ἔγκλημα τῶν πλείστων δικαστῶν συγκεχυμένας τοῖς γράμμασι τὰς γνώμας ἀποδόντων, ὅπως μήτε παρακινδυνεύσωσιν ἐν τοῖς πολλοῖς καταψηφισάμενοι, μήτ' ἀπολύσαντες ἀδοξήσωσι παρὰ τοῖς ἀρίστοις.* Dio XXXVII. c. 46. 1. *Τῷ δὲ ἐξῆς ἔτει ἐπί τε Πίσωνος καὶ ἐπὶ Μάρκου Μεσσάλου ὑπάτων μισοῦντές τε ἄλλως οἱ δυνατοὶ τὸν Κλώδιον, καὶ ἅμα καὶ τὸ μίασμα αὐτοῦ ἀποδιοπομπούμενοι, ἐπειδὴ οἱ ποντίφικες ἀνατυθῆναι τὰ ἱερὰ ὡς οὐχ ὁσίως διὰ τοῦτο τελεσθέντα ἔγνωσαν, δικαστηρίῳ αὐτὸν παρέδωκαν, καὶ κατηγορήθη μὲν τῆς τε μοιχείας, καίπερ τοῦ Καίσαρος σιωπῶντος, καὶ τῆς μεταστάσεως τῆς περὶ Νίσιβιν, καὶ προσέτι καὶ ὅτι τῇ ἀδελφῇ συγγίγνοιτο, ἀφείθη δὲ, καίτοι τῶν δικαστῶν φρουρὰν παρὰ τῆς βουλῆς, ὅπως μηδὲν κακὸν ὑπ' αὐτοῦ πάθωσι, καὶ αἰτησάντων καὶ λαβόντων.*

(5) Iudices, qui largitione corrupti Clodium absolvissent, eleganti dicterio reprehendit Catulus. IV. c. 9. 24.

Seneca Ep. 97. 5. *Hi iudices Clodiani a senatu petierant praesidium, quod non erat nisi damnaturis necessarium, et impetraverant. Itaque eleganter illis Catulus, absoluto reo: Quid vos, inquit, praesidium a nobis petebatis? an, ne nummi vobis eriperentur?* Plut-

arch. Cic. c. 29. 3. *Ὅμως δὲ πλείονες ἔδοξαν οἱ ἀπολύοντες γενέσθαι καί τις ἐλέχθη καὶ δεκασμὸς διελθεῖν. Ὅθεν ὁ μὲν Κάτλος ἀπαντήσας τοῖς κριταῖς, Ὑμεῖς, εἶπεν, ὡς ἀληθῶς ὑπὲρ ἀσφαλείας ᾐτήσασθε τὴν φυλακήν, φοβούμενοι μή τις ὑμῶν ἀφέληται τὸ ἀργύριον.* Dio xxxvii. c. 46. 3. *Ἐφ᾽ ᾧπερ καὶ ὁ Κάτουλος ἐπισκώπτων ἔλεγεν ὅτι τὴν φυλακὴν ᾔτησαν οὐχ ἵν᾽ ἀσφαλῶς τοῦ Κλωδίου καταψηφίσωνται, ἀλλ᾽ ἵν᾽ αὐτοὶ τὰ χρήματα ἃ δεδωροδοκήκεσαν διασώσωνται.*

(⁶) Clodium autem ipsum Cicero Idibus Maiis [= 15 Maii 693 = 2 Iulii 61 a. C.] in senatu tum oratione perpetua, tum altercatione frangit. iv. c. 10. 25 sqq.

Plutarch. Cic. c. 29. 3. *Κικέρων δὲ τοῦ Κλωδίου πρὸς αὐτὸν λέγοντος, ὅτι μαρτυρῶν οὐκ ἔσχε πίστιν παρὰ τοῖς δικασταῖς, Ἀλλ᾽ ἐμοὶ μέν, εἶπεν, οἱ πέντε καὶ εἴκοσι τῶν δικαστῶν ἐπίστευσαν· τοσοῦτοι γάρ σου κατεψηφίσαντο· σοὶ δὲ τριάκοντα οὐκ ἐπίστευσαν· οὐ γὰρ πρότερον ἀπέλυσαν ἢ ἔλαβον τὸ ἀργύριον.*

(⁷) Pompeius, ex Syria decedens, per biduum, i. e. iii. et prid. Kal. Octobr. [= 28 et 29 Sept. 693 = 12 et 13 Novbr. 61. a. C.] de Mithridate, Tigrane, aliisque regibus victis triumphum agit et multis verbis Ciceroni salutem imperii adiudicat. iii. c. 29. 89. iv. c. 11. 28.

Velleius ii. c. 40. 2. *Victor omnium, quas adierat, gentium Pompeius — revertit in Italiam — magnificentissimumque de tot regibus per biduum egit triumphum.* Plinius H. N. vii. c. 26. (27.) *Triumphi, quem duxit a. d. iii. Kal. Oct. M. Pisone M. Messalla coss. praefatio haec fuit: Quum oram maritimam a praedonibus liberasset et imperium maris populo Romano restituisset, ex Asia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria, Scythis, Iudaeis, Albanis, Iberia, insula Creta, Bastarnis, et super haec de regibus Mithridate atque Tigrane triumphavit.* Cfr. Idem xxxvii. c. 2. (6.) Plutarch. Pomp. c. 45. Eutrop. vi. c. 16. Florus iv. c. 2. 8. Valer. Max. viii. c. 15. 8. Dio xxxvii. c. 21. Zonar. x. c. 5.

(⁸) Equitum commoda bis in senatu defendit Cicero, eorumque concordiam cum senatu restituit dissentiente Catone. iv. c. 15. 36.

Appian. B. C. ii. c. 13. *Οἱ δ᾽ Ἱππέες λεγόμενοι, τὴν μὲν ἀξίωσιν*

τοῦ δήμου καὶ τῆς βουλῆς ὄντες ἐν μέσῳ, δυνατώτατοι δὲ ἐς ἅπαντα, περιουσίας τε οὕνεκα, καὶ μισθώσεως τελῶν καὶ φόρων, οὓς ὑπὸ τῶν ἐθνῶν τελουμένους ἐξεμισθοῦντο, καὶ πλήθους βεβαιοτάτων ἐς ταῦτα θεραπόντων, ἐκ πολλοῦ τὴν βουλὴν ᾔτουν, ἄφεσίν τινα μέρους τῶν φόρων αὐτοῖς γενέσθαι. Καὶ ἀποδιέτριβεν ἡ βουλή. κτέ.

(9) C. Pomptinius, is qui Cicerone consule praetor fuerat (v. ad 691. 39.), in Galliam profectus, Allobrogas domuit. VII. c. 44. 114.

Livius Epit. 103. *C. Pontinius praetor Allobrogas, qui rebellaverant, ad Solonium domuit.* Schol. Bob. ad Orat. in Vatin. p. 322. *Supplicationes — decerni postulaverat C. Pomptinus rebus in Gallia prospere gestis, quum etiam triumphum peteret* [a. U. C. 700. Cf. Cic. ad Att. IV. 16. 12. ad Q. fr. III. 4. 6.]. Dio XXXVII. c. 47. 1. *Τῶν δὲ Ἀλλοβρίγων τὴν Γαλατίαν τὴν περὶ Νάρβωνα πορθούντων, Γάϊος Πομπτῖνος ὁ ἄρχων αὐτῆς τοὺς μὲν ὑποστρατήγους ἐπὶ τοὺς πολεμίους ἔπεμψεν, αὐτὸς δὲ ἐν ἐπιτηδείῳ ἱδρυθεὶς ἐπετήρει τὰ γιγνόμενα, ὅπως κατὰ καιρὸν πρὸς τὸ ἀεὶ χρήσιμον καὶ γνώμην σφίσι διδόναι καὶ ἐπαμύνειν δύνηται. καὶ Μάλλιος μὲν Λεντῖνος ἐπὶ Οὐεντίαν πόλιν στρατεύσας,* — c. 48. 1. *τὸ τεῖχος — ἐξεῖλεν· Λούκιος δὲ δὴ Μάριος καὶ Σερούϊος Γάλβας τόν τε Ῥοδανὸν ἐπεραιώθησαν, καὶ τὰ τῶν Ἀλλοβρίγων λυμηνάμενοι τέλος πρὸς Σολώνιον πόλιν ἦλθον, καὶ χωρίον μέν τι ὑπὲρ αὐτῆς ἰσχυρὸν κατέλαβον, μάχῃ τε τοὺς ἀντιστάντας σφίσιν ἐνίκησαν, καί τινα καὶ τοῦ πολίσματος ξυλίνου πῃ ὄντος ἐνέπρησαν, οὐ μέντοι καὶ εἷλον αὐτό· ὁ γὰρ Κατούγνατος ἐπελθὼν ἐκώλυσεν· μαθὼν οὖν τοῦτο ὁ Πομπτῖνος ἐπεστράτευσέ τε ἐπ' αὐτὸν παντὶ τῷ στρατῷ, καὶ πολιορκήσας σφᾶς ἐχειρώσατο πλὴν τοῦ Κατουγνάτου. καὶ ὁ μὲν καὶ τὰ λοιπὰ ῥᾷον ἐκ τούτου προσκατεστρέψατο.* Conf. XXXIX. c. 65.

ANNUS VITAE CICERONIS XLVII.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 11 Februar. 60 a. C.]

a. U. C.	Coss. L. AFRANIUS.	a. A. C.
694.	Q. CAECILIUS METELLUS CELER.	60.

(1) Cicero primis anni mensibus in Urbe degens scripsit

Commentarium consulatus sui, quem Idib. Martiis [= 15 Mart. 694 = 23 April. 60 a. C.] misit ad Atticum. Graece autem quum compositus esset, Latinum quoque perficere cogitabat. III. c. 35. 109.

Cic. ad Att. I. 19. 10. *Commentarium consulatus mei Graece compositum misi ad te —. Idibus Mart.* Ibid. 20. 6. *De meis scriptis misi ad te, Graece perfectum, Consulatum meum.* Plutarch. Crass. c. 13. 4. *Ἐν δὲ τῷ Περὶ Ὑπατείας ὁ Κικέρων νύκτωρ φησὶ τὸν Κράσσον ἀφικέσθαι πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν κομίζοντα τὰ περὶ τὸν Κατιλίναν ἐξηγουμένην, ὡς ἤδη βεβαιοῦντα τὴν συνωμοσίαν.* Id. Caes. c. 8. 3. *Τοῦτο μὲν οὖν οὐκ οἶδα ὅπως ὁ Κικέρων, εἴπερ ἦν ἀληθὲς, ἐν τῷ Περὶ τῆς Ὑπατείας οὐκ ἔγραψεν.* Conf. Programma Schol. de Roman. Autobiogr. p. 23. Add. I. G. Linsén et S. G. Bergh, *de Cicerone historico*, Spec. I et II. Aboae, 1826. 4°.

(²) Quo lecto Commentario, Posidonius Rhodius, rogatus a Cicerone ut ornatius de iisdem rebus scriberet, a scribendo est deterritus. III. c. 35. 110.

Cic. ad Att. I. 20. 6. *Alii si scripserint, mittemus ad te; sed, mihi crede, simul atque hoc nostrum legerunt, nescio quo pacto retardantur.* Conf. Bakii Posidonius Rh. p. 19.

(³) Orto in republica metu Gallici belli, propter excursiones Helvetiorum, senatus decrevit ut Metellus et Afranius duas Gallias sortirentur. IV. c. 16. 39.

Caesar B. G. I. c. 2. *Apud Helvetios longe nobilissimus et ditissimus fuit Orgetorix. Is, M. Messalla et M. Pisone coss.* [a. U. C. 693.] *regni cupiditate inductus, coniurationem nobilitatis fecit, et civitati persuasit, ut de finibus suis cum omnibus copiis exirent.* — c. 5. *Post eius mortem nihilo minus Helvetii id, quod constituerant, facere conantur, ut e finibus suis exeant.* cet.

(⁴) C. Antonius in provincia, in quam devicto Catilina profectus erat [v. ad a. 692. 7.], male rem gerit. IV. c. 14. 35.

Livius Epit. 103. *C. Antonius proconsul in Thracia parum prospere rem gessit.* Obsequens c. 123. *Antonius quum in agro Pistoriensi Catilinam devicisset, laureatos fasces in provinciam tulit: ibi a Dardanis oppressus amisso exercitu profugit. Apparuit eum hostibus portendisse victoriam, quum ad eos laurum victricem tulerit, quam in Capitolio debuerat deponere.* Dio XXXVIII. c. 10. 1. *Οὗτος* (ὁ *Ἀντώνιος*) *πολλὰ*

μὲν καὶ δεινὰ καὶ τὸ ὑπήκοον τὸ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἄρξας αὐτῆς, καὶ τὸ ἔναπονδον εἰργάσατο, πολλὰ δὲ καὶ ἀντέπαθεν. τά τε γὰρ τῶν Δαρδάνων καὶ τὰ τῶν πλησιοχώρων αφίαι πορθήαας οὐκ ἐτόλμησεν ἐπιόντας αὐτοὺς ὑπομεῖναι, ἀλλ' ὡς καὶ ἐπ' ἄλλο τι μετὰ τῶν ἱππέων ὑποχωρήσας ἔφυγεν, καὶ οὕτω τοὺς πεζοὺς ἐκεῖνοι περιαχόντες ἔκ τε τῆς χώρας βιαίως ἐξήλασαν καὶ τὴν λείαν προααφείλοντο. τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ περὶ τούς αυμμάχους τοὺς ἐν τῇ Μυαίᾳ ποιήαας ἡττήθη πρὸς τῇ τῶν 'Ιατριανῶν πόλει πρὸς τῶν Σκυθῶν τῶν Βασταρνῶν, ἐπιβοηθηαάντων αὐτοῖς, καὶ ἀπέδρα. [Cfr. ad a. 695. 2.]

(5) L. Flavius tribunus plebis legem agrariam promulgat auctore Pompeio de agris dividendis inter milites Pompeii et plebem; qua ex lege Cicero, secunda concionis voluntate, omnia illa tollit, quae ad privatorum incommoda pertinebant, liberatque agrum, qui ab a. 621. fuerat publicus. IV. c. 16. 40.

Cic. ad Att. I. 18. 6. *Agraria autem promulgata est a Flavio, sane levis, eadem fere, quae fuit Plotia.* Ibid. II. 1. 6. *Quod de agraria lege quaeris, sane iam videtur refrixisse.* Ibid. II. 3. 3. *Est res sane magni consilii. Nam aut fortiter resistendum est legi agrariae; in quo est quaedam dimicatio, sed plena laudis: aut quiescendum; quod est non dissimile atque ire in Solonium aut Antium: aut etiam adiuvandum, quod a me aiunt Caesarem sic exspectare, ut non dubitet.* Dio XXXVII. c. 50. 1. Τοῦ γοῦν δημάρχου [Λούκιος δὲ δὴ Φλαούιος ὠνομάζετο] τοῦ τὴν γῆν τοῖς τῷ Πομπηίῳ συνεξητααμένοις κατανεῖμαι ἐαηγουμένου προαγράψαντος τῇ γνώμῃ τὸ καὶ πᾶαι τοῖς πολίταις, ὅπως τοῦτό τε αὐτὸ ῥᾷον ψηφίσωνται καὶ τὰ πραχθέντα αὐτῷ βεβαιώσωσι, κλήρους τινάς δοθῆναι, ἐπὶ πᾶν ὁ Μέτελλος ἀνθιατάμενος ἐπεξῆλθεν, ὥστε καὶ ἐς τὸ οἴκημα ὑπ' αὐτοῦ ἐμβληθῆναι καὶ τὴν γερουαίαν ἐνταῦθα ἀθροῖααι ἐθελῆααι. ἐπεί τε ἐκεῖνος τό τε βάθρον τὸ δημαρχικὸν ἐν αὐτῇ τῇ ἐσόδῳ αὐτοῦ ἔθηκε, καὶ ἐπ' αὐτῷ καθεζόμενος ἐμποδὼν ὥατε μηδένα ἐαιέναι ἐγίγνετο, τόν τε τοῖχον τοῦ δεσμωτηρίου διακοπῆναι ἐκέλευσεν, ὅπως δι' αὐτοῦ ἡ βουλὴ ἐσέλθῃ, καὶ ὡς νυκτερεύσων κατὰ χώραν παρεσκευάζετο. μαθὼν οὖν τοῦθ' ὁ Πομπήιος, καὶ αἰσχυνθείς τε ἅμα καὶ δείαας μὴ καὶ ὁ δῆμος ἀγανακτήσῃ, προσέταξε τῷ Φλαουίῳ ἀπαναατῆναι. κτέ.

(6) P. Clodius, Ciceronis ulciscendi caussa tribunatus cupidus, transitionem ad plebem molitur. IV. c. 12. 30.

* Schol. Bob. ad Orat. in Clod. et Curion. p. 330. *Inde igitur (Clodius) capitalis inimicus in M. Tullium coepit efferari et, quum illo anno potestate quaestoria fungeretur, apud populum creberrimis eum concionibus lacessebat: minas quin immo praetendens, ad familiam se plebeiam transiturum, ut tribunus plebis fieret, denuntiabat.* Dio XXXVII. c. 51. 1. Κλώδιος δὲ ἐπεθύμησε μὲν διὰ τους δυνατοὺς ἐπὶ τῇ δίκῃ δημαρχῆσαι, καὶ τινας τῶν δημαρχούντων προκαθῆκεν ἐσηγήσασθαι τὸ καὶ τοῖς εὐπατρίδαις τῆς ἀρχῆς μεταδίδοσθαι, ὡς δ' οὐκ ἔπεισε, τήν τε εὐγένειαν ἐξωμόσατο καὶ πρὸς τὰ τοῦ πλήθους δικαιώματα, ἐς αὐτόν σφων τὸν σύλλογον ἐσελθὼν, μετέστη. καὶ ᾔτησε μὲν εὐθὺς τὴν δημαρχίαν, οὐκ ἀπεδείχθη δὲ ἐναντιωθέντος οἱ τοῦ Μετέλλου· ἐν γένει τε γὰρ αὐτῷ ἦν, καὶ τοῖς πραττομένοις ὑπ' αὐτοῦ οὐκ ἠρέσκετο. πρόφασιν δὲ ἐποιήσατο ὅτι μὴ κατὰ τὰ πάτρια ἡ ἐκποίησις αὐτοῦ ἐγεγόνει· ἐν γὰρ τῇ ἐσφορᾷ τοῦ φρατριατικοῦ νόμου μόνως ἐξῆν τοῦτο γίγνεσθαι.

(7) Cicero, quum sollicitus esset et de reipublicae motu et de periculis, quae sibi ipsi intendi perspiciebat, luget quam maxime absentiam fratris et Attici; quibuscum iam non posset ingenue et libere colloqui. IV. c. 18. 45.

Quintus frater aberat in Asia praetor v. ad a. 693. 2. Atticus eo tempore morabatur in Epiro v. J. G. Hulleman, *Diatr. in T. Pomponium Atticum* p. 42.

(8) Ad iuvenilem laborem regressus Cicero hoc anno *Arati Prognostica* Latinis versibus reddidit, aut fortasse, quae adolescentulus interpretatus fuerat (v. ad a. 664. 6.), hoc tempore recensuit.

Cic. ad Att. II. 1. 11. *In Gallia speramus esse otium. Prognostica mea cum Oratiunculis propediem exspecta. — Mihi Pomponia nuntiari iussit, te mense Quintili Romae fore.* Significari hoc carmen videtur ad Att. XV. 16 b. *Equidem etiam pluvias metuo, si prognostica nostra vera sunt. Ranae enim* ῥητορεύουσιν. (Vid. fragm. de Divin. I. c. 9. 15.)

ANNUS VITAE CICERONIS XLVIII.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 1 Februar. 59 a. C.]

a. U. C.	Coss. C. IULIUS CAESAR.	a. A. C.
695.	M. CALPURNIUS BIBULUS.	59.

(1) Primis anni mensibus Cicero in villis suis vivit, om-

nino abstinens consiliis publicis; deinde in Urbem reversus totum se ad forensem operam laboremque confert. IV. c. 14. 34. c. 17. 42.

Cic. ad Att. II. 4. 2. *Accommodatius nobis erit ad liberam legationem tempus illud, quum et Quintus noster iam, ut speramus, in otio consederit et, iste sacerdos Bonae Deae cuius modi futurus sit, scierimus. Interea quidem cum Musis nos delectabimus animo aequo, immo vero etiam gaudenti ac libenti. Neque mihi umquam veniet in mentem Crasso invidere neque poenitere, quod a me ipse non desciverim. De* ***Geographia****, dabo operam, ut tibi satisfaciam: sed nihil certi polliceor. Magnum opus est; sed tamen, ut iubes, curabo, ut huius peregrinationis aliquod tibi opus exstet. Tu quidquid indagaris de republica, et maxime quos consules futuros putes, facito ut sciam: tametsi minus sum curiosus. Statui enim, nihil iam de republica cogitare.* Ibid. II. 5. 2. *Sed quid ego haec, quae cupio deponere et toto animo atque omni cura φιλοσοφεῖν? Sic, inquam, in animo est. Vellem ab initio. Nunc vero, quoniam, quae putavi esse praeclara, expertus sum, quam essent inania, cum omnibus Musis rationem habere cogito.* Ibid. II. 6. 1. *Sic sum complexus otium, ut ab eo divelli non queam. Itaque aut libris me delecto, quorum habeo Antii festivam copiam, aut fluctus numero. Nam ad lacertos captandos tempestates non sunt idoneae. A scribendo prorsus abhorreo. Etenim γεωγραφικά, quae constitueram, magnum opus est. — Quin etiam dubitem, an hic Antii considam, et hoc tempus omne consumam; ubi quidem ego mallem, duumvirum, quam Romae me fuisse. — Hic, hic nimirum πολιτευτέον. Nam istic non solum non licet, sed etiam taedet.* Ibid. II. 8. 2. *Sed cognosce itinera nostra; ut statuas, ubi nos visurus sis. In Formianum volumus venire Parilibus* [21 April.]: *inde — Kal. Mai. de Formiano proficiscemur, ut Antii simus a. d.* V. *Non. Mai. Ludi enim Antii futuri sunt a* IV. *ad prid. Non. Mai. Eos Tullia spectare vult. Inde cogito in Tusculanum, deinde Arpinum; Romam ad Kal. Iun.*

(²) Defendit itaque *C. Antonium*, post reditum e provincia [v. ad a. 694. 4.] a M. Caelio repetundarum accusatum; qui tamen condemnatus est et Cephalleniam abiit exsul. IV. c. 14. 35.

Schol. Bob. ad Orat. pro Flacco p. 229. *Caius scilicet Antonius collega Ciceronis, M. Caelio Rufo accusante, non tantum pecuniarum repetundarum crimine, verum etiam ob hanc coniurationem non ita pridem damnatus fuerat. Nec ignoramus praefuisse exercitui, quo Catilina*

superatus est: quamvis ipse Antonius vel pedum valetudine vel conscientia retordatus Petreium legatum suum miserit, qui cum hoste confligeret. [v. ad a. 692. 2.]. Dio XXXVIII. c. 10. 1. *Ὕποπτος δ' οὖν ἐκ τούτων ὁ Κικέρων τῷ τε Καίσαρι καὶ τῷ Πομπηίῳ γενόμενος ἐβεβαιώσατο τὴν ὑπόνοιαν ἐν τῇ ὑπὲρ τοῦ Ἀντωνίου ἀπολογίᾳ. οὗτος γὰρ πολλὰ μὲν καὶ δεινά καὶ τό ὑπήκοον τὸ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἄρξας αὐτῆς, καὶ τό ἔνσπονδον εἰργάσατο, πολλὰ δὲ καὶ ἀντέπαθεν. — 3. Οὐ μέντοι καὶ ἐπὶ τούτοις αἰτίαν ἔσχεν, ἀλλ' ἐγράφη μὲν ἐπὶ τῇ τοῦ Κατιλίνου συνωμοσίᾳ, ἑάλω δὲ δι' ἐκεῖνα, καὶ συνέβη αὐτῷ, ὧν μὲν ἐκρίνετο, μὴ ἐλεγχθῆναι, ὧν δ' οὐκ ᾐτιάζετο, κολασθῆναι. καὶ ὁ μὲν οὕτως ἀπήλλαξεν.* Strabo X. p. 455. *Γάϊος Ἀντώνιος, ὁ θεῖος Μάρκου Ἀντωνίου, ἡνίκα φυγὰς γενόμενος μετά τὴν ὑπατείαν ἣν συνῆρξε Κικέρωνι τῷ ῥήτορι, ἐν τῇ Κεφαλληνίᾳ διέτριψε, καὶ τὴν ὅλην νῆσον ὑπήκοον ἔσχεν, ὡς ἴδιον κτῆμα· οὐκ ἔφθη μέντοι συνοικίσας, ἀλλὰ καθόδου τυχὼν, πρὸς ἄλλοις μείζοσιν ὢν, κατέλυσε τὸν βίον.*

(3) Eodem die, quo Cicero orationem habuit pro Antonio, Caesar Clodium traduxit ad plebem. IV. c. 14. 35. c. 19. 48. VII. c. 42. 110.

Sueton. Caes. c. 20. (*Caesar*) *Cicerone in iudicio quodam deplorante temporum statum, P. Clodium inimicum eius frustra iam pridem a patribus ad plebem transire nitentem, eodem die horaque nona transduxit.* Idem Tib. c. 2. *Notissimum est, Claudios omnes, excepto dumtaxat P. Clodio, qui ob expellendum Urbe Ciceronem, plebeio homini, atque etiam natu minori, in odoptionem se dedit, optimates assertoresque unicos dignitatis ac potentiae patriciorum semper fuisse.* Dio XXXVIII. c. 12. 1. *Ἐξ οὖν τούτων τῶν λογισμῶν καὶ τότε αὐτός (ὁ Καῖσαρ) μὲν τὴν ἡσυχίαν ἦγε, τὸν δὲ δὴ Κλώδιον ἀντιχαρίσασθαί τι αὐτῷ, ὅτι τῆς μοιχείας αὐτοῦ οὐ κατηγόρησε, βουλόμενον αἰσθόμενος παρεσκεύασε κρύφα κατὰ τοῦ Κικέρωνος. καὶ πρῶτον μὲν ἐς τά τοῦ πλήθους δικαιώματα αὖθις αὐτὸν, ὅπως νομίμως ἐκποιηθῇ, συμπράττοντος αὐτῷ καὶ τοῦ Πομπηίου μετέστησεν, ἔπειτα δὲ δήμαρχον εὐθὺς ἀποδειχθῆναι διεπράξατο.*

(4) Postea bis defendit *A. Thermum*, effecitque ut absolveretur. IV. c. 18. 46.

(5) Deinde orationem habuit pro *L. Valerio Flacco*, qui post praeturam [v. ad a. 691. 39.] Asiae praefuerat, a D. Laelio repetundarum accusato; eumque de manifestissimis

criminibus ioci opportunitate exemit. Eumdem defendit quoque Hortensius. IV. c. 17. 42 sqq.

Macrob. Saturn. II. c. 1. *Ni longum esset, referrem, in quibus caussis (Cicero), quum nocentissimos reos tueretur, victoriam iocis adeptus sit. Ut ecce pro L. Flacco, quem repetundarum reum ioci opportunitate de manifestissimis criminibus exemit. Is iocus in Oratione non exstat: mihi ex libro Fusii Bibaculi notus est, et inter alia eius dicteria celebratur.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXV. 18. p. 373.

(6) Caesar, praeter alias leges quae ab ipso latae sunt in consulatu, legem tulit de pecuniis repetundis, in qua officia descripsit eorum, qui in provinciam proficiscerentur. VII. c. 5. 13. c. 9. 23. c. 34. 91.

Cic. in Pison. c. 21. 50. *Exire de provincia, educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum iniussu populi aut senatus accedere: — quum plurimae leges veteres, tum lex Cornelia maiestatis, Iulia de pecuniis repetundis, planissime vetant.* Ibid. c. 25. 61. c. 37. 90. Idem pro Rabir. Post. c. 4. 8. *Iubet lex Iulia, persequi ab iis, ad quos ea pecunia, quam is ceperit, qui damnatus sit, pervenerit.* Schol. Bob. ad Orat. pro Sextio p. 310. *Legem Iuliam dicit, quam consul C. Caesar de pecuniis repetundis tulerat, cuius auctoritatem a P. Vatinio dicit esse contemptam et ab L. Pisone.*

(7) Caesari consuli, rogatione P. Vatinii tribuni plebis, invito senatu, Gallia citerior cum Illyrico et tribus legionibus in quinquennium decernitur; quo facto senatus ei Galliam ulteriorem cum alia legione addit.

Sueton. Caes. c. 22. *Ex omni provinciarum copia Gallias potissimum elegit, cuius emolumento et opportunitate idonea sit materia triumphorum. Et initio quidem Galliam Cisalpinam, Illyrico adiecto, lege Vatinia accepit: mox per senatum, Comatam quoque: veritis patribus, ne, si ipsi negassent, populus et hanc daret.* Velleius II. c. 44. 5. *Tum Caesari decretae in quinquennium Galliae.* Schol. Bob. in Vatin. p. 317. *Iam dictum est, servante de caelo Bibulo consule hunc Vatinium legem tulisse de imperio Caesaris, ut exercitum per Illyricum et Gallias duceret.* Orosius VI. c. 7. *Anno ab Urbe condita* DCXCIII, *C. Caesare et M. Bibulo coss. lege Vatinia Caesari tres provinciae cum legionibus septem in quinquennium datae, Gallia Transalpina et Cisalpina et Illyricus. Galliam Comatam postea senatus adiecit.* Dio XXXVIII. c. 8. 5. *Ὅ τε ὅμιλος τοῦ τε Ἰλλυρικοῦ καὶ τῆς Γαλατίας τῆς ἐντὸς τῶν Ἀλ-*

πεων ἄρξαι αὐτῷ μετὰ τριῶν στρατοπέδων ἐπὶ ἔτη πέντε ἔδωκε, καὶ ἡ βουλὴ τήν τε Γαλατίαν τὴν ἐπέκεινα τῶν ὀρῶν καὶ στρατόπεδον ἕτερον προσεπέτρεψεν. Appian. B. C. II. c. 13. *Ἐφ' οἷς αὐτὸν εἵλοντο Γαλατίας τῆς τε ἐντὸς Ἄλπεων καὶ ὑπὲρ Ἄλπεις ἐπὶ πενταετὲς ἄρχειν, καὶ ἐς τὴν ἀρχὴν ἔδοσαν τέλη στρατοῦ τέσσαρα.* Plutarch. Caes. c. 14. 5. *Καίσαρι τὴν ἐντὸς Ἄλπεων καὶ τὴν ἐκτὸς ἅπασαν Κελτικὴν προσθεὶς τὸ Ἰλλυρικὸν μετὰ ταγμάτων τεσσάρων εἰς πενταετίαν.*

(8) Cicero legationem sibi a Caesare, in Galliam profecturo, oblatam aspernatur, itemque alium quoque honorem recusat, sive is locus fuerit in Vviratu sive in XXviratu dividendo agro Campano. IV. c. 19. 47.

Cic. ad Att. II. 18. 3. *A Caesare valde liberaliter invitor in legationem illam, sibi ut sim legatus: atque etiam libera legatio voti caussa datur. Sed haec et praesidii apud pudorem Pulchelli non habet satis, et a fratris adventu me ablegat; illa et munitior est, et non impedit, quo minus adsim, quum velim. Hanc ego teneo, sed usurum me non puto. Neque tamen scit quisquam. Non lubet fugere; aveo pugnare. Magna sunt hominum studia. Sed nihil affirmo; tu hoc silebis.* Ibid. II. 19. 4. *Cosconio mortuo, sum in eius locum invitatus. Id erat vocari in locum mortui. Nihil me turpius apud homines fuisset, neque vero, ad istam ipsam ἀσφάλειαν quidquam alienius. Sunt enim illi apud bonos invidiosi: ego apud improbos meam retinuissem invidiam, alienam assumpsissem. Caesar me sibi vult esse legatum. Honestior haec declinatio periculi. Sed ego hoc nunc repudio. Quid ergo est? Pugnare malo. Nihil tamen certi.* Ibid. IX. 2b. 1. (*Caesar*) *repudiari se totum, magis etiam, quam olim in* XX*viratu, putabit. Ac solet, quum se purgat, in me conferre omnem illorum temporum culpam: ita me sibi fuisse inimicum, ut ne honorem quidem a se accipere vellem.* Velleius II. c. 45. 2. *Non caruerunt suspicione oppressi Ciceronis Caesar et Pompeius. Hoc sibi contraxisse videbatur Cicero, quod inter* XX*viros dividendo agro Campano esse noluisset.* Quintil. XII. c. 1. 16. *Nec Marco Tullio defuisse video in ulla parte civis optimi voluntatem. Testimonio est actus nobilissime consulatus; integerrime provincia administrata; et repudiatus vigintiviratus* cet. Dio XXXVIII. c. 1. 6. *Καὶ τοὺς γεωνόμους (ὁ Καῖσαρ) οὔτ' ὀλίγους, ὥστε καὶ δυναστείᾳ τινὶ ἐοικέναι, οὔτ' ἐξ ὑπευθύνων, ὥστε τινὰ δυσχεράναι, καθίστη, ἀλλὰ πρῶτον μὲν τοῦ συχνοὺς τῆς τιμῆς μετασχεῖν εἴκοσιν, ἔπειτα δὲ τοὺς ἐπιτηδειοτάτους, πλὴν ἑαυτοῦ.*

(9) P. Clodius comitiis tribuniciis tribunus plebis designatur eumque tribunatum adit mense Decembri. Etsi autem Pompeius Clodium omni cautione devinxerat, nihil in tribunatu contra Ciceronem esse facturum, ille tamen in fide non mansit, sed tribunus plebis factus continuo se in Ciceronem convertit. IV. c. 13. 32. c. 23. 57.

Dio XXXVIII. c. 12. 2. *Καὶ πρῶτον μὲν (ὁ Καῖσαρ) ἐς τὰ τοῦ πλήθους δικαιώματα αὖθις αὐτόν, ὅπως νομίμως ἐποιηθῇ, συμπράττοντος αὐτῷ καὶ τοῦ Πομπηίου μετέστησεν, ἔπειτα δὲ δήμαρχον εὐθὺς ἀποδειχθῆναι διεπράξατο. οὗτος οὖν ὁ Κλώδιος ἐπεστόμισε μὲν καὶ τὸν Βίβουλον ἐσελθόντα τε ἐς τὴν ἀγορὰν ἐπ' ἐξόδῳ τῆς ἀρχῆς, καὶ διανοούμενον μετὰ τῆς τοῦ ὅρκου πιστώσεως καὶ περὶ τῶν παρόντων δημηγορῆσαι, ἐπέθετο δὲ καὶ τῷ Κικέρωνι. καὶ ἐπειδὴ μὴ ἐδόκει οἱ ῥᾴδιον εἶναι ἄνδρα πάμπολυ ἐν τῇ πολιτείᾳ διὰ τὴν τῶν λόγων δεινότητα δυνάμενον καταλῦσαι, τρέπεται πρὸς οἰκείωσιν οὐχ ὅτι τοῦ πλήθους, ἀλλὰ καὶ τῶν ἱππέων τῆς τε βουλῆς, παρ' οἷσπερ που καὶ ὁ Κικέρων πλεῖστος ἐφέρετο, ἐλπίσας, ἂν τούτους σφετερίσηται, ῥᾳδίως αὐτόν, ἅτε καὶ διὰ φόβον μᾶλλον ἢ δι' εὔνοιαν ἰσχύοντα, καθαιρήσειν.* Plutarch. Caes. c. 14. 7. *Αἴσχιστον δὲ τῶν τότε πολιτευμάτων ἔδοξεν ἐν τῇ Καίσαρος ὑπατείᾳ δήμαρχον αἱρεθῆναι Κλώδιον ἐκεῖνον, ὑφ' οὗ τὰ περὶ τὸν γάμον καὶ τὰς ἀπορρήτους παρενομήθη παννυχίδας* [v. ad a. 692. 12.]. *Ἡιρέθη δὲ ἐπὶ τῇ Κικέρωνος καταλύσει.* Id. Cic. c. 30. 1.

(10) Hoc anno mortuus est Diodotus Stoicus, quem Cicero inde a pueritia secum domique suae habuerat. I. c. 32. 105.

Cic. ad Att. II. 20. 6. *Diodotus mortuus est; reliquit nobis H—S fortasse centies. Comitia Bibulus — in ante diem* XV. *Kal. Novemb. distulit.* Acad. pr. II. c. 36. 115. *Diodoto quid faciam Stoico, quem a puero audivi? qui mecum vivit tot annos? qui habitat apud me? quem et admiror et diligo? qui ista Antiochia contemnit?* Idem ad Caesar. (ad Fam. XIII. 16. 4.) *Doctum hominem cognovi (Apollonium, Crassi libertum) et studiis optimis deditum idque a puero. Nam domi meae cum Diodoto Stoico, homine meo iudicio eruditissimo, multum a puero fuit.* [v. ad a. 669. 2.]

(11) C. Octavius, Octaviani sive Augusti pater, Macedoniam provinciam regit propraetor. VII. c. 27. 72.

Velleius II. c. 59. 1. *Fuit C. Octavius ut non patricia, ita admo-*

dum speciosa equestri genitus familia, gravis, sanctus, innocens, dives. Hic praetor inter nobilissimos viros creatus primo loco, quum ei dignatio Iulia genitam Atiam conciliasset uxorem, ex eo honore sortitus Macedoniam, appellatusque in ea imperator, decedens ad petitionem consulatus obiit, praetextato relicto filio. Sueton. Aug. c. 3. *Ex praetura Macedoniam sortitus, fugitivos, residuam Spartaci et Catilinae manum, Thurinum agrum tenentes, in itinere delevit, negotio sibi in senatu extra ordinem dato. Provinciae praefuit, non minore iustitia quam fortitudine: namque, Bessis ac Thracibus magno praelio fusis ita socios tractavit, ut epistolae M. Tullii Ciceronis exstent, quibus Q. fratrem, eodem tempore parum secunda fama proconsulatum Asiae administrantem, hortatur et monet, imitetur in promerendis sociis vicinum suum Octavium* [ad Q. fr. I. 1. 7. 21. Ibid. 2. 2. 7.]. *Decedens Macedonia, priusquam profiteri se candidatum consulatus posset, mortem obiit repentinam.* Cf. Cic. Phil. III. c. 6. 15. A. Weichert, *Imperatoris Caesaris Augusti scriptorum reliquiae.* Grimae, 1846. 4°. p. 4.

ANNUS VITAE CICERONIS XLIX.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 22 Ianuar. 58 a. C.]

a. U. C.	Coss. L. CALPURNIUS PISO CAESONINUS.	a. A. C.
696.	A. GABINIUS.	58.

(1) Piso et Gabinius sunt duo funesti, non consules, sed latrones atque eversores reipublicae; quos suis coloribus Cicero multis locis depinxit. IV. c. 20. 49 sqq. c. 25. 58.

Cic. de provinc. cons. c. 1. 2. *Quod si ille (P. Servilius) — Gabinium et Pisonem, duo reipublicae portenta ac paene funera, quum propter alias caussas, tum maxime propter illud insigne scelus eorum et importunam in me crudelitatem, non solum sententia sua, sed etiam verborum gravitate esse notandos putavit; quonam me animo in eos esse oportet, cuius illi salutem pro pignore tradiderunt ad explendas suas cupiditates?* Idem pro Domo sua c. 9. 23. de Harusp. respons. c. 2. 3. *Ego enim, Patres Conscripti, inimicum me semper esse professus sum duobus, qui me, qui rempublicam, quum defendere deberent, servare possent; quumque ad consulare officium ipsis insignibus illius imperii, ad meam salutem non solum auctoritate, sed etiam precibus*

vestris vocarentur; primo reliquerunt, deinde prodiderunt, postremo oppugnaverunt, praemiisque nefariae pactionis funditus una cum republica oppressum exstinctumque voluerunt: quique suo ductu et imperio, cruento illo atque funesto, supplicia neque a sociorum moenibus prohibere, neque hostium urbibus inferre potuerunt: excisionem, inflammationem, eversionem, depopulationem, vastitatem eam sua cum praeda meis omnibus tectis atque agris intulerunt. Cum his furiis et facibus, cum his, inquam, exitiosis prodigiis ac paene huius imperii pestibus bellum mihi inexpiabile dico esse susceptum: neque id tamen ipsum tantum, quantum meus ac meorum, sed tantum, quantum vester atque omnium bonorum dolor postulavit. Piso acerrime exagitatur per totam Pisonianam; de Gabinio scripsit Rud. Rauchenstein, *Ueber Aulus Gabinius.* Aarau, 1826. 8°. [Cfr. ad a. 696. 31.]

(²) His coss. inspectantibus atque adeo adiuvantibus Clodius Ciceronem eiecit in exilium, usus in hanc rem adiutoribus Cn. Pompeio, M. Crasso, C. Iulio Caesare. IV. c. 23 sq.

Plutarch. Cic. c. 30. 1. *Τόν τε δῆμον (ὁ Κλώδιος) ᾠκειώσατο νόμοις φιλανθρώποις καὶ τῶν ὑπάτων ἑκατέρῳ μεγάλας ἐπαρχίας ἐψηφίσατο — πολλοὺς δὲ τῶν ἀπόρων συνέτασσεν εἰς τὸ πολίτευμα καὶ δούλους ὡπλισμένους περὶ αὐτὸν εἶχε. Τῶν δὲ πλεῖστον δυναμένων τότε τριῶν ἀνδρῶν, Κράσσου μὲν ἄντικρυς Κικέρωνι πολεμοῦντος, Πομπηίου δὲ θρυπτομένου πρὸς ἀμφοτέρους, Καίσαρος δὲ μέλλοντος εἰς Γαλατίαν ἐξιέναι μετὰ στρατεύματος κτέ.* Velleius II. c. 45. 2. *Non caruerunt suspicione oppressi Ciceronis Caesar et Pompeius.*

(³) Clodius igitur, sperans facile se Ciceronem oppressurum, si prius senatum, equites et plebem sibi conciliasset, initio huius anni aliquot leges tulit, populares illas quidem, sed reipublicae perniciosas. IV. c. 22. 54. c. 32. 79.

Cic. in Pison. c. 4. 9. *Ergo his fundamentis positis consulatus tui, triduo post, inspectante et tacente te, a P. Clodio, fatali portento prodigioque reipublicae, lex Aelia et Fufia eversa est, propugnacula murique tranquillitatis atque otii: collegia, non ea solum, quae senatus sustulerat, restituta: sed innumerabilia quaedam nova ex omni faece Urbis ac servitio concitata. Ab eodem homine, in stupris inauditis nefariisque versato* [v. ad a. 692. 12 et 13.], *vetus illa magistra pudoris et modestiae, severitas censoria, sublata est.* Ad q. l. Asconius p. 9. *Diximus L. Pisone et A. Gabinio coss. P. Clodium, tribunum plebis, quattuor leges perniciosas populo Romano tulisse; annonianam, de qua Cicero mentionem hoc*

loco non facit (fuit enim summe popularis), ut frumentum populo, quod antea semissibus ac trientibus in singulos modios dabatur, gratis daretur; alterum, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de caelo servaret, propter quam rogationem ait legem Fufiam et Aeliam, propugnacula et muros tranquillitatis atque otii, eversam esse: obnunciatio enim, qua perniciosis legibus resistebatur, quam Aelia lex confirmaverat, erat sublata; tertiam de collegiis restituendis novisque instituendis, quae ait ex servitiorum faece constituta; quartam, ne quem censores in senatu legendo praeterirent, neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus et utriusque censoris sententia damnatus esset: hac ergo eius lege censuram, quae magistra pudoris et modestiae est, sublatam ait. Dio XXXVIII. c. 13. 1. Ὁ οὖν Κλώδιος ἐλπίσας αὐτὸν διὰ ταῦτα, ἂν τήν τε βουλὴν καὶ τοὺς ἱππέας τόν τε ὅμιλον προπαρασκευάσηται, ταχὺ κατεργάσασθαι, τόν τε σῖτον προῖκα αὖθις διένειμε (τὸ γὰρ μετρεῖσθαι τοῖς ἀπόροις τοῦ τε Γαβινίου ἤδη καὶ τοῦ Πίσωνος ὑπατευόντων ἐσηγήσατο) καὶ τὰ ἑταιρικὰ κολλήγια ἐπιχωρίως καλούμενα, ὄντα μὲν ἐκ τοῦ ἀρχαίου καταλυθέντα δὲ χρόνον τινά, ἀνενεώσατο· τοῖς τε τιμηταῖς ἀπηγόρευσε μήτ' ἀπαλείφειν ἔκ τινος τέλους μήτ' ἀτιμάζειν μηδένα, χωρὶς ἢ εἴ τις παρ' ἀμφοτέροις σφίσι κριθεὶς ἁλοίη. τούτοις οὖν αὐτοὺς δελεάσας καὶ ἕτερόν τινα νόμον ἔγραψε, — 6. ἐσήνεγκε μηδένα τῶν ἀρχόντων ἐν ταῖς ἡμέραις, ἐν αἷς ψηφίσασθαί τι τὸν δῆμον ἀναγκαῖον εἴη, τὰ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ γιγνόμενα παρατηρεῖν.

(4) Clodianarum legum prima fuit **annoniana** s. **frumentaria**. IV. c. 32. 79.

Schol. Bob. in Orat. pro Sextio p. 300. *Ante quidem Gracchus* [a. U. C. 631.] *legem tulerat, ut populus pro frumento, quod sibi publice daretur, in singulos modios semisses et trientes* [$= \frac{6}{12} + \frac{4}{12} = \frac{10}{12} = \frac{5}{6}$ id est *dextantes*, quos nummos non habebant. vid. Gronov. de Sest. IV. 12.] *pretii nomine exsolveret. Sed hic (P. Clodius) anno suo frumentariam legem tulit, ut gratuito populus acciperet. Per hoc igitur ab eo deminuta vectigalia criminatur.* Ascon. in Pison. l. c. Dio l. c.

(5) Altera de **auspiciis**. IV. c. 22. 54. c. 32. 80.

Cic. de prov. cons. c. 19. 46. *Quare aut vobis statuendum est, legem Aeliam manere, legem Fufiam non esse abrogatam,* [latam a. U. C. 598.] *non omnibus fastis legem ferri licere; quum lex feratur, de caelo servari, obnuntiari, intercedi licere: censorium iudicium ac notionem et illud morum severissimum magisterium non esse nefariis legibus de civitate sublatum; si patricius tribunus plebis fuerit, contra leges sacratas, si plebeius, contra auspicia fuisse: aut mihi concedant homines oportet* cet. in Pison. l. c. Ascon. l. c. Dio l. c.

(6) Tertia de collegiis. IV. c. 32. 79. c. 22. 55.

Ascon. in Pison. p. 7 sq. *L. Caecilio Q. Marcio consulibus* [a. U. C. 686.] *senatusconsulto collegia sublata sunt, quae adversus rempublicam videbantur esse: — Post novem deinde annos, quam sublata erant* [i. e. novem annis interpositis inter a. 686 et 696.], *P. Clodius, tribunus plebis, lege lata restituit collegia.* Cic. ad Att. III. 15. 4. *Si, quantum me amas et amasti, tantum amare deberes ac debuisses, numquam esses passus, me, quo tu abundabas, egere consilio; nec esses passus mihi persuaderi, utile nobis esse, legem de collegiis perferri.* in Pison. l. c. Ascon. in Pison. p. 9. l. c. Dio l. c.

(7) Quarta de censoria notione. IV. c. 32. 79.

Schol. Bob. in Orat. pro Sextio p. 300. *Clodianarum legum facit enumerationem; quarum fuit et haec, ne liceret censori praeterire aliquem in senatu recitando, nisi eum, quem damnatum esse constaret.* Cic. de prov. cons. l. c. in Pison. l. c. Ascon. in Pison. p. 9. l. c. Dio l. c.

(8) Alias deinde duas rogationes idem Clodius uno eodemque tempore promulgavit; quarum altera iubebat provincias consulibus nominatim dandas: IV. c. 22. 54. c. 25. 62. c. 32. 79. V. c. 12. 32. c. 35. 88.

Cic. pro Domo sua c. 9. 23. *Quid? homini post homines natos turpissimo, sceleratissimo, contaminatissimo quis illam opimam fertilemque Syriam, quis bellum pacatissimis gentibus, quis pecuniam ad emendos agros constitutam, ereptam vi ex Caesaris rebus actis, quis imperium infinitum dedit? Cui quidem quum Ciliciam dedisses, mutasti pactionem, et Ciliciam ad praetorem item extra ordinem tratulisti: Gabinio, pretio amplificato, Syriam nominatim dedisti. Quid? homini taeterrimo, crudelissimo, fallacissimo, omnium scelerum libidinumque maculis notatissimo, L. Pisoni, nonne nominatim populos liberos, multis senatusconsultis, etiam recenti lege generi ipsius liberatos, vinctos et constrictos tradidisti? Nonne, quum ab eo merces tui beneficii pretiumque provinciae meo sanguine tibi esset persolutum, tamen aerarium cum eo partitus es? Itane vero? tu provincias consulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abstulit ab senatu, sed etiam, ut necesse esset quotannis constitui per senatum, decreta lege sanxit, eas, lege Sempronia per senatum decretas, rescidisti; extra ordinem, sine sorte, nominatim dedisti, non consulibus, sed reipublicae pestibus.* Ibid. c. 23. 60. *Quum alteri (Pisoni) totam Achaiam, Thessaliam, Boeotiam, Graeciam, Macedoniam omnemque barbariam, bona civium Romanorum condonasses; alteri*

(Gabinio) Syriam, Babylonem, Persas, integerrimas pacatissimasque gentes, ad diripiendum tradidisses. Id. in Pison. c. 16. 37. *Lege ea, quam nemo praeter te (Pisonem) et collegam tuum (Gabinium) putavit, omnis erat tibi (Pisoni) Achaia, Thessalia, Athenae, cuncta Graecia addicta.* Plutarch. Cic. c. 30. 1. *Τῶν ὑπάτων ἑκατέρῳ μεγάλας ἐπαρχίας ἐψηφίσατο, Πείσωνι μὲν Μακεδονίαν, Γαβινίῳ δὲ Συρίαν.*

(9) Altera erat de pernicie Ciceronis. IV. c. 25. 62. V. c. 12. 32 sq.

Velleius II. c. 45. 1. *Per idem tempus P. Clodius — quum graves inimicitias cum M. Cicerone exerceret — legem in tribunatu tulit: Qui civem Romanum indemnatum interemisset, ei aqua et igni interdiceretur. Cuius verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur.* Livius Epit. 103. *M. Cicero, lege a P. Clodio tribuno plebis lata, quod indemnatos cives necavisset, in exsilium missus est.* Cic. in Pison. c. 13. 30. *Quae lex privatis hominibus esse lex non videbatur, inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsis e foro bonis omnibus, capta republica contra omnes leges, nullo scripta more: hanc qui se metuere dicerent, hos consules, non dicam animi hominum, sed fusti ulli ferre possunt? Nam, si illam legem non putabatis, quae erat contra omnes leges, indemnati civis atque integri capitis bonorumque tribunicia proscriptio, hac tamen obstricti pactione tenebamini: quis vos non modo consules, sed liberos fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa praemio, lingua astricta mercede?* Schol. Bob. in Orat. pro Sextio p. 309. *Vigilantissime Claudiam legem, quae de exsilio Ciceronis eiusdem lata fuerat, maluit proscriptionem nominare, quemadmodum multis locis* [pro Sext. c. 20. 46. c. 30. 65. in Pison. l. c.] *fecit.* Dio XXXVIII. c. 14. 3. Ὁ δὲ δὴ νόμος, ὃν μετὰ ταῦτα ὁ Κλώδιος ἐσήνεγκεν, ἄλλως μὲν οὐκ ἐδόκει ἐπ' αὐτῷ τίθεσθαι (οὐδὲ γὰρ τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶχεν) ἀλλὰ κατὰ πάντων ἁπλῶς τῶν πολίτην τινὰ ἄνευ τῆς τοῦ δήμου καταγνώσεως ἀποκτενούντων ἢ καὶ ἀπεκτονότων ἐσήγετο, ἔργῳ δὲ ἐπ' αὐτὸν ὅτι μάλιστα συνεγράφετο Plutarch. Cic. c. 30. 4. Ἐφ' ᾧ παροξυνθεὶς ὁ Καῖσαρ τὸν Κλώδιον ἐπέρρωσε καὶ — κατεμαρτύρησεν ἐν τῷ δήμῳ μὴ δοκεῖν αὐτῷ καλῶς μηδὲ νομίμως ἄνδρας ἀκρίτους ἀνῃρῆσθαι τοὺς περὶ Λέντλον καὶ Κέθηγον. Αὕτη γὰρ ἦν ἡ κατηγορία καὶ ἐπὶ τοῦθ' ὁ Κικέρων ἐκαλεῖτο. Appian. B. C. II. c. 15. Κικέρωνα δὲ γράφεται Κλώδιος παρανόμων, ὅτι πρὸ δικαστηρίου τοὺς ἀμφὶ Λέντλον καὶ Κέθηγον ἀνέλοι.

(10) Hac igitur lege reus Cicero vestem mutat, et sordidatus populo supplicat. V. c. 11. 31.

Plutarch. Cic. c. 30. 4. *Κινδυνεύων οὖν καὶ διωκόμενος ἐσθῆτα μετήλλαξε καὶ κόμης ἀνάπλεως περιιὼν ἱκέτευε τὸν δῆμον. Πανταχοῦ δ' ὁ Κλώδιος ἀπήντα κατὰ τοὺς στενωποὺς, ἀνθρώπους ἔχων ὑβριστὰς περὶ αὐτὸν καὶ θρασεῖς, οἳ πολλὰ μὲν χλευάζοντες ἀκολάστως εἰς τὴν μεταβολὴν καὶ τὸ σχῆμα τοῦ Κικέρωνος, πολλαχοῦ δὲ πηλῷ καὶ λίθοις βάλλοντες ἐνίσταντο ταῖς ἱκεσίαις.* Appian. B. C. II. c. 15. *Ὁ δ' ἐς τὸ ἔργον ἐκεῖνο γενναιοτάτῳ λήματι κεχρημένος, ἀσθενέστατος ἐς τὴν δίκην ἐγίγνετο. Καὶ ταπεινὴν ἐσθῆτα ἐπικείμενος, γέμων τε αὐχμοῦ καὶ ῥύπου, προσέπιπτεν οἷς ἐντύχοι κατὰ τοὺς στενωποὺς, οὐδὲ τοῖς ἀγνῶσιν ἐνοχλεῖν αἰδούμενος· ὥστε αὐτῷ τὸ ἔργον, διὰ τὴν ἀπρέπειαν, ἀπὸ οἴκτου μεταπίπτειν ἐς γέλωτα. Ἐς τοσοῦτο δειλίας περὶ μίαν οἰκείαν δίκην κατέπεσεν, ὃς τὸν ὅλον βίον ἐν ἀλλοτρίαις ἐξήταστο λαμπρῶς.*

(1t) Cum Cicerone primum omnis fere ordo equester vestem mutavit: eumque nobilissimi adolescentes, numero ad xx milia, sordidati, deprecatores eius salutis comitabantur. Deinde, quum senatus quoque, referente L. Ninnio, vestem tamquam in publico luctu mutandam censuisset, consules vetuerunt, et ut ad suum vestitum senatores redirent, edixerunt. IV. c. 26—28.

Cic. ad Quirit. post redit. c. 3. 8. *Pro me praesente senatus hominumque praeterea viginti milia vestem mutaverunt.* — c. 5. 11. *Pro me superiores consules semper, ut referrent, flagitati sunt: sed veriti sunt, ne gratiae caussa facere viderentur, quod alter mihi affinis erat, alterius caussam capitis receperam: qui provinciarum foedere irretiti, totum illum annum querelas senatus, luctum bonorum, Italiae gemitum pertulerunt.* pro Domo sua c. 21. 55. *Quid? quum — me praesidio spoliarent, senatum pro me non modo pugnare, amplissimum ordinem, sed etiam plorare et supplicare, mutata veste, prohiberent; ne tum quidem vis erat?* c. 22. 56. *Quid igitur ego cessi, aut qui timor fuit? non dicam, in me: fac me timidum esse natura: quid illa tot virorum fortissimorum milia? quid nostri equites Romani? quid senatus? quid denique omnes boni? Si nulla erat vis, cur me flentes potius prosecuti sunt, quam aut increpantes retinuerunt aut irati reliquerunt?* post redit. in senat. c. 7. 16. *Te consule* (*L. Piso*), *tuis edictis et imperiis, senatui populoque Romano non est licitum, non modo sententiis atque auctoritate sua, sed ne luctu quidem ac vestitu reipublicae subvenire.* Ibid. c. 5. 12. in Pison. c. 10. 23. c. 35. 87. Plut-

arch. Cic. c. 31. 1. *Οὐ μὴν ἀλλὰ τῷ Κικέρωνι πρῶτον μὲν ὀλίγου δεῖν σύμπαν τὸ τῶν ἱππικῶν πλῆθος συμμετέβαλε τὴν ἐσθῆτα καὶ δισμυρίων οὐκ ἐλάττους νέων παρηκολούθουν κομῶντες καὶ συνικετεύοντες· ἔπειτα τῆς βουλῆς συνελθούσης, ὅπως ψηφίσαιτο τὸν δῆμον ὡς ἐπὶ πένθεσι μεταβαλεῖν τὰ ἱμάτια, καὶ τῶν ὑπάτων ἐναντιωθέντων, Κλωδίου δὲ σιδηροφορουμένου περὶ τὸ βουλευτήριον, ἐξέδραμον οὐκ ὀλίγοι τῶν βουλευτικῶν καταρρηγνύμενοι τοὺς χιτῶνας καὶ βοῶντες.* Dio XXXVIII. c. 16. 2. *Οἵ τε ἱππεῖς συνελθόντες ἐς τὸ Καπιτώλιον πρέσβεις ὑπὲρ αὐτοῦ πρός τε τοὺς ὑπάτους καὶ πρὸς τὴν γερουσίαν, ἄλλους τέ τινας ἐκ σφῶν καὶ βουλευτὰς τόν τε Ὁρτήσιον τὸν Κΐντον καὶ Γάϊον Κουρίωνα, ἔπεμψαν· καὶ ὁ Νίννιος τά τε ἄλλα αὐτῷ συνήρετο, καὶ τὴν ἐσθῆτα τῷ πλήθει ὡς καὶ ἐπὶ τινι κοινῇ συμφορᾷ μεταβαλεῖν παρῄνεσεν. καὶ πολλοὶ τοῦτο καὶ τῶν βουλευτῶν ἐποίησαν, καὶ οὐ πρότερόν γε μετεβάλοντο πρὶν τοὺς ὑπάτους σφίσι διὰ προγραφῆς ἐπιτιμῆσαι. ἀλλ' ἦν γὰρ τὰ τῶν ἀντιστασιωτῶν αὐτοῦ δυνατώτερα, οὔτε ὁ Κλώδιος χρηματίσασθαί τι ὑπὲρ αὐτοῦ τῷ Νιννίῳ ἐπέτρεψεν, οὔτε Γαβίνιος τὴν πρόσοδον τοῖς ἱππεῦσιν ἐς τὴν βουλὴν ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ ἕνα τινὰ αὐτῶν, ὡς πολὺς ἐνέκειτο, καὶ ἐκ τῆς πολιτείας ἐξήλασεν, τῷ τε Ὁρτησίῳ καὶ τῷ Κουρίωνι, ὅτι καὶ ἀθροισθεῖσί σφισι συνεγένοντο καὶ τὴν πρεσβείαν ὑπέστησαν, ἐπεκάλει. καὶ αὐτοὺς ὁ Κλώδιος ἐς τὸ πλῆθος ἐσαγαγὼν πληγαῖς ἐπὶ τῇ πρεσβείᾳ διά τινων προπαρεσκευασμένων συνέκοψεν.*

(12) Cicero non solum a consulibus proditus sceleratissimo tribuno plebis, verum etiam a Pompeio, Crasso et Caesare derelictus, mense, ut videtur, Martio extremo, Urbe cedit et discessu suo rempublicam servat. IV. c. 20. 49. c. 30. 75. Qui dies omnibus bonis fuit luctuosus. IV. c. 26. 66. V. c. 12. 32.

Aurelius Victor de Vir. ill. c. 81. *Invidia P. Clodii, instinctuque Caesaris et Pompeii, quos dominationis suspectos, eadem, qua quondam Sullanos, libertate perstrinxerat, sollicitatis Pisone et Gabinio consulibus, qui Macedoniam Asiamque provincias in stipendium opera huius acceperant, in exsilium actus.* Velleius II. c. 45. 2. *Non caruerunt suspicione oppressi Ciceronis Caesar et Pompeius.* Cic. post redit. in senatu c. 12. 32 sq. *Quibus ego rebus obiectis, quum mihi privato confligendum viderem eum eodem exercitu, quem consul non armis, sed vestra auctoritate superaram; multa mecum ipse reputavi. Dixerat in concione consul, se clivi Capitolini poenas ab equiti-*

bus Romanis repetiturum. Nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur. Aditus templorum erant non solum praesidiis et manu, verum etiam demolitione sublati. Alter consul, ut me et rempublicam non modo desereret, sed etiam hostibus reipublicae proderet, pactionibus eos suorum praemiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico; tacuisse, quum diceretur esse inimicus, scio. Duae partes esse in republica quum putarentur, altera me deposcere propter inimicitias, altera timide defendere propter suspicionem caedis putabatur. Qui autem me deposcere videbantur, in hoc auxerunt dimicationis metum, quod numquam infitiando suspicionem hominum curamque minuerunt. Quare quum viderem senatum ducibus orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum cet. Schol. Bob. in Orat. pro Sextio p. 297. *Haec omnia latentes querelae sunt de Pompeio, Crasso et Caesare, quos non ambigitur partim manifestius partim vero occultius id egisse, ut Urbe Tullius eiiceretur.* Cic. in Pison. c. 14. 32. *Tu luctum senatus, tu desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiae, tu curiae taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum iudiciorum ac fori, tu cetera illa in maledicti loco pones, quae meus discessus reipublicae vulnera inflixit? — Utrum tandem bono viro et sapienti optabilius putas, sic exire e patria, ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit: an, quod tibi proficiscenti evenit* cet. Dio XXXVIII. c. 16. 5. *Καὶ μετὰ ταῦτα ὅ τε Πίσων — πυθομένου τοῦ Κλωδίου τίνα γνώμην περὶ τῶν γεγραμμένων ἔχοι, εἶπεν ὅτι οὐδέν μοι οὔτ' ὠμὸν οὔτε σκυθρωπὸν ἔργον ἀρέσκει· καὶ ὁ Γαβίνιος ἐρωτηθεὶς τὸ αὐτὸ τοῦτο οὐχ ὅπως ἐκεῖνον ἐπῄνεσεν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἱππέων τῆς τε βουλῆς προσκατηγόρησεν.* c. 17. 1. *Ὁ μέντοι Καῖσαρ (ἔξω γὰρ τοῦ τείχους ὁ Κλώδιος δι' αὐτὸν, ἐπειδή περ ἐξεστράτευτο, τὸν ὅμιλον συναγαγὼν καὶ ἐκεῖνον ἐπιγνώμονα τῶν γεγραμμένων ἐποιήσατο) τὴν μὲν παρανομίαν τῶν περὶ τὸν Λέντουλον πραχθέντων κατεψηφίσατο —. Κράσσος δὲ διὰ μὲν τοῦ υἱέος βοήθειάν τινα τῷ Κικέρωνι ἐνεδείκνυτο, αὐτὸς δὲ τὰ τοῦ πλήθους ἔπρασσεν. καὶ ὁ Πομπήϊος ὑπισχνεῖτο μὲν αὐτῷ τὴν ἐπικουρίαν, σκήψεις δέ τινας ἄλλοτε ἄλλας ποιούμενος καὶ ἀποδημίας συχνὰς ἐπίτηδες στελλόμενος οὐκ ἐπήμυνεν. ἰδὼν οὖν ταῦτα ὁ Κικέρων — τότε δὴ καὶ ἄκων μετά τε αἰσχύνης καὶ μετὰ κακοδοξίας, ὡς καὶ ἐκ τοῦ συνειδότος ἐθελοντὴς πεφευγὼς, μετέστη.* Plutarch. Cic. c. 30. 1 sqq. Idem Pomp. c. 46. 4. Idem Crass. c. 13. 5. Idem Caes. c. 14. 7. Hanc partem vitae Ciceronis explicuerunt Constantius Felicius Duratinus, (idem cuius Historiam coniurationis Catilinariae supra memoravimus ad

a. 691. 18.) *De exsilio Ciceronis et eius glorioso reditu, Libri duo.* Lipsiae, 1535. 4°. Io. Hermanson, *Dissertatio de Exsilio M. Tullii Ciceronis.* Upsal. 1725. 8°. I. Morabin, *Histoire de l'Exil de Cicéron.* Paris, 1726. 8°. et M. Anton. Ferratius, *Epistola de Ciceronis Exsilio* (in Ferratii Epistolis quae prodierunt Venetiis 1738. 4°. p. 209—213 et p. 342—346.)

(13) Eiecto demum Cicerone, Caesar proficiscitur in Galliam. IV. c. 20. 49. VII. c. 43. 111.

Caesar B. G. I. c. 6—7. *Helvetii — omnibus rebus ad profectionem comparatis, diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant: is dies erat a. d. V. Kal. Apriles L. Pisone A. Gabinio consulibus* [= 28 Mart. 696 = 16 Apr. 58 a. C.]. *Caesari quum id nuntiatum esset eos per provinciam nostram iter facere conari, maturat ab Urbe proficisci et quam maximis itineribus potest in Galliam ulteriorem contendit et ad Genevam pervenit.* Plutarch. Caes. c. 14. 7. *Καὶ Καῖσαρ οὐ πρότερον ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν στρατείαν ἢ καταστασιάσαι Κικέρωνα μετὰ Κλωδίου καὶ συνεκβαλεῖν ἐκ τῆς Ἰταλίας.* Cicero post redit. in sen. l. c. Dio l. c.

(14) Priusquam Caesar in Galliam proficisceretur, tres habuit orationes contra C. Memmium et L. Domitium, praetores, qui acta anni superioris labefactabant. IV. c. 24. 60.

Sueton. Caes. c. 23. *Functus consulatu, C. Memmio Lucioque Domitio praetoribus de superioris anni actis referentibus, cognitionem senatui detulit: nec illo suscipiente, triduoque per irritas altercationes absumpto, in provinciam abiit.* Scholia Bob. in Orat. pro Sextio p. 297. *De actis loquitur, quae habuit in consulatu C. Caesar inauspicato, ut videbatur: qua de re adversus eum egerant in senatu C. Memmius et L. Domitius praetores, et ipsius Caesaris orationes contra hos exstant, quibus et sua acta defendit, et illos insectatur.* Eadem in Orat. in Vatin. p. 317. *Commiserat autem senatui caussam suam C. Caesar, id est, ut de lege agraria patres iudicarent. Ibi enim habitae sunt tres illae orationes contra Domitium et Memmium.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXXX. 9. p. 416.

(15) Caesar, itinere per VIII dies confecto, primum cum Helvetiis felicissime dimicavit. VII. c. 44. 115.

Plutarch. Caes. c. 17. 8. *Συντόνως δὲ ἤλαυνεν οὕτως, ὥστε τὴν πρώτην ἔξοδον ἀπὸ Ῥώμης ποιησάμενος ὀγδοαῖος ἐπὶ τὸν Ῥοδανὸν ἐλθεῖν.* Caesar B. G. I. c. 7. *Ubi de eius adventu Helvetii certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt —. Caesar — legatis respondit,*

diem se ad deliberandum sumpturum; si quid vellent, a. d. Idus Apriles [= 13 April. 696 = 2 Maii 58 a. C.] *reverterentur.* Conf. c. 8—30. Livius Epit. 103. *Caesar, in provinciam Galliam profectus, Helvetios, vagam gentem, domuit: quae sedem quaerens per provinciam Caesaris Narbonem iter facere volebat.* Cf. Dio XXXVIII. c. 31—33. Plutarch. Caes. c. 18. Oros. VI. c. 7.

([16]) Post Ciceronis discessum Clodius de eius exsilio ad populum refert edictumque proponit, ut illi aqua et igni interdicatur et ne intra quadringenta milia passuum aut ei liceat esse, aut cuiquam ipsum tecto recipere. v. c. 3. 5.

Plutarch. Cic. c. 32. 1. *Ὡς δ' ἦν φανερὸς ἤδη πεφευγώς, ἐπήγαγεν αὐτῷ φυγῆς ψῆφον ὁ Κλώδιος καὶ διάγραμμα προὔθηκεν εἴργειν πυρὸς καὶ ὕδατος τὸν ἄνδρα καὶ μὴ παρέχειν στέγην ἐντὸς μιλίων πεντακοσίων Ἰταλίας. Τοῖς μὲν οὖν ἄλλοις ἐλάχιστος ἦν τοῦ διαγράμματος τούτου λόγος αἰδουμένοις τὸν Κικέρωνα, καὶ πᾶσαν ἐνδεικνύμενοι φιλοφροσύνην παρέπεμπον αὐτόν· κτέ.* Dio XXXVIII. c. 17. 6. *Φυγόντος δ' αὐτοῦ ὁ νόμος τὸ κῦρος, οὐχ ὅπως οὐκ ἐναντιωθέντος τινός, ἀλλὰ καὶ σπουδασάντων ἄλλων τε καὶ αὐτῶν ἐκείνων, οἵ ὑπὲρ τοῦ Κικέρωνος ἀνὰ πρώτους πράττειν ἐδόκουν, ἐπειδήπερ ἅπαξ ἐκποδὼν ἐγεγόνει, ἔλαβεν· — αὐτῷ τε ἐκείνῳ ἥ τε φυγὴ ἐπετιμήθη καὶ ἡ ἐν τῇ Σικελίᾳ διατριβὴ ἀπερρήθη· τρισχιλίους τε γὰρ καὶ ἑπτακοσίους καὶ πεντήκοντα σταδίους ὑπὲρ τὴν Ῥώμην ὑπερωρίσθη, καὶ προσεπεκηρύχθη, ἵν' εἰ δή ποτε ἐντὸς αὐτῶν φανείη, καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ὑποδεξάμενοι αὐτὸν ἀνατὶ διόλωνται.*

([17]) Deinde Ciceronis domum in Palatio [v. ad a. 692. 6.], simul cum porticu Catuli [v. ad a. 653. 3.] diruit areamque templo Libertatis consecrat: praeterea villas quoque Tusculanam et Formianam incendit [v. ad a. 697. 14.] et reliqua Ciceronis bona diripit. IV. c. 31. 77. V. c. 1. 1. c. 35. 89. VI. c. 6. 12.

Cic. pro Domo sua c. 24. 62. *Quum domus in Palatio, villa in Tusculano, altera ad alterum consulem, transferebatur, senatusconsulta volabant: columnae marmoreae ex aedibus meis inspectante populo Romano ad socrum consulis portabantur: in fundum autem vicini consulis non instrumentum aut ornamenta villae, sed etiam arbores transferebantur: quum ipsa villa non praedae cupiditate, (quid enim erat praedae?) sed odio et crudelitate funditus everteretur. Domus ardebat in*

Palatio non fortuito, sed oblato incendio. — c. 41. 108. *Civis est nemo in tanto populo, extra contaminatam illam et cruentam P. Clodii manum, qui rem ullam de meis bonis attigerit, qui non pro suis opibus in illa tempestate defenderit. At, qui aliqua se contagione praedae, societatis, emptionis contaminaverunt, nullius neque privati neque publici iudicii poenam effugere potuerunt. Ex his igitur bonis, quorum nemo rem ullam attigit, qui non omnium iudicio sceleratissimus haberetur, dii immortales domum meam concupiverunt? Ista tua pulchra Libertas deos penates et familiares meos lares expulit, ut a te ipsa, tamquam in captivis sedibus, collocaretur?* Ascon. in Pison. p. 10. *Post profectionem ex Urbe Ciceronis, bona eius P. Clodius publicavit; postquam direpta sunt omnia, quae aut in domo aut in villis fuerunt, et ex eis ad ipsos consules lata complura, domus direpta primum, deinde inflammota ac diruta est.* Plutarch. Cic. c. 33. 1. *Ὁ δὲ Κλώδιος ἐξελάσας τὸν Κικέρωνα κατέπρησε μὲν αὐτοῦ τὰς ἐπαύλεις, κατέπρησε δὲ τὴν οἰκίαν καὶ τῷ τόπῳ ναὸν Ἐλευθερίας ἐπῳκοδόμησε· τὴν δ' ἄλλην οὐσίαν ἐπώλει καὶ διεκήρυττε καθ' ἡμέραν, μηδὲν ὠνουμένου μηδενός.* Dio XXXVIII. c. 17. 6. *Καὶ ἥ τε οὐσία αὐτοῦ ἐδημεύθη, καὶ ἡ οἰκία ὥσπερ τινὸς πολεμίου κατεσκάφη, τό τε ἔδαφος αὐτῆς ἐς νεὼν Ἐλευθερίας ἀνέθηκαν.* Cfr. I. Chrph. Cramer, *de M. T. Ciceronis Tusculano*, Ienae, 1752. 4°. Praeter Tusculanum et Formianum, Cicero multas alias habuit villas: v. ad o. 710. 11. cfr. Andr. Schottus, *Cicero a calumniis vindicatus* c. 3. qui citat Flavium Blondum [*de Roma triumphante.* Basil. 1531. f°. p. 191.] et Ioann. Servilium Belgam *Memorabilium* L. II. c. 2. Addatur Georg. Greenius, *de Rusticatione et Villis veterum Commentariolus.* Lipsiae 1667. 12°. et ex recentioribus Sickler und Reinhart, *Almanach aus Rom* 1810.

([19]) Cicerone expulso, Clodius legem tulit de Ptolemaeo, rege Cypri, Alexandrini regis fratre, ut bona eius publicarentur et regnum in provinciae formam redigeretur; quod negotium M. Catoni mandatum est invito. IV. c. 32. 81 sqq. V. c. 13. 34.

Velleius II. c. 45. 4. *P. Clodius sub honorificentissimo ministerii titulo, M. Catonem a republica relegavit. Quippe legem tulit, ut is quaestor cum iure praetorio, adiecto etiam quaestore, mitteretur in insulam Cyprum, ad spoliandum regno Ptolemaeum. — Sed ille, sub adventum Catonis, vitae suae vim intulit: unde pecuniam longe sperata maiorem Cato Romam retulit.* Livius Epit. 104. *Lege lata de redigenda in provinciae formam Cypro, et publicanda pecunia regia, M.*

Catoni administratio eius rei mandata est. Schol. Bob. in Orat. pro Sextio p. 301. *Hunc etiam Ptolemaeum, regem Cypri, amicum quodammodo a senatu appellatum fuisse, quandoquidem frater eius, qui in Aegypto regnabat, consecutus iam societatis et amicitiae honorem videretur; ferente autem rogationem Clodio publicatum fuerat eius regnum, quod diceretur ab eo piratas adiuvari.* Cic. pro Domo sua c. 8. 20. *Quum lege nefaria Ptolemaeum, regem Cypri, fratrem regis Alexandrini, eodem iure regnantem, caussa incognita publicasses populumque Romanum scelere obligasses; quum in eius regnum, bona, fortunas latrocinium huius imperii immisisses, cuius cum patre, avo, maioribus societas nobis et amicitia fuisset; huius pecuniae deportandae et, si quis suum defenderet, bello gerendo M. Catonem praefecisti.* Florus III. c. 9. *Aderat fatum insularum: igitur et Cypros recepta sine bello. Insulam, veteribus divitiis abundantem et ob hoc Veneri sacram, Ptolemaeus regebat. Sed divitiarum tanta erat fama, nec falso, ut victor gentium Populus, et donare regna consuetus, Publio Clodio tribuno duce, socii vivique regis confiscationem mandaverit. Et ille quidem ad rei famam veneno fata praecepit. Ceterum Porcius Cato Cyprias opes liburnis per Tiberinum ostium invexit: quae res latius aerarium populi Romani, quam ullus triumphus, implevit.* Dio XXXVIII. c. 30. 5. *Βουληθεὶς ὁ Κλώδιος τόν τε Κάτωνα ἐκποδὼν — ποιήσασθαι, καὶ τὸν Πτολεμαῖον τότε τὴν Κύπρον ἔχοντα ἀμύνασθαι ὅτι αὐτὸν παρὰ τῶν καταποντιστῶν οὐκ ἐλύσατο, τήν τε νῆσον ἐδημοσίευσε καὶ πρὸς τὴν διοίκησιν αὐτῆς τὸν Κάτωνα καὶ μάλα ἄκοντα ἀπέστειλεν.* Appian. B. C. II. c. 23. *Κάτωνα μὲν ἐψηφίσατο, ἵνα μὴ παρὼν ἐνοχλοίη, Κύπρον ἀφελέσθαι Πτολεμαίου βασιλέως· νενομοτεθημένον ἤδη τοῦτο ὑπὸ Κλωδίου, ὅτι οἱ ποτε ἁλόντι ὑπὸ λῃστῶν ὁ Πτολεμαῖος ἐς λύτρα ὑπὸ σμικρολογίας δύο τάλαντα ἐπέπόμφει Κάτων μὲν δὴ καθίστατο Κύπρον, Πτολεμαίου τὰ χρήματα ῥίψαντος ἐς τὴν θάλασσαν καὶ ἑαυτὸν ἐξαγαγόντος, ἐπεὶ τῶν ἐψηφισμένων ἐπύθετο.* Plutarch. Cat. Min. c. 34. 2. *Ὁ δὲ Κλώδιος οὐδὲ Κικέρωνα καταλύσειν ἤλπιζε Κάτωνος παρόντος, ἀλλὰ τοῦτο διαμηχανώμενος πρῶτον, ὡς ἐς ἀρχὴν κατέστη, μετεπέμψατο τὸν Κάτωνα καὶ λόγους αὐτῷ προσήνεγκεν, ὡς πάντων ἐκεῖνον ἡγούμενος ἄνδρα Ῥωμαίων καθαρώτατον ἔργῳ διδόναι πίστιν ἕτοιμός ἐστι· πολλῶν γὰρ αἰτουμένων τὴν ἐπὶ Κύπρον καὶ Πτολεμαῖον ἀρχὴν καὶ δεομένων ἀποσταλῆναι, μόνον ἄξιον ἐκεῖνον ἡγεῖσθαι καὶ διδόναι τὴν χάριν ἡδέως. Ἀνακραγόντος δὲ τοῦ Κάτωνος, ὡς ἐνέδρα τὸ πρᾶγμα καὶ προπηλακισμός, οὐ χάρις ἐστὶν, ὑπερηφάνως ὁ Κλώδιος καὶ ὀλιγώρως· Οὐκοῦν, εἶπεν, εἰ μὴ χάριν ἔχεις,*

ἀντιώμενος πλεύσῃ· καὶ προσελθὼν εὐθὺς εἰς τὸν δῆμον ἐκύρωσε νόμῳ τὴν ἔκπεμψιν τοῦ Κάτωνος. Cfr. Idem Pomp. c. 48. 6.

([19]) Eadem lege exsules Byzantium restituuntur. IV. c. 32. 80. c. 33. 85.

Cic. pro Domo sua c. 20. 52. *Tu lege una tulisti, ut Cyprius rex, cuius maiores huic populo socii atque amici semper fuerunt, cum bonis omnibus sub praecone subiiceretur, et exsules Byzantium reducerentur.* Ibid. c. 50. 129. pro Sext. c. 39. 84. Schol. Bob. in Orat. pro Sextio p. 301. *Hos (exsules) etiam lege sua revocaverat Clodius, quamvis fuissent iure damnati. — Igitur — ingessit invidiam, restitutos tunc eos, qui damnati legitime fuerant, quum ipse indemnatus Cicero in exsilium fuisset eiectus.* Plutarch. Cat. Min. c. 34. 3. *Ὡς δὲ μικρὸν ἔργον αὐτῷ (Κάτωνι) Κύπρον καὶ Πτολεμαῖον ἀναθεὶς, ἔτι καὶ Βυζαντίων φυγάδας κατάγειν προσέταξε, βουλόμενος ὅτι πλεῖστον χρόνον ἐκποδὼν ἄρχοντος αὐτοῦ γενέσθαι τὸν Κάτωνα.*

([20]) Aliam denique legem tulit Clodius de Pessinuntio Matris Magnae sacerdote. IV. c 32. 80.

Cic. de Harusp. Resp. c. 13. 28. *Sed quid ego id admiror? qui, accepta pecunia, Pessinuntem ipsum, sedem domiciliumque Matris deorum* [cfr. Strabo XII. p. 390], *vastaris, et Brogitaro Gallograeco, impuro homini ac nefario, cuius legati, te tribuno, dividere in aede Castoris tuis operis nummos solebant, totum illum locum fanumque vendideris? sacerdotem ab ipsis aris pulvinaribusque detraxeris? omina illa, quae vetustas, quae Persae, quae Syri, quae reges omnes, qui Europam Asiamque tenuerunt, semper summa religione coluerunt, perverteris? — Quod (fanum) quum Deiotarus religione sua castissime tueretur — Brogitaro — addictum pecunia tradidisti. Atque hunc tamen Deiotarum — tu etiam regem appellari cum Brogitaro iubes. Sed alter est rex iudicio senatus per nos, pecunia Brogitarus per te appellatus. — Nam quum multa regia sunt in Deiotaro, tum illa maxime, — quod Pessinuntem, per scelus a te violatum et sacerdote sacrisque spoliatum, recuperavit, ut in pristina religione servaret: quod caerimonias, ab omni vetustate acceptas, a Brogitaro pollui non sinit, mavultque generum suum munere tuo, quam illud fanum antiquitate religionis carere.*

([21]) Cicero igitur relicta Urbe [v. ad a. 696. 12.] iter suum convertit in Lucaniae oppidum, Vibonem (h. *Monte Leone*), ubi a (Vibio) Sicca, homine familiari, in fundum exceptus est. V. c. 2. 3.

Plutarch. Cic. c. 32. 1. *Ἐν δ' Ἱππωνίῳ, πόλει τῆς Λευκανίας, ἣν Οὐιβῶνα νῦν καλοῦσιν, Οὐίβιος, Σικελὸς ἀνὴρ, ἄλλα τε πολλὰ τῆς Κικέρωνος φιλίας ἀπολελαυκὼς, καὶ γεγονὼς ὑπατεύοντος αὐτοῦ τεκτόνων ἔπαρχος, οἰκίᾳ μὲν οὐκ ἐδέξατο, τὸ χωρίον δὲ καταγράψειν ἐπηγγέλλετο.*

(22) In Siciliam autem quum transgressurus esset, prohibitus est a C. Virgilio, qui praetor Siciliam obtinebat; qua re consilio mutato, per Thurios et Tarentum contendit Brundisium, quo a. d. XIV. Kal. Mai. [= 17 Apr. 696 = 6 Mai. 58 a. C.] venit. v. c. 2. 4 sqq.

Dio XXXVIII. c. 17. 5. *Ὑπεξῆλθε δὲ ἐς Σικελίαν· προστάτης τε γὰρ αὐτῇ ἐγεγόνει, καὶ ἐλπίδα πολλὴν ἔν τε τοῖς δήμοις καὶ ἐν τοῖς ἰδιώταις τῷ τε ἄρχοντι αὐτῆς εἶχε τιμηθήσεσθαι. — Καὶ ἡ ἐν τῇ Σικελίᾳ διατριβὴ ἀπερρήθη· τρισχιλίους τε γὰρ καὶ ἑπτακοσίους καὶ πεντήκοντα σταδίους ὑπὲρ τὴν Ῥώμην ὑπερωρίσθη.* Plutarch. Cic. c. 32. 1. *Καὶ Γάϊος Οὐεργίλιος ὁ τῆς Σικελίας στρατηγὸς, ἐν τοῖς μάλιστα Κικέρωνι κεχρημένος, ἔγραψεν ἀπέχεσθαι τῆς Σικελίας. Ἐφ' οἷς ἀθυμήσας ὥρμησεν ἐπὶ Βρεντέσιον.*

(23) A Brundisio, ubi XIII dies fuerat in hortis M. Laenii Flacci, v. c. 5. 9. discedit prid. Kal. Mai. [= 29 Apr. 696 = 18 Mai. 58 a. C.] et contendit Dyrrhachium. v. c. 6. 11.

Plutarch. Cic. c. 32. 2. *Κἀκεῖθεν εἰς Δυρράχιον ἀνέμῳ φορῷ περαιούμενος, ἀντιπνεύσαντος πελαγίου, μεθ' ἡμέραν ἐπαλινδρόμησεν, εἶτ' αὖθις ἀνήχθη. Λέγεται δὲ καὶ, καταπλεύσαντος εἰς Δυρράχιον αὐτοῦ καὶ μέλλοντος ἀποβαίνειν, σεισμόν τε τῆς γῆς καὶ σπασμὸν ἅμα γενέσθαι τῆς θαλάττης. Ἀφ' ὧν συνέβαλον οἱ μαντικοὶ μὴ μόνιμον αὐτῷ τὴν φυγὴν ἔσεσθαι· μεταβολῆς γὰρ εἶναι ταῦτα σημεῖα.*

(24) A. d. X. Kal. Iun. [= 23 Mai. 696 = 10 Iun. 58 a. C.] venit Thessalonicam; ubi Cn. Plancius, L. Appuleii praetoris quaestor, sua liberalitate Ciceronem per VI menses retinuit. v. c. 7—10.

Dio XXXVIII. c. 18. 1. *Καὶ ὁ μὲν ἐς τὴν Μακεδονίαν διὰ τοῦτο μετέστη καὶ ἐκεῖ διέτριβεν ὀδυρόμενος.* Schol. Bob. ad Orat. pro Plancio p. 253. (*Cicero*), *quum P. Clodii tribuni plebi inimici sui lege*

aqua et igni interdictus Urbe cessisset et Macedoniam petisset, nullis opem ferentibus, qui Clodianam potentiam graviter extimescebant, prolixa benignitate et fide non minore quaestoris Cn. Plancii sustentatus est. Illo quippe anno sub L. Appuleio praetore quaestura Plancius in Macedonia fungebatur. Diu igitur Thessalonicae fuit auxilio eius ab omni periculo insidiarum Cicero defensus. Cic. pro Plancia c. 42. 101. *O excubias tuas, Cn. Planci, miseras! o flebiles vigilias! o noctes acerbas! o custodiam etiam mei capitis infelicem! — Memini enim, memini, neque umquam obliviscar noctis illius, quum tibi vigilanti, assidenti, maerenti, vana quaedam miser atque inania, falsa spe inductus, pollicebar: me, si essem in patriam restitutus, praesentem tibi gratiam relaturum.* [Cfr. ad a. 700. 7.]. ad Att. III. 22. 1. *Me adhuc Plancius liberalitate sua retinet —. Ego — quod mei studiosos habeo Dyrrhachinos, ad eos perrexi, quum illa superiora Thessalonicae scripsissem. — Dat.* VI. [*Kal.*] *Decemb.* [= 25 Novbr. 696 = 9 Decbr. 58 a. C.] *Dyrrhachii.* Cfr. ad a. 696. 30.

(25) Interim Q. fratrem, ex Asia decedentem, quam per triennium obtinuerat, (v. ad a. U. C. 693. 2.) quum Athenas venisset, hortatur M. Cicero ut protinus pergat Romam. v. c. 8. 16. c. 14. 58.

Cic. pro Domo sua c. 23. 59. *Quid frater meus? qui quum aliquanto post meum discessum ex provincia venisset, neque sibi vivendum, nisi me restituto, putaret, quum eius maeror, squalor incredibilis et inauditus, omnibus mortalibus miserabilis videretur, quoties ex vestro ferro ac manibus est elapsus?*

(26) Pompeius, illo tempore se accusans quod Ciceronem prodidisset (v. ad a. 696. 2.), de illius reditu, amicorum opera adiutus agere coepit. v. c. 14. 56.

Cic. pro Domo sua c. 10. 25. *Sed excitatus aliquando Cn. Pompeii — nimium diu reconditus et penitus abstrusus animi dolor subvenit subito reipublicae, civitatemque fractam malis, mutam, debilitatam, abiectam metu, od aliquam spem libertatis et pristinae dignitatis erexit.* ad Att. III. 22. 1. *Me adhuc Plancius liberalitate sua retinet: — Lentulus suo in nos officio, quod et re et promissis et litteris declarat, spem nobis nonnullam affert Pompeii voluntatis.* Plutarch Cic. c. 33. 1. *Ὁ Πομπήιος ἐκάκιζεν αὐτὸς αὐτὸν προέμενος τὸν Κικέρωνα· καὶ πάλιν ἐκ μεταβολῆς παντοίας ἐγίνετο πράττων κάθοδον αὐτῷ μετὰ τῶν φίλων. Ἐνισταμένου δὲ τοῦ Κλωδίου, συνέδοξε τῇ βουλῇ, μη-*

δὲν διὰ μέσου πρᾶγμα κυροῦν μηδὲ πράττειν δημόσιον, εἰ μὴ Κικέρωνι κάθοδος γένοιτο. Dio XXXVIII. c. 30. 1. *Οὐ μέντοι καὶ ἐπὶ πολὺ ἔφυγεν (ὁ Κικέρων), ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πομπηίου, τοῦ μάλιστα αὐτὸν ἐκβαλόντος, κατήχθη. — Ὀργισθεὶς γὰρ ὁ Πομπήιος, ὅτι τῇ ἐξουσίᾳ, ἣν αὐτὸς τοῖς δημάρχοις ἀποδεδώκει, κατ' αὐτοῦ ὁ Κλώδιος ἐκέχρητο, ἀνακαλέσασθαι τὸν Κικέρωνα ἠθέλησε, καὶ αὐτῷ τὴν κάθοδον εὐθὺς διὰ τοῦ Νιννίου πράττειν ἤρξατο. καὶ ὃς εσήνεγκε μὲν ἐς τὸ βουλευτήριον τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ γνώμην, ἀπόντα τὸν Κλώδιον τηρήσας· ἀντιστάντος δὲ οἱ ἑτέρου τινὸς δημάρχου, ἐκείνην τε ὡς καὶ τῷ πλήθει κοινώσων ἐξέθηκε, καὶ τῷ Κλωδίῳ πρὸς πάντα καθάπαξ ἠναντιοῦτο.*

(27) Kalend. Iuniis [= 1 Iunii 696 = 19 Iunii 58. a. C.] decrevit senatus frequens de Ciceronis reditu, referente L. Ninnio, tribuno plebis; sed intercessit Aelius Ligur. v. c. 14. 37. c. 16. 42.

Cic. post redit. in sen. c. 2. 3. *Itaque, patres conscripti, — illo ipso tempore, quum vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non multo post discessum meum, universi me revocastis, referente L. Ninnio, fortissimo atque optimo viro; quem habuit ille pestifer annus et maxime fidelem, et minime timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meae. Posteaquam vobis potestas decernendi non est permissa per eum tribunum plebis, qui, quum per se rempublicam lacerare non posset, sub alieno scelere delevit; numquam de me siluistis, numquam meam salutem non ab his consulibus, qui vendiderant, flagitavistis.* de Harusp. resp. c. 3. 5. *Itaque eum (Clodium) numquam a me esse accusandum putari, non plus, quam stipitem illum, qui, quorum hominum esset, nesciremus, nisi se Ligurem ipse esse diceret. Quid enim hunc persequar, pecudem ac belluam, pabulo inimicorum meorum et glande corruptum? qui si sensit, quo sese scelere devinxerit, non dubito, quin sit miserrimus: sin autem id non videt, periculum est, ne se stuporis excusatione defendat.* Dio l. c.

(28) III. Id. Sext. [= 11 Sext. (Aug.) 696 = 28 Aug. 58 a. C.] in templo Castoris comprehensus est servus P. Clodii, quem ille ad Pompeium interficiendum collocarat; qua de re Pompeius quidem deinde se tenuit domi. v. c. 15. 40 sq.

Cic. in Pison. c. 12. 28. *Itaque in illo tumultu fracti fasces; ictus ipse; quotidie tela, lapides, fugae; deprehensus denique cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompeium interimendum collocatum fuisse*

constabat. pro Milone c. 14. 37. *Itaque quando illius postea sica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? — Haec insidiata Pompeio est.* ad q. l. Ascon. p. 47. *Pisone et Gabinio coss., pulso Cicerone in exsilium, quum* III. *Idus Sextiles Pompeius in senatum venit, dicitur servo P. Clodii sica excidisse, eaque ad Gabinium consulem delata dictum est, servo imperatum a P. Clodio, ut Pompeius occideretur. Pompeius statim domum rediit et se domi tenuit.* Plutarch. Pomp. c. 49. 2. Ἐπεὶ δὲ καὶ πληγὰς ἐν ἀγορᾷ μέχρι τραυμάτων συνέβη γενέσθαι καὶ Κλωδίου τις οἰκέτης παραδυόμενος ἐν ὄχλῳ διὰ τῶν περιεστώτων πρὸς τὸν Πομπήιον ἠλέγχθη ξίφος ἔχειν, ταῦτα ποιούμενος πρόφασιν, ἄλλως δὲ τοῦ Κλωδίου τὴν ἀσέλγειαν καὶ τὰς βλασφημίας δεδιώς, οὐκέτι προῆλθεν εἰς ἀγοράν, ὅσον ἐκεῖνος ἦρχε χρόνον, ἀλλ' οἰκουρῶν διετέλει καὶ σκεπτόμενος μετὰ τῶν φίλων, ὅπως ἂν ἐξακέσαιτο τῆς βουλῆς καὶ τῶν ἀρίστων τὴν πρὸς αὐτὸν ὀργήν.

(29) IV. Kal. Nov. [= 29 Octob. 696 = 12 Nov. 58 a. C.] de Ciceronis reditu promulgarunt tribuni. Deinde P. Lentulus cos. des. Ciceronis caussam suscipit. v. c. 16 sq.

Cic. ad Att. III. 23. 1. *In altera epistola, praeter consuetudinem tuam, diem non ascribis: sed satis significas tempus. Lege enim ab octo tribunis plebis promulgata, scribis te eas litteras eo ipso die dedisse, id est, a. d.* IV. *Kal. Novemb.* Schol. Bob. in Orat. pro Milone p. 288. *De Lentulo Spinthere loquitur, qui et ante consulatum amicissimus Ciceroni fuit. Hoc declarat ipse Tullius in epistola, quam ad eumdem Lentulum scribit* [ad Fam. I. 7. 8.] »*Quia non solum temporibus his, quae per te sum adeptus, sed iam olim nascenti prope nostrae laudi dignitatique favisti.*" Cic. post redit. in senatu c. 4. 8. *Princeps P. Lentulus, parens ac deus nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi, hoc lumen consulatus sui fore putavit, si me mihi, si meis, si vobis, si reipublicae reddidisset. Qui ut est designatus, numquam dubitavit sententiam de salute mea, se et republica dignam, dicere.*

(30) Cicero, quum ei spes reditus facta esset, Thessalonica (v. ad a. 696. 24.) redit Dyrrhachium circa VI. Kal. Dec. [= 25 Novbr. 696 = 9 Decbr. 58 a. C.] v. c. 11. 28.

Cic. ad Terentiam (ad Fam. XIV. 1. 2.) *Nunc, quoniam sperare nos amici iubent, dabo operam, ne mea valetudo tuo labori desit. Res quanta sit, intelligo, quantoque fuerit facilius manere domi, quam redire. Sed tamen, si omnes tribunos plebis habemus, si Lentulum*

tam studiosum, quam videtur, si vero etiam Pompeium et Caesarem, non est desperandum. — Plancius, homo officiosissimus, me cupit esse secum et adhuc retinet. — Valete. D. a. d. VI. *Kalendas Decembres. Dyrrhachii. Dyrrhachium veni, quod et libera civitas est et in me officiosa et proxima Italiae. Sed si offendet me loci celebritas, alio me conferam et ad te scribam.* ad Att. III. 22. 4. *Ad eos (Dyrrhachinos) perrexi. — Dat.* VI. *[Kal.] Decemb. Dyrrhachii.* Cfr. ad a. 697. 10.

(31) In provincias suas abeunt consules ex lege Clodia [v. ad a. 696. 8.]. Piso in Macedoniam, quam teterrime administravit: Gabinius in Syriam profectus, se ipsum, exercitum populi Romani, auctoritatem senatus, Ptolemaeo Auletae, Aegyptio regi vendidit. v. c. 18. 47. c. 35. 88.

Schol. Bob. in Orat. pro Sextio p. 303. *Direptores provinciarum, Macedoniae scilicet et Syriae, Pisonem Gabiniumque volens pressius ostendere, congruentissima hac μεταφορᾷ vulturios nominavit: rapax animal et cruentissimum et ferme cadaverum lacerationibus pastum.* Cic. de provinc. consul. c. 2. 4. *Ad ipsas venio provincias, quarum Macedonia — sic a barbaris, quibus est propter avaritiam pax erepta, vexatur, ut Thessalonicenses, positi in gremio imperii nostri, relinquere oppidum et arcem munire cogantur.* — c. 3. 5. *Iam vero exercitus ille noster, superbissimo delectu et durissima conquisitione collectus omnis interiit. Magno hoc dico cum dolore. Miserandum in modum milites populi Romani capti, necati, deserti, dissipati sunt, incuria, fame, morbo, vastitate consumpti: — quis vestrum hoc non audivit, quis ignorat Achaeos ingentem pecuniam pendere L. Pisoni quotannis? vectigal ac portorium Dyrrhachinorum totum in huius unius quaestum esse conversum? urbem Byzantiorum, vobis atque huic imperio fidelissimam, hostilem in modum esse vexatam? quo ille, posteaquam nihil exprimere ab egentibus, nihil ulla vi a miseris extorquere potuit, cohortes in hiberna misit: his praeposuit, quos putavit fore diligentissimos satellites scelerum, ministros cupiditatum suarum.* cet. — 4. 9. *An vero in Syria diutius est Semiramis illa retinenda? cuius iter in provinciam fuit eiusmodi, ut rex Ariobarzanes consulem vestrum ad caedem faciendam tamquam aliquem Thracem conduceret. Deinde adventus in Syriam primus equitatus habuit interitum: post concisae sunt optimae cohortes. Igitur in Syria imperatore illo nihil aliud actum est, nisi pactiones pecuniarum cum tyrannis, decisiones, direptiones, latrocinia, caedes, quum palam populi Romani imperator, instructo exercitu, dexteram tendens, non ad laudem milites hortaretur, sed omnia sibi et empta et emenda esse clamaret.* cet. in Pison c. 16.

37. *Habebas (Piso) exercitum tantum, quantum tibi non senatus aut populus Romanus dederat, sed quantum tua libido conscripserat: aerarium exhauseras. Quas res gessisti in imperio, exercitu, provincia consulari? — nondum commemoro rapinas, nondum exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces sociorum, non caedem hospitum, non perfidiam, non immanitatem, non scelera praedico:* — c. 17. 40. *Quid tandem erat actum aut gestum in illa provincia, de quo ad senatum cum gratulatione aliqua scribi abs te oporteret? Vexatio Macedoniae? an oppidorum turpis amissio? an sociorum direptio? an agrorum depopulatio? an munitio Thessalonicae? an obsessio militaris viae? an exercitus nostri interitus ferro, fame, frigore, pestilentia.* — c. 21. 48. *Ecce tibi alter (Gabinius), effusa iam maxima praeda, — se ipsum, fasces suos, exercitum populi Romani, numen interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatus, iussa populi, nomen ac dignitatem imperii, regi Aegyptio vendidit. Quum fines provinciae tantos haberet, quantos voluerat, quantos optaverat, quantos mei capitis pretio periculoque emerat: his se tenere non potuit: exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit extra provinciam? Praebuit se mercenarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? In Aegyptum venit: signa contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum aut hic ordo, aut populus susceperat? Cepit Alexandriam.* Cfr. ad a. 698. 9.

(32) A. d. IV. Id. Decembr. [= 10 Decembr. 696 = 25 Dec. 58 a. C.] novi tribuni plebis magistratum ineunt, qui omnes de Cicerone revocando se promulgaturos confirmant, praeter Q. Numerium Rufum et Sex. Atilium Serranum. v. c. 18. 48. c. 30. 76.

Ascon. in Pisonian. p. 11. *Duos tribunos — quos de lapide emptos ait, quia mercede id faciebant, Sex. Atilium Serranum et Q. Numerium significat.* Schol. Bob. in Orat. pro Sextio p. 303. *Q. Numerius Rufus — fuit unus e collegio tribunorum restitutioni Ciceronis obnixe adversatus; cuius personam despiciens, quod esset non tantum statura depressus, verum etiam colore rubidus, nitedulam nominavit; quod videtur esse muris genus, ut appareat ex verbo in clausula huius capitis, quod dixit adrodere.* Cfr. ad a. 697. 2.

(33) M. Aemilius Scaurus h. a. aedilitatem summa magnificentia gessit, theatrumque aedificavit, quod opus fuit maximum omnium, quae umquam fuere humana manu facta. II. c. 22. 60.

Cicero pro Sextio c. 54. 116. *Ex te igitur, Scaure, potissimum quaero, qui ludos apparatissimos magnificentissimosque fecisti, ecquis istorum popularium tuos ludos aspexerit, ecquis se theatro populoque commiserit.* ad q. l. Schol. Bob. p. 304. *De aedilitate M. Scauri et opulentia ludorum plenissime dixit in ea oratione, qua ipsum quoque M. Scaurum defendit.* [Qui locus adhuc desideratur in reliquiis huius Orationis.] Ascon. in Orat. pro Scauro p 18. *M. Scaurus, M. Scauri filius, qui princeps senatus fuit, vitricum habuit Sullam: — Aedilitatem summa magnificentia gessit, adeo, ut in eius impensas opes suas absumpserit magnumque aes alienum contraxerit.* Plinius H. N. VIII. c. 17. (24.) *Primus Scaurus aedilitate sua (pantheras Africanas) varias centum quinquaginta universas misit.* Ibid. c. 26. (40.) *Primus eum (hippopotamum), et quinque crocodilos Romae aedilitatis suae ludis M. Scaurus temporario euripo ostendit.* XXXIV. c. 7. (17.) *In M. Scauri aedilitate tria millia signorum in scena tantum fuere temporario theatro.* XXXV. c. 11. (40. 24.) *Tabulas inde (Sicyone) e publico omnes propter aes alienum civitatis addictas, Scauri aedilitas Romam transtulit.* XXXVI. c. 2. *Trecentas sexaginta columnas M. Scauri aedilitate ad scenam theatri temporarii et vix uno mense futuri in usu, viderunt portari; — atque adeo duodequadragenum pedum Lucullei marmoris.* XXXVI. c. 15. (24. 7.) *Non patiemur duos Caios, vel duos Nerones, ne hac quidem gloria famae frui: docebimusque etiam insaniam eorum victam privatis operibus M. Scauri, cuius nescio an aedilitas maxime prostraverit mores civiles, maiusque sit Sullae malum, tanta privigni potentia, quam proscriptio tot millium. Hic fecit in aedilitate sua opus maximum omnium, quae umquam fuere humana manu facta, non temporaria mora, verum etiam aeternitatis destinatione. Theatrum hoc fuit. Scena ei triplex in altitudinem CCCLX columnarum. — Ima pars scenae e marmore fuit: media e vitro, inaudito etiam postea genere luxuriae: summa, e tabulis inauratis. Columnae, ut diximus* [XXXVI. c. 2.], *imae duodequadragenum pedum. Signa aerea inter columnas, ut indicavimus* [XXXIV. c. 7. (17.)], *fuerunt tria millia numero. Cavea ipsa cepit hominum LXXX millia: quum Pompeiani theatri toties multiplicata Urbe, tantoque maiore populo, sufficiat large quadraginta millibus. Sed et reliquus apparatus, tantus Attalica veste, tabulis pictis, ceteroque choragio fuit, ut in Tusculanam villam reportatis quae superfluebant quotidiani usus deliciis, incensa villa ab iratis servis, concremaretur ad H-S millies.*

ANNUS VITAE CICERONIS L.

[Kal. Ian. incid. in d. 12 Ianuar. 57 a. C.]

a. U. C.	Coss. P. CORNELIUS LENTULUS SPINTHER.	a. A. C.
697.	Q. CAECILIUS METELLUS NEPOS.	57.

(1) Kalendis Ianuariis [= 1 Ian. 697 = 12 Ian. 57 a. C.] P. Lentulus cos. simulac de solenni religione retulit, nihil humanarum rerum prius, quam de Cicerone agendum iudicavit. v. c. 17. 46. c. 19. 49.

Cic. in Pison. c. 15. 34. *Me Kalendis Ian. — frequentissimus senatus, concursu Italiae, referente clarissimo atque fortissimo viro, P. Lentulo, consentiente populo Romano, atque una voce revocavit.* post redit. in sen. c. 3. 5. *Postea vero quam singulari et praestantissima virtute P. Lentuli consulis ex superioris caligine anni et tenebris lucem in republica Kal. Ian. dispicere coepistis: — tantus vester consensus de salute mea fuit, ut corpus abesset meum, dignitas iam in patriam revertisset.* pro Domo sua c. 27. 70. *Hanc tu, P. Lentule, neque privatus neque consul legem esse umquam putasti. Nam tribunis plebis referentibus, sententiam de me designatus consul* [v. ad a. 696. 29.] *saepe dixisti: ex Kalendis Ianuariis, quoad perfecta res est, de me retulisti, legem promulgasti, tulisti.*

(2) Quum et Cotta et Pompeius et multi alii certatim, alius alio ornatius de Ciceronis salute dixisset, v. c. 20. 51 sqq. eo die confecta res esset, nisi Sex. Atilius tribunus plebis (v. ad a. 696. 32.), non ausus intercedere, noctem sibi ad deliberandum postulasset. v. c. 21. 54.

Cic. pro Domo sua c. 26. 68. *Hoc vidit in sententia dicenda Kalendis Ianuariis vir prudentissimus, et quum reipublicae, tum mihi, tum etiam veritati amicissimus, L. Cotta, qui legem de meo reditu ferendam non censuit: qui me consuluisse reipublicae, cessisse tempestati, amiciorem vobis ceterisque civibus, quam mihi ac meis exstitisse, vi, armis, dissensione hominum ad caedem instituta novoque dominatu pulsum esse dixit: nihil de meo capite potuisse ferri: nihil esse scri-*

ptum aut posse valere: omnia contra leges moremque maiorum temere, turbulente, per vim, per furorem esse gesta. Quod si illa lex esset, nec referre ad senatum consules, nec sententiam dicere sibi licere: quorum utrumque quum fieret, non oportere, ut de me lex ferretur, decerni: ne illa, quae nulla esset, esse lex indicaretur. — c. 32. 84. *Me L. Cotta, homo censorius, in senatu iuratus dixit, se si censor tum esset, quum ego aberam, meo loco senatorem recitaturum fuisse.* de Legib. III. c. 19. 45. *Quo verius in nostra caussa vir magno ingenio summaque prudentia, L. Cotta, dicebat, nihil omnino actum esse de nobis: praeter enim quam quod comitia illa essent armis gesta servilibus, praeterea neque tributa capitis comitia rata esse posse, neque ullu privilegii: quocirca nihil nobis opus esse lege, de quibus nihil omnino actum esset legibus.* Aurel. Victor de Vir. ill. c. 81. *Ipso referente Pompeio rediit, eumque civili bello secutus est.* Dio XXXIX. c. 6. 1. *Πομπήιος δὲ ἐν τούτῳ τὴν κάθοδον τῷ Κικέρωνι ψηφισθῆναι διεπράξατο. ὃν γὰρ διὰ τοῦ Κλωδίου ἐξεληλάκει, τοῦτον ἐπ' αὐτὸν ἐκεῖνον ἐπανήγαγεν· οὕτω που τὸ ἀνθρώπειον δι' ὀλίγου τε ἔστιν ὅτε μεταβάλλεται, καὶ ἀφ' ὧν ὠφεληθήσεσθαί τινες ἢ καὶ βλαβήσεσθαι νομίζουσι, τὰ ἐναντιώτατα ἀντιλαμβάνουσιν. συνέπραττον δὲ ἀπὸ τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν δημάρχων ἄλλοι τε καὶ Τίτος Ἄννιος Μίλων, οἵπερ που καὶ τὴν γνώμην ἐς τὸ πλῆθος ἐσήνεγκαν· ὁ γὰρ Σπινθὴρ ὁ ὕπατος τὸ μέν τι καὶ τῷ Πομπηίῳ χαριζόμενος, τὸ δὲ καὶ ἐξ ἰδίας ἔχθρας τὸν Κλώδιον ἀμυνόμενος, ὑφ' ἧς καὶ τὴν μοιχείαν αὐτοῦ δικάζων κατεγνώκει, ... καὶ ἐκείνῳ δὲ ἄλλοι τε τῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς ὄντων ὑπῆρχον καὶ ὁ ἀδελφὸς Ἄππιος Κλαύδιος στρατηγῶν, ὅ τε Νέπως ὁ ὕπατος ἀπ' οἰκείας τινὸς ἔχθρας τὸν Κικέρωνα μισῶν.*

(3) Postea quum variis rationibus res impediretur, voluntate tamen perspecta senatus, caussa ad populum delata est VIII. Kal. Febr. [= 23 Ian. 697 = 3 Febr. 53 a. C.]. At Clodiani, eo die eaede in foro maxima facta, pulso Fabricio et Cispio vulneratoque Sextio et Quinto Cicerone, flumine sanguinis reditum Ciceronis intercludendum putaverunt. v. c. 22. 55.

Cic. ad Quir. post redit. c. 5. 12. *Postea res acta est in senatu alia nulla; et quum variis rationibus impediretur, voluntate tamen perspecta senatus, caussa ad vos mense Ian. deferebatur. — At inimici mei, mense Ian. quum de me ageretur, corporibus civium trucidatis, flumine sanguinis meum reditum intercludendum putaverunt.* pro Milone

c. 14. 38. *Clodium si interficere voluisset Milo, quoties et quantae occasiones, quam praeclarae fuerunt! Potuitne, quum domum ac deos penates suos illo oppugnante defenderet, iure se ulcisci? potuitne, cive egregio et viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vulnerato? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, quum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro caede facta? potuitne, L. Caecilii, iustissimi fortissimique praetoris, oppugnata domo?* Plutarch. Cic. c. 33. 2. *Τῶν δὲ περὶ Λέντλον ὑπατευόντων καὶ τῆς στάσεως πρόσω βαδιζούσης, ὥστε τρωθῆναι μὲν ἐν ἀγορᾷ δημάρχους, Κόϊντον δὲ τὸν Κικέρωνος ἀδελφὸν ἐν τοῖς νεκροῖς ὡς τεθνηκότα κείμενον διαλαθεῖν, ὅ τε δῆμος ἤρχετο τρέπεσθαι τῇ γνώμῃ καὶ τῶν δημάρχων Ἄννιος Μίλων πρῶτος ἐτόλμησε τὸν Κλώδιον εἰς δίκην ἀπάγειν βιαίων.* Dio XXXIX. c. 7. 1. *Οὗτοί τε οὖν ἐπὶ πλέον ἢ πρίν, ἅτε καὶ ἡγεμόνας τοὺς ὑπάτους ἔχοντες, καὶ οἱ ἄλλοι οἱ ἐν τῇ πόλει διαστάντες πρὸς ἑκατέρους ἐθορύβουν. καὶ ἄλλα τε ἐκ τούτου οὐκ ἐν κόσμῳ πολλὰ ἐγίγνετο, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ διαψηφίσει ὁ Κλώδιος γνοὺς τὸ πλῆθος πρὸς τοῦ Κικέρωνος ἐσόμενον, τοὺς μονομάχους οὓς ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ πρὸς ἀγῶνας ἐπιταφίους ἐπὶ τῷ Μάρκῳ τῷ συγγενεῖ προπαρεσκεύαστο λαβὼν ἐσεπήδησεν ἐς τὸν σύλλογον καὶ πολλοὺς μὲν ἔτρωσε πολλοὺς δὲ καὶ ἔκτεινεν. οὔτ' οὖν ἡ γνώμη ἐκυρώθη, καὶ ἐκείνοις ὡς δορυφόροις συνὼν φοβερὸς καὶ ἐς τὰ ἄλλα πᾶσιν ἦν —.*

(4) Adiuvantibus Ciceronis caussam omnibus fere tribunis plebis, inprimis Q. Fabricio, M. Cispio v. c. 22. P. Sextio c. 23. (cfr. VI. c. 18. 45.) T. Annio Milone c. 24 sq. aliis, item praetoribus c. 26. senatus decrevit ut litteris consularibus ex senatusconsulto omnes, qui rempublicam salvam vellent, cuncta ex Italia Romam convocarentur. v. c. 27. addiditque ut sociis populi Romani gratiae agerentur, qui Ciceronem optime de republica meritum recepissent: utque huius salutem et vitam tuerentur, qui provincias cum imperio obtinerent, quique quaestores legatique essent. v. c. 32. 81. c. 33. 90.

Cic. pro Domo sua c. 28. 73. *Senatus decrevit, ut omnes, qui rem publicam salvam esse vellent, ad me unum defendendum venirent, ostenditque, nec stare potuisse rempublicam, si ego non fuissem, nec futuram esse ullam, si non rediissem.* c. 32. 95. *Quis me non modo civis, sed socius recipere contra tuam legem et iurare dubitavit? Deni-*

que universus senatus multo ante, quam est lata lex de me, gratias agendas censuit civitatibus iis, quae M. Tullium: tantumne? immo etiam, civem optime de republica meritum recepissent. De numero SCtorum, quae facta fuerint ad restituendum Ciceronem, non convenit inter interpretes. Manutius, qui quinque sibi invenire visus est, haec scribit ad Orat. pro Sextio c. 61. »Quinque de Cicerone restituendo Senatusconsulta esse facta, et hic, et in ea post reditum in senatu planum fit: unum, ut ab omni Italia, qui rempublicam salvam vellent, ad Ciceronem restituendum et defendendum Romam venirent: cuius et hic, et in ea post reditum in senatu c. 9. fit mentio. Alterum, quod utroque consule referente, in Capitolio, Iovis in templo, de revocando Cicerone factum est: quod et hic, et in eadem post reditum c. 10. et pro domo c. 6. nominatur. Tertium, quod in curia; ne quis, ad impediendam legem, de caelo servaret; ne quis moram ullam afferret: de quo et hic, et in eadem post reditum c. 11. Quartum, ut iis, qui ex municipiis venerant, agerentur gratiae, atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur: de quo item hic et in eadem c. 11. Quintum supra c. 54. demonstravit in eo loco, *quum in templo Virtutis honos habitus esset virtuti:* de quo mentionem practermitti in ea post reditum in senatu, quum cetera nominentur, valde miror, quum praesertim in eo de eius reditu decretum sit. Postea, centuriatis comitiis, a P. Lentulo consule, magistratibusque cunctis, praeter unum praetorem, App. Claudium, P. Clodii fratrem, et duos tribunos plebis, Sex. Atilium Serranum et Numerium Quintum, pridie Nonas Sext. lata lex est." — Ferratius, qui tria omnino facta esse opinatur, sic disputat Epist. III. 13. p. 212. (Venet. 1738. 4°.) »Tria omnino video facta SCta de Cicerone: Primum in monumento Marii, de quo pro Sext. c. 54. Id tria complectebatur: 1) ut iis gratiae agerentur, qui Ciceronem patria eiectum exceperant; 2) ut magistratibus provinciarum et nationibus exteris salus eiusdem consularibus litteris commendaretur; 3) ut cuncta ex Italia omnes, qui remp. salvam vellent, convocarentur. Alterum, quod in templo Iovis O. M. factum est § 129., ut consules legem comitiis centuriatis ferrent de Cicerone ab exsilio revocando, quum facta fuisset discessio in Cn. Pompeii sententiam, uno dissentiente P. Clodio. Tertium *quod est postridie decretum in curia* cet. § 129., ne quis ad impediendam legem de caelo servaret, et ut agerentur iis gratiae, qui ex Italia convenerant, iidemque rogarentur, ut redirent, quo die lex de Cicerone ferenda esset. Haec duo ultima uno SCto coniuncta fuisse e verbis Cic. apparet c. 62. in.: *decrevit eodem tempore senatus* cet. et ex eo, quod illud SCtum *admonitu eorum, qui e municipiis convenerant*, factum esse dicitur." Cfr. Barn. Brissonius de Formulis II. c. 125. p. 210 sqq.

(5) Quum igitur Ciceronis capitis servandi caussa Romam uno tempore, quasi signo dato, Italia tota convenisset, Lentulus cos. frequentissimum senatum in Capitolium convocat: ibique Metellus, alter cos. qui Ciceroni vel maxime ex magnis contentionibus reipublicae fuerat inimicus, permotus quum auctoritate senatus, tum P. Servilii incredibili gravitate dicendi, abseus cum Cicerone rediit in gratiam. v. c. 19. 50. c. 28. 70. c. 30. 76. c. 34. 86.

Cic. ad Quirit. post red. c. 6. 15. *Hoc duce (P. Lentulo) et collega eius, clementissimo atque optimo viro, primo non adversante, post etiam adiuvante, reliqui magistrutus paene omnes fuerunt defensores salutis meae. — Eodemque P. Lentulo auctore, et pariter referente collega, frequentissimus senatus — dignitatem meam, quibus potuit, verbis amplissimis ornavit, salutem vobis, municipiis coloniisque omnibus commendavit.* de provinc. cons. c. 9. 22. *Quid? Q. Metellus Nepos, nonne consul in templo Iovis Optimi Maximi, permotus quum auctoritate vestra, tum illius P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens mecum summo suo beneficio rediit in gratiam?* Dio XXXIX. c. 8. 2. *Ὁ οὖν Νέπως φοβηθεὶς πρός τε τοῦ συνάρχοντος καὶ πρὸς τοῦ Πομπηίου τῶν τε ἄλλων τῶν πρώτων μετεβάλετο.*

(6) Quo die senatus, auctore Pompeio, iudicavit rempublicam Ciceronis consiliis esse conservatam. v. c. 27. 68. c. 28. 71. c. 33. 84. Quod SCtum, in monumento Marii factum, eodem die populus, frequentissimo theatro, incredibili clamore et plausu comprobavit. v. c. 30. 77. c. 31. 79.

Cic. pro Plancio c. 32. 78. *An, quum populus Romanus illo senatusconsulto, quod in monumento Marii factum est, quo mea salus omnibus est gentibus commendata, uni Cn. Plancio gratias egerit, — ei ego a me referendam gratiam non putem?* Valer. Max. I. c. 7. 5. *In aede Iovis Marinna Senatusconsultum de reditu eius (Ciceronis) est factum.* Schol. Bob. ad Orat. pro Sextio p. 305. *Ea scilicet die, qua spectatum venerat ludos Honoris atque Virtutis, qui celebrantur in memoriam et honorem C. Marii, a quo res bello Cimbrico feliciter gestae sunt. Iisdem ludis etiam populus dignitati Ciceronis ad restitutionem suffragatus est.* Cic. pro Sextio c. 55. 118. *Et, quoniam facta mentio est ludorum, ne illud quidem praetermittam, in magna varietate sententiarum num-*

quam ullum fuisse locum, in quo aliquid a poeta dictum cadere in tempus nostrum videretur, quod aut populum universum fugeret aut non exprimeret ipse actor. — c. 56. 123. *Quid fuit illud, quod recenti nuntio de illo senatusconsulto, quod factum est in templo Virtutis, ad ludos scenamque perlato, consessu maximo, summus artifex et mehercule semper partium in republica, tamquam in scena, optimarum, flens et recenti laetitia et mixto dolore ac desiderio mei, egit apud populum Romanum multo gravioribus verbis meam caussam, quam egomet de me agere potuissem?* ad q. l. Schol. Bob. p. 305. *Re vera quidem Senatusconsultum de Cicerone revocando factum esse in Capitolio dicitur; quo magis movemur adseveratione Ciceronis, qui nunc dicat in templo Virtutis hoc esse decretum, quum tempore ludorum, qui Virtutis et Honoris dicebantur, adclamationes populi reditum M. Tullii flagitaverint, senatus vero nihil ibidem statuerit: nisi si et ibi forte decretum est.* Ibid. *Actor illis temporibus nobilissimus tragicarum fabularum Aesopus egisse videtur Accii fabulam, quae inscribitur Eurysace; ita ut per omnem actionis cursum tempora reipublicae significarentur, et quidem Ciceronis fortuna deploraretur. Ex quo illud probare contendit, omnes prorsus homines etiam infimae plebis restitutioni suae promptissime refragatos.* Cfr. Gasp. Garatonius, *Diatribe de C. Marii monumento, ad Cic. pro Sextio* c. 54 *et pro Plancio* c. 32. repetita in Orellii editione Orat. Plancianae, Lipsiae 1825. p. 275—285.

(7) Postridie, i. e. pridie Non. Sextil. [= 4 Sext. (Aug.) 697 = 10 Aug. 57 a. C.] Lentulus comitia centuriata in Campo Martio habet. Populus, legem inprimis suadente Pompeio, Servilio, Gellio, Ciceronem ab exsilio revocat, omnium centuriarum consensu. v. c. 27. 67. c. 29. 72 sqq. c. 34. 87. VI. c. 1. 2.

Livius Epit. 104. *M. Cicero, Pompeio inter alios orante, et T. Annio Milone tribuno plebis agente, ingenti gaudio senatus ac totius Italiae, ab exsilio reductus est.* Cic. ad Quir. post redit. c. 6. 16. *Ita me, nudum a propinquis, nulla cognatione munitum, consules, praetores, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta semper a vobis deprecata est: denique omnes, qui vestris maximis beneficiis honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eadem, non solum ad me conservandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes, laudatores fuerunt.* ad Att. IV. I. 4. *Pridie Nonas Sext. Dyrrhachio sum profectus, ipso illo die, quo lex est lata de nobis.* Dio XXXIX. c. 8. 2. *Καὶ οὕτως ἥ τε γερουσία κατελθεῖν τὸν Κικέρωνα τοῦ Σπινθῆρος*

ἐσηγησαμένου προεβούλευσε, καὶ ὁ δῆμος ἀμφοτέρων τῶν ὑπάτων ἐσενεγκόντων ἐψηφίσατο. ἀντέλεγε μὲν γὰρ πρὸς αὐτοὺς Κλώδιος, ἀλλ' ἐκείνῳ τε ὁ Μίλων ἀντέκειτο, ὥστε μηδὲν βίαιον δρᾶσαι, καὶ τῷ νόμῳ ἄλλοι τε καὶ ὁ Πομπήϊος συνεῖπον, ὥστε πολὺ κρείττους αὐτοὺς γενέσθαι. Plutarch. Cic. c. 33. 2. *Καὶ Πομπηίῳ πολλοὶ συνῆλθον ἔκ τε τοῦ δήμου καὶ τῶν πέριξ πόλεων· μεθ' ὧν προελθὼν καὶ τὸν Κλώδιον ἀναστήσας ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἐπὶ τὴν ψῆφον ἐκάλει τοὺς πολίτας. Καὶ λέγεται μηδέποτε μηδὲν ἐκ τοσαύτης ὁμοφροσύνης ἐπιψηφίσασθαι τὸν δῆμον.* Idem Pomp. c. 49. 3. *Τοῖς δὲ Κικέρωνα καταγαγεῖν ἀξιοῦσιν, ἄνδρα καὶ Κλωδίῳ πολεμιώτατον καὶ τῇ βουλῇ προσφιλέστατον, ἐπείσθη· καὶ προαγαγὼν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ δεόμενον σὺν χειρὶ πολλῇ, τραυμάτων ἐν ἀγορᾷ γενομένων καί τινων ἀναιρεθέντων, ἐκράτησε τοῦ Κλωδίου.*

(8) Eodem die in curia senatus decrevit, ne quis de caelo servaret, ne quis moram ullam afferret; addidit etiam illud, nisi diebus quinque, quibus agi de Cicerone potuisset, esset actum, rediret in patriam; simulque decrevit, ut et iis, qui ex tota Italia salutis Ciceronis caussa convenerant, agerentur gratiae, et qui Ciceronem in exsilio fovissent. v. c. 30. 76. c. 33. 85 sq.

Cic. post redit. in senat. c. 11. 27. *Ad haec non modo adiumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meae reliqua vos iidem addidistis: decrevistis, ne quis ulla ratione rem impediret: qui id impedisset, graviter molesteque laturos: illum contra rempublicam salutemque bonorum concordiamque civium facturum: et ut ad vos de eo statim referretur: meque, etiam si diutius calumniarentur, redire iussistis. Quid? ut agerentur gratiae, qui e municipiis venissent? quid? ut ad illam diem, res quum redissent, rogarentur, ut pari studio convenirent?* Plutarch. Cic. c. 33. 2. *Ἡ δὲ σύγκλητος ἁμιλλωμένη πρὸς τὸν δῆμον ἔγραψεν ἐπαινεθῆναι τὰς πόλεις, ὅσαι τὸν Κικέρωνα παρὰ τὴν φυγὴν ἐθεράπευσαν.*

(9) Hoc fere tempore in Q. Metelli honorem funebrem Q. Metellus Scipio dedit spectaculum gladiatorium. v. c. 31. 80.

Schol. Bob. ad Orat. pro Sextio p. 306. *Scipio hic, cuius facit mentionem, postea Cn. Pompeii socer fuit, in exitu belli civilis sua manu interemptus: adoptione tamen venit in familiam Metellorum: et quum*

illi fuisset nomen in praeteritam gentile scilicet et naturae Cornelio Scipioni, reformatum est, ut esset Q. Metellus Scipio. Ab hoc editum gladiatorium spectaculum dicit in honorem funebrem Q. Metelli.

([10]) Cicero ipso illo die, quo lex lata est, profectus est Dyrrhachio (ubi inde a. d. 25 Novbr. 696 = 9 Decbr. 58 a. C. moratus fuerat, v. ad a. 696. 30) venitque Brundisium Nonis Sextil. [= 5 Sext. (Aug.) 697 = 11 Aug. 57 a. C.] Tulliae suae natali. Ibi VI. Id. Sext. [= 8 Sext. (Aug.) 697 = 14 Aug. 57 a. C.] litteris Quinti fratris cognovit legem mirifico studio omnium aetatum atque ordinum esse perlatam. VI. c. 1. 2.

Cic. pro Sextio c. 63. 131. *Quum ipsis Nonis Sext. idem dies adventus mei fuisset reditusque, natalis idem carissimae filiae — idem etiam ipsius coloniae Brundisinae, idem Salutis, ut scitis:* cet.

([11]) Brundisio relicto profectus est, ut videtur, Neapolin, inde Capuam, Sinuessam, Minturnas, Formias, Terracinam et demum Ariciam, exceptus ubique summa omnium municipiorum, praefecturarum, coloniarum gratulatione et plausu. Romam autem accedenti Ciceroni pridie Non. Sept. [= 4 Sept. 697 = 8 Sept. 57. a. C.] omnis omnium bonorum multitudo obviam ivit, VI. c. 2 sq. quae ipsum, quum per XVI menses in exsilio fuisset, tanta laetitia tantoque studio domum suam reduxit, ut vere dicere potuerit se *humeris Italiae Romam esse reportatum.* I. c. 7. 19. V. c. 34. 87.

Velleius II. c. 45. 3. *Idem (Cicero) intra biennium sera Cn. Pompeii cura, verum, ut coepit, intenta, votisque Italiae ac decretis senatus, virtute atque actione Annii Milonis tribuni plebis, dignitati patriaeque restitutus est.* Plutarch. Cic. c. 33. 3. *Κατῆει δὲ Κικέρων ἑκκαιδεκάτῳ μηνὶ μετὰ τὴν φυγήν· καὶ τοσαύτη τὰς πόλεις χαρὰ καὶ σπουδὴ τοὺς ἀνθρώπους περὶ τὴν ἀπάντησιν εἶχεν, ὥστε τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Κικέρωνος ὕστερον ἐνδεέστερον εἶναι τῆς ἀληθείας. Ἔφη γὰρ αὐτὸν ἐπὶ τῶν ὤμων τὴν Ἰταλίαν φέρουσαν εἰς τὴν Ῥώμην εἰσενεγκεῖν.* Appian. B. C. II. c. 16. *Κικέρων μὲν δὴ — κατῄει, ἑκκαιδεκάτῳ μάλιστα μηνὶ τῆς ἐξελάσεως. — Λαμπρῶς δ' αὐτὸν περὶ*

τὰς πύλας ὑποδεχομένων πάντων, φασὶ περὶ τὰς δεξιώσεις τὴν ἡμέραν ὅλην—ἀναλῶσαι. Recte Ferratius Epp. p. 211. »Quodsi absentiae Ciceronis menses numerentur, septemdecim, si vero exsilii, secundum Appianum sexdecim omnino esse nemo non videt."

([12]) Postridie, qui fuit dies Non. Septemb. [= 5 Septbr. 697 = 9 Septbr. 57 a. C.], senatui gratias egit ea Oratione, quae *post reditum in senatu* inscripta exstat; deinde populo, altera Oratione, quae *ad Quirites post reditum* inscribitur. VI. c. 4. 7 sq.

Dio XXXIX. c. 9. 1. Καιῆλθέ τε οὖν ὁ Κικέρων, καὶ χάριν τῇ τε βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ, παρασχόντων αὐτῷ τῶν ὑπάτων, καὶ κατὰ τὸ συνέδριον καὶ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ἔγνω. Schol. Bob. ad Orat. pro Plancio p. 253. (*Cicero*) *dein postea restitutus inter ceteros et ipsi* (*Cn. Plancio*) *gratias egit iis orationibus, quarum alteram in concione, alteram vero habuit in senatu.*

([13]) Statim post Ciceronis reditum quum esset annonae summa caritas, eaque re Clodius novas excitare conaretur seditiones, Cicero senatui auctor fuit ut cura annonae per universum orbem in quinquennium committeretur Pompeio. Qui quum suscepto negotio XV postulasset legatos et in his principem nominasset M. Ciceronem, hic locum suum Q. fratri (v. ad a. 698. 2.) concessit. VI. c. 5. 9 sqq.

Livius Epit. 104. *Cn. Pompeio per quinquennium annonae cura mandata est.* Ascon. in Milon. p. 48. *L. Caecilius Rufus — fuit praetor P. Lentulo Spinthere, Q. Metello Nepote coss., quo anno Cicero restitutus est. Is quum faceret ludos Apollinares, ita infima coacta multitudo annonae caritate tumultuata est., ut omnes, qui in theatro spectandi caussa consederant, pellerentur.* Cic. pro Domo sua c. 3. 6. *Ego vero neque veni et domo me tenui, quamdiu turbulentum tempus fuit: quum servos tuos ad rapinam, ad bonorum caedem paratos, cum illa tua consceleratorum ac perditorum manu armatos etiam in Capitolium tecum venisse constabat. Quod quum mihi nuntiaretur, scio me domi mansisse et tibi et gladiatoribus tuis instaurandae caedis potestatem non fecisse. Posteaquam mihi nuntiatum est, populum Romanum in Capitolium propter metum atque inopiam rei frumentariae convenisse; ministros autem scelerum tuorum perterritos, partim amissis gladiis, partim ereptis, diffugisse; veni non solum sine ullis copiis ac*

manu, verum etiam cum paucis amicis. — c. 5. 10. *Utrum caussa capiendi novi consilii non fuit? — Quae res, quae caussa maior esse, quam fames, potuit? quam seditio? — Quum ingravesceret annona, ut iam plane inopia ac fames, non caritas timeretur, concursus est ad templum Concordiae factus, senatum illuc vocante Metello consule.* Plinius Paneg. c. 29. *Huius (annonae) aliquando cura Pompeio non minus addidit gloriae, quam pulsus ambitus Campo, exactus hostis mari, oriens triumphis occidensque illustratus.* Cassiodorus Variar. VI. 18. *Non immerito Pompeius fertur, copiae quantitate provisa, usque ad rerum pervenisse fastigia: quia merito singularis est amor populi, quum potuit a penuria liberari. Hinc ille gratificationem meruit plausumque populorum. Hinc unice semper amatus est, et in gratia civium, omnium vicit facta maiorum: qui ne aliquando inhonore diceretur, cum nominis taxatione vocabatur et Magnus.* Dio XXXIX. c. 9. 2. *Λιμοῦ ἐν τῇ πόλει ἰσχυροῦ γενομένου, καὶ τοῦ ὁμίλου παντὸς ἔς τε τὸ θέατρον (μόνῳ δὲ δὴ καὶ τότε ἔτι θεάτρῳ ἐς τάς πανηγύρεις ἐχρῶντο) καὶ μετά τοῦτο καὶ ἐς τὸ Καπιτώλιον ἐπὶ τοὺς βουλευτάς συνεδρεύοντας ἐσπηδήσαντος, καὶ τοτὲ μὲν ἐν χερσὶν αὐτοὺς ἀποσφάξειν τοτὲ δὲ καὶ καταπρήσειν σὺν αὐτοῖς τοῖς ναοῖς ἀπειλοῦντος, (ὁ Κικέρων) ἔπεισέ σφας ἐπιμελητὴν τοῦ σίτου τὸν Πομπήιον προχειρίσασθαι, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀρχὴν αὐτῷ ἀνθυπατου καὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καὶ ἔξω ἐπὶ πέντε ἔτη δοῦναι.* Appian. B. C. II. c. 18. *Ῥωμαῖοι δὲ, λιμῷ πιεζόμενοι, Πομπήιον εἵλοντο τῆς ἀγορᾶς αὐτοκράτορα εἶναι· καὶ οἱ — εἴκοσιν ἀπὸ τῆς βουλῆς ὑπηρέτας ἔδωκαν. Ὁ δὲ αὐτοὺς ὁμοίως ἐς τὰ ἔθνη διαθεὶς ἐπέτρεχε, καὶ τὴν Ῥώμην αὐτίκα ἐνέπλησεν ἀγορᾶς δαψιλοῦς.* Plutarch. Pomp. c. 49. 4. *Καὶ νόμῳ κατελθὼν ὁ Κικέρων τήν τε βουλὴν εὐθὺς τῷ Πομπηίῳ διήλλαττε καὶ τῷ σιτικῷ νόμῳ συνηγορῶν τρόπῳ τινὶ πάλιν γῆς καὶ θαλάττης, ὅσην ἐκέκτηντο Ῥωμαῖοι, κύριον ἐποίει Πομπήιον· ἐπ' αὐτῷ γάρ ἐγίγνοντο λιμένες, ἐμπόρια, καρπῶν διαθέσεις, ἑνὶ λόγῳ, τὰ τῶν πλεόντων πραγματα, τὰ τῶν γεωργούντων.* Zonaras X. c. 5.

(14) Secuta est summa contentio de domo Ciceronis, quam Clodius [v. ad a. 696. 17.] Libertati consecraverat. VI. c. 6. 12. De cuius religione quum senatus decrevisset ut ad pontificum collegium referretur, Cicero pridie Kalend. Octob. [= 29 Sept. 697 = 3 Octob. 57 a. C.] *pro domo sua* dixit apud pontifices. Kalendis Octob. et postridie [= 1 et 2 Oct. 697 = 4 et 5 Octob. 57 a. C.] decrevit senatus fer-

quentissimus ut Ciceroni domus in Palatio, villae Tusculana et Formiana [v. ad a. 696. 17.] publice restituerentur, et porticus, quam de manubiis Cimbricis [v. ad a. 653. 3.] fecerat Catulus. vi. c. 9. 21 sqq.

Plutarch. Cic. c. 33. 2. *Ἡ δὲ σύγκλητος — ἔγραψεν — τὴν οἰκίαν αὐτῷ καὶ τὰς ἐπαύλεις, ἃς Κλώδιος διεφθάρκει, τέλεσι δημοσίοις ἀνασταθῆναι.* Dio xxxix. c. 11. 1. *Κικέρων μὲν οὖν αὖθις ἀνεβλάστανε, καὶ τήν τε ἄλλην οὐσίαν καὶ τὸ ἔδαφος τῆς οἰκίας, καίτοι τῇ Ἐλευθερίᾳ ἀνειμένον, καὶ τοῦ Κλωδίου καὶ ἐπιθειάζοντος καὶ ἐς ἐνθυμίαν αὐτῷ προβάλλοντος, ἐκομίσατο. τὴν γὰρ ἐσφορὰν τοῦ φρατριατικοῦ νόμου, παρ' ἣν ἐκ τῶν εὐπατριδῶν ἐς τὸ πλῆθος ἐπεποίητο, διαβάλλων ὡς οὐκ ἐν τοῖς ὡρισμένοις ἐκ τῶν πατρίων χρόνοις ἐκτεθέντος αὐτοῦ, τήν τε δημαρχίαν τοῦ Κλωδίου πᾶσαν, ἐν ᾗ καὶ τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν ἐδέδοκτο, κατέλυε, λέγων οὐχ οἷόν τε εἶναι, τῆς μεταστάσεως αὐτοῦ τῆς ἐς τὸν ὅμιλον παρανόμως γεγενημένης, ὑγιές τι τῶν ἐν αὐτῇ πραχθέντων νομίζεσθαι, καὶ ἔπεισε διὰ τούτου τοὺς ποντίφικας τὸ ἔδαφός οἱ ὡς καὶ ὅσιον καὶ βέβηλον ὂν ἀποδοῦναι. καὶ οὕτω καὶ ἐκεῖνο καὶ χρήματα ἔς τε τὴν τῆς οἰκίας κατασκευήν, καὶ εἰ δή τι ἄλλο τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἐλελύμαντο, ἔλαβεν.*

(15) Ab hoc inde tempore Cicero alterius vitae quoddam initium orditur, et omne fere tempus ad studia recolenda sumit. vi. c. 12. 28 sqq.

(16) Caesari propter rem in Gallia feliciter gestam, ex sententia Ciceronis, supplicatio decernitur quindecim dierum. vii. c. 43. 112.

Cic. pro Balbo c. 27. 61. *C. Caesarem senatus et genere supplicationum amplissimo ornavit et numero dierum. — Harum ego sententiarum et princeps et auctor fui.* de provinc. cons. c. 10. 25. *Vos enim (Patres Conscripti) C. Caesari supplicationes decrevistis; numero, ut nemini uno ex bello: honore, ut omnino nemini.* c. 16. 38. *Ego vos intelligo, P. C., multos decrevisse honores eximios C. Caesari et prope singulares. — C. Iulius omnibus a senatu eximiis ac novis rebus ornatus.* in Pison. c. 25. 59. *Quid est, Caesar, quod te supplicationes toties decretae tot dierum tanto opere delectent?* Caesar B. G. ii. c. 35. *His rebus gestis omni Gallia pacata — legionibus in hiberna deductis, in Italiam profectus est. Ob easque res, ex litteris Caesaris, dies* xv *sup-*

plicatio decreta est; quod ante id tempus accidit nulli. Plutarch. Caes. c. 21. 1. *Ταῦτα ἡ σύγκλητος πυθομένη πεντεκαίδεκα ἡμέρας ἐψηφίσατο θύειν τοῖς θεοῖς καὶ σχολάζειν ἑορτάζοντας, ὅσας ἐπ' οὐδεμιᾷ νίκῃ πρότερον.* Dio XXXIX. c. 5. 1. *Ἐπειδὴ δὲ οὗτοί τε κατεστράφατο, καὶ ἄλλοι οἱ μὲν ὑπ' αὐτοῦ οἱ δὲ καὶ διὰ τῶν ὑποστρατήγων συχνοὶ ἐκεχειρωντο, ὅ τε χειμὼν ἐνέστη, ἀνεχώρησεν ἐς τὰ χειμάδια. μαθόντες δὲ ταῦθ' οἱ οἴκοι Ῥωμαῖοι ἐθαύμασαν ὅτι ἔθνη τοσαῦτα, ὧν οὐδὲ τὰ ὀνόματα πρότερον ἠκρίβουν, ᾑρήκει, καὶ ἐψηφίσαντο πεντεκαίδεκα ἐπ' αὐτοῖς ἡμέρας θῦσαι, ὅπερ οὔπω πρότερον ἐγεγόνει.*

ANNUS VITAE CICERONIS LI.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 1 Ianuar. 56 a. C.]

a. U. C.	Coss. CN. CORNELIUS LENTULUS MARCELLINUS.	a. A. C.
698.	L. MARCIUS PHILIPPUS.	56.

(1) Initio anni Cicero Oratione habita de *rege Alexandrino*, in senatu egit ut P. Lentulo, Ciliciae proconsuli, negotium daretur Ptolemaei regis in regnum reducendi. Res autem, primum refragante Caninio tribuno plebis, dilata est; deinde auctore Catone omne auxilium Ptolemaeo negatum est.

Livius Epit. 104. *Ptolemaeus, Aegypti rex, ob iniurias quas patiebantur, a suis regno pulsus, Romam venit.* Cic. ad P. Lentulum (ad Fam. I. 2. 1.) *Idibus Ianuariis* [= 13 Ianuar.] *in senatu nihil est confectum, propterea quod dies magna ex parte consumptus est altercatione Lentuli consulis et Caninii tribuni plebis. Eo die nos quoque multa verba fecimus, maximeque visi sumus senatum commemoratione tuae* (i. e. P. Lentuli) *voluntatis erga illum ordinem commovere.* Id. ad Q. fr. II. 2. 3. *De rege Alexandrino factum est senatusconsultum, cum multitudine eum reduci, periculosum reipublicae videri. Reliqua quum esset in senatu contentio, Lentulusne an Pompeius reduceret; obtinere caussam Lentulus videbatur. In ea nos et officio erga Lentulum mirifice, et voluntati Pompeii praeclare satisfecimus. — Quid futurum sit latrocinio tribunorum, non divino: sed tamen suspicor, per vim rogationem Caninium perlaturum. In ea re Pompeius quid velit, non*

despicio. — Sine dubio res a Lentulo remota videtur esse, cum magno meo dolore. — XVI. *Kal. Febr.* Ibid. II. 3. 1. *Cato legem promulgavit de imperio Lentuli abrogando.* — *Pridie Id.* (*Febr.*) *haec scripsi.* Plutarch. Pomp. c. 49. 6. *Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Κανίνιος εἰσήνεγκε δημαρχῶν νόμον, ἄνευ στρατιᾶς Πομπήιον ἔχοντα ῥαβδούχους δύο διαλλάττειν Ἀλεξανδρεῦσι τὸν βασιλέα.* Conf. Dio XXXIX. c. 12—16. Caninius, magistratu deposito, accusatus, a Cicerone defensus est. v. ad a. 699. 5.

(²) Aberat eo tempore Q. Cicero, missus a Pompeio [v. ad a. 697. 13.] in Sardiniam ut rei frumentariae praeesset. VI. c. 5. 11.

Cic. pro Scauro c. 2. 39. *Non sum aut tam inhumanus aut tam alienus a Sardis, praesertim quum frater meus nuper ab his decesserit, quum rei frumentariae Cn. Pompeii missu praefuisset.* Id. ad Q. fr. II. 2. 1. *Me adhuc nemo rogavit, num quid in Sardiniam vellem: te puto saepe habere, qui, num quid Romam velis, quaerant.* — *Tu, si ita expedit, velim quam primum bona et certa tempestate conscendas ad meque venias. Innumerabiles enim res sunt, in quibus te quotidie in omni genere desiderem.* XVI. *Kal. Febr.* Ibid. II. 3. 7. *Cura, mi frater, ut valeas: et quamquam est hiems, tamen Sardiniam istam esse cogites.* XV. *Kalend. Mart.* Cf. ibid. II. 6. 2.

(³) A. d. IV. Id. Febr. [= 10 Febr. 698 = 8 Febr. 56 a. C.] *P. Sextius* ab indice Cn. Nericio Pupinia de ambitu, et eodem die a quodam M. Tullio Albinovano de vi postulatus est: qui et ab aliis defensus et extremo loco a Cicerone oratione, quae exstat, absolutus est a. d. IV. Id. Mart. [= 12 Mart. 698 = 10 Mart. 56 a. C.] VI. c. 18. 44. c. 21. 50.

Schol. Bob. ad Orat. pro Sextio p. 291. *P. Sextius amicissimus familiarissimusque Ciceronis fuit in collegio tribunorum plebis, qui fuerunt P. Lentulo Spinthere, Q. Metello Nepote coss.* [a. 697.] *Obstinate igitur et iis sese dediderat in consensum partis eius, qui dignitatem suam M. Tullio restituere gestiebant. Sed enim P. Clodio repugnante et conspiratam seditiose multitudinem congregante, ne quis isti ad revocandum Ciceronem daretur effectus, ad dimicationem usque processum est; ut P. Sextius gravissime et paene letaliter vulneratus* [v. ad a. 697. 3.] *necessario cogeretur etiam ipse armatorum manum gladiatoriam, quod Milo iam fecerat, adhibere, praesidii scilicet gratia: sic enim potuit effici, ut actionem, quam pro Tullio instituerat, obtineret. Postquam*

tamen Cicero ab exsilio rediit, accusare de vi P. Clodius Sextium coepit, immisso velut principe delationis P. Albinovano et testimonium dicente P. Vatinio; ut hoc praecipue crimini daret, quod supergressus civilem modum rogationem suam non aequitate persuaserit, sed armis obtinuerit. Cui opponitur huiusmodi a Cicerone defensio —. Hanc igitur eamdem caussam plurimi defenderunt; in quis fuit Q. Hortensius, M. Crassus, C. Licinius Calvus, partibus inter se distributis, quas in agendo tuerentur. Itaque Tullius ea peroravit, quae sibi fuerant explicanda: nec, ut plerique arbitrati sunt, extra caussam vagatus est, cet. Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXV. 19. p. 373. LXXI. 4. p. 385. c. 2. p. 478.

(4) In eum autem Sextium quum Vatinius inter testes productus esset, Cicero, qui ei erat inimicissimus, opportune oblatam occasionem arripuit Vatinii ulciscendi. Itaque perpetua *Interrogatione* huius testis vitam reprehendit et qui, quo genere esset, quomodo in pueritia vixisset, quid in quaestura totoque tribunatu fecisset, interrogavit, omnibus vehementer plaudentibus. VI. c. 19. 46 sqq.

Cic. ad P. Lentulum (ad Fam. I. 9. 7.) *Ego sedente Cn. Pompeio, quum, ut laudaret P. Sextium, introisset in Urbem dixissetque testis Vatinius, me, fortuna et felicitate C. Caesaris commotum, illi amicum esse coepisse, dixi, me M. Bibuli fortunam, quam ille afflictam putaret, omnium triumphis victoriisque anteferre; dixique eodem teste, alio loco, eosdem esse, qui Bibulum* (*eos.* a. U. C. 695.) *exire domo prohibuissent, et qui me coegissent.* Quintil. V. c. 7. 6. *Interim adversus singulos dirigitur actio: quod insectationis genus et permixtum defensioni legimus in orationibus plurimis, et separatim editum, sicut in Vatinium testem.* Velleius II. c. 49. 4. *Vatinius nullo nomine non postferendus, in quo deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii, adeo ut animus eius dignissimo domicilio inclusus videretur.* Conf. Seneca de const. Sap. c. 17. 3. Schol. Bob. ad Orat. de aere alieno Milonis p. 342. *Interrogationis non una species erat, sed variae: ut alia significaret accusationis denuntiationem cet. Erat alia praeterea interrogatio testium, sicut ipse M. Tullius P. Vatinium testem interrogavit. Proprie namque interrogatio dicebatur, qua testes redarguebantur. Tertia haec est* cet.

(5) Eumdem Vatinium eo tempore accusabat item C. Licinius Macer Calvus. VI. c. 21. 50.

Cic. in Vatin. c. 4. 10. *De te autem homines quid sentiant, in honore experti sumus, in salute exspectamus.* ad q. l. Scholia Bob. p. 316. *Huic Vatinio* (Cicero dicit) *et honorem quaesturae post omnes novissimo loco datum, et adhuc damnationis eius nutare fortunam; nam reus postulatus erat accusatore C. Licinio Calvo.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. c. 1. p. 475.

(6) A. d. III. Id. Febr. [= 11 Febr. 698 = 9 Febr. 56 a. C.] *L. Calpurnius Bestia*, de ambitu postulatus, defenditur a Cicerone. VI. c. 21. 51.

Cic. Phil. XI. c. 5. 11. *Quid Bestiam? qui se consulatum in Bruti locum petere profitetur. — At hic, me defendente, quinquies absolutus est.*

(7) Quum anno superiore prodigia in agro Latiniensi facta essent et haruspices quum alias caussas, tum hanc attulissent, quod loca sacra pro profanis haberentur; Clodius aedilis in concione dixit, domum Ciceronis etiam inter ea loca esse, quae consecrata profana haberentur. Itaque postridie Cicero defendens se in senatu, qui ex haruspicum responso decreverat, ut de locis sacris et religiosis consules ad senatum referrent, Orationem habuit *de haruspicum responsis.*

Cic. de Har. resp. c. 1. 1. *Hesterno die, P. C., quum me et vestra dignitas et frequentia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur, magno opere commosset, putavi mihi reprimendam esse P. Clodii impudicam impudentiam.* — c. 4. 8. *Atqui paullo ante, P. C., concionem habuit, quae est ad me tota delata.* — c. 5. 8. *De religionibus, sacris et caerimoniis est concionatus P. Clodius: P. inquam Clodius sacra et religiones negligi, violari, pollui questus est.* — c. 5. 9. *Responsum haruspicum hoc recens de fremitu in concione recitavit, in quo cum aliis multis scriptum etiam illud est loca sacra et religiosa profana haberi. In ea caussa esse dixit domum meam, a religiosissimo sacerdote, P. Clodio, consecratam.* — c. 10. 20. *Quare, ne plura de re minime loquar dubia, adhibete animos, et mentes vestras, non solum aures, ad haruspicum vocem admovete: quod in agro Latiniensi auditus est strepitus cum fremitu.* cet. Dio XXXIX. c. 20. 1. *Τεράτων τέ τινων ἐν τούτῳ γενομένων (ἔν τε γὰρ τῷ Ἀλβανῷ νεὼς Ἥρας βραχὺς ἐπὶ τραπέζης τινὸς πρὸς ἀνατολῶν ἱδρυμένος πρὸς*

τὴν ἄρκτον μετεστράφη, καὶ λαμπὰς ἀπὸ τῆς μεσημβρίας ὁρμηθεῖσα πρὸς βορέαν διῇξε, λύκος τε ἐς τὴν πόλιν ἐσῆλθε, καὶ σεισμὸς ἐγένετο, τῶν τε πολιτῶν τινὲς κεραυνοῖς ἐφθάρησαν, καὶ θόρυβος ἐν τῷ Λατίνῳ ὑπὸ γῆς ἐξηκούσθη· καὶ αὐτά οἱ μάντεις ἀκέσασθαι θελήσαντες ὀργίζεσθαί σφισι δαιμόνιόν τι ὡς καὶ ἱερῶν τινῶν ἢ χωρίων οὐχ ὁσίων ἐποικουμένων ἔφασαν) ἐνταῦθα ὁ Κλώδιος τὸν Κικέρωνα μεταλαβὼν τῷ τε λόγῳ πολὺς ἐνέκειτο, ὅτι τὸ ἔδαφος τῆς οἰκίας ἱερωμένον τῇ Ἐλευθερίᾳ κατῳκοδόμησε, καὶ ἐπῆλθέ ποτε ἐπ' αὐτὸ ὡς καὶ ἐκ θεμελίων αὖθις αὐτὴν ἀναιρήσων. καὶ οὐκ ἐποίησε μὲν τοῦτο, ὁ γὰρ Μίλων ἐκώλυσεν.

(8) In senatu quum summa dissensio esset de stipendio exercitus Caesaris deque decem legatis, Cicero non solum decrevit, sed etiam, ut senatus decerneret, laboravit. vii. c. 43. 113.

Cic. ad P. Lentulum (ad Fam. i. 7. 10.) *Quod scribis te velle scire, qui sit reipublicae status; summa dissensio est, sed contentio dispar. Nam qxi plus opibus, armis, potentia valent, profecisse tontxm mihi videntur stultitia et inconstontia adversariorum, ut etiam auctoritate iam plus valerent. Itaque, perpaucis adversantibus, omnia, quae ne per popxlum quidem sine seditione se assequi posse arbitrabantur, per senatxm consecuti sunt: nam et stipendixm Caesori decretum est, et decem legati, et, ne lege Sempronia* [quam C. Gracchus tulit a. 631. cfr. Cic. pro Domo sua c. 9. 24. Sallust. Iug. c. 27.] *sxccederetxr, facile perfectum est.* pro Balbo c. 27. 61. *C. Caesarem senatxs et genere supplicationxm amplissimo ornavit et xumero dierum novo* [v. ad a. 697. 16.]. *Idem, in angustiis aerarii, victorem exercitum stipendio affecit: imperatori decem legatos decrevit, lege Semproxia sneccedendum non censuit. Harum ego sententiarum et princeps et auctor fui.* Dio xxxix. c. 25. 1. *Ὁ δὲ δὴ Καῖσαρ αὐξανόμενος, καὶ ὁ δῆμος τά τε κατειργασμένα αὐτῷ θαυμάζων ὥστε καὶ ἐκ τῆς βουλῆς ἄνδρας ὡς καὶ ἐπὶ δεδουλωμένοις παντελῶς τοῖς Γαλάταις ἀποστεῖλαι, καὶ πρὸς τὰς ἀπ' αὐτοῦ ἐλπίδας ἐπαιρόμενος ὥστε καὶ χρήματά οἱ πολλὰ ψηφίσασθαι, δεινῶς αὐτὸν (Πομπήιον) ἠνία.*

(9) Ubi Orationem in senatu habuit *de provinciis consularibus*, Gabinium et Pisonem e Syria et Macedonia (quas isti non ex senatusconsulto nacti, sed ex lege Clodia [v. ad a. 696. 8 et 31.], propter quam Ciceronis relegationi annue-

rant, incredibiliter vexabant) revocandos censuit; Gallias autem Caesari non adimendas.

Cic. de prov. cons. c. 2. 3. *Quattuor sunt provinciae, P. C., de quibus adhuc intelligo sententias esse dictas: Galliae duae, quas hoc tempore uno imperio* (i. e. Caesaris) *videmus esse coniunctas: et Syria et Macedonia, quas, vobis invitis et oppressis, pestiferi illi consules pro eversae reipublicae praemiis occupaverunt. Decernendae nobis sunt lege Sempronia duae. Quid est, quod possimus de Syria Macedoniaque dubitare? Mitto, quod eas ita partas habent ii, qui nunc obtinent, ut non ante attigerint, quam hunc ordinem condemnarint, quam auctoritatem vestram e civitate exterminarint, quam fidem publicam, quam perpetuam populi Romani salutem, quam me ac meos omnes foedissime crudelissimeque vexarint.* cet. c. 8. 18. *Quod si essent illi optimi viri, tamen ego mea sententia C. Caesari succedendum nondum putarem. Qua de re dicam, P. C., quod sentio* cet. Ascon. in Pisonian. p. 2. *Revocati — ex provinciis Piso et Gabinius* (coss. a. U. C. 696.) *sententia Ciceronis, quam dixerat de provinciis consularibus, Lentulo et Philippo consulibus.* Cic. pro Balbo l. c.

([10]) Cicero defendit *M. Caelium* de auro, quod a Clodia sumpsisse, et de veneno, quod ei parasse dicebatur, accusatum a L. Atratino, subscriptore Herennio. VI. c. 22. 52. Eumdem Caelium, qui et pro se ipse orationem habuit, defendit quoque M. Crassus.

Cic. pro Caelio c. 8. 18. *Quo loco possum dicere id, quod vir clarissimus, M. Crassus, quum de adventu regis Ptolemaei quereretur, paullo ante dixit*, cet. — c. 10. 23. *Itaque illam partem caussae facile patior graviter et ornate a M. Crasso esse peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana, de bonis Pallae. Vellem dictum esset ab eodem etiam de Dione.* Quintil. XI. c. 1. 68. *Aliquando etiam inferioribus, praecipueque adolescentulis, parcere aut mederi decet. Utitur hac moderatione Cicero pro Caelio contra Atratinum, ut eum non inimice corripere, sed paene patrie monere videatur. Nam et nobilis et iuvenis; et non iniusto dolore venerat ad accusandum.* Sueton. de Clar. Rhet. c. 2. *Hunc eumdem* (*L. Plotium Gallum*) *M. Caelius in Oratione, quam pro se de vi habuit, significat dictasse Atratino, accusatori suo, actionem.* Conf. Quintil. XI. c. 1. 51. Festus v. *Oreae.* De Crasso patrono conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXXI. 3. p. 384.

([11]) Deinde defendit caussam *L. Cornelii Balbi*, quem

hominem Gaditanum, quum a Pompeio lege Gellia et Cornelia (v. ad a. 682. 2.) civitate donatus esset, accusator negaverat iure et recte donatum esse civitate. Eiusdem Balbi patrocinium susceperant M. Crassus et Cn. Pompeius. I. c. 11. 28. VI. c. 23. 56.

Ruhnken. ad Vell. II. c. 51. p. 249. »Duo L. Cornelii Balbi fuerunt, uterque Gaditanus, et civitate Romana donatus, quorum alter Maior dicitur, alter, ex Maioris fratre natus, Minor. Quos, non mirum est, si recentiores confuderint, quum ne Velleius quidem eos satis accurate distinxerit, ut Puteanus ad h. l. et Bailius Lexico Hist. et Crit. v. *Balbe* ostenderunt. Maior consul suffectus fuit a. U. C. 713. vide Dionem Cass. XLVIII. p. 549. et tabulam Colotianam apud Gruterum p. 298. Eiusdem mentio est in lapide apud Muratorium p. 293. *Consul* autem *factus est ex privato*, ut Velleius ait. Quae verba, a viris doctis mirifice vexata, sic intellige: Consul factus est ex eo, qui nunquam rempublicam attigisset, nullos unquam honores gessisset. — Id historiae congruit, quae non nisi praefecturae fabrum, qua in Caesaris exercitu functus est, mentionem facit. Vide Ciceronem oratione pro eodem c. 28. 63. *Quid enim est, cur non potius ad summam laudem huic, quam ad minimam fraudem, Caesaris familiaritas valere debeat? Cognovit adolescens: placuit homini prudentissimo; in summa amicorum copia eum familiarissimis eius est adaequatus. In praetura, in consulatu praefectum fabrum detulit; consilium hominis probavit, fidem est complexus: officia observantiamque dilexit. Fuit hic multorum illi laborum socius aliquando.* Insignis de illo locus est Plinii H. N. VII. c. 43. *Fuit et Balbus Cornelius Maior consul, sed accusatus, atque de iure virgarum in eum iudicium in consilium missum: primus externorum atque etiam in Oceano genitorum usus illo honore, quem maiores Latio quoque negaverant.* Minor Balbus fuit quaestor Asinii Pollionis in Hispania, mox a. U. C. 734. pro consule Africae de Garamantibus triumphavit; nec tamen ad consulatum pervenisse videtur." cet. Cic. pro Balbo c. 1. 2. *Quae fuerit hesterno die Cn. Pompeii gravitas in dicendo, iudices, quae facultas, quae copia, non opinione tacita vestrorum animorum, sed perspicua admiratione declarari videbatur.* Ibid. c. 22. 50. *Quid? hic, qui adest, a quo haec, quae ego nunc percurro, subtilissime sunt omnia perpolita, M. Crassus, non Aletrinensem foederatum civitate donavit?* De Crasso patrono conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXXI. 2. p. 384. de Pompeio LXXIII. 4. p. 392.

(12) Cicero epistolam mittit ad L. Lucceium, historiarum

scriptorem, qua rogat ut de rebus a se consule gestis et de exsilio redituque suo [ab a. U. C. 691—697] commentarios componat. I. c. 5. 6.

Cic. ad Att. IV. 6. 4. *Epistolam, Lucceio nunc quam misi, qua, meas res ut scribat, rogo, fac ut ab eo sumas: valde bella est: eumque, ut approperet, adhorteris: et, quod mihi se ita facturum rescripsit, agas gratias.* Ibid. 9. 2. *Quod Lucceio scribis te nostram gloriam commendaturum, — gratum. — Neapoli — ante diem IV. Kal. Maias, bene mane haec scripsi.* Celebratissimam ad Lucceium epistolam, quae est duodecima Libri V. Epistolarum ad Fam., separatim edidit et commentariis instruxit C. H. Frotscher, Annaberg. 1838. 8°. Conf. etiam C. E. Chr. Schneider, *Iudicium de Ciceronis epistola ad Fam. V. 12.* Vratislaviae, 1837. 4°. Epistola, qua Lucceius respondit, non superest. Nec magis servati sunt libri *de Italico* et *Civili Bello*, quos Lucceius hoc anno videtur absolvisse. De Lucceio legi meretur *Dissertation sur le caractère de trois celèbres Romains, Cicéron, Atticus, Lucceius; où l'on fait voir la différence qu'il y a entre un veritable honnête homme et ceux qui n'en ont que l'apparence.* quae dissertatio exstat in: *Journal Litteraire* T. V. p. 129—148. à la Haye, 1714. 8°.

(13) Ad hunc denique annum referenda videtur Oratio *pro M. Cispio*, de ambitu accusato. VI. c. 50. 77. Fuerat iste Cispius unus eorum tribunorum, qui efficere studuerant, ut Cicero restitueretur. V. c. 22. 56. c. 36. 65.

(14) Caesar in Gallia civitates Armoricas, ad Oceanum versas, quae bellum movebant, initio facto a Venetis, in deditionem accipit. Per Q. Titurium Unellos, per P. Crassum M. fil. Aquitanos, aliasque gentes subiicit, quarum ne nomina quidem Romanis erant cognita. VII. c. 44. 114.

Caesar B. G. III. c. 7. *Quum — Caesar — inita hieme in Illyricum profectus esset, quod eas quoque nationes adire et regiones cognoscere volebat, subitum bellum in Gallia coortum est.* cet. conf. c. 8—16. Livius Epit. 104. *C. Caesar Venetos, gentem Oceano iunctam, navali praelio vicit.* Conf. Orosius VI. c. 8. Florus III. c. 10. 5. Dio XXXIX. c. 40. 1. Ὁ δὲ δὴ Καῖσαρ ἐν τῇ τοῦ Μαρκελλίνου τῇ τε Φιλίππου ὑπατείᾳ ἐπὶ Οὐενετοὺς ἐστράτευσεν. οἰκοῦσι δὲ πρὸς τῷ ὠκεανῷ, καὶ στρατιώτας τινὰς Ῥωμαίους πεμφθέντας ἐπὶ σῖτον συνέλαβον κτέ. conf. c. 41—43. De Titurio Sabino conf. Caesar B.

G. III. c. 17—19. Dio XXXIX. c. 45. Oros. l. c. de P. Crasso Caesar B. G. III. c. 20—27. Dio XXXIX. c. 46. Oros. l. c. Flor. III. c. 10. 6.

ANNUS VITAE CICERONIS LII.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 22 Decemb. 56 a. C.]

a. U. C.		a. A. C.
699.	Coss. CN. POMPEIUS MAGNUS II. M. LICINIUS CRASSUS II.	55.

(1) Iussu Pompeii A. Gabinius, qui proconsul Syriam tenebat, Ptolemaeum (v. ad a. 698. 1.) in regnum Aegypti reduxit, quamvis decreto facto omne ei auxilium Romani abnuissent. VI. c. 28. 70.

Livius Epit. 105. *A. Gabinius proconsul Ptolemaeum reduxit in regnum Aegypti, eiecto Archelao, quem sibi regem asciverant.* Dio XXXIX. c. 55. 1. *Κατὰ δὲ δὴ τὸν αὐτὸν τοῦτον χρόνον* [c. 50. *τοῦ τε Πομπηίου καὶ τοῦ Κράσσου ὑπατευόντων*] *καὶ ὁ Πτολεμαῖος, καίτοι τῶν Ῥωμαίων τήν τε ἐπικουρίαν ἀπεψηφισμένων καὶ πρὸς τὰς δωροδοκίας τὰς ὑπ' αὐτοῦ γενομένας δεινῶς ἔτι καὶ τότε διακειμένων, κατήχθη καὶ τὴν βασιλείαν ἐκομίσατο. ἔπραξαν δὲ τοῦτο ὅ τε Πομπήιος καὶ ὁ Γαβίνιος· τοσοῦτον γὰρ αἵ τε δυναστεῖαι καὶ αἱ τῶν χρημάτων περιουσίαι καὶ παρὰ τὰ ψηφίσματα τά τε τοῦ δήμου καὶ τὰ τῆς βουλῆς ἴσχυσαν, ὥστε ἐπιστείλας μὲν ὁ Πομπήιος τῷ Γαβινίῳ τῆς Συρίας τότε ἄρχοντι, στρατεύσας δὲ ἐκεῖνος, ὁ μὲν τῇ χάριτι ὁ δὲ τῇ δωροληψίᾳ καὶ ἄκοντος αὐτὸν τοῦ κοινοῦ κατήγαγον, μηδὲν μήτε ἐκείνου μήτε τῶν τῆς Σιβύλλης χρησμῶν* [cf. c. 15. 2.] *φροντίσαντες. καὶ ἐκρίθη μὲν ὕστερον ἐπὶ τούτῳ ὁ Γαβίνιος, οὐχ ἑάλω δὲ διά τε τὸν Πομπήιον καὶ διὰ τὰ χρήματα.* Cf. Plutarch. Anton. c. 3. Strabo XII. p. 558. Cic. in Pison. c. 21. 48. ad Att. IV. 10. 1. [v. ad a. 700. 8.]

(2) M. Licinius Crassus legem fert de sodalitiis. VI. c. 29. 73.

Schol. Bob. ad Orat. p. Plancio p. 253. *Legem Liciniam M. Licinius Crassus, Pompeii Magni collega, in consulatu suo pertulit, ut severissime quaereretur in eos candidatos, qui sibi conciliassent, ea potissimum de caussa, ut per illos pecuniam tribulibus dispertirent ac sibi mutuo eadem suffragationis emptae praesidia communicarent. Huic factioni*

coërcendae legis lator Crassus existimavit etiam genus iudicii multo periculosius comparandum, ut apud iudices editilios accusarentur, id est, ut pro voluntate accusatoris ederentur tribus, ex quibus unam tantummodo reiicere posset reus; de reliquis autem iudices haberentur utique infestissimi caussam dicentibus, utpote quos accusator ad voluntatem suam praelegisset, edendo eas potissimum tribus, quas reo minus aequas fore arbitraretur. Dio xxxix. c. 37. 1. *Ταῦτά τε οὖν κυρωθῆναι ἐποίησαν* [c. 31. *ὅ τε Πομπήϊος καὶ ὁ Κράσσος ὕπατοι*] *καὶ μετὰ τοῦτο πικρότερα ἐπιτίμια τοῖς δεκάζουσί τινας ἐπέταξαν, ὥσπερ τι αὐτοὶ ἔλαττον, ὅτι οὐ χρήμασιν ἀλλὰ βίᾳ τὴν ἀρχὴν εἰλήφεσαν, ἁμαρτόντες.* Conf. Cic. pro Plancio c. 15. 36. Wunder. Proleg. ad Plancian. L. III. c. 3. in Indice Legum apud Orellium p. 200 —210.

(³) Cicero Orationem habet *in Pisonem*, qua respondet iis, quae Piso, (sententia Ciceronis, quam anno superiore de provinciis consularibus dixerat [v. ad a. 698. 9.], revocatus e Macedonia), de insectatione Ciceronis in senatu conquestus et in eum fuerat invectus.

Ascon. in Pisonian. p. 1. *Haec Oratio dicta est Cn. Pompeio Magno* II. *M. Crasso* II. *coss. ante paucos dies, quam Cn. Pompeius ludos faceret, quibus theatrum a se factum dedicavit. Hoc intelligi ex ipsius Ciceronis verbis potest, quae in hac Oratione posuit. Dixit enim sic* [c. 27. 65.]: *» Instant post hominum memoriam apparatissimi magnificentissimique ludi." Fenestella quidem posuit hanc inter eas orationes, quas dixit Cicero L. Domitio, Appio Claudio coss.* [a. U. C. 700] *ultimam. Sed, ut ego ab eo dissentiam, facit primum, quod Piso reversus est ex provincia Pompeio et Crasso consulibus, Gabinius Domitio et Appio: hanc autem orationem dietam ante Gabinii reditum ex ipsa manifestum est: deinde, quod magis naturale est, ut ipso recenti reditu invectus sit in Ciceronem responderitque insectationi eius, qua revocatus erat ex provincia, quam post anni intervallum. Apparet autem Ciceronem respondisse Pisoni.* cet. Quintil. III. c. 7. 2. *Editi in competitores, in L. Pisonem, in Clodium et Curionem libri, vituperationem continent, et tamen in senatu loco sunt habiti sententiae.*

(⁴) Pompeius secundo consulatu munera edit magnificentissima. II. c. 22. 60.

Cic. in Pison. c. 27. 65. *Instant post hominum memoriam apparatissimi magnificentissimique ludi, quales non modo numquam fuerunt,*

sed ne quomodo fieri quidem posthac possint, possum ullo pacto suspicari. Id. ad Marium (ad Fam. VII. 1. 2.) *Apparatus spectatio tollebat omnem hilaritatem: — quid enim delectationis habent sexcenti muli in Clytaemnestra? aut in Equo Troiano craterarum tria millia? aut armatura varia peditatus et equitatus in aliqua pugna? — Quid ego te athletas putem desiderare, qui gladiatores contempseris? in quibus ipse Pompeius confitetur se et operam et oleum perdidisse. Reliquae sunt venationes binae per dies quinque; magnificae, nemo negat. — Extremus elephantorum dies fuit: in quo admiratio magna vulgi atque turbae.* Ascon. in Pisonian. p. 2. *Pompeio et Crasso (coss.), quo anno Pompeius exquisitissimis magnificentissimisque omnis generis ludis theatrum dedicavit.* p. 15. *Cn. Pompeii ludos significat, quibus theatrum a se factum dedicavit, quibus ludis elephantorum pugnam primus omnium dedit in Circo.* Plinius H. N. VIII. c. 7. *Pompeii quoque altero consulatu, dedicatione templi Veneris Victricis, pugnavere in Circo viginti, aut, ut quidam tradunt*, XVIII (*elephanti*). Conf. c. 16. (20.) c. 17. (24.) c. 19 (28 et 29.) c. 22. (34.) Valer. Max. II. c. 4. 6. Vell. II. c. 48. Seneca de Brev. Vit. c. 13. 6. Dio XXXIX. c. 38. 1. *Κὰν ταῖς αὐταῖς ἡμέραις* [c. 31. *ὅ τε Πομπήιος καὶ ὁ Κράσσος ὕπατοι ἐκ μεσοβασιλείας ἀπεδείχθησαν*] *ὁ Πομπήιος τὸ θέατρον, ᾧ καὶ νῦν λαμπρυνόμεθα, καθιέρωσε, καὶ ἔν τε ἐκείνῳ θέαν καὶ μουσικῆς καὶ ἀγῶνος γυμνικοῦ κὰν τῷ ἱπποδρόμῳ καὶ ἵππων ἅμιλλαν καὶ θηρίων πολλῶν καὶ παντοδαπῶν σφαγὰς ἐποίησεν· λέοντές τε γὰρ πεντακόσιοι ἐν πέντε ἡμέραις ἀναλώθησαν, καὶ ἐλέφαντες ὀκτωκαίδεκα πρὸς ὁπλίτας ἐμαχέσαντο· καὶ αὐτῶν οἱ μὲν παραχρῆμα ἀπέθανον, οἱ δὲ οὐ πολλῷ ὕστερον. κτέ.* Plutarch. Pomp. c. 52. 5. *Ἀλλὰ Κράσσος μὲν ἐξῆλθεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἀπαλλαγεὶς τῆς ὑπατείας, Πομπήιος δὲ τὸ θέατρον ἀναδείξας ἀγῶνας ἦγε γυμνικοὺς καὶ μουσικοὺς ἐπὶ τῇ καθιερώσει καὶ θηρῶν ἁμίλλας, ἐν οἷς πεντακόσιοι λέοντες ἀνῃρέθησαν, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὴν ἐλεφαντομαχίαν, ἐκπληκτικώτατον θέαμα, παρέσχεν.*

(5) Cicero defendit caussam *L. Caninii Galli*, qui anno superiore fuerat tribunus plebis (v. ad a. 698. 1.)

Cic. ad Marium (ad Fam. VII. 1. 4.) *His ego tamen diebus, ludis scenicis, ne forte videar tibi non modo beatus, sed liber omnino fuisse, dirupi me paene in iudicio Galli Caninii, familiaris tui.*

(6) M. Crassus, nondum finito consulatu, in Syriam profectus est [cfr. ad a. 701. 2.]; sed antequam paludatus

exiret in provinciam, apud Ciceronem in Crassipedis generi hortis coenavit. VI. c. 27. 67.

Cic. ad Att. IV. 13. 1. *Nos in Tusculanum eenisse a. d.* XVII. *Kal. Decemb.* [= 14 Novemb. 699 = 28 Octobr. 55. a. C.] *video te scire.* — *Romae a. d.* XIII. *Kalend.* [= 18 Novemb. 699 = 1 Novbr. 55 a. C.] *volumus esse.* — *Crassum quidem nostrum minore dignitate aiunt profectum paludatum, quam olim aequalem eius L. Paullum, iterum consulem* [a. U. C. 586]. Plutarch. Cic. c. 26. 1. *Μέλλων δὲ Κράσσος εἰς Συρίαν ἀπαίρειν ἐβούλετο τὸν Κικέρωνα μᾶλλον αὐτῷ φίλον ἢ ἐχθρὸν εἶναι καὶ φιλοφρονούμενος ἔφη βούλεσθαι δειπνῆσαι παρ' αὐτῷ· κἀκεῖνος ὑπεδέξατο προθύμως.* Cf. Id. Pomp. c. 52. Crass. c. 16 sq.

(7) Perfecit hoc anno Cicero disputationem (v. ad a. 663. 2.), quae continetur tribus libris *de Oratore;* qui omnem antiquorum rationem oratoriam complectuntur. VI. c. 34. 87.

Cic. ad Att. IV. 13. 1. *Nos in Tusculanum venisse a. d.* XVII. *Kal. Decemb. video te seire.* — *De libris Oratoriis factum est a me diligenter. Diu multumque in manibus fuerunt; deseribas lieet.* Ibid. 16a 2. *Sed nosti genus dialogorum meorum: ut in Oratoriis, quos tu in eaelum fers, non mentio potuit fieri euiusquam ab iis, qui disputant, nisi eius, qui illis notus aut auditus esset.* cf. C. A. Fr. Brückner, *Disputatio, qua Cicero in libris de Oratore scribendis quid ex Isocrate et Aristotele mutuatus sit, ad explie. epist. ad Fam.* I. 9. 23. *examinatur.* Schweidnitz, 1849.

(8) Tum quoque scripsisse videtur libros tres *de temporibus suis*, i. e. de exsilio suo ac reditu. VI. c. 35. 90.

Conf. quae de hoc carmine disputavimus in Progr. Scholast. de Romanis Autobiographis p. 25 sqq.

(9) Caesar Germanos Usipetes et Tenchtheros, qui Rhenum transierant, caedit, deinde ponte facto Rhenum traiicit et XVIII dies in Germania versatur, recedentibus Suevis. VII. c. 44. 115.

Caesar B. G. IV. c. 1—19. *Ea quae secuta est hieme, qui fuit annus Cn. Pompeio M. Crasso consulibus, Usipetes Germani et item Tenchtheri — flumen Rhenum transierunt, non longe a mari, qua Rhenus influit.* — c. 16. *Germanico bello confecto, multis de caussis Caesar statuit, sibi Rhenum esse transeundum.* — c. 18. *Diebus decem — omni opere effecto, exercitus transducitur.* — c. 19. *Omnibus his rebus*

confectis, quarum rerum caussa transducere exercitum constituerat (Caesar), ut Germanis metum iniiceret, ut Sigambros ulcisceretur, ut Ubios obsidione liberaret, diebus omnino XVIII *trans Rhenum consumptis, — se in Galliam recepit pontemque rescidit.* Conf. Livius Epit. 105. Dio XXXIX. c. 47—49. Plutarch. Caes. c. 22—23. Sueton. Caes. c. 24—25. Flor. III. c. 10. 14—15. Oros. VI. c. 9. Zonar. X. c. 6.

(10) In legatorum numero, quos Caesar secum habuit, erat quoque Quintus Cicero, imperatori egregie dilectus et comes in altera expeditione in Britanniam, a. U. C. 700. facta.

Cic. ad Lentul. (ad Fam. I. 9. 21.) *Quintus, frater meus, legatus est Caesaris.* Id. ad Q. fr. II. 14. 3. *Ego, quum Romam venero, nullum praetermittam Caesaris tabellarium, cui litteras ad te non dem.* Ibid. 15 *a.* 1. *Litterae eius (Caesaris) una datae cum tuis, quarum initium est, quam suavis ei tuus adventus fuerit, et recordatio veteris amoris, deinde, se effecturum, ut ego in medio dolore ac desiderio tui te, quum a me abesses, potissimum secum esse laetarer, incredibiliter delectarunt.* Ibid. III. 1. c. 3. 9 sqq. *Quod scribis te a Caesare quotidie plus diligi, immortaliter gaudeo. — De Britannicis rebus, cognovi ex tuis litteris, nihil esse, nec quod metuamus, nec quod gaudeamus.* ad Att. IV. 17. 3. *Ab Quinto fratre et a Caesare accepi a. d.* IX. *Kalend. Novemb.* [= 24 Oct. 699 = 7 Oct. 55 a. C.] *litteras, confecta Britannia, obsidibus acceptis, nulla praeda, imperata tamen pecunia, datas a littoribus Britanniae, proximo a. d.* VI. *Kalend. Octob.* [= 25 Sept. 699 = 9 Sept. 55 a. C.]. *Exercitum Britannia reportabant.* Conf. Caesar B. G. V. c. 24. c. 39 sqq. c. 53. *Ciceronem pro eius merito, legionemque collaudat: centuriones sigillatim, tribunosque militum appellat, quorum egregiam fuisse virtutem testimonio Ciceronis cognoverat.* VI. c. 32. c. 36. VII. c. 90.

ANNUS VITAE CICERONIS LIII.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 12 Decemb. 55 a. C.]

a. U. C.	Coss. L. DOMITIUS AHENOBARBUS.	a. A. C.
700.	APP. CLAUDIUS PULCHER.	54.

(1) Cicero hoc anno magis quam ullo alio tempore districtus fuit a caussis et iudiciis. VI. c. 24. 60.

Orationes, quae huc referendae sunt, hoc ordine temporis videntur esse habitae:

Oratio *pro M. Crasso*, quem consules volebant ut senatus

e Syria revocaret, quod nulla lege iussus, regiis thesauris inhians bellum gereret contra Parthos. VI. c. 27. 66.

Dio XL. c. 12. 1. Ὁ δὲ δὴ Κράσσος ἐπιθυμήσας τι καὶ αὐτὸς δόξης τε ἅμα καὶ κέρδους ἐχόμενον πρᾶξαι, ἔπειτ' ἐπειδὴ μηδὲν ἐν τῇ Συρίᾳ τοιοῦτόν τι εἶδεν ὄν, — ἐπὶ τοὺς Πάρθους ἐπεστράτευσε, μήτε ἔγκλημά τι αὐτοῖς ἐπιφέρων μήτε τοῦ πολέμου οἱ ἐψηφισμένου· αὐτοῖς τε γὰρ παμπλουσίους ἤκουεν ὄντας, καὶ τὸν Ὀρώδην εὐάλωτον ἅτε καὶ νεοκατάστατον εἶναι προσεδόκησεν. τόν τε οὖν Εὐφράτην ἐπεραιώθη, καὶ προῆλθεν ἐπὶ πολὺ τῆς Μεσοποταμίας, φέρων τε αὐτὴν καὶ πορθῶν. Plutarch. Crass. c. 16. 2. Τότε δ' ἐπηρμένος κομιδῇ καὶ διεφθαρμένος οὐ Συρίαν οὐδὲ Πάρθους ὅρον ἐποιεῖτο τῆς εὐπραξίας, ἀλλ' ὡς παιδιὰν ἀποφανῶν τὰ Λουκούλλου πρὸς Τιγράνην καὶ Πομπηίου πρὸς Μιθριδάτην, ἄχρι καὶ Βακτρίων καὶ Ἰνδῶν καὶ τῆς ἔξω θαλάσσης ἀνῆγεν ἑαυτὸν ταῖς ἐλπίσι. Καίτοι τῷ γραφέντι περὶ τούτων νόμῳ Παρθικὸς πόλεμος οὐ προσῆν. Ἤιδεσαν δὲ πάντες, ὅτι πρὸς τοῦτο Κράσσος ἐπτόηται· — c. 17. 6. Ἔπειτα τὰς ἐν Συρίᾳ διατριβὰς ᾐτιῶντο χρηματιστικὰς μᾶλλον οὔσας ἢ στρατηγικάς· οὐ γὰρ ὅπλων ἀριθμὸν ἐξετάζων οὐδὲ γυμνασιῶν ποιούμενος ἁμίλλας, ἀλλὰ προσόδους πόλεων ἐκλογιζόμενος καὶ τὰ χρήματα τῆς ἐν Ἱερᾷ πόλει θεοῦ σταθμοῖς καὶ τρυτάναις μεταχειριζόμενος ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, ἐπιγράφων δὲ καὶ δήμοις καὶ δυναστείαις στρατιωτῶν καταλόγους, εἶτ' ἀνιεὶς ἀργύριον διδόντας, ἠδόξει καὶ κατεφρονεῖτο τούτοις. Conf. Florus III. c. 11. Orosius VI. c. 13. Obsequens c. 124.

(2) Oratio *de Reatinorum caussa* contra Interamnates, habita medio fere mense Iunio. VI. c. 25. 62.

Cic. ad Att. IV. 15. 4. *Nunc Romanas res accipe. A. d.* III. *Non. Quint.* [= 5 Quintil. (Iulii) 700 = 11 Iunii 54 a. C.] *Sufenas et Cato absoluti; — His rebus actis, Reatini me ad sua* τέμπη *duxerunt, —. Redii Romam — a. d.* VII. *Idus Quint.* [= 9 Quintil. 700 = 15 Iunii 54. a. C.]. Varro de Re Rust. III. c. 2. 3. *Aves hospitales etiam nunc ructor, quas mihi apposuisti paucis ante diebus in villa Reatina ad lacum Velini eunti de controversiis Interamnatium et Reatinorum.*

(3) Oratio *pro Messio*, habita ante d. 4. mensis Iulii. VI. c. 25. 63.

Cic. ad Att. IV. 15. 8 *Haec ego pridie scribebam, quam comitia fore putabantur. Sed ad te* V. *Kal. Sext.* [= 28 Quintil. 700 = 4 Iulii 54 a. C.] *si facta erunt, et tabellarius non erit profectus, tota comitia perscribam. — Messius defendebatur a nobis.*

(4) Oratio *pro Druso*, paullo post superiorem habita. VI. c. 25. 63.

Cic. ad Att. IV. 15. 9. *Messius defendebatur a nobis* —. *Deinde me expedio ad Drusum, inde ad Scaurum.* Ibid. 16 *a.* 5. *Drusus reus est factus a Lucretio, iudicibus reiiciendis a. d.* V. *Non. Quint.* [= 3 Quint. (Iulii) 700 = 9 Iunii 54 a. C.]

(5) Oratio pro *P. Vatinio*, eodem die, quo Drusus erat absolutus, habita contra C. Licinium Calvum. VI. c. 26. 64.

Cic. ad. Q. fr. II. 16. 3. *Quo die haec scripsi, Drusus erat de praevaricatione a tribunis aerariis absolutus* —. *Ego eodem die post meridiem Vatinium aderam defensurus.* Ascon. in Scaurian. p. 18. *Orationem* — *dixit* — *pro Vatinio, L. Domitio Ahenobarbo et Appio Claudio Pulchro coss.* Dialog. de Orator. c. 21. 2. *Ipse mihi Calvus, quum unum et viginti, ut puto, libros reliquerit, vix in una et altera oratiuncula satisfacit.* — *At hercule in omnium studiosorum manibus versantur accusationes, quae in Vatinium inscribuntur, ac praecipue secunda ex iis oratio. Est enim verbis ornata et sententiis, auribus iudicum accommodata.* — c. 34. 7. *Altero et vicesimo (aetatis anno) Asinius Pollio C. Catonem, non multum aetate antecedens Calvus Vatinium iis orationibus insecuti sunt, quas hodie quoque cum admiratione legimus.* Valer. Max. IV. c. 2. 4. (*Cicero*) *P. Vatinium dignitati suae semper infestum, duobus publicis iudiciis tutatus est, ut sine ullo crimine levitatis, ita cum aliqua laude.* Quintil. XI. c. 1. 73. *Dixit Cicero pro Gabinio et P. Vatinio, inimicissimis antea sibi hominibus, et in quos orationes etiam scripserat: verum caussa iusta fit fatendo, non se de ingenii fama, sed de fide esse sollicitum.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. c. 1. p. 475.

(6) Oratio *pro M. Aemilio Scauro*, quem Sardorum nomine repetundarum postulaverat P. Valerius Triarius. VI. c. 25. 63.

Ascon. ad Scaurian. p. 18. *Hanc quoque Orationem iisdem consulibus dixit, quibus pro Vatinio, L. Domitio Ahenobarbo et Appio Claudio Pulchro coss. Summus iudicii dies fuit a. d.* IIII. *Non. Septembr.* [= 2 Sept. 700 = 7 Aug. 54. a. C.]. *Marcus Scaurus, M. Scauri filius, qui princeps senatus fuit,* — *ex praetura provinciam Sardiniam obtinuit, in qua neque satis abstinenter se gessisse existimatus est et valde arroganter: quod genus morum in eo paternum videbatur, quum cetera industria nequaquam esset par.* — *Ipse quum ad consulatus petitionem*

a. d. III. *Kalend. Quint.* [= 26 Iunii = 5 Iunii] *Romam redisset, quaerentibus de eo Sardis, a P. Valerio Triario, adolescente parato ad dicendum et notae industriae, — postulatus est apud M. Catonem praetorem repetundarum, ut in actis scriptum est, postridie Nonas Quintil. post diem tertium, quam C. Cato erat absolutus. Subscripserunt Triario in Scaurum L. Marius L. F., M. et Q. Pacuvii fratres, cognomine Claudii:* — p. 20. *Defenderunt Scaurum sex patroni, quum ad id tempus raro quisquam pluribus quam quattuor uteretur: — Fuerunt autem hi: P. Clodius Pulcher, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cicero, M. Messalla Niger, Q. Hortensius.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXV. 23. p. 375. Cic. ad Att. IV. 16 *b.* 7. *Scaurus, qui erat paucis diebus illis absolutus, quum ego partem eius ornatissime defendissem, obnuntiationibus per Scaevolam interpositis, singulis diebus usque ad pridie Kal. Octobr.* [= 29 Sept. 700 = 3 Sept. 54 a. C.], *quo ego haec die scripsi, sublatis, populo tributim domi suae satisfecerat.* Cic. ad Q. fr. III. 1. c. 4. 11. *Orationes efflagitatas pro Scauro et pro Plancio absolvi.* — c. 5. 16. *Scaurum beneficio defensionis valde obligavi. Adhuc erat valde incertum, et quando comitia, et qui consules futuri essent. Quum hanc iam epistolam complicarem, tabellarii a vobis venerunt a. d.* XI. *Kal. Sept.* [= 20 Sextil. 700 = 27 Iulii 54. a. C.]. Conf. ad Att. IV. 15. 9.

(7) Oratio pro *Cn. Plancio*, veteri amico, designato aedili, habita contra Iuventium Laterensem, item amicum, qui ex petitione repulsam tulerat. VI. c. 29. 73.

Schol. Bob. ad Orat. p. Plancio p. 253. [*M. Tullius orationem luculentam L. Domitio et Appio*] *Claudio cos. etiam pro hoc Cn. Plancio dixit, qui reus de sodalitiis petitus est lege Licinia, quam M. Licinius Crassus, Pompeii Magni collega, in consulatu suo* [v. ad a. 699. 2.] *pertulit. — Sed enim Cn. Plancio summa et religiosa cum M. Tullio familiaritas erat beneficiis non mediocribus copulata* [v. ad a. 696. 24.] — *Caussa pendet ex aedilitatis petitione, in qua designatus est Plancius, repulsam ferente Iuventio Laterense patriciae familiae, senatore, non minore facundia, quam generis nobilitate praedito; qui nunc etiam reum de sodalitiis facit invidioso crimine et reis metuendo propter iudices edititios*, —. Cic. ad Q. fr. III. 1. c. 4. 11. *Orationes efflagitatas pro Scauro et pro Plancio absolvi.* — c. 5. 16. *Quum hanc iam epistolam complicarem, tabellarii a vobis venerunt a. d.* XI. *Kal. Sept.* [= 20 Sextil. 700 = 27 Iulii 54. a. C.] Conf. Wunder. Proleg. ad Plancian. p. LXVIII sqq. Manutius ex c. 15. 37. *Quid? huiusce rei obscura caussa est? an et agitata tum, quum ista in senatu res agebatur, et disputata*

hesterno die copiosissime a Q. Hortensio? colligendum putat, Hortensium quoque in illa caussa Plancii patronum fuisse. Cui assentitur Orellius in Onomast. p. 291. Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXV. 22. p. 375.

(⁹) Oratio *pro A. Gabinio*, veteri inimico, sed quocum Pompeii caussa in gratiam redierat, habita; quum is e Syria redux (v. ad a. 699. 1.) repetundarum accusabatur, postquam de maiestate postulatus sed absolutus erat. VI. c. 28. 70.

Quintil. XI. c. 1. 73. *Dixit Cicero pro Gabinio et P. Vatinio, inimicissimis antea sibi hominibus, et in quos orationes etiam scripserat: verum caussa iusta fit fatendo, non se de ingenii fama, sed de fide esse sollicitum.* Valer. Max. IV. c. 2. 4. *Huiusce generis humanitas* [agitur de reconciliatione] *etiam in M. Cicerone praecipua apparuit. A. namque Gabinium repetundarum reum summo studio defendit, qui eum in consulatu suo* [v. ad. a. 696. 1 et 12.] *Urbe expulerat.* Conf. Quintil. l. c. Ascon. ad Orat. in Pison. p. 1. *Reversus est ex provincia — Gabinius Domitio et Appio* (*coss.*) Cic. ad Q. fr. III. 1. c. 5. 15. (*Gabinius*) *ad Urbem accessit a. d.* XII. *Kal. Octobr.* [= 19 Sept. 700 = 24 Aug. 54. a. C.]. *Nihil turpius, nec desertius.* Ibid. c. 7. 24. *Gabinius a. d.* IV. *Kal. Octobr.* [= 27 Sept. 700 = 1 Sept. 54. a. C.] *noctu in Urbem introivit: et hodie hora* VIII., *quum edicto C. Alfii de maiestate eum adesse oporteret, concursu magno et odio universi populi paene afflictus est. Nihil illo turpius.* Dio XXXIX. c. 55. 4. *Καὶ ἐκρίθη μὲν ὕστερον ἐπὶ τούτῳ ὁ Γαβίνιος, οὐχ ἑάλω δὲ διά τε τὸν Πομπήιον καὶ διά τὰ χρήματα. — τότε μὲν οὖν διά ταῦτα ἀφείθη, αὖθις δὲ ἐπί τε ἑτέροις τισὶ, καὶ ὅτι πλέον ἢ μυρίας ἐκ τῆς ἀρχῆς μυριάδας ἥρπασε, κριθεὶς ἑάλω. καὶ ἐκείνῳ τε τοῦτο παραδοξότατον συνέβη· τῆς τε γάρ προτέρας δίκης διά τά χρήματα ἀπελύθη, καὶ ἐπὶ τούτοις δι' ἐκείνην ὅτι μάλιστα κατεδικάσθη.* Ibid. c. 62. 2. *Τά μὲν οὖν ἐγκλήματα πολλά ἦν, καὶ κατηγόρους οὐκ ὀλίγους εἶχεν. πρῶτον δ' οὖν περὶ τῆς τοῦ Πτολεμαίου καθόδου, ἅτε καὶ μεγίστου, ἐδικάσθη. καὶ ὅ γε δῆμος σύμπας ὡς εἰπεῖν πρός τε τὸ δικαστήριον συνεῤῥύη καὶ διασπάσασθαι πολλάκις αὐτὸν ἠθέλησεν, ἄλλως τέ καὶ ὅτι οὔθ' ὁ Πομπήιος παρῆν καὶ ὁ Κικέρων δεινότατα αὐτοῦ κατηγόρησεν. οὕτω δὲ αὐτῶν διακειμένων ἀφείθη· αὐτός τε γάρ, ἅτε ἐπὶ τηλικούτοις κρινόμενος, παμπληθῆ χρήματα ἀνάλωσε, καὶ οἱ τοῦ Πομπηίου τοῦ τε Καίσαρος ἑταῖροι προθυμότατα αὐτῷ συνήραντο.* — c. 63. 1. *Ὁ δ' οὖν δῆμος ὀλίγου μὲν καὶ τοὺς*

δικαστὰς ἀπέκτεινε, διαφυγόντων δὲ αὐτῶν ἐπετήρει τὰ λοιπὰ αὐτοῦ ἐγκλήματα, καὶ ἐποίησεν ἐπ' ἐκείνοις γοῦν αὐτὸν ἁλῶναι. οἱ γὰρ λαχόντες περὶ αὐτῶν κρῖναι, τό τε πλῆθος ἅμα φοβηθέντες καὶ μηδὲν μέγα παρὰ τοῦ Γαβινίου εὑράμενοι (ὡς γὰρ ἐπί τε βραχυτέροις εὐθυνόμενος καὶ προσδοκῶν καὶ τότε κρατήσειν οὐ πολλὰ ἐδαπάνησε) κατεψηφίσαντο αὐτοῦ, καίτοι τοῦ τε Πομπηίου πλησίον ὄντος καὶ τοῦ Κικέρωνος συναγορεύοντος αὐτῷ. — 5. Οὐ μέντοι καὶ ὠφέλησέ τι τὸν Γαβίνιον, ἀλλὰ τότε μὲν ἔφυγεν ἁλούς. Conf. Appian. B. C. II. c. 24.

(9) Oratio *pro C. Rabirio Postumo*; quae caussa quum quasi quaedam appendicula sit caussae Gabinianae, brevi post habita sit necesse est. VI. c. 31. 78.

Cic. pro Rabir. Post. c. 12. 34. *Ad Alexandrinos istos revertamur. Quod habent os! quam audaciam! Modo, vobis inspectantibus, in iudicio Gabinii, tertio quoque verbo excitabantur: negabant, pecuniam Gabinio datam. — At, si verum tum cum verissima fronte dixerunt, nunc mentiuntur: si tune mentiti sunt, doceant nunc verum esse, quod vultis, aut sileant.* — c. 13. 36. *Dixerunt his modo nobiscum ad haec subsellia.* Sueton. Claud. c. 16. *Maiorum temporibus, Rabirio Postumo Ptolemaeum Alexandriam crediti servandi caussa secuto, maiestatis crimen apud iudices motum.*

(10) Cicero hoc tempore otium, quo tamen maxime egebat, impendit *libris de Republica* scribendis. VI. c. 36. 92. X. c. 19. 53.

Cic. ad Att. IV. 14. 1. *Velim, domum ad te scribas, ut mihi tui libri pateant, non secus, ac si ipse adesses, quum ceteri, tum Varronis. Est enim mihi utendum quibusdam rebus ex his libris ad eos, quos in manibus habeo: quos, ut spero, tibi valde probabo.* Ibid. 16 a. 2. *Hanc ego de Republica, quam institui, disputationem in Africani personam, et Phili, et Laelii et Manilii contuli. Adiunxi adolescentes, Q. Tuberonem, P. Rutilium, duo Laelii generos, Scaevolam et Fannium. Itaque cogitabam, quoniam in singulis libris utor prooemiis, ut Aristoteles in iis, quos ἐξωτερικοὺς vocat, aliquid efficere, ut non sine caussa istum appellarem: id quod intelligo tibi placere. Utinam modo conata efficere possim! Rem enim, quod te non fugit, magnam complexus sum et gravem, et plurimi otii, quo ego maxime egeo.* ad Q. fr. III. 1. c. 4. 11. *Libros meos, quos exspectas, inchoavi: sed conficere non possum his diebus.* — c. 7. 24. *Gabinius — quum edicto C. Alfii de maiestate eum adesse oporteret, concursu magno et*

odio universi populi paene afflictus est. Nihil illo turpius. Proximus est tamen Piso. Itaque mirificum ἐμβόλιον cogito in secundum librorum meorum includere, dicentem Apollinem in concilio deorum, qualis reditus duorum imperatorum futurus esset: quorum alter (Piso) *exercitum perdidisset, alter* (Gabinius) *vendidisset* [v. ad a. 696. 31.]. Ibid. III. 5 & 6. 1. *Quod quaeris, quid de illis libris egerim, quos, quum essem in Cumano, scribere institui: non cessavi neque cesso: sed saepe iam scribendi totum consilium rationemque mutavi.* Conf. I. P. Richarz, *Comment. phil. crit. de Politicorum Ciceronis librorum tempore natali.* Herbipoli, 1820. 4°.

ANNUS VITAE CICERONIS LIV.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 2 Decemb. 54 a. C.]

a. U. C.	Coss. CN. DOMITIUS CALVINUS.	a. A. C.
701.	M. VALERIUS MESSALLA.	53.

(1) Per septem priores huius anni menses nulli fuerunt Consules, republica delata ad interreges, quorum numerus certe non minor quam XXXVI potuit esse.

Dio XL. c. 17. 1. c. 45. 1. *Ἄλλα τε ἐν τῇ πόλει στασιώδη πολλά, κἀν ταῖς ἀρχαιρεσίαις μάλιστα, ἐγένετο, ὥστε μόλις ἑβδόμῳ μηνὶ τόν τε Καλουῖνον καὶ τὸν Μεσσάλαν ὑπάτους ἀποδειχθῆναι —. μάλιστα δὲ οἱ δήμαρχοι — ἐκώλυον τὰς λοιπὰς ἀρχὰς αἱρεθῆναι· — καὶ χιλιάρχους ἀντὶ τῶν ὑπάτων — καθιστάναι ἐσηγοῦντο· ἐπειδή τε οὐδεὶς αὐτῶν ἐπείσθη, δικτάτορα γοῦν τὸν Πομπήιον λεχθῆναι δεῖν ἔφασκον. — ἐκεῖνός τε γὰρ ἀπεδήμει —. c. 46. Τέλος δὲ ὀψέ ποτε αὐτὸς ἐλθὼν τὴν μὲν δικτατορίαν διδομένην οἱ δῆθεν οὐκ ἐδέξατο, τοὺς δὲ ὑπάτους ἀποδειχθῆναι παρεσκεύασεν.* Cf. Appian. B. C. II. c. 19. Cic. ad Att. IV. 15. 7. ad Q. fr. II. 15 *a*. 5.

(2) M. Crassus in expeditione adversus Parthos [v. ad a. 699. 6.], interfecto P. filio exercituque deleto, trans Euphratem cum ignominia et dedecore a. d. V. Idus Iunias [= 9 Iunii 701 = 6 Maii 53. a. C.] periit. VI. c. 38. 98.

Livius Epit. 106. *M. Crassus, bellum Parthis illaturus, Euphratem fluvium transiit, victusque praelio, in quo et filius eius cecidit, quum*

reliquias exercitus in collem recepisset, evocatus in colloquium ab hostibus, velut de pace acturis, quorum dux erat Surenas, comprehensus, et, ne quid vivus pateretur, repugnans interfectus est. Velleius II. c. 46. 4. *Transgressum Euphratem Crassum petentemque Seleuciam, circumfusis immanibus copiis equitum, rex Orodes una cum parte maiore Romani exercitus interemit.* Florus III. c. 11. 8. *Vixdum venerat Carras, quum undique praefecti regis, Sillaces et Surenas ostendere signa auro sericisque vexillis vibrantia. Tum sine mora circumfusi undique equitatus, in modum grandinis atque nimborum, densa pariter tela fuderunt. Sic miserabili strage deletus exercitus. Ipse in colloquium sollicitatus, signo dato, vivus in hostium manus incidisset, nisi tribunis reluctantibus fugam ducis barbari ferro occupassent. Sic quoque relatum caput ludibrio hosti fuit. Filium ducis paene in conspectu patris eisdem telis operuere.* Dio XL. c. 17. 1. *Ὁ χειμὼν, ἐν ᾧ Γναῖός τε Καλουῖνος καὶ Οὐαλέριος Μεσσάλας ὑπάτευσαν — Κράσσῳ, τὸν Εὐφράτην κατὰ τὸ Ζεῦγμα — διαβαίνοντι, καὶ προφανῆ καὶ εὐσύμβολα συνηνέχθη. κτέ.* Conf. c. 18—27. Oros. VI. c. 13. Valer. Max. I. c. 6. 11. Obseq. c. 124. Eutrop. VI. c. 18. Iustin. XLII. c. 2—4. Plin. H. N. II. c. 57. V. c. 21. VI. c. 18. Plutarch. Crass. c. 18—31. Pomp. c. 53. Appian. B. C. II. c. 18. Strabo XVI. p. 747. Ioseph. Arch. Iud. XIV. 7. 1. Zosim. Hist. III. c. 32. Zonar. X. c. 7. Ovid. Fast. VI. 465.

(3) Cicero, postquam P. Crassus cum patre in Oriente perierat, in eius locum Augur factus est, cooptatus a Pompeio et Hortensio. VI. c. 38. 98 sq. VII. c. 35. 93.

Plutarch. Cic. c. 36. 1. *Γίγνεται δὲ καὶ τῶν ἱερέων, οὓς Αὔγουρας Ῥωμαῖοι καλοῦσιν, ἀντὶ Κράσσου τοῦ νέου μετὰ τὴν ἐν Πάρθοις αὐτοῦ τελευτήν.* Plinius Epist. ad Arrianum (IV. 8. 4.) *Te quidem, ut scribis, ob hoc maxime delectat auguratus meus, quod Marcus Tullius augur fuit. Laetaris enim, quod honoribus eius insistam, quem aemulari in studiis cupio.* Lactantius Div. Instit. I. c. 15. 16. *M. Tullius, qui non tantum perfectus orator, sed etiam philosophus fuit, siquidem solus exstitit Platonis imitator, in eo libro, quo se ipsum de morte filiae consolatus est, non dubitavit dicere, deos, qui publice colerentur, homines fuisse. Quod ipsum testimonium eo debet gravissimum iudicari, quod et augurale habuit sacerdotium, et eosdem se colere venerarique testatur.*

ANNUS VITAE CICERONIS LV.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 21 Novemb. 53 a. C.]

a. U. C. 702. — Cos. CN. POMPEIUS MAGNUS III, sine collega, — a. A. C. 52.

quem legit sibi demum ex Kal. Sextil. (v. infra n. 6.)
[= 1 Sext. (Aug.) 702 = 9 Iulii 52 a. C.]

(1) Idem accidit, quod superiore anno, ut per priores menses nulli essent consules in republica. Pompeius demum creatus est post satis longum interregnum.

Livius Epit. 107. *Quum seditiones inter candidatos consulatus Hypsaeum, Scipionem et Milonem essent, qui armis ac vi contendebant; ad comprimendas eas Cn. Pompeius legatus a senatu consul tertium factus est, absens et solus, quod nulli alii umquam contigit.* Ascon. in Milonian. p. 32. *Quum diu tracta essent comitia consularia, perficique ob eas ipsas perditas candidatorum contentiones non possent, et ob id mense Ianuario nulli dum neque consules neque praetores essent, trahereturque dies eodem, quo antea, modo;* —. p. 35. *Fiebant interea alii ex aliis interreges, qui comitia consularia propter eorum candidatorum tumultus — habere non poterant. Itaque primo factum erat senatusconsultum, ut interrex et tribuni plebis et Cn. Pompeius, qui pro consule ad Urbem erat, viderent, ne quid detrimenti respublica caperet.* — p. 37. *Inter haec quum crebresceret rumor, Cn. Pompeium creari dictatorem oportere, neque aliter mala civitatis sedari posse, visum est optimatibus tutius esse, eum consulem sine collega creari, et, quum tractata ea res esset in senatu, facto in M. Bibuli sententiam senatusconsulto, Pompeius ab interrege Ser. Sulpicio v. Kal. Mart. mense intercalario* [= 24 mensis Intercalaris 702 = 4 Febr. 52. a. C.] *consul creatus est, statimque consulatum iniit.* Velleius II. c. 47. 3. *Tum in gladios caedesque civium furente ambitu, cuius neque finis reperiebatur, nec modus, tertius consulatus soli Cn. Pompeio, etiam adversantium antea dignitati eius iudicio, delatus est.* Dio XL. c. 50. 3. *Μετεώρου δὲ τῆς πόλεως οὔσης ἐπὶ τοῖς ἄρξουσί σφων, καὶ διαθροούντων τῶν μὲν ὡς δικτάτορα τὸν Πομπήιον, τῶν δὲ ὡς ὕπατον τὸν Καίσαρα αἱρεθῆναι δεῖ, — φοβηθέντες ἑκάτερον οἵ τε ἄλλοι βουλευταὶ καὶ Βίβουλος, ὅσπερ που τὴν γνώμην πρῶτος*

ἐρωτηθεὶς ποιήσεσθαι ἔμελλε, προκατέλαβον τὴν τοῦ πλήθους ὁρμὴν, τῷ Πομπηίῳ τὴν ὑπατείαν, ὥστε μὴ δικτάτορα αὐτὸν λεχθῆναι, καὶ μόνῳ γε, ἵνα μὴ ὁ Καῖσαρ αὐτῷ συνάρξῃ, δόντες. ξένον τε δὴ τοῦτο καὶ ἐπὶ μηδενὸς ἄλλου γενόμενον ἔπραξαν, καὶ ὀρθῶς αὐτὸ πεποιηκέναι ἔδοξαν. Conf. Plutarch. Pomp. c. 54. 3. Caesar. c. 28. 2. Caton. Min. c. 47. 1. Appian. B. C. II. c. 23.

(2) Ambitus autem quum ageretur, non more maiorum, sed largitione aperta, et res denique ad vim et caedem spectaret, a. d. XIII. Kal. Febr. [= 18 Ian. 702 = 8 Decemb. 53. a C.] Miloni, Lanuvium proficiscenti ad flaminem ibi prodendum, obviam factus est Clodius, cui summae erant cum Milone inimicitiae. Pugna inter utriusque comitatum coorta, Clodius a Milonis servis interfectus est prope oppidum Bovillas.

Ascon. in Milon. p. 31. *Miloni et Clodio summae erant inimicitiae, quod et Milo Ciceroni erat amicissimus in reducendoque eo enixe operam reipublicae dederat, et P. Clodius restituto Ciceroni erat infestissimus —. Ac saepe inter se Milo et Clodius cum suis factionibus Romae depugnaverant, et erant uterque audacia pares: sed Milo pro melioribus partibus stabat. — A. d.* XIII. *Kal. Febr. — Milo Lanuvium, ex quo erat municipio et ibi tum dictator, profectus est ad flaminem prodendum postera die. Occurrit ei circa horam nonam Clodius paullo ultra Bovillas, rediens ab Aricia. — Vehebatur Clodius equo. Servi* XXX *fere expediti — gladio cincti sequebantur. — Milo rheda vehebatur cum uxore Fausta. — Sequebatur eos magnum servorum agmen, inter quos gladiatores quoque erant —. Ii, in ultimo agmine tardius euntes, cum servis P. Clodii rixam commiserunt. — Atque ita Clodius — multis vulneribus confectus est.* Cic. pro Milon. c. 10. 27. *Quum sciret Clodius, — iter solenne, legitimum, necessarium ante diem* XIII. *Kalendas Febr. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo; Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum — Miloni insidias collocaret* cet. Conf. Livius Epit. 107. Plinius H. N. XXXIV. c. 11. 5. Velleius II. c. 47. 4. Dio XL. c 48 sqq. Appian. B. C. II. c. 20 sqq. Car. Guil. Elberling, *Narratio de T. Annio Milone*, Havniae, 1840. 8°.

(3) Pompeius, inito tertio consulatu, statim formam iudiciorum ita commutavit, ut modum dicendi intra cer-

tum horarum numerum contraxerit; qua lege veluti frenos imposuit eloquentiae, cum armatis ipse praesidens iudicibus. VII. c. 37. 99.

Ascon. in Milonian. p. 37. *Pompeius ab interrege Ser. Sulpicio* v. *Kal. Mart. mense intercalurio* [= 24 mensis Intercalaris 702 = 4 Febr. 52 a. C.] *consul creatus est, statimque consulatum iniit. Deinde post diem tertium* [i. e. pridie Kal. Mart. = 27 mensis Intercalaris = 7 Febr. 52 a. C.] *de legibus noris ferendis retulit: duas ex Senatusconsulto promulgavit, alteram de vi, qua nominatim caedem in Appia via factam et incendium curiae et domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit, alteram de ambitu; poenam graviorem et formam iudiciorum breviorem: utraque enim lex prius testes dari* [per triduum], *deinde uno die atque eodem et ab accusatore et ab reo perorari iubebat, ita ut duae horae accusatori, tres reo darentur. His legibus obsistere M. Caelius, trib. pl., conatus est*, sqq. Id. p. 39. *Perlata deinde lege Pompeii, in qua id quoque scriptum erat, ut quaestor suffragio populi ex iis, qui consules fuerant, crearetur*, sqq. Id. p. 40. (*Lex*) *iubebat, ut prius, quam caussa ageretur, testes per triduum audirentur, dicta eorum iudices confirmarent, quarta die adesse omnes in diem posterum iuberentur, ac coram accusatore ac reo pilae, in quibus nomina iudicum inscripta essent, aequarentur; dein rursus postera die sortitio iudicum fieret, unius et octoginta; qui numerus quum sorte obtigisset, ipsi protinus sessum irent; tum ad dicendum accusator duas horas, reus tres haberet, reusque eodem die illo iudicaretur; prius autem, quam sententiae ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusator, totidem reus reiiceret, ita ut numerus iudicum relinqueretur, qui sententias ferrent, quinquaginta et unus.* Cic. ad Att. XIII. 49. 1. *Scis enim* (*lege Pompeia*) *dies illorum iudiciorum praestitutos fuisse.* Conf. de Finib. B. et M. IV. c. 1. 1. Dialog. de Orat. c. 38. *Transeo ad formam et consuetudinem veterum iudiciorum, quae etsi nunc aptior est veritati, eloquentiam tamen illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur, et liberae comperendinationes erant, et modum dicendi sibi quisque sumebat, et numerus neque dierum neque patronorum finiebatur. Primus haec tertio consulatu Cn. Pompeius astrinxit imposuitque veluti frenos eloquentiae, ita tamen ut omnia in foro, omnia legibus, omnia apud praetores gererentur.* Dio XL. c. 52. 1. *Τὰ δικαστήρια ἀκριβέστερον ἐκ τῶν τοῦ Πομπηίου νόμων συνήγετο. πάντας τε γὰρ τοὺς ἄνδρας, ἐξ ὧν τοὺς δικάσοντας ἀποκληροῦσθαι ἔδει, αὐτὸς ἐπελέγετο, καὶ τὸν τῶν συναγορευσόντων ἑκατέρῳ τῷ μέρει ἀριθμὸν ὥρισεν, ὥστε μὴ ὑπὸ τοῦ πλήθους αὐτῶν*

τοὺς δικαστὰς θορυβουμένους ἐκταράττεσθαι. χρόνον τε τῷ μὲν διώκοντι δύο ὥρας, τῷ δὲ φεύγοντι τρεῖς δίδοσθαι ἐκέλευσεν. Plutarch. Pomp. c. 55. 3. *Ἐπεὶ δὲ ταῖς δίκαις τῶν δωροδοκιῶν καὶ δεκασμῶν ἐπιστὰς καὶ νόμους γράψας, καθ' οὓς αἱ κρίσεις ἐγίγνοντο, τὰ μὲν ἄλλα σεμνῶς ἐβράβευε καὶ καθαρῶς ἀσφάλειαν ἅμα καὶ κόσμον καὶ ἡσυχίαν αὐτοῦ προκαθημένου μεθ' ὅπλων τοῖς δικαστηρίοις παρέχων, κτέ.*

(4) *Milonem* de vi accusatum a. d. VI. Idus April. [= 8 Apr. 702 = 18 Mart. 52 a. C.] *defendit Cicero*, sed ita ut fori adspectu, iussu Pompeii militibus circumdati, et acclamationibus Clodianorum perturbatus parum constanter diceret. Eam quae exstat pro Milone orationem postea scripsit, quum Milo condemnatus Massiliam exsulatum abisset.

Ascon. in Milon. p. 31. *Hanc dixit Cn. Pompeio* III. *consule a. d.* VI. *Idus April. Quod iudicium quum ageretur, exercitum in foro et omnibus in templis, quae circum forum sunt, collocatum a Cn. Pompeio fuisse, non tantum ex oratione et annalibus, sed etiam ex libro apparet, qui Ciceronis nomine inscribitur de optimo genere oratorum* (c. 4. 10.) — p. 35. *Affuerunt Miloni Q. Hortensius, M. Cicero, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cato, Faustus Sulla. Verba pauca Q. Hortensius dixit: liberos esse eos, qui pro servis postularentur.* Conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXV. 24. p. 375. Ascon. in Milon. p. 42. *Cicero quum inciperet dicere, exceptus est acclamatione Clodianorum, qui se continere ne metu quidem circumstantium militum potuerunt. Itaque non ea, qua solitus erat, constantia dixit. Manet autem illa quoque excepta eius* [sed quam hodie desideramus] *oratio. Scripsit vero hanc, quam legimus, ita perfecte, ut iure prima haberi possit.* — p. 53. *Peracta utrimque caussa singuli quinos accusator et reus senatores, totidem equites et tribunos aerarios reiecerunt, ita ut unus et* L *sententias tulerint. Senatores condemnaverunt* XII, *absolverunt* VI. *Equites condemnaverunt* XIII, *absolverunt* IIII. *Tribuni aerarii condemnaverunt* XIII, *absolverunt* III. — p. 54. *Post paucos dies quoque Milo apud Favonium quaestorem de sodaliciis damnatus est. — Deinde apud L. Fabium quaestorem iterum absens damnatus est de vi. — Milo in exsilium Massiliam intra paucissimos dies profectus est.* Schol. Bob. in Milon. p. 276. *Quoniam et turbulenta res erat — et circumpositi iudicio milites —, perferri defensio ista non potuit: nam metu consternatus et ipse Tullius pedem rettulit; et exsistit alius praeterea liber actorum pro Milone, in quo omnia interrupta et inpolita et ru-*

dia, plena denique maximi terroris agnoscas. Sane orationem postea legitimo opere et maiore cura, utpote iam confirmatus animo et in securitate, conscripsit. Quintil. IV. c. 3. 17. *Ciceroni quoque in prooemio, quum diceret pro Milone, digredi fuit necesse, ut ipsa oratiuncula, qua usus est, patet.* Conf. IV. c. 2. 25. VI. c. 5. 10. IX. c. 2. 41. XI. c. 3. 47. Dio XL. c. 54. 1. *Τά τε οὖν δικαστήρια ἡσύχως ἐκ τούτων συνήγετο, καὶ ἐδικαιώθησαν ἐπί τε ἑτέροις τισὶ πολλοὶ καὶ ἐπὶ τῷ τοῦ Κλωδίου φόνῳ ἄλλοι τε καὶ ὁ Μίλων, καίτοι τὸν Κικέρωνα συναγωνιστὴν ἔχων. ὁ γὰρ ῥήτωρ ἐκεῖνος τόν τε Πομπήιον καὶ τοὺς στρατιώτας ἐν τῷ δικαστηρίῳ παρὰ τὸ καθεστηκὸς ἰδὼν ἐξεπλάγη καὶ κατέδεισεν, ὥστε τῶν μὲν παρεσκευασμένων μηδὲν εἰπεῖν, βραχὺ δέ τι καὶ τεθνηκὸς χαλεπῶς φθεγξαμενος ἀγαπητῶς μεταστῆναι. τοῦτον γὰρ τὸν λόγον, τὸν νῦν φερόμενον ὡς καὶ ὑπὲρ τοῦ Μίλωνος τότε λεχθέντα, χρόνῳ ποθ' ὕστερον καὶ κατὰ σχολὴν ἀναθαρσήσας ἔγραψεν.* Plutarch. Cic. c. 35. 1. *Μετὰ ταῦτα Κλώδιον μὲν ἀποκτίννυσι Μίλων· καὶ διωκόμενος φόνου Κικέρωνα παρεστήσατο συνήγορον. κτέ.* cfr. Chr. Aug. Schwarz, *Progr. in quo inquiritur an Cicero ob Milonem defensum sit reprehendendus.* Gorlit. 1789. 4°. Aug. Fr. Guil. Curth, *Dissert aesthetica de artificiosa forma Orationis pro T. Annio Milone.* Berolini, 1833. 8°.

(5) Meliore successu deinde *M. Saufeium*, qui dux fuerat in expugnanda taberna Bovillis et Clodio occidendo, bis accusatum bis *defendit Cicero;* utroque enim indicio absolutns est.

Ascon. in Milon. p. 54. *Post Milonem eadem lege Pompeia primus est accusatus M. Saufeius M. F., qui dux fuerat in expugnanda taberna Bovillis et Clodio occidendo. Accusaverunt eum L. Cassius, L. Fulcinius, C. F., C. Valerius. Defenderunt M. Cicero, M. Caelius, obtinueruntque, ut una sententia absolveretur. — Manifestum odium Clodii saluti Saufeio fuit, quum eius vel peior caussa quam Milonis fuisset, quod aperte dux fuerat expugnandae tabernae. Repetitus deinde post paucos dies apud Considium quaestorem est lege Plautia de vi —. Defenderunt M. Cicero, M. Terentius Varro Gibba. Absolutus est sententiis plenius quam prius.* cet. De Caelio patrono conf. Meyer. Orat. Rom. Fragm. XCVII. 4. p. 465. De Varrone tacet Meyer. Orellius in Onom. p. 575. Varronem facit Saufeii accusatorem.

(6) Ex Kal. Sextil. [= 1 Sext. (Aug.) 702 = 9 Iulii 52 a. C.] Pompeius collegam sibi in consulatu legit socerum suum Q. Caecilium Metellum Pium Scipionem.

Plutarch. Pomp. c. 55. 1. *Πομπήιος δὲ παρελθὼν εἰς τὴν πόλιν ἔγημε Κορνηλίαν θυγατέρα Μετέλλου Σκηπίωνος, οὐ παρθένον, ἀλλὰ χήραν ἀπολελειμμένην νεωστὶ Ποπλίου τοῦ Κράσσου παιδὸς, — ἐν Πάρθοις τεθνηκότος* [v. ad a. 701. 2.]. — 5. *καὶ προσείλετο συνάρχοντα τὸν πενθερὸν εἰς τοὺς ὑπολοίπους πέντε μῆνας.* Appian. B. C. II. c. 25. *Καὶ ὁ Πομπήιος, ὡς ἤδη τὰ χρῄζοντα τῆς μοναρχίας διωρθωμένος, τὸν Σκιπίωνα σύναρχον ἐς τὸ λοιπὸν τοῦ ἔτους ἐποιεῖτο.* Dio XL. c. 51. 1. *Οὐ μέντοι καὶ μόνος ἄρξαι ἠθέλησεν· τὴν γὰρ εὔκλειαν ἐν τῷ δεδόχθαι τοῦτ᾽ ἔχων, τὸν φθόνον τὸν ἐπ᾽ αὐτῇ ἐξέκλινεν. — αὐτὸς δὲ Κύιντον Σκιπίωνα πενθερόν τέ οἱ ὄντα καὶ δεκασμοῦ αἰτίαν ἔχοντα προσείλετο.*

(7) Pompeius legem fert de iure magistratuum, quam deinde tamen ipse subvertit, concedens tribunis ut ferrent de consulatu Caesari mandando absenti. VIII. c. 14. 35.

Sueton. Caes. c. 28. *Acciderat, ut is (Pompeius) legem de iure magistratuum ferens, eo capite, quo a petitione honorum absentes submovebat, ne Caesarem quidem exciperet, per oblivionem; ac mox, lege iam in aes incisa et in aerarium condita, corrigeret errorem.* Florus IV. c. 2. 16. *Consulatum absenti decem tribuni, favente Pompeio, decreverant.* Caesar B. C. I. c. 32. *Latum ab X tribunis plebis (contradicentibus inimicis —) ut sui ratio absentis haberetur, ipso consule Pompeio: qui si improbasset, cur ferri passus esset?* Tacit. Ann. III. c. 28. *Cn. Pompeius tertium consul, corrigendis moribus delectus, et gravior remediis, quam delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor, quae armis tuebatur, armis amisit.* Dio XL. c. 56. 1. *Τὸν περὶ τῶν ἀρχαιρεσιῶν νόμον, τὸν κελεύοντα τοὺς ἀρχήν τινα ἐπαγγέλλοντας ἐς τὴν ἐκκλησίαν πάντως ἀπαντᾶν, ὥστε μηδένα ἀπόντα αἱρεῖσθαι, παρημελημένον πως ἀνενεώσατο· — οὐδ᾽ ᾐσχύνθη τότε μὲν τοιαῦτα γράψας — τῷ Καίσαρι καὶ ἀπόντι (οἱ γὰρ φίλοι αὐτοῦ δεινῶς ἠγανάκτουν) αἰτῆσαι τὴν ὑπατείαν, ὥσπερ ἐψήφιστο, δούς.* Appian. B. C. II. c. 25. *Τοὺς δὲ δημάρχους ἔπεισεν (ὁ Καῖσαρ) εἰσηγήσασθαι νόμον, ἐξεῖναι Καίσαρι δευτέραν ὑπατείαν ἀπόντι μετιέναι. Καὶ τοῦθ᾽, ὑπατεύοντος ἔτι τοῦ Πομπηίου καὶ οὐδὲν ἀντειπόντος, ἐκεκύρωτο.*

(8) Mense Decembri T. Munatius Plancus Bursa, tribunatu plebis deposito, accusatus a Cicerone, omnibus sententiis, maximo populi plausu condemnatus est, quod Curiam incendisset.

Cic. ad Marium (ad Fam. VII. 2. 2.) *De Bursa te gaudere certo scio; sed nimis verecunde mihi gratularis. Putas enim, ut scribis, propter hominis sordes minus me magnam illam laetitiam putare. Credas mihi velim, magis me iudicio hoc, quam morte inimici laetatum*, cet. Id. Phil. VI. c. 4. 10. *Plancum, qui omnibus sententiis maximo vestro plausu condemnatus, nescio quomodo se coniecit in turbam, atque ita maestus rediit, ut retractus, non reversus videretur, sic contemnit (Antonius), tamquam si illi aqua et igni interdictum sit: aliquando negat ei locum esse oportere in curia, qui incenderit curiam.* Ibid. XIII. c. 12. 27. *T. Plancus, si senatum dilexisset, numquam curiam incendisset. Quo scelere damnatus in eam urbem rediit armis, unde excesserat legibus.* Dio XL. c. 55. 1. *Ὅ τε Πλάγκος, ἐπειδὴ πρῶτον ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐξῆλθεν, — (ἑάλω) διά τὴν τοῦ βουλευτηρίου ἔμπρησιν, καίτοι τῷ Πλαγκῳ καὶ τοῦ Πομπηίου συσπουδάσαντος, ὥστε καὶ βιβλίον ἐπαινόν τε ἅμα αὐτοῦ καὶ ἱκετείαν ἔχον ἐς τὸ δικαστήριον ἔπεμψεν. ὁ γάρ Κάτων ὁ Μάρκος (δικάζειν δὲ ἔμελλεν) οὐκ ἔφη τὸν ἐπαινέτην ἐπὶ τῇ τῶν ἑαυτοῦ νόμων καταλύσει προσίεσθαι. καὶ ὁ μὲν οὐκέτι τὴν ψῆφον ἔδωκεν· — Οἱ μέντοι ἄλλοι δικασταὶ κατεψηφίσαντο αὐτοῦ. — καίπερ καὶ τότε ὁ Κικέρων οὐδὲν βέλτιον τοῦ Πλάγκου κατηγόρησεν ἢ ὑπὲρ τοῦ Μίλωνος ἀπελογήσατο· ἥ τε γάρ τοῦ δικαστηρίου ὄψις ἡ αὐτὴ ἦν, καὶ ὁ Πομπήιος ἐν ἑκατέρῳ τἀναντία οἱ καὶ ἐβουλεύετο καὶ ἔπραττεν.* Conf. Plutarch. Pomp. c. 55. 4.

(9) Sermo *de Finibus Bonorum et Malorum*, quem Cicero postea [v. ad a. 709. 11.) scripto consignavit, hoc anno habitus esse fingitur. X. c. 13. 30.

Cic. de Finib. B. et M. II. c. 18. 57. *Sed finge non solum callidum eum, qui aliquid improbe faciat, verum etiam praepotentem: ut M. Crassus fuit, qui tamen solebat uti suo bono; ut hodie est noster Pompeius, cui recte facienti gratia est habenda: esse enim quum vellet iniquus, poterat impune.* Ibid. IV. c. 1. 1. *Ain tandem, inquit, quum ego te hac nova lege* [v. ad a. 702. 3.] *videam eodem die accusatori respondere, et tribus horis perorare, in hac me caussa tempus dilaturum putas?*

(10) Cicero hoc anno, certe post Milonianum iudicium, e Graeco in Latinum sermonem convertit *Aeschinis in Ctesiphontem et Demosthenis pro Ctesiphonte orationes;* quibus, prooemii loco, praemisit librum *de optimo genere oratorum.* I. c. 24. 80.

Cic. de optimo gen. Orat. c. 4. 10. *Ita fit, ut Demosthenes certe possit summisse dicere, elate Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro et in omnibus templis, quae circum forum sunt, collocato* [v. ad a. 702. 4.], *dici pro Milone decuisse, ut si de re privata ad unum iudicem diceremus, vim eloquentiae sua facultate, non rei natura metiuntur.* Conf. Ascon. in Milon. p. 31.

(11) Hoc fere tempore Cicero coepit scribere libros *de Legibus*. VI. c. 37. 95.

In argumentis internis, quae docere possint, scriptionem horum librorum ad hoc fere tempus referendam esse, primum est commemoratio librorum de Republica (II. c. 10. 23.) quos a. 700. conscriptos esse supra diximus; tum Appii Claudii Pulchri, tamquam inter vivos degentis mentio (II. c. 13. 32.), quem ante pugnam Pharsalicam (a. 706.) obiisse tradunt Valer. Max. I. c. 8. 10. et Orosius VI. c. 15.; denique etiam Pompeii mentio tamquam viventis (I. c. 3. 8. III. c. 9. 22. III. c. 11. 26.), quem constat in Aegypto trucidatum esse, quo confugerat ex pugna Pharsalica. His accedat locus ex L. II. c. 17. 42. *Qui vero ex iis et horum scelerum principes fuerunt et praeter ceteros in omni religione impii, non solum vita cruciati atque dedecore, verum etiam sepultura ac iustis exsequiarum caruerunt*, quibus verbis significari videtur P. Clodius, quem talem habuisse vitae exitum dicit Cicero pro Mil. c. 13. 33. *Tu P. Clodii cruentum cadaver eiecisti domo, tu in publicum abiecisti; tu spoliatum imaginibus, exsequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum, nocturnis canibus dilaniandum reliquisti.* Quominus autem hos libros sequenti demum anno conscriptos esse statuamus, hoc impedit, quod sequens annus Ciceroni necessitatem imposuit provinciae administrandae, unde ipse redux in ipsas incidit belli civilis flammas. Conf. Bake, Prolegom. ad Cic. de Legib. p. XVII sqq. E. Horrmann, *De tempore, quo Ciceronis libri de Legibus scripti esse videantur.* Detmoldii, 1845. 4°.

ANNUS VITAE CICERONIS LVI.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 3 Decemb. 52 a. C.]

a. U. C.	Coss. SER. SULPICIUS RUFUS.	a. A. C.
703.	M. CLAUDIUS MARCELLUS.	51.

(1) Quum veteri Senatusconsulto cautum esset, ne quis

praetorius aut consularis intra quinquennium in provinciam iret; quumque superiore anno Pompeius istud S. C. confirmasset; coacti sunt ii provincias administrare, qui in eas e consulatu et praetura nondum iverant. VII. c. 1. 1.

Dio XL. c. 46. 2. *Δόγμα τε ἐποιήσαντο* [coss. Domitius Calvinus et Valerius Messalla a. U. C. 701.] *μηδένα μήτε στρατηγήσαντα μήθ' ὑπατεύσαντα τὰς ἔξω ἡγεμονίας, πρὶν ἂν πέντε ἔτη διέλθῃ, λαμβάνειν.* c. 56. 1. de Pompeio cos. a. 702. *Τό τε δόγμα τὸ μικρὸν ἔμπροσθεν γενόμενον, ὥστε τοὺς ἄρξαντας ἐν τῇ πόλει μὴ πρότερον ἐς τὰς ἔξω ἡγεμονίας, πρὶν πέντε ἔτη παρελθεῖν, κληροῦσθαι, ἐπεκύρωσεν.*

(2) Itaque Cicero, quum Cilicia ei obtigisset pro consule regenda, ex SCto iussus est Ariobarzanem Euseben et Philoromaeum, Cappadociae regem, tueri eiusque regnum defendere. VII. c. 17. 46. c. 18. 49 sqq. Quod negotium non sine taedio suscepit, tum quod firmiori ad istam provinciam opus esset praesidio, tum vero quod invitus abesset ab Urbe. VII. c. 1. 1 sqq. c. 3. 7. c 11. 32. c. 28. 76. c. 29. 79.

Cic. ad M. Marcellum cos. (ad Fam. XV. 9. 1.) *Nos quidem longinqui, et a te ipso missi in ultimas gentes —. Unum vero si addis ad praeclarissimas res consulatus tui, ut aut mihi succedat quam primum aliquis, aut ne quid accedat temporis ad id, quod tu mihi et senatus consulto et lege finisti; omnia me per te consecutum putabo.* Id. ad Ser. Sulpicium (ad Fam. IV. 3. 1.) *Multo ante, tamquam ex aliqua specula, prospexi tempestatem futuram: neque id solum mea sponte, sed multo etiam magis, monente et denuntiante te. Etsi enim abfui magnam partem consulatus tui, tamen et absens cognoscebam, quae esset tua in hoc pestifero bello cavendo et praedicendo sententia, et ipse adfui primis temporibus tui consulatus, quum accuratissime monuisti senatum.* Id. ad Att. V. 18. 1. *Nobis enim, hac infirmitate exercitus, inopia sociorum, praesertim fidelium, certissimum subsidium est hiems.* Id. ad senatum (ad Fam. XV. 1. 6.) *Mihi in hac paucitate militum animus certe non deerit: spero, ne consilium quidem.* Plutarch. Cic. c. 36. 1. *Εἶτα κλήρῳ λαχὼν τῶν ἐπαρχιῶν Κιλικίαν καὶ στρατὸν ὁπλιτῶν μυρίων καὶ δισχιλίων, ἱππέων δὲ δισχιλίων ἑξακοσίων, ἔπλευσε, προσταχθὲν αὐτῷ καὶ τὰ περὶ Καππαδοκίαν Ἀριοβαρζάνῃ τῷ βασιλεῖ φίλα καὶ πειθήνια παρασχεῖν.* v. ad a. 703. 15. Huc pertinere videtur Programma Laur. Begeri, *Examen dubiorum quorumdam an Cicero Proconsul Asiae appellari possit.* Colon. March. 1704. f°.

(3) In huius autem provinciae administratione Cicero successit Appio Claudio Pulchro, fratri P. Clodii, famosissimi illius tribuni plebis, qui Ciceronem in exsilium eiecerat (v. ad a. 696. 9.). Quae iniuria effecit ut minus sincera esset inter Appium et Ciceronem benevolentia, quamvis vellent amici videri. VII. c. 1. 1. c. 10. 24. c. 11. 27. c. 12. 34.

Cic. ad M. Caelium (ad. Fam. II. 13. 2.) *Ego Appium, ut saepe tecum locutus sum, valde diligo, meque ab eo diligi statim coeptum esse, ut simultatem deposuimus, sensi. Nam et honorificus in me consul fuit* (a. U. C. 700.) *et suavis amicus et studiosus studiorum etium meorum. — Quid est caussae, cur mihi non in optatis sit complecti hominem, florentem aetate, opibus, honoribus, ingenio, liberis, propinquis, affinibus, amicis, collegam meum praesertim et in ipsa collegii laude et scientia studiosum mei? Haec eo pluribus scripsi, quod nonnihil significabant tuae litterae, subdubitare te, qua essem erga illum voluntate. Credo, te audisse aliquid. Falsum est, mihi crede, si quid audisti.* Id. ad App. Pulchr. (ad Fam. III. 1. 1.) *Sic tibi persuade, carissimum te mihi esse quum propter multas suavitates ingenii, officii, humanitatis tuae, tum quod ex tuis litteris et ex multorum sermonibus intelligo, omnia, quae a me profecta sunt in te, tibi accidisse gratissima. Quod quum ita sit, perficiam profecto, ut longi temporis usuram, qua caruimus, intermissa nostra consuetudine et gratia, et crebritate et magnitudine officiorum meorum sarciam.* Ad eumd. (ad Fam. III. 4. 2.) *Meum studium erga te et officium tametsi multis iam rebus spero tibi esse cognitum, tamen in iis maxime declarabo, quibus plurimum significare potero, tuam mihi existimationem et dignitatem carissimam esse. — Me a te plurimi fieri, — egomet multis argumentis iam antea iudicaram, maximeque illo libro Augurali, quem ad me amantissime scriptum, suavissimum misisti.* Cfr. Wetzel, Praef. ad L. III. Epistol. Ciceronis (Lignitii, 1794) p. 114 sq. et, quem Orellius citat, Borghesius in *Giornale Arcadico* 28. p. 222.

(4) Cicero legatos secum in provincia habuit Q. fratrem, qui memoratur VII. c. 5. 12. c. 20. 56. c. 22. 61. c. 24. 65. c. 32. 86. c. 33. 89. c. 45. 117. C. Pomptinium, qui memoratur VII. c. 5. 12 et 14. c. 20. 56 et 57. c. 32. 86. c. 33. 88. M. Anneium, q. m. VII. c. 6. 16. c. 13. 37. c. 20. 56.

L. Tullium, q. m. vii. c. 5. 14. c. 8. 20. c. 20. 56. c. 26. 69. Quaestorem autem habuit L. Mescinium, cuius mentio fit vii. c. 5. 14. c. 32. 86. c. 33. 88. c. 34. 91. Duxit praeterea secum et suum et fratris filium cum eorum magistro, Dionysio. vii. c. 8. 21. c. 22. 61. c. 45. 117. Denique fuit quoque inter comites Cn. (Q.) Volusius [v. ad a. 704. 3.] praefectus fortasse vel tribunus militum. vii. c. 5. 14. c. 24. 65.

Cic. ad Att. v. 4. 2. *De Pomptinio, recte scribis. Est enim ita, ut, si ante Kalend. Iun.* [= 1 Iun. 703 = 30 Apr. 51 a. C.] *Brundisii futurus sit, minus urgendi fuerint M. Anneius et Tullius.* Ibid. 9. 3. *Cicero meus, modestissimus et suavissimus puer, tibi salutem dicit. Dionysium semper equidem, ut scis, dilexi: sed quotidie pluris facio.*

(5) Iter in Ciliciam facere instituit a. d. vi. Id. Mai [= 10 Maii 703 = 8 Apr. 51 a. C.] et postridie Beneventum venit. vii. c. 3. 6 sq.

(6) Idibus Maiis [= 15 Maii = 13 April.] Venusia profectus mane, a. d. xv. Kal. Iun. [= 18 Maii = 16 Apr.] venit Tarentum; quam urbem, quum triduum cum Pompeio fuisset, reliquit a. d. xiii. Kal. Iunias [= 20 Maii = 18 April.] vii. c. 3. 8.

Cic. ad M. Caelium (ad Fam. ii. 8. 2.) *Ego — cum Pompeio complures dies nullis in aliis, nisi de republica, sermonibus versatus sum: quae nec possunt scribi, nec scribenda sunt. Tantum habeto, civem egregium esse Pompeium* cet.

(7) Brundisium venit a. d. xi. Kal. Iun. [= 22 Maii = 20 Apr.], ubi ipsi praesto fuerunt legati Appii Pulchri et Phania libertus eiusdem. vii. c. 4. 9 sq. c. 11. 28.

Cic. ad App. Pulchrum (ad Fam. iii. 4. 1.) *Quum essem Brundisii, litteras tuas accepi: quibus erat scriptum, te L. Clodio mandasse, quae illum mecum loqui velles. — Mihi et Q. Fabius Virgilianus et C. Flaccus, Lucii filius, et diligentissime M. Octavius, Cnaei filius, demonstravit, me a te plurimi fieri.* Ibid. 1. 1. *Si ipsa respublica tibi narrare posset, quomodo sese haberet, non facilius ex ea cognoscere posses, quam ex liberto tuo Phania: ita est homo non modo prudens, verum etiam (quod iuvet) curiosus.* cet.

(8) A. d. XVII. Kal. Quint. [= 14 Iunii 703 = 13 Maii 51 a. C.] Actium et decem diebus post venit Athenas. VII. c. 4. 11. c. 5. 12.

(9) Athenis quum decem ipsos dies fuisset, profectus inde pridie Nonas Quint. [= 6 Quint. (Iulii) = 3 Iunii] ad Ceo venit a. d. VIII. Idus [= 8 Quint. = 5 Iunii], deinde Gyarum, Scyrum, Delum, denique Ephesum a. d. XI. Kal. Sext. [= 22 Quint. (Iul.) = 19 Iunii]. VII. c. 5. 14. c. 6. 15.

Cic. ad M. Caelium (ad Fam. II. 8. 3.) *Ego quum Athenis decem ipsos dies fuissem, — proficiscebar inde pridie Nonas Quintiles, quum hoc ad te litterarum dedi.* ad Att. V. 13. 1. *Ephesum venimus a. d. XI. Kal. Sext. sexagesimo et quingentesimo post pugnam Bovillanam* (v. ad a. 702. 2.).

(10) Epheso profectus, ubi triduum commoratus erat, Tralles venit a. d. VI. Kal. Sext. [= 27 Quint. (Iul.) = 24 Iunii], ubi praesto fuit L. Lucilius cum litteris Appii. VII. c. 6. 15. c. 8. 19.

(11) Tandem Laodiceam, primam provinciae urbem, venit pridie Kalendas Sextiles [= 31 Quint. (Iul.) 703 = 28 Iunii 51 a. C.]. VII. c. 8. 20. c. 9. 22. c. 11. 33. c. 18. 47. c. 28. 76.

(12) Quum Laodiceae et in aliis oppidis aliquot dies moraretur ut vulnera sanaret, quae miserae provinciae imposita erant ab App. Claudio, Cicero et ob hoc beneficium et propterea quod ea omnia observaret, quae lege Iulia (v. ad a. 695. 6.) erant praescripta, mirabiliter ubique ita acceptus est ut nihil posset esse exoptatius. VII. c. 8. 20. c. 9. 22 sq. c. 12. 36.

Cic. ad Att. V. 15. 2. *Quaeris, quid hic agam? Ita vivam, ut maximos sumptus facio. Mirifice delector hoc instituto. Admirabilis abstinentia ex praeceptis tuis: ut verear, ne illud, quod tecum permutavi versura mihi solvendum sit. Appii vulnera non refrico: sed*

apparent, nec occuli possunt. Plutarch. Cic. c. 36. 2. *Καὶ δῶρα μὲν οὐδὲ τῶν βασιλέων διδόντων ἔλαβε, δείπνων δὲ τοὺς ἐπαρχικοὺς ἀνῆκεν· αὐτὸς δὲ καθ' ἡμέραν τοὺς χαρίεντας ἀνελάμβανεν ἑστιάσεσιν οὐ πολυτελῶς, ἀλλ' ἐλευθερίως.*

(13) Quae res effecit ut ab Appio Claudio, qui detractione provinciam curaverat, iniuriam pateretur Cicero. vii. c. 10. 24 sqq. c. 11. 27. c. 12. 34.

(14) A. d. vii. Kal. Septemb. [= 24 Sext. (Aug.) 703 = 22 Iulii 51 a. C.] in castra venit et exercitum lustravit apud Iconium a. d. iii. Kal. Sept. [= 28 Sext. (Aug.) = 26 Iulii]. Quo quum a. d. iii. Non. Sept. [= 3 Sept. = 30 Iulii] legati venissent ab Antiocho Commageno missi, audivit Parthorum magnas copias Euphratem transire coepisse. vii. c. 13. 38. c. 14. 39.

(15) Ergo castra ab Iconio movit, iterque faciens per Cappadociam in Ciliciam non longe a Tauro castra posuit apud oppidum Cybistra. vii. c. 15. 41. c. 16. 43. Ubi quum dies quinque esset moratus, regem Ariobarzanem praesentibus insidiis liberavit. vii. c. 17. 46. c. 18. 49 sqq. c. 31. 83.

Cic. ad Att. v. 20. 6. *Interim haec λαμπρά. Ariobarzanes opera mea vivit, regnat. Ἐν παρόδῳ, consilio et auctoritate et, quod insidiatoribus eius ἀπρόσιτον me, non modo ἀδωροδόκητον praebui, regem regnumque servari.* v. ad a. 703. 2.

(16) Quibus de rebus publice ad senatum litteras misit. vii. c. 18. 47 sqq. quae in senatu recitatae sunt Nonis Octobribus [= 7 Octob. = 1 Sept.] vii. c. 19. 53.

(17) Inde confestim, confirmato Ariobarzane, iter in Ciliciam fecit per Tauri pylas, et a. d. iii. Non. Octobr. [= 5 Octobr. = 30 August.] venit Tarsum. vii. c. 18. 52. c. 20. 54.

(18) Tarso Amanum versus profectus, eum montem ascendit a. d. iii. Id. Octob. [= 13 Octob. = 7 Sept.]; ubi,

magna multitudine hostium occisa, captis tribus oppidis, sex castellis, compluribusque incensis, victoria iusta Imperator appellatus est. VII. c. 20. 55—57. c. 29. 77.

Cic. ad Att. v. 20. 3. *Tarsum veni a. d.* III. *Non. Octob. Inde ad Amanum contendi —. Hic a. d.* III. *Idus Octob. magnum numerum hostium occidimus. Castella munitissima, nocturno Pomptinii adventu, nostro matutino, cepimus, incendimus. Imperatores appellati sumus.* Aurel. Victor de Vir. ill. c. 81. *Praetor Ciliciam latrociniis liberavit.* Plutarch. Cic. c. 36. 3. *Ἥψατο δὲ καὶ πολέμου, λῃστὰς τῶν περὶ τὸν Ἀμανὸν οἰκούντων τρεψάμενος· ἐφ' ᾧ καὶ Αὐτοκράτωρ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀνηγορεύθη.*

([19]) His rebus ita gestis, castra habuit in radicibus Amani, ea ipsa quae contra Darium Alexander habuerat apud Issum. VII. c. 21. 58.

Cic. ad M. Caelium (ad Fam. II. 10. 3.) *Apud Issum, quo in loco saepe, ut ex te audivi, Clitarchus tibi narravit, Darium ab Alexandro esse superatum.*

([20]) Post moram quinque dierum e castris discedens, rumore adventus sui timorem iniecit Parthis, quorum dux Osaces, a Cassio fugatus ab Antiochia, letale vulnus accepit. VII. c. 21. 58.

Cic. ad M. Caelium (ad Fam. II. 10. 2) *Quum venissem ad Amanum, qui mons mihi cum Bibulo communis est, divisus aquarum divortiis, Cassius noster, quod mihi magnae voluptati fuit, feliciter ab Antiochia hostem reiecerat.* Philipp. XI. c. 14. 35. *Magnas ille (Cassius) res gessit ante Bibuli — adventum, quum Parthorum nobilissimos duces maximasque copias fudit, Syriamque immuni Parthorum impetu liberavit.* Orosius VI. c. 13. *Cassius — Parthos quoque, ab Orode in Syriam missos iamque ingressos Antiochiam, bello expulit, ducemque eorum Osacen interfecit.* Iustinus XLII. c. 4. *Orodis filius Pacorus, missus ad persequendas Romani belli reliquias, magnis rebus in Syria gestis, in Parthiam patri susceptus revocatur; quo absente, exercitus Parthorum, relictus in Syria, a Cassio quaestore Crassi, cum omnibus ducibus trucidatur.* Velleius II. c. 46. 4. Dio XL. c. 28. 3. *Οἱ γὰρ βάρβαροι (Πάρθοι) οὐκ ἀπέσχοντο αὐτῆς (Συρίας), ἀλλὰ χειρὶ αὖθις μείζονι, Πακόρου μὲν ὀνόματι, τοῦ υἱέος τοῦ Ὀρώδου, ἔργῳ δὲ (παῖς γὰρ ἔτι ἐκεῖνος ἦν) Ὀσάκου ἡγουμένου σφίσιν, ἐστράτευσαν, καὶ μέχρι τῆς Ἀντιοχείας ἦλθον, πᾶσαν τὴν ἐν ποσὶ χειρούμε-*

νοι. — c. 29. 3. *Κἀν τούτῳ ὁ Κάσσιος ἔς τε τὴν ὁδὸν δι' ἧς ἀποπορεύεσθαι ἔμελλον ἐλόχισε, κἀνταῦθα ἐπιφανεὶς σφισι μετ' ὀλίγων ἔς τε δίωξιν αὐτοὺς ὑπηγάγετο, καὶ περιστοιχισάμενος ἄλλους τε καὶ τὸν 'Ωσάκην ἀπέκτεινεν.*

(21) Interim venit Bibulus, ut Syriae praeesset, qui triumphi cupiditate adductus, male rem gessit cum hostibus. VII. c. 21. 59. c. 30. 80.

Cic. ad M. Caelium (ad Fam. II. 10. 2.) *Bibulus provinciam acceperat.* Caelius ad Cicer. (ad Fam. VIII. 6. 4.) *Bibulus in Amano nescio quid cohorticularum amisit. Hoc sic nuntiatum est.* Cic. ad Att. VII. 2. 8. *Sed, ut nihil magno opere metuam, Parthi faciunt, qui repente Bibulum semivivum reliquerunt.* Dio XL. c. 30. 1. *Ἅμα δὲ οὗτος (ὁ Πάκορος) ἀνακεχωρήκει καὶ ὁ Βίβουλος ἄρξων τῆς Συρίας ἀφίκετο —. καὶ αὐτὸς μὲν ἐν ἡσυχίᾳ τὸ ὑπήκοον διήγαγε, τοὺς δὲ δὴ Πάρθους ἐπ' ἀλλήλους ἔτρεψεν· 'Ορνοδαπάντην γάρ τινα σατράπην ἀχθόμενον τῷ 'Ορώδῃ προσποιησάμενος, ἀνέπεισε διαγγέλλων τόν τε Πάκορον βασιλέα στήσασθαι καὶ ἐπ' ἐκεῖνον μετ' αὐτοῦ στρατεῦσαι.*

(22) Cicero, vastato Amano, Pindenissum, oppidum munitissimum Eleutherocilicum, diu omnibus machinis oppugnatum, septimo et quadragesimo die cepit, Saturnalibus [a. d. XIV. Kal. Ianuar. = 17 Decemb. 703 = 10 Novemb. 51 a. C.] VII. c. 22. 60. c. 29. 77.

Cic. ad Att. V. 20. 5. *Nos Pindenissum, quod oppidum munitissimum Eleutherocilicum omnium memoria in armis fuit, (feri homines et acres, et omnibus rebus ad defendendum parati) cinximus vallo et fossa: aggere maximo, vineis, turre altissima, magna tormentorum copia, multis sagittariis, magno labore, apparatu, multis sauciis nostris, incolumi exercitu, negotium confecimus.*

(23) Acceptis denique obsidibus a Tibaranis, qui finitimi erant Eleutherocilicibus, exercitum dimisit in hiberna; quibus praeposuit Q. fratrem; ipse Laodiceam se recepit, daturus ibi togam puram Quinti filio. VII. c. 22. 61.

Cic. ad Att. V. 20. 5. *Hinc exercitum in hiberna agri male pacati deducendum Quinto fratri dabam. Ipse me Laodiceam recipiebam.* — 9. *Ego, quum Laodiceam venero, Quinto, sororis tuae filio, togam puram iubeor dare; cui moderabor diligentius.* Ibid. 21. 6. *Ego, aestivis confectis, Quintum fratrem hibernis et Ciliciae praefeci.*

(24) Romae autem medio fere anno Marcellus consul in senatu contendit ut Caesari successor mitteretur. Cui rogationi et tribuni restiterant et maxime Pompeius. VIII. c. 14. 35.

Livius Epit. 108. *Contentiones inter consules de successore C. Caesari mittendo, agente in senatu M. Marcello consule, ut Caesar ad petitionem consulatus veniret, quum is lege lata in tempus consulatus provincias obtinere deberet.* Sueton. Caes. c. 28. *M. Claudius Marcellus consul, edicto praefatus de summa se republica acturum, retulit ad senatum, ut ei succederetur ante tempus: quoniam bello confecto pax esset, ac dimitti deberet victor exercitus, et ne absentis ratio comitiis haberetur.* Dio XL. c. 59. 1. *Μάρκελλος δὲ πάντ' εὐθὺς ἐπὶ τῇ τοῦ Καίσαρος καταλύσει — ἔπραττε, καὶ ἄλλα τε ἐπ' αὐτῷ πολλά, καὶ ὥστε καὶ διάδοχόν οἱ ἤδη πρὸ τοῦ καθήκοντος χρόνου πεμφθῆναι, ἐσηγήσατο. καὶ αὐτῷ ὅ τε Σουλπίκιος καὶ τῶν δημάρχων τινὲς ἀντέπραξαν. κτέ.* Appian. B. C. II. c. 26. *Εἰσηγεῖτο δὲ ἤδη (ὁ Μάρκελλος) καὶ διαδόχους αὐτῷ πέμπειν ἐπὶ τὰ ἔθνη, προαφαιρῶν τοῦ χρόνου. Ἀλλὰ διεκώλυσεν ὁ Πομπήιος, εὐπρεπείᾳ τε λόγου καὶ εὐνοίας ὑποκρίσει, μὴ δεῖν ἄνδρα λαμπρὸν, καὶ ἐς πολλὰ χρήσιμον τῇ πατρίδι γενόμενον, ὑβρίζειν βραχεῖ διαστήματι χρόνου. Καὶ δῆλον ἐποίησεν, ὅτι χρὴ μετὰ τὸν χρόνον παραλύειν τῆς ἀρχῆς αὐτίκα τὸν Καίσαρα. Καὶ ἐπὶ τῷδε οἱ μάλιστα ἐχθροὶ τοῦ Καίσαρος ἐς τοὐπιὸν ᾑρέθησαν ὕπατοι, Αἰμίλιός τε Παῦλος καὶ Κλαύδιος Μάρκελλος.* Caelius ad Ciceron. (ad Fam. VIII. 8. 4.) *Quod ad rempublicam pertinet, omnino multis diebus, exspectatione Galliarum, actum nihil est. Aliquando tamen saepe re dilata et graviter acta et plane perspecta Cn. Pompeii voluntate in eam partem, ut eum (Caesarem) decedere post Kalendas Martias* [a. U. C. 704.] *placeret: senatus consultum, quod tibi misi, factum est auctoritatesque perscriptae. S. C. auctoritas. Pridie Kal. Octob.* [= 29 Sept. 703 = 25 Aug. 51 a. C.] *in aede Apollinis scrib. adfuerunt L. Domitius* cet. — *Quod M. Marcellus consul V(erba) F(ecit) de provinciis consularibus: D(e) E(a) R(e) I(ta) C(ensuerunt), uti L. Paullus, C. Marcellus consules* (designati in an. 704.), *quum magistratum inissent, ex a. d. X. Kal. Mart., quae in suo magistratu futurae essent, de consularibus provinciis ad senatum referrent, neve quid prius ex Kalendis Mart. neve quid coniunctim de ea re referretur a consulibus* cet.

ANNUS VITAE CICERONIS LVII.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 23 Novemb. 51 a. C.]

a. U. C.	Coss. L. AEMILIUS PAULLUS.	a. A. C.
704.	C. CLAUDIUS C. F. MARCELLUS.	50.

(1) Ciceroni Romae, pro rebus bene gestis in provincia, supplicationes decernuntur. VII. c. 23. 63. c. 31. 84.

(2) Per hiemem Cicero in provincia fecit itinera, ut iurisdictioni praeesset; qua in re quum admirabili usus sit abstinentia et liberalitate, omnes eum summis honoribus prosecuti sunt. VII. c. 24. 65. c. 26. 70 sq. c. 29. 78.

Plutarch. Cic. c. 36. 2. *Ἡ δ' οἰκία θυρωρὸν οὐκ εἶχεν οὐδ' αὐτὸς ὤφθη κατακείμενος ὑπ' οὐδενός, ἀλλ' ἕωθεν ἑστὼς ἢ περιπατῶν πρὸ τοῦ δωματίου τοὺς ἀσπαζομένους ἐδεξιοῦτο. Λέγεται δὲ μήτε ῥάβδοις αἰκίασασθαί τινα μήτ' ἐσθῆτα περισχίσαι μήτε βλασφημίαν ὑπ' ὀργῆς ἢ ζημίας προσβαλεῖν μεθ' ὕβρεων. Ἀνευρὼν δὲ πολλὰ τῶν δημοσίων κεκλεμμένα τας τε πόλεις εὐπόρους ἐποίησε καὶ τοὺς ἀποτίνοντας οὐδὲν τούτου πλεῖον παθόντας ἐπιτίμους διεφύλαξεν.*

(3) Nonis Ianuariis [= 5 Ian. 704 = 27 Novbr. 51 a. C.] Tarso profectus fuit in Asiam, ut ibi suarum dioecesium hominibus ius diceret; misso in Cyprum Q. (Cn.) Volusio [v. ad a. 703. 4.], qui vel praefectus videtur fuisse vel tribunus militum. VII. c. 24. 65.

(4) Ex Idib. Febr. [= 13 Febr. 704 = 3 Ianuar. 50 a. C.] ad Kalend. Mai. [= 1 Maii = 20 Martii] Laodiceae forum egit omnium dioecesium Asiaticarum praeter Ciliciae. VII. c. 26. 70.

Cic. ad Thermum propraet. (ad Fam. XIII. 57. 1.) *Ego in Ciliciam proficisci cogito circiter Kal. Mai. Ante eam diem Anneius* [v. ad a. 703. 4.] *ad me (e Sardinia) redeat oportet.*

(5) Nonis Maiis [= 7 Maii = 26 Martii] ex Asia in Cili-

ciam proficiscitur, et perfectis in provincia, quantum potuit, diligentissime rebus omnibus, spem suscipit triumphi. VII. c 28. 75. c. 30 sq.

(6) Nonis Iuniis [= 5 Iunii 704 = 24 April. 50 a. C.] Tarsum venit; ubi, finito fere annuo munere, tamen vel maxime urgetur sollicitudine provinciae, tum quod dudum rumor fuerat belli in Syria, tum quod nemo aderat, cui decedens provinciam posset tradere. VII. c. 32. 85.

Cic. ad Att. VI. 4. 1. *Tarsum venimus Nonis Iuniis. Ibi me multa moverunt: magnum in Syria bellum; magna in Cilicia latrocinia; mihi difficilis ratio administrandi, quod paucos dies habebam reliquos annui muneris; illud autem difficillimum: relinquendus erat ex senatusconsulto qui praeesset.* Cic. ad Therm. propraet. (ad Fam. XIII. 57. 1.) *Quo magis quotidie ex litteris nuntiisque bellum magnum esse in Syria cognosco, eo vehementius a te — contendo, ut mihi M. Anneium legatum primo quoque tempore remittas. Nam eius opera, consilio, scientia rei militaris vel maxime intelligo me et rempublicam adiuvari posse.*

(7) Praeposito provinciae C. Caelio Caldo, quaestore, VII. c. 33. 88. depositisque per quaestorem suum Mescinium rationibus apud duas civitates, Laodicensem et Apameensem, VII. c. 34. 91. de provincia decedens petiit Rhodum, ubi ipsi de Q. Hortensii morte allatum est. VII. c. 35. 93 sqq. c. 39. 102.

Velleius II. c. 49. 1. *Nunc proposito operi sua forma reddatur, si prius gratulatus ero Q. Catulo — et Hortensio, qui, quum sine invidia in republica floruissent eminuissentque sine periculo quieta, aut certe non praecipitata, fatali ante initium bellorum civilium morte functi sunt.* [De Hortensio cfr. ad a. 659.]

(8) Rhodo petit Ephesum. VII. c. 40. 104. Inde conscendens Kal. Octobr. [= 1 Octob. 704 = 16 Aug. 50 a. C.] VII. c. 40. 106. venit Athenas pridie Idus Octobres [= 14 Octob. = 29 Aug.], ubi, aliquantisper commoratus, ex amicorum litteris cognoscit, rem spectare ad arma. VII. c. 41. 107 sqq.

Plutarch. Cic. c. 36. 4. *Πλέων δὲ ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας τοῦτο μὲν Ῥόδῳ προσέσχε, τοῦτο δ' Ἀθήναις ἐνδιέτριψεν ἄσμενος πόθῳ τῶν πάλαι διατριβῶν. Ἀνδράσι δὲ τοῖς πρώτοις ἀπὸ παιδείας συγγενόμενος καὶ τοὺς τότε φίλους καὶ συνήθεις ἀσπασάμενος καὶ τὰ πρέποντα θαυμασθεὶς ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν πόλιν ἐπανῆλθεν.* Cic. od Att. VI. 9. 1. *In Piraeea quum exissem prid. Idus Octob., accepi ab Acasto, servo meo, statim tuas litteras.* Ibid. VII. 1. 1. *Scis, me Athenas venisse prid. Idus Octobres; e navi egressum in Piraeeum tuas ab Acasto nostro litteras accepisse.*

(9) Athenis Patras proficiscitur; ubi Tironem aegrum reliquit. VII. c. 45. 116.

De Tirone, liberto Ciceronis, operae pretium est memorasse qui Viri Docti peculiares libellos conscripserint. Agmen ducit Io. Christianus Klotzius sive Klozius; (sic saltem scriptum vidi nomen in exemplori, quod Oosterdykius meus, omicus in paucis carissimus, ex Bibliotheca sua mihi suppeditavit, ditissima illa, si alia cuiusquam, eo genere scriptorum, quae vulgo Monographiae vocantur.) Hic igitur Vilembergae *o.* 1727. 4°. edidit tres dissertationes, quarum prima inscripta est *de Virtutibus in Tirone Ciceronis liberto laudatis*; altera, *de Vitiis in Tirone Ciceronis liberto notatis*; tertia, *de Vitiis in Tirone Ciceronis liberto falso notatis.* Deinde huc pertinent And. Hoier, *de M. Tullii Tironis morbis et epistolarum ad eum datarum temporibus.* Slesvici, 1747. 4°. Io. Conr. d'Engelbronner, Disput. Hist.-Critica *de M. Tullio Tirone, M. Tullii Ciceronis liberto.* Amstelod. 1804 4°. Alb. Lion, *Tironiana et Maecenatiana, sive M. Tullii Tironis et C. Cilnii Maecenatis Operum Fragmenta collegit ac de vita et moribus utriusque scripsit.* Gottingae, 1846. 8°.

(10) A Tirone discedens a. d. IV. Non. Novembr. [= 2 Novembr. 704 = 17 Septbr. 50 a. C.] venit Actium Corcyrae a. d. VII. Id. Novembr. [= 7 Novemb. = 22 Septbr.]; inde Brundisium a. d. VII. Kalend. Decembr. [= 24 Novbr. = 9 Octobr.]; eodemque tempore uxor Terentia ad portam Brundisinam accedit, quo Tullius in portum. VII. c. 45. 117. c. 46. 118.

(11) Brundisii, ex iis, quae narrabantur, de republica quotidie magis timebat, VII. c. 46. 119. quem timorem auxit colloquium cum Pompeio habitum a. d. IV. Id Decembr. [=

10 Decembr. = 24 Octobr.] in praedio L. Pontii prope Trebulam, oppidum Campaniae. VII. c. 47. 121. Inde Romam versus proficiscitur. VII. c. 47. 123.

(12) Ante finem anni Caesar, qui ex Gallia rediens per amicos Romae contenderat ut consul designaretur, per Curionem minaces ad senatum misit litteras. VIII. c. 2. 3.

Caelius ad Cicer. (ad Fam. VIII. 11. 3.) *Quod ad rempublicam attinet, in unam caussam omnis contentio coniecta est, de provinciis: in quam adhuc incubuisse cum senatu Pompeius videtur, ut Caesar Id. Novemb.* [= 13 Novbr. 704 = 28 Sept. 50 a. C.] *decedat. Curio omnia potius subire constituit, quam id pati. — Scena rei totius haec: Pompeius, tamquam Caesarem non impugnet, sed, quod illi aequum putet, constituat, ait Curionem quaerere discordias. Valde autem non vult, et plane timet, Caesarem consulem designari prius, quam exercitum et provinciam tradiderit. Accipitur satis male a Curione: et totus eius secundus consulatus exagitatur.* Ibid. 14. 2. *Cn. Pompeius constituit non pati C. Caesarem consulem aliter fieri, nisi exercitum et provincias tradiderit: Caesari autem persuasum est, se salvum esse non posse, si ab exercitu recesserit. Fert illam tamen conditionem, ut ambo exercitus tradant. Sic illi amores et invidiosa coniunctio, non ad occultam recidit obtrectationem, sed ad bellum se erumpit.* Orosius VI. c. 12. *Victorem Caesarem, de Gallia reversum, civilia bella comitata sunt.* c. 15. *Nam rediens Caesar victor ex Gallia, decerni sibi absenti alterum consulatum poposcit. Contradictum est a Marcello consule, adnitente Pompeio; deinde decretum est a senatu, ut in Urbem Caesar non nisi dimisso exercitu veniret* cet. Appian. B. C. II. c. 32. *Ὁ Καῖσαρ ἐπέστελλε τῇ βουλῇ, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ὁ Κουρίων, τρισὶν ἡμέραις τριακοσίους ἐπὶ τρισχιλίοις σταδίους δραμών, ἐπέδωκε τοῖς νέοις ὑπάτοις, ἐσιοῦσιν ἐς τὸ βουλευτήριον τῇ νουμηνίᾳ τοῦ ἔτους. Περιεῖχε δ' ἡ γραφὴ καταλογόν τε σεμνὸν ὧν ἐξ ἀρχῆς ὁ Καῖσαρ ἐπεπράχει, καὶ πρόκλησιν, ὅτι θέλοι Πομπηΐῳ συναποθέσθαι, ἄρχοντος δ' ἔτι ἐκείνου οὔτε ἀποθήσεσθαι, καὶ τιμωρὸς αὐτίκα τε τῇ πατρίδι καὶ ἑαυτῷ κατὰ τάχος ἀφίξεσθαι.* Conf. Plutarch. Caes. c. 29 sqq. Sueton. Caes. c. 29 sq. Dio XLI. c. 1 sqq. Aur. Victor de Vir. ill. c. 77. sq Zonaras X. c. 7.

ANNUS VITAE CICERONIS LVIII.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 13 Novemb. 50 a. C.]

a. U. C.	Coss. C. CLAUDIUS M. F. MARCELLUS.	a. A. C.
705.	L. CORNELIUS LENTULUS CRUS.	49.

(1) Cicero pridie Non. Ian. [= 4 Ian. 705 = 16 Novemb. 50 a. C.] ad Urbem accedens in ipsam incidit flammam civilis discordiae inter Caesarem et Pompeium. VII. c. 47. 123. VIII. c. 1. 1.

Plutarch. Cic. c. 36. 4. *Εἰς τὴν πόλιν ἐπανῆλθεν, ἤδη τῶν πραγμάτων ὥσπερ ὑπὸ φλεγμονῆς ἀφισταμένων ἐπὶ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον.* Velleius II. c. 49. 2. *Lentulo et Marcello consulibus post Urbem conditam annis* DCCIII, *et ante annos* LXXVIII, *quam tu, M. Vinici, consulatum inires* [783 — 78 = 705], *bellum civile exarsit. Alterius ducis caussa melior videbatur, alterius erat firmior; hic omnia speciosa, illic valentia; Pompeium senatus auctoritas, Caesarem militum armavit fiducia.*

(2) Triduo scilicet ante Ciceronis adventum, ipsis Kalendis Ianuariis [= 1 Ianuar. 705 = 13 Novemb. 50 a. C.] in senatu lectae fuerant litterae Caesaris, quibus lectis quum summa orta esset sententiarum discrepantia, tandem decreverat senatus: uti ante certam diem exercitum dimitteret Caesar; si non faceret, eum adversus rempublicam facturum videri. VIII. c. 1. 1.

Caesar B. C. I. c. 1. *Litteris C. Caesaris consulibus redditis, aegre ab iis impetratum est, summa tribunorum plebis contentione, ut in senatu recitarentur: ut vero ex litteris ad senatum referretur, impetrari non potuit. Referunt consules de republica. L. Lentulus consul senatu reique publicae se non defuturum pollicetur, si audacter ac fortiter sententias dicere velint: sin Caesarem respiciant atque eius gratiam sequantur, ut superioribus fecerint temporibus, se sibi consilium capturum neque senatus auctoritati obtemperaturum; habere se quoque ad Caesaris gratiam atque amicitiam receptum. In eamdem sententiam loquitur Scipio: Pompeio esse in animo, reipublicae non deesse, si*

senatus sequatur; sin cunctetur atque agat lenius, nequidquam eius auxilium, si postea velit, senatum imploraturum. c. 2. Haec Scipionis oratio, quod senatus in Urbe habebatur Pompeiusque aderat, ex ipsius ore Pompeii mitti videbatur. Dixerat aliquis leniorem sententiam, ut primo M. Marcellus, ingressus in eam orationem, non oportere ante de ea re ad senatum referri, quam dilectus tota Italia habiti et exercitus conscripti essent: quo praesidio tuto et libere senatus, quae vellet, decernere auderet: ut M. Calidius, qui censebat, ut Pompeius in suas provincias proficisceretur, ne qua esset armorum caussa; timere Caesarem, abreptis ab eo duabus legionibus, ne ad eius periculum reservare et retinere eas ad Urbem Pompeius videretur: ut M. Rufus, qui sententiam Calidii paucis fere mutatis rebus sequebatur. Hi omnes convicio L. Lentuli consulis correpti, exagitabantur. Lentulus sententiam Calidii pronuntiaturum se omnino negavit. Marcellus, perterritus conviciis, a sua sententia discessit. Sic vocibus consulis, terrore praesentis exercitus, minis amicorum Pompeii plerique compulsi, inviti et coacti Scipionis sententiam sequuntur: uti ante certam diem Caesar exercitum dimittat; si non faciat, eum adversus rempublicam facturum videri. Plutarch. Caes. c. 30. 3. *Ἐν δὲ τῇ βουλῇ Σκηπίων μὲν ὁ Πομπηίου πενθερὸς εἰσηγήσατο γνώμην, ἂν ἐν ἡμέρᾳ ῥητῇ μὴ καταθῆται τὰ ὅπλα Καῖσαρ, ἀποδειχθῆναι πολέμιον αὐτόν.* Dio XLI. c. 1. 1. *Μετὰ δὲ τοῦτο (ὁ Κουρίων) γράμματα παρὰ τοῦ Καίσαρος πρὸς τὴν βουλὴν λαβὼν ἦλθέ τε ἐς τὴν Ῥώμην ἐν αὐτῇ τῇ νουμηνίᾳ ἐν ᾗ ὅ τε Λέντουλος ὁ Κορνήλιος καὶ ὁ Κλαύδιος ὁ Γάιος τὴν ἀρχὴν ἐνεστήσαντο, καὶ οὐ πρότερον τοῖς ὑπάτοις αὐτὰ ἀπέδωκε πρὶν ἐς τὸ συνέδριόν σφας ἀφικέσθαι. — 3. ἐν δὲ τῇ ἐπιστολῇ τά τε ἄλλα ὅσα ποτὲ καλῶς τὸ κοινὸν ὁ Καῖσαρ ἐπεποιήκει ἐνεγέγραπτο, καὶ ἀπολογισμὸς ὑπὲρ ὧν ᾐτιάζετο. καταλύσειν τε τὰ στρατόπεδα καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκστήσεσθαι ὑπισχνεῖτο, ἂν καὶ ὁ Πομπήιος τὰ αὐτά οἱ ποιήσῃ.* — c. 2. 1. *Διαψηφίσεως δ' ἐπὶ τούτοις — γενομένης, τὸν μὲν Πομπήιον οὐδεὶς ἀπαλλαγῆναι ἐκ τῶν ὅπλων ἐψηφίσατο (ἐν γὰρ τῷ προαστείῳ τὰς δυνάμεις εἶχε), τὸν δὲ δὴ Καίσαρα παντες πλὴν Μαρκου τέ τινος Καιλίου καὶ τοῦ Κουρίωνος τοῦ τὰ γράμματα αὐτοῦ κομίσαντος.* — c. 3. 4. *τὸν δὲ δὴ Καίσαρα τήν τε ἀρχὴν τοῖς διαδόχοις παραδοῦναι καὶ τὰ στρατεύματα ἐντὸς ῥητῆς ἡμέρας ἀφεῖναι, ἢ πολέμιον ὡς καὶ τἀναντία τῇ πατρίδι ποιοῦντα εἶναι ἐψηφίσαντο.* Conf. Appian. l. c.

(3) Ei senatusconsulto intercesserunt tribuni plebis M. Antonius et Q. Cassius, qui cum Curione clam ad Caesarem aufugerunt. VIII. c. 2. 3.

Caesar B. C. I. c. 2. *Intercedit M. Antonius, Q. Cassius, tribuni plebis. Refertur confestim de intercessione tribunorum: dicuntur sententiae graves: ut quisque acerbissime crudelissimeque dixit, ita quam maxime ab inimicis Caesaris collaudatur.* — c. 5. *Profugiunt statim ex Urbe tribuni plebis seseque ad Caesarem conferunt. Is eo tempore erat Ravennae.* Dio XLI. c. 3. 2. (Οἱ δήμαρχοι) τὰ μὲν πρῶτα ἀντέπραττον, ἔπειτα δὲ φοβηθέντες, ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ ὁ Λέντουλος ὑπεξελθεῖν σφίσι πρὶν τὰς ψήφους διενεχθῆναι παρῄνεσεν, εἰπόν τε πολλὰ καὶ ἐμαρτύραντο, κἀκ τούτου μετὰ τοῦ Κουρίωνος καὶ μετὰ τοῦ Καιλίου ἀπῆραν πρὸς τὸν Καίσαρα, βραχὺ φροντίσαντες ὅτι ἐκ τοῦ βουλευτικοῦ διεγράφησαν. Orosius VI. c. 15. *Caesar Ravennam sese contulit. M. Antonius et Q. Cassius tribuni plebis pro Caesare intercedentes, interdicente Lentulo consule, curia foroque prohibiti ad Caesarem profecti sunt, Curione simul Caelioque comitantibus.* Appian. B. C. II. c. 33. Συνεξέθεον δ' αὐτῷ ('Αντωνίῳ) Κουρίων τε καὶ Κάσσιος· — Οἵδε μὲν δὴ τάχει πολλῷ πρὸς Καίσαρα, νυκτὸς αὐτίκα, λαθόντες ἐχώρουν ἐπὶ ὀχήματος μισθωτοῦ, θεραπόντων ἐσθῆτας ἐνδύντες. Conf. Plutarch. Caes. c. 31. 2. Zonar. X. c. 7. Cic. Phil. II. c. 21. 51.

(4) Igitur senatus consulibus, praetoribus, tribunis pl. iisque qui proconsules ad Urbem erant, negotium dedit, ut curarent, ne quid respublica detrimenti caperet. VIII. c. 2. 4.

Caesar B. C. I. c. 5. *Decurritur ad illud extremum atque ultimum senatusconsultum, quo, nisi paene in ipso Urbis incendio atque in desperatione omnium salutis, latorum audacia numquam ante discessum est: dent operam consules, praetores, tribuni plebis, quique consulares sunt ad Urbem, ne quid respublica detrimenti capiat. Haec senatusconsulta perscribuntur a. d.* VIII. *Idus Ianuarias* [= 6 Ianuar. 705 = 18 Novemb. 50 a. C.]. Livius Epit. 109. *M. Antonio et Q. Cassio tribunis plebis — Urbe pulsis, mandatum est a senatu consulibus et Cn. Pompeio, ut viderent, ne quid respublica detrimenti caperet.* Cic. pro Deiotaro c. 4. 11. *Quum audiret (Deiotarus), senatus consentientis auctoritate arma sumpta esse; consulibus, praetoribus, tribunis plebis, nobis imperatoribus rempublicam defendendam datam; movebatur animo.* Dio XLI. c. 3. 3. Τότε μὲν οὖν τοῦτ' ἐγνώσθη, καὶ τοῖς ὑπάτοις ταῖς τε ἄλλαις ἀρχαῖς ἡ φυλακὴ τῆς πόλεως, ὥσπερ που εἰώθει γίγνεσθαι, ἐπετράπη.

(5) Omnia interim Cicero experiebatur, quae ad concor-

diam pertinerent. VIII. c. 1. 1. c. 4. 9. c. 5. 11. c. 6. 13. c. 9. 21. c. 21. 51. c. 25. 64. c. 36. 99. IX. c. 5. 13.

Plutarch. Caes. c. 31. 1. *Καὶ Κικέρων ὁ ῥήτωρ ἄρτι παρὼν ἐκ Κιλικίας καὶ διαλλαγὰς πράττων ἐμάλαττε τὸν Πομπήιον· ὁ δὲ τἆλλα συγχωρῶν τοὺς στρατιώτας ἀφῄρει. Καὶ Κικέρων μὲν ἔπειθε τοὺς Καίσαρος φίλους συνενδόντας ἐπὶ ταῖς εἰρημέναις ἐπαρχίαις καὶ στρατιώταις μόνοις ἑξακισχιλίοις ποιεῖσθαι τὰς διαλύσεις.* Id. Cic. c. 37. 1. *Ἰδίᾳ δὲ συνεβούλευε, πολλὰ μὲν Καίσαρι γράφων, πολλὰ δ' αὐτοῦ Πομπηίου δεόμενος, πραΰνων ἑκάτερον καὶ παραμυθούμενος.* Id. Pomp. c. 59. 3. *Ἄρτι δὲ ἐκ Κιλικίας ἀφιγμένος Κικέρων ἔπραττε διαλλαγάς, ὅπως Καῖσαρ, ἐξελθὼν Γαλατίας καὶ τὴν ἄλλην στρατιὰν ἀφεὶς πᾶσαν, ἐπὶ δυσὶ τάγμασι καὶ τῷ Ἰλλυρικῷ τὴν δευτέραν ὑπατείαν περιμένῃ.* Appian. B. C. II. c. 36. *Καὶ ὁ δῆμος, ἐν μνήμῃ τῶν Μαρίου καὶ Σύλλα κακῶν γιγνόμενος, ἐκεκράγει, Καίσαρα καὶ Πομπήιον ἀποθέσθαι τὰς δυναστείας, ὡς ἐν τῷδε μόνῳ τοῦ πολέμου λυθησομένου· Κικέρων δὲ, καὶ πέμπειν ἐς Καίσαρα διαλλακτάς.* Conf. Ol. Brehmerus, *M. Tullius Cicero laudatus civis in bello civili.* Holmiae, 1695. 8°. A. Dahlerus, *Dissert. politico-moralis demonstratura Ciceronem neque Caesari neque Pompeio, sed saluti patriae in bello civili fuisse addictum.* Upsal. 1773. 4°. Fr. Weissgerber, *Versuch einer Ehrenrettung des Cicero als Bürger und Staatsmann, mit besonderer Rücksicht auf den Bürgerkrieg zwischen Pompeius und Cäsar, auf Cäsars Tod und die letzten Lebensjahre Cicero's* (in: Schriften der Gesellschaft für Geschichtskunde. Bd. I. p. 267—386.) Freiburg, 1828.

(6) Postquam Caesar Rubicone traiecto Ariminum occupasset, Cicero una cum consulibus aliisque optimatibus, qui Pompeium sequebantur, ab Urbe discessit; VIII. c. 4. 8. et Capuam oramque maritimam a Formiis tuendam suscepit, c. 3. 5. c. 9. 21. relictis Romae Terentia et Tullia. VIII. c. 8. 19.

Orosius VI. c. 15. *Caesar Rubicone flumine transmeato, mox ut Ariminum venit, quinque cohortes, quas tunc solas habebat, cum quibus, ut ait Livius, orbem terrarum adortus est, quid facto opus esset, docuit. — Pompeius atque omnis senatus, crescentibus Caesaris viribus trepidi, tamquam Italia pulsi, in Graeciam transvecti.* Cic. pro Deiot. c. 4. 11. *Maxime vero perturbatus est (Deiotarus), ut audivit, consules ex Italia profugisse, omnesque consulares, (sic enim nuntiaba-*

tur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. Caesar B. C. I. c. 6. *Proximis diebus habetur senatus extra Urbem. Pompeius eadem illa, quae per Scipionem ostenderat, agit. — De reliquis rebus senatusconsulta perscribuntur, provinciae privatis decernuntur, duae consulares, reliquae praetoriae: Scipioni obvenit Syria, L. Domitio Gallia. — In reliquas provincias praetores mittuntur — paludatique, votis nuncupatis, exeunt: — Consules ex Urbe proficiscuntur. — Tota Italia delectus habentur, arma imperantur, pecuniae a municipiis exiguntur, e fanis tolluntur, omnia divina humanaque iura permiscentur.* c. 7. *Quibus rebus cognitis, Caesar apud milites concionatur.* — c. 8. *Cognita militum voluntate, Ariminum cum ea legione* (XIII.) *proficiscitur, ibique tribunos plebis, qui ad eum confugerant, convenit; reliquas legiones ex hibernis evocat et subsequi iubet.* Dio XLI. c. 4. 1. *Πυθόμενος οὖν ταῦτ' ἐκεῖνος (ὁ Καῖσαρ) ἔς τε Ἀρίμινον ἦλθεν, ἔξω τῆς ἑαυτοῦ ἀρχῆς τότε πρῶτον προχωρήσας. — καὶ μετὰ τοῦτο ἄρας ἐπ' αὐτὴν ἄντικρυς τὴν Ῥώμην ἤλασε, πάσας τὰς ἐν ποσὶ πόλεις ἀμαχὶ προστιθέμενος.* — c. 6. 1. *Φοβηθεὶς οὖν διὰ ταῦθ' ὁ Πομπήιος — αὐτός τε ἐς Καμπανίαν, — ὡς καὶ ῥᾷον ἐκεῖ πολεμήσων, προαπῆρε, καὶ τὴν βουλὴν ἅπασαν μετὰ τῶν τὰς ἀρχὰς ἐχόντων ἀκολουθῆσαι οἱ ἐκέλευσεν.* Conf. Plut. Pomp. c. 60 sq. Id. Caes. c. 32 sqq. Appian. B. C. II. c. 35. sqq. Sueton. Caes. c. 31. Zonaras X. c. 7.

(7) Caesar, etsi acceptae erant conditiones, quas a. d. VIII. Kal. Febr. [= 23 Ian. 705 = 3 Decbr. 50.] ad Pompeium detulerant L. Caesar et L. Roscius Fabatus, nihilo minus tamen bellum gerere pergit. VIII. c. 7. 15 sqq. c. 21. 53.

Caesar B. C. I. c. 8. *L. Caesar adolescens venit, cuius pater Caesaris erat legatus. Is — habere se a Pompeio ad eum privati officii mandata demonstrat: Velle Pompeium se Caesari purgatum, ne ea, quae reipublicae caussa egerit, in suam contumeliam vertat; semper se reipublicae commoda privatis necessitudinibus habuisse potiora: Caesarem quoque pro sua dignitate debere et studium et iracundiam suam reipublicae dimittere, neque adeo graviter irasci inimicis, ut, quum illis nocere se speret, reipublicae noceat. — Eadem fere atque eisdem verbis praetor Roscius agit cum Caesare.* c. 9. *Quae res etsi nihil ad levandas iniurias pertinere videbantur, tamen, idoneos nactus homines, per quos ea, quae vellet, ad eum perferrentur, petit ab utroque, quoniam Pompeii mandata ad se detulerint, ne graventur sua quoque ad eum po-*

stulata deferre; — Ad omnia se descendere paratum atque omnia pati reipublicae caussa. Proficiscatur Pompeius in suas provincias; ipsi exercitus dimittant; discedunt in Italia omnes ab armis; metus e civitate tollatur; libera comitia atque omnis respublica senatui populoque Romano permittatur. — c. 10. *Acceptis mandatis, Roscius cum L. Caesare Capuam pervenit ibique consules Pompeiumque invenit. Postulata Caesaris renuntiat. Illi deliberata re respondent — : Caesar in Galliam reverteretur, Arimino excederet, exercitus dimitteret: quae si fecisset, Pompeium in Hispanias iturum. Interea, quoad fides esset data, Caesarem facturum, quae polliceretur, non intermissuros consules Pompeiumque delectus.* c. 11. *Erat iniqua conditio, postulare, ut Caesar Arimino excederet atque in provinciam reverteretur; ipsum et provincias et legiones alienas tenere —. Itaque ab Arimino M. Antonium cum cohortibus quinque Arretium mittit: ipse Arimini cum duabus subsistit ibique delectum habere instituit: Pisaurum, Fanum, Anconam singulis cohortibus occupat.* Conf. Dio XLI. c. 5. sq. Appian. B. C. II. c. 36 sq. Plut. Caes. c. 39.

(8) Maximam interim plagam accepit Caesar, quod relictus est a T. Labieno. VIII. c. 8. 18.

Dio XLI. c. 4. 3. *Οὗτος γὰρ (ὁ Λαβιηνὸς) ἐγκαταλιπὼν τὸν Καίσαρα ἐξηυτομόλησε καὶ πάντα οἱ (Πομπηίῳ) τὰ ἀπόρρητα αὐτοῦ ἐξήγγειλεν. Θαυμάσειε μὲν οὖν ἄν τις ὅτι ἐς τὰ πρῶτα ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ἀεί ποτε τιμηθεὶς, ὥστε καὶ πάντων τῶν ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις στρατοπέδων, ὁπότε ἐκεῖνος ἐν τῇ Ἰταλίᾳ εἴη, ἄρχειν, ἐποίησε τοῦτο· αἴτιον δὲ ὅτι αὐτός τε καὶ πλοῦτον καὶ δόξαν περιβαλόμενος ὀγκηρότερον τῆς ἡγεμονίας διάγειν ἤρξατο, καὶ ὁ Καῖσαρ παρισούμενόν οἱ αὐτὸν ἰδὼν οὐκέθ᾽ ὁμοίως ἠγάπα. τήν τε οὖν μεταβολὴν μὴ φέρων, καὶ φοβηθεὶς ἅμα μὴ πάθῃ τι, μετέστη.* Plut. Caes. c. 34. 2. *Λαβιηνὸς, ἀνὴρ ἐν τοῖς μάλιστα φίλοις Καίσαρος καὶ πρεσβευτὴς γεγονὼς καὶ συνηγωνισμένος ἐν πᾶσι προθυμότατα τοῖς Κελτικοῖς πολέμοις, τότ᾽ ἐκεῖνον ἀποδρὰς ἀφίκετο πρὸς Πομπήιον.* Conf. Plut. Pomp. c. 64. 3. Zonaras X. c. 7.

(9) Caesar per Trebatium invitat Ciceronem ut esse velit ad Urbem. VIII. c. 9. 20.

Plutarch. Cic. c. 37. 2. *Τρεβατίου δὲ, τινὸς τῶν Καίσαρος ἑταίρων, γράψαντος ἐπιστολὴν, ὅτι Καῖσαρ οἴεται δεῖν μάλιστα μὲν αὐτὸν ἐξετάζεσθαι μεθ᾽ αὑτοῦ καὶ τῶν ἐλπίδων μετέχειν, εἰ δ᾽ ἀναδίεται διὰ γῆρας, εἰς τὴν Ἑλλάδα βαδίζειν κἀκεῖ καθήμενον*

ἡσυχίαν ἄγειν ἐκποδὼν ἀμφοτέροις γενόμενον, θαυμάσας ὁ Κικέρων, ὅτι Καῖσαρ αὐτὸς οὐκ ἔγραψεν, ἀπεκρίνατο πρὸς ὀργήν, ὡς οὐδὲν ἀνάξιον πράξει τῶν πεπολιτευμένων.

(10) Cicero, qui modo Formiis erat, modo Capuae, quo aliquoties cum consulibus convenit ut de summis rebus deliberaret, a. d. xv. Kal. Mart. [= 15 Febr. 705 = 26 Decembr. 50 a. C.] epistolam accipit a Pompeio, qua ipsum invitat ut ad se Luceriam veniat; quo quum iter facere coepit, audivit iter sibi esse interclusum. viii. c. 13 et 14.

(11) L. Domitius, qui Corfinii erat cum cohortibus amplius xxx magnoque numero senatorum, a Pompeio non sustentatus, cum ipso oppido et omnibus copiis expugnatur. At Caesar Domitium, Lentulum aliosque senatores et equites ad se produci iubet, et pauca apud eos locutus, dimittit omnes incolumes. viii. c. 12. 27. c. 15. 37. c. 17. 44. c. 21. 53.

Caesar B. C. i. c. 15. *Caesor omnem agrum Picenum percurrit. Cunctae earum regionum praefecturae libeutissimis animis eum recipiunt.* c. 16. *Recepto Asculo expulsoque Lentulo, Caesar — Corfinium contendit.* c. 17. *Re cognita, Domitius ad Pompeium in Apuliam peritos regionum — mittit, qui petant atque orent, ut sibi subveniat: — quod nisi fecerit, se cohortesque amplius* xxx *magnumque numerum senatorum atque equitum Romanorum in periculum esse venturum.* — c. 23. *Erant senatorii ordinis L. Domitius, P. Lentulus Spinther, L. Vibullius Rufus, Sex. Quintilius Varus quaestor, L. Rubrius: praeterea filius Domitii aliique complures adolescentes et mognus numerus equitum Romanorum et decurionum —. Hos omnes productos a contumeliis militum conviciisque prohibet: pauca apud eos loquitur —. Dimittit omnes incolumes.* Appian. B. C. ii. c. 38. *Ὁ δὲ Καῖσαρ ἐν Κορφινίῳ Λεύκιον Δομίτιον, τὸν ἐπιπεμφθέντα οἱ τῆς ἀρχῆς εἶναι διάδοχον, καταλαβών, οὐ πάντας ἀμφ' αὐτὸν ἔχοντα τοὺς τετρακισχιλίους, ἐπολιόρκει· καὶ οἱ τὸ Κορφίνιον οἰκοῦντες φεύγοντα τὸν Δομίτιον ἀμφὶ τὰς πύλας καταλαβόντες τῷ Καίσαρι προσήγαγον. Ὁ δὲ τὴν μὲν στρατιὰν αὐτοῦ, προστιθεμένην οἱ, προθύμως ἐδέχετο, ἐς ἐρέθισμα τῶν ἄλλων· Δομίτιον δ' αὐτὸν ἀπαθῆ μετὰ τῶν ἑαυτοῦ χρημάτων μεθῆκεν ὅποι βούλοιτο ἀπιέναι· ἐλπίσας μέν, ἴσως διὰ τὴν εὐποιίαν παραμένειν, οὐ κωλύσας δ' ἐς Πομ*

πῄιον ἰόντα. Conf. Dio XLI. c. 10 sq. Plut. Caes. c. 34. 3. Zonar. X. c. 7. Sueton. Caes. c. 34. Livius Epit. 109.

(12) Pompeius, audita clade Corfiniensi, relicta Capua Luceriam proficiscitur, deinde Brundisium, quo pervenire potuit a. d. VIII. Kal. Mart. [= 22 Febr. 705 = 2 Ian. 49.] VIII. c. 13. 29. c. 16. 40. c. 18. 46.

Caesar B. C. I. c. 24. *Pompeius, iis rebus cognitis, quae erant ad Corfinium gestae, Luceria proficiscitur Canusium atque inde Brundisium. Copias undique omnes ex novis delectibus ad se cogi iubet.* Appian. B. C. II. c. 38. *Γιγνομένων δὲ τούτων οὕτως ὀξέως, ὁ Πομπήιος ἐς Νουκερίαν ἐκ Καπύης, καὶ ἐκ Νουκερίας ἐς Βρεντέσιον ἠπείγετο, ὡς τὸν Ἰόνιον διαβαλῶν ἐς Ἤπειρον, καὶ τοῦ πολέμου τὴν παρασκευὴν συστήσων ἐν αὐτῇ.*

(13) Cicero a. d. III. Kal. Mart. [= 27 Febr. 705 = 7 Ian. 49. a. C.] alteram a Pompeio epistolam accipit, datam Canusio a. d. X. Kal. Mart. [= 20 Febr. 705 = 31 Decemb. 50 a. C.] qua invitatur ut celerius Brundisium veniat. VIII. c. 18. 45.

(14) A. d. VII. Id. Mart. [= 9 Mart. 705 = 17 Ian. 49 a. C.] Caesar Brundisium cum sex legionibus pervenit atque ad murum castra ponit, quum consules iam a. d. IV. Nonas Mart. [= 4 Mart. = 12 Ian.] cum magna parte exercitus profecti essent Dyrrhachium, Pompeius autem cum XX cohortibus Brundisii remansisset. VIII. c. 19. 48.

Caesar B. C. I. c. 25. *(Caesar) Brundisium cum legionibus sex pervenit —. Reperit consules Dyrrhachium profectos cum magna parte exercitus, Pompeium remanere Brundisii cum cohortibus viginti.* Cic. ad Att. IX. 3. 2. *Erat hic dies* VII. *Id.* [*Mart.*], *quo die suspicabamur aut pridie Brundisium venisse Caesarem. Num Kal.* [*Mart.* = 1 Mart. = 9 Ian.] *Arpis manserat.* Caesar ad Oppium (ad Att. IX. 13. a. 1.) *A. d.* VII. (*Id.*) *Mart. Brundisium veni: ad murum castra posui. Pompeius est Brundisii.* Plutarch. Pomp. c. 62. 2. *Ὁ δὲ (Πομπήιος) τὸ Βρεντέσιον κατασχὼν καὶ πλοίων εὐπορήσας τοὺς μὲν ὑπάτους εὐθὺς ἐμβιβάσας καὶ μετ' αὐτῶν σπείρας τριάκοντα προεξέπεμψεν εἰς Δυρράχιον, Σκηπίωνα δὲ τὸν πενθερὸν καὶ Γναῖον τὸν υἱὸν εἰς Συρίαν ἀπέστειλε ναυτικὸν κατασκευάσοντας, αὐτὸς δὲ φραξάμενος τὰς πύλας*

καὶ τοῖς τείχεσι τοὺς ἐλαφροτάτους στρατιώτας ἐπιστήσας, τοὺς δὲ Βρεντεσινοὺς ἀτρεμεῖν κατ' οἰκίαν κελεύσας, ὅλην ἐντὸς τὴν πόλιν ἀνέσκαψε καὶ διετάφρευσε καὶ σκολόπων ἐνέπλησε τοὺς στενωποὺς πλὴν δυεῖν, δι' ὧν ἐπὶ θάλατταν αὐτὸς κατῆλθεν. Appian. B. C. II. c. 38. *Αὐτὸς δ' ὁ Πομπήιος τῶν ἀμφ' αὐτὸν ἤδη τελῶν τὰ μὲν ἔδωκε τοῖς ὑπάτοις προαπάγειν ἐς Ἤπειρον ἐκ Βρεντεσίου.* c. 39. *Καὶ διέπλευσαν οἵδε αὐτίκα ἀσφαλῶς ἐς Δυρράχιον.* — c. 40. *Οἱ μὲν δὴ μετὰ τῶν ὑπάτων διεπεπλεύκεσαν ἐς τὸ Δυρράχιον· ὁ δὲ Πομπήιος τὸν ὑπόλοιπον στρατὸν ἐς τὸ Βρεντέσιον ἀγαγὼν, τάς τε ναῦς ἀνέμενεν ἐπανελθεῖν, αἳ τοὺς ὑπάτους διέφερον, καὶ τὸν Καίσαρα ἐπελθόντα ἀπὸ τειχῶν ἠμύνετο, τήν τε πόλιν διετάφρευε.*

(15) Cicero, quum in litteris Capua allatis nuntiatum esset, falso tamen rumore, Pompeium iam mare transiisse, ardet dolore, nec dissimulat, quae acta essent, sibi displicere. VIII. c. 20. 49 sqq. IX. c. 3. 8.

Plutarch. Pomp. c. 63. 1. *Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι τοῦ Πομπηίου τὸν ἀπόπλουν ἐν τοῖς ἀρίστοις τίθενται στρατηγήμασιν, αὐτὸς δὲ Καῖσαρ ἐθαύμαζεν ὅτι καὶ πόλιν ἔχων ὀχυρὰν καὶ προσδοκῶν τὰς ἐξ Ἰβηρίας δυνάμεις καὶ θαλασσοκρατῶν ἐξέλιπε καὶ προήκατο τὴν Ἰταλίαν. Αἰτιᾶται καὶ Κικέρων* [ad Att. VII. 11. 3.], *ὅτι τὴν Θεμιστοκλέους ἐμιμήσατο στρατηγίαν μᾶλλον ἢ τὴν Περικλέους, τῶν πραγμάτων τούτοις ὁμοίων ὄντων, οὐκ ἐκείνοις*

(16) Diu itaque deliberavit quid sibi esset faciendum, VIII. c. 14. 33 sqq. c. 21 sq. et ne totum se aegritudini dederet, sumpsit sibi quasdam theses politicas, de quibus in utramque partem, tum Graece, tum Latine disseruit. VIII. c. 23 57.

Plutarch. Cic. c. 37. 2. *Καὶ δῆλός ἐστι τῇ γνώμῃ πολλὰ ῥιπτασθεὶς ἐπ' ἀμφότερα καὶ δυσπαθήσας. Γράφει γὰρ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς διαπορεῖν, ποτέρωσε χρὴ τρέπεσθαι, Πομπηίου μὲν ἔνδοξον καὶ καλὴν ὑπόθεσιν πρὸς τὸν πόλεμον ἔχοντος, Καίσαρος δ' ἄμεινον τοῖς πράγμασι χρωμένου καὶ μᾶλλον ἑαυτὸν καὶ τοὺς φίλους σώζοντος, ὥστ' ἔχειν μὲν ὃν φύγῃ, μὴ ἔχειν δὲ πρὸς ὃν φύγῃ* (conf. ad Att. VIII. 7. 2.). Quintil. II. c. 1. 9. *An ignoramus antiquis hoc fuisse ad augendam eloquentiam genus exercitationis, ut theses dicerent, et communes locos, et cetera citra complexum rerum personarumque, quibus verae fictaeque controversiae continentur?* Id. X. c. 5. 11. *In hoc optime facient infinitae quaestiones, quas vocari θέσεις diximus, quibus Cicero iam princeps in republica exerceri solebat.*

(17) In itinere Caesar per C. Furnium mittit epistolam Ciceroni, qua petit ab ipso, ut sibi adsit in Urbe, quo se celeriter venturum esse confidebat. VIII. c. 24. 59. Ad quam epistolam Cicero respondet. c. 25. 65.

(18) Veniunt praeterea ad Ciceronem aliquot Caesariani, qui quanto deteriore conditione Pompeii res sint quam Caeraris, ostendant. VIII. c. 24 sqq.

(19) Pompeius Brundisio relicto, quod Caesar per novem dies oppugnaverat, a. d. XVI. Kal. Apr. [= 17 Mart. 705 = 25 Ian. 49 a. C.] cum omnibus copiis in Graeciam traiicit. VIII. c. 26. 67.

Caesar B. C. I. c. 27. *Prope dimidia parte operis a Caesare effecta, diebusque in ea re consumptis novem, naves a consulibus Dyrrhachio remissae, quae priorem partem exercitus eo deportaverant, Brundisium revertuntur. Pompeius, sive operibus Caesaris permotus, sive etiam quod ab initio Italia excedere constituerat, adventu navium profectionem parare incipit.* — c. 28. *Pompeius sub noctem naves solvit.* Florus IV. c. 2. 20. *Et peractum erat bellum sine sanguine, si Pompeium Brundisii opprimere potuisset, ut coeperat. Sed ille per obsessi claustra portus nocturna fuga evasit. Turpe dictu! modo princeps patrum, pacis bellique moderator, per triumphatum a se mare lacera et paene inermi navi fugiebat.* Orosius VI. c. 15. *Pompeius atque omnis senatus, crescentibus Caesaris viribus trepidi, tamquam Italia pulsi, in Graeciam transvecti, Dyrrhachium gerendi belli sedem delegerunt.* Appian. B. C. II. c. 40. (*Πομπήιος*) *καταπλεύσαντος αὐτῷ τοῦ στόλου, περὶ δείλην ἑσπέραν ἀπέπλευσε, τοὺς εὐτολμοτάτους ἐπὶ τῶν τειχῶν ὑπολιπών· οἳ καὶ αὐτοὶ νυκτὸς ἐρχομένης ἐξέπλεον οὐρίῳ πνεύματι. Καὶ Πομπήιος μὲν ὧδε μετὰ τοῦ στρατοῦ παντὸς ἐς Ἤπειρον, ἐκλιπὼν τὴν Ἰταλίαν, διεπέρα.* Dio XLI. c. 12. 3. *Καὶ αὐτὸν ὁ Πομπήιος ἡμέρας μέν τινας ἠμύνατο, μέχρις οὗ τά πλοῖα ἐπανῆλθεν· διοικοδομήσας δὲ ἐν τούτῳ καὶ ἀποφράξας τὰς ἐς τὸν λιμένα ὁδοὺς, μὴ καὶ ἐπιθῆταί τις αὐτῷ ἐκπλέοντι, ἔπειτα νυκτὸς ἐξανήχθη. καὶ ὁ μὲν ἀσφαλῶς ἐς τὴν Μακεδονίαν ἐπεραιώθη, τὸ δὲ δὴ Βρεντέσιον δύο τε ἐν αὐτῷ πλοῖα μεστὰ ἀνδρῶν ἑάλω. Πομπήιος μὲν οὖν τήν τε πατρίδα καὶ τὴν ἄλλην Ἰταλίαν οὕτως ἐξέλιπε.* Conf. Zonar. X. c. 8.

(20) Postero die Caesar oppidum ingreditur et conciona-

tur; sed omissa in praesentia Pompeii insequendi ratione, bello aggressurus Hispanias, contendit Romam, tota Italia potitus sexaginta dierum spatio. VIII. c. 26. 67.

Caesar B. C. I. c. 29. *Caesar, etsi ad spem conficiendi negotii maxime probabat coactis navibus mare transire et Pompeium sequi, priusquam ille sese transmarinis auxiliis confirmaret; tamen eius rei moram temporisque longinquitatem timebat, quod, omnibus coactis navibus, Pompeius praesentem facultatem insequendi sui ademerat.* — c. 30. *Itaque in praesentia Pompeii insequendi rationem omittit; in Hispaniam proficisci constituit.* — c. 32. *Ipse ad Urbem proficiscitur.* Plut. Caes. c. 35. 1. *Καίσαρι δὲ βουλομένῳ μὲν εὐθὺς διώκειν ἀπορία νεῶν ἦν· εἰς δὲ τὴν Ῥώμην ἀνέστρεψε γεγονὼς ἐν ἡμέραις ἑξήκοντα πάσης ἀναιμωτὶ τῆς Ἰταλίας κύριος.* Id. Pomp. c. 63. 3. *Ἐντεῦθεν ὁ μὲν ἡμέραις ἑξήκοντα κύριος γεγονὼς ἀναιμωτὶ τῆς Ἰταλίας ὅλης ἐβούλετο μὲν εὐθὺς Πομπήιον διώκειν, πλοίων δὲ μὴ παρόντων, ἀποστρέψας εἰς Ἰβηρίαν ἤλαυνε τὰς ἐκεῖ δυνάμεις προσαγαγέσθαι βουλόμενος.* Florus IV. c. 2. 21. (*Romam*) *paene vacuam metu Caesar ingressus consulem se ipse facit. Aerarium quoque sanctum, quia tardius aperiebant tribuni, iussit effringi: censumque et patrimonium populi Romani ante rapuit, quam imperium. Pulso fugatoque Pompeio, maluit prius ordinare provincias, quam ipsum sequi.* Appian. B. C. II. c. 40. *Ὁ δὲ Καῖσαρ ἠπόρει μέν, ὅπῃ τραποίη, καὶ ὅθεν ἄρξαιτο τοῦ πολέμου, τὴν ὁρμὴν πανταχόθεν οὖσαν ἐς τὸν Πομπήιον ὁρῶν. Δείσας δὲ τοῦ Πομπηίου τὸν ἐν Ἰβηρίᾳ στρατόν, πολύν τε ὄντα, καὶ χρόνῳ γεγυμνασμένον, μή οἱ διώκοντι τὸν Πομπήιον κατόπιν ἐπιγένοιτο, τόνδε μὲν αὐτὸς ἔγνω προκαθελεῖν, ἐς Ἰβηρίαν ἐλάσας.* Dio XLI. c. 15. 1. *Ὁ οὖν Καῖσαρ ἐς μὲν την Μακεδονίαν οὐδὲ ἐπείρασε τότε πλεῦσαι (πλοίων τε γὰρ ἠπόρει ἅμα καὶ περὶ τῇ Ἰταλίᾳ ἐδεδίει, μὴ αὐτὴν ἐκ τῆς Ἰβηρίας οἱ τοῦ Πομπηίου ὑποστράτηγοι ἐπελθόντες κατάσχωσι), τὸ δὲ δὴ Βρεντέσιον διὰ φυλακῆς, τοῦ μή τινα τῶν ἀπηρκότων ἀναπλεῦσαι, ποιησάμενος πρός τε τὴν Ῥώμην ἦλθε κτέ.* Conf. Zonar. X. c. 8.

(21) Cicero, qui alteram a Caesare epistolam acceperat, qua iterum invitabatur ut ad Urbem praesto esset, Caesarem in itinere convenit. VIII. c. 27. 68 sq. Post colloquium Caesar continuo se contulit in villam suam prope Pedum; c. 28. Cicero autem Arpinum, ubi filio suo togam puram dedit. VIII. c. 29. 72.

([22]) Relicto Arpino in fratris fundum venit, qui erat in vicinia; deinde in sua se contulit praediola maritima, ubi mansit mensibus Aprili et Maio. Qua re quum suspicionem moveret, agendum ipsi fuit cum Antonio. VIII. c. 30. 75.

Cic. ad Att. x. 1. 1. *Tertio Nonas* [April. = 3 April. 705 = 11 Febr. 49 a. C.] *quum in Laterium fratris venissem, accepi litteras, et paullum respiravi.* Ibid. 2. 1. *Ego quum accepissem tuas litteras Nonis April.* [= 5 Apr. = 13 Febr.], *quas Cephalio attulerat, essemque Minturnis postridie mansurus, et inde protinus; sustinui me in Arcano fratris, ut, dum aliquid certius afferretur, occultiore in loco essemus, agerenturque nihilo minus, quae sine nobis agi possunt.* Ibid. 4. 7. *Quum haec scripsissem, a Curione mihi nuntiatum est, eum ad me venire. Venerat enim is in Cumanum vesperi pridie, id est Idibus* [April. = 13 Apr. = 21 Febr.]. Id. ad Ser. Sulpicium (ad Fam. IV. 2. 1.) *A. d. III. Kal. Maias* [= 5 Mai. = 13 Mart.] *quum essem in Cumano, accepi tuas litteras: quibus lectis cognovi, non satis prudenter fecisse Philotimum, qui, quum abs te mandata haberet, ut scribis, de omnibus rebus, ipse ad me non venisset, litteras tuas misisset.* Id. ad Att. x. 13. 2. *Servius pridie Nonas Maii* [= 6 Maii = 14 Mart.] *Minturnis mansisse dicitur, hodie in Liternino mansurus apud C. Marcellum. Cras igitur nos mature videbit.* Ibid. 15. 1. *Servius quum esset apud me, Cephalio cum tuis litteris* VI. *Id.* [Maii = 10 Mai. = 18 Mart.] *venit. — Ego, dum panes et cetera in navem parantur, excurro in Pompeianum.* Ibid. 16. 1. *Ego, ut minuerem suspicionem profectionis aut cogitationis meae, profectus sum in Pompeianum a. d.* IV. *Id.* [Maii = 12 Mai. = 20 Mart.], *ut ibi essem, dum, quae ad navigandum opus essent, pararentur.* Ibid. 17. 1. *Prid. Id.* [Maii = 14 Mai. = 22 Mart.] *Hortensius ad me venit. — Nunc quidem aequinoctium nos moratur, quod valde perturbatum est.* — XVII. *Kal. Iun.* [= 16 Mai. = 24 Mart.]. Id. ad Terentiam (ad Fam. XIV. 7. 2.) *Navem spero nos valde bonam habere: in eam simulatque conscendi, haec scripsi. — D.* III. *Id. Iun.* [= 11 Iunii = 19 April.]

([23]) Denuo per epistolam, scriptam a. d. XV. Kal. Mai. [= 16 Apr. 705 = 24 Febr. 49 a. C.] a Caesare invitatur ut ab omni contentione absit et, quid de Hispaniis agatur, exspectet. Frustra idem hoc obsecrat Caelius et Tullia filia. VIII. c. 31—33.

([24]) Cicero enim, apud quem pudor plus valebat, quam

timor, a. d. III. Id. Iun. [= 11 Iunii 705 = 19 Apr. 49 a. C.] in navem conscendit, ut Pompeium in Graeciam sequeretur, qui toto hoc anno usus est ut copias undique compararet. VIII. c. 34. 92 sqq.

Plutarch. Cic. c. 38. 1. *Τοῦ δὲ Καίσαρος εἰς Ἰβηρίαν ἀπάραντος, εὐθὺς ὡς Πομπήϊον ἔπλευσε.* Dio XLI. c. 18. 3. *Αὐτὸς δὲ (ὁ Καῖσαρ) ἐς τὴν Ἰβηρίαν — ὥρμησεν. κἀν τούτῳ ἄλλοι τε βουλευταὶ καὶ ὁ Κικέρων, μηδὲ ἐς ὄψιν τῷ Καίσαρι ἐλθών, πρὸς τὸν Πομπήϊον ὥς γε τά τε δικαιότερα πράττοντα καὶ τῷ πολέμῳ κρατήσοντα ἀπεχώρησεν.* Plutarch. Pomp. c. 64. 3. *Κικέρων δὲ, καίπερ ἄλλα γεγραφὼς καὶ βεβουλευμένος, ὅμως κατῃδέσθη μὴ γενέσθαι τοῦ προκινδυνεύοντος ἀριθμοῦ τῆς πατρίδος.* Caesar B. C. III. c. 3. *Pompeius, annuum spatium ad comparandas copias nactus, quod vacuum a bello atque ab hoste otiosum fuerat, magnam ex Asia Cycladibusque insulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phoenice, Aegypto classem coegerat* cet.

([25]) Adventus Ciceronis ceteris gratus fuit: Cato autem illum conspicatus multis verbis reprehendit, quod Pompeium secutus esset. Cuius verba animum Ciceronis flexerunt. Videns denique nulla magna in re Pompeium sua opera uti, non negavit se facti sui poenitere. VIII. c. 35. 95.

Plutarch. Cic. c. 38. 1. *Καὶ τοῖς μὲν ἄλλοις ἀσμένοις ὤφθη, Κάτων δ' αὐτὸν ἰδὼν ἰδίᾳ πολλὰ κατεμέμφετο Πομπηΐῳ προσθέμενον. — Οὗτοί τε δὴ τοῦ Κικέρωνος ἀνέστρεφον οἱ λόγοι τὴν γνώμην καὶ τὸ μέγα μηδὲν αὐτῷ χρῆσθαι Πομπήϊον. Αἴτιος δ' ἦν αὐτὸς οὐκ ἀρνούμενος μεταμέλεσθαι, φλαυρίζων δὲ τοῦ Πομπηΐου τὴν παρασκευὴν καὶ πρὸς τὰ βουλεύματα δυσκολαίνων ὑπούλως καὶ τοῦ παρασκώπτειν τι καὶ λέγειν χάριεν εἰς τοὺς συμμάχους οὐκ ἀπεχόμενος.*

([26]) Caesar interim in Hispaniam profectus, ea provincia potitur, superatis Pompeii legatis, L. Afranio, M. Petreio et M. Varrone.

Orosius VI. c. 15. *Mox Alpes transvectus Massiliam venit, ad quam oppugnandam — Trebonium relinquens, ad Hispanias contendit, quas L. Afranius et M. Petreius et M. Varro, Pompeiani duces, cum legionibus obtinebant. Ibi multis proeliis Petreium Afraniumque superatos, composita pactione, dimisit. In ulteriore vero Hispania duas legiones a M. Varrone suscepit.* Appian. B. C. II. c. 42. *Οὕτω κρατυνάμενος ὁ*

Καῖσαρ ἄβατον Πομπηΐῳ γενέσθαι τὴν Ἰταλίαν, ἐς Ἰβηρίαν ᾔει. Ἔνθα Πετρηΐῳ καὶ Ἀφρανίῳ τοῖς Πομπηΐου στρατηγοῖς συμβαλών, ἧσσον αὐτῶν ἐφέρετο τά γε πρῶτα· μετὰ δέ, ἀγχωμάλως ἀλλήλοις ἐπολέμουν ἀμφὶ πόλιν Ἰλέρτην κτέ. Conf. Caesar B. C. I. c. 37—86. II. c. 17—21. Eutrop. VI. c. 20. Dio XLI. c. 20—23. Plutarch. Pomp. c. 65. Id. Caes. c. 36.

(27) Ex Hispania rediens, Caesar Massiliam pervenit, ubi Dictatorem sese dictum a M. Lepido cognoscit: deinde Romam proficiscitur.

Caesar B. C. II. c. 21. *(Caesar) provinciae Q. Cassium praeficit — ipse navibus — Tarraconem paucis diebus pervenit. — Tarracone discedit pedibusque Narbonem atque inde Massiliam pervenit: ibi legem de dictatore latam seseque dictatorem dictum a M. Lepido praetore cognoscit.* — c. 22. *Duas ibi legiones praesidio relinquit, ceteras in Italiam mittit: ipse ad Urbem proficiscitur.*

(28) Habitis in Urbe comitiis, quibus ipse et P. Servilius in sequentem annum creati sunt, Caesar, post undecimum diem abdicata Dictatura, Brundisium profectus est bello persecuturus Pompeium.

Caesar B. C. III. c. 1. *Dictatore habente comitia Caesare, consules creantur Iulius Caesar et P. Servilius.* — c. 2. *His rebus et feriis Latinis comitiisque omnibus perficiendis undecim dies tribuit, dictaturaque se abdicat et ab Urbe proficiscitur Brundisiumque pervenit.* Plutarch. Caes. c. 37. 1. *Ἐπανελθόντα δὲ εἰς Ῥώμην Καίσαρα Πείσων μὲν ὁ πενθερὸς παρεκάλει πρὸς Πομπήϊον ἀποστέλλειν ἄνδρας ὑπὲρ διαλύσεως, Ἰσαυρικὸς δὲ Καίσαρι χαριζόμενος ἀντεῖπεν. Αἱρεθεὶς δὲ δικτάτωρ ὑπὸ τῆς βουλῆς — ἥψατο πολιτευμάτων οὐ πολλῶν, ἀλλ' ἐν ἡμέραις ἕνδεκα τὴν μὲν μοναρχίαν ἀπειπάμενος, ὕπατον δὲ ἀναδείξας ἑαυτὸν καὶ Σερουΐλιον Ἰσαυρικὸν εἴχετο τῆς στρατείας.* Dio XLI. c. 39. 1. *Καῖσαρ μὲν δὴ ταῦτά τε πράξας, — ἐς τὸ Βρεντέσιον ἐπ' ἐξόδῳ τοῦ ἔτους, καὶ πρὶν ἐς τὴν ὑπατείαν ἐς ἣν ἐκεχειροτόνητο ἐσελθεῖν, ἐξώρμησεν.* Conf. Appian. B. C. II. c. 48. Zonaras X. c. 8.

ANNUS VITAE CICERONIS LIX.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 2 Novemb. 49 a. C.]

a. U. C.	Coss. C. IULIUS CAESAR II.	a. A. C.
706.	P. SERVILIUS VATIA ISAURICUS.	48.

(1) Caesar pridie Non. Ianuar. [= 4 Ianuar. 706 = 5

Novemb. 49 a. C.] Brundisio in Epirum traiicit et deinde Pompeium obsidet Dyrrhachii; qui inde elapsus bellum transfert in Thessaliam.

Caesar B. C. III. c. 6. *Caesar, ut Brundisium venit, concionatus apud milites — pridie Nonas Ianuarias naves solvit, impositis — legionibus septem. Postridie terram attigit Ceruniorum.* — c. 25. *Multi iam menses transierant et hiems iam praecipitaverat, neque Brundisio naves legionesque ad Caesarem veniebant.* — c. 41. *Caesar, postquam Pompeium ad Asparagium esse cognovit, eodem cum exercitu profectus, — tertio die in Macedoniam ad Pompeium pervenit. — Postero die omnibus copiis, magno circuitu, difficili angustoque itinere Dyrrhachium profectus est, sperans, Pompeium aut Dyrrhachium compelli aut ab eo intercludi posse, quod omnem commeatum totiusque belli apparatum ea contulisset: ut accidit.* — c. 81. *Ille, segetis idoneum locum in agris nactus, quae prope iam matura erat, ibi adventum exspectare Pompeii eoque omnem rationem belli conferre constituit.* c. 82. *Pompeius paucis post diebus in Thessaliam pervenit.* Livius Epit. 111. *Cn. Pompeius ad Dyrrhachium obsessus a Caesare et praesidiis eius cum magna clade diversae partis expugnatis, obsidione liberatus, translato in Thessaliam bello*, cet. Conf. Plutarch. Caes. c. 37. sqq. Dio XLI. c. 44 sqq. Appian. B. C. II. c. 54 sqq. Zonar. X. c. 8.

(²) Pompeius in praelio ad Pharsalum, quod gestum est a. d. V. Id. Sext. [= 9 Sext. (Aug.) 706 = 6 Iunii 48 a. C.], amissis turpissime castris, a Caesare vincitur. VIII. c. 35. 97.

Livius Epit. 111. *Cn. Pompeius — translato in Thessaliam bello, apud Pharsaliam acie victus est.* — Caesar B. C. III. c. 85. *Pompeius, quia castra in colle habebat, ad infimas radices montis aciem instruebat, semper, ut videbatur, spectans, si iniquis locis Caesar se subiiceret. Caesar, nulla ratione ad pugnam elici posse Pompeium existimans, hanc sibi commodissimam belli rationem iudicavit, uti castra ex eo loco moveret semperque esset in itineribus* cet. c. 96. *Pompeius iam, quum intra vallum nostri versarentur, equum nactus, detractis insignibus imperatoriis, decumana porta se ex castris eiecit protinusque equo citato Larissam contendit. Neque ibi constitit, sed eadem celeritate, paucos suos ex fuga nactus, nocturno itinere non intermisso, comitatu equitum triginta ad mare pervenit navemque frumentariam conscendit.* Conf. Sueton. Caes. c. 35. Orosius VI. c. 15. Florus IV. c. 2. 38 sqq. Eutrop. VI. c. 20 sq. Dio XLI. c. 55 sqq. XLII. c. 3 sqq. Appian. B. C. II. c. 65 sqq. Plutarch. Caes. c. 42 sqq. Id. Pomp. c. 68 sqq. Zonaras X. c. 9.

Calendar. Amiternin. in Verr. Flacc. Fast. p. 112. 153. ed. Fogg. *V. Id. Sextil. Soli indigiti in colle Quirinale Fer*[iae] *q*[uod] *eo d*[ie] *C. Caes. C. F. Pharsali devicit.* Conf. Orell. Inscr. II. p. 397. Eckhel. Doct. Num. IV. p. 400. Noris. de epoch. Syro-Maced. p. 163. Io. Bapt. Bellus, *Diatriba de Pharsalici conflictus mense et die* (in: Graevii Thesauro Antiq. Rom. T. VIII. p. 713—730.)

(3) Cicero, qui propter valetudinem non fuit in acie, cum Varrone et Catone ad classem remanserat Dyrrhachii; quo Labienus e pugna Pharsalica venit, nuntians interitum exercitus. VIII. c. 55. 97. IX. c. 24. 72.

Livius Epit. 111. *Cicero in castris* (i. e. Dyrrhachii) *remansit, vir nihil minus quam ad bella natus.* Cic. de Divin. I. c. 32. 68. (Loquitur Q. fr.) *Ex te ipso — audivi, C. Coponium ad te venisse Dyrrhachio — eumque dixisse, remigem quemdam — vaticinatum, madefactum iri minus* XXX *diebus Graeciam sanguine —: tum neque te ipsum non esse commotum, Marcumque Varronem et M. Catonem, qui tum ibi erant, doctos homines, vehementer esse perterritos: paucis sane post diebus ex Pharsalica fuga venisse Labienum, qui — interitum exercitus nuntiavisset.* Ibid. II. c. 55. 114. *Utrum tandem — magis verisimile est, vesanum remigem, an aliquem nostrum, qui ibi tum eramus, me, Catonem, Varronem, Coponium ipsum, consilia Deorum immortalium perspicere potuisse?* Cic. ad Att. XI. 4. 1. *Fugi adhuc omne munus, eo magis, quod ita nihil poterat agi, ut mihi et meis rebus aptum esset. — Me conficit sollicitudo, ex qua etiam summa infirmitas corporis: qua levata, ero una cum eo, qui negotium gerit, estque in spe magna.* Plutarch. Cic. c. 39. 1. *Τῆς κατὰ Φάρσαλον μάχης — οὐ μετέσχε* (ὁ *Κικέρων*) *δι' ἀρρωστίαν.* Id. Cat. Min. c. 55. 1. *'Επεὶ δὲ Καίσαρα διώκων Πομπήιος εἰς Θεσσαλίαν ἀνεζεύγνυε, πολλὰ καταλιπὼν περὶ Δυρράχιον ὅπλα καὶ χρήματα καὶ σώματα συγγενῆ καὶ οἰκεῖα, πάντων ἀπέδειξεν ἡγεμόνα καὶ φύλακα τὸν Κάτωνα πεντεκαίδεκα σπείρας ἔχοντα στρατιωτῶν —. Πολλοὶ δὲ καὶ τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἀπερρίφησαν ἐν Δυρραχίῳ μετὰ Κάτωνος.*

(4) Pompeius, quum ex pugna Pharsalica in Aegyptum fugisset, iussu Ptolemaei regis interfectus est, natus quum esset LVIII annos. IX. c. 5. 10.

Livius Epit. 112. *Cn. Pompeius quum Aegyptum petisset, iussu Ptolemaei regis pupilli, auctore Theodoto praeceptore, cuius magna apud regem auctoritas erat, et Pothino, occisus est ab Achilla, cui id facinus*

erat delegatum, in navicula, antequam in terram exiret. Velleius II. c. 53. 1. *Pompeius profugiens cum duobus Lentulis consularibus, Sextoque filio, et Favonio praetorio, quos comites ei fortuna aggregaverat, — Aegyptum petere proposuit, memor beneficiorum, quae in patrem eius Ptolemaei, qui tum puero quam iuveni propior regnabat Alexandriae, contulerat. — Missi itaque ab rege, qui venientem Cn. Pompeium — consilio Theodoti et Achillae exciperent, hortarenturque ut ex oneraria in eam navem, quae obviam processerat, transcenderet. Quod quum fecisset, princeps Romani nominis, imperio arbitrioque Aegyptii mancipii, C. Caesare, P. Servilio coss. iugulatus est. Hic post tres consulatus* [a. U. C. 684. 699. 702.] *et totidem triumphos* [primum ex Africa, alterum ex Europa, tertium ex Asia cfr. Velleius II. c. 40. 5.] *domitumque terrarum orbem, sanctissimi ac praestantissimi viri, in id evecti, super quod adscendi non potest, duodesexagesimum annum agentis, pridie natalem ipsius* [III. Kal. Octob. = 28 Sept. 706 = 24 Iulii 48. a. C. conf. ad a. U. C. 648. 6.] *vitae fuit exitus.* Appian. B. C. II. c. 81—86. *Τόδε μὲν δὴ τοῦ βίου τέλος ἦν Πομπηίῳ, — ἀησσήτῳ καὶ εὐτυχεστάτῳ ἐξέτι νέου γενομένῳ· ἀπὸ γὰρ τριῶν καὶ εἴκοσιν ἐτῶν* [cf. Velleius II. c. 29. Plutarch. Pomp. c. 6.] *οὐ διέλιπεν, ἐς ὀκτὼ καὶ πεντήκοντα, τῇ μὲν ἰσχύι μοναρχικῶς δυναστεύων, τῇ δὲ δόξῃ — δημοτικῶς νομιζόμενος ἄρχειν.* Dio XLII. c. 3—5. 1. *Τοιοῦτο μὲν τὸ τῷ Πομπηίῳ ἐκείνῳ τῷ μεγάλῳ ἐγένετο. — ἡττήθη παραλόγως ὀκτώ τε καὶ πεντηκοντούτης ὤν.* Conf. Caesar B. C. III. c. 104. Orosius l. c. Florus IV. c. 2. 51. Plutarch. Pomp. c. 73 sqq. Id. Caes. c. 48. Zonar. X. c. 9. Vrillowsky, *Geschichte Pompeius des Grossen.* Rastenburg, 1843. 4°. Büchner, *Ueber den Lebensplan des Cn. Pompeius Magnus.* Schwerin, 1847. 4°.

(5) Cicero victoriam Caesaris in praelio Pharsalico belli finem sibi facit, et ab armis discedens Brundisium venit; ubi diu moratus est (v. ad a. 707. 4.), Caesarem exspectans, dum is bellum Alexandrinum gessit et Pharnacem in Ponto superavit. VIII. c. 36. 98. IX. c. 1 sq.

Plutarch. Cic. c. 39. 1. *Γενομένης τῆς κατὰ Φάρσαλον μάχης — καὶ Πομπηίου φυγόντος, ὁ μὲν Κάτων καὶ στράτευμα συχνὸν ἐν Δυρραχίῳ καὶ στόλον ἔχων μέγαν, ἐκεῖνον ἠξίου στρατηγεῖν κατὰ νόμον καὶ τὸ τῆς ὑπατείας ἀξίωμα προὔχοντα. Διωθούμενος δὲ τὴν ἀρχὴν ὁ Κικέρων καὶ ὅλως φεύγων τὸ στρατεύεσθαι, παρ' οὐδὲν ἦλθεν ἀναιρεθῆναι —. κατασχὼν δ' εἰς Βρεντέσιον ἐνταῦθα διέτριβε, Καίσαρα περιμένων, βραδύνοντα διὰ τὰς ἐν Ἀσίᾳ καὶ περὶ*

Αἴγυπτον ἀσχολίας. Dio XLII. c. 10. 2. *Ἡττηθέντος δὲ τοῦ Πομπηΐου — Κικέρων μὲν καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν βουλευτῶν ἐς τὴν Ῥώμην παραυτίκα [?] ἀπῆραν.*

(6) Quo quum venisset, a Dolabella per epistolam invitatus ut in quietam se aliquam civitatem reciperet, IX. c. 2. 3 sqq. parum abfuit quin ex Italia decedere iussus sit, una cum D. Laelio, qui Asiaticis Pompeii navibus praefuerat. IX. c. 4. 12. c. 6. 16. 17.

(7) Reliqui Pompeianarum partium principes viri, alii alio, plerique in Africam se contulerunt, ut bellum renovarent. VIII. c. 36. 99.

Appian. B. C. II. c. 87. *Λεύκιος δὲ Σκιπίων, ὁ κηδεστὴς τοῦ Πομπηίου, καὶ ὅσοι ἄλλοι τῶν ἐπιφανῶν ἐκ τοῦ κατὰ Φάρσαλον ἔργου διεπεφεύγεσαν, ἐπὶ Κερκύρας ἠπείγοντο πρὸς Κάτωνα, ἑτέρου στρατοῦ καὶ τριακοσίων τριηρῶν ἄρχειν ὑπολελειμμένον —. Καὶ αὐτῶν οἱ περιφανέστατοι, νειμάμενοι τὸ ναυτικὸν, Κάσσιος μὲν ἐς τὸν Πόντον ἔπλει πράς Φαρνάκην, ὡς ἀναστήσων αὐτὸν ἐπὶ Καίσαρα· Σκιπίων δὲ καὶ Κάτων ἐς Λιβύην ἔπλεον, Οὐάρῳ τε πίσυνοι καὶ τῷ μετὰ Οὐάρου στρατῷ, καὶ Ἰόβᾳ Νομάδων βασιλεῖ συμμαχοῦντι. Πομπήιος δὲ, ὁ τοῦ Πομπηίου πρεσβύτερος υἱός, καὶ Λαβιηνὸς σὺν αὐτῷ, καὶ Σκάπλας, τὸ μέρος ἔχοντες, ἠπείγοντο ἐς Ἰβηρίαν, καὶ αὐτὴν αποστήσαντες ἀπὸ τοῦ Καίσαρος, στρατὸν ἄλλον ἐξ αὐτῶν Ἰβήρων τε καὶ Κελτιβήρων καὶ Θεραπόντων συνέλεγον, ἔν τε παρασκευῇ μείζονι ἐγίγνοντο.* Conf. Dio XLII. c. 10—16. Plutarch. Cat. Min. c. 55—56.

(8) Caesar, Pompeium secutus in Aegyptum, paucis diebus post pervenit Alexandriam. IX. c. 1. 2. c. 6. 16.

Livius Epit. 112. *Caesar, post tertium diem insecutus, quum ei Theodotus caput Pompeii et annulum obtulisset, et offensus est et illacrimavit; nec sine periculo Alexandriam tumultuantem intravit.* Caesar B. C. III. c. 102. *Caesar, omnibus rebus relictis, persequendum sibi Pompeium existimavit, quascunque in partes ex fuga se recepisset, ne rursus copias comparare alias et bellum renovare posset.* — c. 106. *Caesar, paucos dies in Asia moratus, quum audisset Pompeium Cypri visum, coniectans, eum Aegyptum iter habere, propter necessitudines regni reliquasque eius loci opportunitates, cum legionibus, una, quam ex Thessalia se sequi iusserat, et altera, quam ex Achaia a Q. Fufio

legato evocaverat, equitibusque octingentis et navibus longis Rhodiis decem et Asiaticis paucis, Alexandriam pervenit. — Alexandriae de Pompeii morte cognoscit. Appian. B. C. II. c. 88. *Αὐτὸς δ' (ὁ Καῖσαρ) ἐπὶ τῇ νίκῃ δύο μὲν ἡμέρας ἐν Φαρσάλῳ διέτριψε· — τῇ τρίτῃ δ' ἐξήλαυνεν ἐπὶ τὴν ἕω κατὰ πίστιν τῆς Πομπηίου φυγῆς.* c. 89. *Πυθόμενος δὲ Πομπήιον ἐπ' Αἴγυπτου φέρεσθαι, διέπλευσεν ἐς Ῥόδον καὶ — προσέταξεν ἐς Ἀλεξάνδρειαν φέρεσθαι.* Conf. Dio XLII. c. 7. Plutarch. Caes. c. 47 sq. Zonaras X. c. 10.

ANNUS VITAE CICERONIS LX.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 23 Octob. 48 a. C.]

a. U. C.	Coss. C. IULIUS CAESAR II. dictator.	a. A. C.
707.	M. ANTONIUS magister equitum.	47.

(1) Caesar bellum gerit Alexandrinum contra Ptolemaeum; quo victo a. d. VI. Kal. April. [= 27 Mart. 707 = 14 Ianuar. 47 a. C.] aliquot tamen menses moratur in Aegypto. IX. c. 6. 16.

Livius Epit. 112. *Caesar, dictator creatus, Cleopatram in regnum Aegypti reduxit, et inferentem bellum iisdem auctoribus Ptolemaeum, quibus Pompeium interfecerat, cum magno suo discrimine vicit. Ptolemaeus dum fugit, in Nilo navicula subsedit.* Sueton. Caes. c. 35. *Pompeium — fugientem Alexandriam persecutus (Caesar), ut occisum deprehendit, cum Ptolemaeo rege, a quo sibi quoque insidias tendi videbat, bellum sane difficillimum gessit; neque loco neque tempore aequo, sed hieme anni et intra moenia copiosissimi ac solertissimi hostis, inops ipse rerum omnium atque imparatus. Regnum Aegypti victor Cleopatrae fratrique eius minori permisit.* Appian. B. C. II. c. 89. *Καὶ ὁ μὲν (Καῖσαρ) τρισὶν ἡμέραις πελάγιος ἀμφὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἦν.* — c. 90. *Θορυβούντων δ' ἐπὶ τῷδε τῶν Ἀλεξανδρέων, καὶ τῆς στρατιᾶς τῆς βασιλικῆς ἐπ' αὐτὸν ἰούσης, ἀγῶνες αὐτῷ ποικίλοι περὶ τὸ βασίλειον ἐγένοντο —. Τελευταῖον δ' ἀνὰ τὸν Νεῖλον αὐτῷ γίγνεται πρὸς τὸν βασιλέα ἀγών, ᾧ δὴ καὶ μάλιστα ἐκράτει. Καὶ ἐς ταῦτα διετρίφθησαν αὐτῷ μῆνες ἐννέα, μέχρι Κλεοπάτραν ἀντὶ τοῦ ἀδελφοῦ βασιλεύειν ἀπέφηνεν Αἰγύπτου. Καὶ τὸν Νεῖλον ἐπὶ*

τετρακοσίων νεῶν, τὴν χώραν θεώμενος, περιέπλει μετὰ τῆς Κλεοπάτρας, καὶ τἄλλα ἡδόμενος αὐτῇ. Kalendar. Maffaeior. in Verr. Flacc. Fast. p. 107. ed. Fogg. (Gruter. Inscr. p. 133. Orell. Inscr. II. 386.): VI. *Kal. April. Hoc die Caesar Alexandriam recepit.* Conf. Caesar B. C. III. c. 107—112. Auctor de B. Alex. c. 1 sqq. Florus IV. c. 2. 55. Eutrop. VI. c. 22. Orosius VI. c. 15 sq. Dio XLII. c. 34 sqq. Plutarch. Caes. c. 48 sqq. Zonar. X. c. 10.

(2) Cicero, qui Brundisii manserat (v. ad a. 706. 5.), fortunam lugens Pompeii et omnium rerum confusionem, IX. c. 5 sq. quamquam praeclara ipse conscientia sustentatus c. 5. nec quid consilii caperet, nec quid faceret, sciebat, gravitatem caeli iam vix corpore sustinens. IX. c. 6. 17.

(3) Pridie Idus Iunii [= 12 Iunii 707 = 31 Mart. 47 a. C.] ad se Brundisium venientem vidit filiam, cuius morbus ipsum dudum exanimaverat. Quo tempore quum constituisset M. filium cum Cn. Sallustio obviam Caesari mittere, mox consilium mutavit, quum de adventu Caesaris nihil afferretur. IX. c. 6. 18.

Cic. ad Att. XI. 17. 1. *Tullia mea venit ad me pridie Idus Iun., deque tua erga se observantia benevolentiaque mihi plurima exposuit, litteras reddidit trinas. — Ego cum Sallustio Ciceronem ad Caesarem mittere cogitabam.* Plutarch. Cic. c. 41. 2. *Αὐτὴ μὲν (ἡ Τερεντία) οὐκ ἦλθεν, ἐν Βρεντεσίῳ διατρίβοντος αὐτοῦ πολὺν χρόνον, ἐρχομένῃ δὲ τῇ θυγατρὶ, παιδίσκῃ νέᾳ, τοσαύτην ὁδὸν οὐ πομπὴν πρέπουσαν, οὐ χορηγίαν παρέσχεν.*

(4) Acceptis tandem pridie Idus Sext. [= 12 Sext. (Aug.) 707 = 30 Maii 47 a. C.] litteris a Caesare satis liberalibus ex Aegypto, Romam redit; sed ne istic quidem optabilem vivendi rationem reperiens, sua se conscientia sustentat et cum veteribus amicis, id est, cum libris in gratiam redit. IX. c. 7. 19 sqq. c. 20. 62.

(5) Ad reliquas autem aegritudines novi aliquid accedebat ex iis, quae de Q. fratre eiusque filio afferebantur. IX. c. 8. 22.

(6) Caesar, dum Alexandrino bello distinebatur, multis in locis parum secunda usus est fortuna. IX. c. 9. 25.

Nam in Asia Pharnaces, Mithridatis filius, pugna cum Cn. Domitio Calvino prospere gesta, Pontum occupavit.

Livius Epit. 112. *Bellum a Cn. Domitio contra Pharnacem parum prospere gestum.* Auctor de B. Alex. c. 34. *Dum haec in Aegypto geruntur, rex Deiotarus ad Domitium Calvinum, cui Caesar Asiam finitimasque provincias administrandas transdiderat, venit, oratum, ne Armeniam minorem, regnum suum, neve Cappadociam, regnum Ariobarzanis, possideri vastarique pateretur a Pharnace.* — c. 41. *Pharnaces, rebus secundis elatus, quum de Caesare ea, quae optabat, speraret, Pontum omnibus copiis occupavit: ibique et victor et crudelissimus rex, quum sibi fortunam paternam feliciore eventu destinaret, multa oppida expugnavit; bona civium Romanorum Ponticorumque diripuit; supplicia constituit in eos, qui aliquam formae atque aetatis commendationem habebant, ea quae morte essent miseriora; Pontumque nullo defendente, paternum regnum se recepisse glorians, obtinebat.* Appian. B. C. II. c. 91. Ὁ δὲ (Φαρνάκης) ἤδη μὲν εἴργαστο πολλά, καὶ περιεσπάκει τινὰ Ῥωμαίων χωρία, καὶ Δομιτίῳ Καίσαρος στρατηγῷ συνενεχθεὶς ἐς μάχην, ἐνενικήκει πανὺ λαμπρῶς· καὶ τῷδε μάλιστα ἐπαρθεὶς, Ἀμισὸν πόλιν ἐν τῷ Πόντῳ, ῥωμαΐζουσαν, ἐξηνδραποδίσατο, καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν τομίας ἐπεποίητο πάντας. Conf. Dio XLII. c. 45 sq. Plutarch. Caes. c. 50. Zonaras X. c. 10.

(7) In Illyrico A. Gabinius, praelio cum barbaris male commisso, magnum amittit militum numerum et paucis mensibus post, summa difficultate pressus, morbo periit. IX. c. 9. 25.

Auctor de B. Alex. c. 42. *Sub idem tempus in Illyrico est incommodum acceptum: — Quum diversissima parte orbis terrarum Cn. Pompeium Caesar victor sequeretur, compluresque adversarios in Illyricum, propter Macedoniae propinquitatem, se, reliquiis ex fuga collectis, contulisse audiret, litteras ad Gabinium mittit, uti cum legionibus tironum, quae nuper erant conscriptae, proficisceretur in Illyricum —.* c. 43. *Gabinius, ut in Illyricum venit, hiberno tempore anni ac difficili, sive copiosiorem provinciam existimans, sive multum fortunae victoris Caesaris tribuens, sive virtute et scientia sua confisus, quam saepe in bellis periclitatus, magnas res et secundas ductu ausoque suo gesserat; neque provinciae facultatibus sublevabatur, quae partim erat*

exinanita, partim infidelis, neque navibus, intercluso mari tempestatibus, commeatus supportari poterat; magnisque difficultatibus coactus, non, ut volebat, sed, ut necesse erat, bellum gerebat, quum durissimis tempestatibus, propter inopiam, castella aut oppida expugnare cogeretur, crebro incommoda accipiebat; adeoque est a barbaris contemptus, ut, Salonam se recipiens in oppidum maritimum, quod cives Romani fortissimi fidelissimique incolebant, in agmine dimicare sit coactus. Quo praelio duobus millibus militum amplius amissis, centurionibus XXXIIX, *tribunis* IV, *cum reliquis copiis Salonam se recepit: summaque ibi difficultate rerum omnium pressus paucis mensibus morbo periit.* Conf. Appian. de Reb. Illyr. c. 12. Dio XLII. c. 11.

(8) In Hispania Q. Cassius Longinus et M. Marcellus, Caesaris praefecti, dissensione orta et militum seditione facta, bellum aliquamdiu inter se gesserunt. IX. c. 9. 25.

Dio XLII. c. 15. 1. *Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ὡς ἕκαστα ἐπράττετο, καὶ ἡ Ἰβηρία καίπερ εἰρηνεύσασα ἐκινήθη. ἐπειδὴ γὰρ ὁ Λογγῖνος ὁ Κύϊντος πολλὰ καὶ τότε αὐτοὺς ἐλυμαίνετο, τὸ μὲν πρῶτον ὀλίγοι τινὲς συνέστησαν ὡς ἀποκτενοῦντες αὐτόν· ἐπεὶ δὲ δὴ τρωθεὶς διέφυγε κἀκ τούτου πολλῷ μεῖζω σφᾶς ἠδίκει, συχνοὶ μὲν Κορδουβήσιοι συχνοὶ δὲ καὶ στρατιῶται, ἅτε καὶ τοῦ Πομπηίου γεγονότες, ἐπανέστησαν αὐτῷ, Μάρκον Μάρκελλον Αἰσερνῖνον τὸν ταμίαν προστησάμενοι κτέ.* Conf. Auctor de B. Alex. c. 48—64.

(9) In Alexandriae expugnatione Caesar, quum milites sui perturbati et ab Alexandrinis pulsi in naves refugerent, ipse quidem, magno in periculo versatus, natatione sibi consulere coactus est. IX. c. 9. 25.

Sueton. Caes. c. 64. *Alexandriae, circa oppugnationem pontis, eruptione hostium subita compulsus in scapham, pluribus eodem praecipitantibus, quum desiluisset in mare, nando per ducentos passus, evasit ad proximam navem, elata laeva, ne libelli, quos tenebat, madefierent; paludamentum mordicus trahens, ne spolio potiretur hostis.* Conf. Auctor de B. Alex. c. 21. Florus IV. c. 2. 59. Orosius VI. c. 15. Plutarch. Caes. c. 49. Dio XLII. c. 40. Appian. B. C. II. c. 90. Zonar. X. c. 10.

(10) Excitatis etiam Romae seditionibus a P. Dolabella, Ciceronis genero, multi e plebe caesi sunt. IX. c. 8. 24. c. 9. 25.

Livius Epit. 113. *Quum seditiones Romae a P. Dolabella tribuno ple-*

bis, legem ferente de novis tabulis [τοὺς νόμους, τόν τε περὶ τῶν χρεῶν καὶ τὸν περὶ τῶν ἐνοικίων: Dio XLII. c. 32. 2.], *excitatae essent et ex ea caussa plebs tumultuaretur, inductis a M. Antonio magistro equitum in Urbem militibus, octingenti e plebe caesi sunt.* Cic. ad Att. XI. 12. 4. *Quod me audis erectiorem esse animo, quid putas, quum videas, accessisse ad superiores aegritudines praeclaras generi actiones?* Ibid. 23. 3. *Audimus de statu reipublicae. O dii! generumne nostrum potissimum, ut hoc, vel tabulas novas?* Auctor B. Alex. c. 65. *Quum in Syriam Caesar ex Aegypto venisset, atque ab iis, qui Roma venerant ad eum, cognosceret, litterisque urbanis animadverteret, multa Romae male et inutiliter administrari, neque ullam partem reipublicae satis commode geri; quod et contentionibus tribunitiis perniciosae seditiones orirentur, — eaque omnia flagitare adventum suum videret; tomen praeferendum existimavit* cet. Plutarch. Anton. c. 9. 1. Οὐ μὴν ἀλλὰ τότε δημαρχῶν Δολαβέλλας, νέος ἀνὴρ καὶ νέων πραγμάτων ὀρεγόμενος, εἰσηγεῖτο χρεῶν ἀποκοπὰς καὶ τὸν Ἀντώνιον αὐτῷ τε φίλον ὄντα καὶ βουλόμενον ἀεὶ τοῖς πολλοῖς ἀρέσκειν ἔπειθε συμπράττειν καὶ κοινωνεῖν τοῦ πολιτεύματος. Conf. Dio XLII. c. 27. 32. Appian. B. C. II. c. 92.

(11) Alia denique in Italia orta est seditio, praesertim in Campania apud legiones, quae nec sibi soluta esse promissa conquerebantur, et diutius se in militia retineri aegre ferebant: quas tamen Caesar, quum in Italiam redisset, facile sedavit. IX. c. 9. 25.

Appian. B. C. II. c. 92. Ὁ δὲ Καῖσαρ — ἐς Ῥώμην ἠπείγετο. Ὡς δ' ἦλθεν, ἡ μὲν στάσις ἡ πολιτικὴ κατεπαύετο· ἑτέρα δ' ἐπ' αὐτὸν ἀνίστατο τοῦ στρατοῦ, ὡς οὔτε τὰ ἐπηγγελμένα σφίσιν ἐπὶ τῷ κατὰ Φάρσαλον ἔργῳ λαβόντες, οὔτε ἐννόμως ἔτι βραδύνοντες ἐν τῇ στρατείᾳ· ἀφεθῆναί τε πάντες ἐπὶ τὰ αὐτῶν ἠξίουν. Ὁ δ' ἐπηγγέλλετο μὲν αὐτοῖς ἀόριστά τινα ἐν Φαρσάλῳ, καὶ ἕτερα ἀόριστα, ὅταν ὁ ἐν Λιβύῃ πόλεμος ἐκτελεσθῇ· τότε δ' ἔπεμπεν, ἄλλας ὁρίζων ἑκάστῳ χιλίας δραχμάς. Οἱ δὲ αὐτὸν οὐχ ὑπισχνεῖσθαι μᾶλλον, ἢ αὐτίκα διδόναι πάντα, ἐκέλευον. Dio XLII. c. 52. 1. Τὰ δὲ δὴ στρατόπεδα οὐχ ἡσυχῇ αὐτὸν ἐτάραξεν· πολλὰ γὰρ λήψεσθαι ἐλπίσαντες, καὶ εὑράμενοι τῆς μὲν ἀξίας οὐκ ἐλάττω τῆς δὲ προσδοκίας καταδεέστερα, ἐθορύβησαν. ἐν Καμπανίᾳ δὲ οἱ πλείους αὐτῶν, ὡς καὶ ἐς τὴν Ἀφρικὴν προπλευσούμενοι, ἦσαν. Sueton. Caes. c. 70. *Decumanos autem Romae cum ingentibus minis, summoque etiam Urbis periculo, missionem et praemia flagitantes, ardente tunc*

in Africa bello, neque adire cunctatus est, quamquam deterrentibus amicis, neque dimittere: sed una voce, qua Quirites eos pro militibus appellarat, tam facile circumegit et flexit, ut ei milites esse confestim responderint, et quamvis recusantem ultro in Africam sint secuti. Livius Epit. 113. *Caesar veteranis cum seditione missionem postulantibus dedit.*

(12) Absente Caesare Antonius e Thessalia rediit, omnem Italiam percursavit, crudeliter ubique in omnes saeviit et per summam lasciviam suam et libidinem insultavit civibus. IX. c. 9. 26 sqq. c. 10. 31.

Plutarch. Anton. c. 9. 2. *Τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς ἐκ τούτων ἀπηχθάνετο, τοῖς δὲ χρηστοῖς καὶ σώφροσι διά τὸν ἄλλον βίον οὐκ ἦν ἀρεστός, ὡς Κικέρων φησὶν, ἀλλ' ἐμισεῖτο, βδελυττομένων αὐτοῦ μέθας ἀώρους καὶ δαπάνας ἐπαχθεῖς καὶ κυλινδήσεις ἐν γυναίοις, καὶ μεθ' ἡμέραν μὲν ὕπνους καὶ περιπάτους ἀλύοντος καὶ κραιπαλῶντος, νύκτωρ δὲ κώμους καὶ θέατρα καὶ διατριβάς ἐν γάμοις μίμων καὶ γελωτοποιῶν. Λέγεται γοῦν, ὡς Ἱππίου ποτὲ τοῦ μίμου γάμοις ἑστιαθεὶς καὶ πιὼν διά νυκτὸς, εἶτα πρωὶ τοῦ δήμου καλοῦντος, εἰς ἀγοράν παρελθὼν ἔτι τροφῆς μεστὸς ἐμέσειε, τῶν φίλων τινὸς ὑποσχόντος τὸ ἱμάτιον. Ἦν δὲ καὶ Σέργιος ὁ μῖμος τῶν μέγιστον παρ' αὐτῷ δυναμένων καὶ Κυθηρὶς ἀπό τῆς αὐτῆς παλαίστρας γύναιον ἀγαπώμενον, ὃ δὴ καὶ τάς πόλεις ἐπιὼν ἐν φορείῳ περιήγετο καὶ τὸ φορεῖον οὐκ ἐλάττους ἢ τὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ περιέποντες ἠκολούθουν. — Δεινὸν γάρ ἐποιοῦντο, Καίσαρα μὲν αὐτὸν ἔξω τῆς Ἰταλίας θυραυλεῖν τά περιόντα τοῦ πολέμου μεγάλοις πόνοις καὶ κινδύνοις ἀνακαθαιρόμενον, ἑτέρους δὲ δι' ἐκεῖνον τρυφᾶν τοῖς πολίταις ἐνυβρίζοντας.*

(13) Caesar, confecto bello Alexandrino et summa felicitate Pharnace victo, celeriter redit in Italiam; cui Cicero obviam processit.

Sueton. Caes. c. 35. *Ab Alexandria in Syriam et inde Pontum transiit (Caesar), urgentibus de Pharnace nuntiis: quem, Mithridatis Magni filium, ac tunc occasione temporum bellantem iamque multiplici successu praeferocem, intra quintum quam affuerat diem, quattuor, quibus in conspectum venit, horis una profligavit acie.* Auctor de B. Alex. c. 77. *Ponto recepto — postero die cum expeditis equitibus ipse proficiscitur —.* c. 78. *Ita per Gallograeciam Bithyniamque in Asiam iter facit, omniumque earum provinciarum de controversiis cognoscit et*

statuit. — Rebus felicissime celerrimeque confectis, in Italiam celerius omnium opinione venit. Dio XLII. c. 48. 1. *Καῖσαρ δὲ ἐπὶ τῇ νίκῃ, καίπερ οὐ πάνυ διαπρεπεῖ γενομένῃ, πολὺ καὶ ὅσον ἐπ' οὐδεμιᾷ ἄλλῃ ἐφρόνησεν, ὅτι ἔν τε τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ὥρᾳ καὶ ἦλθε πρὸς τὸν πολέμιον καὶ εἶδεν αὐτὸν καὶ ἐνίκησεν.* — c. 49. 1. *Πράξας δὲ ταῦτα, καὶ τά λοιπὰ τῷ Δομιτίῳ καταστήσασθαι κελεύσας, ἐς τὴν Βιθυνίαν ἦλθε, κἀντεῦθεν ἔς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐς τὴν Ἰταλίαν ἔπλευσεν.* Conf. Livius Epit. 113. Velleius II. c. 55. Florus IV. c. 2. 61. Eutrop. VI. c. 22. Orosius VI. c. 16. Appian. B. C. II. c. 91. Plutarch. Caes. c. 50. Plntarch. Cic. c. 39. 2. *Κατασχὼν δ' εἰς Βρεντέσιον ἐνταῦθα διέτριβε Καίσαρα περιμένων βραδύνοντα διὰ τάς ἐν Ἀσίᾳ καὶ περὶ Αἴγυπτον ἀσχολίας* [v. ad a. 706. 5.]. *Ἐπεὶ δ' εἰς Τάραντα καθωρμισμένος ἀπηγγέλλετο καὶ πεζῇ περιιὼν ἐκεῖθεν εἰς Βρεντέσιον, ὥρμησε πρὸς αὐτόν, οὐ πάνυ μὲν ὢν δύσελπις, αἰδούμενος δὲ πολλῶν παρόντων ἀνδρὸς ἐχθροῦ καὶ κρατοῦντος λαμβάνειν πεῖραν. Οὐ μὴν ἐδέησεν αὐτῷ πρᾶξαί τι παρ' ἀξίαν ἢ εἰπεῖν. Ὁ γάρ Καῖσαρ, ὡς εἶδεν αὐτὸν πολὺ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπαντῶντα, κατέβη καὶ ἠσπάσατο καὶ διαλεγόμενος μόνῳ συχνῶν σταδίων ὁδὸν προῆλθεν.*

(14) Caesar Romam reversus pecunias undique collegit, partim a privatis, partim vendendis adversariorum bonis, ut bellum pararet adversus Pompeianos in Africa gerendum; quo profectus a. d. XIV. Kal. Ian. [= 17 Decbr. 707 = 30 Septemb. 47 a. C.] pervenit Lilybaeum. IX. c. 10. 29 sqq.

Dio XLII. c. 50. 1. *Ἐς δὲ δὴ τὴν Ἰταλίαν — ἠπείχθη — κἀνταῦθα πολλά ἠργυρολόγει, τὰ μὲν τινα ἐν δωρεᾶς μέρει, στεφάνους καὶ ἀγάλματα καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, λαμβάνων, τὰ δὲ καὶ δανειζόμενος δῆθεν, οὐχ ὅτι παρά τῶν ἰδιωτῶν ἀλλὰ κάὶ παρά τῶν πόλεων.* Plntarch. Anton. c. 10. 1. *Τὴν δὲ Πομπηίου πωλουμένην οἰκίαν ὠνήσατο μὲν Ἀντώνιος, ἀπαιτούμενος δὲ τὴν τιμὴν ἠγανάκτει.* Auctor de B. Afric. c. 1. *Caesar, itineribus iustis confectis nullo die intermisso, a. d. XIV. Kal. Ian. Lilybaeum pervenit.* — c. 2. *Legionibus collectis sex et equitum duobus milibus, ut quaeque prima legio venerat, in naves longas imponebatur. — Ipse navem conscendit a. d. VI. Kal. Ian.* [= 25 Decbr. 707 = 8 Octob. 47 a. C.] *et — post diem quartam cum longis paucis navibus in conspectum Africae venit.* Cic. de Divinat. II. c. 24. 52. *Quid? ipse Caesar, quum a summo haruspice moneretur, ne in Africam ante brumam transmitteret, nonne transmisit?* Dio XLII. c. 56. 1. *Καὶ ἐς τὴν Ἀφρικὴν καίτοι τοῦ χειμῶνος μεσοῦντος ἐπεραιώθη.* Plutarch. Caes. c. 52. 1. *Τῶν δὲ περὶ Κάτωνα καὶ Σκηπίωνα*

μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην εἰς Λιβύην φυγόντων — ἔγνω στρατεύειν ὁ Καῖσαρ ἐπ' αὐτούς· καὶ περὶ τροπὰς χειμερινὰς διαβὰς εἰς Σικελίαν κτέ. Zonaras x. c. 10.

(15) Prius tamen, quam in Africam proficisceretur, M. Brutum Galliae, Ser. Sulpicium Graeciae praefecit; qui, quum Pompeianarum partium fuissent, post victoriam Pharsalicam ad Caesarem transierant. IX. c. 16. 47.

Appian. B. C. II. c. 111. *Μάρκος Βροῦτος, ὁ Καιπίων ἐπίκλην — αὐτῷ Καίσαρι προσφυγὼν ἐκ τοῦ κατὰ Φάρσαλον ἀτυχήματος· καὶ Γάϊος Κάσσιος, — οἵδε μὲν ἄμφω τῆς Πομπηίου μοίρας γεγονότε —. Ἅπαντες ἀεὶ παρὰ Καίσαρι τιμῆς καὶ πίστεως χρηματίζοντες ἄξιοι· οἷς γε καὶ πράξεις ἐνεχείρισε μεγίστας, καί, ἐπὶ τὸν ἐν Λιβύῃ πόλεμον ἀπιών, στρατεύματα ἔδωκε, καὶ τὴν Κελτικὴν — τὴν ἐντὸς Ἄλπεων Βρούτῳ ἐπέτρεψεν.* Cic. ad Sulpic. (ad Fam. IV. 4. 2.) *Consilium tuum, quo te usum scribis hoc Achaicum negotium non recusavisse, quum semper probavissem, tum multo magis probavi, lectis tuis proximis litteris.* Id. ad A. Torquatum (ad Fam. VI. 1. 6.) *Hoc vero tempus, quo exanimati omnes et suspensi sumus, hoc moderatiore animo ferre debes, quod et in urbe ea es, ubi nata et alta est ratio ac moderatio vitae, et habes Ser. Sulpicium, quem semper unice dilexisti; qui te profecto et benevolentia et sapientia consolatur.*

ANNUS VITAE CICERONIS LXI.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 13 Octob. 47 a. C.]

a. U. C.	Coss. C. IULIUS CAESAR III.	a. A. C.
708.	M. AEMILIUS LEPIDUS.	46.

(1) Hic annus, qui fuit ultimus confusionis (v. ad a. 691.), ex correctione Caesaris habuit XV menses, sive dies CDXLV [355 + 23 + 67 = 445].

Censorin. de Die Natali c. 20. *Decem menses dies trecentos quattuor — habebant. — Postea sive a Numa, ut ait Fulvius, sive, ut Iunius, a Tarquinio duodecim facti sunt menses et dies* t r e c e n t i q u i n q u a g i n t a q u i n q u e *—; certe ad annum priorem unus et quinquaginta dies ac-*

cesserunt. — *Denique quum interkalarem mensem viginti duum vel viginti trium dierum alternis annis addi placuisset, ut civilis annus ad naturalem exaequaretur, in mense potissimum Februario inter Terminalia et Regifugium interkalatum est; idque diu factum, priusquam sentiretur, annos civiles aliquanto naturalibus esse maiores. Quod delictum ut corrigeretur, pontificibus datum est negotium eorumque arbitrio interkalandi ratio permissa. Sed horum plerique ob odium vel gratiam, quo quis magistratu citius abiret diutiusve fungeretur aut publici redemtor ex anni magnitudine in lucro damnove esset, plus minusve ex libidine interkalando, rem sibi ad corrigendum mandatam ultro depravarunt. Adeoque aberratum est, ut C. Caesar, pontifex maximus, suo* III. *et M. Aemilii Lepidi consulatu, ut retro delictum corrigeret, duos menses interkalarios dierum sexaginta septem in mensem Novembrem et Decembrem interponeret, quum iam mense Februario dies tres et viginti interkalasset faceretque eum annum dierum* CDXLV, *simul providens in futurum, ne iterum erraretur.* Sueton. Caes. c. 40. (*Caesar*) *fastos correxit, iam pridem vitio pontificum per interkalandi licentiam adeo turbatos, ut neque messium feriae aestati neque vindemiarum autumno competerent.* — *Quo autem magis in posterum ex Kalendis Ianuariis novis temporum ratio congrueret, inter Novembrem ac Decembrem mensem interiecit duos alios, fuitque is annus, quo haec constituebantur, quindecim mensium cum interkalario, qui ex consuetudine in eum annum inciderat.* Macrob. Saturn. I. c. 14. 1. *Nonnumquam per gratiam sacerdotum, qui publicanis proferri vel imminui consulto anni dies volebant, modo auctio modo retractio dierum proveniebat, et sub specie observationis emergebat maior confusionis occasio. Sed postea C. Caesar omnem hanc inconstantiam temporum vagam adhuc et incertam in ordinem statae definitionis coegit, adnitente sibi M. Flavio scriba* —. *Ergo C. Caesar, exordium novae ordinationis initurus dies omnes, qui adhuc confusionem poterant facere, consumpsit: eaque re factum est, ut annus confusionis ultimus in quadringentos quadraginta tres* [rect. *quinque*] *dies tenderetur.* Dio XLIII. c. 26. 1. *Ταῦτά τε ἐνομοθέτησε (ὁ Καῖσαρ), καὶ τὰς ἡμέρας τῶν ἐτῶν οὐ πάντῃ ὁμολογούσας σφίσι (πρὸς γὰρ τὰς τῆς σελήνης περιόδους ἔτι καὶ τότε τοὺς μῆνας ἦγον) κατεστήσατο ἐς τὸν νῦν τρόπον, ἑπτὰ καὶ ἑξήκοντα ἡμέρας ἐμβαλών, ὅσαι περ ἐς τὴν ἀπαρτιλογίαν παρέφερον. Ἤδη μὲν γάρ τινες καὶ πλείους ἔφασαν ἐμβληθῆναι, τὸ δ' ἀληθὲς οὕτως ἔχει.* Conf. Scaliger, *de Emendat. Tempor.* L. IV. p. 228. Petavius, *de Doctrina Tempor.* L. IV. c. 1 et 2. Franc. Blanchini, *Dissert. de Calendario et Cyclo Caesaris.* Romae, 1703. f°. Ideler, *Handbuch der Chronologie* T. II. p. 119.

(²) Caesar initio mensis Aprilis in Africa Scipionem, Afranium et Iubam vincit ad Thapsum; brevique post M. Cato Uticae sibi mortem consciscit. IX. c. 24. 72. c. 28. 82.

Auctor de B. Afr. c. 75. *Caesar interim, lustrato exercitu a. d. XII. Kal. Apriles* [= 21 Mart. 708 = 21 Ianuar. 46 a. C.], *postero die productis universis copiis, progressus a suis castris milia passuum* V, *a Scipionis circiter duum milium interiecto spatio, in acie constitit.* — c. 79. *Pridie Non. Apr.* [= 4 Apr. = 4 Febr.] *tertia vigilia egressus — ad Thapsum — castra ponit, oppidumque eo die circumvenire coepit.* cet. c. 88. *Cato, omnibus rebus diligentissime constitutis, liberis suis L. Caesari, qui tum ei pro quaestore fuerat, commendatis, et sine suspicione, vultu atque sermone, quo superiore tempore usus fuerat, quum dormitum isset, ferrum intro clam in cubiculum tulit, atque ita se transiecit. Qui quum anima nondum exspirata concidisset, et impetu facto in cubiculum ex suspicione, medicus familiaresque continere atque vulnus obligare coepissent, ipse suis manibus vulnus crudelissime divellit, atque animo praesenti se interemit.* Livius Epit. 114. *Caesar Scipionem praetorem, Afranium, Iubamque vicit ad Thapsum, castris eorum expugnatis. Cato, audita re, quum se percussisset Uticae, et, interveniente filio, curaretur, inter ipsam curationem rescisso vulnere exspiravit, anno aetatis quadragesimo octavo. Petreius Iubam seque interfecit. P. Scipio in nave circumventus honestae morti vocem quoque adiecit: quaerentibus enim imperatorem hostibus dixit: Imperator bene se habet. Faustus et Afranius occisi: Catonis filio venia data.* Conf. Dio XLIII. c. 8—12. Appian. B. C. II. c. 96—100. Plutarch. Caes. c. 53 sq. Id. Cat. Min. c. 58—70. Zonar. X. c. 10. Orosius VI. c. 16. Eutrop. VI. c. 23. Velleius II. c. 55. Sueton. Caes. c. 35. Plinius H. N. VII. c. 26. Gellius XIII. c. 19. Florus IV. c. 2. 68—72. Seneca Epist. 24. 6 sqq.

(³) Ciceronem interim, quamquam vehementer cupientem aliquo exire, ut ea, quae in Urbe agebantur, nec videret nec audiret, Romae et pudor tenuerat et Africanarum rerum exspectatio. IX. c. 11. 32 sq.

(⁴) Caesar, confecto in Africa bello, Romam reversus quattuor triumphos ducit, et omnium rerum potestate ad eum delata rempublicam constituit, dictator creatus in decem annos et morum praefectus in triennium. IX. c. 12. 35.

Livius Epit. 115. *Caesar quattuor triumphos duxit ; ex Gallia, ex Aegypto, ex Ponto, ex Africa. Epulum et omnis generis spectacula dedit.* Conf. Sueton. Caes. c. 37. Velleius II. c. 56. Florus IV. c. 2. 88. Oros. VI. c. 16. Dio XLIII. c. 19. Appian. B. C. II. c. 101. Plutarch. Caes. c. 56. Zonar. X. c. 10. Sueton. Caes. c. 40. *Conversus hinc ad ordinandum Reipublicae statum, fastos correxit —.* c. 41. *Senatum supplevit; patricios adlegit: praetorum, aedilium, quaestorum, minorum etiam magistratuum numerum ampliavit. — Comitia cum populo partitus est: ut, exceptis consulatus competitoribus, de cetero numero candidatorum, pro parte dimidia, quos populus vellet, pronuntiarentur; pro parte altera, quos ipse edidisset. — Iudicia ad duo genera iudicum redegit, equestris ordinis ac senatorii: tribunos aerarios, quod erat tertium, sustulit.* cet. — c. 76. *Non honores modo nimios recepit, ut continuum consulatum, perpetuam dictaturam, praefecturamque morum, insuper praenomen imperatoris, cognomen patris patriae, statuam inter reges, suggestum in orchestra: sed et ampliora etiam humano fastigio decerni sibi passus est*: cet. Dio XLIII. c. 14. 1. *Καῖσαρ μὲν ταῦτά τε πράξας — τά τε ἄλλα τὰ ἐν τῇ Ἀφρικῇ — καταστήσας — ἐς τὴν Ῥώμην ἐκομίσθη, τὸ μὲν πλεῖστον ἐπὶ τῇ τῶν ἔργων λαμπρότητι, ἤδη δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς τῇ βουλῇ δόξασι μεγαλοφρονούμενος· τεσσαράκοντά τε γαρ ἡμέρας ἐπὶ τῇ νίκῃ αὐτοῦ θύειν ἔγνωσαν —.* 4. *Τῶν τε τρόπων τῶν ἑκάστου ἐπιστάτην (οὕτω γάρ πως ὠνομάσθη ὥσπερ οὐκ ἀξίας αὐτοῦ τῆς τοῦ τιμητοῦ προσρήσεως οὔσης) ἐς τρία αὐτὸν ἔτη καὶ δικτάτορα ἐς δέκα ἐφεξῆς εἵλοντο.* — c. 19. 1. *Μετὰ δὲ δὴ τοῦτο τά τε ἄλλα λαμπρῶς, ὥσπερ εἰκὸς ἐπί τε τοσαύταις καὶ τηλικαύταις ἅμα νίκαις ἦν, ἐποίει, καὶ τὰ ἐπινίκια τῶν τε Γαλατῶν καὶ τῆς Αἰγύπτου τοῦ τε Φαρνάκου καὶ τοῦ Ἰόβου τετραχῇ χωρὶς τέσσαρσιν ἡμέραις ἔπεμψεν.* — c. 25. 1. *Ταῦτά τε ἅμα ἐπράττετο, καὶ ἐνομοθετεῖτο πολλά.*

(5) Cicero, carens hoc tempore multis familiarissimis, quibus ne benigne quidem polliceri poterat, sibi ipse displicebat, quamquam Caesaris quidem humanitatem erga se obtinebat. IX. c. 13. 37 sqq. Cui amplissimas quoque in senatu gratias egit, quod *M. Marcello* reditum in patriam permisisset; qui in bello civili partium Pompeianarum fuerat et, victo Pompeio, in Graeciam profectus otiosus in litteris vixerat. IX. c. 14. 40. c. 16. 47.

Livius Epit. 115. (*Caesar*) *M. Marcello consulari, senatu rogante, red-*

itum concessit: quo beneficio eius Marcellus frui non potuit, a Cn. Magio Chilone cliente suo Athenis occisus. Sulpicius ad Cicer. (ad Fam. IV. 12. 2.) *Quum ab Athenis proficisci in animo haberem — P. Postumius — ad me venit et mihi nuntiavit M. Marcellum, collegam nostrum, post coenae tempus a P. Magio Chilone, familiare eius, pugione percussum esse et duo vulnera accepisse —. Quum non longe a Piraeeo abessem, puer Acidini obviam mihi venit cum codicillis, in quibus erat scriptum, paullo ante lucem Marcellum diem suum obiisse. Ita vir clarissimus ab homine taeterrimo acerbissima morte est affectus; et, cui inimici propter dignitatem pepercerant, inventus est amicus, qui mortem afferret.* Conf. Cic. ad Att. XIII. 10. 3. Seneca consol. ad Helviam c. 9. 5. Marcelli vitam optime exposuit Franc. Passow: *Ueber Ciceros Rede für den M. Marcellus.* in Zimmermann's Zeitschrift f. d. Alterthumswissenschaft 1835, p. 113. ubi Marcellinae orationis *αὐθεντίαν* defendere conatur.

(6) In hoc rerum statu Cicero, tempori serviendum esse opinatus, et ea fecit omnino, quae maxime Caesar velle videbatur, et iis familiariter usus est, qui a Caesare diligebantur. In otium autem quum se contulisset litteratum, brevi temporis spatio plura scripsit eversa, quam multis annis, stante republica, scripserat. IX. c. 15—17. c. 21. 65 sqq.

(7) Scripsit igitur hoc tempore *Brutum* s. de claris Oratoribus, qui ante suam aetatem apud Romanos fuissent. IX. c. 23. 68. c. 25. 75. Quem librum brevi, ut videtur, interiecto spatio, secuta sunt *Paradoxa*, scripta tempore verno, ante auditam Catonis mortem. IX. c. 22. 66.

Quintil. X. c. 1. 38. *In Bruto M. Tullius — de Romanis tantum oratoribus loquitur, et tamen de omnibus aetatis suae, quibuscum vivebat, exceptis Caesare atque Marcello, silentium egit.* Dialog. de Orator. c. 30. 2. *Notus est vobis utique Ciceronis liber, qui Brutus inscribitur, in cuius extrema parte, nam prior commemorationem veterum oratorum habet, sua initia, suos gradus, suae eloquentiae velut quamdam educationem refert.* cet.

(8) Totumque se in litteras abdens, ludum quasi habere coepit, ad quem plures veniebant, qui iisdem studiis tenerentur. IX. c. 24. 71 sq. X. c. 18. 49.

Sueton. de Cl. Rhet. c. 1. *Cicero ad praeturam usque Graece declu-*

mavit [v. ad a. 688. 9.]: *Latine vero senior quoque, et quidem cum consulibus Hirtio et Pansa; quos discipulos et grandes praetextatos vocabat.* Cic. ad Papir. Paetum (ad Fam. IX. 16. 7.) *Hirtium ego et Dolabellam dicendi discipulos habeo, coenandi magistros. Puto enim, te audisse, si forte od vos omnia perferuntur, illos apud me declamitare, me apud eos coenitare.* Quintil. XII. c. 11. 6. *Quid porro est honestius, quam docere quod optime scias? Sic — Cicero — Pansam, Hirtium, Dolabellam in morem praeceptoris exercuit quotidie dicens audiensque.* Conf. VIII. c. 3. 54. Seneca Controv. I. Prooem. p. 63. Bip. *Nec Ciceronem quidem aetas mihi eripuerat, sed bellorum civilium furor — intra coloniam meam me continuit. Alioquin in illo atriolo, in quo duo grandes praetextatos ait secum declamare solitos, potui illud ingenium, quod solum populus Romanus par imperio suo habuit, cognoscere —. Declamabat autem Cicero, non quales nunc controversias dicimus* cet.

(⁹) Deinde scripsit *Laudem Catonis;* cui Caesar Anticatonem opposuit, ut, quae Cicero egregie facta laudasset, ea aut facta negaret aut minus honorificis nominibus afficienda esse declararet. IX. c. 28. 81. Cuius falsis criminationibus commotus, M. Iunius Brutus denuo ad Catonem avunculum suum litteris celebrandum se contulit. IX. c. 28. 83.

Gellius XIII. c. 19. 3. *M. Cato, non cognomento Nepos, sed M. Catonis censorii ex filio nepos, qui pater fuit M. Catonis praetorii viri, qui bello civili Uticae necem sibi gladio manu sua conscivit; de cuius vita liber est M. Ciceronis, qui inscribitur Laus M. Catonis: quem in eodem libro idem Cicero pronepotem fuisse dicit M. Catonis censorii.* cet. Sueton. Caes. c. 56. *Reliquit et de Analogia duos libros, et Anticatones totidem —. Quorum librorum primos in transitu Alpium —: sequentes sub tempus Mundensis praelii fecit.* Tacitus Ann. IV. c. 34. *Marci Ciceronis libro, quo Catonem caelo aequavit, quid aliud dictator Caesar, quam rescripta oratione, velut apud iudices, respondit?* Scholiast. ad Iuvenal. VI. 338. *Caesar bello civili, cognita Catonis morte, cuius virtutem dialogo illo, qui inscribitur Cato, Cicero etiam laudavit, libros duos famosissimos in vitam Catonis edidit, quos Anticatones inscripsit.* Plutarch. Caes. c. 54. 3. *Ἔγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος ὄνομα τῷ λόγῳ θέμενος Κάτωνα· καὶ πολλοῖς ὁ λόγος ἦν διὰ σπουδῆς, ὡς εἰκὸς, ὑπὸ τοῦ δεινοτάτου τῶν ῥητόρων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑπόθεσιν. Τοῦτο ἠνία Καίσαρα κατηγορίαν αὑτοῦ νομίζοντα τὸν τοῦ τεθνηκότος δι' αὐτὸν ἔπαινον. Ἔγραψεν οὖν πολλάς τινας κατὰ τοῦ Κάτωνος αἰτίας συναγαγών· τὸ δὲ*

βιβλίον ***Ἀντικάτων*** *ἐπιγέγραπται. Καὶ σπουδαστάς ἔχει τῶν λόγων ἑκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλούς.* Conf. c. 3. 2. Id. Cic. c. 39. 2. *Ἐκ δὲ τούτου διετέλει τιμῶν καὶ φιλοφρονούμενος, ὥστε καὶ γράψαντι λόγον ἐγκώμιον Κάτωνος ἀντιγράφων τόν τε λόγον αὐτοῦ καὶ τὸν βίον ὡς μάλιστα τῷ Περικλέους ἐοικότα καὶ Θηραμένους ἐπαινεῖν. Ὁ μὲν οὖν Κικέρωνος λόγος* ***Κάτων****, ὁ δὲ Καίσαρος* ***Ἀντικάτων*** *ἐπιγέγραπται.* Appian. B. C. II. c. 99. *Κικέρωνος δὲ ποιήσαντος ἐγκώμιον ἐς αὐτόν, καὶ ἐπιγράψαντος* ***Κάτων****, ἀντέγραψε κατηγορίαν ὁ Καῖσαρ, καὶ ἐπέγραψεν* ***Ἀντικάτων****.* Dio XLIII. c. 13. 4. *Οὕτω (ὁ Καῖσαρ) αὐτὸν (τὸν Κάτωνα) ἐτεθαυμάκει ὥστε τοῦ Κικέρωνος ἐγκώμιον μετὰ ταῦτα* [post mortem Catonis], *αὐτοῦ γράψαντος ἀγανακτῆσαι μὲν μηδέν, καίπερ καὶ ἐκείνου οἱ προσπολεμήσαντος, βιβλίον δέ τι γράψαι ὃ καὶ* ***Ἀντικάτωνα*** *ἐκάλεσεν.* Sueton. Aug. c. 85. *Multa varii generis prosa oratione composuit, ex quibus nonnulla in coetu familiarium, velut in auditorio recitavit: sicut Rescripta Bruto de Catone.* Cfr. Frid. Schneider, *Coniectura de M. Iunii Bruti M. Porcio Catone.* in: Zeitschrift für die Alterthumswissenschaft 1842. p. 891 sqq.

(10) Absoluto *Catone* Cicero statim *Oratorem* aggressus est, in quo perfecti oratoris imaginem proposuit. Quem librum scripsit ad M. Brutum, qui (v. ad a. 707. 15.) praefectus erat Galliae Cisalpinae. IX. c. 27 sq.

Cic. Orat. c. 2. 7. *Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quaero, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse praestantius —.* c. 29. 101. *Ego enim, quid desiderem, non, quid viderim, disputo, redeoque ad illam Platonis — rei formam et speciem. quam etsi non cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim eloquentem quaero neque quidquam mortale et caducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit eloquens; quod nihil est aliud, nisi eloquentia ipsa, quam nullis, nisi mentis oculis videre possumus.* Quintil. I. c. 10. 4. *M. Cicero scripto ad Brutum libro frequentius testatur, non eum a nobis institui oratorem, qui sit, aut fuerit: sed imaginem quamdam concepisse nos animo perfecti illius, ex nulla parte cessantis.* Id. IX. c. 3. 90. *M. Tullius multas in tertio de Oratore libro posuit (verborum figuras), quas in Oratore, postea scripto, transeundo videtur ipse damnasse.*

(11) Ad eumdem hunc annum referendae videntur *Partitiones oratoriae;* quo sermone M. filium secum colloquentem induxit. IX. c. 26. 78.

Quintil. III. c. 3. 7. *In Partitionibus Oratoriis ad easdem, de quibus supra dictum est, quinque pervenit partes* [inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, pronunciationem s. actionem]. *Nam quum dupliciter primum divisisset, in inventionem atque elocutionem; res ac dispositionem inventioni, verba et pronunciationem elocutioni dedit: quintamque constituit, communem, ac velut custodem omnium, memoriam. Idem in Oratore, quinque rebus constare eloquentiam dicit.* Conf. Erh. Reusch, *Disp. de Ciceronis Partitionibus Oratoriis.* Helmstad. 1723. 4°.

(12) Mense Septembri Cicero apud Caesarem habuit orationem pro *Q. Ligario*, quem Q. Aelius Tubero de vi accusaverat, quod in Africa Caesarianis partibus inimicus fuisset.

Cic. ad Ligarium (ad Fam. VI. 14. 2.) *Quum a. d. V. Kal. intercalares priores* [= 26 Novbr 708 = 23 Septb. 46 a. C.], *rogatu fratrum tuorum, venissem mane ad Caesarem, atque omnem adeundi et conveniendi illius indignitatem et molestiam pertulissem; quum fratres et propinqui tui iacerent ad pedes, et ego essem locutus, quae caussa, quae tuum tempus postulabat: non solum ex oratione Caesaris, — sed etiam ex oculis et vultu — hanc in opinionem discessi, ut mihi tua salus dubia non esset. — Ego tuis rebus sic adero, ut difficillimis, neque Caesari solum, sed etiam amicis eius omnibus — pro te, sicut adhuc feci, libentissime supplicabo.* Id. ad Att. XIII. 12. 2. *Ligarianam praeclare vendidisti. Posthac quidquid scripsero, tibi praeconium deferam.* Ibid. 19. 2. *Ligarianam, ut video, praeclare auctoritas tua commendavit. Scripsit enim ad me Balbus et Oppius, mirifice se probare; ob eamque caussam ad Caesarem eum se oratiunculam misisse. Hoc igitur idem tu mihi antea scripseras.* Ibid. 44. 3. *Brutus mihi T. Ligarii verbis nuntiavit, quod appelletur L. Corfidius in oratione Ligariana, erratum esse meum: sed, ut aiunt, μνημονικὸν ἁμάρτημα. Sciebam Corfidium pernecessarium Ligariorum: sed eum video ante esse mortuum.* Quintil. VI. c. 5. 10. *Infinitum est enumerare — ut pro Ligario se opposuerit.* IX. c. 2. 38. Plutarch. Cic. c. 39. 3. *Λέγεται δὲ καὶ, Κοΐντου Λιγαρίου δίκην φεύγοντος, ὅτι τῶν Καίσαρος πολεμίων εἷς ἐγεγόνει, καὶ Κικέρωνος αὐτῷ βοηθοῦντος, εἰπεῖν τὸν Καίσαρα πρὸς τοὺς φίλους· Τί κωλύει διὰ χρόνου Κικέρωνος ἀκοῦσαι λέγοντος, ἐπεὶ πάλαι κέκριται πονηρὸς ὁ ἀνὴρ καὶ πολέμιος; Ἐπεὶ δ' ἀρξάμενος λέγειν ὁ Κικέρων ὑπερφυῶς ἐκίνει καὶ προὔβαινεν αὐτῷ πάθει τε ποικίλος καὶ χάριτι θαυμαστὸς ὁ λόγος —. Τὸν γοῦν ἄνθρωπον ἀπέλυσε (ὁ Καῖσαρ) τῆς αἰτίας βεβιασμένος.*

(13) Brevi post Caesar in Hispaniam profectus est, bellum gesturus contra Pompeii filios (v. ad a. 709. 13.).

Auctor de B. Hispan. c. 2. *C. Caesar dictator* III. *designatus* IV. *multis itineribus ante confectis, quum celeri festinatione ad bellum conficiendum in Hispaniam venisset, legati Cordubenses — Caesari obviam veniunt.* Orosius VI. c. 16. *In Hispanias contra Pompeios, Pompeii filios, profectus (Caesar), septimo decimo quam egressus ab Urbe fuerat die, Saguntum pervenit.* Appian. de B. C. II. c. 103. *Αὐτὸς δὲ, ἤδη τέταρτον ὑπατεύων, ἐπὶ τὸν νέον Πομπήιον ἐστράτευεν ἐς Ἰβηρίαν· ὅσπερ αὐτῷ λοιπὸς ἦν ἔτι πόλεμος ἐμφύλιος, οὐκ εὐκαταφρόνητος. Τῶν τε γὰρ ἀρίστων ὅσοι διεπεφεύγεσαν ἐκ Λιβύης, ἐκεῖ συνέδραμον. Καὶ στρατὸς, ὁ μὲν, ἐξ αὐτῆς Λιβύης τε καὶ Φαρσάλου τοῖς ἡγεμόσι συνῆλθεν, ὁ δὲ, ἐξ Ἰβήρων τε καὶ Κελτιβήρων, ἔθνους ἀλκίμου καὶ χαίροντος ἀεὶ μάχαις· πολὺς δὲ καὶ δούλων ὅμιλος ἐστρατεύετο τῷ Πομπηίῳ· καὶ τέταρτον ἔτος εἶχον ἐν τοῖς γυμνασίοις, καὶ γνώμην ἕτοιμον ἀγωνίσασθαι μετὰ ἀπογνώσεως.* Conf. Sueton. Caes. c. 56. Dio XLIII. c. 32. Plutarch. Caes. c. 56.

(14) Extremo anno Cicero cum Terentia uxore divortium fecit; quae deinde Vibio Rufo nupta tertium et centesimum explevit annum.

Plutarch. Cic. c. 41. 2. *Ἀπεπέμψατο τὴν γυναῖκα Τερεντίαν, ἀμεληθεὶς ὑπ' αὐτῆς παρὰ τὸν πόλεμον, ὥστε καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐφοδίων ἐνδεὴς ἀποσταλῆναι καὶ μηδ' ὅτε κατῆρεν αὖθις εἰς Ἰταλίαν τυχεῖν εὐγνώμονος. Αὐτὴ μὲν γὰρ οὐκ ἦλθεν, ἐν Βρεντεσίῳ διατρίβοντος αὐτοῦ πολὺν χρόνον, ἐρχομένῃ δὲ τῇ θυγατρὶ, παιδίσκῃ νέᾳ, τοσαύτην ὁδὸν οὐ πομπὴν πρέπουσαν, οὐ χορηγίαν παρέσχεν,* [v. ad a. 707. 3.] *ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκίαν τῷ Κικέρωνι παντων ἔρημον καὶ κενὴν ἀπέδειξεν ἐπὶ πολλοῖς ὀφλήμασι καὶ μεγάλοις. Αὗται γάρ εἰσιν αἱ λεγόμεναι τῆς διαστάσεως εὐπρεπέσταται προφάσεις.* Dio LVII. c. 15. 6. *Ταῦτα δὲ περὶ τούτων πράξας (ὁ Τιβέριος), Οὐιβίῳ Ῥούφῳ οὔτε ἐνεκάλεσέ τι ἀρχὴν ὅτι τῷ τοῦ Καίσαρος δίφρῳ — ἐχρῆτο. τοῦτό τε γὰρ ὁ Ῥοῦφος ἐπιτηδεύσας ἔπραττε, καὶ τῇ τοῦ Κικέρωνος γυναικὶ συνῴκει, σεμνυνόμενος ἐφ' ἑκατέρῳ, ὥσπερ ἢ διὰ τὴν γυναῖκα ῥήτωρ ἢ διὰ τὸν δίφρον Καῖσαρ ἐσόμενος.* Valerius Max. VIII. c. 13. 6. *Muliebris etiam vitae spatium non minus longum in compluribus apparuit —. Nam — et Terentia Ciceronis tertium et centesimum — explevit annum.* Plinius H. N. VII. c. 48. *Ex feminis Livia Rutili* XCVII *annos excessit: — Terentia Ciceronis* CIII.

ANNUS VITAE CICERONIS LXII.

[Kal. Ianuar. incid. in d. 1 Ianuar. 45 a. C.]

a. U. C.	Cos. C. IULIUS CAESAR IV.	a. A. C.
709.	sine collega.	45.

Sueton. Caes. c. 76. *Tertium et quartum consulatum titulo tenus gessit, contentus dictaturae potestate, decretoe cum consulatibus simul: atque utroque anno binos consules substituit sibi in ternos novissimos menses* (v. ad a. 709. 13.). Dio XLIII. c. 33. 1. *Ἐδικτατόρευε δὲ δὴ τότε, καὶ ὕπατος ὀψέ ποτε καὶ ἐπ' ἐξόδῳ τοῦ ἔτους* [a. U. C. 708.] *ἀπεδείχθη, τοῦ Λεπίδου ἐν τῇ ἱππαρχίᾳ τὸν δῆμον ἐς τοῦτο συναγαγόντος· ἱππάρχησε γάρ καὶ τότε, αὐτὸς ἑαυτὸν ἐν τῇ ὑπατείᾳ ἐπειπὼν ἵππαρχον παρὰ τὰ πάτρια.*

(¹) Cicero initio h. a. vel superiore exeunte, missa Terentia, Publiliam virginem uxorem duxit. IX. c. 8. 24.

Quintil. VI. c. 3. 75. *Cicero obiurgantibus, quod sexagenarius Publiliam virginem duxisset, Cras mulier erit, inquit.* Plutarch. Cic. c. 41. 3. *Τῇ δὲ Τερεντίᾳ καὶ ταύτας (τῆς διαστάσεως προφάσεις) ἀρνουμένῃ λαμπρὰν ἐποίησε τὴν ἀπολογίαν αὐτὸς ἐκεῖνος, μετ' οὐ πολὺν χρόνον γήμας παρθένον, ὡς μὲν ἡ Τερεντία κατεφήμιζεν, ἔρωτι τῆς ὥρας, ὡς δὲ Τίρων ὁ τοῦ Κικέρωνος ἀπελεύθερος γέγραφεν, εὐπορίας ἕνεκεν πρὸς διάλυσιν δανείων. Ἦν γάρ ἡ παῖς σφόδρα πλουσία, καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς ὁ Κικέρων ἐν πίστει κληρονόμος ἀπολειφθεὶς διεφύλαττεν. Ὀφείλων δὲ πολλάς μυριάδας ὑπὸ τῶν φίλων καὶ οἰκείων ἐπείσθη τὴν παῖδα γῆμαι παρ' ἡλικίαν καὶ τοὺς δανειστὰς ἀπαλλάξαι τοῖς ἐκείνης χρησάμενον. Ἀντώνιος δὲ τοῦ γάμου μνησθεὶς ἐν ταῖς πρὸς τοὺς Φιλιππικοὺς ἀντιγραφαῖς ἐκβαλεῖν αὐτόν φησι γυναῖκα, παρ' ᾗ γεγήρακε.* Calenus ap. Dionem XLVI. c. 18. 3. *Τίς δ' οὐκ οἶδεν ὅτι τὴν μὲν γυναῖκα τὴν προτέραν τὴν τεκοῦσάν σοι δύο τέκνα ἐξέβαλες, ἑτέραν δὲ ἐπεσηγάγου παρθένον ὑπεργήρως ὤν, ἵν' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῆς τὰ δανείσματα ἀποτίσῃς; καὶ οὐδ' ἐκείνην μέντοι κατέσχες κτέ.*

(²) Tullia, Ciceronis filia, post divortium cum Lentulo Dolabella factum, Romae filiolum peperit et paullo post diem suum obiit. IX. c. 18. 52 sqq.

Plutarch. Cic. c. 41. 4. *Γήμαντι δ' αὐτῷ μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἡ θυγάτηρ ἀπέθανε τίκτουσα παρὰ Λέντλῳ· τούτῳ γὰρ ἐγαμήθη μετὰ τὴν Πείσωνος τοῦ πρότερον ἀνδρὸς τελευτήν. Καὶ συνῆλθον μὲν ἐπὶ τὴν παραμυθίαν τῷ Κικέρωνι πανταχόθεν οἱ φιλόσοφοι· βαρέως δ' ἄγαν ἤνεγκε τὸ συμβεβηκὸς, ὥστε καὶ τὴν γαμηθεῖσαν ἀποπέμψασθαι δόξασαν ἡσθῆναι τῇ τελευτῇ τῆς Τυλλίας.* Cic. ad Leptam (ad Fam. VI. 18. 5.) *Me Romae tenuit omnino Tulliae meae partus. Sed quum ea, quemadmodum spero, satis firma sit, teneor tamen, dum a Dolabellae procuratoribus exigam primam pensionem.* Ascon. in Pisonian. p. 5. *Cicero filiam, post mortem Pisonis generi, P. Lentulo collocavit, apud quem illa ex partu decessit.* Cfr. ad a. 690. 5.

(3) Cuius morte quum vehementer afflictus esset, Asturae se abdidit, doloremque suum partim fani Tulliae condendi consilio, partim libris scribendis lenire studuit. IX. c. 20. 61.

Cic. ad Att. XII. 15. *In hac solitudine careo omnium colloquio; quumque mane me in silvam abstrusi densam et asperam, non exeo inde ante vesperum. Secundum te, nihil est mihi amicius solitudine. In ea mihi omnis sermo est cum litteris. Eum tamen interpellat fletus; cui repugno, quoad possum. Sed adhuc pares non sumus.* Ibid. 18 *a.* 1. *Habeo nonnullos ex iis, quos nunc lectito, auctores, qui dicant, fieri id oportere, quod saepe tecum egi, et quod a te approbari volo. De fano illo dico; de quo tantum, quantum me amas, velim cogites. — Ego, quantum his temporibus tam eruditis fieri poterit, profecto illam consecrabo omni genere monimentorum, ab omnium ingeniis sumptorum, et Graecorum et Latinorum: quae res forsitan sit refricatura vulnus meum.* Conf. ibid. 19. 20. 21. 22. 23. 36. *Fanum fieri volo; neque hoc mihi erui potest. Sepulcri similitudinem effugere non tam propter poenam legis studeo, quam ut maxime assequar ἀποθέωσιν: quod poteram, si in ipsa villa facerem: sed, ut saepe locuti sumus, commutationes dominorum reformido. In agro ubicumque fecero, mihi videor assequi posse, ut posteritas habeat religionem.* Cfr. Nicol. Mongault, *Remarques sur le Fanum de Tullia, fille de Cicéron.* in Memoir. de l'Acad. des Inscript. T. I. Paris, 1736. 4°. p. 370—384.

(4) Publiliam autem (v. ad a. 709. 1.), quod morte Tulliae voluptatem cepisse videbatur, repudiavit.

Cic. ad Att. XII. 32. 1. *Publilia ad me scripsit, matrem suam (cum Publilio loqui retur) ad me cum illo venturam, et se una, si ego paterer; orat multis et supplicibus verbis, ut liceat, et ut sibi rescribam. Res quam molesta sit, vides. Rescripsi, me etiam gravius esse affe-*

ctum, quam tum, quum illi dixissem, me solum esse velle; quare nolle me hoc tempore eam ad me venire. Conf. Plutarch. Cic. l. c. Calenus apud Dionem l. c.

(5) In hoc gravissimo casu litteras consolatorias accepit a Caesare, Bruto, Lucceio, Sulpicio. IX. c. 19. 54.

Ex his omnibus una superest Sulpicii, quae legitur IX. c. 19. 55—60. ad quam Cicero respondit ad Fam. IV. 6. quas separatim edidit Ol. Kolmodin, *Litterae consolatoriae Sulpitii et responsum Ciceronis*. Upsalae, 1836. 4°. De Sulpicio scripsit Rob. Schneider, *Quaestionum de Servio Sulpicio Rufo Iurisconsulto Romano* Specimina duo. Lipsiae, 1834. 8°. quem citat Meyer. Orat. Rom. Fragm. LXXVII. p. 398. Addatur Ever. Otto, Dissert. *de Servio Sulpicio Rufo, Iurisconsultorum principe*. Traiecti ad Rh. 1725. 4°. [cfr. ad a. 711. 6.] — Ad Lucceii epistolam Cicero respondit ad Fam. V. 13.

(6) Sed omnem consolationem quum vinceret dolor, Cicero per litteras se ipse consolatus est et, ad exemplum Crantoris, scripsit *Consolationem* s. *librum de luctu minuendo*. IX. c. 20. 62. X. c. 20. 56. c. 28. 108.

Cic. ad Att. XII. 28. 2. *Nunc plane nec ego victum, nec vitam illam colere possum: nec in ea re, quid aliis videatur, mihi puto curandum. Mea mihi conscientia pluris est, quam omnium sermo. Quod me ipse per litteras consolatus sum; non poenitet me, quantum profecerim. Maerorem minui: dolorem nec potui, nec, si possem, vellem.* Ibid. 38. 1. *Ego hic (in Antiati), scribendo dies totos, nihil equidem levor, sed tamen aberro. — Si, qui me fractum esse animo et debilitatum putant, sciant, quid litterarum et cuius generis conficiam; credo, si modo homines sint, existiment me, sive ita levatus sim, ut animum vacuum ad res difficiles scribendas afferam, reprehendendum non esse, sive hanc aberrationem a dolore delegerim, quae maxime liberalissima doctoque homine dignissima, laudari me etiam oportere. Sed, quum ego faciam omnia, quae facere possim ad me adiuvandum; tu effice id, quod video te non minus, quam me laborare.* Ibid. 45. 1. *Ego hic (in Antiati) duo magna συντάγματα absolvi. Nullo enim alio modo a miseria quasi aberrare possum.* Lactantius Div. Instit. III. c. 28. 9. *M. Tullius in sua Consolatione se pugnasse semper contra fortunam loquitur, eamque a se semper esse superatam, quum fortiter inimicorum impetus retudisset: nec tum quidem ab ea fractum, quum domo pulsus patria caruerit* [v. ad a. 696. 12.]. *Tum autem quum amiserit carissimam filiam, victum se a fortuna turpiter confitetur: Cedo, inquit, et manum*

tollo. Cfr. I. c. 15. 16 sqq. Plinius H. N. I. Praef. p. 4. (*Cicero*) *qui in libris de Republica Platonis se comitem profitetur, in Consolatione Crantorem, inquit, sequor; item Panaetium de Officiis: quae volumina eius ediscenda, non modo in manibus quotidie habenda, nosti.* Hieronym. Epitaph. Nepot. c. 4. *Legimus Crantorem, cuius volumen ad confovendum dolorem suum secutus est Cicero.* Conf. Frid. Schneider, *de Consolatione Ciceronis.* Vratislaviae, 1835. 8°. Eiusd. *Commentatio de Crantoris libro, qui περὶ Πένθους inscribitur.* in Zeitschrift f. d. Alterthumswissenschaft 1836, n°. 104, p. 839—848. F. G. B. van Bleeck van Rysewyk, *Diss. Litt. de Crantore Solensi.* Arnhemiae, 1837. 8°. Fr. Kayser, *de Crantore Academico.* Heidelb. 1841.

(7) Hortatu, ut videtur, Attici misit filium suum Athenas studiorum caussa, additis viae comitibus Tullio Montano et Marciano. x. c. 25. 71. [cfr. ad a. 710. 16.]

Cic. ad Att. XII. 7. 1. *Quae desideras, omnia scripsi in codicillis, — sed etiam plura quam quaeris; in iis, de Cicerone: cuius quidem cogitationis initium tu mihi attulisti. Locutus sum cum eo liberalissime. — Vellet magis liberalitate uti mea, quam sua libertate: sed tamen permisi. Tibi enim intellexeram non nimis displicere. Ego etiam atque etiam cogitabo, teque, ut idem facias, rogo. Magna res! simplex est manere, illud anceps.* Ibid. 32. 2. *Ciceroni velim hoc proponas, ita tamen, si tibi non iniquum videbitur, ut sumptus huius peregrinationis — accommodet ad mercedes Argileti et Aventini. — Praestabo, nec Bibulum, nec Acidinum, nec Messallam, quos Athenis futuros audio, maiores sumptus facturos, quam quod ex eis mercedibus recipietur. Itaque velim videas — quid viatici, quid instrumenti satis sit.* Ibid. 52. 1. *L. Tullium Montanum nosti, qui cum Cicerone profectus est.* Ibid. 53. *Misi ad te epistolas, ad Marcianum et ad Montanum.*

(8) Cicero, quum dicendi arti nihil iam loci esse videret neque in curia neque in foro, omnem curam suam atque operam contulit ad philosophiam, vacavitque adolescentibus philosophiae studiosis et complures scripsit libros. IX. c. 21. 63 sqq. x. c. 1. 1. c. 11. 26. c. 18. 49.

Plutarch. Cic. c. 40. 1. Ἐκ τούτου Κικέρων, εἰς μοναρχίαν τῆς πολιτείας μεθεστώσης, ἀφέμενος τοῦ τὰ κοινὰ πράττειν ἐσχόλαζε τοῖς βουλομένοις φιλοσοφεῖν τῶν νέων, καὶ σχεδὸν ἐκ τῆς πρὸς τούτους συνηθείας, εὐγενεστάτους καὶ πρώτους ὄντας, αὖθις

ἴσχυεν ἐν τῇ πόλει μέγιστον. Αὐτῷ δ' ἔργον μὲν ἦν τὸ τοὺς φιλοσόφους συντελεῖν διαλόγους καὶ μεταφράζειν καὶ τῶν διαλεκτικῶν ἢ φυσικῶν ὀνομάτων ἕκαστον εἰς 'Ρωμαικὴν μεταβάλλειν διάλεκτον.

(9) In his libris fuit *Hortensius*, quo universae philosophiae vituperatoribus respondit, quum esset accusata et vituperata ab oratore Hortensio. x. c. 6. 14. c. 9. 20. c. 11. 26 sq. c. 14. 34.

Cic. Tusc. III. c. 3. 6. *De universa philosophia, quanto opere et expetenda esset et colenda, satis, ut arbitror, dictum est in Hortensio.* Trebell. Pollio in vita Salonini Gallieni c. 2. *Nec ignota esse arbitror, quae dixit M. Tullius in Hortensio, quem ad exemplum Protreptici scripsit.* Augustin. de Vita beata p. 705. (ed. Lugd. 1563.) *Ego ab usque undevicesimo anno aetatis meae, postquam in schola Rhetorum librum illum Ciceronis, qui Hortensius vocatur, accepi, tanto amore philosophiae succensus sum, ut statim ad eam me transferre meditarer.* Id. Confess. III. c. 4. *Usitato iam discendi ordine perveneram in librum quemdam cuiusdam Ciceronis. Liber ille ipsius exhortationem continet ad philosophiam et vocatur Hortensius. Ille vero liber mutavit affectum meum. Viluit mihi repente omnis vana spes, et immortalitatem sapientiae concupiscebam aestu cordis incredibili. Non enim ad acuendam linguam referebam illum librum, neque mihi locutionem, sed, quod loquebatur, persuaserat. — Et ego illo tempore hoc solo delectabar in illa exhortatione, quod non illam aut illam sectam, sed ipsam, quaecunque esset, sapientiam ut diligerem, et quaererem, et assequerer, et tenerem atque amplexarer fortiter, excitabar sermone illo et accendebar et ardebam.* Cf. Fr. Schneider, *Fragmenta Hortensii Ciceroniani.* Tremesnoviae, 1841. 8°.

(10) Deinde plura suscepit et primum quidem Academiae philosophiam duobus libris *Academicorum* illustravit, in quibus Catulum, Lucullum et Hortensium loquentes quum induxisset, deinde, Attici hortatu, Varronis personam disputationi inserere constituit. Unde nata est duplex Academicorum recensio. x. c. 6. 14. c. 11. 26. c. 12. 28.

Cic. ad Att. XIII. 18. *Ego interea admonitu tuo perfeci sane argutulos libros ad Varronem: sed tamen exspecto, quid ad ea, quae scripsi ad te: primum, qui intellexeris eum desiderare a me, quum ipse homo πολυγραφώτατος numquam me lacessisset: deinde, quem ζηλοτυ-*

πεῖν, *nisi forte Brutum: quem si non ζηλοτυπεῖ, multo Hortensium minus, aut eos, qui de republica loquuntur. Plane hoc mihi explices velim: in primis, maneasne in sententia, ut mittam ad eum, quae scripsi; an nihil necesse putes.* Ibid. 12. 3. *Quod ad me de Varrone scribis, scis me antea orationes, aut aliquid id genus solitum scribere, ut Varronem nusquam possem intexere. -- Ergo illam ἀκαδημικὴν (σύνταξιν), in qua homines, nobiles illi quidem, sed nullo modo philologi, nimis acute loquuntur, ad Varronem transferamus. Etenim sunt Ἀντιόχεια, quae iste valde probat. Catulo et Lucullo alibi reponemus. — Accepi a Vestorio litteras. Ait, — rem ad me esse collatam — a. d.* VIII. *Kal. Quint.* [= 24 Iun. 709.]. Ibid. 21. 4. *Varroni quidem quae scripsi te auctore, ita propero mittere, ut iam Romam miserim describenda. — De Caesaris adventu, scripsit ad me Balbus, non ante Kal. Sext.* [= 1 Sext. (Aug.) 709]. Ibid. 25. 3. *Sed quid est tandem, quod perhorrescas, quia tuo periculo iubeam libros dari Varroni? — Sed tamen ego non despero probatum iri Varroni.* Quintil. III. c. 6. 64. *M. Tullius non dubitavit aliquos suos libros iam editos aliis postea scriptis ipse damnare, sicut Catulum atque Lucullum.* Plutarch. Lucull. c. 42. 3. *Φιλοσοφίαν δὲ πᾶσαν μὲν ἠσπάζετο (ὁ Λούκουλλος) — ἴδιον δὲ τῆς Ἀκαδημίας ἐξ ἀρχῆς ἔρωτα καὶ ζῆλον ἔσχεν, οὐ τῆς νέας λεγομένης — ἀλλὰ τῆς παλαιᾶς. — Καὶ σύγγραμμά γε πάγκαλον (ὁ Κικέρων) ἐποίησεν εἰς τὴν αἵρεσιν, ἐν ᾧ τὸν ὑπὲρ τῆς καταλήψεως λόγον Λουκούλλῳ περιτέθεικεν, αὐτῷ δὲ τὸν ἐναντίον· Λούκουλλος δὲ ἀναγέγραπται τὸ βιβλίον.* Plinius H. N. XXXI. c. 2. (3.) *Digna memoratu villa est ab Averno lacu Puteolos tendentibus imposita littori, celebrata porticu ac nemore, quam vocabat Cicero Academiam, ab exemplo Athenarum, ibi compositis voluminibus eiusdem nominis*, cet.

(11) Secuti sunt *de Finibus Bonorum et Malorum* libri quinque; in quibus non modo quid sibi probaretur, sed etiam quid a singulis philosophiae disciplinis diceretur, persecutus est. x. c. 13. 30.

Cic. ad Att. XIII. 12. 3. *Nunc illam περὶ τελῶν σύνταξιν, sane mihi probatam, Bruto, ut tibi placuit, despondimus: idque tu eum non nolle mihi scripsisti. — Accepi a Vestorio litteras. Ait, rem ad me esse collatam — a. d.* VIII. *Kal. Quint.* [= 24 Iun. 709]. Ibid. 21. 4. *Scripsit Balbus ad me, se a te quintum de Finibus librum descripsisse; in quo non sane multa mutavi, sed tamen quaedam. Tu autem commode feceris, si reliquos continueris, ne et ἀδιόρθωτα ha-*

beat Balbus, et ἔωλα Brutus. — De Caesaris adventu, scripsit ad me Balbus, non ante Kal. Sext. [= 1 Sext. (Aug.) 709]. Ibid. 23. 2. *Libri ad Varronem non morabantur. Sunt enim effecti, ut vidisti: tantum librariorum menda tolluntur. De quibus libris scis me dubitasse: sed tu videris. Item, quos Bruto mittimus, in manibus habent librarii.* [Cfr. ad a. 702. 9.]

(12) Praeterea scripsit h. a. *laudationem Porciae*, Catonis sororis, quae L. Domitio Ahenobarbo nupta fuerat.

Cic. ad Att. XIII. 37. 3. *Laudationem Porciae gaudeo me ante dedisse Leptae tabellario, quam tuas acceperim litteras. Eam tu igitur, si me amas, curabis, si modo mittetur, isto modo mittendam Domitio et Bruto.* Ibid. 48. 2. *Laudationem Porciae tibi misi correctam: atque eo properavi, ut, si forte aut Domitii filio, aut Bruto mitteretur, haec mitteretur. Id si tibi erit commodum, magno opere cures velim.*

(13) Caesar, victis in Hispania, ad Mundam urbem, Pompeii filiis, Sexto et Cnaeo (v. ad a. 708. 15.), Romam revertitur mense Octobri; consulatumque, quo ipse abdicaverat, tradit Q. Fabio et C. Trebonio, in ternos novissimos menses.

Livius Epit. 115. (*Caesar*) *profectus in Hispaniam adversus Cn. Pompeium, multis utrimque expeditionibus factis, et aliquot urbibus expugnatis, summam victoriam cum magno discrimine ad Mundam urbem consecutus est.* Velleius II. c. 56. 1. *Caesar, omnium victor, regressus in Urbem, quod humanam excedat fidem, omnibus, qui contra se arma tulerant, ignovit —. Neque illi tanto viro, et tam clementer omnibus victoriis suis uso, plus quinque mensium principalis quies contigit. Quippe quum mense Octobri* [a. U. C. 709.] *in Urbem revertisset, Idibus Martiis* [a. U. C. 710.] *— interemptus est.* Auctor de B. Hisp. c. 39. *Pompeius, saucius et intorto talo, idcirco tardabatur ad fugiendum: — Ita ibi interficitur.* Orosius VI. c. 16. *Sex. Pompeius cum centesimo equite aufugit. Frater eius Cn. Pompeius, contracta celeriter non parva Lusitanorum manu, cum Caesonio congressus et victus fugiensque interfectus est.* Dio XLIII. c. 46. 2. Τὴν δ' οὖν ἀρχὴν τὴν ὕπατον παραχρῆμα μὲν, καὶ πρὶν ἐς τὴν πόλιν ἐσελθεῖν, ἀνέλαβεν, οὐ μέντοι καὶ διὰ τέλους ἔσχεν, ἀλλ' ἐν τῇ Ῥώμῃ γενόμενος ἀπεῖπέ τε αὐτὴν καὶ τῷ Φαβίῳ τῷ Κυΐντῳ τῷ τε Τρεβωνίῳ τῷ Γαΐῳ ἐνεχείρισεν. Conf. Cic. ad Att. XII. 37. Sueton. l. c. Dio XLIII. c. 40. XLV. c. 10. Appian. B. C. II. c. 105. Plutarch.

Caes. c. 56. Zonar. x. c. 10. Strabo III. p. 161. Brissonius de Formulis II. c. 126. p. 212.

(14) Post reditum Caesaris ex Hispania, id est igitur non ante mensem Octobrem, Cicero defendit *Deiotarum*, Galatiae tetrarcham, hospitem veterem et amicum. VII. c. 8. 21. c. 17. 45. c. 19. 53. Deiotarum Castor, nepos suus ex filia, per Phidippum medicum accusaverat, quod Caesari apud se deversanti insidias fecisset. Oratio habita est in domo Caesaris.

Velleius l. c. *Quum mense Octobri in Urbem revertisset*, cet. Scholiasta Gronov. ad Orat. pro Deiot. p. 421. *Deiotarus tetrarches fuit. — Is in matrimonio dederat filiam. Ex ea susceperat nepotem Castorem. Post cum genero (Saocondario) litem habuit. — Gener misit, qui accusarent Deiotarum, quod insidias fecisset Caesari eo tempore, quo illum invitavit hospitio. Audito hoc Deiotarus misit legatos, qui se defenderent. Inter quos legatos misit Phidippum medicum —. Iste corruptus a nepote Castore transiit et coepit accusare Deiotarum. Accusat ergo utramque, indignitas et impietas, servus et nepos. — Haec caussa dicitur in domo Caesaris, non in foro. Adest Cicero.* Cic. pro Deiot. c. 1. 2. *Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate conturber. Crudelem Castorem! ne dicam sceleratum et impium! qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, — avi servum, corruptum praemiis, ad accusandum dominum impulerit et a legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem, dominum accusantis — quum os videbam, quum verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimescebam.* — c. 2. 5. *Moveor etiam loci ipsius insolentia, quod tantam caussam — dico intra domesticos parietes, dico extra conventum et eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent; in tuis oculis, in tuo ore vultuque acquiesco; te unum intueor; ad te unum omnis mea spectat oratio.* — c. 6. 17. *En crimen, en caussa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule — initio, quum est ad me ista caussa delata, Phidippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab isto adolescente esse corruptum, hac suspicione sum percussus: medicum indicem subornavit: finget videlicet aliquod crimen veneni.* Id. ad Dolabell. (ad Fam. IX. 12. 2.) *Oratiunculam pro Deiotaro, quam requirebas, — tibi misi: quam velim sic legas, ut caussam tenuem et inopem nec scriptione magno opere dignam. Sed ego hospiti veteri et amico munusculum mittere volui levidense crasso filo, cuiusmodi ipsius solent esse munera.*

ANNUS VITAE CICERONIS LXIII.

a. U. C.	Coss. C. IULIUS CAESAR V.	a. A. C.
710.	M. ANTONIUS.	44.

(1) Primis anni mensibus Cicero absolvit *Tusculanas disputationes*, iisque res ad beate vivendum maxime necessarias aperuit. x. c. 15. 35.

Cic. ad Att. xv. 2. 1. *Quinto decimo Kalend.* [Iun. = 18 Maii] *e Sinuessano proficiscens — accepi a tabellario tuas litteras. — Quod prima disputatio Tusculana te confirmat, sane gaudeo.* Ibid. 4. 1. *Decimo Kalend.* [Iun. = 23 Maii] *venit tabellarius. — Redeamus igitur, quoniam saepe usurpas, ad Tusculanas disputationes. — Relinquamque Tusculanas disputationes, ad quas tu etiam Vestorium hortaris.*

(2) Lupercalibus, id est a. d. xv. Kal. Mart. [= 15 Febr.], quum Caesar in Rostris sedens in sella aurea, amictus toga purpurea, spectaret Lupercos, Antonius unus e Lupercis ad sellam accessit et capiti eius diadema imposuit; quod Caesar cum plausu populi reiecit. ix. c. 34. 100.

Sueton. Caes. c. 79. *Neque ex eo infamiam affectati etiam regii nominis discutere valuit: quamquam — et Lupercalibus, pro Rostris a consule Antonio admotum saepius capiti suo diadema repulerit, atque in Capitolium Iovi Optimo Maximo miserit.* Livius Epit. 116. *A M. Antonio consule collega suo, inter Lupercos currente diadema capiti suo impositum in sella reposuit.* Cic. Phil. ii. c. 34. 85. *Sedebat in Rostris collega tuus, amictus toga purpurea, in sella aurea, coronatus. Escendis, accedis ad sellam, (ita eras Lupercus, ut te consulem esse meminisse deberes) diadema ostendis. Gemitus toto foro. Unde diadema? Non enim abiectum sustuleras, sed attuleras domo meditatum et cogitatum scelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi: ille cum plausu reiiciebat. Tu ergo unus, scelerate, inventus es, qui, quum auctor regni esses, eum, quem collegam habebas, dominum habere velles, et idem tentares, quid populus Romanus ferre et pati posset.* Id. iii. c. 5. 12. xiii. c. 15. 31. Appian. B. C. ii. c. 109. *Θεώμενον αὐτὸν ἐν ἀγορᾷ τὰ Λουπερκάλια ἐπὶ θρόνου χρυσέου, πρὸ τῶν ἐμβόλων, Ἀντώνιος, ὑπατεύων σὺν αὐτῷ Καίσαρι, καὶ διαθέων τότε γυμνὸς ἀλη-*

λιμμένος (ὥσπερ εἰώθασιν οἱ τῆσδε τῆς ἑορτῆς ἱερέες) ἐπὶ τὰ ἔμβολα ἀναδραμὼν, ἐστεφάνωσε διαδήματι. Κρότου δὲ πρὸς τὴν ὄψιν παρ' ὀλίγων γενομένου, καὶ στόνου παρὰ τῶν πλειόνων, ὁ Καῖσαρ ἀπέρριψε τὸ διάδημα· καὶ ὁ Ἀντώνιος αὖθις ἐπέθηκε, καὶ ὁ Καῖσαρ αὖθις ἀπορρίπτει. Καὶ ὁ δῆμος, διεριζόντων μὲν ἔτι, ἡσύχαζε, μετέωρος ὢν ὅπῃ τελευτήσειε τὸ γιγνόμενον· ἐπικρατήσαντος δὲ τοῦ Καίσαρος, ἀνεβόησαν ἥδιστον, καὶ αὐτὸν ἅμα εὐφήμουν, οὐ προσέμενον. Conf. Velleius II. c. 56. Florus IV. c. 2. 91. Auctor de Vir. ill. c. 85. Dio XLIV. c. 11. XLV. c. 30. Plutarch. Caes. c. 61. Anton. c. 12. Zonar. X. c. 11.

(³) Idibus Martiis (= 15 Mart.) Caesar, agens annum LVI. in curia Pompeii, XXIII vulneribus confossus trucidatur a coniuratis; quorum principes habentur M. Brutus Caepio, C. Cassius Longinus, C. Trebonius, D. Brutus Albinus. IX. c. 29. 86. c. 32. 92—97.

Livius Epit. 116. *Conspiratione in eum facta, cuius capita fuerunt M. Brutus et C. Cassius et ex Caesaris partibus D. Brutus et C. Trebonius, in Pompeii curia occisus est viginti tribus vulneribus.* Sueton. Caes. c. 80. *Conspiratum est in eum a sexaginta amplius; C. Cassio, Marcoque et Decimo Bruto, principibus conspirationis. Qui — postquam senatus Idibus Martiis in Pompeii curiam edictus est, facile tempus et locum praetulerunt.* — c. 82. *Adsidentem conspirati, specie officii, circumsteterunt: illicoque Cimber Tillius, qui primas partes susceperat, quasi aliquid rogaturus, propius accessit: renuentique, et gestu in aliud tempus differenti, ab utroque humero togam apprehendit: deinde clamantem, Ista quidem vis est, alter e Cassiis adversum vulnerat paullum infra iugulum. — Atque ita tribus et viginti plagis confossus est.* Velleius II. c. 56. 3. *Idibus Martiis, coniurationis auctoribus Bruto et Cassio, — adiectis etiam consiliariis caedis — D. Bruto et C. Trebonio, aliisque clari nominis viris, interemptus est.* Sueton. Caes. c. 88. *Periit sexto et quinquagesimo aetatis anno.* (v. ad a. 654. 3.) Florus IV. c. 2. 95. *Sic ille, qui terrarum orbem civili sanguine impleverat* [Plin. H. N. VII. c. 25. *undecies centena et* XCII M. *hominum occisa praeliis ab eo*], *tandem ipse sanguine suo curiam implevit.* Appian. B. C. II. c. 111—154. c. 149. *Γάϊος Καῖσαρ ἐτελεύτησεν ἐν ἡμέραις αἷς καλοῦσιν Εἰδοῖς Μαρτίαις, Ἀνθεστηριῶνος μάλιστα μέσου — ἔτος ἄγων ἕκτον ἐπὶ πεντήκοντα.* Plutarch. Caes. c. 62—67. c. 69. 1 *Θνήσκει δὲ Καῖσαρ τὰ μὲν πάντα γεγονὼς ἔτη πεντήκοντα καὶ ἕξ, Πομπηΐῳ δ' ἐπιβιώσας οὐ πολὺ πλέον ἐτῶν τεσσάρων* (v.

ad a. 706. 4.). Id. Brut. c. 14—17. Cf. Dio XLIV. c. 8—20. Eutrop. VI. c. 25. Orosius VI. c. 17. Zonaras X. c. 11. Franc. Petrarcha (vulgo Iulius Celsus), *Historia C. Iulii Caesaris*, ed. G. L. Schneider. Lipsiae, 1827. 8°. Ab Conders ab Helpen (praeside Mart. Schoockio), *Disputatio Historica exhibens C. Iulium Caesarem.* Groningae, 1647. 8°. A. A. G. Meissner, *das Leben des Iulius Cäsar* (fortges. von I. C. L. Haken) 4 Bde. Berlin, 1799—1812. I. M. Söltl, *Caius Iulius Cäsar aus den Quellen.* Berlin, 1826. 8°. P. van Limburg Brouwer, *Cesar en zijne tijdgenooten.* Groningen, 1844—1846. 4 voll. 8°.

(4) In Caesaris locum Antonius collegam sibi sumpsit P. Cornelium Dolabellam, Ciceronis quondam generum (v. ad a. 709. 2.) IX. c. 44. 122.

Velleius II. c. 58. 2. *Dolabella, quem substituturus sibi Caesar designaverat consulem, fasces atque insignia corripuit consulis.* Dio XLIV. c. 22. 1. *Ἰδὼν δὲ ταῦτα ὁ Δολοβέλλας, — ἔς τε τὴν ὕπατον ἀρχὴν καίπερ μηδέπω οἱ προσήκουσαν ἐσῆλθεν, καὶ δημηγορήσας τι περὶ τῶν παρόντων ἐς τὸ Καπιτώλιον ἀνέβη.* Ibid. c. 53. 1. *Τὸν Δολοβέλλαν ὁ Ἀντώνιος, καίτοι μὴ φοβηθεὶς τὰ πρῶτα ἐς τὴν ἀρχὴν ὡς οὐδέπω καθήκουσάν οἱ προσλαβεῖν, ὅμως προσέθετο, δείσας μὴ στασιάσῃ.* Conf. Appian. B. C. II. c. 122. 129. Cic. ad Dolabell. (ad Fam. IX. 14.) Id. Philipp. I. c. 11 sqq.

(5) Interfecto Caesare quum M. Brutus, cruentum alte extollens pugionem, Ciceronem nominatim exclamasset, ex eo Antonius falso intelligi debere contendit Ciceronem huius caedis fuisse participem. IX. c. 33. 95. c. 34. 98.

Plutarch. Cic. c. 42. 1. *Τῆς δ' ἐπὶ Καίσαρα συνισταμένης πράξεως οὐ μετέσχε, καίπερ ὢν ἑταῖρος ἐν τοῖς μάλιστα Βρούτου καὶ βαρύνεσθαι τὰ παρόντα καὶ τὰ πάλαι ποθεῖν πράγματα δοκῶν, ὡς ἕτερος οὐδείς. Ἀλλ' ἔδεισαν οἱ ἄνδρες αὐτοῦ τήν τε φύσιν ὡς ἐνδεᾶ τόλμης τόν τε χρόνον, ἐν ᾧ καὶ ταῖς ἐρρωμενεστάταις φύσεσιν ἐπιλείπει το θαρρεῖν.* Dio XLIV. c. 20. 3. *Καίτοι τῶν σφαγέων ἔς τε τὴν ἀγορὰν ὥσπερ εἶχον ὁρμησάντων, καὶ τοῖς τε σχήμασιν ἐνδεικνυμένων καὶ προσεκβοώντων μὴ φοβεῖσθαι. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τοῦτό τε ἅμα ἔλεγον καὶ τὸν Κικέρωνα συνεχῶς ἀνεκάλουν.* Calenus apud Dionem XLVI. c. 22. 3. *Ἵνα γοῦν τἆλλα ἐάσω, ἐλεηθεὶς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος καὶ σωθεὶς ἔς τε τοὺς εὐπατρίδας ἐγγραφεὶς ἀπέκτεινεν, οὐκ αὐτοχειρίᾳ (πόθεν, δειλός τε οὕτω καὶ γύννις ὤν;) ἀλλ' ἀναπείσας καὶ παρασκευάσας τοὺς τοῦτο ποιήσαντας.*

καὶ ὅτι ταῦτ' ἀληθῆ λέγω, αὐτοὶ ἐκεῖνοι ἐδήλωσαν· ὅτε γοῦν γυμνοῖς τοῖς ξίφεσιν ἐς τὴν ἀγορὰν ἐπέδραμον, ὀνομαστὶ αὐτόν ἀνεκάλεσαν συνεχῶς εἰπόντες, ὦ Κικέρων —. ἐκεῖνόν τε οὖν εὐεργέτην ὄντα ἐφόνευσεν. Conf. F. D. Gräter, *Ueber Cäsars Ermordung u. Cicero's Ansicht derselben.* Zürich, 1820. (item in vol. VII. Epistolarum Ciceronis a Wielando Germanice conversarum, p. 3—42.) Ios. Heimbrod, *M. Tullius Cicero inde ab Idibus Mart.* 710. *usque ad Calend. Ianuar.* 711. *p. R. c.* Gleiwitz, 1844. 4°. Cic. ad Cassium (ad Fam. XII. 2. 1.) *Homo amens et perditus multoque nequior, quam ille ipse, quem tu nequissimum occisum esse dixisti, caedis initium quaerit: nullamque aliam ob caussam me auctorem fuisse Caesaris interficiendi criminatur, nisi, ut in me veterani incitentur.* Id. ad Trebonium (ad Fam. X. 28. 1.) *Quam vellem ad illas pulcherrimas epulas me Idibus Martiis invitasses! reliquiarum nihil haberemus.*

(⁶) Post diem tertium, id est a. d. XVI. Kal. Apr. [= 17 Mart.] Cicero in aede Telluris, quantum potuit, pacis fundamenta iecit atque omnem discordiarum memoriam sempiterna oblivione delendam censuit.

Cic. Phil. II. c. 35. 88. *Quae tua, (Antoni,) fuga? quae formida praeclaro illo die* [i. e. Idib. Mart.]? — *Post diem tertium* [i. e. a. d. XVI. Kal. April.] *veni in aedem Telluris et quidem invitus, quum omnes aditus armati obsiderent.* Ibid. I. 1. 1. *In aedem Telluris convocati sumus. In quo templo, quantum in me fuit, ieci fundamenta pacis, Atheniensiumque renovavi vetus exemplum, Graecum etiam verbum* [*τῆς ἀμνηστίας*] *usurpavi, quo tum in sedandis discordiis erat usa civitas illa, atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delendam censui.* Velleius II. c. 58. 2. *Convocato senatu — illud decreti Atheniensium celeberrimi exemplum, relatum a Cicerone, oblivionis praeteritarum rerum, decreto patrum comprobatum est.* Conf. Orosius VII. c. 6. Appian. B. C. II. c. 126. *Γιγνομένων δὲ τούτων, διάγραμμα νυκτὸς ἀνεγιγνώσκετο Ἀντωνίου τὴν βουλὴν συγκαλοῦντος ἔτι πρὸ ἡμέρας ἐς τὸ τῆς Γῆς ἱερὸν, ἀγχοτάτω μάλιστα ὂν τῆς οἰκίας Ἀντωνίου.* — c. 135. *Γίγνεται δόγμα, ἡσυχαζόντων ἤδη καὶ ἀγαπώντων απάντων· Φόνου μὲν οὐκ εἶναι δίκας ἐπὶ τῷ Καίσαρι· κύρια δὲ εἶναι τὰ πεπραγμένα αὐτῷ πάντα καὶ ἐγνωσμένα, ἐπεὶ τῇ πόλει συμφέρει.* — c. 142. *Ἅμα δὲ ἡμέρᾳ οἱ μὲν ὕπατοι τὸ πλῆθος ἐς ἐκκλησίαν συνεκάλουν· καὶ ἀνεγιγνώσκετο αὐτοῖς τὰ δόξαντα, καὶ Κικέρων πολὺ τῆς ἀμνηστίας ἐγκώμιον ἐπέλεγεν.* Conf. Ibid. III. c. 62. Plutarch. Cic. c. 42. 2. *Ἀντώνιος μὲν ὑπατεύων*

τὴν βουλὴν συνήγαγε καὶ βραχέα διελέχθη περὶ ὁμονοίας, Κικέρων δὲ πολλὰ πρὸς τὸν καιρὸν οἰκείως διελθὼν ἔπεισε τὴν σύγκλητον Ἀθηναίους μιμησαμένην ἀμνηστίαν τῶν ἐπὶ Καίσαρι ψηφίσασθαι. Id. Brut. c. 19. 1. *Οὐ μὴν ἀλλὰ τῇ ὑστεραίᾳ τῆς βουλῆς συνελθούσης εἰς τὸ τῆς Γῆς ἱερὸν, Ἀντωνίου δὲ καὶ Πλάγκου καὶ Κικέρωνος εἰπόντων περὶ ἀμνηστίας καὶ ὁμονοίας, ἔδοξε μὴ μόνον ἄδειαν εἶναι τοῖς ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ γνώμην ὑπὲρ τιμῶν προθεῖναι τοὺς ὑπάτους.* Dio XLIV. c. 22. 2. *Ὁ οὖν Ἀντώνιος — τήν τε γερουσίαν ἐς τὸ τῆς Γῆς τέμενος ἤθροισε καὶ γνώμας ὑπὲρ τῶν παρόντων προέθηκεν. καὶ εἶπον ἄλλοι τε ἄλλα, ὡς ἕκαστος αὐτῶν ἐγίνωσκε, καὶ ὁ Κικέρων τάδε, οἷσπερ καὶ ἐπείσθησαν. κτέ.* Zonaras X. c. 12. *Ὁ δὲ Κικέρων δημηγορήσας ἔπεισε πάντας μὴ μνησικακεῖν ἀλλήλοις, ἀλλὰ κἂν τισιν ἡμάρτηταί τι, παρόψεσθαι τοῦτο, ἵνα μὴ ἐμφίλιος αὖθις γένηται πόλεμος καὶ τῶν πολιτῶν ὄλεθρος ὑπ' ἀλλήλων ὀλλυμένων, ὁμονοῆσαι δὲ ὁμοφύλους ὄντας καὶ συγγενεῖς. καὶ προσέθετο δεῖν καὶ τὰ παρὰ τοῦ Καίσαρος πραχθέντα, εἴ τε ἐν δωρεαῖς ἢ τιμαῖς εἶεν ἢ ἐν ἀρχαῖς, φυλάξαι, καὶ μή τι τούτων πολυπραγμονῆσαι ἢ ἀνατρέψαι. πεισθέντες οὖν αὐτῷ, μηδενὶ μνησικακεῖν ἐψηφίσαντο.*

(7) Antonius, idem se velle simulans, praeclaram habuit de Concordia orationem, factisque bene et e republica senatusconsultis omnem omnibus bonis metum abstulisse visus est. IX. c. 35. 101.

Cic. Philipp. I. c. 1. 2. *Praeclara tum oratio M. Antonii: egregia etiam voluntas: pax denique per eum et per liberos eius cum praestantissimis civibus confirmata est. Atque his principiis reliqua consentiebant. — Assentiri etiam nos Ser. Sulpicio, clarissimo viro, voluit, ne qua tabula post Idus Martias ullius decreti Caesaris aut beneficii figeretur. — Dictaturam, quae vim iam regiae potestatis obsederat, funditus ex republica sustulit.* — c. 2. 5. *Liberatus caedis periculo paucis post diebus senatus: uncus impactus est fugitivo illi, qui in C. Marii nomen invaserat.* c. 13. 31. *Tu autem, M. Antoni, — unum illum diem, quo in aede Telluris senatus fuit, non omnibus iis mensibus, quibus te quidam, multum a me dissentientes, beatum putant, anteponis? Quae fuit oratio de concordia! quanto metu veterani, quanta sollicitudine civitas tum a te liberata est! — Proximo, altero, tertio, denique reliquis consecutis diebus, non intermittebas quasi donum aliquod quotidie afferre reipublicae. Maximum autem illud, quod dictaturae nomen sustulisti.* Ibid. II. c. 36. 91. *Idem —*

reliquis diebus in Capitolio praeclara senatusconsulta fecisti, ne qua post Idus Martias immunitatis tabula, neve cuiusquam beneficii figeretur. — Optimum vero, quod dictaturae nomen in perpetuum de republica sustulisti. Livius Epist. 116. *Dictaturae honos in perpetuum sublatus est. C. Amatius* [conf. Appian. B. C. III. c. 2 sqq. et Valer. Max. IX. c. 15. ubi vocatur *Herophilus*], *humillimae sortis homo, qui se C. Marii filium ferebat, quum apud credulam plebem seditiones moveret, necatus est.* Appian. B. C. III. c. 25. *Ὁ δὲ Ἀντώνιος τὸν φόβον αὐτῶν καὶ τὴν ὑπόνοιαν ἐκλύων, ἐψηφίσατο, Μὴ ἐξεῖναι τῷ κατὰ μηδεμίαν αἰτίαν περὶ Δικτάτωρος ἀρχῆς μήτε ἐπιψηφίζειν, μήτε λαβεῖν διδομένην· ἢ τὸν ἐκ τῶνδέ τινος ὑπεριδόντα νηποινεὶ πρὸς τῶν ἐντυχόντων ἀναιρεῖσθαι.* Conf. Dio XLIV. c. 51. Zonar. X. c. 12.

(8) Postea vero Antonius omnia coepit in republica miscere, falsa proferens Caesaris chirographa. IX. c. 35. 101.

Velleius II. c. 60. 4. *Aperte deinde Antonii ac Dolabellae consulum ad nefandam dominationem erupit furor. Sestertium septies millies, depositum a C. Caesare ad aedem Opis, occupatum ab Antonio: actorum eiusdem, insertis falsis vitiatisque corrupti commentarii; atque omnia pretio temperata, vendente rempublicam consule. Idem provinciam D. Bruto, designato consuli, decretam Galliam occupare statuit. Dolabella transmarinas decrevit sibi.* Cic. ad Att. XIV. 13. 6. *Quae Caesar numquam neque fecisset, neque passus esset, ea nunc ex falsis eius commentariis proferuntur.* Id. Phil. II. c. 36. 92. *Constituta respublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia te gubernante naufragia metuebam. — Toto Capitolio tabulae figebantur: neque solum singulis venibant immunitates, sed etiam populis universis. Civitas non iam singillatim, sed provinciis totis dabatur.* — c. 37. 93. *Ubi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quae sunt ad Opis, patebat?* — c. 38. 97. *Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar?* cet. Ibid. V. c. 4. 11. *Quid? illi immanes quaestus ferendine, quos M. Antonii tota exhausit domus. Decreta falsa vendebat: regna, civitates, immunitates in aes accepta pecunia iubebat incidi. Haec se ex commentariis Caesaris, quorum ipse auctor erat, agere dicebat.* cet. Dio XLIV. c. 53. 2. *Ὡς μέντοι — ὁ Ἀντώνιος τό τε ἐξετάσαι τὰ διοικηθέντα ὑπὸ τοῦ Καίσαρος καὶ τὸ πάντα τὰ δόξαντα αὐτῷ ποιῆσαι ἐπετράπη, οὐκέτ' ἐσωφρόνησεν ἀλλ', ἐπειδὴ τάχιστα ἐγκρατὴς τῶν γραμμάτων αὐτοῦ ἐγένετο, πολλὰ μὲν ἀπήλειψε πολλὰ δὲ ἀντενέγραψεν, ἄλλα τε καὶ νόμους. καὶ προσέτι καὶ χρήματα καὶ*

ἀρχὰς τὰς μὲν ἀφείλετο τινῶν τὰς δὲ ἔδωκεν ἄλλοις, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἐκείνου διαγραμματων αὐτὸ ποιῶν. κὰκ τούτου συχνὰ μὲν αὐτόθεν ἥρπασε, συχνὰ δὲ καὶ παρ' ἰδιωτῶν τῶν τε δήμων καὶ τῶν βασιλέων ἠργυρολόγησε, τοῖς μὲν χώραν τοῖς δὲ ἐλευθερίαν, ἄλλοις πολιτείαν, ἄλλοις ἀτέλειαν πωλῶν. Conf. Appian. B. C. III. c. 5. Plutarch. Brut. c. 21. Anton. c. 15.

(9) Et omnibus bonis, inprimis vero Ciceroni, terrorem iniiciens, modo in senatu, modo in concione omnes a partibus suis alienos minatur perituros. IX. c. 39. 111.

Cic. Phil. I. c. 2. 6. *Ecce enim Kalendis Iuniis, quibus ut adessemus edixerat, mutata omnia: nihil per senatum, multa et magna per populum, et absente populo et invito. Consules designati se audere negabant in senatum venire: patriae liberatores urbe carebant ea, cuius a cervicibus iugum servile deiecerant. — Quae quum audire mallem, quam videre, — discessi.* Ibid. II. c. 42. 108. *Kalendis Iuniis quum in senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repente diffugimus.* Id. ad Att. XV. 22. *Ego autem scripsi Sextum adventare, non quo iam adesset, sed quia certe id ageret, ab armisque nullus discederet. Certe, si pergit, bellum paratum est. Hic autem noster Cytherius, nisi victorem, neminem victurum.* Plutarch. Cic. c. 43. 1. Εὐθὺς οὖν ὁ Ἀντώνιος ἐπῄρτο καὶ πᾶσι μὲν ἦν φοβερὸς ὡς μοναρχήσων, τῷ δὲ Κικέρωνι φοβερώτατος. Ἀναρρωννυμένην τε γάρ αὐτῷ πάλιν ὁρῶν τὴν δύναμιν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τοῖς περὶ Βροῦτον ἐπιτήδειον εἰδὼς ἤχθετο παρόντι.

(10) Kalendis Sextilibus [= 1 Sext. (Aug.)] L. Piso in senatu, quamquam nullo assentiente, primus in Antonium invectus est; cui tamen orationi non interfuit Cicero. IX. c. 38. 109.

Cic. ad Att. XVI. 7. 5. *Extremum illud vel molestissimum —. Nam* XVI. *Kal. Sept.* [= 17 Sext. (Aug.)] *quum venissem Veliam, Brutus audivit. — Pedibus ad me statim. — Maxime autem dolebat, me Kal. Sext. in senatu non fuisse. Pisonem ferebat in caelum.* Id. ad Cassium (ad Fam. XII. 2. 1.) *Ita nec Pisoni, qui in eum primus invectus est nullo assentiente, nec mihi, qui idem tricesimo post die* [erat autem IV. Non. Sept. = 2 Sept. (v. infra n. 21.) i. e. XXXII. post Kal. Sext.] *feci, — tuto in senatum venire licet.* Id. Philipp. I. c. 4. 9. *Ego celeriter Veliam devectus, Brutum vidi —. Ex quo primum cognovi, quae Kalendis Sextilibus in senatu fuisset L. Pisonis oratio:*

qui quamquam parum erat —, u quibus debuerat, adiutus, tamen et Bruti testimonio — et omnium praedicatione, quos postea vidi, magnam mihi videbatur gloriam consecutus. Ibid. c. 6. 14. *Atque utinam, P. C., Kalendis Sextilibus adesse potuissem! non quo profici potuerit aliquid, sed ne unus modo cansularis, quad tum accidit, dignus illo honore, dignus republica inveniretur. Qua quidem ex re magnum accipia dolorem, homines amplissimis populi Ramani beneficiis usos L. Pisonem, ducem optimae sententiae, non secutos. — Nou modo voce nemo L. Pisoni cansularis, sed ne vultu quidem assensus est.*

([11]) Cicero enim, qui iam initio mensis Aprilis ex Urbe rus profectus erat, villas suas lustrabat, nec quidquam per quinque fere menses malebat quam rusticari et, solus quum esset, in philosophiae portum se conferre. IX. c. 44. 123.

Cic. ad Att. XIV. 4. *In Tusculanum hodie* [?]; *Lanuvii cras, inde Asturae cagitabam.* Ibid. 4. 1. *Nunc quid putas me Lanuvii?* Ibid. 5. 3. *Haec scripsi ad te proficiscens Astura* III. *Idus* [April. = 11 April.]. Ibid. 6. 1. *Pridie Idus* [April. = 12 April.] *Fundis accepi tuas litteras caenans.* Ibid. 7. 1. *Pastridie Idus* [April. = 14 April.] *Paullum Caietae vidi. — Ego e Formiano exiens* XVII. *Kal.* [Mai. = 15 April.], *ut inde ultero die iu Puteolauum, scripsi haec.* Ibid. 15. 4. *Piliae nostrae villam totam (Cumauam) quaeque in villa sunt trado in Pompeianum ipse proficiscens Kalend. Maiis* [= 1 Mai.] Ibid. 16. 1. *Quinto Non.* [Mai. = 3 Mai.] *conscendens ab hortis Cluviauis in phaselum epicopum has dedi litteras, quum Piliae nostrae villam ad Lucrinum, villicos, procuratores tradidissem. Ipse autem eo die in Paeti nastri tyrotarichum imminebam; perpaucis diebus in Pompeianum; post in haec Puteolana et Cumana regna renavigaro.* Ibid. 17. 1. *In Pompeianum veni* V. *Nonas Mai.* [= 3 Mai.] *quum pridie, ut antea ad te scripsi, Piliam in Cumnna collocarissem.* Ibid. 20. 1. *E Pompeiano navi advectus sum in Luculli nostri hospitium* [Neapolitanum, cfr. Acad. pr. II. c. 3. 9.] VI. *Idus* [Mai. (cfr. ad Att. XIV. 18. 4.) = 10 Mai.], *hora fere* III. — *A Luculla postridie eadem fere hora veni in Puteolanum.* Ibid. 22. 1. *Scire te volui, me hinc (ex Puteolano) Arpinum* XVI. *Kalend. Iun.* [= 17 Mai.]. ad Att. XV. 1. b. 1. *Mansi eo die in Sinuessana: atque inde mane postridie Arpinum proficiscens, hanc epistalam exarari.* Ibid. 2. 1. *Quinto decima Kalend.* [Iun. = 18 Mai.] *e Sinuessano proficisceus, quum dedissem ad te litteras devertissemque a Cumis, in Vesciano accepi*

tuas litteras. Ibid. 3. 1. *Undecimo Kalend.* [Iun. = 22 Mai.] *accepi in Atinati duas epistolas tuas.* Ibid. 4. a. 2. *Quod te a Bruto scribis; ut certior fieret, quo die in Tusculanum essem futurus: ut ad te ante scripsi,* VI. *Kal.* [Iun. = 27 Mai.]. *Puto enim nobis Lanuvium eundum.* Ibid. 11. 1. *Antium veni ante* VI. *Idus* [Iun. = 8 Iun.]. Ibid. 18. 1. *Septimo decimo Kal.* [Quint. = 15 Iun.] — *quum profectus essem (e villa ad Lucrinum lacum) et in lacu navigarem.* Ibid. 25. *Ego hinc (e Tusculano,* cfr. 17. 2.) *volo prid. Kal.* [Quint. = 30 Iun.]. Ibid. 26. 5. *Ex Arpinati,* VI. *Non.* [Quint. = 2 Iul.]. Ibid. 29. 3. *Signata iam epistola, Formiani, qui apud me caenabant, Plancum se aiebant — pridie, quam hoc scribebam, id est* IV. *Nonas* [Quint. = 4 Iul.] *vidisse.* ad Att. XVI. 1. 1. *Nonis Quint.* [= 7 Iul.] *veni in Puteolanum. Postridie iens ad Brutum in Nesidem haec scripsi.* Ibid. 2. 4. *Brundisium cogito. — Sextius* VI. *Idus* [Quint. = 10 Iul.] *exspectabatur, sed non venerat, quod sciam. Cassius cum classicula sua venerat. Ego, quum eum vidissem,* V. [Id. Quint. = 11 Iul.] *in Pompeianum cogitabam, inde Aeculanum.* ad Att. XIV. 7. 2. *Volo mense Quintili in Graeciam* cet. v. infra n. 17 sqq.

(12) In hac rusticatione Cicero scripsit libros tres *de Natura Deorum*, x. c. 16. 38. duos *de Divinatione*, x. c. 17. 42. et librum *de Fato;* quorum hic, ut videtur, ortus est ex sermone, quem de republica cum Hirtio habuit in Puteolano. x. c. 18. 48.

Cic. de Divin. I. c. 5. 8. *Quibus de rebus et alias saepe, et paullo accuratius nuper, quum essem cum Q. fratre in Tusculano, disputatum est. Nam quum ambulandi caussa in Lyceum venissemus — perlegi, ille inquit, tuum paullo ante tertium de Natura Deorum.* Cic. ad Att. XV. 1. 3. *Quum a me* XVII. *Kal.* [Iun. = 16 Maii] *de Puteolano Neapolim, Pansae conveniendi caussa, proficisceretur Hirtius, — seduxi eum et ad pacem sum cohortatus. Non poterat scilicet negare, se velle pacem; sed non minus se nostrorum arma timere, quam Antonii; et tamen utrosque non sine caussa praesidium habere; se autem utraque arma metuere.* Cfr. Io. Nic. Funccius, *de Ciceronis rusticatione.* Rintel. 1772. 4°.

(13) Secuti sunt *Cato Maior s. de Senectute,* x. c. 21. 58. et *Laelius s. de Amicitia.* x. c. 22. 60.

Cic. ad Att. XIV. 21. 1. *Quum paullo ante dedissem ad te Cassii tabellario litteras,* V. *Idus* [Maias = 11 Maii] *venit noster tabella-*

rius —. *Legendus mihi saepius est* **Cato maior**, *ad te missus. Amariorem enim me senectus facit.* Ibid. XVI. 3. 1. *Quod vero scribis te magis et magis delectari O Tite, si quid ego, auges mihi scribendi alacritatem.* Ibid. 11. 3. *Quod me hortaris ad scribendum, amice tu quidem; sed me scito agere nihil aliud. — O Tite tibi prodesse laetor.*

([14]) Item libri duo *de Gloria*, qui perierunt, hoc tempore scripti sunt. x. c. 25. 65.

Cic. ad Att. XV. 14. 1. *Sexto Kal.* [Quint. = 26 Iunii] *accepi a Dolabella litteras* —. *Statim ei rescripsi. — His litteris scriptis me ad* συντάξεις *dedi: quae quidem, vereor, ne miniata cerula tua pluribus locis notandae sint.* Ibid. 27. 1. *Quum ad te* VI. *Non.* [Quint. = 2 Iulii] *darem, eidem tabellario dedi etiam ad Sextium* —. *Librum tibi celeriter mittam de* **Gloria**. Ibid. XVI. 2. 4. *Sextius* VI. *Idus* [Quint. = 10 Iulii] *exspectabatur* —. **De Gloria** *misi tibi.* Ibid. 6. 1. *Veni ad Sicam octavo die e Pompeiano* —. IX. *Kal.* [Sext. = 24 Iulii] *igitur ad Sicam. Ibi tamquam domi meae scilicet. Itaque obduxi posterum diem* [i. e. VIII. Kal. Sext. = 25 Iulii]. — *Nunc negligentiam meam cognosce.* **De Gloria** *librum ad te misi: ot in eo prooemium id est, quod in Academico tertio. Id evenit ob eam rem, quod habeo volumen prooemiorum. Ex eo eligere soleo, quum aliquod* σύγγραμμα *institui. Itaque iam in Tusculano, qui non meminissem, me abusum isto prooemio, conieci id in eum librum, quem tibi misi. Quum autem in navi legerem Academicos, agnovi erratum meum. Itaque statim novum prooemium exaravi; tibi misi. Tu illud desecabis, hoc agglutinabis.* Ibid. XVI. 11. 1. *Nonis* [Novemb. = 5 Novbr.] *accepi a te duas epistolas* —. *Nostrum opus tibi probari laetor: ex quo* ἄνθη *ipsa posuisti, quae mihi florentiora sunt visa tuo iudicio. Cerulas enim tuas miniatulas illas extimescebam.* Fragmenta supersunt apud Gellium XV. 6. Charisium I. p. 61. 108. *Putsch.* Diomedem I. p. 378. Philarg. ad Virg. Ecl. II. 63. Cf. Frid. Schneider, *Meletemata in Ciceronis de Gloria libros;* in Zeitschrift für die Altertbumswissenschaft 1839. n°. 28 et 29.

([15]) Denique etiam hoc tempore scribere aggressus est libros *de Officiis;* quos tamen mense demum Novembri absolvit. x. c. 25. 71.

Cic. ad Att. XV. 13 a. 1. *Octavo Kal.* [Novemb. = 25 Octob.] *duas a te accepi epistolas. —* 13 b. 2. *Nos hic (in Puteolano)* φιλοσοφοῦμεν, *(quid enim aliud?) et* τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος *magnifice*

explicamus προσφωνοῦμενque Ciceroni. Qua de re enim potius pater filio? Deinde alia. Ibid. XVI. 11. 1. *Nonis* [Novemb. = 5 Novemb.] *accepi a te duas epistolas. — Τὰ περὶ καθήκοντος, quatenus Panaetius, absolvi duobus: illius tres sunt. Sed quum initio divisisset ita, tria genera exquirendi officii esse: unum, quum deliberemus, honestum an turpe sit; alterum, utile an inutile; tertium, quum haec inter se pugnare videantur, quomodo iudicandum sit, qualis caussa Reguli, redire honestum, manere utile: de duobus primis praeclare disseruit; de tertio pollicetur se deinceps: sed nihil scripsit. Eum locum Posidonius persecutus. — Quod de inscriptione quaeris; non dubito, quin καθῆκον officium sit, nisi quid tu aliud; sed inscriptio plenior, de Officiis. Προσφωνῶ autem Ciceroni filio. Visum est non ἀνοικεῖον.*

(16) Hos igitur libros Cicero ad Marcum filium misit, qui annum iam Athenis (v. ad a. 709. 7.) quum alios tum vero in primis Cratippum audiebat. x. c. 25. 71.

Cic. de Off. I. c. 1. 1. *Quamquam te, Marce fili, annum iam audientem Cratippum, idque Athenis, abundare oportet praeceptis institutisque philosophiae propter summam et doctoris auctoritatem et urbis, quorum alter te scientia augere potest, altera exemplis;* cet. cfr. I. P. von Lung, *de Peregrinationibus Academicis, ad Cic. Off. I.* 1. Argentorati, 1691. 4°. Trebonius ad Cic. (ad Fam. XII. 16. 1.) *Athenas veni a. d. XI. Kal. Iun.* [= 22 Maii] *atque ibi, quod maxime optabam, vidi filium tuum, deditum optimis studiis summaque modestiae fama. Qua ex re quantam voluptatem ceperim, scire potes, etiam me tacente. Non enim nescis, quanti te faciam et quam pro nostro veterrimo verissimoque amore omnibus tuis, etiam minimis, commodis, non modo tanto bono, gaudeam. Noli putare, mi Cicero, me hoc auribus tuis dare: nihil adolescente tuo, atque adeo nostro, (nihil enim mihi a te potest esse seiunctum,) aut amabilius omnibus iis, qui Athenis sunt, est aut studiosius earum artium, quas tu maxime amas, hoc est optimarum. Itaque tibi, quod vere facere possum, libenter quoque gratulor, nec minus etiam nobis, quod eum, quem necesse erat diligere, qualiscunque esset, talem habemus, ut libenter quoque diligamus. Qui quam mihi in sermone iniecisset, se velle Asiam visere, non modo invitatus, sed etiam rogatus est a me, ut id potissimum nobis obtinentibus provinciam faceret. Cui nos et caritate et amore tuum officium praestaturos non debes dubitare. Illud quoque erit nobis curae, ut Cratippus una cum eo sit, ne putes, in Asia feriatum illum ab iis studiis, in quae tua cohortatione incitatur, futurum. Nam illum paratum, ut video, et ingressum pleno gradu*

cohortari non intermittemus, quo in dies longius discendo exercendoque se procedat. Cicero filius ad Tironem (ad Fam. XVI. 21. 2.) *Gratos tibi optatosque esse, qui de me rumores afferuntur, non dubito, mi dulcissime Tiro: praestaboque et enitar, ut in dies magis magisque haec nascens de me duplicetur opinio. — Tantum enim mihi dolorem cruciatumque attulerunt errata aetatis meae, ut non solum animus a factis, sed aures quoque a commemoratione abhorreant. — Cratippo me, scito, non ut discipulum, sed ut filium esse coniunctissimum. Nam quum audio illum libenter, tum etiam propriam eius suavitatem vehementer amplector. Sum totos dies cum eo, noctisque saepenumero partem. Exoro enim, ut mecum quam saepissime caenet. Hac introducta consuetudine, saepe inscientibus nobis et caenantibus obrepit sublataque severitate philosophiae humanissime nobiscum iocatur. — Quid ego de Bruttio dicam? quem nullo tempore a me patior discedere; cuius quum frugi severaque est vita, tum etiam iucundissima convictio. — Praeterea declamitare Graece apud Cassium institui; Latine autem apud Bruttium exerceri volo. Utor familiaribus et quotidianis convictoribus, quos secum Mitylenis Cratippus adduxit, hominibus et doctis et illi probatissimis. Multum enim mecum est Epicrates, princeps Atheniensium, et Leonides et horum ceteri similes.*

(17) Cicero, quum per Dolabellam ius haberet legationis liberae, cuperetque filium suum Athenis visere, consilium cepit in Graeciam proficiscendi; quod tamen iter non absolvit.

Cic. ad Att. XIV. 7. 2. *A Cicerone mihi litterae sane πεπινωμέναι, et bene longae. — Volo mense Quintili in Graeciam.* Ibid. 13. 4. *Proficiscor, ut constitueram, legatus in Graeciam? — Sentio valde esse utile ad confirmationem Ciceronis, me illuc venire: nec alia caussa profectionis mihi ulla fuit tum, quum consilium cepi legari ab Caesare.* Ibid. 16. 3. *Cupio — excurrere in Graeciam. Magni interest Ciceronis, vel mea potius, vel mehercule utriusque, me intervenire discenti.* Ibid. 18. 4. *Ego ex his, quas parari video, non multum Idibus Martiis* [v. supra n. 3.] *profectum iudico. Itaque de Graecia quotidie magis et magis cogito.* Ibid. XV. 8. 1. *Etiam scripsi ad Antonium de legatione: ne, si ad Dolabellam solum scripsissem, iracundus homo commoveretur.* Ibid. 11. 4. *Dolabella me sibi legavit a. d. IV. Nonas* [Iun. = 2 Iunii]. *Id mihi heri vesperi nuntiatum est. Votiva ne tibi quidem placebat. — Habent, opinor, liberae legationes definitum tempus lege Iulia* [v. ad a. 695. 6.]; *nec facile addi potest. Arco genus legationis, ut, quum velis, introire, exire liceat: quod*

nunc mihi additum est. Ibid. XVI. 3. 4. *Multa me movent in discessu, inprimis mehercule, quod disiungor a te. Movet etiam navigationis labor —. Consolantur haec: Aut proderimus aliquid Ciceroni, aut, quantum profici possit, iudicabimus.* Philipp. I. c. 2. 6. *Quum — haberem ius legationis liberum, ea mente discessi, ut adessem Kalendis Ianuariis, quod initium senatus cogendi fore videbatur.* Plutarch. Cic. c. 43. 1. *Εὐθὺς οὖν ὁ Ἀντώνιος — πᾶσι μὲν ἦν φόβερος, — τῷ δὲ Κικέρωνι φοβερώτατος. — Καί πού τι καὶ προυπῆρχεν ὑποψίας αὐτοῖς προς ἀλλήλους κατὰ τὴν τῶν βίων ἀνομοιότητα καὶ διαφοράν. Ταῦτα δείσας ὁ Κικέρων πρῶτον μὲν ὥρμησε Δολοβέλλᾳ συνεκπλεῦσαι πρεσβευτὴς εἰς Συρίαν· ἐπεὶ δ' οἱ μέλλοντες ὑπατεύειν μετ' Ἀντώνιον, Ἵρτιος καὶ Πάνσας, ἄνδρες ἀγαθοὶ καὶ ζηλωταὶ τοῦ Κικέρωνος, ἐδέοντο μὴ σφᾶς καταλιπεῖν, ὑποδεχόμενοι καταλύσειν Ἀντώνιον ἐκείνου παρόντος, ὁ δ' οὔτ' ἀπιστῶν παντάπασιν οὔτε πιστεύων Δολοβέλλαν μὲν εἴασε χαίρειν, ὁμολογήσας δὲ τοῖς περὶ τὸν Ἵρτιον τὸ θέρος ἐν Ἀθήναις διάξειν, ὅταν δ' ἐκεῖνοι παραλάβωσι τὴν ἀρχὴν, ἀφίξεσθαι πάλιν, αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἐξέπλευσεν.* Cf. I. F. Eckhard, *Prolusio de legatione libera, cuius mentio fit in Epistolis Ciceronis.* Isenaci, 1789. 4°.

(18) Itaque a. d. XII. Kal. Sextil. [= 21 Iulii] Velia proficiscens, ubi in ipsa navigatione *Topica* ad Trebatium scripsit, Rhegium et Kal. Sext. Syracusas venit. X. c. 24. 67 sqq.

Cic. ad Trebat. (ad Fam. VII. 20. 3.) *Cura, ut valeas.* XIII. *Kal. Sext.* [= 20 Iul.]. *Velia.* Id. ad Att. XVI. 6. 1. *Ego adhuc (perveni enim Vibonem ad Sicam) magis commode, quam strenue navigavi. — Veni igitur ad Sicam octavo die e Pompeiano, quum unum diem Veliae constitissem. —* IX. *Kal.* [Sext. = 24 Iul.] *igitur ad Sicam. Ibi — obduxi posterum diem. Sed putabam, quum Rhegium venissem, fore, ut illic — cogitaremus* cet. Id. ad Trebat. (ad Fam. VII. 19.) *Ut primum Velia navigare coepi, institui Topica Aristotelea conscribere, ab ipsa urbe commonitus, amantissima tui. Eum librum tibi misi Rhegio, scriptum, quam planissime res illa scribi potuit. Sin tibi quaedam videbuntur obscuriora, cogitare debebis, nullam artem litteris sine interprete et sine aliqua exercitatione percipi posse. Non longe abieris: num ius civile vestrum ex libris cognosci potest? qui quamquam plurimi sunt, doctorem tamen usumque desiderant. Quamquam tu si attente leges, si saepius, per te omnia consequere, ut certe intelligas.* Id. Philipp. I. c. 3. 7. *Quum Brundisium, iterque illud,*

quod tritum in Graeciam est, non sine caussa vitavissem, Kalendis Sextilibus [= 1 Aug.] *veni Syracusas, quod ab urbe ea transmissio in Graeciam laudabatur: quae tamen urbs mihi coniunctissima, plus una me nocte cupiens retinere, non potuit.*

(19) Inde postero die navem conscendit, sed ventis reiectus ad Leucopetram, promontorium agri Rhegini, (quum Rhegini quidam Roma venientes ea narrassent, quae spem facerent fore ut Antonius cederet et Caesaris interfectores Romam redirent, Ciceronem vero desiderari et, quod Urbe abesset, accusari dixissent,) profectionis consilio abiecto Romam properat et prid. Kal. Sept. in Urbem venit. Quo accedenti magna multitudo civium obviam venit ipsi.

Cic. ad Att. XVI. 7. 1. *Octavo Id. Sext.* [= 6 Aug.] *quum a Leucopetra profectus — stadia circiter* CCC *processissem, reiectus sum austro vehementi ad eamdem Leucopetram. Ibi quum ventum exspectarem, (erat enim villa Valerii nostri, ut familiariter essem et libenter) Rhegini quidam, illustres homines, eo venerunt, Roma sane recentes —. Haec afferebant, edictum Bruti et Cassii; et fore frequentem senatum Kalendis* [Septemb.]*: a Bruto et Cassio litteras missas ad consulares et praetorios, ut adessent, rogare. Summam spem nuntiabant: fore, ut Antonius cederet, res conveniret, nostri Romam redirent. Addebant etiam, me desiderari, subaccusari. Quae quum audissem, sine ulla dubitatione abieci consilium profectionis, quo mehercule ne antea quidem delectabar.* Id. ad Cornificium (ad Fam. XII. 25. 3.) *Ego tuorum consiliorum auctor dignitatisque fautor, iratus temporibus, in Graeciam desperata libertate rapiebar: quum me etesiae, quasi boni cives, relinquentem rempublicam prosequi noluerunt, austerque adversus maximo flatu me ad tribules tuos Rhegium retulit, atque inde ventis, remis in patriam omni festinatione properavi.* Id. Philipp. I. c. 3. 7. *Quum autem me ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, venti detulissent; ab eo loco conscendi, ut transmitterem: nec ita multum provectus, reiectus austro sum in eum ipsum locum, unde conscenderam. Quumque intempesta nox esset mansissemque in villa P. Valerii, comitis et familiaris mei, postridieque apud eumdem ventum exspectans manerem, municipes Rhegini complures ad me venerunt, ex his quidam Roma recentes: a quibus primum accipio M. Antonii concionem: quae ita mihi placuit, ut ea lecta de reversione primum coeperim cogitare. Nec ita multo*

post edictum Bruti affertur et Cassii : quod quidem mihi — plenum aequitatis videbatur. Addebant praeterea — rem conventuram: Kalendis Sextilibus senatum frequentem fore: Antonium, repudiatis malis suasoribus, remissis Galliis provinciis, ad auctoritatem senatus rediturum. Tum vero tanta sum cupiditate incensus ad reditum, ut mihi nulli neque remi neque venti satisfacerent: non quo me ad tempus occursurum non putarem, sed ne tardius, quam cuperem, reipublicae gratularer. Plutarch. Cic. c. 43. 2. *Γενομένης δὲ περὶ τὸν πλοῦν διατριβῆς, καὶ λόγων ἀπὸ Ῥώμης, οἷα φιλεῖ, καινῶν προσπεσόντων, μεταβεβλῆσθαι μὲν Ἀντώνιον θαυμαστὴν μεταβολὴν καὶ πάντα πράττειν καὶ πολιτεύεσθαι πρὸς τὴν σύγκλητον, ἐνδεῖν δὲ τῆς ἐκείνου παρουσίας τὰ πράγματα μὴ τὴν ἀρίστην ἔχειν διάθεσιν, καταμεμψάμενος αὐτὸς αὑτοῦ τὴν πολλὴν εὐλάβειαν ἀνέστρεψεν αὖθις εἰς Ῥώμην. Καὶ τῶν πρώτων οὐ διημάρτανεν ἐλπίδων· τοσοῦτον πλῆθος ἀνθρώπων ὑπὸ χαρᾶς καὶ πόθου πρὸς τὴν ἀπάντησιν ἐξεχύθη, καὶ σχεδὸν ἡμερήσιον ἀνήλωσαν χρόνον αἱ περὶ τὰς πύλας καὶ τὴν εἴσοδον αὐτοῦ δεξιώσεις καὶ φιλοφροσύναι.*

(20) Antonius Kalend. Septemb. senatum habuit de supplicationibus Caesari decernendis. Cicero in senatum non venit, fortasse metuens ab Antonio insidias; misit tamen ad Antonium, qui ei diceret se ex via languere. Antonius in senatu dixit, nisi veniret, fabros se missurum et domum eius disturbaturum. ix. c. 38. 107.

Plutarch. Cic. c. 43. 2. (*Ὁ Κικέρων*) *ἀνέστρεψεν αὖθις εἰς Ῥώμην. — Τῇ δ' ὑστεραίᾳ βουλὴν συναγαγόντος Ἀντωνίου καὶ καλοῦντος αὐτὸν οὐκ ἦλθεν, ἀλλὰ κατέκειτο, μαλακῶς ἔχειν ἐκ τοῦ κόπου σκηπτόμενος. Ἐδόκει δὲ τἀληθὲς ἐπιβουλῆς εἶναι φόβος ἔκ τινος ὑποψίας καὶ μηνύσεως καθ' ὁδὸν αὐτῷ προσπεσούσης. Ἀντώνιος δὲ χαλεπῶς μὲν εἶχεν ἐπὶ τῇ διαβολῇ καὶ στρατιώτας ἔπεμψεν ἄγειν αὐτὸν ἢ καταπρῆσαι τὴν οἰκίαν κελεύσας, ἐνστάντων δὲ πολλῶν καὶ δεηθέντων ἐνέχυρα λαβὼν μόνον ἐπαύσατο.*

(21) Postridie [i. e. iv. Nonas Septemb. = 2 Sept.], Antonio absente, Cicero in senatum venit, habuitque orationem, quae dicitur *Philippica prima*. Ob quam Antonius ira incensus inimicitias ei denuntiavit eumque a. d. xiii. Kal. Octob. [= 19 Sept.] in senatu adesse iussit. ix. c. 38. 109.

Cic. Philipp. I. c. 4. 11. *Priusquam de republica dicere incipio, pauca querar de hesterna M. Antonii iniuria.* Id. ad Cassium (ad Fam. XII. 2. 1.) *In eum (Antonium) primus invectus est (Piso) — idem tricesimo post die feci* [conf. supra n. 10.]. Id. ad Cornificium (ad Fam. XII. 25. a. 3.) *Iratus temporibus, in Graeciam desperata libertate rapiebar: quum — auster adversus maximo flatu me ad tribules tuos Rhegium retulit, atque inde ventis, remis in patriam omni festinatione properavi, postridieque in summa reliquorum servitute liber unus fui. Sic sum in Antonium invectus, ut ille non ferret, omnemque suum vinolentum furorem in me unum effunderet, meque quum elicere vellet ad caedis caussam, tum tentaret insidiis: quem ego ructantem et nauseantem conieci in Caesaris Octaviani plagas.*

(22) Dicta die Antonius orationem, quam per hosce XVII dies in Tiburtino Scipionis meditatus erat, in aede Concordiae evomuit in Ciceronem, qui in senatu non aderat, metu insidiarum ab amicis prohibitus. IX. c. 38. 109 sqq.

Cic. ad Cassium (ad Fam. XII. 2. 1.) *Homo amens et perditus — caedis initium quaerit: nullamque aliam ob caussam me auctorem fuisse Caesaris interficiendi criminatur, nisi ut in me veterani incitentur. — Caedem enim gladiator quaerit eiusque initium a. d. XIII. Kalend. Octob.* [= 19 Sept.] *a me se facturum putavit. At quam paratus venerat, quum in villa Metelli complures dies commentatus esset! Quae autem in lustris et in vino commentatio potuit esse? Itaque omnibus est visus — vomere suo more, non dicere.* Id. Philipp. III. c. 13. 33. *M. Antonii scelerata arma vitavi, tum, quum ille in me absentem invehens non intelligebat, ad quod tempus me et meas vires reservarem. Si enim tum illi, caedis a me initium quaerenti, respondere voluissem, nunc reipublicae consulere non possem.*

(23) Antonii orationi Cicero opposuit *Philippicam secundam*, non habitam quidem, sed domi per otium ita conscriptam, quasi eam XIII. Kal. Octob. [= 19 Sept.] in praesentem Antonium habuisset. Ea tamen non statim in vulgus edita esse videtur.

Cic. Phil. II. c. 43. 110. *Nescis, heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus praeterea dies Caesari tribueretur?* cet. ad q. l. Schütz. in Proleg. haec notavit: »Iam ludorum Romanorum primus dies erat XVII. Kal. Oct., quartus XIV. Kal. Oct.; quem quum Cicero *hesternum* dicat, se-

quitur eum Orationem Philippicam II. sic instituisse, ut eam XIII. Kal. Oct. habitam esse finxerit." Id. ad Att. XV. 13 a. 1. *Octavo Kal.* [Novemb. = 25 Octob.] *duas a te accepi epistolas. — Orationem tibi misi. Eius custodiendae et proferendae arbitrium tuum. Sed quando illum diem, quum tu edendam putes?* Ibid. XVI. 11. 1. *Nonis* [Novemb. = 5 Novemb.] *accepi a te duas epistolas. — De Sica ita est, ut scribis. At, st! aegre me tenui. Itaque perstringam sine ulla contumelia Sicae aut Septimiae: tantum, ut sciant παῖδες παίδων, sine sillo Luciliano, eum ex C. Fadii filia liberos habuisse.* [conf. Philipp. II. c. 2. 3.] *Atque utinam eum diem videam, quum ista Oratio ita libere vagetur, ut etiam in Sicae domum introeat!* cfr. Lael. Bisciola, *Disquisitio quo tempore secunda Ciceronis Philippica in M. Antonium fuerit habita* (in Eiusd. Horarum Subsecivar. L. XVII. c. 7.) Ingolstadii, 1611. 8°.

(24) Antonius a. d. VII. Idus Octob. [= 9 Octob.] Brundisium proficiscitur, ut obviam eat legionibus quattuor e Macedonia redeuntibus, quas si conciliasset sibi, agmine quadrato ad Urbem accedere cogitat. IX. c. 35. 101. c. 39. 111.

Cic. ad Cornific. (ad Fam. XII. 23. 2.) *Antonius a. d. VII. Idus Octobr. Brundisium erat profectus obviam legionibus Macedonicis IV, quas sibi conciliare pecunia cogitabat, easque ad Urbem adducere et in cervicibus nostris collocare.* Appian. B. C. III. c. 40. *Ὡς δὲ τῷ Καίσαρι ὑπὸ τῶν κρύφα ἀπεσταλμένων ἀπηγγέλθη, τὸν ἐν Βρεντεσίῳ στρατὸν καὶ τοὺς ἀπῳκισμένους ἐν ὀργῇ τὸν Ἀντώνιον ἔχειν, ἀμελοῦντα τοῦ Καίσαρος φόνου, καὶ σφᾶς ἐπικουρήσειν, ἂν δύνωνται· ὁ μὲν Ἀντώνιος ἐς τὸ Βρεντέσιον ἐξῄει διὰ τάδε.* — Dio XLV. c. 12. 1. *Τοῦ Ἀντωνίου ἐς τὸ Βρεντέσιον πρὸς τοὺς στρατιώτας τοὺς ἐκ τῆς Μακεδονίας περαιωθέντας ἀφορμήσαντος κτέ.* — Zonaras X. c. 14.

(25) Brundisii autem et Suessae Auruncae, quum fortissimae legiones promissis eius reclamarent, Antonius centuriones domum ad se venire iussit eosque ante pedes suos uxorisque suae iugulari coegit. IX. c. 35. 101. c. 39. 111.

Cic. ad Att. XVI. 8. 2. *Eae (tres legiones Macedonicae) congiarium ab Antonio accipere noluerunt — et ei convicium grave fecerunt, con-*

cionantemque reliquerunt. Id. Phil. III. c. 2. 4. *Qui in hospitis tectis Brundisii fortissimos viros optimosque cives iugulari iussit: quorum ante pedes eius morientium sanguine os uxoris respersum esse constabat.* c. 4. 10. *Hic et Suessae iugulavit eos, quos in custodiam dederat, et Brundisii ad trecentos fortissimos viros civesque optimos trucidavit.* Ibid. IV. c. 2. 4. (*Antonius*) *cruentus sanguine civium, quos Suessae, quos Brundisii occiderat.* Ibid. XII. c. 6. 12. *Ut centurionum legionis Martiae Brundisii profusus sangnis eluatur: num elui praedicatio crudelitatis poterit?* Dio XLV. c. 13. 1. *Ἀντώνιον δὲ τὴν μὲν ἀρχὴν φιλοφρόνως οἱ στρατιῶται ἐν τῷ Βρεντεσίῳ ἐδέξαντο, προσδοκήσαντες πλείω παρ' αὐτοῦ τῶν προτεινομένων σφίσιν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος λήψεσθαι, ἐπειδὴ καὶ πολλῷ πλείω κεκτῆσθαι αὐτὸν ἐκείνου ἐνόμιζον. ὡς μέντοι ἑκατόν τε ἑκάστῳ δραχμὰς δώσειν ὑπέσχετο, καὶ αὐτῶν ἐπὶ τούτῳ θορυβησάντων σφαγῆναι ἄλλους τέ τινας καὶ ἑκατοντάρχους ἔν τε τοῖς ἑαυτοῦ καὶ ἐν τοῖς τῆς γυναικὸς ὀφθαλμοῖς ἐκέλευσε, τότε μὲν ἡσύχασαν.* Appian. B. C. III. c. 43. *Ἀντωνίῳ δ' ἀφῖκτο μέσον ἐς τὸ Βρεντέσιον ἐκ πέντε τῶν ἐν Μακεδονίᾳ τελῶν τέσσαρα· — ὁ δὲ — τοῖς παροῦσιν ἑκάστῳ δοθήσεσθαι δραχμὰς ἑκατόν. Οἱ δὲ ἐγέλασαν τῆς μικρολογίας· καὶ χαλεπήναντος αὐτοῦ, μᾶλλον ἐθορύβουν καὶ διεδίδρασκον. Ὁ δὲ — αἰτήσας παρὰ τῶν χιλιάρχων τοὺς στασιώδεις — διεκλήρωσε τῷ στρατιωτικῷ νόμῳ· καὶ οὐ τὸ δέκατον ἅπαν, ἀλλὰ μέρος ἔκτεινε τοῦ δεκάτου, νομίζων σφᾶς ὧδε καταπλήξειν δι' ὀλίγου. Οἱ δὲ οὐκ ἐς φόβον μᾶλλον, ἢ ἐς ὀργὴν ἀπὸ τοῦδε καὶ μῖσος ἐτρέποντο.*

([26]) Octavius interim (sive, ut Caesaris hereditate adita nominabatur, Caesar Octavianus) veteranos Caesaris excivit; quibus quum multi alii accederent, iustum exercitum contraxit, quo Antonii impetum retardaret. XI. c. 39. 112.

Cic. ad Att. XVI. 8. 1. *Kal.* (*Novemb.*) *vesperi litterae mihi ab Octaviano. Magna molitur. Veteranos, quique Casilini et Calatiae sunt, perduxit ad suam sententiam. Nec mirum: quingenos denarios dat, cogitat reliquas colonias obire. Plane hoc spectat, ut se duce bellum geratur cum Antonio. Itaque video paucis diebus nos in armis fore. — Atque a me postulat, primum ut clam colloquatur mecum, vel Capuae vel non longe a Capua. — Consultabat, utrum Romam cum* CIↃCIↃCIↃ *veteranorum proficisceretur, an Capuam teneret et Antonium venientem excluderet, an iret ad tres legiones Macedonicas —: quas sperat suas esse. — Equidem suasi, ut Romam pergeret. Videtur*

enim mihi et plebeculam urbanam et, si fidem fecerit, etiam bonos viros secum habiturus. Id. Phil. III. c. 2. 3. *C. Caesar adolescens — incredibili ac divina qnadam mente atque virtnte, tum, qunm maxime furor arderet Antonii, qunmqne eius a Brundisio crudelis et pestifer reditus timeretur, — firmissimum exercitum ex invicto genere veteranorum militum comparavit, patrimoninmque suum — in salute reipnblicae collocavit.* Ibid. IV. c. 1. 3. *Laudo vos, Quirites, qunm gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis —: qui, quum servitnte premeremur, in dies malnm cresceret, praesidii nihil haberemus, capitalem et pestiferum a Brundisio M. Antonii reditum timeremus, hoc insperatum omnibus consilium, incognitum certe, ceperit, ut exercitum invictum ex paternis militibus conficeret Antoniiqne furorem, crudelissimis consiliis incitatum, a pernicie reipublicae averteret.* Appian. B. C. III. c. 12. *'Ο δὲ ('Οκταούιος) καὶ τῷ πλήθει τῶν εἰς αὐτὸν ἀφικνουμένων, καὶ τῇ Καίσαρος αὐτοῦ δόξῃ τε καὶ τῇ πάντων ἐς ἐκεῖνον εὐνοίᾳ θαρρῶν, ὥδευεν ἐς 'Ρώμην, σὺν ἀξιολόγῳ πλήθει, αὐξομένῳ μᾶλλον ἑκάστης ἡμέρας, οἷα χειμάρρῳ· — οἱ δὲ τῷ Καίσαρι στρατευσάμενοί τε καὶ ἐς κληρουχίας διῃρημένοι, συνέτρεχον ἐκ τῶν ἀποικιῶν ἐπὶ χάριτι τοῦ μειρακίου, καὶ τὸν Καίσαρα ὠλοφίροντο, καὶ τὸν 'Αντώνιον ἐβλασφήμουν, οὐκ ἐπεξιόντα τηλικούτῳ μίσει· καὶ σφᾶς ἔλεγον, εἴ τις ἡγοῖτο, ἀμυνεῖν.* Conf. Dio XLV. c. 12. Livius Epit. 117. Velleius II. c. 61. 1. *Torpebat oppressa dominatione Antonii civitas. Indignatio et dolor omnibus, vis ad resistendum nulli aderat, qunm C. Caesar,* XVIII. [rect. XX. v. ad a. 691. 17.] *annum ingressns, mira ausus ac summa consecutus, privato consilio maiorem senatu pro republica animum habuit. Primumque a Calatia, mox a Casilino, veteranos excivit paternos. Quorum exemplum secuti alii, brevi in formam insti coiere exercitus.*

([27]) Quem Octavii conatum Cicero, perspecta adolescentis mente, auctoritate sua approbavit, eumque currentem, ut dicitur, incitavit. IX. c. 39. 112.

Cic. ad Att. XV. 12. 2. *Octaviano, ut perspexi, satis ingenii, satis animi; videbaturque erga nostros ἥρωας ita fore, ut nos vellemus, animatus. — Alendus est; et, ut nihil aliud, ab Antonio seinngendus.* Ibid. XVI. 11. 6. *Ab Octaviano quotidie litterae, ut negotium susciperem, Capuam venirem, iterum rempublicam servarem; Romam utique statim. — Egit sane strenue, et agit. Romam veniet cum manu magna —. Puero municipia mire favent.* Id. ad Cornificium (ad Fam. XII. 23. 2.) *Rerum urbanarum acta tibi mitti certo scio. Quod ni ita pu-*

tarem, ipse perscriberem, in primisque Caesaris Octaviani conatum —. Magna spes est in eo. Nihil est, quod non existimetur laudis et gloriae caussa facturus. Id. Philipp. v. c. 16. 45. *Demus igitur imperium Caesari: sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri non potest. Sit pro praetore eo iure, quo qui optimo.* Dio XLV. c. 15. 4. *Τόν τε Καίσαρα ἐθεράπευε (ὁ Κικέρων), καὶ πᾶν ὅσον ἐδύνατο καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ τούτῳ τε ἐβοήθει καὶ ἐκεῖνον (τὸν Ἀντώνιον) ἐκάκου.* Plutarch. Cic. c. 45. 2. *Τοῦ δὲ Κικέρωνος ἀκμὴν ἔσχεν ἡ δύναμις ἐν τῇ πόλει τότε μεγίστην, καὶ κρατῶν ὅσων ἐβούλετο τὸν μὲν Ἀντώνιον ἐξέκρουσε καὶ κατεστασίασε — Καίσαρι δὲ ῥαβδούχους καὶ στρατηγικὸν κόσμον, ὡς δὴ προπολεμοῦντι τῆς πατρίδος, ἔπεισε ψηφίσασθαι τὴν σύγκλητον.* Id. Anton. c. 17. 1. *Τῶν δ' ἐν τῇ πόλει Κικέρων μέγιστον δυνάμενος καὶ παροξύνων ἐπὶ τὸν Ἀντώνιον ἅπαντας ἀνθρώπους τέλος ἔπεισε τὴν βουλὴν ἐκεῖνον μὲν πολέμιον ψηφίσασθαι, Καίσαρι δὲ ῥαβδουχίαν πέμψαι καὶ στρατηγικὰ κόσμια.*

([28]) Antonius magno comitatu Urbem ingreditur, minatus dominis se omnia suis esse divisurum. IX. c. 40. 113.

Cic. ad Att. XVI. 8. 1. *Kal. (Novembr.) vesperi litterae mihi ab Octaviano. — Misit ad me Caecinam quemdam Volaterranum, familiarem suum, qui haec pertulit: Antonium cum legione Alaudarum ad Urbem pergere, pecunias municipiis imperare, legionem sub signis ducere.* Id. ad Trebonium (ad Fam. X. 28. 3.) *Puer egregius Caesar; de quo spero equidem reliqua. Hoc vero certum habeto, nisi ille veteranos celeriter conscripsisset, legionesque duae de exercitu Antonii ad eius se auctoritatem contulissent, atque is oppositus esset terror Antonio, nihil Antonium sceleris, nihil crudelitatis praeteriturum fuisse.* Id. Philipp. IV. c. 2. 4. *Quis est enim, qui hoc non intelligat, nisi Caesar exercitum paravisset, non sine exitio nostro futurum Antonii reditum fuisse? Ita enim se recipiebat ardens odio vestri — ut nihil, nisi de reipublicae pernicie cogitaret.* Id. Philipp. III. c. 2. 4. *Quis enim est tam ignarus rerum, tam nihil de republica cogitans, qui hoc non intelligat: si M. Antonius a Brundisio cum iis copiis, quas se habiturum putabat, Romam, ut minabatur, venire potuisset, nullum genus eum crudelitatis praeteriturum fuisse? — Hac ille crudelitate imbutus, quum multo bonis omnibus veniret iratior, quam illis fuerat, quos trucidarat; cui tandem nostrum, aut cui omnino bono pepercisset?* Id. Philipp. V. c. 16. 42. *Advolabat ad Urbem a Brundisio homo impotentissimus, ardens odio, animo hostili in omnes bonos, cum exercitu, Antonius.* Appian. B. C. III. c. 45. *Αὐτὸς (ὁ*

’Αντώνιος) δ’ ἐπιλεξάμενος ἐκ πάντων στρατηγίδα σπεῖραν ἀνδρῶν ἀρίστων τά τε σώματα καὶ τὸν τρόπον, ὥδευεν ἐς Ῥώμην, ὡς ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸ Ἀρίμινον ὁρμήσων. Ἐσῄει δὲ ἐς τὴν πόλιν σοβαρῶς, τὴν μὲν ἴλην πρὸ τοῦ ἄστεος στρατοπεδεύσας, τοὺς δ’ ἀμφ’ αὐτὸν ἔχων ὑπεζωσμένους, καὶ τὴν οἰκίαν νυκτοφυλακοῦντας ἐνόπλους· συνθήματά τε αὐτοῖς ἐδίδοτο, καὶ αἱ φυλακαὶ παρὰ μέρος ᾖσαν, ὡς ἐν στρατοπέδῳ.

(29) Ex legionibus vero istis Macedonicis legio Martia, Antonio relicto, ad Octavianum transiit; quam deinde imitata est legio Quarta, duce L. Egnatuleio quaestore. IX. c. 40. 113.

Cic. Phil. III. c. 3. 6. *Nec vero de legione Martia — sileri potest. Quis enim unus fortior, quis amicior umquam reipublicae fuit, quam legio Martia universa? Quae quum hostem populi Romani M. Antonium iudicasset, comes esse eius amentiae noluit: reliquit consulem. — Atque ea legio consedit Albae. — Huiusce legionis virtutem imitata Quarta legio, duce L. Egnatuleio quaestore, civi optimo et fortissimo, Caesaris auctoritatem atque exercitum persecuta est.* Ibid. IV. c. 2. 5. *Quid? legio Martia, quae mihi videtur divinitus ab eo deo traxisse nomen, a quo populum Romanum generatum accepimus, non ipsa suis decretis prius, quam senatus, hostem iudicavit Antonium? — Huius Martiae legionis legio Quarta imitata virtutem, duce L. Egnatuleio, — C. Caesaris exercitum persecuta est.* Conf. ibid. V. c. 2. 4. X. c. 10. 21. XI. c. 8. 20. XII. c. 3. 8. XIV. c. 12. 31. Velleius II. c. 61. 2. *Mox quum Antonius occurrisset exercitui, quem ex transmarinis provinciis Brundisium venire iusserat, legio Martia et Quarta, cognita et senatus voluntate et tanta iuvenis indole, sublatis signis ad Caesarem se contulerunt.* Dio XLV. c. 13. 3. *Πορευόμενοι δὲ (οἱ στρατιῶται ἐν τῷ Βρεντεσίῳ) ἐς τὴν Γαλατίαν καὶ κατὰ τὸ ἄστυ γεγενημένοι ἐνεωτέρισαν, καὶ καταφρονήσαντες τῶν ὑποστρατήγων τῶν ἐπιτεταγμένων σφίσι συχνοὶ πρὸς τὸν Καίσαρα μετέστησαν· καὶ τό γε Ἄρειον καὶ τὸ Τέταρτον στρατόπεδον ὠνομασμένον ὅλον αὐτῷ προσεχώρησεν.*

(30) Quo nuntio audito Antonius, quum senatum in Capitolium a. d. IV. Kal. Dec. [= 28 Novbr.] vocasset, valde perculsus confestim senatum dimisit et paludatus in Galliam citeriorem discessit. IX. c. 40. 114.

Cic. Phil. III. c. 8. 19. *Quum tot edicta proposuisset, edixit, ut adesset*

senatus frequens a. d. VIII. *Kalendas Decembres* [= 24 Novbr.]; *eo die ipse non adfuit. — Diem edicti obire neglexit: in ante diem quartum Kalendas Decembres distulit. Adesse in Capitolio iussit. — Scriptam attulerat consularis quidam sententiam.* — c. 9. 24. *Ac, ne sine caussa videretur edixisse, ut senatus adesset; quum de republica relaturus fuisset; allato nuntio de legione Quarta, mente concidit: et, fugere festinans, senatusconsultum de supplicatione per discessionem fecit, quum id factum esset antea numquam.* c. 10. *Quae vero profectio postea? quod iter paludati!* Appian. B. C. III. c. 45. *Συναγαγὼν δὲ τὴν βουλὴν, ὡς μεμψόμενος Καίσαρι περὶ τῶν πεπραγμένων, ἐσιὼν ἤδη, μανθάνει τῶν τεσσάρων τελῶν τὸ καλούμενον Ἄρειον κατὰ τὴν ὁδὸν ἐς Καίσαρα μετατεθεῖσθαι. Καὶ αὐτῷ τὴν εἴσοδον ἐπισχόντι τε καὶ διαποροῦντι ἀγγέλλεται, καὶ τὸ καλούμενον Τέταρτον ὁμοίως τοῖς Ἀρείοις ἐς Καίσαρα μετατεθεῖσθαι. Διαταραχθεὶς οὖν εἰσῆλθε μὲν ἐς τὸ βουλευτήριον· ὡς δ', ἐφ' ἕτερα αὐτοὺς συναγαγὼν, μικρὰ διελέχθη, καὶ εὐθὺς ἐπὶ τὰς πύλας ἐχώρει, καὶ ἀπὸ τῶν πυλῶν ἐπὶ Ἄλβην πόλιν, ὡς μεταπείσων τοὺς ἀποστάντας. Βαλλόμενος δ' ἀπὸ τοῦ τείχους, ἀνέστρεφε· καὶ τοῖς ἄλλοις τέλεσι προσέπεμπεν ἀνὰ πεντακοσίας δραχμὰς ἑκάστῳ· καὶ σὺν οἷς εἶχεν αὐτὸς ἐς Τίβυρον ἐξῄει, σκευὴν ἔχων τὴν συνήθη τοῖς ἐπὶ τοὺς πολέμους ἐξιοῦσι. Καὶ γὰρ ἤδη σαφὴς ἦν ὁ πόλεμος, Δέκμου τὴν Κελτικὴν οὐ μεθιέντος.* — c. 46. *Ὁ μὲν δὴ — ἐς τὸ Ἀρίμινον προεπέμπετο, ὅθεν ἐστὶν ἡ τῆς Κελτικῆς ἀρχή.*

(31) Post Antonii discessum, Cicero, qui aliquantum temporis commoratus erat in villis, a. d. v. Id. Decemb. [= 9 Decemb.] in Urbem rediit. Et quum novi tribuni a. d. XIII. Kal. Ianuar. [= 20 Decemb.] senatum convocassent, ut de praesidio Hirtii et Pansae ageretur, ipse sententiam rogatus ea dixit, quae complexus est *Philippica tertia.* Censuit autem res eas, quas Octavianus Caesar egisset, publica auctoritate confirmandas; legiones, quae Antonium deseruissent, laudandas; Dec. Brutum, qui se Antonio in Gallia obiecisset, ornandum. Tum Scto in hanc sententiam facto Cicero, in concionem productus, populo, quae acta et decreta essent, exposuit *Philippica quarta.*

Cic. ad Brutum (ad Fam. XI. 5. 1.) *Lupus, familiaris noster, quum a te venisset, quumque Romae quosdam dies commoraretur, ego eram in iis locis, in quibus maxime tuto me esse arbitrabar. — Romam autem veni a. d. quintum Idus Decembris.* Ibid. 6. 2. *Quum tribuni plebis edixissent, senatus adesset a. d.* XIII. *Kal. Ian. haberentque in animo de praesidio consulum designatorum referre; quamquam statueram in senatum ante Kal. Ian. non venire; tamen, quum eo die ipso edictum tuum propositum esset, nefas esse duxi, aut ita haberi senatum, ut de tuis divinis in rempublicam meritis sileretur, (quod factum esset, nisi ego venissem) aut, etiamsi quid de te honorifice diceretur, me non adesse. Itaque in senatum veni mane. — Quae de te in senatu egerim* [Philipp. III.], *quae in concione maxima dixerim* [Philipp. IV.], *aliorum te litteris malo cognoscere.* Id. ad Cornificium (ad Fam. XII. 22. 3.) *A. d.* XIII. *Kalendas Ianuar. senatus frequens mihi est assensus, quum de ceteris rebus magnis et necessariis, tum de provinciis ab iis, qui obtinerent, retinendis neque cuiquam tradendis, nisi qui ex senatusconsulto successisset.* Ibid. 25. a. 2. *Ego, mi Cornifici, quo die primum in spem libertatis ingressus sum, et cunctantibus ceteris a. d.* XIII. *Kal. Ian. fundamenta ieci reipublicae, eo ipso die providi multum atque habui rationem dignitatis tuae. Mihi enim est assensus senatus de obtinendis provinciis.* Id. ad Trebonium (ad Fam. X. 28. 1.) *Ut primum post Antonii foedissimum discessum senatus haberi libere potuit, ad illum animum meum reverti pristinum —. Nam quum senatum a. d.* XIII. *Kalendas Ianuarias tribuni plebis vocavissent, deque alia re referrent; totam rempublicam sum complexus egique acerrime, senatumque iam languentem et defessum ad pristinam virtutem consuetudinemque revocavi magis animi, quam ingenii viribus. Hic dies meaque contentio atque actio spem primam populo Romano attulit libertatis recuperandae.* Velleius II. c. 62. 1. *Omnia ante, quam fugaretur Antonius, honorifice a senatu in Caesarem exercitumque eius decreta sunt, maxime auctore Cicerone.* Conf. Cic. Philipp. V. c. 1. 2. c. 11. 28 sq. VI. c. 1. 1 sq. X. c. 11. 23. XIV. c. 7. 19. Dio XLV. c. 15.

(32) Antonius in Galliam profectus circumsidet Mutinam oppugnatque Brutum, qui, ut ipsi obsisteret, eo se contulerat. IX. c. 40. 114. c. 42. 118.

Velleius II. c. 60. 4. *Omnia pretio temperata, vendente rempublicam consule. Idem provinciam D. Bruto designato consuli decretam, Galliam occupare statuit.* Liv. Epit. 117. *D. Brutus, ut petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupavit.*

Florus IV. c. 4. *Parato exercitu in Cisalpina Gallia resistentem motibus suis Decimum Brutum obsidebat.* Cic. Philipp. VII. c. 5. 15. *Quanta erit illa reipublicae turpitudo — dicere in hoc ordine sententiam M. Antonium? — qui Mutinam, coloniam populi Romani firmissimam, oppugnarit, imperatorem populi Romani, consulem designatum, obsederit, depopulatus agros sit.* Ibid. VIII. c. 2. 5. *Sed quid plura? D. Brutus oppugnatur: non est bellum? Mutina obsidetur: ne hoc quidem bellum est? Gallia vastatur: quae potest pax esse certior?* Appian. B. C. III. c. 49. *Ὁ δ' Ἀντώνιος — τὴν Μουτίνην ἀπετάφρευέ τε καὶ ἀπετείχιζε. Καὶ Δέκμος μὲν ἐπολιορκεῖτο.* Dio XLVI. c. 35. 2. *Ἐπολιόρκει μὲν ὁ Ἀντώνιος τὸν Δέκιμον ἐν τῇ Μουτίνῃ ὄντα, ὡς μὲν τἀκριβὲς εἰπεῖν, ὅτι οὐ παρῆκεν αὐτῷ τὴν Γαλατίαν, ὡς δ' αὐτὸς ἐπλάττετο, ὅτι τῶν τοῦ Καίσαρος σφαγέων ἐγεγόνει.* Zonaras X. c. 14.

(33) Ante finem anni alter quoque consul, Dolabella, Romam reliquit et in Asiam irrupit. IX. c. 42. 118.

Velleius II. c. 60. 5. *Dolabella transmarinas (provincias) decrevit sibi.* Dio XLV. c. 15. 2. *Ἤδη ὅ τε ἐνιαυτὸς ἐξῄει καὶ ὕπατος οὐδεὶς παρῆν· ὁ γὰρ Δολοβέλλας ἐς τὴν Συρίαν ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου προεξεπέπεμπτο.* Id. XLVII. c. 29. 1. *Οὗτος γὰρ ἐτέτακτο μὲν τῆς Συρίας ἄρχειν καὶ τὴν ἔξοδον ὑπατεύων ἐποιεῖτο.* Cic. ad Cassium (ad Fam. XII. 4. 2.) *Dolabella valde vituperabatur ab hominibus non insulsis, quod tibi tam cito succederet, quum tu vixdum triginta dies in Syria fuisses. Itaque constabat, eum recipi in Syriam non oportere.*

ANNUS VITAE CICERONIS LXIV.

a. U. C.	Coss. C. VIBIUS PANSA,	a. A. C.
711.	A. HIRTIUS.	43.

(1) Kal. Ianuariis consules, convocato in Capitolium senatu, non solum de Mutinae obsidione retulerunt, sed omnino de tota republica deque honoribus bene de republica meritorum, de quibus a. d. XIII. Kal. Ian. [= 20 Decbr.] SCtum factum erat [v. ad a. 710. 31.]. Quum alii legatos ad Antonium mittendos censuissent, Cicero habuit

Philippicam quintam; in qua legationem istam ut senatus et populi Romani maiestate indignam dissuasit et, hostis ut iudicaretur Antonius, incubuit. IX. c. 41. 115.

Cic. Phil. V. c. 1. 1. *Nihil umquam longius his Kalendis Ian. mihi visum est, P. C.* c. 11. 28. *Ante diem* XIII. *Kalendas Ian.* [= 20 Decemb.] — *constituistis, ut haec ad vos Kalend. Ian. referrentur, quae referri videtis, de honoribus et praemiis bene de republica meritorum et merentium.* Ibid. VI. c. 1. 2. *Ita Kalendis Ian. veni in senatum, ut meminissem, quam personam impositam a vobis sustinerem. Itaque bellum nefarium illatum reipublicae quum viderem, nullam moram interponendam insequendi M. Antonium putavi: hominemque audacissimum, qui, multis nefariis rebus ante commissis, hoc tempore imperatorem populi Romani oppugnaret, coloniam vestram fidissimam fortissimamque obsideret, bello censui persequendum: tumultum esse decerni, iustitium edici, saga sumi dixi placere, quo omnes acrius graviusque incumberent ad ulciscendas reipublicae iniurias, si omnia gravissimi belli insignia suscepta a senatu viderent.* Dio XLV. c. 17. 1. *Αὔλου δὲ δὴ Ἱρτίου μετὰ Γαΐου Οὐιβίου ὑπατεύσαντος — βουλή τε ἐγένετο καὶ γνῶμαι ἐπὶ τρεῖς ἐφεξῆς ἡμέρας, ἀπ' αὐτῆς τῆς νουμηνίας ἀρξάμεναι, προετέθησαν. — 9. καὶ ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ἐβουλεύσαντό τε, καὶ εἶπον ἄλλοι τε ἐφ' ἑκάτερα πολλοὶ καὶ ὁ Κικέρων ὧδε·* (c. 18—47.) Id. XLVI. c. 1. 1. *Τοιαῦτα μὲν τοῦ Κικέρωνος εἰπόντος, ὁ Καλῆνος ὁ Κύιντος ὁ Φούφιος ἀνέστη καὶ ἔλεξεν·* (c. 1—28.) Ibid. c. 29. 1. *Τοιαῦτα τοῦ Καλήνου εἰπόντος, ὁ Κικέρων οὐκ ἤνεγκεν. — ὥστε τὴν ἡμέραν ἐκείνην — μάτην κατατριβῆναι.* Appian. B. C. III. c. 50. *Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ κατὰ τὴν ἐτήσιον νουμηνίαν ὕπατοι γενόμενοι Ἱρτιός τε καὶ Πάνσας τὴν βουλὴν εὐθὺς ἐπὶ ταῖς θυσίαις ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ συνῆγον ἐπὶ Ἀντωνίῳ. Κικέρων μὲν δὴ καὶ οἱ Κικέρωνος φίλοι πολέμιον αὐτὸν ἠξίουν ἤδη ψηφίσασθαι —. Λεύκιος δὲ Πείσων, ὁ τῷ Ἀντωνίῳ τὴν ἀποδημίαν ἐπιτροπεύων, — ὅσοι τε ἄλλοι τῷ Πείσωνι δι' αὐτὸν ἢ δι' Ἀντώνιον ἢ κατ' οἰκείαν γνώμην προσετίθεντο, καλεῖν αὐτὸν ἐς κρίσιν ἠξίουν —. Ἡ δὲ βουλή, τότε μὲν ἀγχώμαλοι ταῖς γνώμαις ἐς νύκτα περιῆλθον.* Zonaras X. c. 14.

(3) Pridie tamen Non. Ian. [= 4 Ianuar.] factum est, invito Cicerone, SCtum, ut Ser. Sulpicius, L. Piso et L. Philippus cum mandatis ad Antonium proficiscerentur eique denunciarent, ne D. Brutum oppugnaret, ne delectus

haberet; et ut esset in S. P. Q. R. potestate. De eo Scto Cicero, in concionem productus ab Appuleio trib. pl., ad populum retulit *Philippica sexta*. IX. c. 41. 115.

Cic. Phil. VI. c. 1. 1. *Audita vobis esse arbitror, Quirites, quae sint acta in senatu —. Res enim ex Kal. Ian. agitata, paullo ante confecta est —. Quamobrem, quod quaesivit ex me P. Appuleius — ita respondebo, ut ea, quibus non interfuistis, nosse possitis. — Sententia (mea, quam dixi Kal. Ian.) sic per triduum valuit, ut, quamquam discessio facta non esset, tamen, praeter paucos, omnes mihi assensuri viderentur. Hodierno autem die, nescio qua obiecta re, remissior senatus fuit. Nam plures eam sententiam secuti sunt, ut, quantum senatus auctoritas vesterque consensus apud Antonium valiturus esset, per legatos experiremur.* Ibid. VII. c. 1. 1. *Non sine caussa legatorum istam missionem semper timui, numquam probavi.* c. 4. 13. *At legatos misimus. Heu, me miserum! cur senatum cogor, quem laudavi semper, reprehendere? Quid? vos censetis, P. C., legatorum missionem populo Romano vos probavisse? non intelligitis, non auditis, meam sententiam flagitari? cui quum pridie frequentes essetis assensi, postridie ad spem estis inanem pacis devoluti.* c. 8. 22. *Quid ego de universo populo Romano dicam? qui pleno ac referto foro bis* [quum quartam et sextam orationem habuit] *me una mente atque voce in concionem vocarit.* Ibid. VIII. c. 7. 21. *Equidem quum antea legatos decerni non censuissem, hoc me tamen consolabar, quod* cet. Ibid. XII. c. 5. 11. *Missi legati repugnante me: sed tamen missi. Delata mandata: non paruit. Denuntiatum est, ne Brutum obsideret, a Mutina discederet: oppugnavit etiam vehementius.* Dio XLVI. c. 29. 2. *Τῇ δ' οὖν ὑστεραίᾳ καὶ τῇ τρίτῃ πολλῶν καὶ ἄλλων ἐφ' ἑκάτερα λεχθέντων ἐκράτησαν οἱ τὰ τοῦ Καίσαρος πράττοντες. — 4. πρός τε τὸν Ἀντώνιον πρεσβείαν ἔπεμψαν κελεύσουσάν οἱ τά τε στρατόπεδα καὶ τὴν Γαλατίαν ἀφεῖναι καὶ ἐς τὴν Μακεδονίαν ἀπελθεῖν. καὶ τοῖς συστρατευομένοις αὐτῷ προεῖπον οἴκαδε ἐντὸς ῥητῆς ἡμέρας ἀναχωρῆσαι, ἢ εἰδέναι ὅτι ἐν πολεμίων μοίρᾳ γενήσονται.* Appian. B. C. III. c. 50. *Ἅμα δ' ἕῳ* [= 2 Ian.] *περὶ τῶν αὐτῶν ἐς τὸ βουλευτήριον συνελέγοντο· ἔνθα, τῶν Κικερωνείων ἐπιβαρούντων, ἐψήφιστο ἂν ὁ Ἀντώνιος πολέμιος, εἰ μὴ τῶν δημάρχων Σαλούιος ἐς τὴν ἐπιοῦσαν* [= 3 Ian.] *ἐκέλευσεν ἀναθέσθαι.* — c. 51. *Ἀναθέμενοι δὲ τὴν ψῆφον ὡς ὁ δήμαρχος ἐκέλευεν, ἐψηφίσαντο ὅμως, Δέκμον τε ἐπαινέσαι, οὐκ ἐκστάντα Ἀντωνίῳ τῆς Κελτικῆς, κτέ. — Οἱ μὲν δὴ ταῦτα ψηφισάμενοι, διελύθησαν, ὡς τὸν Ἀντώνιον ἔργῳ διὰ τῶνδε εἰδέναι πολέμιον*

ἐψηφισμένον, καὶ τὸν δήμαρχον ἐς τὴν ἐπιοῦσαν οὐδὲν ἔτι ἀντεροῦντα. — Καὶ μεθ' ἡμέραν [= 4 Ian.] — ὁ Κικέρων ἐβουληγόρησεν ὧδε· (c. 52—53.) Ibid. c. 54. Ταῦτ' ἔτι τοῦ Κικέρωνος λέγοντος, οἱ φίλοι θορυβοῦντες ἀπαύστως οὐδενὶ ἀντειπεῖν ἐπέτρεπον· μέχρι Πείσωνος αὐτοῦ παρελθόντος, ἥ τε ἄλλη βουλὴ κατὰ αἰδῶ τοῦ ἀνδρὸς ἡσύχασε, καὶ οἱ τοῦ Κικέρωνος ἠνέσχοντο, καὶ ἔλεγεν ὁ Πείσων· (c. 54—60.) Ibid. c. 61. Ὧδε μὲν ὁ Πείσων ἀπελογεῖτο, καὶ ὠνείδιζεν ὁμοῦ καὶ ἐφόβει. — Ἐψηφίσαντο δ' Ἀντωνίῳ προαγορεῦσαι, Μακεδονίαν ἀντὶ τῆς Κελτικῆς ἔχειν· τὰς δὲ ἄλλας ἐντολάς, εἴτε λαθόντες, εἴτ' ἐξεπίτηδες, Κικέρωνα συγγράψαι τε καὶ δοῦναι τοῖς πρεσβεύουσι προσέταξαν.

(3) Paullo post, certe ante Lupercalia [= 15 Febr.], reversis nondum legatis, quum Pansa consul de Appia via et de Moneta, unus autem tribunus plebis de Lupercis consuluisset, Cicero in sententia dicenda egressus est relationem et Oratione *Philippica septima* pacem cum Antonio tribus de caussis dissuasit, quia turpis esset, quia periculosa, quia esse non posset.

Cic. Philipp. VII. c. 1. 1. *Parvis de rebus, sed fortasse necessariis, consulimur, P. C. De Appia via et de Moneta consul, de Lupercis tribunus plebis refert. Quarum rerum etsi facilis explicatio videtur, tamen animus aberrat a sententia, suspensus curis maioribus. Adducta est enim, P. C. res in maximum periculum et extremum paene discrimen. Non sine caussa legatorum istam missionem semper timui, numquam probavi: quorum reditus quid sit allaturus, ignoro: exspectatio quidem quantum afferat languoris animis, quis non videt?* — c. 3. 7. *Itaque ego ille, qui semper pacis auctor fui — pacem cum M. Antonio esse nolo. — Cur igitur pacem nolo? Quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest. Quae tria dum explico, peto a vobis, P. C., ut eadem benignitate, qua soletis, mea verba audiatis.* cet. — c. 9. 26. *Quid enim legati egerint, nondum scimus.*

(4) Legati ad Antonium de pace missi, L. Piso et L. Philippus (tertius enim, Ser. Sulpicius, in legatione obierat), contempti sunt ab Antonio et intolerabilia postulata retulerunt. IX. c. 41. 115.

Livius Epit. 118. *M. Antonius D. Brutum Mutinae obsedit: missi-*

que ad eum a senatu legati de pace parum ad eam componendam valuerunt. Cic. ad Cassium (ad Fam. XII. 4. 1.) *Nihil foedius Philippo et Pisone, legatis, nihil flagitiosius: qui quum essent missi, ut Antonio ex senatus sententia certas res nuntiarent; quum ille earum rerum nulli paruisset, ultro ab illo ad nos intolerabilia postulata retulerunt.* Id. Philipp. VIII. c. 6. 17. *Qui intercurrerent, misimus tres principes civitatis. Hos contempsit, reiecit, repudiavit Antonius.* — c. 7. 22. *Utinam L. Caesar valeret, Servius Sulpicius viveret: multo melius haec caussa ageretur a tribus, quam nunc agitur ab uno.* — c. 8. 24. *An ego ab eo mandata acciperem, qui senatus mandata contemneret? aut ei cum senatu quidquam commune iudicarem, qui imperatorem populi Romani, senatu prohibente, obsideret? At quae mandata! qua arrogantia! quo stupore! quo spiritu!* cet. — c. 10. 28. *Haec tu mandata L. Piso, et tu, L. Philippe, principes civitatis, non dico animo ferre, verum auribus accipere potuistis? Sed, ut suspicor, terror erat quidam, nec vos ut legati apud illum fuistis, nec ut consulares: nec vos vestram nec reipublicae dignitatem tenere potuistis.* Dio XLVI. c. 30. 1. (*'Αντώνιος*) *ἄσμενος τῶν ἐψηφισμένων λαβόμενος αὐτίκα τε τοῖς πρέσβεσιν ἐξωνείδισεν ὡς οὔτ' ὀρθῶς οὔτ' ἴσως οἱ πρὸς τὸ μειράκιον, τὸν Καίσαρα λέγων, ἐχρήσαντο, καὶ ἀντιπέμψας ἑτέρους, ὅπως ἐς ἐκείνους τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου περιστήσῃ, ἀντιπροετείνατό τινα, ἃ αὐτῷ μὲν εὐπρέπειαν ἔφερεν, ἀδύνατα δ' ἦν καὶ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων τῶν συναιρομένων οἱ πραχθῆναι.* Appian. B. C. III. c. 62. *Οἱ δ' ἐς τὸν 'Αντώνιον ἀπεσταλμένοι πρέσβεις, αἰδούμενοι τῶν ἐντολῶν τὸ ἀλλόκοτον, οὐδὲν μὲν ἔφασαν, αὐτὰς δ' ἐπέδοσαν αὐτῷ. Καὶ ὁ 'Αντώνιος σὺν ὀργῇ πολλὰ ἔς τε τὴν βουλὴν καὶ τὸν Κικέρωνα ἀπερρίπτει· κτέ.*

(5) Relatis Romam Antonii postulatis senatus, quum belli nomen nonnullis haud placuisset, tumultum decernendum censuit. Postridie habito iterum senatu Cicero eam lenitatem reprehendit *Philippica octava*, qua Fufium quoque Calenum de pace agentem aliosque Antonio faventes obiurgavit. Quae Oratio certe ante Idus Martias habita est.

Cic. Philipp. VIII. c. 1. 1. *Confusius hesterno die est acta res, C. Pansa, quam postulabat institutum consulatus tui. — Nam quum senatus ea virtus fuisset, quae solet, et quum re viderent omnes esse bellum, quidamque id bellum removendum arbitrarentur, tua voluntas in discessione fuit ad lenitatem propensior. Victa est igitur propter*

verbi asperitatem, te auctore, nostra sententia. — At in quo fuit controversia? Belli nomen ponendum in sententia qnidam non putabant: tumnltum appellare malebant. — c. 6. 19. Excogitare, quae tua ratio sit, Calene, non possnm. Antea deterrere te, ne popularis esses, non poteramus: exorare nunc, ut sis popularis, non possumns. — c. 7. 20. Venio nune ad reliquos consulares. — Quam hesternns dies nobis, consularibus dico, turpis illuxit! — c. 11. 33. Quas ob res ita censeo: Eorum, qui cum M. Antonio sunt, qui ab armis discesserint, et aut ad A. Pansam aut ad C. Hirtium, consules, aut ad Decimum Brutum, imperatorem, consulem designatum, ant ad C. Caesarem, pro praetore, ante Idus Martias primas adierint, iis fraudi ne sit, quod cum Antonio fuerint. Dio XLVI. c. 29. 5. *Ὕστερον δὲ οὐ πολλῷ, πρὶν καὶ τὴν γνώμην αὐτοῦ (Ἀντωνίου) μαθεῖν, ταραχήν τε εἶναι ἐψηφίσαντο καὶ τὴν ἐσθῆτα τὴν βουλευτικὴν ἀπεδύσαντο.* Zonaras X. c. 14.

(6) Paullo post quum consul Pansa ad senatum referret de honore Ser. Sulpicii, qui in legatione antequam senatus mandata exponeret, obierat, Cicero Sulpicium sepulcro publico et statua quoque ornandum censuit *Philippica nona.*

Cic. Phil. IX. c. 1. 1. *Vellem, dii immortales fecissent, P. C., ut vieo potius Ser. Sulpicio gratias ageremus, quam honores mortuo quaereremus. — Quod si cuiquam iustns honos habitus est in morte legato, in nullo iustior, quam in Ser. Sulpicio, reperietur. — Qui quum ita affeetns esset, ut, si ad gravem valetudinem labor accessisset, sibi ipse diffideret; non recusavit, quominus vel extremo spiritn, si qnam opem reipublieae ferre posset, experiretur. Itaqne non illum vis hiemis, non niees, non longitndo itineris, non asperitas viarum, non morbus ingravescens retardavit: quumque iam ad congressum eolloquiumque eins pervenisset, ad quem erat missus, in ipsa cura et meditatione obeundi sui mnneris excessit e vita. —* c. 5. 10. *Reddite igitur, P. C., ei vitam, cui ademistis. Vita enim mortnorum in memoria vivorum est posita. Perficite, ut is, quem vos ad mortem inseii misistis, immortalitatem habeat a vobis. Cui si statuam in Rostris deereto vestro statueritis, nulla eins legationem posteritatis obscurabit oblivio. —* c. 6. 14. *Sed statue intereunt tempestate, vi, vetnstate: sepnlcrornm autem sanctitas in ipso solo est —. Augeatnr igitnr isto honore etiam is vir, eui nullus honor tribui non debitns potest. Grati simus in eius morte deeoranda, cni*

nullam iam aliam gratiam referre possumus. Sext. Pomponius de Orig. Iuris § 43. *Hic quum in legatioue periisset, statuam ei populus Romanus pro Rostris posuit: et hodieque exstat pro Rostris Augusti. Huius volumina complura exstant: reliquit autem prope centum et octoginta libros.* De Sulpicii laudibus vide recentiorum scripta, quae citavimus ad a. 709. 5.

(7) M. Brutus, qui anno superiore ex Italia in Graeciam profectus erat, quum Athenas venisset, adolescentes nobiles Romanos, quorum magna multitudo illic bonarum artium caussa erat, sibi adiunxit; in quibus fuit M. Cicero filius, quo Brutus in Macedoniam transgressus legato usus, multa feliciter gessit.

Pseudo-Brutus ad Cicer. II. 3. *Cicero, filius tuus, sic mihi se probat industria, patientia, labore, animi magnitudine, omni denique officio, ut prorsus numquam dimittere videatur eogitationem, cuius sit filius.* Pseudo-Cicero ad Brut. II. 7. 6. *Ciceronem meum, mi Brute, velim quam plurimum tecum habeas. Virtutis diseipliuam meliorem reperiet nullam, quam eontemplationem atque imitationem tui.* XIII. *Kal. Maii.* Plutarch. Brut. c. 24. 1. *'Αναχθεὶς δ' ὁ Βροῦτος ἐκεῖθεν ἐπ' 'Αθηνῶν ἔπλει. — Ἔπραττε δὲ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον ἀνυπόπτως. Καὶ γὰρ εἰς Μακεδονίαν ἔπεμψεν Ἡρόστρατον οἰκειούμενος τοὺς ἐπὶ τῶν ἐκεῖ στρατοπέδων, καὶ τοὺς σχολάζοντας ἀπὸ Ῥώμης ἐν ἄστει νέους ἀνελάμβανε καὶ συνεῖχεν. Ὧν ἦν καὶ Κικέρωνος υἱὸς, ὃν ἐπαινεῖ διαφερόντως καί φησιν, εἴτ' ἐγρήγορεν εἴτ' ἐνυπνιάζεται, θαυμάζειν οὕτω γενναῖον ὄντα καὶ μισοτύραννον.* Conf. Appian. B. C. III. c. 79. IV. c. 57 sqq. Dio XLVII. c. 20 sq.

(8) Quibus de rebus quum Pausa consul M. Bruti (s. Q. Caepionis Bruti) litteras publice missas in senatu recitasset et Brutum laudibus ornasset, Q. Fufins Calenus in eum fuit iniquior. Itaque Cicero rogatus sententiam *Philippica decima* Calenum refutavit, et Q. Hortensio, Macedoniae proconsuli, qui Brutum in comparando exercitu adiuverat, huius provinciae administrationem confirmandam esse censuit.

Cic. Philipp. X. c. 1. 1. *Maximas tibi, Pansa, gratias omnes et habere et agere debemus: qui, — ut M. Bruti — litteras accepisti,*

ne minimam quidem moram interposuisti, quin quam primum maximo gaudio et gratulatione frueremur. Quum factum tuum gratum omnibus debet esse, tum vero oratio, qua, recitatis litteris, usus es. — Itaque mihi — minus multa de illo dicenda sunt. — Sed mihi, P. C., necessitatem attulit paullo plura dicendi sententia eius, qui rogatus est ante me. — Quae est enim ista tua ratio, Calene, quae mens, ut numquam post Kalendas Ian. idem senseris, quod is, qui te sententiam primum rogat? — c. 3. 7. *Vos autem, P. C., si M. Brutum deserueritis et prodideritis, quem tandem civem umquam ornabitis, cui favebitis?* — c. 4. 9. *Si enim C. Antonius, quod animo intenderat, perficere potuisset, (potuisset autem, nisi eius sceleri virtus M. Bruti obstitisset,) Macedoniam, Illyricum, Graeciam perdidissemus: esset vel receptaculum pulso Antonio vel agger oppugnandae Italiae Graecia: quae quidem nunc, M. Bruti imperio, auctoritate, copiis non instructa solum, sed etiam ornata, tendit dextram Italiae, suumque ei praesidium pollicetur.* — c. 6. 13. *Delectus habitus in Macedonia est summo Q. Hortensii studio et industria: cuius animum egregium dignumque et ipso et maioribus eius ex Bruti litteris perspicere potuistis.* — c. 11. 25. *Quae quum ita sint; quod C. Pansa, consul, verba fecit de litteris, quae a Q. Caepione Bruto, proconsule, allatae et in hoc ordine recitatae sunt, de ea re ita censeo:* cet. Dio XLVII. c. 21. 2. *Βροῦτος δὲ τήν τε Ἑλλάδα καὶ τὴν Μακεδονίαν συνέστη.* — 4. *ἐς δὲ δὴ τὴν Μακεδονίαν ἦλθε μὲν ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἐν ᾧ ὅ τε Ἀντώνιος ὁ Γάιος ἄρτι ἀφῖκτο καὶ Κύιντος Ὁρτήσιος ὁ προάρξας αὐτῆς ἀπαλλαγήσεσθαι ἔμελλεν, οὐ μέντοι καὶ πρᾶγμά τι ἔσχεν. οὗτός τε γὰρ εὐθὺς αὐτῷ προσεχώρησε, καὶ ὁ Ἀντώνιος κωλυθεὶς κατὰ τὴν τοῦ Καίσαρος ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐπικράτησιν πράσσειν τι τῶν τῇ ἀρχῇ προσηκόντων ἀσθενὴς ἦν.* — c. 22. 1. *Πράξας δὲ ταῦτα, καὶ τήν τε Μακεδονίαν μετὰ τοῦτο πᾶσαν καὶ τὴν Ἤπειρον προσλαβών, ἐπέστειλε τῇ γερουσίᾳ, τά τε πραχθέντα οἱ δηλῶν καὶ ἑαυτόν τά τε ἔθνη καὶ τοὺς στρατιώτας ἐπ' αὐτῇ ποιούμενος. οἱ δὲ (ἔτυχον γὰρ ὑπόπτως ἤδη πρὸς τὸν Καίσαρα ἔχοντες) ἰσχυρῶς τε αὐτὸν ἐπῄνεσαν καὶ πάντων τῶν ἐκεῖ χωρίων ἄρχειν ἐκέλευσαν.* Conf. Appian. B. C. III. c. 79. Plutarch. Brut. c. 25 sq.

(⁹) C. Trebonium, qui Asiam provinciam obtinebat, P. Dolabella in Syriam proficiscens, post collocutiones familiares cum eo habitas, falsaque et simulata benivolentia eum complexus, Smyrnae oppresserat, captumque Samia-

rio exsuli tradiderat. Post cervicibus fractis caput absciderat idque adfixum gestari iusserat in pilo, reliquum corpus tractum atque laniatum in mare abiecerat. Quo scelere Romam nuntiato, Dolabella hostis a senatu iudicatus est. IX. c. 42. 118 sqq.

Cic. Phil. XI. c. 1. 1. *Magno in dolore sum, P. C. vel maerore potius, quem ex crudeli et miserabili morte C. Trebonii, optimi civis moderatissimique hominis, accepimus —.* c. 11. 29. *Quum P. Dolabella, quique eius crudelissimi et taeterrimi facinoris ministri, socii, adiutores fuerunt, hostes populi Romani a senatu iudicati sint:* cet. Ibid. XIII. c. 10. 23. *Quid ingemiscis, hostem Dolabellam iudicatum?* cet. c. 18. 39. *Trebonii (mortem) satis persecuti sumus, hoste iudicato Dolabella.* Cassius ad Cicer. (ad Fam. XII. 12. 1.) *Scripsi etiam ad senatum litteras, quas reddi vetui prius, quam tibi recitatae essent; si forte mei obtemperare mihi voluerint. Quod si litterae perlatae non sunt, non dubito, quin Dolabella, qui, nefarie Trebonio occiso, Asiam occupavit, tabellarios meos deprehenderit litterasque interceperit. — Nonis Maiis, ex castris.* Lentulus ad Cicer. (ad Fam. XII. 14. 5.) *Quod Trebonii morte amisimus, quod etiam crudelitate Dolabellae, — id consequi et reficere volo. — D. IV. Kalend. Iun.* Lentulus ad Senatum (ad Fam. XII. 15. 4.) *Post Trebonii indignissimam caedem ceteraque tot tamque nefaria facinora, binae profectae erant ad Dolabellam legationes —. Quarto Nonas Iunias.* Dio XLVII. c. 29. 1. *Οὗτος (ὁ Δολοβέλλας) ἐτέτακτο μὲν τῆς Συρίας ἄρχειν καὶ τὴν ἔξοδον ὑπατεύων ἐποιεῖτο, χρόνιος δὲ διά τε τῆς Μακεδονίας καὶ διὰ τῆς Θρᾴκης ἐς τὴν Ἀσίαν τὸ ἔθνος κομισθεὶς καὶ ἐκεῖ ἐνδιέτριψεν. ἐπειδή τε ἐνταῦθα ἔτι ὄντι αὐτῷ τὸ δόγμα ἠγγέλθη, πρὸς μὲν τὴν Συρίαν οὐ προεχώρησεν, αὐτοῦ δὲ δὴ καταμείνας τὸν Τρεβώνιον οὕτω μετεχειρίσατο ὥστε δόξαν οἱ εὐνοίας πλείστην παρασχεῖν, καὶ τήν τε τροφὴν τοῖς στρατιώταις παρ' ἑκόντος αὐτοῦ λαβεῖν καὶ τὴν δίαιταν ἀδεῶς σὺν αὐτῷ ποιεῖσθαι. ἐπειδή τε ἔν τε τῷ θαρσοῦντι διὰ ταῦτ' ἐγένετο καὶ φυλακὴν οὐδεμίαν ἑαυτοῦ ἐποιεῖτο, τήν τε Σμύρναν, ἐν ᾗ ἦσαν, νυκτὸς ἐξαπιναίως κατέλαβε, καὶ ἐκεῖνον ἀποκτείνας τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ Καίσαρος εἰκόνα ἔρριψε, κἀκ τούτου πᾶσαν τὴν Ἀσίαν κατέσχεν.* Conf. Appian. B. C. III. c. 26.

(10) Deinde quum in senatu ageretur de imperatore deligendo, qui Dolabellam bello persequeretur, Cicero habuit

Philippicam undecimam, qua C. Cassium deligendum esse demonstravit.

Cic. Phil. XI. c. 10. 26. *Expedito nobis homine et parato, P. C., opus est, et eo, qui imperium legitimum habeat: qui praeterea auctoritatem, nomen, exercitum, perspectum animum in republica liberanda.* c. 11. *Quis igitur is est? Aut M. Brutus, aut C. Cassius aut uterque. Decernerem plane, sicut multi, consulem alterum ambove, ni Brutum colligassemus in Graecia* cet. — c. 12. 28. *Quid? C. Cassius, pari magnitudine animi et consilii praeditus, nonne eo ex Italia consilio profectus est, ut prohiberet Syria Dolabellam?* — c. 12. 29. *Sed ut vestra quoque auctoritate firmetur, censeo: Quum P. Dolabella, quique eius crudelissimi et taeterrimi facinoris ministri, socii, adiutores fuerunt, hostes populi Romani a senatu iudicati sint; quumque senatus P. Dolabellam bello persequendum censuerit, ut is, qui omnia deorum hominumque iura novo, inaudito, inexpiabili scelere pollnerit, nefarioque patriae se parricidio obstrinxerit, poenas diis hominibusque meritas debitasque persolvat: senatui placere, C. Cassium proconsulem provinciam Syriam obtinere, uti, qui eam optimo iure provinciam obtinuerit: eumque a Q. Marcio Crispo proconsule, L. Statio Murco proconsule, A. Allieno legato exercitus accipere, eosque ei tradere: cumque his copiis, et si quas praeterea paraverit, bello P. Dolabellam terra marique persequi.* cet. Dio XLVII. c. 29. 4. *Πυθόμενοι δὲ ταῦτα οἱ ἐν οἴκῳ Ῥωμαῖοι πόλεμον αὐτῷ ἐπήγγειλαν. — καὶ τοῖς τε συνοῦσιν οἱ ῥητὴν ἡμέραν ἐς ἔκλειψιν τῆς φιλίας αὐτοῦ προεῖπον, ἵνα μὴ καὶ ἐκεῖνοι ἐν ἐχθρῶν μοίρᾳ γένωνται, καὶ τὴν ἀντίταξιν τόν τε πόλεμον τὸν πρὸς αὐτὸν τὸ μὲν σύμπαν τοῖς ὑπάτοις προσέταξαν, ἐπειδὰν τὰ παρόντα κατορθώσωσι, ποιήσασθαι (τὸν γὰρ Κάσσιον οὐδέπω τὴν Συρίαν ἔχοντα ᾔδεσαν), ἵνα δὲ μὴ ἐπὶ μεῖζον ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ αὐξηθῇ, τοῖς τῶν προσόρων ἐθνῶν ἄρχουσιν ἐνεχείρισαν· καὶ μετὰ τοῦτο μαθόντες τὰ κατὰ τὸν Κάσσιον, πρὶν καὶ ὁτιοῦν ὑπ' ἐκείνων πραχθῆναι, ταὔθ' ἅπερ εἶπον ἐψηφίσαντο.*

(11) Eamdem rem, productus a M. Servilio trib. pl. in concionem, magna contentione summoque clamore et consensu populi egit. Quae tamen Oratio aut non scripta esse videtur aut certe non exstat.

Cic. ad C. Cassium (ad Fam. XII. 7. 1.) *Quanto studio dignitatem tuam et in senatu et ad populum defenderim, ex tuis te malo, quam ex me cognoscere. Quae mea sententia in senatu facile valuisset,*

nisi Pansa vehementer obstitisset. Ea sententia dicta, productus sum in concionem a tribuno plebis M. Servilio. Dixi de te, quae potui, tanta contentione, quantum forum est, tanto clamore consensuque populi, ut nihil umquam simile viderim. cet. Velleius II. c. 62. 2. *Bruto Cassioque provinciae, quas iam ipsi sine ullo senatus consulto occupaverant, decretae. Laudati, quicunque his exercitus tradidissent: omnia transmarina imperia eorum commissa arbitrio.*

(12) Paullo post quum Pansa cos. de legatis iterum ad Antonium de pace mittendis retulisset, iique, qui primi sententiam dixerant, hanc legationem P. Servilio et Ciceroni mandandam esse censuissent, Cicero *Philippica duodecima* negavit pacem cum Antonio fieri posse, illamque legationem deprecatus est. Quae Oratio certe post. Terminalia [= VII. Kal. Mart. = 23 Febr.] habita est.

Cic. Philipp. XII. c. 2. 5. *Constituta legatio est. — Admirabantur boni viri, accusabant amici, quod spe pacis legationem suscepissem. Nec mirum, P. Servili. Tuis enim verissimis gravissimisque sententiis omni est non dico dignitate, sed etiam spe salutis spoliatus Antonius. Ad eum te ire legatum, quis non miraretur? De me experior: cuius idem consilium, quod tuum, sentio, quam reprehendatur.* c. 3. 7. *Quid, per deos immortales! potest reipublicae prodesse nostra legatio? Prodesse dico? Quid, si etiam obfutura est? Obfutura? Quid, si iam nocuit? An vos acerrimam illam et fortissimam populi Romani libertatis recuperandae cupiditatem non imminutam ac debilitatam putatis, legatione pacis audita?* — c. 7. 17. *Quod si habenda cum M. Antonii latrocinio pacis ratio fuit, mea tamen persona ad istam pacem conciliandam minime fuit deligenda. Ego numquam legatos mittendos censui: ego ante legatorum reditum ausus sum dicere, Pacem ipsam si afferrent, quoniam sub nomine pacis bellum lateret, repudiandam: ego princeps sagorum: ego semper illum hostem appellavi, quum alii adversarium, semper hoc bellum, quum alii tumultum. Nec haec in senatu solum: eadem ad populum egi.* — c. 8. 19. *Proficiscantur legati optimis ominibus: sed ii proficiscantur, in quibus non offendatur Antonius. Quod si de Antonio non laboratis, mihi certe, P. C., consulere debetis. Parcite oculis saltem meis, et aliquam veniam iusto dolori date. Quo enim aspectu videre potero, (mitto hostem patriae, ex quo mihi odium in illum commune vobiscum est,) sed quomodo aspiciam mihi uni crudelissimum hostem, ut declarant eius de me acerbissimae conciones?* — c. 10. 24. *Hisce ego me viis commit-*

tam, qui Terminalibus nuper in suburbium — ire non sum ausus? Dio XLVI. c. 32. 2. Συχνοὶ δ' οὖν καὶ τὰ τοῦ Ἀντωνίου βουλόμενοι, οἱ μὲν ἄντικρυς πρὸς αὐτόν, ἄλλοι τε καὶ δήμαρχοι στρατηγοί τέ τινες, ἀπῆλθον, οἱ δὲ καὶ κατὰ χώραν μείναντες, ὧν καὶ ὁ Καλῆνος ἦν, ἔπραττον ὑπὲρ αὐτοῦ πάνθ' ὅσα ἐδύναντο, τὰ μὲν ἐπικρυπτόμενοι, τὰ δὲ καὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ διαδικαιοῦντες. οὔκουν οὐδὲ τὴν ἐσθῆτα εὐθὺς ἠλλάξαντο, ἀλλὰ καὶ ἔπεισαν αὖθις τὴν γερουσίαν πρέσβεις πρὸς τὸν Ἀντώνιον ἄλλους τέ τινας καὶ τὸν Κικέρωνα πέμψαι, πρόφασιν μὲν ὡς καὶ πείσοντα αὐτὸν ὁμολογῆσαι, ἔργῳ δὲ ἵν' ὑπεξαιρεθῇ σφίσιν. συννοήσας οὖν τοῦτ' ἐκεῖνος ἐφοβήθη καὶ οὐκ ἐτόλμησεν ἑαυτὸν ἐς τὰ τοῦ Ἀντωνίου ὅπλα ἐκδοῦναι. κἀκ τούτου οὐδ' ἄλλος τις τῶν πρεσβευτῶν ἀπῆρεν.

(13) Post hanc Orationem, mense Aprili, Pansa consul profectus est ad bellum cum M. Antonio, qui Mutinam obsidebat, gerendum. Interim M. Aemilius Lepidus, pontifex maximus, qui iam tum ad Antonii partes inclinabat, ex Gallia litteris ad senatum missis eum ad pacem cum Antonio faciendam cohortatus est. De quibus litteris quum in senatu relatum esset, Cicero *Philippica tertia decima* iterum pacem istam dissuasit, assensus sententiae Servilii; praeterea litteras ab Antonio ad Hirtium et Octavianum missas recitavit, ita ut singulas eius sententias partim salse partim acerbe perstringeret.

Galba ad Cic. (ad Fam. x. 30. 1.) XVII. *Kal. Maii* [= 15 Apr.] — *Pansa in castris Hirtii erat futurus* —. Cic. Phil. XIII. c. 4. 7. *At enim nos M. Lepidus, imperator iterum, pontifex maximus, optime proximo civili bello de republica meritus, ad pacem adhortatur. — Pacem vult M. Lepidus. Praeclare: si talem potest efficere, qualem nuper effecit: qua pace Cn. Pompeii filium respublica aspiciet suoque sinu complexuque recipiet.* — c. 10. 21. *Cum Antonio pax esse quae potest? cuius ne supplicio quidem ullo satiari videtur posse populus Romanus. Quod si quis adhuc dubitare potuit, quin nulla societas huic ordini populoque Romano cum illa importunissima bellua possit esse; desinet profecto dubitare, his cognitis litteris, quas mihi missas ab Hirtio consule modo accepi. Eas dum recito, dumque de singulis sententiis breviter disputo, velim, P. C., ut adhuc fecistis, me attente audiatis.* cet. — c. 10. 23. *Quid? te non intelligis — con-*

sulibus missis — hostem iudicatum? — c. 18. 39. *Bellum contra te duo consules gerunt, cumque his pro praetore Caesar.* — c. 21. 47. *Duo consules, contra quos arma fert —. Quae quum ita sint, de mandatis litterisque M. Lepidi, viri clarissimi, Servilio assentior.*

(14) Bellum Mutinense duobus conficitur praeliis; in quorum altero Antonius a. d. XVII. Kal. Maias [= 15 April.] ad Forum Gallorum vincitur, vulnerato Pansa, qui paucis diebus post Bononiae mortuus est.

Sueton. Aug. c. 10. *Iussus comparato exercitui pro praetore praeesse, et cum Hirtio ac Pansa, qui consulatum acceperant, D. Bruto opem ferre, demandatum bellum tertio mense confecit duobus praeliis. Priore, Antonius eum fugisse scribit —. Sequenti, satis constat, non modo ducis, sed etiam militis functum munere.* Galba ad Cic. (ad Fam. X. 30. 1.) XVII. *Kalend. Maii, quo die Pansa in castris Hirtii erat futurus, cum quo ego eram, — Antonius legiones eduxit duas — et cohortes praetorias duas —. Ita obviam venit nobis —. Antonius ad Forum Gallorum suas copias continebat. — Primo ita pugnatum est, ut acrius non posset ex utraque parte pugnari —. Antonius, tamquam victor, castra putavit se posse capere. Quo quum venit, complures ibi amisit nec egit quidquam. Audita re, Hirtius cum cohortibus viginti veteranis redeunti Antonio in sua castra occurrit copiasque eius omnes delevit, fugavitque eodem loco, ubi erat pugnatum, ad Forum Gallorum. Antonius cum equitibus hora noctis quarta se in castra sua ad Mutinam recepit. — Sic partem maiorem suarum copiarum Antonius amisit veteranarum. — Aquilae duae, signa sexaginta sunt relata Antonii. Res bene gesta est. A. d.* XII. *Kalendas Maii* [= 20 April.] *ex castris.* Brutus ad Cic. (ad Fam. XI. 13 *a*. 2.) *Postero die mane a Pansa sum arcessitus Bononiam. Quum in itinere essem, nuntiatum mihi est eum mortuum esse.* Cic. Phil. XIV. c. 9. 26. *Princeps omnium Pansa praelii faciendi et cum Antonio confligendi fuit —. Sed quum — in primis Pansa pugnaret, duobus periculosis vulneribus acceptis, sublatus e praelio reipublicae vitam reservavit.* Appian. B. C. III. c. 69. *Πάνσας ὀβελῷ τὴν λαγόνα τρωθεὶς ἐς Βονωνίαν ἐξεφέρετο* —. c. 70. *Ὧδε μὲν Ἀντωνίῳ καλῶς ἀγωνισαμένῳ διέφθαρτο ἡ ἰσχὺς, διὰ Ἵρτιον ἐπελθόντα· καὶ ηὐλίσατο ἐν κώμῃ παρὰ τὸ πεδίον ἀχαρακώτως· Ἀγορὰ Κελτῶν ἡ κώμη καλεῖται.* c. 75 sq. *Πάνσας δ᾽ ἐκ τοῦ τραύματος — ἀπέθανεν.* Conf. Livius Epit. 119. Florus IV. c. 4. Orosius VI. c. 18. Frontin. II. c. 5. Plutarch. Anton. c. 17. Id. Cic. c. 45. Dio XLVI. c. 36 sqq. Zonar. X. c. 14.

([15]) In altero praelio, ad Mutinam gesto, in quo Hirtius cecidit, denuo vincitur Antonius; qui deinde fugit in Galliam.

Pollio ad Cic. (ad Fam. x. 33. 4.) *Nunc haec mihi scribuntur ex Gallia Lepidi et nuntiantur: Pansae exercitum concisum esse; Pansam ex vulneribus mortuum; eodem praelio Martiam legionem interiisse, et L. Fabatum et C. Peducaeum et D. Carfulenum; Hirtiano autem praelio et Secundam legionem, et omnes peraeque Antonii caesas, item Hirtii; Quartam vero, quum castra quoque Antonii cepisset, a Quinta legione concisam esse; ibi Hirtium quoque periisse et Pontium Aquilam; — Antonium turpiter Mutinae obsessionem reliquisse, — si nihil in Lepido spei sit, descensurum ad extrema et non modo nationes, sed etiam servitia concitaturum.* Appian. B. C. III. c. 71. *Τῆς δ' ἐπιούσης ἀνεζεύγνυον ἐς τὰ ἐν τῇ Μουτίνῃ στρατόπεδα πάντες. — Δείσας ὁ Ἀντώνιος περὶ τῇ Μουτίνῃ, ἐξῆγε δύο τέλη· οἱ δὲ ἡσθέντες ἐπέστρεφον, καὶ ἐμάχοντο. Ἄλλα δὲ Ἀντωνίου τέλη καλοῦντος ἐκ τῶν ἄλλων στρατοπέδων, — ἐκράτουν οἱ τοῦ Καίσαρος τῇ μάχῃ. Ἴρτιος δὲ καὶ ἐς τὸ στρατόπεδον ἐσήλατο τοῦ Ἀντωνίου, καὶ περὶ τὴν στρατηγίδα σκηνὴν μαχόμενος ἔπεσε.* — c. 72. *Καὶ ὁ Ἀντώνιος, δευτέρᾳ τῇδε συμπεσὼν πληγῇ — ὥδευεν ἐπὶ τῶν Ἄλπεων.* Brutus ad Cic. (ad Fam. XI. 9. 1.) *Pansa amisso, quantum detrimenti respublica acceperit, non te praeterit. Nunc auctoritate et prudentia tua prospicias oportet, ne inimici nostri, consulibus sublatis, sperent se convalescere posse. — In primis rogo te, ad hominem ventosissimum, Lepidum, mittas, ne bellum nobis redintegrare possit, Antonio sibi coniuncto. — Si se Alpes Antonius traiecerit, constitui praesidium in Alpibus collocare.* Conf. Velleius II. c. 63. Eutrop. VII. c. 2. Plutarch. Anton. c. 18. Dio XLVI. c. 42 sqq. Zonar. X. c. 16.

([16]) Romae interim, quo tristes a Mutina pervenerant rumores, (needum tamen de interitu consulum nuntiantes) D. Brutum, fame laborantem, iam eo adactum esse, ut de deditione cogitaret, sermo exortus est, Ciceronem pridie Vinalia [= XI. Kal. Maias = 22 April.] cum fascibus descensurum esse. Qua suspicione ut Ciceronem liberaret, P. Appuleius tribunus plebis concionem habuit, in qua una voce cuncta concio declaravit, nihil esse a Cice-

rone umquam de republica, nisi optime cogitatum. Post hanc autem habitam concionem duabus tribusve horis quum optatissimi nuntii et litterae de rebus apud Mutinam gestis Romam venissent, ingens multitudo maximo plausu Ciceronem domo in Capitolium adduxit, domumque inde reduxit celeberrima gratulatione.

Cic. Phil. XIV. c. 5. 12. *Quanto honore, laetitia, gratulatione in hoc templum ingredi debent illi ipsi huius urbis liberatores, quum hesterno die, propter eorum res gestas me ovantem et prope triumphantem populus Romanus in Capitolium domo tulerit, domum inde reduxerit? — Scitis enim per hos dies creberrimum fuisse sermonem, me pridie Vinalia, qui dies hodie est, cum fascibus descensurum. — Quemquamne fuisse tam sceleratum, qui hoc fingeret? tam furiosum, qui crederet? Unde igitur ista suspicio, vel potius unde iste sermo?* c. 6. 15. *Quum, ut scitis, hoc triduo vel quatriduo tristis a Mutina fama manaret, inflati loetitia atque insolentia, impii cives unum se in locum, ad illam curiam, viribus potius suis, quam reipublicae infelicem, congregabant. Ibi quum consilium inirent de caede nostra, partirenturque inter se, qui Capitolium, qui rostra, qui Urbis portas occuparent, ad me concursum futurum civitatis putabant. Quod ut cum invidia mea fieret, et cum vitae etiam periculo, famam istom fascium dissipaverunt: fasces ipsi ad me delaturi fuerunt. Quod quum esset quasi mea voluntate factum, tum in me impetus conductorum hominum, quasi in tyrannum, parabatur. — Itaque P. Appuleius, tribunus plebis, — concionem habuit maximam, populo Romano unum atque idem sentiente. In qua concione quum me — liberare suspicione fascium vellet, una voce cuncta concio declararit, nihil esse a me umquam de republica, nisi optime cogitatum. Post hanc habitam concionem duabus tribusve horis optatissimi nuntii et litterae venerunt: ut idem dies non modo me iniquissima invidia liberarit, sed etiam celeberrima populi Romani gratulatione auxerit.*

([17]) Postridie, id est pridie Vinalia [= XI. Kal. Maias = 22 April.], quum de caeso hostium exercitu deque vulnerato Pansa nuntius pervenerat Romam, Cicero habuit *Philippicam decimam quartam;* qua trium ducum Hirtii, Pansae, Caesaris Octaviani nomine, ob Antonium hostem superatum, quinquaginta dierum supplicationem decernen-

dam, militibusque, qui pro republica interiissent, monumentum faciendum censuit.

Cic. Philipp. XIV. c. 1. 1. *Ex litteris, quae recitatae sunt, P. C. sceleratissimorum hostium exercitum caesum fusumque cognovi* —. c. 5. 14. *Pridie Vinalia, qui dies hodie est.* c. 9. 26. *Princeps omnium Pansa praelii faciendi et cum Antonio confligendi fuit* —. *Sed quum — in primis Pansa pugnaret, duobus periculosis vulneribus acceptis, sublatus e praelio reipublicae vitam reservavit.* — c. 10. 27. *Quid dicam de Hirtio? qui, re audita, e castris duas legiones eduxit incredibili studio atque virtute* —. *An vero quisquam dubitabit appellare Caesarem imperatorem?* — *Ita trium imperatorum populi Romani virtute, consilio, felicitate, uno die locis pluribus respublica est conservata.* c. 11. 29. *Decerno igitur eorum trium nomine quinquaginta dierum supplicationes* —. *Est autem fidei pietatisque nostrae declarare fortissimis militibus, quam memores simus, quamque grati.* — c. 14. 36. *Sed, ut aliquando sententia complectar, ita censeo: Quum C. Pansa consul, imperator, initium cum hostibus confligendi fecerit* —; *quumque A. Hirtius consul, imperator, praelio audito, re cognita, fortissimo praestantissimoque animo exercitum castris eduxerit, impetumque in M. Antonium exercitumque hostium fecerit* —; *quumque C. Caesar pro praetore, imperator, consilio diligentiaque sua castra feliciter defenderit, copiasque hostium, quae ad castra accesserant, profligarit, occiderit: ob eas res senatum existimare et iudicare, eorum trium imperatorum virtute, imperio, consilio, gravitate, constantia, magnitudine animi, felicitate, populum Romanum foedissima crudelissimaque servitute liberatum:* — *uti ob eas res bene, fortiter, feliciterque gestas, C. Pansa A. Hirtius consules, imperatores, alter ambove, aut si aberunt, M. Cornutus, praetor urbanus, supplicationes per dies quinquaginta ad omnia pulvinaria constituat: quumque virtus legionum digna clarissimis imperatoribus exstiterit, senatum, quae sit antea pollicitus legionibus exercitibusque nostris, ea summo studio, republica recuperata, resoluturum; quumque legio Martia — et reliquarum legionum milites pro salute et libertate populi Romani mortem oppetiverint: senatui placere, ut C. Pansa A. Hirtius consules — iis, qui sanguinem pro vita, libertate, fortunisque populi Romani — profudissent, monumentum quam amplissimum locandum, faciundum curent.* — *utique, quae praemia senatus militibus ante constituit, ea solvantur eorum, qui hoc bello pro patria occiderunt, parentibus, liberis, coniugibus, fratribus; iisque tribuantur, quae militibus ipsis tribui oporteret, si*

illi vixissent, qui morte vicerint. Appian. B. C. III. c. 74. *Καὶ Κικέρων ἐν Ῥώμῃ τὰ μὲν* (epistolam Pansae) *ἐς τὸν δῆμον ἀνεγίγνωσκεν ὡς ὑπάτου, τὰ δὲ τοῦ Καίσαρος τῇ βουλῇ μόνον· θυσίας τε ἐπ' Ἀντωνίῳ πεντήκοντα ἡμερῶν ἱκεσίους ἐψηφίζετο —. Τοσοῦτος ἦν οἶστρος αὐτῷ κατὰ Ἀντωνίου καὶ ἀπειροκαλία. Ἐβεβαίου τε αὖθις τοῖς δύο τέλεσι τοῖς ἀπὸ Ἀντωνίου μεταστᾶσι τὰς ἑκάστῳ προϋπεσχημένας παρὰ τοῦ κοινοῦ Ῥωμαίων ἐπινικίους δραχμὰς πεντακισχιλίας, ὡς ἤδη νενικηκόσι, καὶ στέφανον αὐτοὺς ἐν ταῖς ἑορταῖς ἀεὶ θαλλοῦ περιτίθεσθαι.* Dio XLVI. c. 38. 1. *Ἡττηθέντος δὲ αὐτοῦ αὐτοκράτορες οὐ μόνον ὁ Ἴρτιος ἀλλὰ καὶ ὁ Οὐίβιος, καίπερ κακῶς ἀπαλλάξας, ὅ τε Καῖσαρ, καίτοι μηδὲ μαχεσάμενος, καὶ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ ὑπὸ τῆς βουλῆς ὠνομάσθησαν. τοῖς τε συναγωνισαμένοις σφίσι καὶ τελευτήσασι ταφή τε δημοσία καὶ τὸ τοῖς παισὶ τοῖς τε πατράσιν αὐτῶν πάντα τὰ γέρα, ὅσα ἂν αὐτοὶ ἐκεῖνοι ζήσαντες ἔλαβον, ἀποδοθῆναι ἐψηφίσθη.*

(18) Cum Antonio, post praelium Mutinense Alpes transgresso, a. d. IV. Kal. Iun. [= 29 Maii] coniunxit se M. Lepidus, qui, quum bellum iterum immineret ingens, prid. Kal. Quint. [= 30 Iunii] a senatu hostis iudicatus est.

Velleius II. c. 63. 1. *Interim Antonius, fuga transgressus Alpes, primo per colloquia repulsus a M. Lepido, (qui pontifex maximus in C. Caesaris locum furto creatus, decreta sibi Hispania, adhuc in Gallia morabatur,) mox saepius in conspectum veniens militum — per aversa castrorum proruto vallo militibus receptus est.* — c. 64. 3. *Lepidus deinde a senatu hostis iudicatus est, ut antea fuerat Antonius.* Plancus ad Cic. (ad Fam. X. 23. 2.) *Copias prope in conspectum Lepidi Antoniique adduxi, quadragintaque millium passuum spatio relicto consedi. — Lepidus, desperato adventu meo, quem non mediocriter captabat, se cum Antonio coniunxit a. d. IV. Kal. Iunias, eodemque die ad me castra moverunt.* Cic. ad Cassium (ad Fam. XII. 10. 1.) *Lepidus — pridie Kal. Quintiles sententiis omnibus hostis a senatu iudicatus est ceterique, qui una cum illo a republica defecerunt. — Bellum quidem, quum haec scribebam, sane magnum erat, scelere et levitate Lepidi. — Praeclare viceramus, nisi spoliatum, inermem, fugientem Lepidus recepisset Antonium.* Appian. B. C. III. c. 83. *Ὁ Ἀντώνιος ἐν τῷ τέως τὰς Ἄλπεις ὑπερέβαλε, Κουλλέωνα πείσας τὸν ἐκ Λεπίδου φύλακα αὐτῶν.* — c. 84. *Ὁ δ' ἐπὶ τὴν Λεπίδου σκηνὴν ἵετο δρόμῳ —. Ὁ μὲν δὴ Λέπιδος — τὸν Ἀντώνιον ἠσπάζετο —. Οὕτω μὲν ὁ Ἀντώ-*

νιος ἐς μέγα δυνάμεως αὖθις ἐπῆρτο, καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἦν ἐπιφοβώτατος. Στρατὸν γὰρ εἶχεν, ὅν τ' ἐξανέστησε Μουτίνης, καὶ σὺν αὐτῷ λαμπρότατον ἱππικὸν, τρία τε αὐτῷ τέλη κατὰ τὴν ὁδὸν προσγεγένητο τὰ Οὐεντιδίου, καὶ Λέπιδος αὐτῷ σύμμαχος ἐγίγνετο ἑπτὰ ἔχων ὁπλιτικὰ τέλη, καὶ πολὺν ὅμιλον ἄλλον, καὶ παρασκευὴν ἀξιόλογον. Conf. Plutarch. Anton. c. 18. Dio XLVI. c. 42. 51. Zonar. X. c. 16.

(19) Auctis deinde etiam per Plancum et Asinium Pollionem viribus, Antonius Dec. Brutum, a legionibus suis derelictum, cepit et interfecit.

Livius Epit. 120. *Quum M. Antonio vires Asinius quoque Pollio et Munatius Plancus, cum exercitibus suis adiuncti, ampliassent, et D. Brutus, cui senatus, ut persequeretur Antonium, mandaverat, relictus a legionibus suis profugisset; iussu Antonii, in cuius potestatem venerat, a Capeno Sequano interfectus est.* Velleius II. c. 63. 3. *Plancus deinde dubia, id est sua fide diu quarum esset partium secum luctatus, ac sibi difficile consentiens, et nunc adiutor D. Bruti designati consulis, collegae sui, senatuique se litteris venditans, mox eiusdem proditor, Asinius autem Pollio firmus proposito, et Iulianis partibus fidus, Pompeianis adversus, uterque exercitus tradidere Antonio.* c. 64. 1. *D. Brutus desertus primo a Planco, postea etiam insidiis eiusdem petitus, paullatim relinquente eum exercitu fugiens, in hospitis cuiusdam nobilis viri, nomine Camilli, domo ab iis, quos miserat Antonius, iugulatus est.* Appian. B. C. III. c. 97. Διώκοντι δὲ τῷ Ἀντωνίῳ Δέκμον προσγίγνεται Πολλίων Ἀσίνιος, ἄγων δύο τέλη. Καὶ Πλάγκῳ μὲν Ἀσίνιος ἔπραξε διαλλαγάς· καὶ ὁ Πλάγκος σὺν τρισὶ τέλεσι μεθίστατο εἰς τὸν Ἀντώνιον, ὥστε ἤδη βαρυτάτης δυνάμεως ἦρχεν ὁ Ἀντώνιος. Δέκμῳ δὲ ἦν τέλη δέκα· ὧν τέσσαρα μὲν τὰ ἐμπειροπολεμώτατα ὑπὸ λιμοῦ διέφθαρτο, καὶ ἐνόσει ἔτι· τὰ νεοστράτευτα δὲ ἦν ἕξ, ἀταλαίπωρα ἔτι καὶ πόνων ἄπειρα. Ἀπογνοὺς οὖν μάχεσθαι, φεύγειν ἔκρινε πρὸς Βροῦτον ἐς Μακεδονίαν. — c. 98. Ἁλοὺς δὲ ὑπὸ λῃστῶν — ἄγειν αὐτὸν αὐτοῖς ἐς τὸν Κάμιλλον ἐκέλευεν. Ὁ δὲ — κρύφα ἐπέστελλεν Ἀντωνίῳ. Καὶ Ἀντώνιος — ἐκέλευσε τῷ Καμίλλῳ, κτείναντα, τὴν κεφαλὴν ἐς αὐτὸν ἐκπέμψαι· καὶ τὴν κεφαλὴν ἰδὼν, ἐκέλευσε τοῖς παροῦσι θάψαι. Conf. Dio XLVI. c. 53. Plutarch. Anton. c. 18. Oros. VI. c. 18.

(20) Paullo post Octavianus, quum videret senatum minus sibi favere, caussam optimatium deseruit et reconci-

liata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Romam cum exercitu venit et, perculsis iis qui in eum iniqui erant, a. d. x. Kal. Octobres [= 22 Septb.] consulatum iniit cum Q. Pedio, pridie quam annum impleret vigesimum. (v. ad a. 691. 17.)

Sueton. Aug. c. 12. *Sed ut cognovit, Antonium post fugam a M. Lepido receptum, ceterosque duces et exercitus consentire pro partibus, caussam optimatium sine cunctatione deseruit, ad praetextum mutatae voluntatis dicta factaque quorumdam calumniatus: quasi alii se puerum, alii ornandum tollendumque iactassent, ne aut sibi, aut veteranis par gratia referretur.* Velleius II. c. 62. 5. *Pansae atque Hirtii corpora publica sepultura honorata; Caesaris adeo nulla habita mentio, ut legati, qui ad exercitum eius missi erant, iuberentur summoto eo milites alloqui. Non fuit tam ingratus exercitus, quam fuerat senatus. Nam quum eam iniuriam dissimulando Caesar ferret, negavere milites sine imperatore suo ulla se audituros mandata. Hoc est illud tempus, quo Cicero insito amore Pompeianarum partium Caesarem laudandum et tollendum censebat, quum aliud diceret, aliud intelligi vellet* (conf. Brutus ad Cic. (ad Fam. XI. 20. 1.) — c. 65. 1. *Tum inter eum (Lepidum) Caesaremque et Antonium commercia epistolarum et conditionum iacta mentio —. Igitur inita potentiae societas —. Consulatumque iniit Caesar pridie, quam viginti annos impleret, X. Kal. Octobris, cum collega Q. Pedio, post Urbem conditam annis* DCCXI, *ante* LXXII, *quam tu, M. Vinici, consulatum inires* [711 + 72 = 783. quo anno M. Vinicius consul fuit cum C. Cassio Longino; quo tempore Velleius libros suos composuit. v. Henr. Dodwellus, *Annales Velleiani* §. XXIX. in edit. Ruhnk. p. CXIII.]. Livius Epit. 119. *Adversus C. Caesarem, qui solus e tribus ducibus supererat, parum gratus senatus fuit: qui, D. Bruto, obsidione Mutinensi a Caesare liberato, honore triumphi decreto, Caesaris militumque eius mentionem non satis gratam habuit. Ob quae C. Caesar, reconciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Romam cum exercitu venit, et, perculsis adventu eius iis, qui in eum iniqui erant, quum annos novemdecim haberet, consul creatus est.* Dialog. de Orat. c. 17. 2. *Divus Augustus in locum Pansae et Hirtii se et Q. Pedium coss. suffecit.* Conf. Appian. B. C. III. c. 80 sqq. Dio XLVI. c. 40 sqq. Plutarch. Brut. c. 27. Cic. c. 46. Eutrop. VII. c. 2. Sueton. Aug. c. 26.

(21) Deinde pace facta inter Octavianum, Antonium et Lepidum, apud confluentes inter Perusiam et Bononiam

congressos, convenit, ut ipsi triumviri reipublicae constituendae per quinquennium essent, et ut suos quisque inimicos proscriberent.

Livius Epit. 120. *C. Caesar pacem cum Antonio et Lepido fecit: ita ut tresviri reipublicae constituendae per quinquennium essent ipse et Lepidus et Antonius; et ut suos quisque inimicos proscriberent. In qua proscriptione plurimi equites Romani, CXXX senatorum nomina fuerunt, et inter eos L. Paulli, fratris M. Lepidi, et L. Caesaris, Antonii avunculi, et M. Ciceronis.* Florus IV. c. 6. 3. *Pax inter tres duces componitur. Apud confluentes inter Perusiam et Bononiam iungunt manus, et exercitus consalutant. Nullo bono more Triumviratus invaditur; oppressaque armis republica, redit Sullana proscriptio, cuius atrocitas nihil in se minus habet, quam numerum CXXXX senatorum. Exitus foedi, truces, miserabiles, toto terrarum orbe fugientium. Quis pro indignitate rei non ingemiscat, quum Antonius Lucium Caesarem avunculum suum, Lepidus Lucium Paullum fratrem proscripserint?* Velleius II. c. 66. 1. *Furente deinde Antonio simulque Lepido — quum ambo mallent sibi imputari, quid passi essent, quam quid emeruissent, repugnante Caesare, sed frustra adversus duos, instauratum Sullani exempli malum, proscriptio. Nihil tam indignum illo tempore fuit, quam quod aut Caesar aliquem proscribere coactus est, aut ab ullo Cicero proscriptus est, abscisaque scelere Antonii vox publica est, quum eius salutem nemo defendisset, qui per tot annos et publicam civitatis et privatam civium defenderat. Nihil tamen egisti, M. Antoni, (cogit enim excedere propositi formam operis erumpens animo ac pectore indignatio,) nihil, inquam, egisti mercedem coelestissimi oris et clarissimi capitis abscisi numerando, auctoramentoque funebri ad conservatoris quondam reipublicae tantique consulis invitando necem. Rapuisti tu M. Ciceroni lucem sollicitam et aetatem senilem et vitam miseriorem te principe, quam sub te triumviro mortem; famam vero gloriamque factorum atque dictorum adeo non abstulisti, ut auxeris. Vivit, vivetque per omnem seculorum memoriam; dumque hoc vel forte, vel providentia, vel utcunque constitutum rerum naturae corpus, quod ille paene solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia illuminavit, manebit incolume, comitem aevi sui laudem Ciceronis trahet, omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum exsecrabitur, citiusque mundo genus hominum quam M. Cicero cedet.* Dav. Bernard, *Dissertatio de auctoramento funebri M. T. Ciceronis necati* (ad Vell. II. 66.) Vitembergae, 1720. 4°. Plutarch. Cic. c. 46. 1. *Αὐξηθεὶς γάρ ὁ*

νεανίας καὶ τὴν ὑπατείαν λαβὼν Κικέρωνα μὲν εἴασε χαίρειν, Ἀντωνίῳ δὲ καὶ Λεπίδῳ φίλος γενόμενος καὶ τὴν δύναμιν εἰς ταὐτὸ συνενεγκὼν ὥσπερ ἄλλο τι κτῆμα τὴν ἡγεμονίαν ἐνείματο πρὸς αὐτούς. Καὶ κατεγράφησαν ἄνδρες, οὓς ἔδει θνήσκειν, ὑπὲρ διακοσίους. Conf. Sueton. Aug. c. 27. Oros. VI. c. 18. Tacit. Ann. I. c. 9. Plutarch. Anton. c. 19. Id. Brut. c. 26. Dio XLVI. c. 54 sqq. Appian. B. C. IV. c. 2 sqq. Zonar. X. c. 16.

([22]) Octavianum primis diebus aiunt pro Ciceronis salute cum ceteris concertasse ac tertio demum die concessisse eiusque vitam prodidisse, hac permutatione, qua nihil fuit crudelius, facta: Ciceronem Octavianus, L. Paullum fratrem Lepidus, L. Caesarem avunculum Antonius proscribi permitteret.

Sueton. Aug. c. 27. *Triumviratum reipublicae constituendae per decem annos administravit: in quo restitit quidem aliquamdiu collegis, ne qua fieret proscriptio; sed inceptam utroque acerbius exercuit.* Aurelius Victor de Vir. ill. c. 31. *Quum triumviros se fecissent Caesar, Lepidus Antoniusque, concordia non aliter visa est inter eos iungi posse, nisi Tullius necaretur; qui, immissis ab Antonio percussoribus, quum forte Formiis quiesceret, imminens exitium corvi auspicio didicit, et fugiens occisus est.* Orosius VI. c. 18. *Ne latius atque effrenatius incircumscripta caedes ageretur, centum triginta et duum senatorum nomina in tabula proposita sunt, primum Lepidi praecepto et nomine, deinde Antonii, tertio Caesaris. Ibi Antonius Tullium Ciceronem inimicum suum, ibi L. Caesarem avunculum suum, et (quod exaggerando sceleri accessit) viva matre proscripserat; ibi Lepidus L. Paullum fratrem suum in eumdem proscriptorum gregem coniecerat.* Plutarch. Cic. c. 46. 2. *Πλείστην δὲ τῶν ἀμφισβητημάτων αὐτοῖς ἔριν ἡ Κικέρωνος προγραφὴ παρέσχεν, Ἀντωνίου μὲν ἀσυμβάτως ἔχοντος, εἰ μὴ πρῶτος ἐκεῖνος ἀποθνήσκοι, Λεπίδου δ' Ἀντωνίῳ προστιθεμένου, Καίσαρος δὲ πρὸς ἀμφοτέρους ἀντέχοντος. Ἐγίνοντο δ' αἱ σύνοδοι μόνοις ἀπόρρητοι περὶ πόλιν Βονωνίαν ἐφ' ἡμέρας τρεῖς, καὶ συνῄεσαν εἰς τόπον τινὰ πρόσω τῶν στρατοπέδων ποταμῷ περιρρεόμενον. Λέγεται δὲ τὰς πρώτας ἡμέρας διαγωνισάμενος ὑπὲρ τοῦ Κικέρωνος ὁ Καῖσαρ ἐνδοῦναι τῇ τρίτῃ καὶ προέσθαι τὸν ἄνδρα. Τὰ δὲ τῆς ἀντιδόσεως οὕτως εἶχεν· ἔδει Κικέρωνος ἐκστῆναι Καίσαρα, Παύλου δὲ τἀδελφοῦ Λέπιδον, Λευκίου δὲ Καίσαρος Ἀντώνιον, ὃς ἦν θεῖος αὐτῷ πρὸς μητρός.* Id. Anton. c. 19. 1. *Καὶ συνελθόντες οἱ τρεῖς εἰς*

νησῖδα ποταμῷ περιρρεομένην, ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας συνήδρευσαν. Καὶ τἆλλα μὲν ἐπιεικῶς ὡμολογεῖτο καὶ διενείμαντο τὴν σύμπασαν ἀρχὴν ὥσπερ οὐσίαν πατρῴαν ἀλλήλαις, ἡ δὲ περὶ τῶν ἀπολουμένων ἀνδρῶν ἀμφισβήτησις αὐτοῖς πλεῖστα πράγματα παρέσχε, τοὺς μὲν ἐχθροὺς ἀνελεῖν ἑκάστου, σῶσαι δὲ τοὺς προσήκοντας ἀξιοῦντος. Τέλος δὲ τῇ πρὸς τοὺς μισουμένους ὀργῇ καὶ συγγενῶν τιμὴν καὶ φίλων εὔνοιαν προέμενοι Κικέρωνος μὲν Ἀντωνίῳ Καῖσαρ ἐξέστη, τούτῳ δὲ Ἀντώνιος Λευκίου Καίσαρος, ὃς ἦν θεῖος αὐτῷ πρὸς μητρός· ἐδόθη δὲ καὶ Λεπίδῳ Παῦλον ἀνελεῖν τὸν ἀδελφόν. — Οὐδὲν ὠμάτερον οὐδὲ ἀγριώτεραν τῆς διαμείψεως ταύτης δοκῶ γενέσθαι. Conf. Livius, Velleius, Florus l. c. Orosius VI. c. 18.

([23]) Itaque Antonius in Ciceronem, qui Urbe relicta in praedia sua confugerat, percussores immisit Herennium centurionem et M. Popilium Laenatem, a quibus VII. Id. Decemb. [= 7 Decemb.] interfectus est.

Livii Fragm. ap. Senec. Suasor. VII. p. 38 sq. (Bip.) *M. Cicero sub adventum triumvirorum cesserat Urbe, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi se, quam Caesari Cassium et Brutum, posse. Primo in Tusculanum fugit, inde transversis itineribus in Formianum, ut ab Caieta navim conscensurus, proficiscitur. Unde aliquoties in altum provectum quum modo venti adversi retulissent, modo ipse iactationem navis, caeco volvente fluctu, pati non posset, taedium tandem eum et fugae et vitae cepit: regressusque ad superiorem villam, quae paullo plus mille passibus a mari abest, Moriar, inquit, in patria saepe servata. Satis constat, servos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum; ipsum deponi lecticam, et quietos pati, quod sors iniqua cogeret, iussisse. Prominenti ex lectica praebentique immotam cervicem caput praecisum est. Nec satis stolidae crudelitati militum fuit. Manus quoque, scripsisse in Antonium aliquid exprobrantes, praeciderunt.* Id. Epit. 120. *Huius, occisi a Popilio legionario milite, quum haberet annos sexaginta tres, caput quoque cum dextra manu in Rostris positum est.* Dialog. de Orat. c. 17. 2. *Ut de Cicerone ipso loquar, Hirtio nempe et Pansa coss. ut Tiro libertus eius scripsit,* VII. *Idus Decembres occisus est, qua anno divus Augustus in locum Pansae et Hirtii se et Q. Pedium coss. suffecit.* Aufidius Bassus ap. Senecam l. c. p. 39. *Cicero, paullum remoto velo, postquam armatos vidit: Ego vero consisto, ait: accede veterane, et si hoc saltem potes recte facere, incide cervicem. Trementi deinde dubitantique: Quid si ad me, inquit,*

primum venissetis? Brutidius Niger ibid. p. 40. *Elapsus interim altera parte villae Cicero lectica per agros ferebatur, sed, ut vidit appropinquare notum sibi militem, Popilium nomine, memor defensum a se, laetiore vultu aspexit. At ille, victoribus id ipsum imputaturus, occupat facinus, caputque decisum, nihil in ultimo fine vitae facientis, quod alterutram in partem posset notari, Antonio portat, oblitus se paullo ante defensum ab illo.* Valerius Max. I. c. 4. 5. *M. Ciceroni mors imminens auspicio praedicta est: quum enim in villa Caietana esset, corvus in conspectu eius horologii ferrum loco motum excussit, et protinus ad ipsum tetendit, ac laciniam togae eo usque morsu tenuit, donec servus ad occidendum eum milites venisse nuntiaret.* Id. v. c. 3. 4. *M. Cicero C. Popilium Laenatem, Picenae regionis, rogatu M. Caelii, non minore cura quam eloquentia defendit, eumque caussa admodum dubia fluctuantem, salvum ad penates suos remisit. Hic Popilius postea, nec re nec verbo a Cicerone laesus, ultro M. Antonium rogavit, ut ad illum proscriptum persequendum et iugulandum mitteretur: impetratisque detestabilis ministerii partibus, gaudio exsultans Caietam cucurrit, et virum, omitto quod amplissimae dignitatis, certe salutis eius auctorem, studio etiam praestantis officii privatim sibi venerandum, iugulum praebere iussit: ac protinus caput Romanae eloquentiae, et pacis clarissimam dexteram, per summum et securum otium, amputavit: eaque sarcina, tamquam opimis spoliis, alacer in Urbem reversus est. Neque enim scelestum portanti onus succurrit, illud se caput ferre, quod pro capite eius quondam peroraverat. Invalidae ad hoc monstrum sugillandum litterae: quoniam qui talem Ciceronis casum satis digne deplorare possit, alius Cicero non exstat.* Conf. Seneca Controv. III. 17. p. 215 sqq. Plutarch. Cic. c. 47. 1. *Πραττομένων δὲ τούτων ὁ Κικέρων ἦν μὲν ἐν ἀγροῖς ἰδίοις περὶ Τοῦσκλον ἔχων τὸν ἀδελφὸν μεθ' αὐτοῦ· πυθόμενοι δὲ τὰς προγραφὰς ἔγνωσαν εἰς Ἄστυρα μεταβῆναι, χωρίον παράλιον τοῦ Κικέρωνος, ἐκεῖθεν δὲ πλεῖν εἰς Μακεδονίαν πρὸς Βροῦτον. — ἄμεινον οὖν εἶναι, τὸν μὲν Κικέρωνα προλαμβάνειν τῇ φυγῇ, αὐτὸν δὲ (τὸν Κόιντον) μεταθεῖν, οἴκοθεν συσκευασάμενον· ταῦτ' ἔδοξε· καὶ — διελύθησαν. — Ὁ δὲ Κικέρων εἰς Ἄστυρα κομισθεὶς καὶ πλοῖον εὑρὼν εὐθὺς ἐνέβη καὶ παρέπλευσεν ἄχρι Κιρκαίου —. ἐκεῖθεν δὲ — ἀπέβη καὶ παρῆλθε πεζῇ σταδίους ἑκατὸν ὡς εἰς Ῥώμην πορευόμενος. Αὖθις δ' ἀλύων καὶ μεταβαλλόμενος κατῄει πρὸς θάλασσαν εἰς Ἄστυρα. Κἀκεῖ διενυκτέρευσεν ἐπὶ δεινῶν καὶ ἀπόρων λογισμῶν, — καὶ τἄλλα ταραχώδη καὶ παλίντροπα βουλεύματα τῆς γνώμης μεταλαμβάνων παρέδωκε τοῖς οἰκέταις ἑαυτὸν εἰς*

Καιήτην κατὰ πλοῦν κομίζειν —. Ἀπέβη δ' οὖν ὁ Κικέρων καὶ παρελθὼν εἰς τὴν ἔπαυλιν ὡς ἀναπαυσόμενος κατεκλίθη. — Οἱ δ' οἰκέται — τὰ μὲν δεόμενοι, τὰ δὲ βίᾳ λαβόντες ἐκόμιζον ἐν τῷ φορείῳ πρὸς τὴν θάλασσαν. c. 48. 1. Ἐν τούτῳ δ' οἱ σφαγεῖς ἐπῆλθον, ἑκατοντάρχης Ἑρέννιος καὶ Ποπίλλιος χιλίαρχος, ᾧ πατροκτονίας ποτὲ δίκην φεύγοντι συνεῖπεν ὁ Κικέρων, ἔχοντες ὑπηρέτας. — Τοῦ δ' Ἑρεννίου δρόμῳ φερομένου διὰ τῶν περιπάτων ὁ Κικέρων ᾔσθετο καὶ τοὺς οἰκέτας ἐκέλευσεν ἐνταῦθα καταθέσθαι τὸ φορεῖον. Αὐτὸς δ', ὥσπερ εἰώθει, τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ τῶν γενείων ἁπτόμενος ἀτενὲς ἐνεώρα τοῖς σφαγεῦσιν αὐχμοῦ καὶ κόμης ἀνάπλεως καὶ συντετηκὼς ὑπὸ φροντίδων τὸ πρόσωπον, ὥστε τοὺς πλείστους ἐγκαλύψασθαι τοῦ Ἑρεννίου σφάζοντος αὐτόν. Ἐσφάγη δὲ τὸν τράχηλον ἐκ τοῦ φορείου προτείνας. — Dio XLVII. c. 11. 1. Ποπίλιος δὲ δή Λαίνας τὸν Κικέρωνα τὸν Μάρκον ἀπέκτεινε καίπερ εὐεργέτην αὐτοῦ ἐκ συνηγορήματος ὄντα — καὶ οὕτω γε καὶ τῷ Ἀντωνίῳ διὰ τοῦτ' ἤρεσεν ὥστε καὶ χρήματα πλείω τῶν ἐπηγγελμένων λαβεῖν. Appian. B. C. IV. c. 19. Κικέρων δὲ — ὅση γένοιτο ἂν δημαγωγοῦ μοναρχία, κατέγνωστο μὲν ἅμα τῷ παιδὶ καὶ τῷ ἀδελφῷ καὶ τῷ παιδὶ τοῦ ἀδελφοῦ —. Φυγὼν δὲ ἐπὶ σκάφους, οὐκ ἔφερε τὴν ἀηδίαν τοῦ κλύδωνος, ἀλλὰ εἰς ἴδιον χωρίον — ἀμφὶ Καπύην [l. Καιήτην] πόλιν τῆς Ἰταλίας καταχθεὶς, ἠρέμει. Πλησιαζόντων δὲ τῶν ἐρευνωμένων — οἱ θεράποντες — ἐς φορεῖον ἐσθέμενοι τὸν Κικέρωνα, αὖθις ἐπὶ τὴν θάλασσαν ἦγον διὰ λόχμης βαθείας λανθάνοντες. — Σκυτοτόμος δὲ, πελάτης Κλωδίου, πικροτάτου τῷ Κικέρωνι ἐχθροῦ γεγονότος, Λαίνᾳ τῷ λοχαγῷ σὺν ὀλίγοις ὄντι τὴν ἀτραπὸν ἔδειξεν. — c. 20. Ὁ δὲ Λαίνας, καὶ δίκην τινὰ διὰ τοῦ Κικέρωνός ποτε κατωρθωκὼς, ἐκ τοῦ φορείου τὴν κεφαλὴν ἐπισπάσας ἀπέτεμνεν, ἐς τρὶς ἐπιπλήσσων καὶ ἐκδιαπρίζων ὑπὸ ἀπειρίας· ἀπέτεμε δὲ καὶ τὴν χεῖρα, ᾗ τοὺς κατὰ Ἀντωνίου λόγους οἷα τυράννου συγγράφων, ἐς μίμημα τῶν Δημοσθένους, Φιλιππικοὺς ἐπέγραφεν.

(24) Quum membra Ciceronis Romam perlata essent, Antonius, qui tum forte comitia habebat, exclamavit Proscriptionem iam peractam esse. Caput autem et manus pro Rostris poni iussit.

Livii Fragm. ap. Senec. Suasor. VII. p. 39. *Ita relatum caput ad Antonium, iussuque eius inter duas manus in Rostris positum; ubi ille consul, ubi saepe consularis, ubi eo ipso anno adversus Antonium, quanta nulla unquam humana vox, cum admiratione eloquentiae au-*

ditus fuerat. Id. Epit. l. c. Crematius Cordus ap. Senec. ibid. p. 40. *Quibus visis laetus Antonius, quum peractam proscriptionem suam dixisset esse, quippe non satiatus modo caedendis civibus, sed defectus quoque, iussit pro Rostris exponi.* Aurel. Victor de Vir. ill. c. 81. *Caput ad Antonium relatum.* Plutarch. Cic. c. 48. 2. *Τὴν δὲ κεφαλὴν ἀπέκοψεν αὐτοῦ καὶ τὰς χεῖρας Ἀντωνίου κελεύσαντος, αἷς τοὺς Φιλιππικοὺς ἔγραψεν.* — c. 49. 1. *Τῶν δ' ἀκρωτηρίων εἰς Ῥώμην κομισθέντων ἔτυχε μὲν ἀρχαιρεσίας τελῶν ὁ Ἀντώνιος, ἀκούσας δὲ καὶ ἰδὼν ἀνεβόησεν, ὡς νῦν αἱ προγραφαὶ τέλος ἔχοιεν. Τὴν δὲ κεφαλὴν καὶ τὰς χεῖρας ἐκέλευσεν ὑπὲρ τῶν ἐμβόλων ἐπὶ τοῦ βήματος θεῖναι.* Id. Anton. c. 20. 1. *Κικέρωνος δὲ σφαγέντος ἐκέλευσεν Ἀντώνιος τήν τε κεφαλὴν ἀποκοπῆναι καὶ τὴν χεῖρα τὴν δεξιάν, ᾗ τοὺς κατ' αὐτοῦ λόγους ἔγραψε. Καὶ κομισθέντων, ἐθεᾶτο γεγηθὼς καὶ ἀνακαγχάζων ὑπὸ χαρᾶς πολλάκις· εἶτ' ἐμπλησθεὶς ἐκέλευσεν ὑπὲρ τοῦ βήματος ἐν ἀγορᾷ τεθῆναι, καθάπερ εἰς τὸν νεκρὸν ὑβρίζων, οὐχ αὑτὸν ἐνυβρίζοντα τῇ τύχῃ καὶ καταισχύνοντα τὴν ἐξουσίαν ἐπιδεικνύμενος.* Dio XLVII. c. 8. 3. *Ὡς δ' οὖν καὶ ἡ τοῦ Κικέρωνός ποτε (κεφαλὴ) ἐκομίσθη σφίσι (φεύγων γὰρ καὶ καταληφθεὶς ἐσφάγη), ὁ μὲν Ἀντώνιος πολλὰ αὐτῷ καὶ δυσχερῆ ἐξονειδίσας ἔπειτ' ἐκέλευσεν αὐτὴν ἐκφανέστερον τῶν ἄλλων ἐν τῷ βήματι προτεθῆναι, ἵν' ὅθεν κατ' αὐτοῦ δημηγορῶν ἠκούετο, ἐνταῦθα μετὰ τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς, ὥσπερ ἀπετέτμητο, ὁρῷτο· ἡ δὲ δὴ Φουλουία ἔς τε τὰς χεῖρας αὐτὴν πρὶν ἀποκομισθῆναι ἐδέξατο, καὶ ἐμπικραναμένη οἱ καὶ ἐμπτύσασα ἐπί τε τὰ γόνατα ἐπέθηκε, καὶ τὸ στόμα αὐτῆς διοίξασα τήν τε γλῶσσαν ἐξείλκυσε καὶ ταῖς βελόναις αἷς ἐς τὴν κεφαλὴν ἐχρῆτο κατεκέντησε, πολλὰ ἅμα καὶ μιαρὰ προσεπισκώπτουσα.* Zonar. X. c. 17. Appian. B. C. IV. c. 20. *Καὶ ὁ Λαίνας ἐν ἀγορᾷ προκαθημένῳ (Ἀντωνίῳ) τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν χεῖρα μακρόθεν ἀνέσειεν ἐπιδεικνύς. Ὁ δὲ ἥσθη τε μάλιστα, καὶ τὸν λοχαγὸν ἐστεφάνωσε, καὶ πλέοσι τῶν ἄθλων ἐδωρήσατο πέντε καὶ εἴκοσι μυριάσιν Ἀττικῶν δραχμῶν, ὡς μέγιστον δὴ τόνδε πάντων ἐχθρὸν καὶ πολεμιώτατόν οἱ γενόμενον ἀνελόντι.*

(25) Quae quum in Rostris visa essent posita, civitas eo concurrens lacrimas tenere non potuit, communi excitato luctu.

Florus IV. c. 6. 5. *Romae capita caesorum proponere in Rostris iam usitatum erat. Verum sic quoque civitas lacrimas tenere non potuit, quum recisum Ciceronis caput in illis suis Rostris videret*

nec aliter ad videndum eum, quam solebat ad audiendum, concurreretur. Livii fragm. ap. Senecam Suasor. VII. p. 39. *Vix attollentes prae lacrimis oculos homines intueri trucidata membra eius poterant.* Cremutius Cordus ap. Senec. l. c. p. 40. *Itaque quo saepius ille ingenti circumfusus turba processerat, quae paullo ante coluerat piis concionibus, quibus multorum capita servaverat, tum per artus suos laetus aliter ac solitus erat a civibus suis conspectus est, praetendenti capiti orique eius impensa sanie, brevi ante princeps senatus Romanique nominis titulus, tum pretium interfectoris sui. Praecipue tamen solvit pectora omnium in lacrimas gemitusque visa ad caput eius deligata manus dextera, divinae eloquentiae ministra: ceterorumque caedes privatos luctus excitaverunt, illa una communem.* Brutidius Niger ibid. p. 40 sq. *Ut vero iussu Antonii inter duas manus positum in Rostris caput conspectum est, quo toties auditum erat loco, dato gemitu et fletu maximi viri inferiae, nec ut solet, ita depositi in Rostris corporis concio audivit, sed ipsa narravit. Nulla non pars fori aliquo actionis inclitae signata vestigio erat. Nemo non aliquod eius in se meritum fatebatur: hoc certe publicum beneficium palam erat, illam miserrimi temporis servitutem ac lanienam dilatam in Antonium.* Seneca Suasor. VII. p. 40. *Et hic voluit positi in Rostris capitis miserabilem faciem describere (Brutidius Niger), sed magnitudine rei obrutus est.* Cornel. Severus ap. Senecam l. c. p. 43 sq. (conf. Anthol. Lat. Burm. T. I. p. 334 sq.)

Oraque magnanimûm spirantia saepe virorum
In Rostris iacuere suis; sed enim abstulit omnes,
Tamquam sola foret, rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia consulis acta,
Iurataeque manus, deprensaque foedera noxae,
Patriciumque nefas exstinctum, et poena Cethegi,
Deiectusque redit votis Catilina nefandis.
Quid favor, aut coetus? pleni quid honoribus anni
Profuerunt? sacris exacta quid artibus aetas?
Abstulit una dies aevi decus; ictaque luctu
Conticuit Latiae tristis facundia linguae,
Unica sollicitis quondam tutela salusque;
Egregium semper patriae caput: ille senatus
Vindex, ille fori, legum, iurisque, togaeque:
Publica vox saevis aeternum obmutuit armis.
Informes vultus, sparsamque cruore nefando
Canitiem, sacrasque manus, operumque ministras
Tantorum, pedibus civis proiecta superbis

Proculcavit ovans: nec lubrica fata Deosque
Respexit: nullo luet hoc Antonius aevo.
Haec nec in Aemathio mitis victoria Perse,
Nec te, dire Syphax, non fecit in hoste Philippo:
Inque triumphato ludibria cuncta Iugurtha
Abfuerunt: nostroeque eadens ferus Hannibal irae
Membra tamen Stygias tulit inviolata sub umbras.

Plutarch. Cic. c. 49. 1. *Θέαμα Ῥωμαίοις φρικτὸν, οὐ τὸ Κικέρωνος ὁρᾶν πρόσωπον οἰομένοις, ἀλλὰ τῆς Ἀντωνίου ψυχῆς εἰκόνα.* Appian. B. C. IV. c. 20. *Ἡ κεφαλὴ δὲ τοῦ Κικέρωνος καὶ ἡ χεὶρ ἐν ἀγορᾷ τοῦ βήματος ἀπεκρέμαντο ἐπιπλεῖστον, ἔνθα πρότερον ὁ Κικέρων ἐδημηγόρει· καὶ πλείους ὀψόμενοι συνέθεον, ἢ ἀκροώμενοι.*

([26]) Vixit igitur M. Tullius Cicero annos LXIII, menses XI, dies IV; sive annos LXIV, minus XXVII diebus.

Livii fragm. apud Senec. Suasor. VII. p. 41. *Vixit tres et sexaginta annos, ut, si vis abfuisset, ne immaturo qnidem mors videri possit: ingenium et operibus et praemiis operum felix: ipse fortunae diu prosperoe, et in longo tenore felicitatis magnis interim ictus vulneribus, exsilio, ruina partium, pro quibus steterat, filiae morte, exitu tam tristi atque acerbo, omnium adversorum nihil, ut viro dignum erat, tulit praeter mortem: quae vere aestimanti minus indigna videri potuit, quod a victore inimico nil erndelius passus erat, quam quod eiusdem fortunae compos ipse fecisset. Si quis tamen virtutibus vitia pensnrit, vir magnus, acer, memorabilis fuit, et in cuius laudes persequendas Cicerone laudatore opus fuerit.* Id. Epit. l. c. Aufidius Bassus ap. Senec. l. c. p. 42. *Sic M. Cicero decessit, vir natus ad reipublicae salutem: quae diu defensa et administrata, in senectute demum e manibus eius elabitur, non ipsine vitio, nisi quod nihil in salutem eius aliter illi, quam si caruisset Antonio, placuit. Vixit* LXIII *annos, ita ut semper aut peteret alterum, aut invicem peteretur: nullamque rem rarius, quam diem illum, quo nnllius interesset ipsum mori, vidit.* Aurelius Fuscus ibid. p. 49. *Quoad humanum genus incolume manserit, quamdiu usus litteris, honor summae eloquentiae pretium erit: quamdiu reipublicae nostrae aut fortuna steterit aut memoria duraverit, admirabile posteris vigebit ingenium, et uno proscriptus seculo proscribes Antonium omnibus. — Per te, M. Tulli, per quatuor et sexaginta annos pulchre actos — oro et obtestor, ne moriaris.* Cassiodor. ad a. U. C. 711. *His coss.* (*Hirtio et Pansa*) *Caesar Octavianus, Antonius et Lepidus amicitiae foedus inierunt. M. Cicero*

per Popillium militem Caietae occisus est annorum LXIII. Euseb. Arm. ed. M. R. *Olymp.* 184, 3. [rectius Olymp. 184, 2 = a. U. C. $\frac{711}{712}$.] *Cicero in Formiano suo ab Herennio Pompilio occiditur* LXIII. *aetatis suae anno.* Plutarch. Cic. c. 48. 2. *'Εσφάγη δὲ — ἔτος ἐκεῖνο γεγονὼς ἑξηκοστὸν καὶ τέταρτον.* Ex XII Epitaphiis, quae Scholastici poetae in Tumulum Ciceronis fecerunt, satis sit primum et postremum hic referre. Primum, cuius auctor in aliis codd. Euphorbus vocatur, in aliis Basilius, huiusmodi est:

Hic iacet Arpinas, manibus tumulatus amicis,
Qui fuit orator summus et eximius.
Quem nece crudeli mactavit civis et hostis.
Nil agis, Antoni: scripta diserta manent.
Vulnere nempe uno Ciceronem conficis: at te
Tullius aeternis vulneribus lacerat.

Alterum, quod alii Basilio tribuunt, alii Vitali, hoc est:

Inclytus hic Cicero est Lamiae pietate sepultus,
Quem fortuna neci tradidit immeritae.
Maximus eloquio, civis bonus, Urbis amator,
Perniciesque malis, profugiumque bonis.
Qui sexaginta completis ac tribus annis
Servitio pressam destituit patriam.

Reliqua qui legere cupit, adeat Anthologiam Latinam Burmanni T. I. p. 342—348. aut Ang. Maii librum, Mediolani editum a. 1817. 8°. *Cicero Ambrosianis codicibus illustratus et auctus*, p. 224 sqq.

([27]) Prius tamen Q. Tullius Cicero, M. frater, a servis suis proditus, interfectus fuerat cum filio.

Plutarch. Cic. c. 47. 1. *Πραττομένων δὲ τούτων ὁ Κικέρων ἦν μὲν ἐν ἀγροῖς ἰδίοις περὶ Τοῦσκλον ἔχων τὸν ἀδελφὸν μεθ' αὐτοῦ· πυθόμενοι δὲ τὰς προγραφὰς ἔγνωσαν εἰς Ἄστυρα μεταβῆναι —. Ἐκομίζοντο δ' ἐν φορείοις ἀπειρηκότες ὑπὸ λύπης —. μᾶλλον δ' ὁ Κόϊντος ἠθύμει, καὶ λογισμὸς αὐτὸν εἰσῄει τῆς ἀπορίας· — ἄμεινον οὖν εἶναι, τὸν μὲν Κικέρωνα προλαμβάνειν τῇ φυγῇ, αὐτὸν δὲ μεταθεῖν οἴκοθεν συσκευασάμενον. Ταῦτ' ἔδοξε —. Ὁ μὲν οὖν Κόϊντος οὐ πολλαῖς ὕστερον ἡμέραις ὑπὸ τῶν οἰκετῶν προδοθεὶς τοῖς ζητοῦσιν ἀνῃρέθη μετὰ τοῦ παιδός· ὁ δὲ Κικέρων εἰς Ἄστυρα κομισθεὶς κτέ.* Appian. B. C. IV. c. 20. *Κόϊντος δὲ, ὁ τοῦ Κικέρωνος ἀδελφὸς, ἅμα τῷ παιδὶ καταληφθεὶς, ἐδεῖτο τῶν σφαγέων, πρὸ τοῦ παιδὸς αὐτὸν ἀνελεῖν· τὰ δὲ ἐναντία καὶ τοῦ παιδὸς ἱκετεύοντος, οἱ σφαγεῖς ἔφασαν ἀμφοτέροις διαιτήσειν, καὶ διαλαβόντες ἕτερον ἕτεροι κατὰ σύνθημα φονεῖς, ἀνεῖλον*

ὁμοῦ. Dio XLVII. c. 10. 6. *Καὶ Κύιντον Κικέρωνα τὸν τοῦ Μάρκου ἀδελφὸν ὁ παῖς ἐξέκλεψε καὶ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ ἔσωσεν. αὐτὸς μὲν γὰρ καὶ κατέκρυψε τὸν πατέρα ὥστε μὴ εὑρεθῆναι, καὶ στρεβλωθεὶς ἐπὶ τούτῳ πάσαις βασάνοις οὐδὲν ἐξελάλησεν· μαθὼν δὲ ἐκεῖνος τὸ γιγνόμενον, καὶ θαυμάσας τε ἅμα τὸν παῖδα καὶ ἐλεήσας, ἦλθεν ἐθελοντὴς ἐς τὸ ἐμφανὲς καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν τοῖς σφαγεῦσι παρέδωκεν.* Zonaras X. c. 17. De Q. fratre vide recentiorum scripta, quae citavimus ad a. 652. 3. et 690. 1.

([28]) Soli Marco M. filio fortuna pepercit; quem deinde et aliis honoribus ornavit Octavianus, et, quum Antonium debellaret, a. U. C. 724. consul collegam cooptavit. Cuius in magistratu Senatus Antonii statuas deiecit omniaque abrogavit eius alia ornamenta: decrevitque insuper ne quis ex Antoniorum gente Marcus nominaretur. Ita ad extremum ultio Antonii divinitus ad domum Ciceronis fuit reducta; quae, quum Marcus filius nullos liberos reliquerit, universa simul cum eo exstincta est.

Seneca de Benef. IV. c. 30. 1. *Non sine ratione sacra est magnarum virtutum memoria, et esse plures bonos iuvat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat. Ciceronem filium quae res consulem fecit, nisi pater?* Plinius H. N. XXII. c. 6. *Ipsum Augustum M. Cicerone filio consule Idibus Septembris Senatus obsidionali (corona) donavit.* Fasti Consul. ad a. 723. *Ex eid. Septemb. M. Tullius M. F. M. N. Cicero.* Appian. B. C. IV. c. 51. *Κικέρων δὲ, ὁ Κικέρωνος, προαπέσταλτο μὲν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐς τὴν Ἑλλάδα* [v. ad 709. 7.], *τοιάδε ἔσεσθαι προσδοκῶντος· ἀπὸ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἐς Βροῦτον* [v. ad a. 711. 7.], *καὶ μετὰ Βροῦτον ἀποθανόντα, ἐς Πομπήιον ἐλθὼν, τιμῆς παρ' ἑκατέρῳ καὶ στρατηγίας ἠξιοῦτο. Ἐπὶ δ' ἐκείνοις αὐτὸν ὁ Καῖσαρ, ἐς ἀπολογίαν τῆς Κικέρωνος ἐκδόσεως, ἱερέα τε εὐθὺς ἀπέφηνε, καὶ ὕπατον οὐ πολὺ ὕστερον, καὶ Συρίας στρατηγόν· καὶ τὴν Ἀντωνίου περὶ Ἄκτιον συμφορὰν, ἐπισταλεῖσαν ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, ὁ Κικέρων ὅδε, ὑπατεύων, ἀνέγνω τε τῷ δήμῳ, καὶ προὔθηκεν ἐπὶ τοῦ βήματος, ἔνθα πρότερον ἡ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ προὔκειτο κεφαλή.* Plutarch. Cic. c. 49. 3. *Ἐπεὶ μέντοι τάχιστα (Καῖσαρ) κατεπολέμησεν Ἀντώνιον, ὑπατεύων αὐτὸς εἵλετο συνάρχοντα τοῦ Κικέρωνος τὸν υἱόν, ἐφ' οὗ τάς τ' εἰκόνας ἡ βουλὴ καθεῖλεν Ἀντωνίου καὶ τὰς ἄλλας ἠκύρωσε τιμὰς καὶ προσεψηφίσατο μηδενὶ τῶν Ἀντωνίων ὄνομα Μάρκον εἶναι. Οὕτω τὸ δαιμόνιον εἰς τὸν*

Κικέρωνος οἶκον ἐπανήνεγκε τὸ τέλος τῆς Ἀντωνίου κολάσεως. Dio LI. c. 19. 3. *Καὶ τὰ τοῦ Ἀντωνίου κοσμήματα τὰ μὲν καθεῖλον τὰ δ' ἀπήλειψαν, τήν τε ἡμέραν ἐν ᾗ ἐγεγέννητο μιαρὰν ἐνόμισαν, καὶ τὸ τοῦ Μάρκου πρόσρημα ἀπεῖπον μηδενὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ εἶναι. ὡς μέντοι καὶ τεθνεῶτα αὐτὸν ἐπύθοντο (ἠγγέλθη δὲ τοῦτο Κικέρωνος τοῦ Κικέρωνος παιδὸς ἐν μέρει τοῦ ἔτους ὑπατεύοντος), τοῦτό τέ τινες ὡς οὐκ ἀθεεὶ δὴ συμβὰν ἐλάμβανον, ἐπειδή περ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου ὅτι μάλιστα ἐτεθνήκει.* De Cicerone filio scripserunt Vallambertus et Meierotto, quorum libros citavimus ad a. 690. 5. quibus addi poterit Mr. l'Abbé Macé, *Histoire des quatre Cicérons. Dans laquelle on fait voir par les Historiens Grecs et Latins que le fils de M. T. Ciceron étoit aussi illustre que son pére.* Paris 1714. 8°. repetit. La Haye 1725. 8°.

INDEX

IN

ANNALES CICERONIANOS.

Indicem subieci, absque quo, meo quoque iudicio, liber omnis prope exanimis est et cadaver.

IAC. GOTHOFREDUS, *Praef. ad Libanii Sophistae Orationes*
(Oper. Iurid. Min. ed. Trotz p. 858.)

pitao p. 543. cum fratre Caio trucidatur iussu Cinnae et Marii 552.

C. Iulius Caesar Strabo, a Sardis, apud quos quaestor fuerat, rogatur ut T. Albucium propraetorem accuset repetundarum 520. aedilis, quotidie fore habet conciones 543. cum fratre Lucio trucidatur iussu Cinnae et Marii 552.

L. Iulius Caesar, cos. (a. 690) 603. ab Antonio, cui avunculus erat, in proscriptorum gregem coniectus 819.

C. Iulius Caesar, a. 654. nascitur 528. repetundarum accusat Cn. Dolabellam 575. praetor des. sententiam dicit de puniendis sociis coniurationis 636. in domum Caesaris pontificis maximi clam ingressus Clodius sacra violat, quae Pompeia Bonae Deae facit pro populo 648. Caesar ideo uxorem Pompeiam dimittit 648. consul creatur (a. 695) cum Bibulo 657. Clodium, Ciceronis inimicum, traducit ad plebem 659. legem fert de repetundis 660. rogatione Vatinii accipit Gallias cum Illyrico 660. Ciceroni legationem aliumque honorem offert 661. Clodio adiutor est in eiiciendo Cicerone 664. 669. proficiscitur in Galliam (a. 696), habitis ante profectionem tribus Orationibus contra Memminm et Domitium 671. dimicat felicissime cum Helvetiis 671. propter rem feliciter gestam supplicatio ipsi decernitur 693. stipendium ei a senatu decretum et decem legati 698. civitates Armoricas in deditionem accipit, aliasque gentes subiicit 701. caedit Germanos, qui Rhenum transierant et in Germaniam traiicit 705. item in Britanniam 706. Rediens e provincia (a. 704) per amicos Romae contendit ut consul designetur 783. exercitum dimittere iussus, Rubicone traiecto Ariminum occupat 737. bellum gerere pergit 738. semel iterumque per epistolam invitat Ciceronem ut ad Urbem esse velit 739. 743. 745. expugnat Corfininm, a Domitio occupatum, summa tamen in captos utitur clementia 740. fugat Pompeium Brundisio 743, quod oppidum per novem dies expugnatum ingreditur 743, et tota Italia potitus contendit Romam 744. Mox in Hispaniam proficiscitur 746. victis Pompeii legatis, redit Romam, Dictator creatur, bellum parat cum Pompeio gerendum 747. Abdicata dictatura, iterum consul (a. 706) creatur 747. traiicit in Epirum et obsidet Pompeium Dyrrhachii 748. in praelio ad Pharsalum vincit Pompeium 748. pergit in Aegyptum, quo Pompeius fugerat 749. et bellum gerit Alexandrinum contra Ptolemaeum 752. quo confecto et summa felicitate Pharnace victo redit in Italiam 757. cui obviam processit Cicero, qui satis liberales ab eo acceperat litteras 758. Romam reversus bellum parat adversus Pompeianos in Africa gerendum 758. ignoscit M. Bruto et Ser. Sulpicio, quos Galliae praeficit et Graeciae 759. Tertium consulatum (a. 708) gerit 759. corrigit Fastos 759. Africano bello confecto Romam redit et quattuor ducit triumphos 761. Dictator creatur in decem annos 761. M. Marcello reditum in patriam permittit 762. scribit Anticatonem 764. proficiscitur in Hispaniam, bellum gesturus contra Pompeii filios 767. quartum consulatum (a. 709) gerit 768. consolatorias litteras scribit ad Ciceronem de morte Tulliae 770. victis Pompeii filiis ad Mundam urbem, revertitur Romam 774. quintum consulatum (a. 710) gerit 776. diadema reiicit Lupercalibus ab Antonio sibi impositum 776. Idibus Martiis in curia Pompeii trucidatur a coniuratis 777.

C. Octavius propr. p. 662. L. Appuleius propr. 676. L. Calpurnius Piso procos. 680. Q. Hortensius procos. 805.

Macer v. Licinius.

Magistri bonarum artium, quos Cicero habuit: Aeschylus Cnidius 573. Aesopus tragoedus 566. Antiochus, philosophus Academicus 569. Antonius Gniphe 599. Archias poeta 522. Demetrius Syrus 573. Diodotus, philosophus Stoicus 557. Dionysius Magnes 573. Menippus Stratonicensis 578. Molo Rhodius 565. 573. Q. Mucius Scaevola (augur) 544. Q. Mucius Scaevola (pontifex) 550. Phaedrus, philosophus Epicureus 549. 570. Philo, philosophus Academicus 549. Posidonius, philosophus Stoicus 573. Roscius comoedus 566. Xenocles Adramyttenus 578. Zeno, philosophus Epicureus 570.

Magius Chilo Atheuis occidit Marcellum 768.

Maiestatis crimine accusatur C. Cornelius 596. A. Gabinius 710. C. Norbanus 536.

C. **Mallius** Maximus, cos. (a. 649) 519.

C. **Manilius**, trib. pl. legem fert ut bellum Mithridaticum extra ordinem committatur Cn. Pompeio 595. pro qua lege Cicero habet Orationem 595. C. Manilius a Cicerone defenditur 598.

C. **Manlius** s. Mallius a Catilina in Etruriam dimittitur 619. ad quem ipse profugit 626. in pugna cadit 648.

L. **Manlius** Torquatus, condiscipulus Ciceronis et Attici 538. consulatum (a. 689) gerit 600. defendit Catilinam, repetundarum reum 601. ex Macedonia rediens, referente Cicerone, ab senatu Imperator appellatur 615.

L. **Manlius** Torquatus L. F. accusat P. Cornelium Sullam 645.

Marcelliana Oratio, qua Cicero gratias egit Caesari pro Marcelli restitutione in patriam 762.

Marcellus v. Claudius.

Marcianus, libertus Ciceronis, viae comes additur filio 771.

C. **Marcius** Figulus, cos. (a. 690) 603.

L. **Marcius** Philippus in petitione consulatus superatur ab Herennio 537. consulatum (a. 663) gerit 538. obtinet a senatu ut leges Liviae tollantur 538.

L. **Marcius** Philippus L. F., cos. (a. 698) 694. cum mandatis legatus proficiscitur ad Antonium 800.

Q. **Marcius** Rex, cos. (a. 686) 590.

Q. **Marcius** Rex, uxorem habet incestam, sororem Clodii 649.

C. **Marius**, natus Arpini 517. homo ad studia durior 521. alterum consulatum (a. 650) gerit 519. tertium (a. 651) 520. quartum (a. 652) 521. quintum (a. 653) 523. Cimbrorum copias in Campis Raudiis reprimit 523. de victoriae gloria contendit cum collega Catulo 524. sextum consulatum (a. 654) gerit 525. adiuvat Saturninum in ferendis legibus perniciosis 525. cum Sulla contendit de imperio belli Mithridatici 545. pulsus a Sulla fugit Minturnas, deinde in Africam 548. revocatur a Cinna 552. ingressus Urbem, principes civitatis viros variis suppliciis afficit 552. septimo consulatu (a. 668) vix inito moritur aetate amplius septuagenaria 554. Monumentum Marii 687. Pseudo-Marius 781.

Tulliae gentis origo p. 515. ea gens exstinguitur in morte M. Tullii Ciceronis M. filii 827.

L. Tullius Cicero (patruus Oratoris) cum Antonio in Ciliciam proficiscitur 520.

L. Tullius Cicero L. F. (frater patruelis Oratoris) Athenis audit Antiochum 569. M. Ciceroni Siciliam peragranti ut Verris facinora cognoscat, comes est 587. moritur 592.

M. Tullius Cicero (pater Oratoris) eques 515. quo anno mortuus sit 606.

M. Tullius Cicero:

(I.) quando natus sit 515. eius parentes 515. patria 516. frater 522. propinqui et consobrini 533. Graecas litteras docetur 533. inter condiscipulos eminet litterarum studio 533. 540. anno aetatis XVI in forum venit 540. togam virilem sumit 543. Arati Phaenomena Latine reddit 544. Iuris civilis studio operam dat, a patre deductus ad Scaevolam augurem 544. anno aetatis XVIII militat in exercitu Pompeii 544. audit quotidie concionantem P. Sulpicium Rufum 546. operam dat Phaedro Epicureo et Philoni Academico 549. confert se ad Scaevolam pontificem 550. anno aetatis XXI scribit libros de Inventione 555. declamitat cum aequalibus 556. in dialectica exercetur a Diodoto Stoico 556. Xenophontis Oeconomicum Latine reddit 557. ad caussas adire coepit, quarum prima fuit privata, qua anno aetatis XXVI defendit P. Quintium 564. Moloni Rhodio operam dat 565. item Roscio et Aesopo 566. defendit Sex. Roscium Amerinum 566. item Arretinam mulierem 568. in Graeciam proficiscitur 569. Athenis audit Antiochum 569. item Phaedrum et Zenonem 570. cum Attico initiatur mysteriis Eleusiniis 570. apud Demetrium Syrum exercetur 573. Asiam peragrans operam dat clarissimis rhetoribus 573. Rhodum proficiscitur et audit iterum Molonem et Posidonium 573. Smyrnam proficiscitur ad P. Rutilium Rufum 574.

(II.) Ex itinere Romam redit post biennium 574. defendit Q. Roscium Comoedum 576. fit Quaestor 577. defendit Titinniam, Cottae uxorem 577. anno aetatis XXXII Quaesturam gerit in Sicilia et frumentum mittit Romam 577. indagat sepulcrum Archimedis 577. defendit aliquot iuvenes Romanos 578. e provincia decedens Orationem habet Lilybaei 579. venit Puteolos 579. redit Romam 579. de nimia gloriae cupiditate aliquantum remittit 580. defendit M. Tullium 583. a Siculis rogatur ut caussam suam suscipiat contra C. Verrem 585. cum Q. Caecilio de accusatione contendit 585. in quem Orationem habet, quae dicitur Divinatio in Caecilium 586. Aedilis creatur prior cunctis suffragiis 586. totam Siciliam peragrat ut scelera Verris in ipsa provincia cognoscat 586. Romam redux Siculorum caussam suscipit contra Hortensium 587. Orationem habet in Verrem, quae dicitur Actio prima 587. anno aetatis XXXVIII summa abstinentia Aedilitatem gerit 589. defendit M. Fonteium 589. A. Caecinam 590. P. Oppium 593. praetor renuntiatur 593. anno aetatis XLI singulari probitate Praeturam gerit 594. agit caussam C. Licinii Macri 595. Orationem habet pro lege Manilia 595. pro A. Cluentio Avito 597. pro Scamandro 598. pro M. Fundanio, C. Orchivio, C. Manilio 598. frequentat scholas M. Antonii Gniphonis 599. ex praetura in provinciam ire recusat 601. C. Cornelium defendit 601. petit consulatum

p. 603. habet Orationem in toga candida contra competitores 604. consul designatur cum C. Antonio 605. augetur filio 606. filiam despondet Pisoni 606. morte amittit patrem 606. defendit Q. Gallium 607.

(III.) Anno aetatis XLIV Consulatum (a. 691) gerit 608. initio consulatus tres Orationes habet in P. Servilii Rulli legem agrariam 609. per Fulviam certior fit de Catilinae coniuratione 609. 624. Macedoniam concedit collegae 609. novas tabulas proferri prohibet 610. Ius legationis liberae facit annuum 610. Orationem habet pro L. Roscio Othone 611. defendit C. Rabirium 611. Orationem habet de proscriptorum filiis 612, et quum Galliam provinciam deponeret 613. legem fert de ambitu 613. caussam agit Pompeii, Torquati, Luculli propter bella egregie gesta 615. de coniuratione Catilinae semel iterumque verba facit in senatu 620. ex SCto maxima consulibus permittitur potestas 621. Cicero in agrum Gallicanum Picenumque praemittit Q. Metellum 622. domo sua excludit eos, qui ad se interficiendum missi erant 624. senatu convocato in aedem Iovis Statoris, Orationem habet in Catilinam praesentem 625. qua iste perterritus profugit 626. tum Cicero in altera Oratione ad populum habita quum exposuisset coniurationis rationem 626, senatum cogit, qui Catilinam hostem iudicat 627. In exitu fere consulatus dicit pro L. Licinio Murena, cos. des. 627. et pro C. Calpurnio Pisone consulari 628. diligentissime observat quid agant coniurati in Urbe relicti 629. certior fit de coniuratione a legatis Allobrogum per Fabium Sangam 629. opera usus praetorum L. Valerii Flacci et C. Pomptini, omnem comitatum, qui noctu ad Catilinam profecturus erat, comprehendi curat 631. senatu in aedem Concordiae convocato arcessit coniurationis principes 632. quos in custodiam tradendos decernit senatus 633. Ciceroni autem novum supplicationis genus decernitur 634. ad quam celebrandam cohortatur Oratione tertia Catilinaria 635. deliberat secum quomodo agendum sit cum comprehensis 635. Nonis Decemb. senatus de comprehensis ultimum supplicium sumendum decernit ex sententia Silani, commendata Oratione Catilinaria quarta 636. Finito negotio Cicero servator et pater patriae invocatur 639. 642. Abdicans se magistratu prid. Kal. Ian. verba facere vetatur a Q. Metello Nepote 640.

(IV.) Metelli temeritati resistens Cicero Kal. Ian. Orationem habet contra eius concionem 642. scribit Epistolam, voluminis instar, ad Pompeium de rebus suis in consulatu gestis 644. defendit P. Cornelium Sullam 645. emit domum de Crasso in Palatio 646. C. Antonii rem defendit, in Macedoniam profecti 646. Orationem habet pro Archia 647. testis est in P. Clodium 651. quem in senatu tum oratione perpetua tum altercatione frangit 653. laudatur a Pompeio, e Syria decedente, ob consulatum egregie gestum 641. 653. equitum commoda defendit in senatu 653. scribit Commentarium consulatus sui 655. resistit L. Flavio, legem agrariam promulganti 656. Arati Prognostica Latine reddit 657. defendit C. Antonium 658. A. Thermum 659. L. Valerium Flaccum 659. legationem sibi a Caesare oblatam aliumque honorem aspernatur 661. vexatur a P. Clodio trib. pl. 662. morte amittit Diodotum Stoicum, quem a pueritia domi suae habuerat 662. crudelitatem experitur consulum Pisonis et Gabinii 663. 668. lege a Clodio lata de pernicie sua vestem

mutat p. 667. proditus a coss. et derelictus a principibus in rep. viris, anno aetatis XLIX abit in exsilium 669. per Clodium ipsi aqua et igni interdicitur 672. domus Ciceronis diruitur, villae incenduntur, reliqua bona diripiuntur 672.

(V.) In exsilium profectus iter suum convertit in Lucaniam 675. inde Brundisium, Dyrrhachium, tandem Thessalonicam venit 676. ubi Cn. Plancius eum liberalitate sua per sex menses retinuit 676. Romae lege promulgata a tribunis, Cicero redit Dyrrhachium 679. Pluribus factis de revocando Cicerone SCtis 685, tandem omnium centuriarum consensu Cicero a populo revocatur ab exsilio 688.

(VI.) Relicto igitur Dyrrhachio Brundisium venit, inde Romam post absentiam XVII mensium 690. Redux senatui gratias agit et populo duabus Orationibus 691. In summa annonae caritate senatui auctor est ut eius rei cura committatur Pompeio 691. Senatus decernit ut domus Ciceroni in Palatio et villae publice restituantur 693. Cicero alterius vitae quoddam initium orditur 693. Orationem habet de rege Alexandrino 694. defendit P. Sextium 695. Vatinii testis vitam perpetua interrogatione reprehendit 696. defendit L. Calpurnium Bestiam 698. laborat ut Senatus stipendium decernat exercitui Caesaris et decem legatos 698. Orationem habet de provinciis consularibus 698. pro M. Caelio Rufo 699. pro L. Cornelio Balbo 699. pro M. Cispio 701. Orationem habet in L. Calpurnium Pisonem 703. defendit L. Caninium Gallum 704. perficit disputationem de Oratore 705. scribit de Temporibus suis 705. Crassi in Syriam profecti rem defendit in senatu 706. Orationem habet de Reatinorum caussa 707. pro Messio 707. pro Druso 708. pro Vatinio 708. pro M. Aemilio Scauro 708. pro Cn. Plancio 709. cum A. Gabinio in gratiam redit, eumque defendit, repetundarum accusatum 710. Orationem habet pro C. Rabirio Postumo 711. tempus impendit libris de Rep. scribendis 711. in P. Crassi locum cooptatur in collegium Augurum 713. defendit Milonem de vi accusatum 717. et M. Saufeium 718. accusat T. Munatium Plancum 719. e Graeco in Latinum sermonem convertit Orationes Aeschinis et Demosthenis, quibus praemittit librum de optimo genere Oratorum 720. scribit libros de Legibus 721.

(VII.) Anno aetatis LVI invitus in Ciliciam provinciam proficiscitur 722. bellum gerit contra Parthos 726. victoria iusta Imperator appellatur 727. qua de re supplicationes ipsi decernuntur 730. itinera facit in provincia ut iurisdictioni praesit 730. perfectis rebus omnibus spem suscipit triumphi 731. praeposito provinciae quaestore et depositis rationibus apud duas civitates, de provincia decedit 731. primum petit Rhodum, deinde Athenas 731. tum Patras, denique Brundisium, ubi obviam ipsi procedit Terentia uxor 732. tandem Romam proficiscitur 733.

(VIII.) Romae, annum aetatis LVIII ingressurus, in ipsam incidit civilis discordiae flammam 734. omnia frustra expertus, quae ad concordiam pertineant, discedit ab Urbe cum coss. 737. Capuam et oram maritimam a Formiis suscipit tuendam 737. semel iterumque a Caesare invitatur per epistolam ut ad Urbem esse velit 739. 743. 745. similiter a Pompeio invitatur ut ad se veniat 740. 741. diu deliberat quid sibi sit faciendum 742. tandem conscendit navem ut Pompeium sequatur in Graeciam 746.

cuius tamen facti mox poenituit ipsum p. 746. mansit Dyrrhachii 749. et pugnam Pharsalicam, in qua non adfuit propter valetudinem, finem sibi fecit belli 750.

(IX et X.) Igitur ab armis discedens Brundisium venit, exitum rerum exspectans 750. 758. Acceptis tandem a Caesare litteris satis liberalibus ex Aegypto, redit Romam 753. obviam procedit Caesari in Italiam redeunti 757. eique Dictatori creato gratias agit in senatu quod M. Marcello reditum in patriam permisisset 762. confert se in otium litteratum et multos scribit libros, in quibus sunt: Brutus s. de claris Oratoribus 763. Paradoxa 763. Laus Catonis 764. Orator 765. Partitiones Oratoriae 765. Orationem habet pro Q. Ligario 766. divortium facit cum uxore Terentia 767. Publiliam virginem ducit uxorem 768. quam mox quoque repudiat 769. Morte amittit filiam Tulliam 769. in cuius honorem cogitat condere fanum 769. ab amicis accipit litteras consolatorias 770. ut se ipse consoletur, scribit Consolationem s. librum de luctu minuendo 770. filium suum studiorum caussa mittit Athenas 771. scribit libros complures 771. in quibus sunt: Hortensius 772. Academicorum libri 772. libri de Finibus Bonorum et Malorum 773. laudatio Porciae 774. defendit Deiotarum 775. scribit Tusculanas Disputationes 776. Trucidato Caesare, ab Antonio habetur particeps caedis 778. in aede Telluris Oratione habita iacit fundamenta pacis 779. per quinque fere menses lustrat villas suas 783. In qua rusticatione scribit libros de Natura Deorum, de Divinatione, de Fato 784. de Senectute, de Amicitia 784. de Gloria 785. de Officiis 785. desperata libertate consilium capit in Graeciam proficiscendi 787. scribit in itinere Topica 788. reiectus ventis et profectionis consilio abiecto redit in Urbem 789. vexatus ab Antonio, Orationes habet, quas vocavit Philippicas 790. legationem ad Antonium mittendam dissuadet et hostis ut Antonius indicetur incumbit 800. pacem cum Antonio faciendam dissuadet 802. lenitatem senatus reprehendit et eos, qui Antonio faveant, obiurgat 802. Ser. Sulpicium, qui in legatione obierat, sepulcro publico et statua ornandum censet 804. refutat Q. Fufium Calenum, quod iniquior sit in Brutum 805. C. Cassium deligendum demonstrat, qui Dolabellam bello persequatur 808. legationem sibi mandatam ad Antonium de pace deprecatur 809. iterumque dissuadet pacem cum Antonio faciendam 810. fascium suspicione liberatur a P. Appuleio trib. pl. 812. ob Antonium hostem superatum, supplicationem decernendam censet trium ducum nomine, Hirtii, Pansae et Caesaris Octaviani 818. pace facta inter Octavianum, Antonium et Lepidum, ab his triumviris in proscriptorum gregem coniectus 819. anno aetatis LXIV interficitur a percussoribus in se immissis, Herennio et Popilio Laenate 820.

Tullia (filia Ciceronis) despondetur Pisoni 606. in bello civili relinquitur Romae 787. obsecrat patrem ut ab omni contentione absit 745. post morbum gravissimum venit Brundisium ad patrem 753. dimissa a Dolabella, brevi post partum obit 768. in eius honorem pater fanum condere vult 769.

M. Tullius Cicero M. F., quo anno natus sit 606. cum patre est in provincia 724. togam puram accipit a patre 744. dicendi doctrinam a patre docetur, libro de Partitione Oratoria scripto 765. studiorum caussa a patre Athenas mittitur 771. audit Cratippum 786. Graece declamitat

apud Cassium, Latine apud Bruttium p. 787. ad M. filium mittuntur libri de Officiis a patre scripti 786. cum M. Bruto, legeti munere fungens, in Macedoniam transgreditur 805. solns ex proscriptione evadit 827. ab Octavieno honoribus ornatus et collega in consulatu cooptatus 827. nullos relinquens liberos finem facit genti suae 827.

Q. Tullius Cicere: Eius annus natalis 522. in domestica disciplina docetur simul cum M. fratre et Aculeonis filiis 538. Athenis eum fratre audit Antiochum 569. nxorem ducit Pomponism, Attici sororem 591, petit aedilitatem 599. scribit librum de petitione consulatns 603. praeturam gerit cum C. Virgilie 647. ex praetura proficiscitur in Asiam, quam provinciam per triennium administrat 650. ex Asia decedens protinus pergit Romam 677. pro reditu fratris dimicans in fore vulneratur 684. Post reditnm fratris, legatus Pompeio in cura annenae nominatus 691. in Sardiniam mittitur ut rei frumentariae preesit 695. Caesari in numero legatorum est et comes in expeditione in Britanniam 706. M. fratri legetus est in Cilicia 723. a fratre praeponitur hibernis 728. primis temporibns belli civilis cum fratre est modo Formiis modo Capnae 740. post mortem Pompeii, fratrem snum dolore afficit 753. a triumviris proscriptus fugit 821. a servis suis proditus interficitur cum filie 826. Scripsit tragoedias, Eleetram, Troadem, alia 528.

Q. Tullins Cicero Q. F. cnm patruo est in provincia 724. qui ei togam puram det Laodiceae 728. post mortem Pompeii patrnum suum dolore afficit 753. a triumviris preseriptns interficitur 826.

Tullus v. Volcatius.

Tumultus decretus qunm belli nomen displiceret 803.

Turiense praelium 578.

Tusculana villa per Clodium incensa 672. publice restituta 698.

Tusculanae Disputationes quando a Cicerone scriptae 776.

in Tusculano habita fingitur Disputatio de Oratere 539.

C. Valerius Flaccus, cos. (a. 661) 537.

L. Valerius Flaccus, cos. (a. 854) 525. interficit Saturninum, Glanciam, elios 527. alterum consnlatum (a. 688) gerit 554.

L. Valerins Flaccus, interrex Sullam Dictatorem creat 582.

L. Valerius Flaccus praetor in consulatu Ciceronis 831. defenditur a Cicerone et Hortensie 659.

M. Valerius Messalla Niger, senator a Cicerene adhibitus, qui indicum dicta perscriberet 632. consnlatum (a. 893) gerit 649.

M. Valerins Messalla, ces. (a. 701) 712.

P. Valerins Triarins accusat M. Aemilinm Scaurum 708.

P. Valerins, in cnius villa apud Lencopetram Tarentinorum Cicero devertit 789.

L. Vargunteius, senater, in coniuratiene Catilinaria pollicetur sese interfecturum Ciceronem 624.

Q. Varins, trib. pl. in belle Sociali legem fert in eos, querum dele malo socii ad arma ire coacti sint 542. sua ipse lege damnatur 545.

Varro v. Terentius.

Vatia v. Servilius.